

revista d'informació i estudis socials

Barcelona societat / 13

Radiografia La joventut de Barcelona: condicions de vida i hàbits **Perfil** Anàlisi

sociodemogràfica de la immigració **Dossier** Inclusió i cohesió social L'exclusió

social, reflexions conceptuals / Pla municipal per la inclusió / Pobresa i desigualtat a Barcelona /

Escoles inclusives / Desigualtats en salut / Immigració i territori / Veïnatge en la ciutat multicultural/

Projecte urbà i cohesió social / Inclusió digital, inclusió social / Escolarització a la ciutat

Tribuna Drets ciutadans i dret a la ciutat

SUMARI

- 3 Presentació
- Perfil social**
- 4 Anàlisi de l'evolució sociodemogràfica de la immigració a la ciutat de Barcelona
OBSERVATORI BARCELONA. SECTOR DE SERVEIS PERSONALS
- Radiografia**
- 29 Condicions de vida i hàbits de la joventut barcelonina
MÀRIUS BOADA i MARTA ISACH
- Dossier: inclusió i cohesió social**
- 56 L'exclusió social, algunes reflexions conceptuals
RICARD GOMÀ i JOAN SUBIRATS
- 64 El Pla municipal per la inclusió social, una nova agenda local
SECTOR DE SERVEIS PERSONALS
- 76 Pobresa i desigualtat a la ciutat de Barcelona
SEBASTIÀ SARASA
- 89 L'escolarització a la ciutat de Barcelona el curs 2002-03
TERESA EULÀLIA CALZADA, FRANCESC INÍGUEZ, JORDI BARÓ i XENI RODRÍGUEZ
- 98 Escoles inclusives: una aposta per aprendre a conviure i aprendre a ser
ÁLVARO MARCHESI
- 104 Les desigualtats socials en salut a Barcelona
CARME BORRELL, MAICA RODRÍGUEZ-SANZ, ISABEL RICART i GLÒRIA PÉREZ
- 114 Immigració i territori: Concentració i segregació al municipi de Barcelona, 1991-2002
ANDREU DOMINGO i VALLS, JORDI BAYONA i CARRASCO
- 129 El veïnatge a la ciutat multicultural
JAVIER DE LUCAS
- 134 El projecte urbà en la renovació de la ciutat, una mirada cap a la cohesió social de Barcelona
JAUME BARNADA
- 146 *E-inclusion*: la inclusió digital és inclusió social
ÀNGEL MESTRES i DAVID CASACUBERTA
- Referències**
- 150 Mapa de coneixement sobre l'exclusió social
GEMMA JAUMANDREU
- Tribuna**
- 158 Drets ciutadans i dret a la ciutat
JORDI BORJA
- Experiències**
- 166 El projecte Accions Locals de Lluita contra l'Exclusió (CASE Project)
SECTOR DE SERVEIS PERSONALS
- 174 El Circuit Barcelona contra la violència vers les dones
SECTOR DE SERVEIS PERSONALS
- Monografies**
- 177 Estudi sobre el maltractament a les persones d'edat avançada
C. M. TABUEÑA LAFARGA, M. COMA SOLÉ, F. ORFILA PERNAS, J. MUÑOZ IRANZO i A. MORENO
- 189 Els recursos d'alimentació a la ciutat de Barcelona
ENRIC SAMPERE
- 195 El perfil de la població beneficiària del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció (PIRMI)
ALBERT SALES
- Resumen/Summary**
- 211 Resumen
- 219 Summary

Consell editorial

FERRAN MASCARELL
President de la Comisió de Cultura, Educació i Benestar Social
de l'Ajuntament de Barcelona

RICARD JOSEP GOMÀ
Vicepresident de la Comisió de Cultura, Educació i Benestar
Social de l'Ajuntament de Barcelona

Membres

PERE ALCOBER
Regidor ponent d'Esports
NÚRIA CARRERA
Regidora delegada per al Pla de la immigració
IGNASI FINA
Regidor ponent de Salut Pública
XAVIER FLORENSA
Regidor ponent de Joventut
MARINA SUBIRATS
Regidora ponent d'Educació
PILAR VALLUGERA
Regidora ponent de Dona i Drets Civils
M. GLÒRIA FIGUEROLA
Gerent del Sector de Serveis Personals

Director

CARLOS SALANOVA PARDINA
Departament de recerca i coneixement
Sector de Serveis Personals

Coordinació

Pep Gómez

Secretària de Redacció

Laura Andreu

Han col·laborat en aquest número:
Isabel Sánchez, Emi Pallàs i Maribel Càrdenas

Consell de redacció

MÀRIUS BOADA
Estudis i Avaluació
CARME BORRELL
Institut Municipal de Salut Pública
M. JESÚS CALVO
Revista *Barcelona Economia*
ANNA CARNÉ
Direcció de Serveis d'Esports
DOLORS COTRINA
Gabinet Tècnic de Programació
SIRA GARCIA BOSCH
Patronat Municipal de l'Habitatge
MARGARITA PERÉS
Sostenibilitat i Medi Ambient
EVA MARTÍNEZ
Institut Municipal d'Educació de Barcelona
JOSEP M. LAHOSA
Direcció de Prevenció
ANNA PARÉS
Estudis i Avaluació
MARTA RÀFALES
Biblioteca Municipal
ÀNGELS SANTIGOSA
Estudis i Activitats Econòmiques
CRISTINA CÀRCEL
Departament d'Estadística

Cap de producció

NÚRIA COSTA
Cap del Departament de Comunicació i Qualitat
Sector de Serveis Personals

Assessorament lingüístic i coordinació editorial

Rosa Chico

Disseny i maquetació

Jordi Salvany / Patricia Savic

Impressió

Imatge i Producció Editorial. Ajuntament de Barcelona

Edició

OBSERVATORI BARCELONA
Sector de Serveis Personals
Ajuntament de Barcelona
Diagonal, 233
08013 Barcelona
Telèfon: 93 4132621
Fax: 93 4132652
www.bcn.es/publicacions

ISBN: 1133-6315

Dipòsit legal:

© Ajuntament de Barcelona

Barcelona Societat té una periodicitat semestral.

Es permet reproduir les dades i la informació provinents
de fonts municipals sempre que se'n citi la procedència.

Els articles inclosos en aquesta publicació són responsabilitat
exclusiva dels seus autors.

PRESENTACIÓ

L'estructura social de Barcelona viu un procés de transformació des de fa anys que la va convertint de la ciutat industrial del principi del segle xx, on arribaven milers de persones buscant millors oportunitats, a una ciutat de serveis amb una economia clarament terciaritzada. La ciutat va canviant, però continuen arribant persones immigrants provinents d'altres països que esperen trobar en el teixit social noves oportunitats per construir el seu futur.

El procés de globalització està portant canvis accelerats a les ciutats que impacten tant en la trama urbana com, sobretot, en la població i les seves formes i estils de vida. Barcelona és avui una ciutat complexa, incerta en molts aspectes, però alhora dinàmica i vital. Una ciutat que al principi del segle XXI assumeix nous reptes i nous anhels. És la Barcelona multicultural, diversa en gent i en formes de convivència que ja representen el que serà la ciutat del futur: la Barcelona inclusiva que aposta pel reconeixement dels drets socials, per la proximitat i la participació.

En aquest número de *Barcelona Societat* hem volgut abordar les noves realitats i els nous reptes de la ciutat des d'una visió comprensiva del que significa el fet urbà i des de la capacitat de les diverses polítiques per transformar la realitat. Per aquest motiu, obrim l'apartat Perfil social amb una aproximació descriptiva a l'evolució

de la immigració a la ciutat de Barcelona els darrers anys, i amb l'anàlisi, a la secció Radiografia, de les condicions de vida i els hàbits de la joventut barcelonina. Ambdues realitats representen la plasmació més clara dels ritmes que està seguint la nostra ciutat i del seu nivell de cohesió social. D'una banda, la nova ciutadania, amb tots els reptes que això representa, i de l'altra, les actituds i perspectives d'un grup de persones que creixen i esdevenen adultes en la Barcelona del segle XXI, que ens projecten el futur amb nous valors i compromisos.

És per això, precisament, que hem volgut dedicar el Dossier a la inclusió i la cohesió social, un tema ampli però que permet abordar el pols de la ciutat en alguns dels seus elements més substancials. Partint d'una aproximació conceptual innovadora als processos d'exclusió, i de la formulació del nou Pla municipal per a la inclusió social, el Dossier va obrint la seva mirada per endinsar-se en la importància de les diferents realitats de la ciutat: l'escola, la salut, l'habitatge o el mateix teixit urbà, que és la rèplica aproximada de la realitat social de la ciutat. Tot això, sense oblidar dos aspectes fonamentals: el drets dels nous veïns i veïnes, la ciutadania emergent, i les noves tecnologies com a capacitadores d'accés al capital cultural i social d'una ciutat i, per tant, com a clars instruments d'inclusió

que poden actuar positivament per tal de minimitzar els processos emergents de fractura digital.

Barcelona Societat també aposta en aquest número per aproximar-se a alguna de les experiències que des de la política municipal estant tractant de millorar diverses realitats de la ciutat. Hi podem trobar l'explicació del projecte europeu "Accions de lluita contra l'exclusió", o la posada en funcionament del Circuit contra la violència de gènere, exemples evidents de la resposta que el govern local està donant a realitats punyents de la ciutat contra les quals cal lluitar. Finalment, l'apartat Monografies clou la publicació amb la presentació de tres estudis que han de permetre millorar la planificació de les polítiques socials municipals. En primer lloc, l'aproximació als fenòmens de maltractament que viuen algunes persones grans, una situació també emergent a la ciutat, correlat dels nivells creixents de dependència, i dues mirades descriptives sobre els serveis que es presenten a la ciutat: la xarxa de distribució de recursos alimentaris i la població usuària del Programa de la renda mínima d'inserció. Ambdós casos són bons exemples per posar damunt la taula de com la cooperació entre el govern local, l'autonòmic i els actors socials és la clau de volta d'una ciutat plenament inclusiva, d'una ciutat que té un repte compartit. 🔑

Perfil social

ANÀLISI DE L'EVOLUCIÓ SOCIODEMOGRÀFICA DE LA IMMIGRACIÓ A LA CIUTAT DE BARCELONA

OBSERVATORI BARCELONA. SECTOR DE SERVEIS PERSONALS¹

Introducció

Barcelona és una ciutat amb llarga tradició migratòria. El seu creixement i desenvolupament es troba lligat a la suma de tradicions i cultures que ha donat com a resultat una societat rica i diversa fruit de les aportacions de generacions de persones que, en èpoques diferents, hi han emigrat.

Si prenem com a referència només el segle XIX, veurem com la ciutat va rebre primer la immigració de persones de la resta de comarques catalanes arran del procés d'industrialització. Aleshores la necessitat de mà d'obra de la creixent indústria barcelonina, juntament amb la crisi del sector agrícola i la possibilitat d'assolir millors condicions de vida, van provocar aquest primer flux migratori a la ciutat.

Posteriorment, encara dins la primera meitat de segle XX i lligat a grans obres infraestructurals (la construcció de les primeres línies de metro, l'Exposició Universal de 1929, etc.), es va produir un fenomen migratori menor però significatiu procedent de regions properes a Catalunya, que a partir dels anys seixanta es va generalitzar i es va ampliar a altres regions de l'Estat espanyol, com ara Andalusia, Múrcia o Galícia. Així, durant dues dècades es va completar una de les transformacions més importants de la ciutat, pel que fa a la seva composició demogràfica i el seu creixement urbà, amb l'assentament de població arribada de diferents zones de l'Estat. Aquesta població constituirà l'entramat social de molts barris barcelonins que van néixer i es van conformar com a conseqüència d'aquesta onada migratòria.

En la dècada dels anys vuitanta s'inicià un nou procés que afectà la immigració de persones que provenien de països en vies de desenvolupament i/o amb conflictes polítics, i que tot i que no tenia la rellevància numèrica del corrent d'immigració estrangera actual, ja apuntava a un fenomen amb característiques noves. No serà fins a mitjan anys noranta que aquest fenomen començarà a ser rellevant i a prendre les dimensions amb les quals es manifesta en els nostres dies.

Aquest fenomen de la immigració estrangera de mitjan dècada de 1990 no és exclusiu de Barcelona o Catalunya, sinó que es dona a tot l'Europa continental. Es tracta de països on el pes demogràfic de la població d'origen estranger és superior i on la presència de societats multiètniques i multiculturals compta amb més tradició. Les ciutats europees que entre els anys quaranta i seixanta havien rebut població procedent d'antigues colònies, i més tard van acollir la immigració intraeuropea (com és el cas de l'originària d'Itàlia i Espanya), als noranta experimenten l'arribada de corrents regits per paràmetres diferents.

Els processos migratoris estan relacionats amb els vincles històrics, culturals i polítics que mantenen les societats d'acollida amb tercers països, amb la seva ubicació geogràfica o estratègica, però també amb els processos de globalització i els desequilibris Nord-Sud que provoquen l'increment de moviments de persones que emigren dels seus països d'origen a la recerca de les condicions de vida millors dels països més desenvolupats, general-

ment per intentar superar condicions de vida d'extrema pobresa o bé conflictes bèl·lics o situacions de violència, així com per trobar oportunitats laborals i acomplir expectatives de progrés que són difícilment realitzables en països en vies de desenvolupament.

L'onada migratòria actual provocada per l'arribada d'importants contingents de persones extracomunitàries a l'Estat espanyol no s'escapa d'aquestes dinàmiques. Malgrat tot, no tota la nova immigració estrangera que arriba té el mateix tipus de motivacions ni prové de països en vies de desenvolupament.

Barcelona ha experimentat un procés migratori característic, ja que els fluxos d'entrada a la ciutat de persones estrangeres té un ritme significativament diferent al d'altres capitals d'àmbit europeu, on l'arribada de fluxos d'altres països s'ha esdevingut de forma més gradual. Cal destacar, doncs, que l'increment del pes de la població estrangera a la nostra ciutat s'ha donat de forma molt ràpida els darrers anys.

L'aplicació de mesures administratives, especialment les que es van dur a terme durant l'any 2001 sota la Llei 4/2000,² ha donat lloc a amplis processos de regularització, i ha fet aparèixer importants col·lectius de persones indocumentades,

1. Aquest article l'han elaborat Ignasi Centelles, mitjançant una beca de l'Institut d'Educació Contínua de la Universitat Pompeu Fabra, i Isabel Sánchez, de la Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament.

2. Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, reformada per la Llei orgànica 8/2000, de 22 de desembre, ara modificades per la Llei 14/2003, de 20 de novembre.

especialment a les grans ciutats, cosa que ha contribuït a la visibilització de la migració estrangera.

L'entrada de persones estrangeres és un procés que modifica la vida de la ciutat, l'enriqueix culturalment i transforma els diferents territoris a partir dels perfils diversos del col·lectiu immigrant de Barcelona, que es poden caracteritzar i definir en funció del lloc d'origen, l'estatus legal, les seves activitats dins del mercat laboral, la capacitat econòmica, la religió, el coneixement de la llengua, el sexe, la seva situació de convivència i les xarxes relacionals, el fet que genera la voluntat d'immigració, els anys de residència al país, i el nivell d'estudis. La immigració recent, amb tota la seva heterogeneïtat, es distribueix de forma diversa en els barris de la ciutat.

A causa d'aquest potencial transformador, és important destacar com a característica de Barcelona la distribució de la immigració estrangera als territoris. Tot i que es donen situacions de concentració de la població estrangera en els barris del nucli antic de la ciutat —on aquesta representa prop del 30% de la població—, s'observa els darrers anys una tendència a l'equiparació del pes relatiu dels col·lectius estrangers als barris de la ciutat. En general, l'impacte de la immigració estrangera s'absorbeix de forma equilibrada als districtes —la proporció de persones estrangeres sobre el total tendeix a igualar-se entorn d'un 8,8%-12,8%—.

Més enllà de les diferències entre els col·lectius, i si comparem la població estrangera amb la resta, l'anàlisi de taules

i estadístiques ens mostra com en el seu conjunt hi ha diferències significatives entre la població autòctona i la immigrant. En general, s'observa que les condicions de vida, de salut i laborals són pitjors per a les persones estrangeres, tot i que aquestes tenen en la seva globalitat titulacions acadèmiques equivalents o superiors a les del conjunt de la població.

En aquesta article mostrarem les estadístiques disponibles més rellevants referents a la situació de la immigració per tal de dibuixar els perfils de la població estrangera a Barcelona i l'evolució de les tendències del fenomen migratori. Es tracta de posar de manifest les realitats de les persones estrangeres que arriben a treballar, estudiar i viure a la ciutat.

Per fer-ho s'analitzen dades de fonts secundàries, especialment del padró d'habitants,³ i es repassa l'evolució sociodemogràfica de la població estrangera —el seu creixement dins la ciutat, la distribució territorial i l'evolució de la natalitat—, i la seva composició —en funció de l'origen, el sexe, l'edat i els anys d'estada—. També s'aporta informació sobre les seves condicions de vida —els nivells d'instrucció, la incidència en el sistema educatiu, la salut i la relació amb el mercat de treball.

Evolució sociodemogràfica de la població estrangera a Barcelona

D'entre els corrents migratoris que ha presenciat la ciutat de Barcelona durant aquest segle i la segona meitat del passat, l'actual és el que mostra més impacte en la dinàmica social, ja que s'està produint

amb una gran celeritat i està fent emergir de forma molt ràpida una realitat multicultural i multiètnica nova, derivada de l'heterogeneïtat i la diversitat d'origen de les persones immigrants. L'impacte sobre l'estructura i la dinàmica de la població ha estat molt important, com ho evidencien els diferents paràmetres demogràfics. La nova immigració afegeix diversitat a un entramat social ja de per si divers.

Creixement del pes demogràfic

Si observem l'evolució recent, veiem com el total de la població estrangera empadronada a la ciutat de Barcelona l'1 de gener de 2004 és de 202.489 persones, mentre que l'any 2001 el volum era significativament inferior, ja que n'hi havia 53.428. Durant el 2003 es van empadronar 39.44 persones estrangeres, i la proporció del col·lectiu estranger sobre la població total passava d'un 10,7% (l'1 de gener de 2003) a un 12,8% en un any (l'1 de gener de 2004). Aquest creixement és molt més pronunciat si observem l'evolució des de l'any 2000,

3. Les dades s'han extret majoritàriament del padró d'habitants. D'aquesta manera, i pel fet que l'empadronament facilita l'accés a l'atenció sanitària i l'educació, l'anàlisi captura en principi tant la població amb residència legal com la no regularitzada. Les dades del padró són sensibles als fluxos d'arribada i als canvis en les normes i els processos de regularització de la residència, de manera que poden afectar l'anàlisi. En un futur es podria donar un descens de l'empadronament per part de les persones estrangeres en situació irregular, ja que la nova Llei d'estrangeria —la 14/2003, que modifica la regulació aprovada l'any 2000— preveu la possibilitat que les policies puguin accedir a la informació i a dades (com el domicili) de les persones de nacionalitat estrangera. En principi, però, les dades d'aquest informe sembla que no es troben afectades per l'efecte que podria produir el canvi legislatiu.

Taula 1.
Població estrangera empadronada. Barcelona, evolució 1999-2004

	Persones estrangeres empadronades	Increment respecte a l'any anterior	Pes de la població estrangera respecte a la població de la ciutat (%)
Març de 1999	40.903	*	2,7
Març de 2000	53.428	12.525	3,5
Gener de 2001	74.019	20.591	4,9
Gener de 2002	113.809	39.790	7,6
Gener de 2003	163.046	49.237	10,7
Gener de 2004	202.489	39.443	12,8

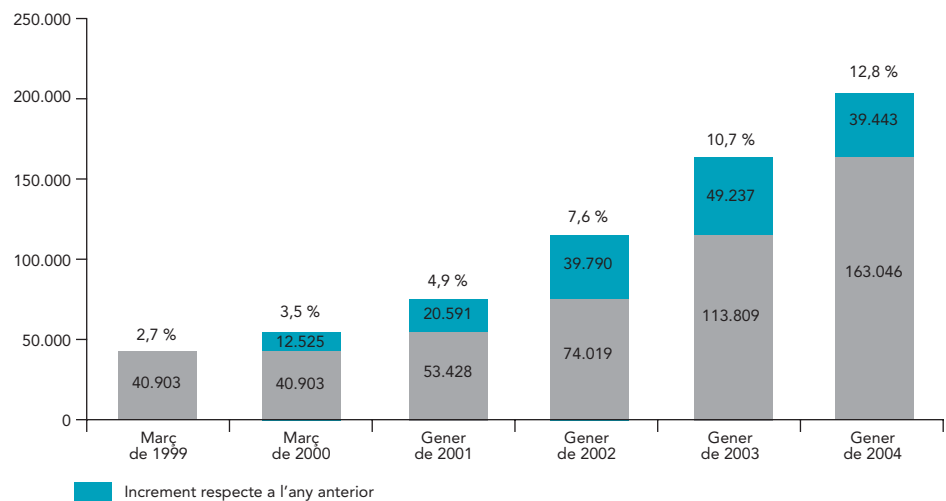
* No consta.

Font: Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració. Observatori de la Immigració. Informe de gener de 2004.

quan aquest grup representava un 3,5% del total de Barcelona (taula 1). La proporció de població estrangera respecte al total de la població ha crescut en 10,1 punts percentuals en cinc anys (gràfic 1). Aquest creixement ha fet variar la tendència demogràfica, de pèrdua de població, que seguia la ciutat (taula 2). L'evolució de la població estrangera a Barcelona no ha estat constant en el temps; de fet, el seu ritme de creixement disminueix des del 2002 i l'increment de l'any 2003 ha estat el més baix dels darrers cinc anys, segons les dades del padró. El 2003 es produeix un creixement entorn del 24,2%, mentre que l'any anterior el creixement d'aquest col·lectiu era del 43,3%. L'any en què la població estrangera va créixer més va ser el 2001, amb un 53,8% (gràfic 2). L'arribada tan important de persones estrangeres a la ciutat a partir del 2001 té a veure amb les mesures de regularització activades pel govern central. L'any 2001 hi va haver 153.820 sol·licituds de regularització a la província de Barcelona, de les quals es van aprovar 89.243 (el 58%). Així mateix, es van presentar 44.891 expedients d'arrelament, dels quals es van concedir 15.569.⁴

Darrere d'aquest pic de l'any 2001, juntament amb factors relatius a la situació als països d'origen i que van empènyer un important contingent de persones a emigrar cap a l'Estat espanyol, s'esdevenien dos fenòmens. D'una banda, l'empadronament de persones estrangeres establertes a Barcelona sense permís administratiu de residència, i de l'altra, l'arribada d'un nou contingent al país i a la ciutat davant l'anunci de mesures de regularització.

Gràfic 1.
Població estrangera empadronada. Barcelona, evolució 1999-2004

Nota: el percentatge és la proporció de persones estrangeres sobre la població de Barcelona.

Font: Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració. Observatori de la Immigració. Informe de gener de 2004.

També hi ha relació entre la pressió d'entrada dels fluxos migratoris i les oportunitats laborals que ofereix la ciutat. Com veurem més endavant, l'augment en la proporció de persones estrangeres camina en paral·lel amb el nombre de contractes per a aquest grup de població.

Un altre factor que afecta l'experiència del procés migratori és l'existència d'una xarxa de suport informal al país d'acollida. La població nouvinguda acostuma a seguir els mateixos itineraris, pautes de migració i assentament que els seus predecessors, i tendeix a anar a viure allà on ja hi ha persones del mateix lloc d'origen que li poden donar suport. En aquest sentit,

observarem com això pot influir en la distribució de la població dins dels territoris de la ciutat; un cas paradigmàtic es el districte de Ciutat Vella, on conviu població de més de 35 nacionalitats diferents però concentra proporcions elevades de població d'origen pakistanès i marroquí, entre d'altres.

L'existència de col·lectius de persones estrangeres té fortes implicacions per a la ciutat, ja que la transforma i l'enriqueix culturalment. A Barcelona, el 2004 con-

4. Dades de situació de l'evolució de la població estrangera. Pla municipal d'immigració. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 2003.

viuen 155 nacionalitats diferents, que eren 126 l'any 1996. Hi ha hagut un increment de 29 nacionalitats en deu anys. També és rellevant l'increment dels grups amb més de mil persones residents a la ciutat. El 1996 n'hi havia 9, i l'any 2004 en són 31 (gràfic 3). En aquest període hi ha hagut un increment de 22 nacionalitats, que tenen més de mil persones residents. Així, al costat de l'increment del pes de la immigració es dona una creixent diversitat ètnica i cultural.

Distribució territorial a la ciutat

L'impacte de la immigració estrangera es distribueix de forma desigual als diferents districtes i barris de la ciutat (taula 3). A la vista dels valors absoluts, el districte de Ciutat Vella és el que concentra més persones estrangeres —n'hi ha 35.165 l'any 2004—. Els districtes de l'Eixample, Sants-Montjuïc i Sant Martí són, juntament amb Ciutat Vella, els que disposen d'un volum de població estrangera superior. Aquest és

un fet característic que es manté durant el període 2001-2004.

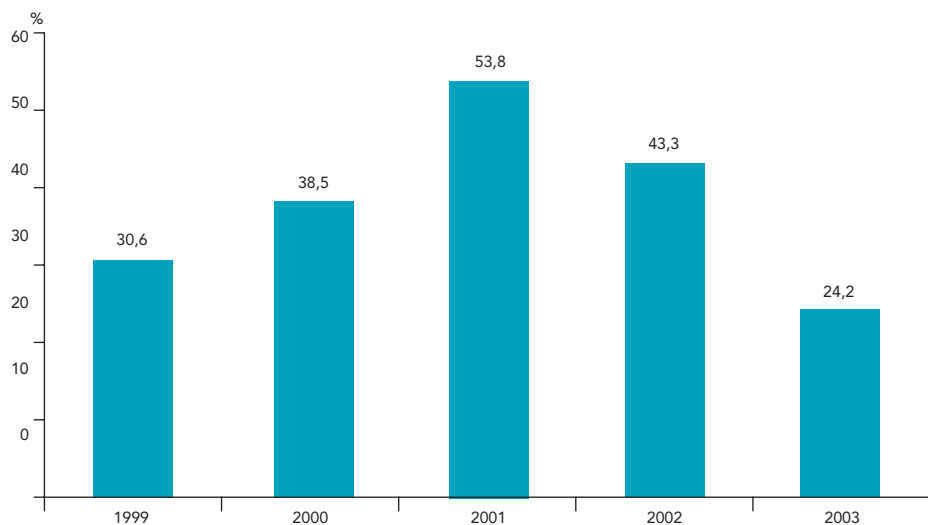
Els districtes que concentren un volum de població estrangera menor són Les Corts, Sant Andreu i Sarrià-Sant Gervasi, que tenen 7.370, 12.085 i 13.208 persones empadronades de nacionalitat estrangera. El cas del districte de Sarrià-Sant Gervasi és peculiar, perquè l'any 2001 tenia un volum de població estrangera superior en comparació amb la resta de districtes, però la darrera onada migratòria provinent de l'estranger ha tin-

Taula 2.
Evolució de la població. Barcelona, 1970-2003

Any	1970	1981	1986	1991	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Població	1.745.142	1.752.627	1.701.812	1.643.542	1.508.805	1.505.581	1.503.451	1.496.266	1.505.325	1.527.190	1.582.738

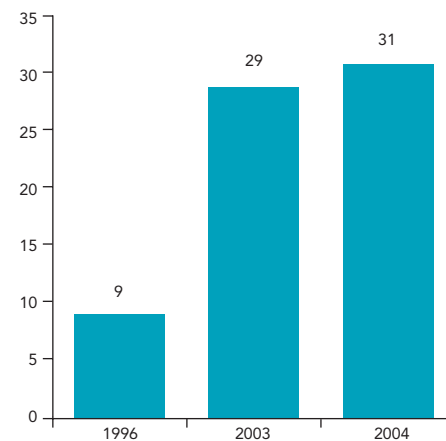
Font: padró d'habitants de 1970, 1981, 1986 i 1996. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Rectificacions padronals de 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 i 2003. Instituto Nacional de Estadística.

Gràfic 2.
Increment percentual anual de la població estrangera. Barcelona, 1999-2004

Font: Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració. Observatori de la Immigració. Informe de gener de 2004.

Gràfic 3.
Col·lectius nacionals amb més de mil persones residents. Barcelona, evolució 1996-2004

Font: Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració. Observatori de la Immigració. Informe de gener de 2004.

gut un impacte menor i ara se situa entre els districtes amb un volum inferior de població estrangera; això té molt a veure amb els perfils socioeconòmics dels col·lectius estrangers que acull aquesta zona—que són majoritàriament població estrangera provinent d'Europa—, amb una taxa de creixement, en el període 1996-2004, inferior a la mitjana.

Hi ha, en general, una relació entre el nombre de persones estrangeres per districtes i la distribució de l'impacte d'aquesta nova immigració. Aquesta relació es dona per l'efecte que té sobre la immigració l'existència de xarxes de suport informal preexistents en el territori, i també per altres condicions estructurals (com el preu de l'habitatge i els serveis).

L'impacte de la immigració s'ha de valorar no només tenint en compte valors absoluts, sinó també tenint en compte quina proporció representa el col·lectiu estranger respecte al total de la població, per mesurar, més enllà del seu nombre, l'impacte que poden tenir en l'estructura i la fesomia d'un territori.

La distribució tendeix a equilibrar-se per a tots els districtes, amb un pes demogràfic d'entre el 8,8% i el 12,8% del total de la població, amb l'excepció de Ciutat Vella, on aquest grup representa un 36% del total del districte.

Els districtes que tenen una proporció més elevada de població estrangera són Ciutat Vella, Sants-Montjuïc i l'Eixample, i els que tenen una proporció inferior són Horta-Guinardó, Sant Andreu, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi. En aquest cas, i si tenim en compte els districtes amb més immigració i també els que en tenen menys, cal fer notar

que hi ha una relació estreta entre el volum de població estrangera i la proporció sobre el total de població que aquesta representa.

Els canvis que s'esdevenen en l'àmbit territorial i que tindran importants conseqüències per al desenvolupament social i cultural dels barris es posen de manifest

quan s'analitza l'evolució recent de la immigració a la ciutat. Així, s'observa d'una banda que els districtes que presenten un increment més important de població estrangera entre els anys 2003 i 2004 són Nou Barris i Gràcia (taula 4), i de l'altra, que aquest augment del pes demogràfic de la

Taula 3.
Població estrangera per districtes. Barcelona, gener de 2001 - gener de 2004

	Gener de 2001	Gener de 2002	Gener de 2003	Gener de 2004
Barcelona	74.019	113.809	163.046	202.489
1. Ciutat Vella	15.513	22.517	30.834	35.165
2. Eixample	13.386	19.780	27.741	34.568
3. Sants-Montjuïc	8.585	13.572	20.002	24.969
4. Les Corts	3.320	4.339	6.060	7.370
5. Sarrià-Sant Gervasi	5.939	7.709	10.519	13.208
6. Gràcia	4.805	7.164	10.206	13.302
7. Horta-Guinardó	4.850	7.949	11.538	14.558
8. Nou Barris	4.961	8.494	12.575	16.491
9. Sant Andreu	4.057	6.503	9.703	12.085
10. Sant Martí	7.019	11.350	17.179	21.702
No consta	1.584	4.432	6.689	9.071

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Taula 4.
Població estrangera per districtes i proporció a cada districte sobre el total de població. Barcelona, gener de 2003 - gener de 2004

	Gener de 2003		Gener de 2004		% d'increment de la població estrangera 2003-2004
	Persones estrangeres	% de persones estrangeres sobre la població	Persones estrangeres	% de persones estrangeres sobre la població	
Barcelona	163.046	10,7	202.489	12,8	24,2
1. Ciutat Vella	30.834	34,7	35.165	36,1	14,0
2. Eixample	27.741	11,2	34.568	13,7	24,6
3. Sants-Montjuïc	20.002	12,0	24.969	14,7	24,8
4. Les Corts	6.060	7,4	7.370	9,0	21,6
5. Sarrià-Sant Gervasi	10.519	7,9	13.208	9,8	25,6
6. Gràcia	10.206	9,0	13.302	11,6	30,3
7. Horta Guinardó	11.538	7,0	14.558	8,7	26,2
8. Nou Barris	12.575	7,7	16.491	10,0	31,1
9. Sant Andreu	9.703	7,2	12.085	8,8	24,5
10. Sant Martí	17.179	8,3	21.702	10,3	26,3
No consta	6.689	ND	9.071	ND	36,6

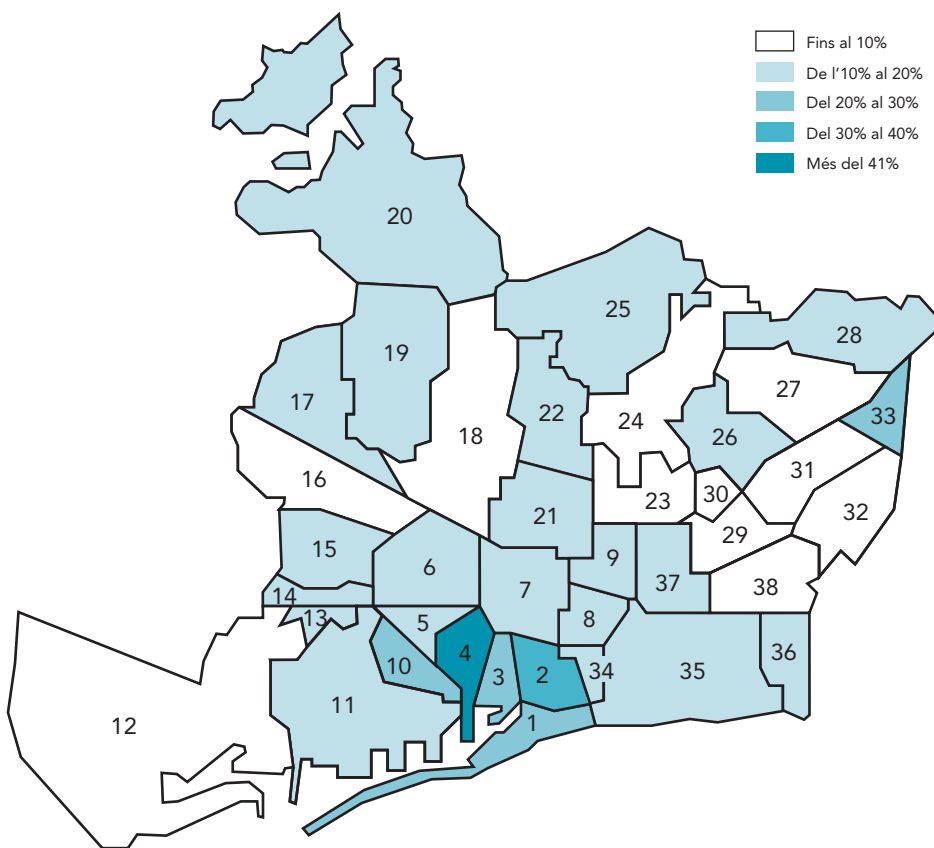
Font: Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració. Observatori de la Immigració. Informe de gener de 2004.

població estrangera afecta especialment algunes zones com els barris de Ciutat Vella, i també d'altres com el Poble Sec (amb un 24%) al Districte de Sants, o Trinitat Vella (amb un 21,1%) al Districte de Sant Andreu, segons dades de gener 2004 (figura 1).

Si prenem com a població de referència la de procedència estrangera per avaluar la seva distribució als territoris, trobem que el districte de Ciutat Vella acull el 17,4% de totes les persones estrangeres de la ciutat, l'Eixample acull el 17,1%, Sants-Montjuïc el 12,3%, i Sant Martí el 10%. Els quatre districtes que tenen en el seu territori més persones estrangeres acullen el 56% de tota la població estrangera (taula 5).

Ja hem dit que, tot i les diferències entre districtes, si observem el pes proporcional de la població estrangera dins dels districtes respecte a la població total trobem que hi ha una tendència cap a una distribució cada cop més equilibrada de la immigració; però si observem la distribució per zones estadístiques (o barris) i la nacionalitat de les persones estrangeres als territoris descobrirem diferències importants entre ells. La taula 6 mostra un recull de les principals nacionalitats que hi ha a cada districte. Si tenim present —com veurem més endavant— que la població de nacionalitat estrangera que prové d'Amèrica Llatina és el col·lectiu més ampli, seguit de la que prové d'Europa, Àsia i Àfrica, no ens ha d'estranyar que siguin en molts districtes un col·lectiu predominant. Així doncs, Sant Martí, Nou Barris i Horta-Guinardó tenen una distribució similar amb predomini de nacionalitats llatinoamericanes, i hi són majoritaris els col·lectius

Figura 1.
Distribució de la població immigrant sobre la població total per barris. Barcelona, gener de 2004

1. Barceloneta	11. Montjuïc	21. Gràcia	31. Sant Andreu
2. Parc	12. Zona Franca-Port	22. Vallcarca	32. Bon Pastor
3. Gòtic	13. Font de la Guatlla	23. Guinardó	33. Trinitat Vella
4. Raval	14. Bordeta-Hostafrancs	24. Horta	34. Fort Pius
5. Sant Antoni	15. Sants	25. Vall d'Hebron	35. Poble Nou
6. Esquerra Eixample	16. Les Corts	26. Vilapicina-Turó de la Peira	36. Barris Besòs
7. Dreta Eixample	17. Pedralbes	27. Roquetes-Verdum	37. Clot
8. Estació Nord	18. Sant Gervasi	28. Ciutat Meridiana-Vallbona	38. Verneda
9. Sagrada Família	19. Sarrià	29. Sagrera	
10. Poble Sec	20. Vallvidrera-Les Planes	30. Congrés	

d'Equador, Perú, Colòmbia i Argentina, i els nord-africans, amb una presència important del grup marroquí.

En altres districtes com Gràcia, Les Corts i l'Eixample, els col·lectius amb més presència tenen una composició lleugera-

ment diferent; hi ha també un gruix important de població estrangera de nacionalitat equatoriana, colombiana, argentina i peruana, però també tenen rellevància col·lectius de nacionalitats europees (de països com França i Itàlia).

Taula 5.
Població estrangera per districtes i proporció a cada districte sobre el total de població estrangera a la ciutat. Barcelona, gener de 2003 - gener de 2004

	Gener de 2003		Gener 2004	
	Persones estrangeres	% de persones estrangeres sobre el total de la població estrangera a la ciutat	Persones estrangeres	% de persones estrangeres sobre el total de la població estrangera a la ciutat
Barcelona	163.046	100	202.489	100
1. Ciutat Vella	30.834	18,90	35.165	17,40
2. Eixample	27.741	17,00	34.568	17,10
3. Sants-Montjuïc	20.002	12,30	24.969	12,30
4. Les Corts	6.060	3,70	7.370	3,60
5. Sarrià-Sant Gervasi	10.519	6,50	13.208	6,50
6. Gràcia	10.206	6,30	13.302	6,60
7. Horta Guinardó	11.538	7,10	14.558	7,20
8. Nou Barris	12.575	7,70	16.491	8,10
9. Sant Andreu	9.703	6,00	12.085	6,00
10. Sant Martí	17.179	10,50	21.702	10,70
No consta	6.689	4,10	9.071	4,50

Font: Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració. Observatori de la Immigració. Informe de gener de 2004.

Al districte de Sarrià-Sant Gervasi les nacionalitats que tenen un gruix més gran de població són principalment europees (França, Itàlia i Alemanya) i d'Amèrica del sud (Argentina i Colòmbia).

Els districtes de Sant Andreu, Sants-Montjuïc i Ciutat Vella es caracteritzen per tenir entre la població estrangera col·lectius nacionals majoritaris d'origen llatinoamericà i nord-africà, i també població d'origen asiàtic. En el cas de Sant Andreu, entre els grups majoritaris de nacionalitat estrangera hi ha població xinesa, i a Sants-Montjuïc i Ciutat Vella, població pakistanesa.

El barri del Raval és paradigmàtic i mereix una menció especial tant en relació amb les dades del districte de Ciutat Vella com amb altres zones de la ciutat. Ens trobem amb un barri amb una forta

presència de població estrangera, que representa prop de la meitat de la població resident i amb una gran diversitat de nacionalitats. El pes de la immigració ha experimentat un increment ràpid i a hores d'ara la població immigrant estrangera representa el 48% del total de la població del barri. El barri del Raval concentra a més el 78,4% de la població pakistanesa, el 52% de la població marroquina, el 99,4% de la població filipina i el 66,4% de la població equatoriana del districte de Ciutat Vella.

Naixements de mare estrangera: evolució i anàlisi per orígens

L'increment de naixements de mare d'origen estranger és un element important en l'anàlisi de l'impacte de la immi-

gració si tenim en compte les dades referides a l'envelliment de l'estructura de població de la ciutat i la baixa natalitat. L'arrelament de nova població estrangera ha contribuït a l'augment de la població; els seus patrons reproductius, diferents dels de la població de nacionalitat espanyola, i la seva mitjana d'edat (persones en edat fèrtil) ha ajudat a contenir la caiguda de la natalitat a la ciutat.

En general, l'impacte demogràfic de la nova immigració estrangera és positiu per a l'estructura d'edats i els patrons de natalitat de la ciutat. Més enllà d'això, aquest fenomen ens pot ajudar a entendre quines són les expectatives d'integració de la població estrangera respecte a la ciutat, que necessàriament han de ser heterogènies —com diferents són els col·lectius i diversos els projectes personals i familiars— i han de superar l'estereotip d'una migració temporal per motius econòmics i laborals. L'existència de llars constituïdes per persones d'origen estranger que estableixen la seva residència a la ciutat, posa de manifest la realitat dels processos d'integració en la comunitat.

L'evolució de la proporció de naixements de mare estrangera sobre el total de naixements és creixent de 1990 a 2002, període en què es passa del 6% al 20,39%, i cal assenyalar que l'increment és molt accentuat a partir de l'any 2000. Tant és així que l'any 2002 la proporció de nadons nascuts de mare estrangera representa el 20,39% de tots els naixements, com hem dit, mentre que la població estrangera representa el gener de 2003 el 10,7% de la població de Barcelona (taula 7).

Taula 6.
Rànquing de la població estrangera als districtes i zones estadístiques grans (ZEG) segons la nacionalitat.
Barcelona, gener de 2004

1. Ciutat Vella	Districte	Barceloneta	Parc	Gòtic	Raval		
Total de persones de nacionalitat estrangera	35.165	3.406	7.036	4.728	19.995		
% sobre la població¹	36,1	22,0	33,3	23,9	48,8		
Pakistan	5.404	255	480	432	4.237		
Marroc	4.247	538	1.097	401	2.211		
Filipines	3.878	25	307	237	3.309		
Equador	3.326	405	505	205	2.211		
Argentina	1.627	193	463	403	568		
2. Eixample	Districte	Sant Antoni	Esquerra de l'Eixample	Dreta de l'Eixample	Estació del Nord	Sagrada Família	
Total de persones de nacionalitat estrangera	34.568	5.095	13.271	5.477	3.971	6.754	
% sobre la població¹	13,7	14,0	13,9	13,7	13,6	13,4	
Equador	4.519	647	1.685	338	434	1.415	
Perú	2.935	451	1.176	249	256	803	
Argentina	2.479	332	952	456	323	416	
Colòmbia	2.363	384	861	286	243	589	
Itàlia	2.245	285	844	503	272	341	
3. Sants-Montjuïc	Districte	Poble Sec	Montjuïc	Zona Franca - Port	Font de la Guatlilla	La Bordeta-Hostafrancs	Sants
Total de persones de nacionalitat estrangera	24.969	8.539	77	2.593	1.260	2.517	9.983
% sobre la població¹	14,7	24,3	10,8	9,0	12,8	13,4	13,1
Equador	4.841	1.375	16	559	186	553	2.152
Marroc	2.250	1.100	13	197	74	189	677
Colòmbia	2.024	609	6	249	136	174	850
Perú	1.910	354	2	323	98	194	939
Pakistan	1.401	922	1	66	51	85	276
4. Les Corts	Districte	Les Corts	Pedralbes				
Total de persones de nacionalitat estrangera	7.370	5.580	1.790				
% sobre la població¹	9,0	8,1	13,3				
Equador	638	597	41				
Itàlia	606	414	192				
Colòmbia	595	530	65				
França	591	255	336				
Argentina	435	383	52				
5. Sarrilà-Sant Gervasi	Districte	Sant Gervasi	Sarrilà	Vallvidrera - Les Planes			
Total de persones de nacionalitat estrangera	13.208	9.406	3.463	338			
% sobre la població¹	9,8	9,7	10,1	10,7			
França	1.300	775	498	27			
Itàlia	1.243	889	327	27			
Argentina	851	680	148	23			
Colòmbia	808	649	150	9			
Alemanya	780	544	203	33			
6. Gràcia	Districte	Gràcia	Vallcarca				
Total de persones de nacionalitat estrangera	13.302	9.927	3.375				
% sobre la població¹	11,6	11,8	10,9				
Equador	1.849	1.473	376				
Argentina	1.074	792	282				
Colòmbia	1.014	690	324				
Itàlia	987	748	239				
Perú	945	687	258				

.../...

Taula 6. (continuació).
Rànquing de la població estrangera als districtes i zones estadístiques grans (ZEG) segons la nacionalitat. Barcelona, gener de 2004

7. Horta-Guinardó	Districte	Guinardó	Horta	Vall d'Hebron		
Total de persones de nacionalitat estrangera	14.558	6.622	4.835	3.101		
% sobre la població¹	8,7	9,9	6,9	10,6		
Equador	3.261	1.297	1.411	553		
Colòmbia	1.584	794	462	328		
Perú	1.268	691	296	281		
Argentina	1.086	489	265	332		
Marroc	623	236	263	124		

8. Nou Barris	Districte	Vilapicina -Turó de la Peira	Roquetes -Verdum	Ciutat Meridina -Vallbona		
Total de persones de nacionalitat estrangera	16.491	6.734	7.744	2.013		
% sobre la població¹	10,0	10,2	9,0	16,1		
Equador	5.742	2.186	2.813	743		
Perú	1.042	587	387	68		
Colòmbia	999	479	410	110		
Marroc	971	303	403	265		
República Dominicana	836	548	176	112		

9. Sant Andreu	Districte	Sagrera	Congrés	Sant Andreu	Bon Pastor	Trinitat Vella
Total de persones de nacionalitat estrangera	12.085	4.971	1.087	3.250	968	1.809
% sobre la població¹	8,8	9,6	8,1	6,4	7,9	21,1
Equador	2.899	1.214	209	780	307	389
Perú	1.505	916	121	270	33	165
Marroc	1.042	166	66	131	147	532
Colòmbia	841	396	68	226	68	83
Argentina	632	234	95	230	50	23
Xina	504	213	33	230	17	11

10. Sant Martí	Districte	Fort Pius	Poble Nou	Barris Besòs	Clot	Verneda
Total de persones de nacionalitat estrangera	21.702	1.530	6.481	2.947	7.246	3.498
% sobre la població¹	10,3	12,8	12,2	12,0	11,5	6,1
Equador	4.326	153	946	746	1.566	915
Perú	1.719	92	242	162	903	320
Colòmbia	1.640	105	362	146	697	330
Marroc	1.498	51	627	221	501	98
Argentina	1.343	149	460	89	398	247

1. Percentatge que representen les persones estrangeres respecte a la població que resideix en una determinada zona.

Nota: la població total (estrangera i nacional) utilitzada en calcular la proporció de població estrangera sobre la població total per districtes, és l'última oficial de què es disposa en el moment d'elaborar l'informe. Per a l'any 2004 la darrera xifra oficial de població per districtes és la d'1 de gener de 2002.

Font: "La població estrangera a Barcelona. Gener de 2004". Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Si analitzem la nacionalitat de les mares, veurem que és a partir dels 25 anys quan les mares amb fills de nacionalitat espanyola de la ciutat inicien de forma significativa el procés reproductiu, tot i que la franja d'edat de 30 a 34 anys és la que concentra la major part dels naixements (un 44% respecte al total). La franja d'edat de 13 a 24 anys representa només un 6,7% dels naixements.

Aquest patró de distribució de la maternitat per edats es manté si la nacionalitat del nadó és d'un país europeu o desenvolupat.⁵

En els casos en què el nadó prové d'un país africà, asiàtic o llatinoamericà, els naixements es concentren en les franges d'edat més joves: entorn del 32% en el tram de 25 a 29 anys, i quan la criatura és de nacionalitat magribina, filipina i africana arriba al 20% en el tram de 20 a 24 anys.

Els naixements a partir dels 40 anys són baixos en totes les nacionalitats, i es concentren entorn del 3% de tots els naixements.

És convenient parar atenció especialment a l'anàlisi dels naixements que

es donen en el col·lectiu de mares de 13 a 19 anys, sobretot tenint en compte que aquestes mares poden ser majoritàriament menors d'edat, i la natalitat pot tenir implicacions més negatives entre les adolescents.

⁵ El fet que hi hagi més imprecisions a l'hora de registrar l'edat de la mare si la nacionalitat del nadó és d'un país europeu o d'un país desenvolupat en comparació amb si la nacionalitat del nadó és espanyola (el grup de persones de les quals no consta l'edat és del 12,6% en el primer cas i del 0,7% en el segon), comporta que els naixements que es concentren en els diferents grups d'edat siguin significativament inferiors si la nacionalitat del nadó és d'un país europeu o d'un país desenvolupat.

Una altra vegada s'evidencia la diferència de patrons de natalitat segons la nacionalitat dels nadons. En aquesta franja d'edat es donen un 8,2% dels naixements de nadons de nacionalitat d'un país africà, així com un 6,4% d'Amèrica Central i del Sud, i un 4% de països del Magrib i la Vall del Nil. D'altra banda, en aquesta mateixa franja d'edat, els naixements de nadons de nacionalitat espanyola, de països d'Europa o d'altres no europeus però desenvolupats no té tanta incidència i representen un

1,2% i un 1,1% respectivament de tots els naixements (taula 8).

Composició de la població estrangera

Al costat del ràpid increment del pes de la població estrangera a la ciutat es dona un altre fenomen paral·lel i igualment significatiu: l'augment de l'heterogeneïtat. La diversitat que es produeix en el col·lectiu de persones immigrants ha

anat creixent els darrers anys. La lògica pròpia de la immigració, les legislacions i les polítiques migratòries de cada país, i les oportunitats han anat definint diferents perfils dins el col·lectiu immigrant.⁶ Cal defugir d'una visió restringida i única del fet migratori, que a hores d'ara es manifesta a través d'una realitat humana rica i diversa.

6. Pla municipal d'immigració. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 2003.

Taula 7.
Naixements de mare estrangera. Barcelona, 1990-2002

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Total de naixements	12.685	12.667	13.356	12.641	12.519	12.122	11.945	12.161	11.659	12.203	12.573	12.564	12.590
Naixements de mare nascuda a l'estranger	765	708	962	980	1.062	1.038	1.149	1.121	1.123	1.249	1.766	2.234	2.641
% de naixements de mare nascuda a l'estranger sobre el total	6,00	5,60	7,20	7,80	8,50	8,60	9,60	9,20	9,60	10,20	14,00	17,80	20,39

Font: *Anuari de la immigració 2003*. Observatori de la Immigració. Sector de Serveis Personals. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament.

Taula 8.
Distribució percentual dels naixements de persones residents a Barcelona segons la nacionalitat del nadó i l'edat de la mare. Barcelona, 1995-1999

Nacionalitat del nadó	Edat de la mare						No consta	Total	n
	13-19 anys	20-24 anys	25-29 anys	30-34 anys	35-39 anys	De 40 anys o més			
Espanya	1,2	5,5	25,5	44,8	19,5	2,8	0,7	100	57.584
Europa i països desenvolupats	1,1	4,3	23,8	37	18,2	3,1	12,5	100	446
Magrib i vall del Nil	4	19,8	26,5	25,4	17,3	3,3	3,7	100	480
Resta d'Àfrica	8,2	21,3	26,2	19,7	18	3,3	3,3	100	61
Amèrica Central i Amèrica del Sud	6,4	16,9	32,2	26,5	10,1	2,5	5,4	100	786
Àsia (sense Japó)	1,4	11,7	33,1	21,8	10,1	1,6	20,3	100	426
Filipines	4,4	19,6	29,6	20,4	17,2	3,2	5,6	100	250
No consta	0	0	0	0	0	100	0	100	1
n	763	3.518	15.383	26.468	11.555	1.702	645		60.034

Font: Servei d'Informació Sanitària. Institut Municipal de Salut Pública. *Informe 2001. La salut dels immigrants: anàlisi de les estadístiques vitals a la ciutat de Barcelona, 1995-99*.

Per tenir una visió completa de la immigració estrangera a Barcelona és important observar les diferències que hi ha dins del col·lectiu, que és heterogeni en funció del país d'origen, el sexe, l'edat i el temps de residència a la ciutat. Sense una visió de conjunt i, alhora, sense tenir presents les peculiaritats de cada col·lectiu, és difícil entendre el procés migratori complex i multiètnic que es dona a la ciutat.

Distribució segons el continent d'origen

En el cas de l'Estat espanyol i també de ciutats com Barcelona, la població llatinoamericana ha augmentat i el seu pes relatiu ha anat creixent en relació amb la població total per l'augment dels fluxos migratoris i també en relació amb la resta de col·lectius estrangers a la ciutat. La població centre-americana i sud-americana representa el gener de 2004 el 52% de tota la població estrangera de Barcelona, seguint la tendència que s'ha fet palesa a Catalunya i la resta de l'Estat.

A grans trets, la composició de la immigració a la ciutat és la següent: la meitat, com ja hem dit, llatinoamericana (el 52%), una quarta part, europea (el 22%, amb dos terços de persones comunitàries i un terç de no comunitàries), i la resta, asiàtica (el 15%), africana (el 10%) i d'Amèrica del Nord i Oceania (l'1%) (gràfic 4).

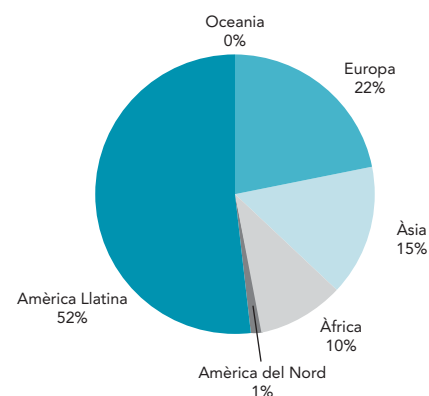
Els darrers vuit anys la població estrangera ha augmentat un 85%. Proporcionalment la immigració de països llatinoamericans i asiàtics és la que han augmentat més, i la d'Amèrica del Nord i Oceania és la que ha tingut un increment menor (taula 9).

El col·lectiu de persones estrangeres provinents d'Amèrica Llatina representa el més de la meitat del total de la població estrangera de Barcelona, i ha estat també el grup que proporcionalment ha crescut més els darrers anys. Aquest increment ha estat 5,54 punts percentuals superior al del conjunt de la població estrangera. El seu impacte respecte a la resta és tan gran que, de fet, és l'únic col·lectiu que creix per sobre de la mitjana. Aquesta tendèn-

cia, que té a veure amb els lligams històrics i culturals amb Llatinoamèrica, amb la situació sociopolítica d'alguns països, així com amb tot allò relatiu al control de fluxos migratoris i normatives d'estrangeria (règim de visats, permisos,...), caldrà analitzar-la com evoluciona amb el temps.

El segon col·lectiu que més creix és el de població provinent de països asiàtics, i el seu increment (d'un 81,99% en vuit

Gràfic 4.
Origen de la població estrangera resident per continents. Barcelona, 2004

Font: Informe de gener de 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

Taula 9.
Població estrangera resident per continents d'origen. Barcelona, 2004

	Març de 1996	Març de 1999	Març de 2000	Gener de 2001	Gener de 2002	Gener de 2003	Gener de 2004	Taxa de creixement 2004-2003	Taxa de creixement 2004-1996
Total persones estrangeres	29.354	40.903	53.428	74.019	113.809	163.046	202.489	24,20%	85,50%
Europa	9.407	11.289	13.316	16.286	22.924	33.111	44.483	34,30%	78,85%
Àsia	5.576	7.164	9.326	12.175	17.934	26.412	30.954	17,20%	81,99%
Àfrica	4.044	6.365	8.181	10.044	13.893	17.002	19.321	13,60%	79,07%
Amèrica del Nord	824	891	1.031	1.170	1.413	1.930	2.631	36,30%	68,68%
Amèrica Llatina	9.389	15.081	21.457	34.208	57.531	84.434	104.886	24,20%	91,05%
Oceania	76	81	85	99	114	157	214	36,30%	64,49%
Apàtrides	38	32	32	37	nc	nc	nc		

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

anys) és 3,52 punts percentuals per sota del creixement total. Així doncs, l'augment de la població llatinoamericana ha estat un 9,06% més accentuat que el de la població d'origen asiàtic, col·lectiu que compta, en percentatge, amb el segon creixement més accentuat els darrers vuit anys.

La mateixa comparació, però amb població procedent de països africans, situa el diferencial de creixement entre els dos en un 11,97%; en el cas de població que prové de països europeus el diferencial és del 12,19%; és un 16,82% si ho comparem amb l'arribada de persones estrangeres d'Amèrica del Nord i, si ens fixem en la població estrangera d'Oceania resident a Barcelona veurem que ha crescut un 26,56% menys que la llatinoamericana.

Aquesta tendència a l'augment de la proporció de persones d'origen llatinoamericana, tot i que s'ha anat mantenint pot variar en un futur, sobretot si tenim en

compte l'evolució més recent de la població estrangera. Durant el darrer any la població de països llatinoamericans ha reduït el seu ritme de creixement percentual (si prenem com a referència el període dels vuit anys anteriors), i ha augmentat la procedent de països europeus, Nord-amèrica i Oceania, que respectivament ha crescut 12,10 punts percentuals per sobre del total. Els anys 2004 i 2003 també redueixen els seus ritmes de creixement nacionalitats de països d'Àfrica i Àsia (taula 10).

Distribució segons el país d'origen

L'anàlisi de la diversitat dels col·lectius des d'una perspectiva del país d'origen ens mostra quines són les nacionalitats estrangeres més nombroses a la ciutat. El 2004 el col·lectiu de persones procedents d'Equador és el més important en volum d'individus: el seu nombre és 2,5 vegades més gran que el segon, el tercer i el quart

col·lectiu nacional en importància, i triplika molts d'altres; a més representa el 16,2% de tota la població estrangera. De la resta d'Amèrica Llatina, les comunitats més nombroses provenen de Colòmbia (un 6,6% de la població estrangera), Perú (6,5%) i Argentina (5,6%).

Tot i que en principi el contingent originari d'Àfrica té un pes dins la població estrangera relativament baix, el fet que es concentri molt en un sol país fa que dins del rànquing de nacionalitats amb més presència trobem un país d'aquest continent, com és el Marroc, amb una llarga tradició migratòria i lligams amb Barcelona i altres zones de Catalunya i l'Estat. Això ha afavorit que aquesta comunitat aparegui com el segon col·lectiu amb més pes. La població de nacionalitat marroquina està formada per 13.594 persones, de les 19.321 que provenen d'Àfrica empadronades a la ciutat, i representen el 6,7% del total de la població estrangera.

Taula 10.
Població estrangera resident per continents d'origen. Barcelona, evolució 1996-2004

	Març de 1996	Gener de 2004	Taxa de creixement 2004-2003	Taxa de creixement 1996-2004	Diferència entre la taxa de creixements per continent i la taxa de creixement total 2004-2003	Diferència entre la taxa de creixements per continent i la taxa de creixement total 2004-1996
Total persones estrangeres	29.354	202.489	24,20	85,50	0,00	0,00
Europa	9.407	44.483	34,30	78,85	10,10	-6,65
Àsia	5.576	30.954	17,20	81,99	-7,00	-3,52
Àfrica	4.044	19.321	13,60	79,07	-10,60	-6,43
Amèrica del Nord	824	2.631	36,30	68,68	12,10	-16,82
Amèrica Llatina	9.389	104.886	24,20	91,05	0,00	5,54
Oceania	76	214	36,30	64,49	12,10	-21,02
Apàtrides	38	nc	-	-	-	-

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Així doncs, el grup equatorià conforma la comunitat immigrant més nombrosa de la ciutat, seguida de la marroquina, la colombiana, la peruana, l'argentina, la pakistanesa, la italiana, la xinesa, la dominicana i la francesa. Aquests deu primers col·lectius del rànquing de nacionalitats concentren el 61,3% de la població estrangera.

D'entre els col·lectius més nombrosos a la nostra ciutat, els que han augmentat més des del punt de vista percentual durant l'any 2003 han estat els bolivians, els mexicans, els veneçolans, els francesos i els italians. En canvi, els països que fins ara havien contribuït més a augmentar la quota de població estrangera de la ciutat (l'Equador, Colòmbia, Perú, el Marroc i Pakistan) han tendit a perdre pes relatiu durant el període 2003-2004⁷ (taula 11).

Distribució segons el sexe

És important entendre l'evolució de la immigració fent la distinció entre homes i dones, perquè quan el procés migratori es feminitza i pren com a pauta la igualació del pes relatiu d'homes i dones, això és indicatiu d'un model d'immigració diferent, sovint més estable i durador en el temps, que té motivacions més enllà de les vinculades a la participació en el mercat laboral i el retorn al país d'origen. La presència de les dones en els processos migratoris afavoreix a mig termini el contacte i la interrelació en els espais de quotidianitat (mercats, escoles, centres de salut, parcs i places...).

La presència d'immigració femenina a Barcelona es consolida: les dones resi-

Taula 11.
Rànquing de nacionalitats estrangeres més nombroses. Barcelona, gener de 2004

	Persones	% sobre el total de persones estrangeres	Variació 2003-2004 (%)
1 Equador	32.946	16,20	22,50
2 Marroc	13.594	6,70	13,40
3 Colòmbia	13.307	6,60	7,10
4 Perú	13.163	6,50	20,10
5 Argentina	11.437	5,60	20,20
6 Pakistan	10.198	5,00	2,60
7 Itàlia	9.619	4,70	37,20
8 Xina	7.195	3,50	36,50
9 República Dominicana	6.777	3,30	14,00
10 França	6.577	3,20	39,70
11 Filipines	5.871	2,90	19,70
12 Bolívia	4.810	2,40	95,90
13 Xile	4.465	2,20	31,70
14 Alemanya	4.170	2,10	29,30
15 Mèxic	3.971	2,00	70,10
16 Brasil	3.557	1,80	34,70
17 Regne Unit	3.451	1,70	39,50
18 Romania	3.084	1,50	34,80
19 Veneçuela	2.829	1,40	48,60
20 Uruguai	2.801	1,40	35,50
21 Índia	2.792	1,40	18,40
22 Rússia	2.570	1,30	31,70
23 Estats Units d'Amèrica	2.364	1,20	36,60
24 Ucraïna	2.325	1,10	28,50
25 Cuba	2.301	1,10	11,20

Font: Informe de 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

dents estrangeres representen el 47,7% del total de la població estrangera, i les de sexe masculí, el 52,3% restant (taula 12).

A escala global de la ciutat, es tendeix cap a la paritat entre el nombre de persones residents estrangeres de sexe femení i les de sexe masculí, però els diferents col·lectius segons l'origen geogràfic tenen pautes migratòries diverses. La població procedent d'Amèrica Central és la que té una composició més feminitzada, tot i que els últims anys la presència d'homes en aquest col·lectiu s'ha incrementat, sobre-

Taula 12.
Població estrangera per sexe.
Barcelona, gener de 2004

	Persones	% sobre el total
Dones	96.587	47,70
Homes	105.902	52,30

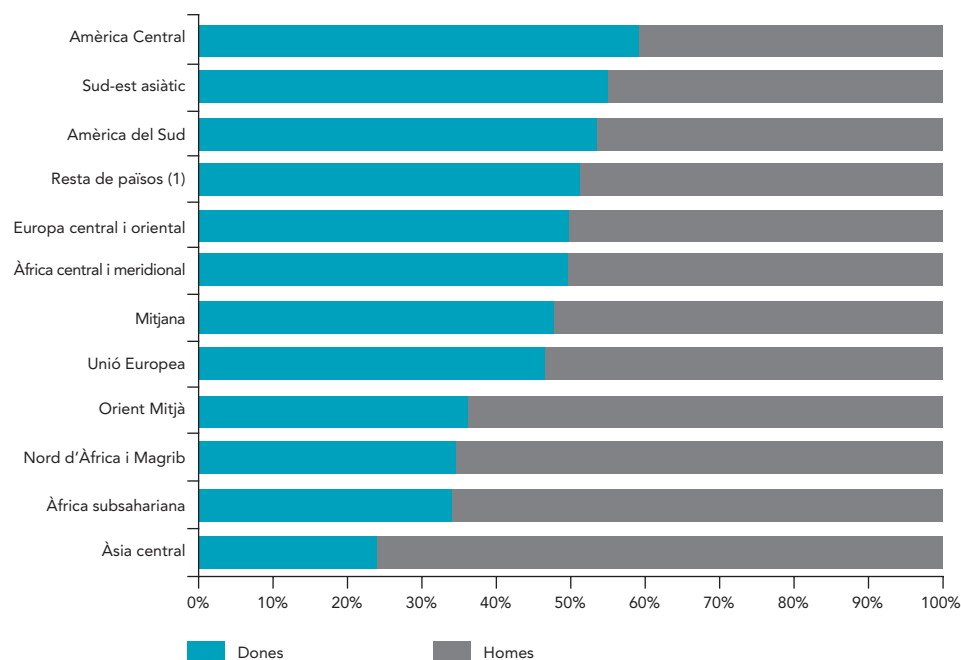
Font: Informe de 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

7. Informe de 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

tot com a conseqüència de l'augment de nacionalitats amb un pes relatiu més similar entre homes i dones.⁸ També tenen una proporció superior de dones els col·lectius originaris del sud-est asiàtic, Amèrica del Sud i el grup d'altres països (gràfic 5). Es tracta de dones immigrants que s'ocuparan en llocs de treball del sector serveis i en tasques d'atenció a les persones relatives al treball familiar domèstic.⁹ La immigració d'Àsia central és la que té més presència masculina, juntament amb les comunitats provinents de països de l'Àfrica subsahariana, el nord d'Àfrica i el Magrib, i l'Orient Mitjà. També compten amb una presència superior d'homes que de dones, però en proporcions més properes a la mitjana dels col·lectius estrangers, els grups provinents de la Unió Europea, l'Àfrica central i oriental i l'Europa central i oriental (gràfic 5).

Aquestes diferències en els patrons migratoris també tenen la seva plasmació en el territori si l'anàlisi es fa en funció de la distribució per sexes als districtes. Així doncs, Ciutat Vella, amb una forta presència d'immigració provinent de Pakistan i Marroc, adopta un perfil d'immigració masculinitzat ja que la població estrangera resident de sexe masculí representa el 59,8% del total. Als districtes on hi ha una concentració superior de col·lectius estrangers d'Amèrica Llatina i el Sud-est asiàtic també hi ha una presència proporcionalment més important de població de sexe femení. És el cas de districtes que no segueixen el patró del conjunt de Barcelona, on la proporció de dones estrangeres és del 47,7% sobre el total de la població estrangera, com

Gràfic 5.
Distribució de la població estrangera per origen geogràfic i sexe. Barcelona, 2004

1. Inclou: Andorra, Islàndia, Liechtenstein, Malta, Mònaco, Noruega, San Marino, Suïssa, Vaticà, Xipre, Estats Units d'Amèrica, Canadà, Japó i Oceania.

Font: Informe 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

l'Eixample, Les Corts, Gràcia, Horta-Guinardó i Sant Andreu, districtes en què més del 50% de la població estrangera són dones.

És paradigmàtic el cas de Sarrià-Sant Gervasi, on el 55,2% de les persones estrangeres són dones (taula 13).

Distribució per origen segons l'edat

La població estrangera de la ciutat té una estructura d'edats més jove que l'autòctona. Un 70,4% són persones adultes d'entre 25 i 64 anys; la joventut, de 15 a 24

anys, representa un 14,9% del total, i només hi ha un 2,6% de persones majors de 65 anys. La població autòctona en aquesta franja d'edat representa un 21,9% del total. En aquest sentit, la immigració contribueix a rejuvenir la piràmide d'edats de Barcelona (gràfic 6).

Vist això, i des de la perspectiva del mercat de treball, aquesta nova immigra-

8. *El fet migratori en xifres. Actualització 2003*. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. Barcelona, 2004.

9. Vegeu l'article de Natàlia Ribas: "Dones del Sud al sud d'Europa, una domesticitat globalitzada?", *Barcelona Societat* núm. 12, 2003).

Taula 13.
Perfil de la població estrangera als districtes. Barcelona, gener de 2004

	Població estrangera		Sexe		Mitjana d'edat
	Persones	%	% d'homes	% de dones	
Barcelona	202.489	100,0	52,3	47,7	31
1. Ciutat Vella	35.165	17,4	59,8	40,2	31
2. Eixample	34.568	17,1	48,9	51,1	32
3. Sants-Montjuïc	24.969	12,3	52,2	47,8	30
4. Les Corts	7.370	3,6	47,6	52,4	33
5. Sarrà-Sant Gervasi	13.208	6,5	44,8	55,2	35
6. Gràcia	13.302	6,6	48,0	52,0	32
7. Horta-Guinardó	14.558	7,2	48,8	51,2	30
8. Nou Barris	16.491	8,1	50,6	49,4	29
9. Sant Andreu	12.085	6,0	49,6	50,4	30
10. Sant Martí	21.702	10,7	52,0	48,0	30
No consta	9.071	4,5			

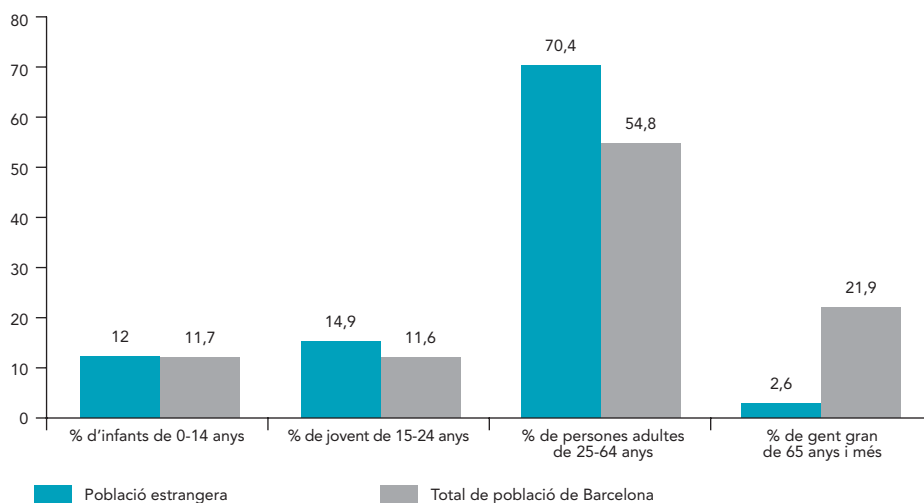
Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

ció és força de treball que arriba a la ciutat amb la formació rebuda en els seus llocs d'origen, en alguns grups superior a la de la població autòctona. Representen un increment de la capacitat de producció sense costos de formació. Atesa la joventut del contingent i també els seus patrons reproductius, contribueixen a pal·liar el fort envelliment de la població de la ciutat i a hores d'ara encara no consumeixen recursos públics en concepte de pensions de vellesa. Això sí, el fet que el col·lectiu estranger de fins a 24 anys tingui una proporció similar a la de la població total, i el fet que el model migratori es caracteritzi per un establiment de la població de llarga durada o permanent, plantegen nous reptes relatius a com aquesta població, sobretot la més jove, s'integra en el territori i la dinàmica social.

L'anàlisi per zones geogràfiques d'origen ens mostra que el col·lectiu de persones estrangeres que té un perfil més jove és el procedent del nord d'Àfrica i el Magrib: un 19% són dins la franja d'edat de 15 a 24 anys, i un 66% entre 25 i 64 anys. També els col·lectius que provenen d'Amèrica Central i del Sud tenen una proporció de població jove per sobre de la mitjana de les persones estrangeres residents a la ciutat: un 17,7% i un 16,1% són persones joves de 15 a 24 anys, i un 68% i un 68,3% són persones adultes (de 25 a 64 anys).

El tret característic del contingent provinent de l'Àfrica subsahariana i l'Àfrica central i meridional és que concentren la seva població, més que la resta, en les franges d'edat productives. Tot i el patró reproductiu d'aquest col·lectiu, la proporció

Gràfic 6.
Comparació en l'estructura d'edats entre la població estrangera i el total de població. Barcelona, 2004

Font: Informe 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

d'infants de 0 a 14 anys és de les més baixes, un 9,8%, i d'altra banda les persones de més de 65 anys són aproximadament la meitat que la mitjana.

L'heterogeneïtat en el comportament demogràfic és el tret distintiu de la immigració d'origen asiàtic (que inclou països com Filipines, Pakistan, etc.). Les estructures demogràfiques pel que fa als perfils d'edat són molt diferents segons els països d'origen.¹⁰

El col·lectiu estranger provinent de l'Europa central i oriental té una distribu-

ció similar a la del global de la població estrangera, però la proporció de persones majors de 65 anys és molt baixa (0,9%).

El contingent amb origen en la Unió Europea i la resta de països és el que té una estructura d'edats amb més pes de la gent gran (de 65 anys i més). A més, és característic de la immigració de la Unió Europea tenir un percentatge més baix de població infantil: només un 7,7% de les perso-

10. *El fet migratori en xifres. Actualització 2003.* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. Barcelona, 2004.

nes estrangeres comunitàries té entre 0 i 14 anys (taula 14).

Distribució segons els anys d'estada

De la població estrangera resident a la ciutat de Barcelona, hi ha un 28,2% que fa menys d'un any que hi viu, i un 62,4% que fa entre un i cinc anys. Només hi ha un 9,4% que fa més de cinc anys que hi és i que va arribar abans de l'onada de migració estrangera o molt a l'inici.

Tot i l'impacte evident de la nova onada de la immigració estrangera (que es pot veure reflectit a la taula 15), és difícil valorar quin volum de població originàriament estrangera es nacionalitza, i per tant desapareix del còmput global de persones estrangeres, atès que les possibilitats de nacionalització tenen a veure amb

els anys d'estada, i altres elements relacionats amb les normatives.

La immigració estrangera procedent de la Unió Europea i del grup d'altres països (vegeu la nota 2 de la taula 15) és la que en proporció té un nombre superior d'anys d'estada a la ciutat. Prop del 7,7% i el 7,6% fa més de quinze anys que són a la ciutat; el 13,6% i el 16,7% en fa entre quinze i cinc anys. També tenen una població resident amb un temps d'estada per sobre de la mitjana les persones procedents l'Orient Mitjà.

Els contingents procedents d'Amèrica del Sud, Europa central i oriental, així com de països de l'Àsia central són els que han residit, en proporció, menys temps a la ciutat. Pel que fa a la població d'Amèrica del Sud, fa menys d'un any, aproximadament un 31% i no més d'un 0,4% han residit a la ciutat més de quinze anys. El

col·lectiu d'Amèrica Central, tot i tenir una proporció lleugerament superior de persones amb més anys de residència, segueix un patró similar.

Entre la població africana, tot i haver-hi certes similituds, és la de països de la zona nord del continent i el Magrib la que proporcionalment té més persones que resideixen des de fa més de cinc anys a la ciutat. Entre les persones procedents de l'Àfrica subsahariana hi ha una proporció més gran que viu a la ciutat des de fa menys d'un any (el 26,2%) i d'un a cinc anys (el 64,6%). El grup de l'Àfrica central i meridional és a mig camí entre el grup magribí i el subsaharià, i la seva població destaca en relació amb la mitjana en les franges d'un a cinc anys i de cinc a quinze anys d'estada a la ciutat (taula 15).

Condicions de vida de la població estrangera

El fet migratori es produeix per la voluntat de la persona immigrant de traslladar-se temporalment o definitivament a un espai diferent — voluntàriament o condicionada per les circumstàncies— amb l'expectativa de millorar les seves condicions de vida, les seves oportunitats, les condicions salarials, les experiències i coneixements, la recomposició de vincles familiars i socials, i també per evitar crisis econòmiques al país d'origen, i en casos especialment greus, per fugir de situacions de violència, persecució o discriminació als països d'origen.

Per això és rellevant observar si, un cop es produeix l'arribada, la ciutat té capa-

Taula 14.
Estructura d'edats de la població estrangera resident per subcontinents d'origen.
Barcelona, 2004

Àrees geogràfiques	De 0 a 14 anys (%)	De 15 a 24 anys (%)	De 25 a 64 anys (%)	De 65 anys i més (%)
Orient Mitjà	10,2	12,1	72,9	4,8
Àsia central	10,9	14,3	73,6	1,2
Sud-est asiàtic	13,8	10,4	73,8	1,9
Nord d'Àfrica i Magrib	13,3	19,0	66,0	1,8
Àfrica subsahariana	9,8	16,2	72,8	1,3
Àfrica central i meridional	9,8	15,9	73,7	0,6
Amèrica Central	12,4	17,7	68,0	1,9
Amèrica del Sud	13,5	16,1	68,3	2,1
Europa central i oriental	11,6	16,9	70,5	0,9
Unió Europea	7,7	9,5	76,7	6,1
Resta de països ¹	11,1	10,2	72,3	6,4
Població estrangera	12,0	14,9	70,4	2,6
Població a Barcelona	11,7	11,6	54,8	21,9

1. Inclou: Andorra, Islàndia, Liechtenstein, Malta, Mònaco, Noruega, San Marino, Suïssa, Vaticà, Xipre, Estats Units d'Amèrica, Canadà, Japó i Oceania.

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

citat per oferir a la nova població resident l'acollida i l'entorn que permeti realitzar les seves potencialitats, oferir oportunitats en una societat inclusiva i on no es generin discriminacions.

En aquest sentit, les dades relatives a educació, salut i ocupació i són elements que cal tenir en compte en relació amb la igualtat d'oportunitats i d'inserció laboral i social.

Nivell d'estudis

En general, el nivell d'estudis de la població estrangera resident és superior al de la població autòctona. Un 27,3% de la població estrangera té estudis superiors, en comparació a un 17,1% de l'autòctona. Cal tenir en compte, que la població estrangera té un perfil més jove i es tracta en molts

casos de persones amb formació que vénen a buscar oportunitats laborals que no troben als seus països d'origen, cosa que explicaria els 10,2 punts percentuals de diferència entre persones estrangeres i autòctones en relació amb la proporció de població amb estudis superiors¹¹ (gràfic 7).

Tot i això, el col·lectiu estranger és heterogeni pel que fa als nivells educatius si observem les variables sexe i lloc d'origen.

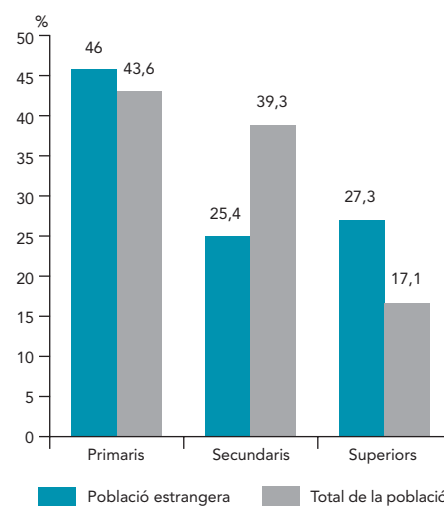
Si comparem els nivells d'estudis en funció del sexe, observem que a la ciutat

Taula 15.
Distribució de la població estrangera segons les àrees geogràfiques d'origen i els anys d'estada a la ciutat. Barcelona, gener de 2004

	Població estrangera	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	De 5 a 15 anys	Més de 15 anys
Total de persones estrangeres	202.489	57.015	126.308	15.464	3.702
%	100	28,2	62,4	7,6	1,8
Orient Mitjà	1.607	350	971	210	76
%	100	21,8	60,4	13,1	4,7
Àsia central	21.375	6.883	13.088	1.316	88
%	100	32,2	61,2	6,2	0,4
Sud-est asiàtic	6.535	1.012	4.212	1.196	115
%	100	15,5	64,5	18,3	1,8
Nord d'Àfrica i Magrib	15.725	3.672	9.494	2.358	201
%	100	23,4	60,4	15,0	1,3
Àfrica subsahariana	3.106	813	2.007	259	27
%	100	26,2	64,6	8,3	0,9
Àfrica central i meridional	490	107	314	67	2
%	100	21,8	64,1	13,7	0,4
Amèrica Central	15.168	4.275	9.569	1.234	90
%	100	28,2	63,1	8,1	0,6
Amèrica del Sud	89.718	26.958	58.875	3.513	372
%	100	30,0	65,6	3,9	0,4
Europa central i oriental	13.564	4.299	8.894	359	12
%	100	31,7	65,6	2,6	0,1
Unió Europea	29.851	7.413	16.068	4.058	2.312
%	100	24,8	53,8	13,6	7,7
Resta de països ¹	5.350	1.233	2.816	894	407
%	100	23,0	52,6	16,7	7,6

1. Inclou: Andorra, Islàndia, Liechtenstein, Malta, Mònaco, Noruega, San Marino, Suïssa, Vaticà, Xipre, Estats Units d'Amèrica, Canadà, Japó i Oceania.
Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 7.
Nivell d'estudis de la població estrangera i del total de la població. Barcelona, gener de 2004

Font: Informe 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla Municipal d'Immigració.

11. La població estrangera és de mitjana més jove que la població de la ciutat, i les generacions més joves tenen nivells d'estudis més elevats. Els nivells educatius d'una població immigrant jove en edat de treballar, especialment en alguns col·lectius, contribueix al fet que de mitjana la proporció de persones estrangeres amb estudis superiors sigui més elevada que la de les autòctones.

les dones estrangeres gaudeixen d'un nivell d'instrucció superior al del col·lectiu d'homes estrangers, de la mateixa manera que actualment hi ha a la ciutat una proporció més elevada de dones joves amb un nivell d'estudis superiors que la d'homes (gràfic 8).

Si els comparem en funció del continent de procedència també hi ha diferències. Les persones provinents de la Unió Europea i del grup de la resta de països (vegeu la nota 1 de la taula 16) són les que tenen una proporció de persones més alta amb estudis superiors.

Els col·lectius on predomina la població amb estudis primaris són els procedents de l'Àsia central, el nord d'Àfrica i el Magrib, l'Àfrica subsahariana i el Sud-est asiàtic. La proporció de persones amb estudis supe-

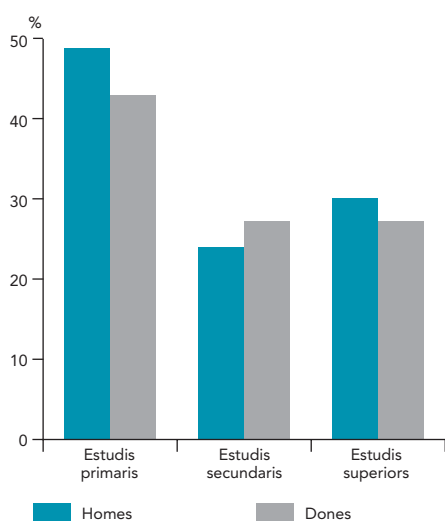
riors en aquests col·lectius és baixa. Excepció en el cas del contingent del sud-est asiàtic —amb una proporció similar a la de la mitjana de la població autòctona—, els percentatges de persones graduades amb estudis superiors oscil·len entre el 6,9% en el cas de la població provinent de l'Àsia central, i el 8,9% en el cas de la provinent de països de l'Àfrica subsahariana (taula 16).

L'alumnat estranger a la ciutat

L'impacte de la immigració en el sistema educatiu ha anat creixent a mesura que augmentava el seu pes demogràfic a la ciutat. El curs 1999-00 hi havia 5.011 persones estrangeres matriculades, que representaven el 2% de l'alumnat. El curs 2001-02 se'n van matricular 9.868: un 4% (taula 17).

Si tenim en compte la distribució de l'alumnat durant tot el cicle educatiu preuniversitari les diferències entre l'estranger i el de nacionalitat espanyola són remarcables en les etapes d'ensenyament no obligatori (a partir dels 16 anys). Després de l'itinerari de l'educació secundària obligatòria (ESO) es pot optar entre cursos de batxillerat i cicles formatius o bé la entrada al mercat laboral un cop s'ha arribat a la edat legal per treballar. Si en el curs 2001-02 un 22,4% de l'alumnat de nacionalitat espanyola realitzava cursos no obligatoris de batxillerat o cicles formatius, entre l'alumnat de nacionalitat estrangera ho feien un 11,2% (en proporció, la meitat). Hi ha poca presència de persones estrangeres en relació amb l'alumnat autòcton dins del sistema educatiu en les etapes d'ensen-

Gràfic 8.
Nivell d'estudis de la població estrangera per sexes. Barcelona, 2004.

Font: Informe 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

Taula 16.
Nivell d'estudis de la població estrangera segons la procedència. Barcelona, gener de 2004

Àrees geogràfiques	Estudis primaris (%)	Estudis secundaris (%)	Estudis superiors (%)	No consta (%)
Orient Mitjà	31,50	29,90	37,20	1,30
Àsia central	81,60	10,30	6,90	1,20
Sud-est asiàtic	57,10	22,40	18,70	1,80
Nord d'Àfrica i Magrib	76,60	14,40	8,00	1,00
Àfrica subsahariana	71,50	18,30	8,90	1,30
Àfrica central i meridional	43,90	31,40	23,40	1,40
Amèrica Central	37,60	25,40	35,60	1,50
Amèrica del Sud	43,60	29,90	24,90	1,70
Europa central i oriental	47,00	25,00	26,90	1,00
Unió Europea	18,20	29,60	51,60	1,20
Resta de països ¹	13,20	25,50	60,70	0,60
Població estrangera	46,00	25,40	27,30	1,30
Població de Barcelona	43,60	39,30	17,10	0,10

1. Inclou: Andorra, Islàndia, Liechtenstein, Malta, Mònaco, Noruega, San Marino, Suïssa, Vaticà, Xipre, Estats Units d'Amèrica, Canadà, Japó i Oceania.

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Document: Informe 2004. Observatori de la Immigració. Regidoria Delegada per al Pla municipal d'immigració.

Taula 17.
Evolució de l'alumnat estranger matriculat. Barcelona, cursos 1999-00 a 2001-02

	1999-00	2000-01	2001-02
Alumnat matriculat	231.526	225.039	227.830
Alumnat estranger matriculat	5.011	5.065	9.868
% d'alumnat estranger	2,16	2,25	4,33

Font: dades del Departament d'Ensenyament (Generalitat de Catalunya) elaborades per a l'Anuari de la immigració 2003. Observatori de la Immigració. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament. Sector de Serveis Personals (Ajuntament de Barcelona).

yament no obligatori (a partir de 16 anys) (taula 18). Aquest fet tindrà implicacions en el futur pel que fa a la posició de la joventut estrangera en l'accés a la universitat i al mercat laboral, i s'explica per una multiplicitat de factors com la preferència dels nois i noies estrangeres per inserir-se abans en el mercat de treball¹² i per les dificultats per accedir a l'escolarització per part de la gent jove nouvinguda tenint en compte que es tracta d'ensenyament no obligatori i que en situacions d'irregularitat administrativa el dret a l'escolarització és només fins als 16 anys.

Un altre fet característic de la població estrangera de la ciutat en la seva relació amb el sistema educatiu és la concentració en centres de titularitat pública. En el curs 1999-00 el 66,8% de l'alumnat de nacionalitat estrangera estava matriculat en un centre públic. En el curs 2001-02 és el 73,6% de l'alumnat estranger el que s'hi matricula (taula 19). Amb la vista posada en el futur caldrà veure com evoluciona aquesta tendència amb el nou sistema d'assignació de places escolars que es realitza de forma centralitzada des de les Oficines Municipals d'Escolarització, que tenen com a competència i com a objectiu dur a terme una distribució equitativa i

transparent de l'alumnat, així com procurar un repartiment equilibrat de l'alumnat amb necessitats educatives específiques (ja que l'alumnat de nacionalitat estrangera que s'incorpora al sistema educatiu és considerat dins d'aquesta categoria per les seves dificultats de caràcter lingüístic, cultural i/o socioeconòmic), a partir del curs 2004-05.

Salut, estadístiques vitals

Durant el període del qual es disposen les dades tractades, la majoria de defuncions de població estrangera han estat de persones amb nacionalitat Europea (el 49,3%) i han representat menys d'un 1% del total de defuncions de la ciutat.¹³

L'anàlisi de les estadístiques vitals i de mortalitat ens dona informació sobre les causes de mort i també proporciona indicadors sobre les característiques i els estils de la vida als quals va estar exposada la persona. Ens serviran, doncs, per detectar desigualtats entre els col·lectius estrangers amb individus que han mort a la ciutat, tenint present que precisament la seva condició de migrants afecta la salut i la mortalitat, i que és difícil discriminar fins a quin punt les experiències viscudes abans de

Taula 18.
Distribució de la població escolaritzada en etapes d'ensenyament preuniversitari. Barcelona, curs 2001-02

	Alumnat espanyol	Alumnat estranger
Total	227.830	9.868
Educació infantil (%)	21,00	21,00
Educació primària (%)	31,70	37,80
ESO (%)	24,00	29,20
Cicles formatius (%)	9,00	5,50
Batxillerat (%)	13,40	5,70

Font: dades del Departament d'Ensenyament (Generalitat de Catalunya) elaborades per a l'Anuari de la immigració 2003. Observatori de la Immigració. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament. Sector de Serveis Personals (Ajuntament de Barcelona).

Taula 19.
Distribució de l'alumnat estranger a les escoles del sector públic i privat. Barcelona, cursos 1999-00 a 2001-02

	1999-00	2000-01	2001-02
Total	5.011	5.065	9.868
Sector públic (%)	66,80	69,50	73,60
Sector privat (%)	33,20	30,50	26,40

Font: Anuari de la immigració 2003. Observatori de la Immigració. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament. Sector de Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona.

la migració afecten de manera determinant les causes de la defunció, i com i en quin moment es produeix.

L'anàlisi d'aquestes estadístiques és important perquè són una expressió crua de les conseqüències que té un procés

¹² NADAL, Mònica: "L'alumnat estranger a Catalunya", a *La immigració a Catalunya avui. Anuari 2003*.

¹³ "La salut dels immigrants (informe 2001): anàlisi de les estadístiques vitals a la ciutat de Barcelona 1995-99", Servei d'Informació Sanitària. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 2002.

d'integració i un grau d'inclusió desigual en la ciutat, sobretot quan s'observen les diferències que es donen en mortalitat provocada per causes evitables.

Si entre el grup d'origen europeu o de països desenvolupats l'1,7% mor per causa de malaltia infecciosa, aquesta proporció és de prop del 10% en la resta de col·lectius.

En el cas de mortalitat per causes externes, aquesta afecta de forma significativament superior persones estrangeres d'origen africà (13,3%), d'Amèrica Central i del Sud (20%) i Àsia, sense comptar Japó ni Filipines (20%), i no tant els col·lectius d'origen europeu o de països desenvolupats (5,6%). És, però, el col·lectiu provinent de països del Magrib i la vall del Nil el que es troba més afectat per aquesta causa de defunció (27,9%)¹⁴ (taula 20).

La distribució de les causes de defunció per sexes mostra diferències entre homes i dones del col·lectiu estranger de la ciutat, sobretot si ens concentrem en el grup que prové de països no desenvolupats.

Tot i que les causes de mortalitat que més els afecten són unes altres (tumors i malalties de l'aparell circulatori), els homes pateixen més mortalitat per causes evitables (28,5%) que les dones (10,8%).

Per al grup procedent de països europeus i desenvolupats, els tumors i les malalties de l'aparell circulatori són les causes de mort més freqüents entre homes i dones, i representen prop del 60% de les defuncions. Les causes evitables tenen una incidència menor que en les persones estrangeres d'altres països (taula 21).

Les diferències entre les persones estrangeres residents a Barcelona també es reflecteixen en la distribució de la mortalitat per grups d'edat. El 70,7% dels homes originaris de països europeus i d'altres desenvolupats mor a una edat de 65 o més anys, i en el cas de les dones aquesta proporció arriba al 84,2%. Pel que fa als homes procedents de països en desenvolupament, moren amb 65 anys o més el 37 %, i en el cas de les dones, el 58,8 % (taula 22).

Ocupació

El fet que la ciutat de Barcelona tingui un mercat laboral fortament terciaritzat afecta també els perfils de la immigració estrangera i la seva relació amb l'ocupació. La ciutat, amb una economia majoritàriament de serveis, comporta situacions ocupacionals per a la població estrangera que són diferents que les que es poden produir a la resta de la província o altres indrets de Catalunya.

L'onada d'immigració dels darrers anys ha variat la posició de la població estrangera respecte al mercat laboral. El nombre de contractes a treballadores i treballadors estrangers ha augmentat els darrers anys, i l'any 2003 se'n van signar 111.014, 10.385 més que l'any anterior, tot i que el total de contractes va disminuir. Els

14. Cal tenir en compte que les dades es refereixen a 676 defuncions, per tant quan es parla de la distribució per països el fet que considerem nombres absoluts petits limita la significació.

Taula 20.

Distribució de les defuncions de persones residents amb nacionalitat estrangera segons la causa de defunció (grans grups) i la zona geogràfica de procedència. Barcelona, 1995-1999

Grans grups de causes	Europa i països desenvolupats	Països del Magrib i la vall del Nil	Resta d'Àfrica	Amèrica Central i del Sud	Àsia (sense Japó i Filipines)	Filipines	Mitjana	
	%	%	%	%	%	%	Defuncions	%
Malalties infeccioses	1,7	9,3	13,3	9,1	12	–	32	4,7
Tumors	25,4	20,9	26,7	25,1	28	33,3	171	25,3
Malalties de l'aparell circulatori	34,5	16,3	13,3	28	16	33,3	206	30,5
Malalties de l'aparell respiratori	5,4	4,7	–	8,6	8	–	41	6,1
Malalties de l'aparell digestiu	4,6	–	6,7	4	4	11,1	29	4,3
Causas externes	5,6	27,9	13,3	20	20	–	56	8,3
Altres grups	15,4	14	26,7	8	8	22,2	94	13,9
No consta	7,3	7	–	4	4	–	47	7
Total	100	100	100	100	100	100	676	100

Font: Servei d'Informació Sanitària. Institut Municipal de Salut Pública. Informe 2001. *La salut dels immigrants: anàlisi de les estadístiques vitals a la ciutat de Barcelona, 1995-99.*

Taula 21.

Distribució de les defuncions de persones residents amb nacionalitat estrangera segons el gran grup de causes de defunció i el desenvolupament del país d'origen. Barcelona, 1995-99

Grans grups de causes	Homes				Dones			
	Europa i països desenvolupats		Altres països		Europa i països desenvolupats		Altres països	
	%	%	Defuncions	%	%	%	Defuncions	%
Malalties infeccioses	2,2	12,7	26	6,5	1,1	3,9	6	2,2
Tumors	28	24,2	105	26,4	22	26,5	66	23,7
Malalties de l'aparell circulatori	30,6	20,6	105	26,4	39,5	30,4	101	36,2
Malalties de l'aparell respiratori	4,3	5,5	19	4,8	6,8	9,8	2	7,9
Malalties de l'aparell digestiu	5,2	3,6	18	4,5	4	3,9	11	3,9
Causes externes	7,3	15,8	43	10,8	3,4	6,9	13	4,7
Altres grups	14,7	11,5	53	13,4	16,4	11,8	41	14,7
No consta	7,8	6,1	28	7,1	6,8	6,9	19	6,8
Total	100	100	397	100	100	100	279	100

Font: Servei d'Informació Sanitària. Institut Municipal de Salut Pública. Informe 2001. La salut dels immigrants: anàlisi de les estadístiques vitals a la ciutat de Barcelona, 1995-99.

contractes a treballadores i treballadors estrangers representen un 16,5% del total de contractes, mentre que l'any 2001 representaven un 10,1% (taula 23).

Del total dels contractes signats el 2003 per persones estrangeres, el 56,18% van ser signats per homes i el 43,81% restant per dones.

Tenint en compte que la població femenina representa prop de la meitat de la població estrangera, aquesta diferència pot ser indicativa que aquest grup de dones té més dificultats per accedir a un treball dins el mercat en condicions de treball estable i amb contracte. D'una altra banda, sovint les dones arriben mitjançant processos de reagrupament familiar (que els permeten accedir més fàcilment a permís de residència però no al de treball). De l'altra, en un context de mercat de treball amb important oferta del sector serveis, la mà d'obra femenina estaria treballant sense contracte en el sector informal o l'economia submergida.

La població estrangera de 25 a 39 anys és la que té més pes dins del mercat labo-

Taula 22.

Distribució de les defuncions de persones residents amb nacionalitat estrangera segons el grup d'edat, el sexe i el desenvolupament del país d'origen. Barcelona, 1995-1999

Grups d'edat	Europa i països desenvolupats		Altres països	
	% d'homes	% de dones	% d'homes	% de dones
Menys d'1 any	0,4	—	1,8	1
D'1 a 4 anys	—	—	—	1
De 5 a 14 anys	—	—	—	1
De 15 a 24 anys	1,7	—	4,8	5,9
De 25 a 34 anys	6,5	1,7	14,5	8,8
De 35 a 44 anys	4,3	4	21,8	12,7
De 45 a 54 anys	7,3	3,4	12,1	5,9
De 55 a 64 anys	9,1	6,8	7,9	4,9
De 65 anys o més	70,7	84,2	371,0	58,8
Total de defuncions	232	177	165	102

Font: Servei d'Informació Sanitària. Institut Municipal de Salut Pública. Informe 2001. La salut dels immigrants: anàlisi de les estadístiques vitals a la ciutat de Barcelona, 1995-99.

Taula 23.

Evolució dels contractes de persones estrangeres. Barcelona, 2001-2003

	2001	2002	2003	Variació 2002-2003
Total de contractes a treballadors/es estrangers	78.114	100.629	111.014	10.385
Total de contractes	771.212	714.928	671.879	-43.049
% de contractes a persones estrangeres sobre el total de contractes	10,1	14,1	16,5	2,4

Font: Departament de Treball i Indústria. Generalitat de Catalunya. Elaboració: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

ral: representen més del 60% de tots els contractes laborals signats l'any 2003.

Si comptem les persones estrangeres adultes a partir de 25 anys en el seu conjunt, aquestes han signat prop del 84% de tots els contractes, i en termes demogràfics són el 73% de tota la població estrangera de la ciutat. La joventut (de 16 a 24 anys) ha signat al voltant del 16% dels contractes laborals i representa el 14,9% de tota la població estrangera (taula 24).

El sector productiu que ocupa més persones estrangeres és el sector de serveis, amb el 81,2% dels contractes a pobla-

ció no autòctona. El segon sector en importància és el de la construcció, que ocupa el 13,8% dels treballadors i treballadores estrangers amb contracte. L'agricultura i la indústria són els sectors on menys s'ocupa el col·lectiu immigrant. S'hi han signat el 0,5% i el 4,5%, respectivament, dels contractes. Aquests dos sectors, tot i que des de l'any 2001 creixen en nombre absolut de contractes a població estrangera, perden importància proporcionalment (taula 25).

El 53% de la població estrangera de la ciutat amb contracte laboral s'ocupa en

la categoria de treballador/a sense qualificar, i un 23,1% té contracte de serveis. Un 8% té estatus de personal administratiu i un 7,1% de treballador/a qualificat. Només un 0,3% dels contractes fets a persones estrangeres són per exercir de directiu/va, un 3,9% com a personal tècnic o científic i un 2,9% com a professionals de suport.

Proporcionalment, des de l'any 2001 creixen els contractes de treballadors/es sense qualificar i, de forma lleu, els d'operari/ària de maquinària. Perden pes els contractes de directiu/va, els de personal tècnic i científic, tècnic/professional de suport, administratiu, treballadors/es de l'agricultura i la pesca i treballadors/es qualificats (taula 26).

Quant al règim d'afiliació a la Seguretat Social, un 79,1% dels treballadors/es estrangers amb contracte estan en el règim general. Un 9,6% en el d'empleats/des de la llar. Un 9,3% estan inscrits com a autònoms i un 2,1% com a treballadors/es del mar o agraris (taula 27).

La població estrangera de la ciutat es troba amb unes condicions de treball ines-

Taula 24.
Contractes a persones estrangeres segons el sexe i l'edat. Barcelona, 2003

	Total		Homes		Dones	
	Contractes	%	Contractes	%	Contractes	%
Total	111.014	100	62.371	100	48.643	100
De 16 a 24 anys	17.400	15,7	9.497	15,2	7.903	16,2
De 25 a 39 anys	71.892	64,8	41.410	66,4	30.482	62,7
De 40 a 54 anys	20.192	18,2	10.640	17,1	9.550	19,6
De 55 anys i més	1.532	1,4	824	1,3	708	1,5

Font: Departament de Treball i Indústria. Generalitat de Catalunya.
Elaboració: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Taula 25.
Contractes a persones estrangeres segons el sector d'activitat. Barcelona, 2001-2003

	2001		2002		2003		Variació 2002-2003	
	Contractes	%	Contractes	%	Contractes	%	Contractes	%
Total	78.114	100	100.629	100	111.014	100	10.385	10,3
Agricultura	548	0,7	628	0,6	582	0,5	-46	-7,3
Indústria	3.727	4,8	5.203	5,2	5.024	4,5	-179	-3,4
Construcció	10.269	13,1	14.114	14	15.310	13,8	1.196	8,5
Serveis	63.570	81,4	80.684	80,2	90.098	81,2	9.414	11,7

Font: Departament de Treball i Indústria. Generalitat de Catalunya.
Elaboració: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Taula 26.
Contractes a persones estrangeres segons la categoria professional. Barcelona, 2001-2003

	2001		2002		2003		Variació 2002-2003	
	Contractes	%	Contractes	%	Contractes	%	Contractes	%
Total	78.114	100	100.629	100	111.014	100	10.385	10,3
Personal directiu	303	0,4	284	0,3	298	0,3	14	4,9
Personal tècnic i científic	4.336	5,6	3.680	3,7	4.340	3,9	660	17,9
Personal tècnic i professionals de suport	2.404	3,1	3.023	3	3.207	2,9	184	6,1
Personal administratiu	6.745	8,6	7.723	7,7	8.879	8	1.156	15
Serveis	18.081	23,1	23.127	23	25.682	23,1	2.555	11
Agricultura/pesca	268	0,3	210	0,2	188	0,2	-22	-10,5
Treballadors/es qualificats	5.783	7,4	7.496	7,4	7.865	7,1	369	4,9
Operaris/àries de maquinària	1.056	1,4	1.549	1,5	1.742	1,6	193	12,5
Treballadors/es sense qualificar	39.138	50,1	53.537	53,2	58.813	53	5.276	9,9

Font: Departament de Treball i Indústria. Generalitat de Catalunya.
 Elaboració: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

tables. S'ocupen majoritàriament en sectors econòmics on la contractació temporal és molt elevada. Així, els contractes temporals en el sector serveis suposen el 87,9 %, mentre que en la construcció arriben al 95 %. Aquests dos sectors representen el 95% de les contractacions a la població estrangera, i sectors com el de la indústria, que permet condicions de treball més estables a la població estrangera (amb una quarta part dels contractes realitzats de forma indefinida), representa un 4,5% de tots els contractes que es realitzen a aquest col·lectiu (taula 28).

La població estrangera treballa majoritàriament en ocupacions que tenen una proporció de contractació temporal elevada i que solen estar associades també a condicions salarials baixes i jornades de treball atípiques.

Entre els treballadors i treballadores estrangers sense qualificar van signar contractes indefinits el 7,97%. La resta, més del

Taula 27.
Població estrangera afiliada a la Seguretat Social. Província de Barcelona, 2000-2001

	2000		2000	
	Persones	%	Persones	%
Règim general	54.761	74,5	77.455	79,1
Règim especial per a treballadors/es agraris	1.782	2,4	1.922	2,0
Règim especial per a treballadors/es autònoms	8.039	10,9	9.123	9,3
Règim especial per a empleats/des de la llar	8.892	12,1	9.363	9,6
Règim especial per a treballadors/es del mar	61	0,1	88	0,1
Total	73.535	100	97.951	100

Font: Anuari de la immigració 2003. Observatori de la Immigració. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament. Sector de Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona.

Taula 28.
Contractes a persones estrangeres segons el sector d'activitat i el tipus de contracte. Barcelona, 2003

	Total		Contractes indefinits		Contractes temporals	
	n	%	n	%	n	%
Total	111.014	100	13.396	12,06	97.618	87,93
Agricultura	582	0,5	122	20,96	460	79,03
Indústria	5.024	4,5	1.316	26,19	3.708	73,08
Construcció	15.310	13,8	1.108	07,23	14.202	92,76
Serveis	90.098	81,2	10.850	12,04	79.248	87,95

Font: Departament de Treball i Indústria. Generalitat de Catalunya.
 Elaboració: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

90% van ser contractes temporals. Aquesta proporció és similar en el cas dels qualificats. Aquestes dues categories agrupen el 60,1% de la població estrangera contractada laboralment. Les ocupacions que ofereixen unes condicions laborals presumiblement més estables (llocs directius, on el 53,69% dels contractes és indefinit, operaris/àries de maquinària, on són indefinits un 36,1%, i agricultura i pesca, on són indefinits el 26,59% dels contractes) representen el 2,1% del total de la contractació.

Les categories professionals de personal tècnic i científic, tècnic i professional de suport, administratiu i serveis, amb percentatges de contractació indefinida d'entre el 13% i el 19% sobre el total de contractes d'aquest tipus, agrupen la resta de contractes fets durant l'any a població estrangera, i representen un 37,9% sobre els 111.014 contractes que es van realitzar l'any 2003 (taula 29).

Més enllà de la contractació legal s'estima que hi ha un mercat de contractació irregular que s'alimenta de l'oferta de treball estrangera que resideix i treballa a Barcelona sense disposar dels permisos corresponents a treball i residència. La tinença d'aquests permisos és una de les diferències més rellevants i generadores de desigualtats entre la població estrangera respecte a la integració en el mercat laboral i respecte a la possibilitat de gaudir d'unes condicions de treball i sou ajustades a les condicions que el dret laboral estableix.

Conclusions

A la vista de les dades, es constata que estem assistint a un dels corrents migratoris amb més impacte sobre l'estructura i la dinàmica social de la ciutat, ja que contribueix a modificar alguns dels principals paràmetres demogràfics (natalitat, canvi

de l'estructura d'edats, etc.) i a la vegada fa emergir una realitat multicultural nova, derivada de l'heterogeneïtat d'origen de la població immigrant, que s'afegeix a l'entramat cultural divers de la ciutat.

En pocs anys ha crescut acceleradament el pes demogràfic de la població estrangera a Barcelona, que ha passat del 2,7% el març de 1999 al 12,8% de gener de 2004. Juntament amb aquest creixement intens, es posen de manifest efectes sobre el territori: la important concentració ja des d'un primer moment de la immigració en barris de Ciutat Vella (amb percentatges que avui oscil·len entre el 22% de la Barceloneta i el 48% del Raval) i el progressiu increment de la proporció de persones de nacionalitat estrangera en altres districtes de la ciutat, que va reequilibrant la implantació territorial de la immigració.

Al·l'augment de la proporció de població estrangera se suma el canvi de perfil dels col·lectius i la seva diversificació creixent. La immigració del nou mil·lenni la componen persones que provenen d'Àfrica (Magrib) i Àsia (Pakistan, Xina i Filipines, entre d'altres), també d'Europa —en menor mesura de països de l'est europeu—, però és especialment significatiu el pes demogràfic de la població procedent de països d'Amèrica Central i del Sud, que constitueix el 52% de la immigració estrangera (Equador, Colòmbia, Perú, Argentina i la República Dominicana, entre d'altres).

L'impacte d'aquesta nova realitat es fa visible en el territori, en els barris amb més assentament, ja que es modifica no només l'estructura demogràfica de la població, sinó també les dinàmiques socials

Taula 29.
Contractes a persones estrangeres segons la categoria professional i el tipus de contracte. Barcelona 2003

	Total de contractes		Contractes indefinits		Contractes temporals	
	n	%	n	%	n	%
Total	111.014	100	13.396	12,06	97.618	87,93
Personal directiu	298	0,3	160	53,69	138	46,30
Personal tècnic i científic	4.340	3,9	570	13,13	3.770	86,86
Personal tècnic i professionals de suport	3.207	2,9	592	18,45	2.615	81,54
Personal administratiu	8.879	8	1.709	19,24	7.170	80,75
Serveis	25.682	23,1	4.334	16,87	21.348	83,12
Agricultura/pesca	188	0,2	50	26,59	138	73,40
Treballadors/es qualificats	7.865	7,1	659	8,37	7.206	91,62
Operaris/àries de maquinària	1.742	1,6	629	36,10	1.113	63,89
Treballadors/es sense qualificar	58.813	53	4.693	7,97	54.120	92,02

Font: Departament de Treball i Indústria. Generalitat de Catalunya.
Elaboració: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

i comunitàries. Això s'aprecia en la utilització dels espais públics, els serveis socials i sanitaris, en les escoles, en la creació de serveis i comerços especialitzats, en definitiva, en la vida quotidiana dels barris.

Barcelona es troba davant d'un repte nou, ja que les onades migratòries del segle xx, pel fet que procedien majoritàriament d'altres zones de l'Estat, no van comportar el problema de l'aparició de població en situació d'irregularitat administrativa, i per tant amb dificultats d'inserció social afegides. Aquest és un repte compartit amb altres grans conurbacions de països d'Europa.

Els reptes nous generen perspectives de futur incertes; caldrà, doncs, seguir

l'evolució dels fluxos i el procés d'integració de la immigració estrangera per avaluar quins són els condicionants que afecten més el fet migratori a la ciutat i en quina mesura els diferents col·lectius de persones immigrants es poden desenvolupar en condicions d'igualtat, tant de drets com de fets.

En aquest context, les ciutats i els governs locals tenen un paper primordial —amb la col·laboració de l'Estat i les comunitats autonòmiques— ja que són les àrees urbanes les que en primera instància acullen la nova immigració, i és a les ciutats on s'hauran de resoldre els processos d'acollida i integració de la nova pobla-

ció resident. El repte és com gestionar en l'àmbit local un fenomen d'origen global i mantenir nivells de benestar i cohesió social en un entorn canviant i de gran diversitat.

La immigració de persones d'altres països i cultures diverses suposa un repte i a la vegada una oportunitat per a la Barcelona del nou mil·lenni, per continuar essent oberta, inclusiva i solidària. Però és a la vegada una oportunitat per créixer i enriquir-se socialment i culturalment, construint un model de ciutat basat en la convivència, el respecte a la diversitat cultural, la igualtat d'oportunitats i la cohesió social.

CONDICIONS DE VIDA I HÀBITS DE LA JOVENTUT BARCELONINA

MÀRIUS BOADA i MARTA ISACH. Departament d'Estudis i Avaluació. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat.
Ajuntament de Barcelona

Radiografia

1. Presentació

L'Enquesta de joventut de Barcelona és un estudi sobre els hàbits i valors de la població barcelonina d'entre 15 i 29 anys. El Sector de Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona és l'entitat responsable de l'estudi, la realització del qual ha anat a càrrec del Departament d'Estudis i Avaluació de la Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat.

Es tracta d'un estudi que es porta a terme cada cinc anys (les edicions anteriors van tenir lloc els anys 1992 i 1997), la qual cosa permet obtenir un coneixement sobre l'evolució d'aquest segment de població. Entre el 13 de desembre de 2002 i el 24 de febrer de 2003 es van fer 1.200 entrevistes presencials sobre una mostra aleatòria de la població objecte d'estudi, sobre la base de quotes de sexe, edat i districte municipal calculades proporcionalment sobre el padró municipal d'habitants. Els domicilis van ser escollits aleatòriament, i el nivell d'error mostral és de $\pm 2,9$ per al conjunt de la mostra, per a un nivell de confiança del 95,5% (2s), i $P=Q$. A causa de l'extensió del qüestionari, aquest s'ha dividit en dos blocs temàtics que s'han subministrat cadascun a la meitat de la mostra, més un bloc comú aplicat a la totalitat. D'aquí que s'hagi treballat amb dos qüestionaris (A i B). En els resultats referits als blocs temàtics l'error és del $\pm 4,1$.

1.1 Perfil sociodemogràfic de la joventut

D'entrada, es confirma la tendència a la disminució de la població jove de Bar-

celona, tant en termes absoluts com relatius. Entre 1991 i 2002 aquest sector s'ha reduït en 92.991 efectius i ha passat de suposar el 23,3% de la població barcelonina a constituir-ne el 18,7%. Paral·lelament s'observa un increment de la proporció de persones joves de més edat (d'entre 25 i 29 anys) en el total del jovent. Aquest augment de l'edat mitjana s'explica tant per la disminució absoluta del nombre d'efectius en les generacions més joves com per l'arribada a Barcelona de joventut de nacionalitat estrangera, que el 2002 suposava l'11,7% de la població jove barcelonina, concentrada sobretot en la franja de més edat, de 25 a 29 anys, en què representa el 14,7% (taula 1, gràfic 1).

El 71,3% de les persones joves entrevistades és originari de la ciutat de Barcelona, un 3,4% de la resta de Catalunya, un 6,4% d'altres comunitats autònomes i un 18,9% ha nascut fora d'Espanya. D'aquests, l'1,6% va néixer en algun país de la Unió Europea, un 0,8% en altres països europeus i un 16,5% a la resta del món. Entre els 25 i els 29 anys, el 26,8% de les persones joves ha nascut fora d'Espanya i el 23,2% fora d'Europa. D'altra banda, des de 1997 es detecta un descens del percentatge de gent jove nascuda a Barcelona que és pràcticament idèntic a l'increment dels nois i noies nascuts a l'estranger (gràfics 2 i 3).

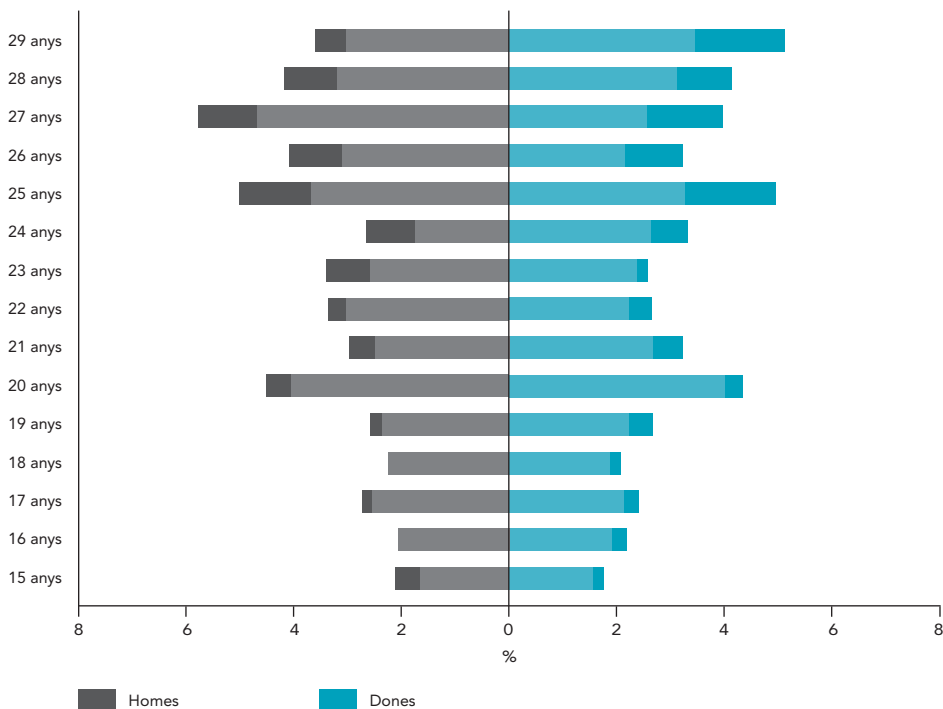
Una mica menys de la meitat de les persones joves provenen de mare i pare

Taula 1.
Dades absolutes de la joventut per sexe i franja d'edat.
Barcelona, 1991, 1997 i 2001-02

	Total	%	Homes	%	Dones	%
1991						
De 15 a 19 anys	127.388	33,5	65.192	33,7	62.196	33,3
De 20 a 24 anys	128.709	33,8	65.757	33,9	62.952	33,7
De 25 a 29 anys	124.567	32,7	62.769	32,4	61.798	33,1
Total de persones joves	380.664	100,0	193.718	100,0	186.946	100,0
Població total	1.643.542	23,2				
1996						
De 15 a 19 anys	94.466	29,0	48.007	29,0	46.459	29,0
De 20 a 24 anys	118.643	36,4	60.337	36,5	58.306	36,4
De 25 a 29 anys	112.499	34,6	56.923	34,4	55.576	34,7
Total de persones joves	325.608	100,0	165.267	100,0	160.341	100,0
Població total	1.508.805	21,6				
2001-02						
De 15 a 19 anys	65.982	22,9	33.563	22,9	32.419	23,0
De 20 a 24 anys	94.463	32,8	48.270	32,9	46.193	32,8
De 25 a 29 anys	127.172	44,2	64.970	44,3	62.202	44,2
Total de persones joves	287.617	100,0	146.803	100,0	140.814	100,0
Població total	1.540.123	18,7				

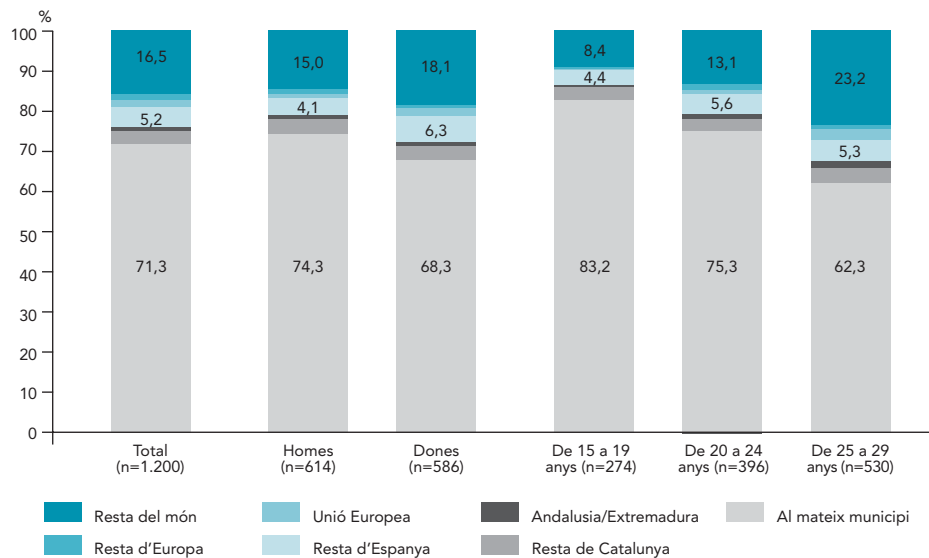
Font: Padró municipal d'habitants de Barcelona, 1991, 1996 i 2002.

Gràfic 1.
Piràmide de la joventut per sexe, edat i lloc de naixement. Barcelona, 2001-02

Nota: el color més intens correspon a la població de nacionalitat estrangera en cada tram d'edat.

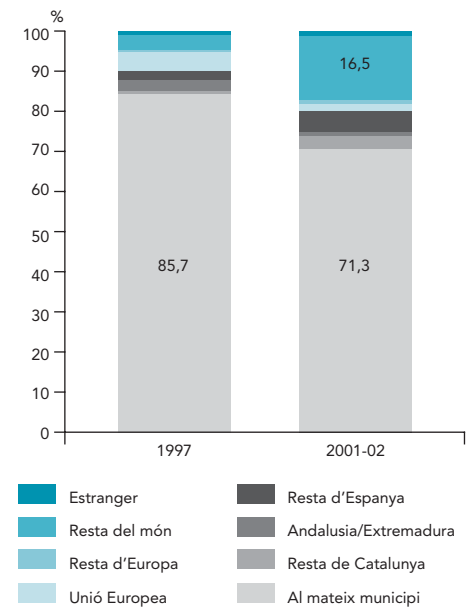
Gràfic 2.
Lloc de naixement de la joventut per sexe i edat. Barcelona, 2001-02

nascuts a Catalunya, mentre que més o menys una tercera part del jovent entrevistat té com a mínim el pare o la mare nascuts en altres indrets d'Espanya. El 53,4% de la gent jove s'expressa habitual-

ment en castellà, i el 34,9% ho fa en català. Un de cada deu utilitza indistintament les dues llengües; es tracta, en general, de fills i filles de persones que tenen el castellà com a llengua habitual però que han

Gràfic 3.
Lloc de naixement de la joventut. Barcelona, 1997 i 2001-02

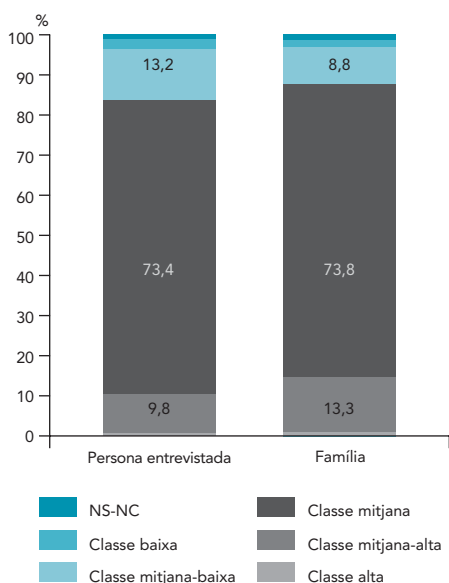

adquirit destresa en l'ús del català. Si bé l'ús habitual del català no és majoritari entre la gent jove, sí que ho és el domini de la llengua. La comprensió del català és pràcticament universal, i l'escriuen el 80% (el 96,0% de les persones joves nascudes a Barcelona).

Gairebé les dues tercers parts de la població entrevistada es considera de classe mitjana. Comparada amb la classe social de la seva família d'origen, hi ha un lleuger desplaçament des de les classes mitjanes-altes cap a les classes mitjanes-baixes, que es dona sobretot entre la gent jove emancipada (gràfic 4).

A la majoria de les llars on viu la gent jove, la persona que aporta més ingressos és un empleat/da o treballador/a. Pel que fa a la tinença de béns de consum, és generalitzat el telèfon mòbil (nou de cada deu persones joves disposen de telèfon mòbil propi) i és força estès l'ordinador (present al 76,7% de les llars), la tinença de més d'un televisor (65,9%) i la connexió a Internet (56,8%). La presència d'equipaments informàtics i de béns de consum en general és més alta a les llars de les persones joves no emancipades (gràfic 5).

Gràfic 4.
Classe social de la persona jove entrevistada i de la seva família d'origen. Barcelona, 2001-02

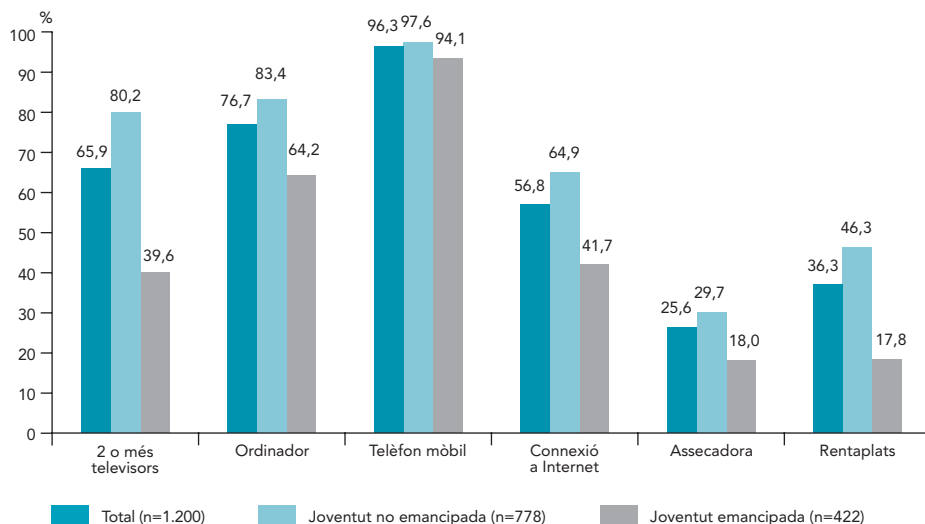
L'ús de les tecnologies de la informació és majoritari entre la gent jove: gairebé nou de cada deu persones joves fan servir habitualment l'ordinador, i vuit de cada deu es connecten habitualment a Internet i usen el correu electrònic. És un ús entre 30 i 40 punts superior al de la mitjana de la població barcelonina.

2. Els estudis i la feina

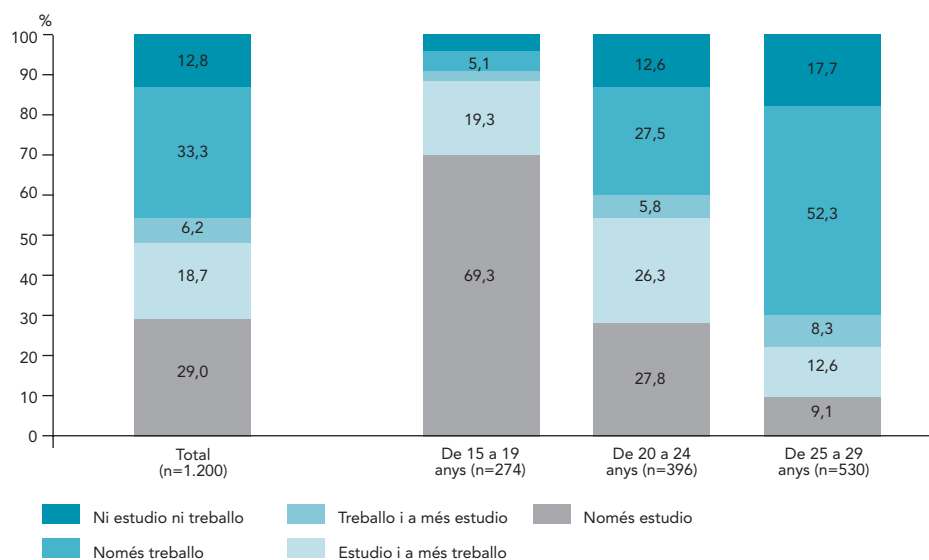
La formació i l'accés al món del treball és un dels factors clau que defineixen l'estatus de la joventut en el context social en què viuen, tal com prova el fet que l'atur i les condicions de treball (precarietat, segmentació del mercat de treball, etc.) són els problemes socials que preocupen més les persones joves enquestades.

El 29,0% de la gent jove entrevistada estudia a temps complet, mentre que un 24,9% compatibilitza feina i estudis: d'aquest grup, el 18,7% té els estudis com a activitat principal ("estudio i a més treball") i el 6,2% els considera secundaris ("treball i a més estudio"). Hi hauria, doncs, un 53,9% de persones joves que es trobarien, qualsevol que sigui el seu grau

Gràfic 5.
Tinença d'ordinador, correu electrònic, Internet i altres a la llar de la gent jove segons la situació de convivència. Barcelona, 2001-02

Gràfic 6.
Activitat de la joventut per edat: "Quina de les següents situacions defineix millor el que estàs fent actualment?". Barcelona, 2001-02

de dedicació, inserides en el sistema educatiu. Un altre 33,3% només treballa, i resta un 12,8% que ni estudia ni treballa, dels quals la majoria es troba en atur i a la recerca de feina (gràfic 6).

Paral·lelament a les dificultats que el món laboral presenta per a la gent jove i a la progressiva extensió dels ensenyaments no obligatoris, hi ha un cisma entre el món laboral i el dels estudis que es reflecteix en dues percepcions oposades d'aquests

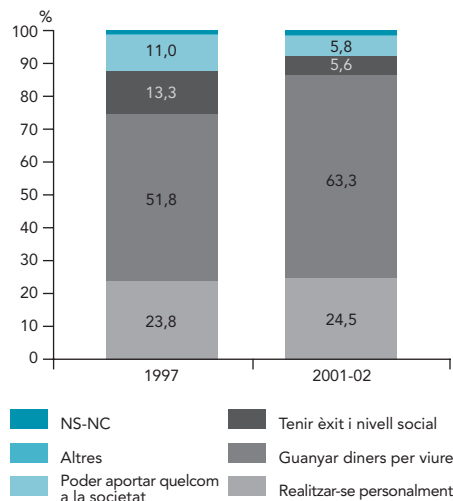
àmbits: mentre que en l'àmbit de la feina domina una visió instrumental, la joventut té una concepció finalista dels estudis i els considera sobretot una eina per formar-se com a persona o per adquirir coneixements. Efectivament, la majoria de les persones joves no valoren la feina com una manera de realitzar-se com a persona, ja sigui de manera individual o com a membres d'un col·lectiu social, sinó simplement com una manera de guanyar diners per

poder viure. En conseqüència, amb aquesta visió utilitarista, que guanya terreny els últims cinc anys, el sou és l'aspecte més valorat en una feina, seguit de l'estabilitat laboral, mentre que el tipus de feina queda relegat a un quart lloc. Lligada a aquesta visió hi ha la percepció de la majoria de la joventut que treballa, que creu que els estudis no li han servit per a la feina que està fent. En canvi, aquelles persones per a qui els estudis no suposen una finalitat en ells mateixos, sinó un mitjà per assolir una millora social o econòmica, són una minoria i sumen el 35,4% (gràfics 7, 8 i 9).

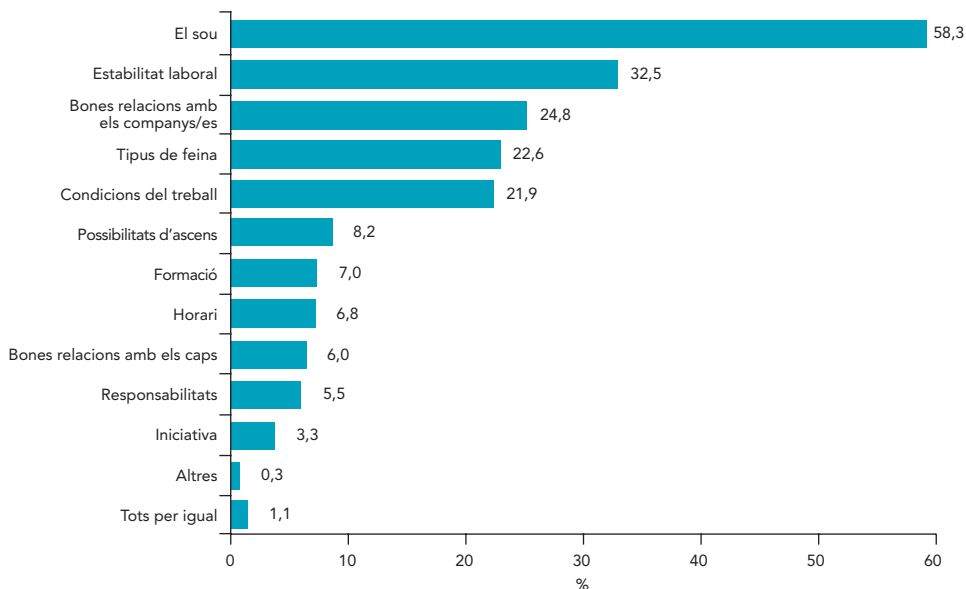
2.1 La formació acadèmica

Entre els nois i noies que tenen entre 25 i 29 anys —i que, per tant, teòricament ja han pogut completar la seva trajectòria acadèmica—, l'11,5% disposa únicament

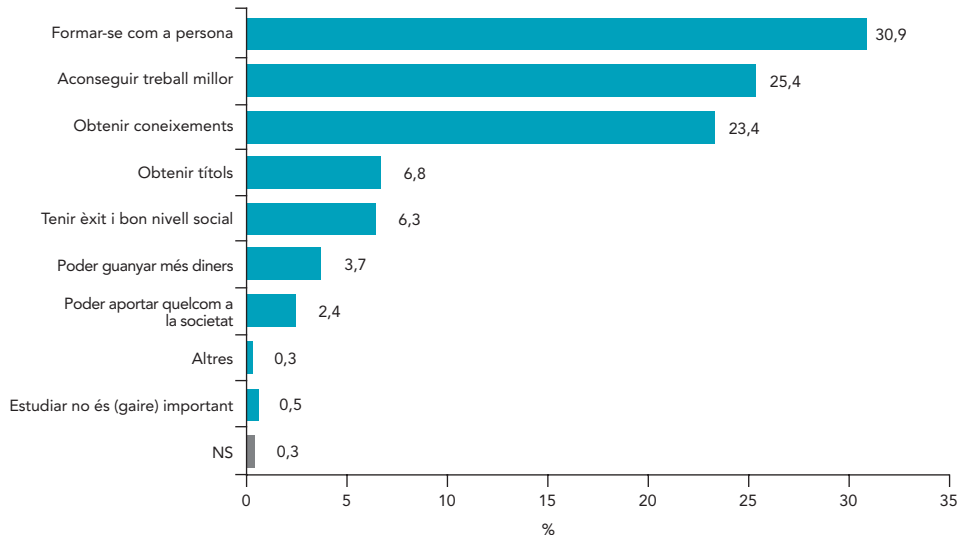
Gràfic 7.
Percepció del treball per la joventut: "Treballar és una manera de..."
Barcelona, 1997 i 2001-02

Gràfic 8.
Percepció del treball per la joventut: "Quin dels següents aspectes valores més en una feina?" (suma de dues respostes). Barcelona, 2001-02

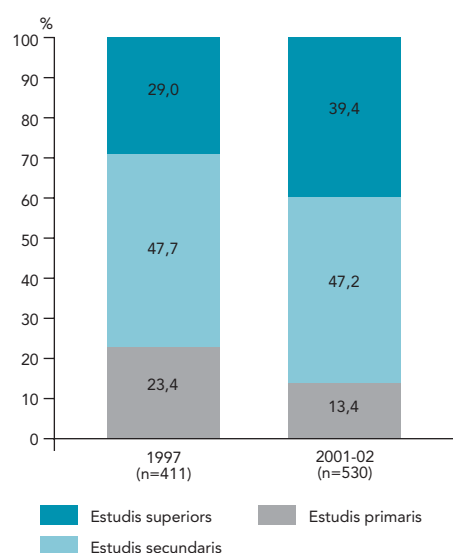
Gràfic 9.
Percepció dels estudis per la joventut: "Els estudis serveixen fonamentalment per a..." Barcelona, 2001-02

d'estudis primaris, el 49,1% de secundaris i el 39,5% ha acabat algun tipus d'estudi superior. L'increment progressiu en les qualificacions de la joventut barcelonina és manifest si tenim en compte que fa només cinc anys, el 1997, disposava d'estudis superiors finalitzats el 28,9% de la gent jove d'aquesta franja d'edat (gràfic 10).

Es manté, però, una tendència a la reproducció del nivell acadèmic en el si de les famílies, i només un 15,8% de les persones joves amb titulacions universitàries són fills i filles de pares amb estudis primaris, mentre que un 44,5% tenen com a mínim un dels dos progenitors també universitari (gràfic 11).

Gràfic 10.
Nivell d'estudis acabats de la joventut d'entre 25 i 29 anys.
Barcelona, 1997 i 2001-02

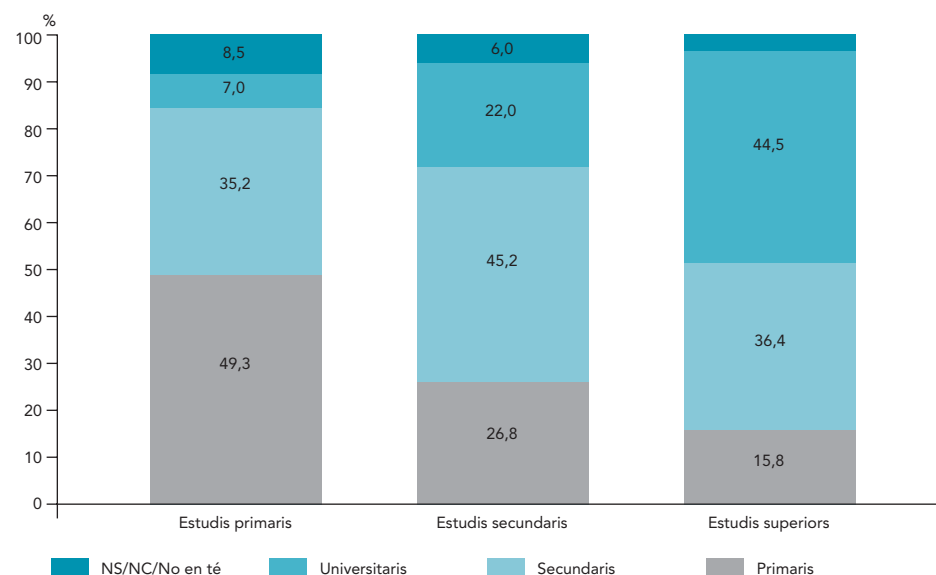
Les dades confirmen el major nivell d'instrucció de les noies barcelonines en relació amb els nois: el 46,0% de les noies i el 33,3% dels nois d'entre 25 i 29 anys tenen estudis universitaris finalitzats. Aquest nivell d'instrucció femenina superior es veu matisat, però, per una distribució desigual de les especialitats per gènere, en què destaca especialment la subrepresentació de les dones en les especialitats tècniques i la seva concentració en les branques vinculades als serveis i l'atenció a les persones (taula 2).

El domini de llengües estrangeres de la joventut barcelonina continua essent minoritari i clarament per sota de les dades dels països de la UE. Només quatre de cada deu persones entrevistades tenen un bon domini d'alguna llengua estrangera, generalment l'anglès. Es tracta, a més, d'una dada que no progressa els darrers cinc anys i que tampoc és més alta entre les persones joves d'edats inferiors.

2.2 El món laboral

Pel que fa a la feina, majoritàriament la joventut treballa, bé com a personal pro-

Gràfic 11.
Nivell d'estudis acabats de la joventut d'entre 25 i 29 anys, segons el nivell d'estudis del progenitor amb més estudis. Barcelona, 2001-02

Taula 2.
Distribució d'estudis universitaris entre la joventut: "Quina carrera has estudiat?".
Total i segons el sexe. Barcelona, 2001-02

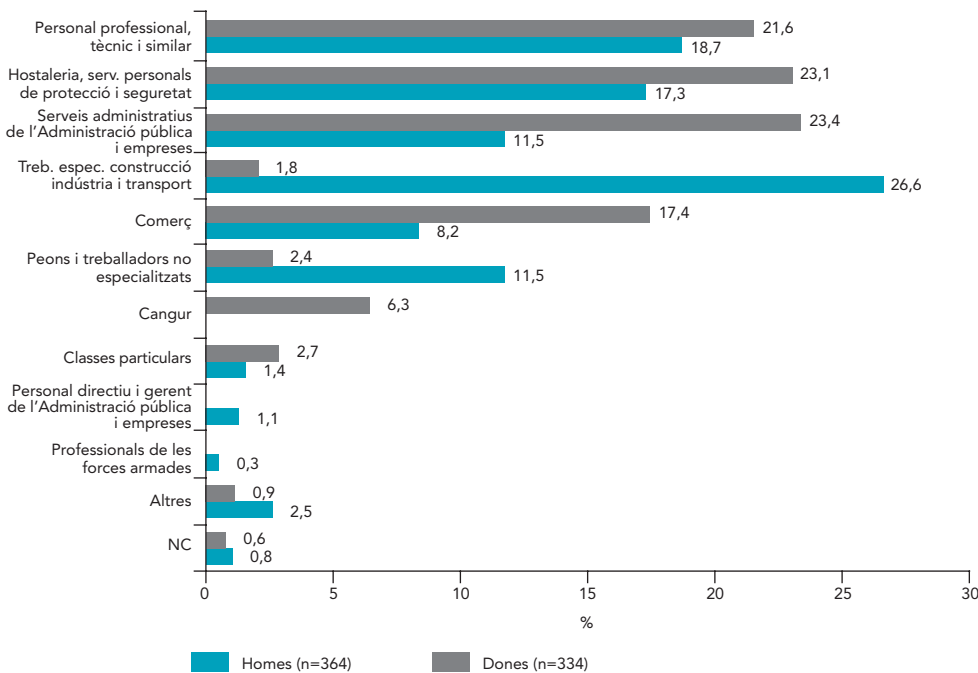
	Total (n=263)	Homes (n=108)	Dones (n=155)
Tecnologies	15,6	27,8	7,1
Ciències de la comunicació	12,2	13,0	11,6
Ciències de la salut	12,2	8,3	14,8
Ciències econòmiques i de l'empresa	9,5	12,0	7,7
Ciències de l'educació	8,0	3,7	11,0
Ciències jurídiques	6,1	7,4	5,2
Ciències humanes	5,7	6,5	5,2
Filologia/Traducció	5,7	2,8	7,7
Ciències experimentals i matemàtiques	5,3	1,9	7,7
Arquitectura	3,8	2,8	4,5
Ciències socials	3,8	1,9	5,2
Turisme	3,0	3,7	2,6
Ensenyaments artístics superiors	2,3	2,8	1,9
Treball social	1,5	0,0	2,6
Ciències de l'activitat física i de l'esport	1,5	1,9	1,3
Biblioteconomia i documentació	0,8	0,0	1,3
Altres estudis universitaris	3,0	3,7	2,6

fessional, tècnic o similar —la major part, amb contractes temporals en el marc de les carreres universitàries—, bé en el camp de l'hostaleria i els serveis personals de protecció i seguretat. Tampoc en l'àmbit laboral la distribució dels dos sexes no és homogènia: les dones dominen àmpliament en els serveis administratius, el comerç, l'hostaleria i les feines de cangur, mentre que els nois són una clara majoria

en el treball especialitzat de la construcció, la indústria i el transport, i entre els peons i els treballadors i treballadores no especialitzats. El camp del personal tècnic i professional és l'únic que registra igualtat entre ambdós sexes (gràfic 12).

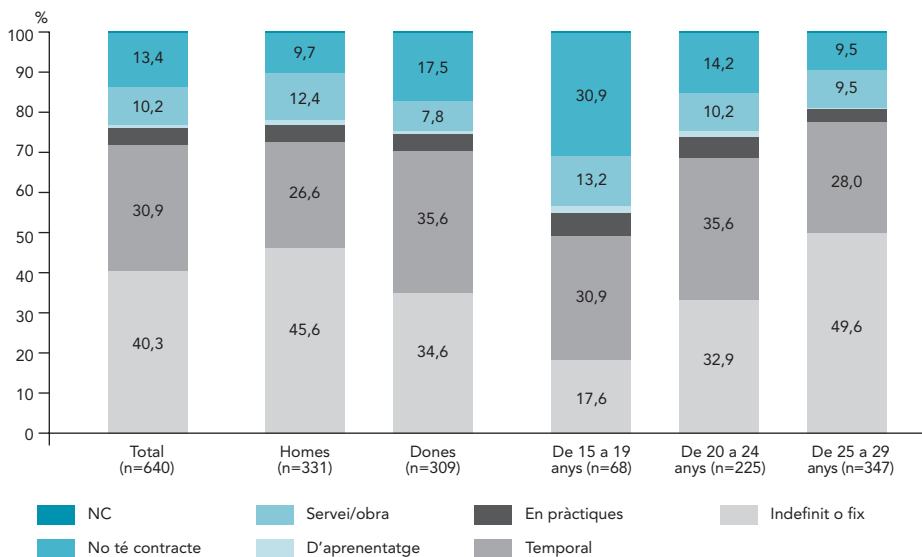
El 46,1% de la joventut que treballa disposa d'un contracte eventual, i el 13,4% treballa sense contracte, i en la meitat dels casos fa menys d'un any que són a la feina actual.

Gràfic 12.
Treball desenvolupat per la gent jove segons el sexe. Barcelona, 2001-02

Nota: només s'han considerat les persones que fan algun treball (n=698).

Gràfic 13.
Tipus de contracte laboral fet a la gent jove per sexe i edat. Barcelona, 2001-02

Nota: només s'han considerat les persones que fan algun treball no per compte propi (n=640).

L'alt índex de temporalitat de l'ocupació juvenil es tradueix en el fet que el 42,1% de les persones joves entrevistades ocupades ha tingut més d'una feina amb contracte el darrer any, mentre que el 10% no ha tingut

cap feina amb contracte i el 35,3% ha treballat sense contracte com a mínim en una ocasió en el mateix període. La temporalitat afecta més les dones i, lògicament, els nois i noies més joves (gràfic 13).

3. Formes de convivència. Parella, família i emancipació

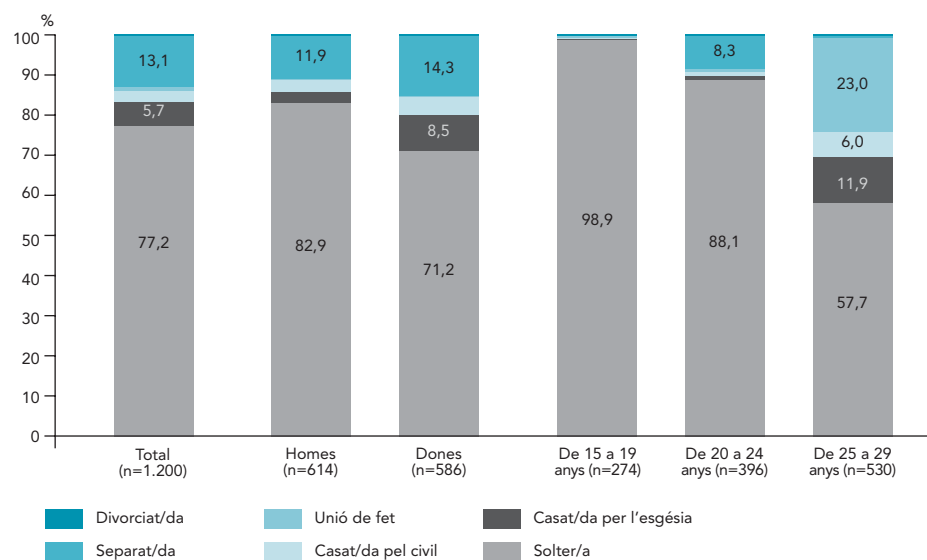
El 77,2% de les persones joves entrevistades són solteres. Un 21,1% viuen en parella; en aquest col·lectiu, la majoria (13,1%) conviuen sense ser casats, mentre que un 5,7% són casats per l'església i un 3,3% pel civil. Resta, finalment, un 0,8% de persones separades i divorciades. Hi ha més noies aparellades que nois, la qual cosa fa pensar que les noies comencen a viure en parella en edats més joves que els nois (gràfic 14).

A l'hora d'optar entre els diversos models de formalitzar la parella, les preferències es reparteixen entre el matrimoni religiós, el matrimoni civil i les parelles de fet. Les noies i la gent més jove són més partidaris del matrimoni religiós, mentre que els que tenen entre 25 i 29 anys s'inclinen més per la parella de fet (gràfic 15).

Pel que fa a la situació de convivència, el 64,8% de les persones joves conviu amb la seva família d'origen i, del 35,2% de gent jove emancipada, un 21,1% viu amb la seva parella (en un 5,3% dels casos acompanyats dels fills), un 2,9% viu sol/a, un 9,6% amb amics i amigues i la resta en altres situacions. Entre els 25 i els 29 anys està emancipada el 57,2% de la joventut, de la qual el 41,1% viu en parella (gràfic 16).

Les dades corroboren la idea que la gent jove barcelonina deixa de viure amb la seva família d'origen per començar a viure en parella: de fet, només un 13,0% de les persones joves no viu amb els seus pares, amb la seva parella o amb algun altre familiar.

Gràfic 14.
Situació de parella de la gent jove, segons el sexe i l'edat. Barcelona, 2001-02

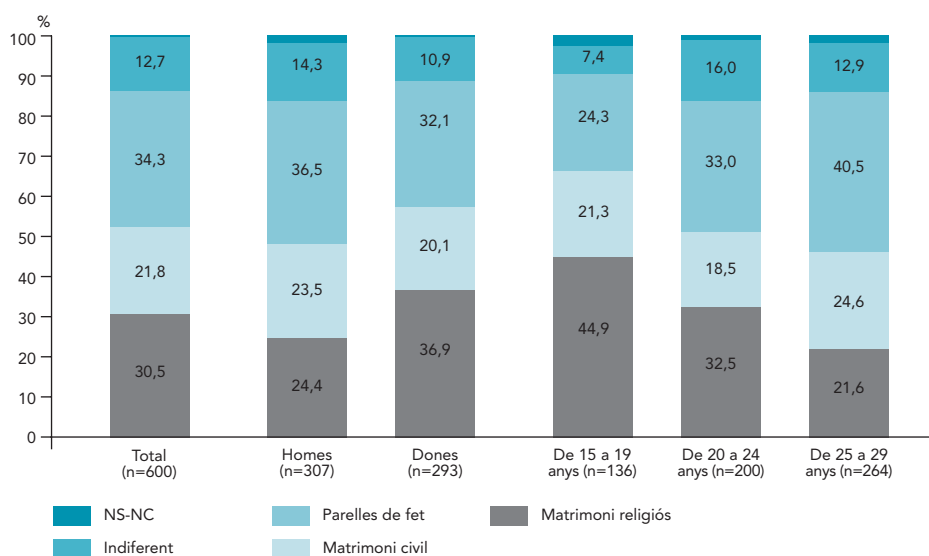
A partir dels 25 anys, sis de cada quatre persones joves no emancipades es mostra molt o bastant preocupada per marxar a viure pel seu compte, i bàsicament al·leguen per no fer-ho motius econòmics. Els resultats de l'enquesta permeten aventurar dues hipòtesis: d'una banda, la no-emancipació no implica una dependència econòmica total de la família d'origen (una mica més de la meitat de les persones joves que conviuen amb els pares fan algun tipus de treball, i tres de cada deu tenen el treball com a activitat principal), i de l'altra, la gent jove treballadora no considera que el seu accés al mercat de treball s'hagi produït en unes condicions que els permetin emancipar-se, ja que els joves que treballen són els que al·leguen la manca de mitjans econòmics per marxar de casa en un percentatge més alt (gràfics 17, 18 i 19).

Pel que fa a les expectatives del jovent respecte a la descendència, gairebé sis de cada deu persones entrevistades opinen que el nombre ideal de criatures són dues: com a mitjana en voldrien tenir 2,2, i situen l'edat òptima d'accés a la maternitat en 28 anys, unes dades que contrasten radicalment amb el 7,3% de persones entrevistades que tenen fills, i amb l'edat mitjana d'arribada a la maternitat, que l'any 2000 era de 31,11 anys a la província de Barcelona.

3.1 El repartiment de les tasques domèstiques

El gènere apareix com un factor determinant en la distribució de les tasques domèstiques a les llars on viu la joventut, i les dones continuen essent, en totes

Gràfic 15.
Models de formalització de la parella en la gent jove segons el sexe i l'edat: "Personalment, de quina de les següents opcions ets més partidari/ària?". Barcelona, 2001-02

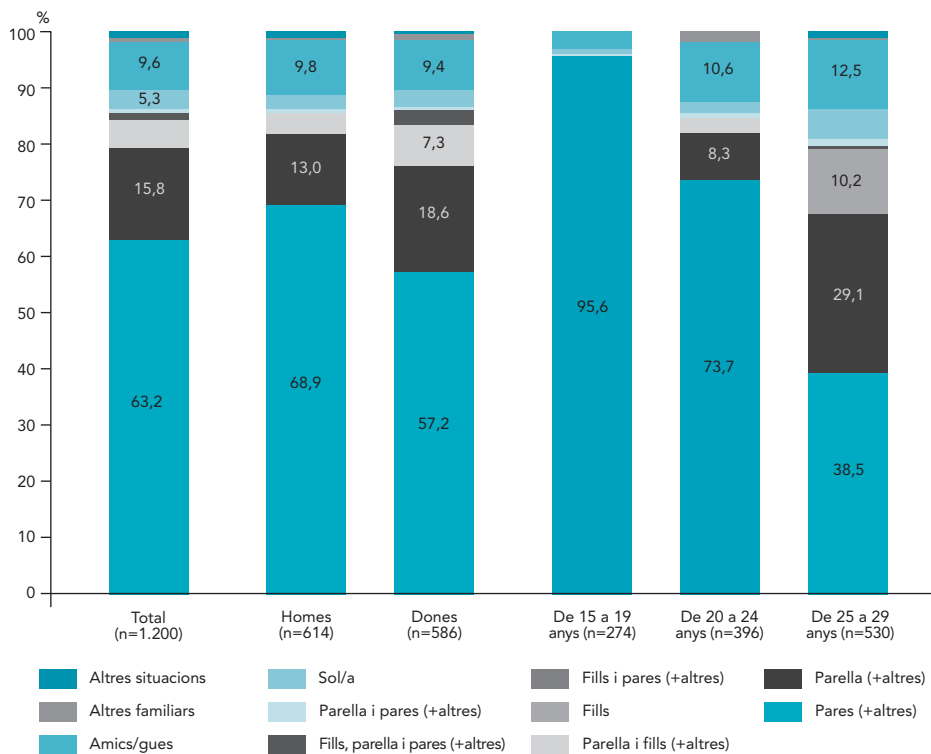

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A.

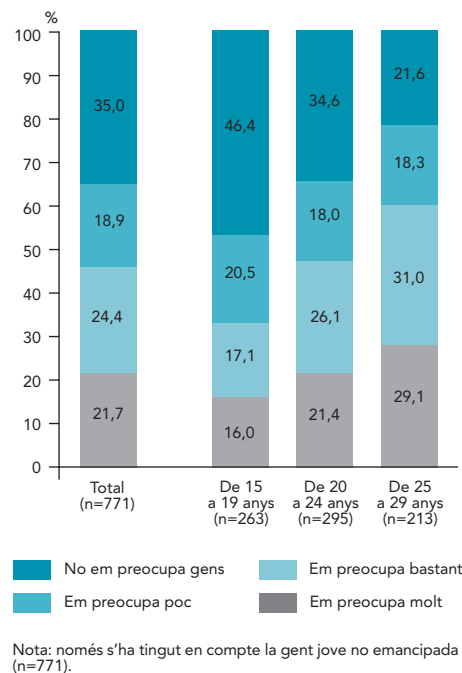
les situacions de convivència, les principals responsables de dur-les a terme. Quan la persona jove encara no s'ha emancipat, és la mare qui fa les feines de casa en un 64,1% dels casos. La situació canvia quan la persona jove viu en parella, ja que aleshores sis de cada deu persones entrevis-

tades afirmen compartir les tasques de la llar: tot i així, entre els homes que viuen en parella, només un 7,9% diu que ell fa principalment les feines de la casa (el 31,6% entre les dones), mentre que un 23,7% afirma que és la seva parella qui se n'encarrega majoritàriament (el 7,0% entre les

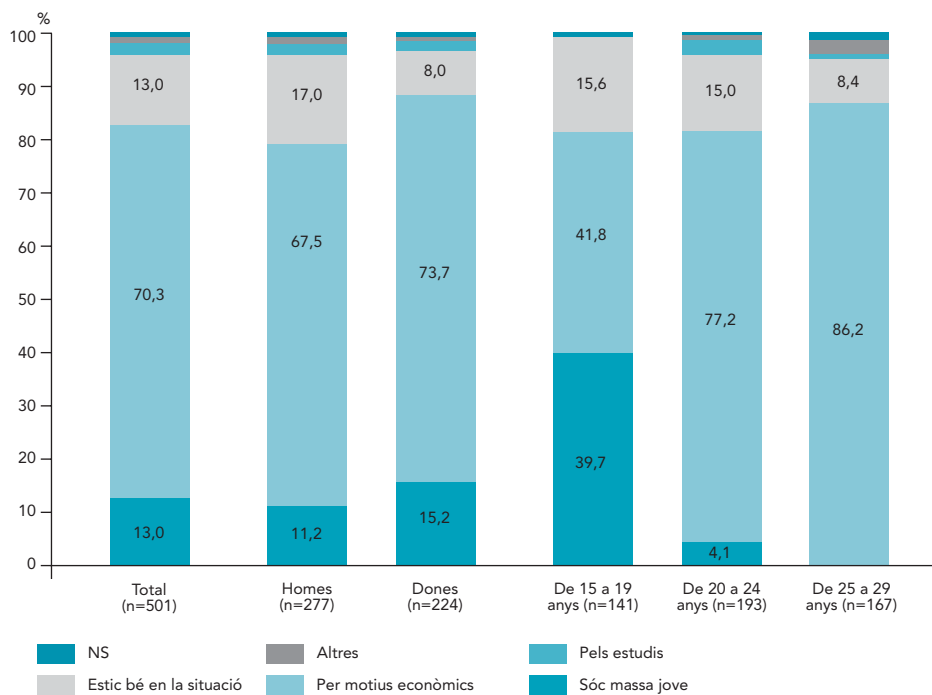
Gràfic 16.
Situació de convivència de la gent jove segons el sexe i l'edat. Barcelona, 2001-02

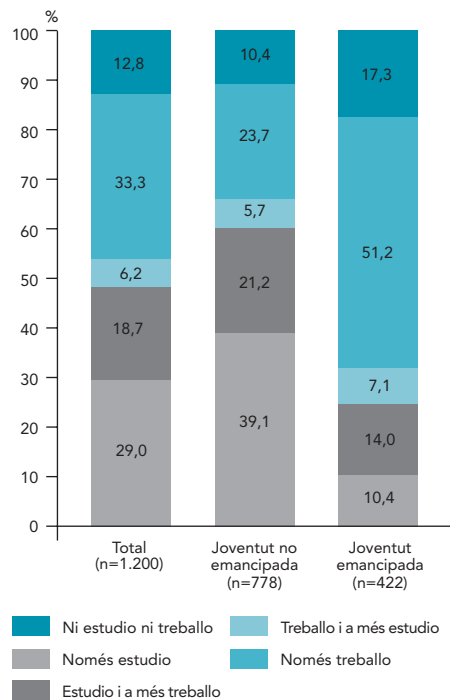
Gràfic 17.
L'emancipació en la gent jove segons l'edat: "Marxar de casa és una cosa que et preocupa molt, bastant, poc o gens?". Barcelona, 2001-02

Gràfic 18.
L'emancipació de la gent jove segons el sexe i l'edat: motius per no marxar de casa (resposta espontània). Barcelona, 2001-02

Gràfic 19.
Situació de convivència de la gent jove segons l'activitat principal. Barcelona, 2001-02

Nota: només s'han considerat les persones joves a qui preocupa marxar de casa per viure per compte propi (n=501).

dones). S'observa, a més, que el repartiment de tasques torna a ser més desigual quan apareixen criatures a la llar. En totes les situacions de convivència —inclosa la no-emancipació—, les noies col·laboren en les tasques domèstiques amb una freqüència sensiblement més alta que els nois (taules 3 i 4).

3.2 L'autonomia econòmica

Si atenem a l'autonomia econòmica, observem que el 28,0% de les persones enquestades viu exclusivament dels ingressos propis, i un 32,1% complementa aquests ingressos amb ajudes de la seva família. La resta presenta graus més alts

de dependència econòmica, des del 14,3% que viu bàsicament dels ingressos de la família tot i que hi aporta alguns ingressos propis, fins al 25,5% que depèn exclusivament d'ingressos aliens. La meitat de la joventut d'entre 25 i 29 anys viu exclusivament d'ingressos propis (gràfic 20).

Taula 3.

Repartiment de les tasques domèstiques en la gent jove segons el sexe i la situació de convivència: "A casa teva, principalment, qui fa les feines de casa?" (resposta espontània; multiresposta). Barcelona, 2001-02

	Total (n=600)	Pares [+altres]		Parella [+altres]		Parella i fills/es [+altres]		Sol/a i sols/es amb fills/es		Amics/gues		Altres	
		Homes (n=219)	Dones (n=174)	Homes (n=38)	Dones (n=57)	Homes (n=12)	Dones (n=22)	Homes (n=11)	Dones (n=11)	Homes (n=24)	Dones (n=24)	Homes (n=3)	Dones (n=5)
La mare	42,2	65,8	62,1	0,0	0,0	8,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Jo mateix/a	19,0	5,5	17,2	7,9	31,6	16,7	81,8	90,9	100	8,3	16,7	33,3	40,0
El pare	3,7	6,4	4,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
La parella	3,3	0,9	0,0	23,7	7,0	41,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
La senyora de fer feines	3,3	2,7	5,2	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12,5	0,0	20,0
L'àvia	1,2	2,3	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
La germana/es	1,0	1,8	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
El germà/ans	0,8	0,9	0,6	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	4,2	0,0	0,0	0,0
Els germans i germanes	0,2	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Altres	1,2	1,4	0,0	0,0	1,8	8,3	0,0	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	20,0
Entre tots	33,2	21,9	23,0	65,8	59,6	41,7	18,2	0,0	0,0	91,7	70,8	66,7	40,0

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A.

Taula 4.

Repartiment de les tasques domèstiques en la gent jove segons el sexe i la situació de convivència: "Durant la darrer mes, has fet més d'un cop a la setmana la següent activitat...?". Barcelona, anys 2001-02

	Total (n=600)	Pares [+altres]		Parella [+altres]		Parella i fills/es [+altres]		Sol/a i sols/es amb fills/es		Amics/gues		Altres	
		Homes (n=219)	Dones (n=174)	Homes (n=38)	Dones (n=57)	Homes (n=12)	Dones (n=22)	Homes (n=11)	Dones (n=11)	Homes (n=24)	Dones (n=24)	Homes (n=3)	Dones (n=5)
Netejar, ordenar la casa	59,5	35,2	67,2	73,7	84,2	66,7	90,9	72,7	81,8	79,2	75,0	66,7	60,0
Fer el menjar	59,8	35,6	52,9	86,8	93,0	66,7	95,5	100,0	100,0	91,7	95,8	100,0	80,0
Rentar plats	69,2	41,6	72,4	92,1	98,2	75,0	100,0	100,0	100,0	95,8	100,0	100,0	80,0
Fer el llit	84,2	71,2	90,2	84,2	96,5	75,0	100,0	100,0	90,9	91,7	95,8	100,0	100,0
Rentar roba, planxar, cosir	45,2	16,4	44,3	60,5	87,7	58,3	90,9	90,9	63,6	70,8	70,8	100,0	80,0
Fer la compra	55,8	37,4	44,8	84,2	91,2	66,7	90,9	81,8	63,6	87,5	83,3	100,0	60,0
Endreçar habitació	80,8	68,5	86,2	81,6	94,7	66,7	90,9	81,8	90,9	95,8	91,7	100,0	100,0

Nota: Només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A.

El grau relatiu d'autonomia econòmica de la joventut barcelonina queda reflectit en el fet que la situació econòmica és, després del treball, l'aspecte de la seva vida del qual menys persones joves se senten satisfetes.

Els ingressos propis de què disposa la joventut són majoritàriament els derivats del seu treball, ja sigui estable (72,2%) o eventual (12,3%). Són molt poques les persones joves que compten amb ajudes públiques (beques d'estudi, prestacions d'atur o pensions).

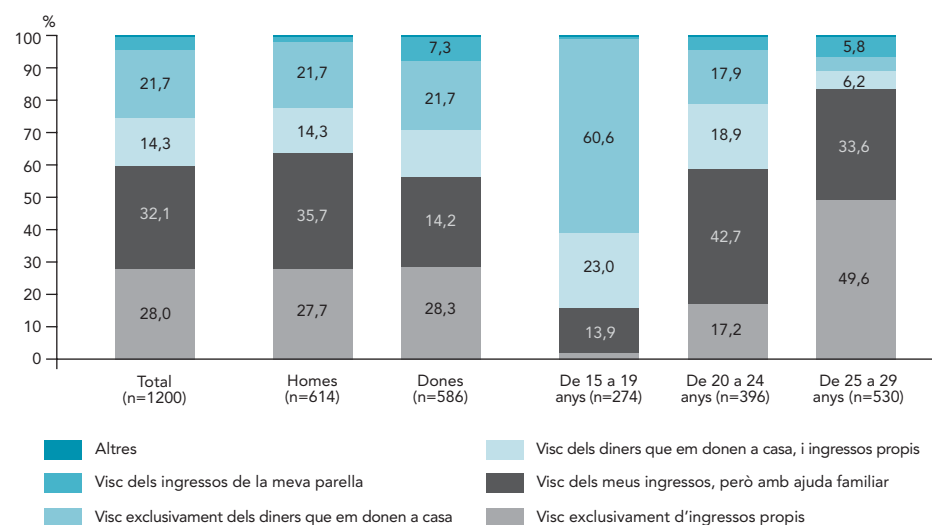
El 62,6% de la joventut barcelonina es queda íntegrament els seus ingressos. Entre les persones joves que disposen d'ingressos i viuen amb els pares, només una quarta part (el 26%) n'aporta una part o tot a l'economia familiar.

A banda de les despeses bàsiques, la joventut gasta els diners sobretot en roba i calçat, bars i discoteques, cinema i tabac. Les pautes de consum són molt diverses segons el sexe i l'edat; les noies gasten més en roba i calçat, llibres, restaurants, viatges i cura de la seva imatge; en canvi, els nois orienten més la seva despesa cap a bars i discoteques, tabac, discos i CD, esports, drogues "toves", informàtica i videojocs. Per edat, els més joves dediquen més diners a bars i discoteques, discos i CD, i videojocs, mentre que a mesura que augmenta l'edat inverteixen més diners en restaurants, viatges i llibres (taula 5).

3.3 La parella i les relacions sexuals

El 53,3% de la gent jove enquestada manté una relació estable de parella.

Gràfic 20.
Autonomia econòmica de la gent jove segons el sexe i l'edat. Barcelona, 2001-02

Taula 5.
Autonomia econòmica de la gent jove segons el sexe i l'edat: "A part de les despeses bàsiques, a què dediques els diners de què disposes cada mes?" (suma de tres respostes). Barcelona, 2001-02

	Total (n=1.200)	Homes (n=614)	Dones (n=586)	Edats		
				De 15 a 19 anys (n=274)	De 20 a 24 anys (n=396)	De 25 a 29 anys (n=530)
Roba, calçat	51,8	43,2	60,9	51,1	48,7	54,5
Bars, discoteques	42,6	48,9	36,0	55,5	50,3	30,2
Cinema	36,1	33,9	38,4	38,3	37,1	34,2
Tabac	32,0	34,5	29,4	30,3	30,8	33,8
Menjar a restaurants	23,3	20,4	26,3	12,0	23,2	29,1
Discos, CD	21,4	24,9	17,7	31,8	19,9	17,2
Llibres	16,2	11,4	21,2	10,9	17,2	18,1
Viatges	15,9	12,5	19,5	6,2	15,7	21,1
Esports	11,0	14,8	7,0	13,1	10,6	10,2
Informàtica	8,5	11,4	5,5	7,3	7,3	10,0
Cura del cos, imatge	7,8	3,3	12,5	6,6	7,1	8,9
Porros (xocolata, maria)	6,3	10,4	1,9	5,8	7,1	5,8
Excursions	6,1	5,2	7,0	4,4	5,6	7,4
Videojocs	5,1	9,1	0,9	10,6	4,0	3,0
Concerts	4,4	5,5	3,2	4,4	5,6	3,6
Altres drogues	1,2	1,6	0,7	1,1	1,5	0,9
Pastilles, drogues de disseny	0,3	0,7	0,0	0,4	0,0	0,6
Altres	4,2	4,2	4,1	5,8	3,5	3,8
NS-NC	0,6	0,3	0,9	0,0	0,5	0,9

D'aquests, el 22,3% conviu amb la seva parella i el 31,0% no hi conviu. Pel que fa a la resta de la joventut, hi ha un 11,8% que té alguna relació no estable, i un 34,7% afirma no tenir cap relació. Les noies tendeixen a aparellar-se més que els nois (o, més ben dit, tendeixen a aparellar-se abans) i un 63,5% manté una relació estable. De la mateixa manera, el percentatge de persones joves que té una relació estable va augmentant amb l'edat, i en el grup d'entre 25 i 29 anys és del 66,3% (gràfic 21).

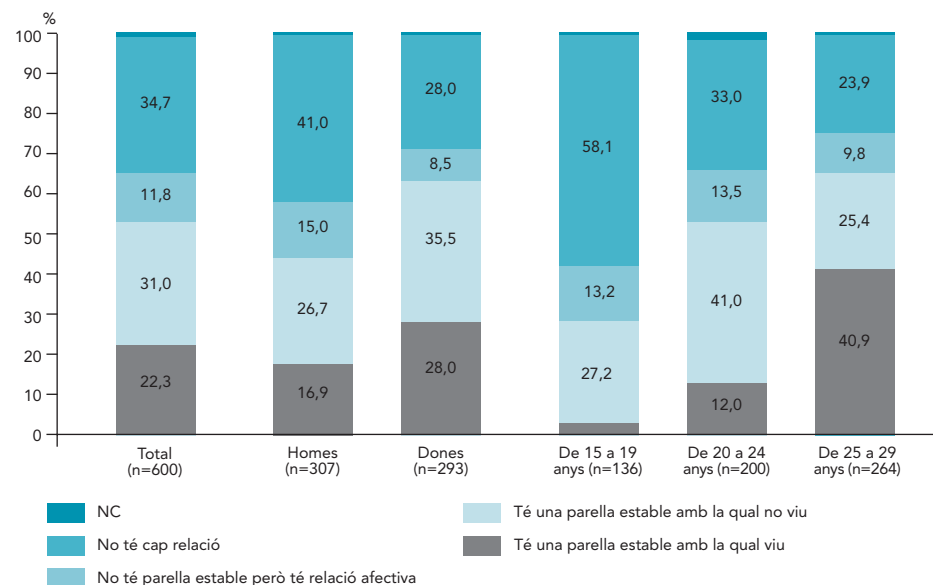
Vuit de cada deu persones entrevistades han tingut relacions sexuals completes. La xifra no presenta diferències importants pel que fa al sexe però sí que està condicionada per l'edat: entre les persones menors de 19 anys ha mantingut relacions sexuals coitals el 46,3% de les entrevistades, mentre que a partir dels 25 anys són el 94,7% (gràfic 22).

El preservatiu és el mètode més utilitzat i el fan servir habitualment gairebé sis de cada deu joves. A continuació se situa la píndola anticonceptiva, amb un 26,1% (hi ha més noies que nois que afirmen usar-la), mentre que un de cada deu no fa servir cap mètode; el fet que la majoria siguin nois i noies grans que viuen en parella faria pensar més aviat que es tracta d'una opció deliberada. El 22,6% del jovent enquestat que ha tingut relacions sexuals ha fet servir alguna vegada la píndola del dia després (gràfic 23).

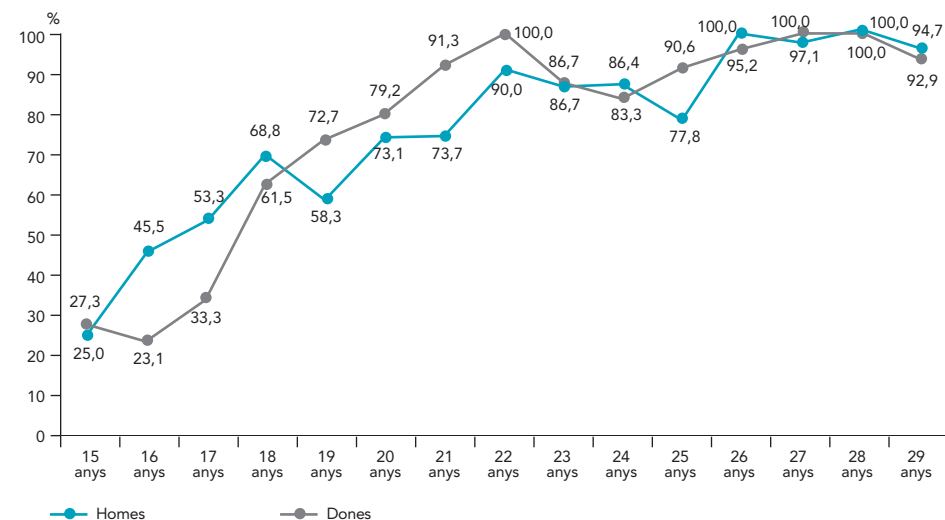
4. El lleure

La joventut té com a mitjana 4,9 hores lliures els dies feiners i 32,5 els caps de setmana (sumats dissabte i diumenge). Mirar

Gràfic 21. Parella i relacions sexuals de la gent jove segons el sexe i l'edat: "Pel que fa a les relacions de parella, en quina de les següents situacions et trobes actualment?". Barcelona, 2001-02

Gràfic 22. Parella i relacions sexuals de la gent jove segons l'edat exacta i el sexe: "Has tingut relacions sexuals completes?". Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A.

la televisió, escoltar música i trobar-se amb familiars o amics i amigues són les activitats que fan més habitualment en les hores de lleure dels dies feiners, mentre que el cap de setmana les activitats predilectes són, amb diferència, trobar-se amb familiars o amics i amigues i anar a bars, discoteques i restaurants. Les noies llegeixen força més que els nois, estan més amb la família i van més a passejar i al cinema, mentre que els nois es dediquen més a activitats vinculades a la informàtica i l'esport. Per edats, els més joves escolten més música, juguen més amb l'ordinador i naveguen més per Internet però llegeixen menys (taula 6).

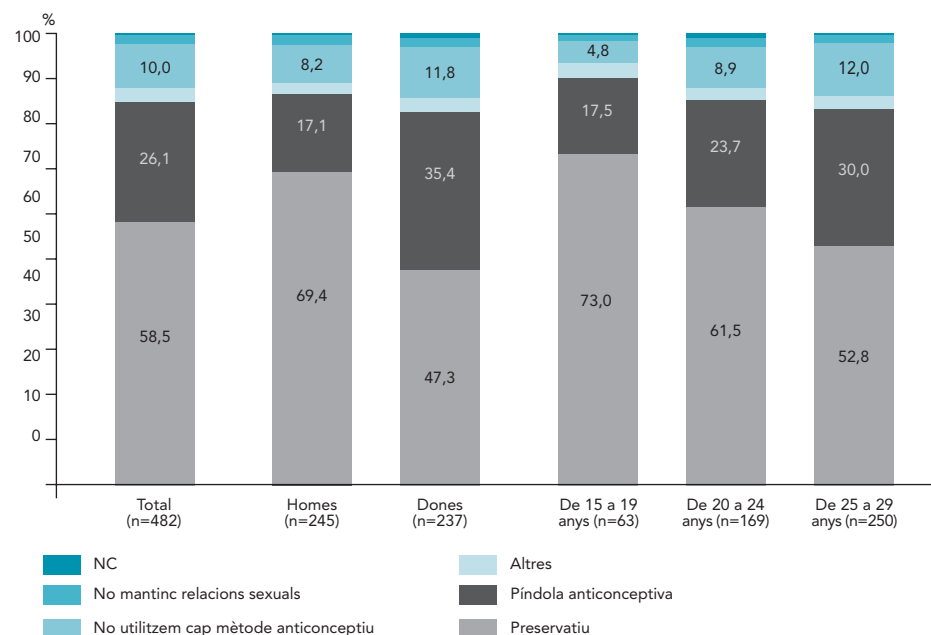
El cinema és l'activitat cultural més habitual —gairebé set de cada deu persones joves hi ha anat alguna vegada durant el darrer mes—, mentre que el teatre és la més minoritària. Dues de cada deu persones joves entrevistades no ha assistit a cap de les activitats proposades (gràfic 24).

4.1 Sortir de nit

Sortir de nit és un hàbit en expansió entre el jovent barceloní: tres de cada deu surten de nit amb alguna freqüència els dies feiners, i nou de cada deu ho fan els caps de setmana. Els nois i les persones joves d'entre 20 i 24 anys són els més noctàmbuls (gràfics 25 i 26).

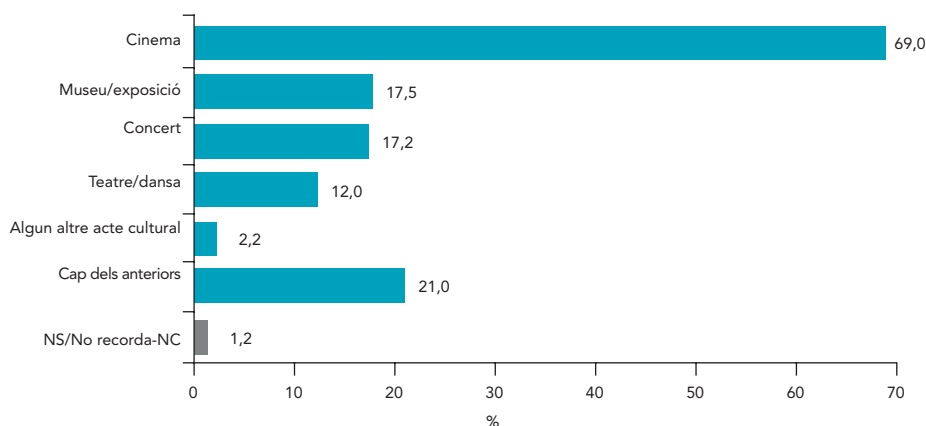
Anar a prendre copes a un bar, anar a sopar i anar a ballar són les activitats més habituals quan se surt de nit. Les noies van més a sopar i a ballar, mentre que els nois tenen més tendència a anar de copes. Anar a restaurants i al cinema són activitats que

Gràfic 23.
Mètode anticonceptiu fet servir habitualment per la gent jove segons el sexe i l'edat (resposta espontània). Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A. Només per a les persones joves que han tingut relacions sexuals completes.

Gràfic 24.
Lleure de la gent jove: "Durant el darrer mes, has anat a alguna de les següents activitats...?" (multiresposta). Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B (n=600).

Taula 6.

Activitats habituals de la gent jove durant el temps lliure els dies feiners i els caps de setmana segons el sexe i l'edat (suma de dues respostes). Barcelona, 2001-02

(Només per als enquestats que han respost el qüestionari B) (n=600) (Suma de les dues respostes)

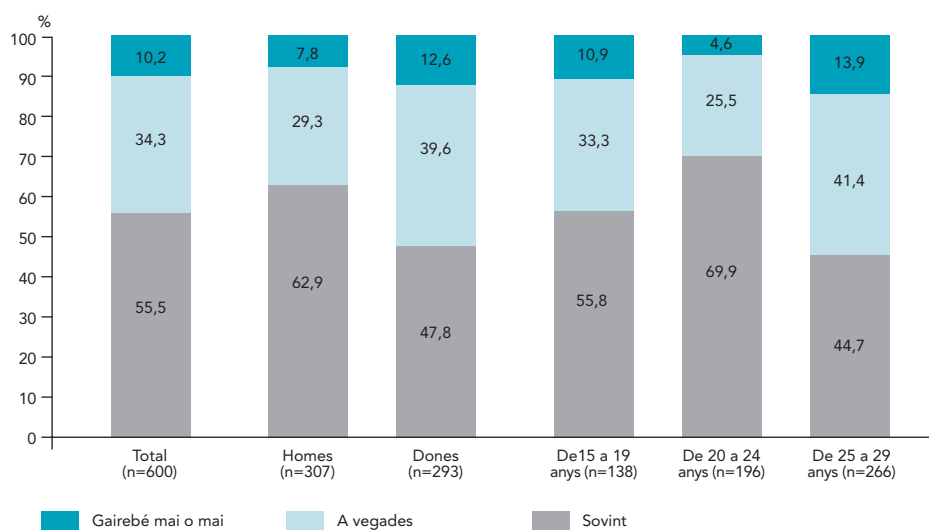
Els dies feiners	Total (n=600)	Homes (n=307)	Dones (n=293)	De 15 a 19 anys (n=138)	De 20 a 24 anys (n=196)	De 25 a 29 anys (n=266)
Mirar la TV	41,5	40,4	42,7	43,5	38,8	42,5
Escoltar música	31,5	33,2	29,7	43,5	32,1	24,8
Trobar-se amb familiars o amics/gues	24,0	24,1	23,9	21,7	26,5	23,3
Llegir llibres	18,2	12,4	24,2	13,0	19,4	19,9
Navegar per Internet	12,2	11,7	12,6	15,9	13,3	9,4
Passejar	8,8	5,5	12,3	5,8	8,7	10,5
Practicar esport o activitat física	8,7	10,4	6,8	8,0	7,1	10,2
Jugar amb l'ordinador o la consola	6,7	11,4	1,7	12,3	5,1	4,9
Escoltar la ràdio	6,3	4,9	7,8	6,5	6,6	6,0
Llegir premsa o revistes	5,3	7,2	3,4	1,4	6,6	6,4
Xerrar amb gent de casa, jugar amb infants	5,0	3,6	6,5	2,2	3,1	7,9
Veure vídeos o DVD	4,3	5,5	3,1	2,2	5,1	4,9
Anar al cinema	4,2	3,9	4,4	2,2	3,6	5,6
Activitats a casa relacionades amb activitat professionals	4,0	3,3	4,8	1,4	4,1	5,3
Anar a bars, restaurants, discoteques	3,7	4,2	3,1	2,9	5,1	3,0
Practicar algun hobby	3,2	4,9	1,4	6,5	3,1	1,5
Anar de compres	2,5	1,6	3,4	1,4	2,0	3,4
No fer res	2,3	3,6	1,0	2,2	2,6	2,3
Assistir a partits o activitats esportives	1,8	2,6	1,0	2,2	2,6	1,1
Anar a museus, exposicions o conferències	0,8	0,7	1,0	0,0	0,5	1,5
Fer voluntariat	0,7	1,0	0,3	1,4	1,0	0,0
Assistir a manifestacions/reunions de partits o entitats associatives	0,5	0,7	0,3	1,4	0,5	0,0
Anar a concerts	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0	0,8
Anar al teatre, l'òpera	0,2	0,0	0,3	0,0	0,5	0,0
Anar a l'església o lloc de culte	0,2	0,0	0,3	0,7	0,0	0,0
Altres	2,2	2,9	1,4	1,4	2,0	2,6
No tinc temps lliure	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1
Els caps de setmana						
Trobar-se amb familiars o amics/gues	46,0	43,3	48,8	43,5	48,0	45,9
Anar a bars, restaurants, discoteques	36,0	37,5	34,5	42,0	44,4	26,7
Anar al cinema	19,7	14,3	25,3	21,0	17,9	20,3
Mirar la TV	13,3	11,1	15,7	11,6	11,2	15,8
Passejar	11,0	8,8	13,3	8,7	9,7	13,2
Escoltar música	8,8	9,8	7,8	9,4	5,1	11,3
Practicar esport o activitat física	8,3	14,0	2,4	10,1	9,7	6,4
Navegar per Internet	6,8	7,2	6,5	8,7	7,1	5,6
Llegir llibres	5,0	4,9	5,1	0,7	6,6	6,0
Veure vídeos o DVD	4,7	4,6	4,8	2,2	4,1	6,4
Jugar amb l'ordinador o la consola	4,3	6,2	2,4	8,0	5,1	1,9
Xerrar amb la gent de casa, jugar amb els infants o similar	4,2	3,6	4,8	2,2	1,0	7,5
Practicar algun hobby	4,0	6,5	1,4	4,3	3,6	4,1
Anar de compres	4,0	2,0	6,1	3,6	3,6	4,5
Assistir a partits o activitats esportives	3,5	4,6	2,4	7,2	2,0	2,6
No fer res	3,0	3,9	2,0	2,2	2,0	4,1
Llegir premsa o revistes	2,7	4,6	0,7	2,2	2,6	3,0
Anar a concerts	2,7	2,6	2,7	3,6	3,1	1,9
Activitats a casa relacionades amb l'activitat professional	1,8	1,6	2,0	0,7	1,5	2,6
Anar a museus, exposicions o conferències	1,5	0,3	2,7	0,7	2,0	1,5
Anar a l'església o lloc de culte	1,2	1,3	1,0	0,0	0,5	2,3
Assistir a esdeveniments populars, festes o fires de carrer	1,2	1,3	1,0	0,7	1,5	1,1
Fer voluntariat	1,2	1,3	1,0	2,2	1,5	0,4
Escoltar la ràdio	1,0	0,7	1,4	1,4	1,0	0,8
Assistir a manifestacions, reunions de partits o entitats associatives	1,0	1,0	1,0	2,2	1,5	0,0
Anar al teatre, l'òpera	0,5	0,0	1,0	0,0	1,0	0,4
Altres	2,2	3,3	1,0	0,7	2,0	3,0
No tinc temps lliure	0,2	0,0	0,3	0,0	0,0	0,4

 Activitats més habituals

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B (n=600).

Gràfic 25.

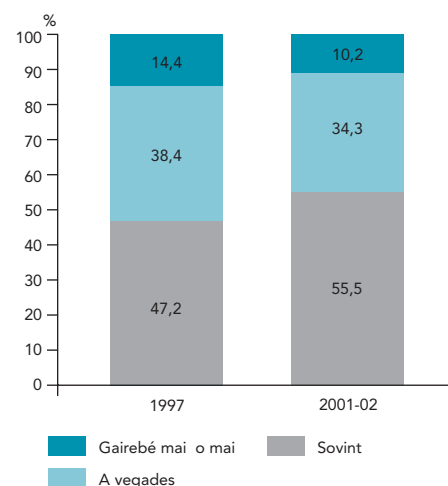
Vida nocturna de la gent jove segons el sexe i l'edat: "Amb quina freqüència surts de nit els caps de setmana?". Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B (n=600).

Gràfic 26.

Vida nocturna de la gent jove: "Amb quina freqüència surts de nit els caps de setmana?". Barcelona, 1997 i 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B (n=600).

es fan sovint a mesura que avança l'edat de la gent jove; en canvi, entre la joventut d'entre 15 i 24 anys està més estès el costum d'anar a ballar (taula 7).

Ciutat Vella és el principal focus d'atracció de la vida nocturna barcelonina, seguit, a certa distància, per Gràcia, l'Esquerra de l'Eixample i el Poblenou. Mentre que a Gràcia es concentren per igual nois i noies de totes les edats, Ciutat Vella atrau principalment la joventut universitària i de més edat, i declaren anar-hi de nit habitualment més noies que nois. En canvi, la població més jove i els nois tenen més tendència a anar a la zona de Poblenou-Marina. Quan el districte de residència ofereix opcions de lleure nocturn, la gent jove té tendència a quedar-s'hi; el 68,4% de les persones joves que viuen a Gràcia i el 64,9% de les de Ciutat

Taula 7.

Vida nocturna de la gent jove segons el sexe i l'edat: "Què vas fer la darrera vegada que vas sortir de nit?" (resposta espontània; multiresposta). Barcelona, 2001-02

	Total (n=543)	Homes (n=285)	Dones (n=258)	Edats		
				De 15 a 19 anys (n=123)	De 20 a 24 anys (n=187)	De 25 a 29 anys (n=233)
Anar a prendre copes						
a un bar	51,7	57,9	45,0	46,3	51,3	54,9
Anar a sopar	41,8	36,1	48,1	27,6	38,0	52,4
Anar a ballar	37,6	32,6	43,0	43,9	43,9	29,2
Anar al cinema	11,8	10,9	12,8	8,1	12,3	13,3
Estar pel carrer						
prenent copes amb amics	8,8	9,8	7,8	16,3	9,1	4,7
Anar a algun						
concert/música en directe	4,4	4,6	4,3	1,6	4,8	5,6
Anar a casa d'amics/gues	2,6	2,1	3,1	5,7	1,6	1,7
Anar al teatre	0,9	1,1	0,8	0,8	0,5	1,3
Anar a <i>afterhours</i>	0,2	0,0	0,4	0,0	0,5	0,0
Altres	0,4	0,7	0,0	0,8	0,0	0,4
NC	0,2	0,0	0,4	0,0	0,0	0,4

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B.

Taula 8.
**Vida nocturna de la gent jove segons el sexe i l'edat: "Per quines zones acostumes a sortir habitualment?" (resposta espontània; suma de dues respostes).
 Barcelona, 2001-02**

	Total (n=543)	Homes (n=285)	Dones (n=258)	Edats		
				De 15 a 19 anys (n=123)	De 20 a 24 anys (n=187)	De 25 a 29 anys (n=233)
Ciutat Vella	38,1	32,3	44,6	27,6	34,2	46,8
Gràcia	21,2	21,4	20,9	24,4	16,6	23,2
Esquerra de l'Eixample	16,0	14,0	18,2	8,9	20,9	15,9
Poblenou/Marina	13,4	16,1	10,5	13,8	17,6	9,9
Sant Gervasi	7,0	7,7	6,2	6,5	6,4	7,7
Nou Barris	5,2	5,6	4,7	4,9	4,8	5,6
Baix Llobregat	5,2	4,2	6,2	4,9	5,3	5,2
Vallès Occidental i Vallès Oriental	4,6	5,6	3,5	2,4	7,5	3,4
Les Corts	4,2	4,9	3,5	5,7	4,3	3,4
Pl. Espanya/ Paral·lel/ Poble Sec/ Montjuïc	4,1	3,9	4,3	2,4	7,0	2,6
Diagonal/Pedralbes	3,3	3,5	3,1	5,7	3,2	2,1
Port Olímpic	2,9	2,8	3,1	3,3	4,8	1,3
Sants	2,9	4,2	1,6	4,9	3,7	1,3
Sant Andreu/ Sagrera	2,8	3,9	1,6	4,9	2,7	1,7
Guinardó	2,6	2,8	2,3	7,3	0,0	2,1
Maremàgnum	2,4	2,8	1,9	2,4	1,6	3,0
Sagrada Família	1,8	1,1	2,7	1,6	0,5	3,0
Horta/Carmel/Montbau/ Vall d'Hebron	1,8	0,4	3,5	3,3	1,1	1,7
Altres municipis	1,7	2,1	1,2	4,9	0,5	0,9
Heron City	1,5	0,7	2,3	0,8	2,1	1,3
Maresme	1,5	1,4	1,6	0,8	1,6	1,7
La Maquinista	0,9	0,7	1,2	3,3	0,5	0,0
Altres centres comercials i lúdics	0,4	0,4	0,4	0,8	0,0	0,4
Altres llocs de Barcelona	0,2	0,4	0,0	0,8	0,0	0,0
Cap lloc concret	2,6	2,8	2,3	3,3	2,1	2,6
Altres	0,4	0,7	0,0	0,0	0,0	0,9
NS	0,4	0,0	0,8	0,0	0,0	0,9

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B.

tat Vella acostumen a sortir de nit pel seu districte (taula 8).

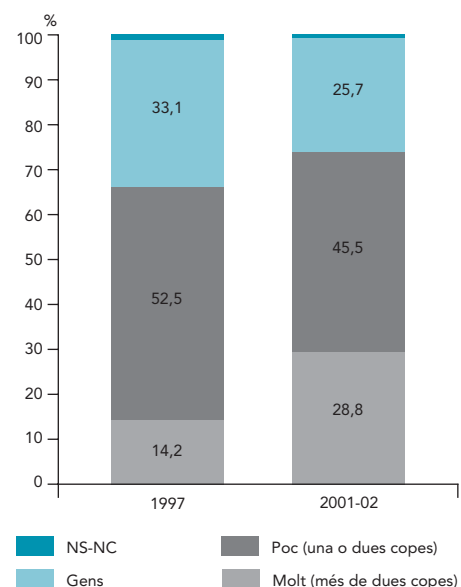
4.2 Els comportaments de risc

Si analitzem els comportaments de risc, el consum de tabac i d'alcohol són els més estesos: fuma habitualment el 41,8% de la

joventut, mentre que dos de cada deu persones joves beuen com a mínim una copa els dies feiners i tres de cada quatre fan el mateix el cap de setmana. El consum d'alcohol entre la gent jove presenta una tendència creixent els darrers anys (gràfic 27).

Pel que fa a les drogues il·legals, el cànnabis és la més estesa entre la gent

Gràfic 27.
Consum d'alcohol de la gent jove: "Acostumes a beure molt (més de dues copes al dia), poc (una o dues copes al dia) o gens d'alcohol els caps de setmana?". Barcelona, 1997 i 2001-02

jove, i una de cada tres persones joves ha fumat un porro durant el darrer mes. A una distància considerable se situa la cocaïna, amb un 4,8% d'usuaris i usuàries habituals i un 18,2% que l'ha provat. Finalment, un 15,8% ha provat les drogues de disseny i un 3,5% n'ha consumit el darrer mes. El 35% dels entrevistats declara no haver provat cap droga. El nombre de persones joves que han provat els porros s'ha incrementat en vint punts els darrers cinc anys, mentre que el de les drogues de disseny i la cocaïna s'ha duplicat. Tant el consum com el contacte amb les drogues és més alt entre els nois i entre el sector que va dels 20 als 24 anys. A tall d'exemple, entre la població que ha fumat porros

recentment hi ha el doble de nois que de noies (taula 9).

Es tracta, en tots els casos, d'un consum associat a l'oci nocturn, de manera que entre el jovent que surt habitualment de nit, el nivell d'exposició i consum de drogues és més alt que entre el que surt només ocasionalment o bé no surt (taula 10).

5. Hàbits informatius

L'índex de lectura de premsa entre la joventut barcelonina és més alt que entre el total de població de la ciutat de 18 anys i més, si bé els hàbits de lectura són més irregulars. La majoria llegeix *La Vanguardia*, *El Periódico* o algun diari de premsa gratuïta; la quota de mercat de *La Vanguardia* és més baixa entre la gent jove que entre el total de la població de la ciutat, i en canvi són grans lectors de premsa esportiva i gratuïta (gràfics 28 i 29).

La lectura de premsa entre la gent jove presenta una tendència a l'alça els darrers cinc anys que és atribuïble a la irrupció de la premsa gratuïta, ja que la quota de mercat dels dos grans diaris generalistes ha caigut aquests cinc anys

El perfil de la persona jove lectora habitual de diaris estaria format per nois d'entre 25 i 29 anys, que treballen o bé treballen i estudien, tenen estudis secundaris o universitaris, estan emancipats i viuen sols o en parella, han nascut a Barcelona i es consideren d'esquerres o de centre. L'índex més baix de lectura, en canvi, es dona entre les persones joves originàries de l'Estat espanyol o de fora d'Europa, entre les que tenen estudis pri-

Taula 9.
Consum de drogues de la gent jove segons el sexe i l'edat: "Em podries dir si...?".
Barcelona, 2001-02

	Total (n=600)	Homes (n=307)	Dones (n=293)	Edats		
				De 15 a 19 anys (n=138)	De 20 a 24 anys (n=196)	De 25 a 29 anys (n=266)
Conec gent que fuma porros	90,7	94,1	87,0	94,9	96,4	84,2
Alguna vegada						
m'han ofert porros	83,0	87,3	78,5	82,6	85,7	81,2
He provat els porros	64,7	73,0	56,0	50,7	71,9	66,5
He fumat porros						
alguna vegada el darrer mes	31,8	42,0	21,2	29,0	35,2	30,8
Conec gent que pren						
pastilles o drogues de disseny	56,2	63,5	48,5	54,3	68,4	48,1
Alguna vegada m'han ofert						
pastilles o drogues de disseny	40,0	46,9	32,8	34,8	45,4	38,7
He provat pastilles o						
drogues de disseny	15,8	20,8	10,6	5,8	22,4	16,2
He pres pastilles o						
drogues de disseny el darrer mes	3,5	4,9	2,0	1,4	4,6	3,8
Conec gent que pren àcids	34,0	39,1	28,7	27,5	40,8	32,3
Alguna vegada						
m'han ofert àcids	22,5	28,3	16,4	12,3	26,0	25,2
He provat àcids	10,2	15,3	4,8	3,6	10,2	13,5
He pres àcids el darrer mes	2,3	3,6	1,0	1,4	2,6	2,6
Conec gent que pren cocaïna	47,2	54,1	39,9	36,2	54,1	47,7
Alguna vegada						
m'han ofert cocaïna	33,3	41,4	24,9	21,7	37,2	36,5
He provat la cocaïna	18,2	24,8	11,3	9,4	20,9	20,7
He pres cocaïna el darrer mes	4,8	6,5	3,1	1,4	7,7	4,5

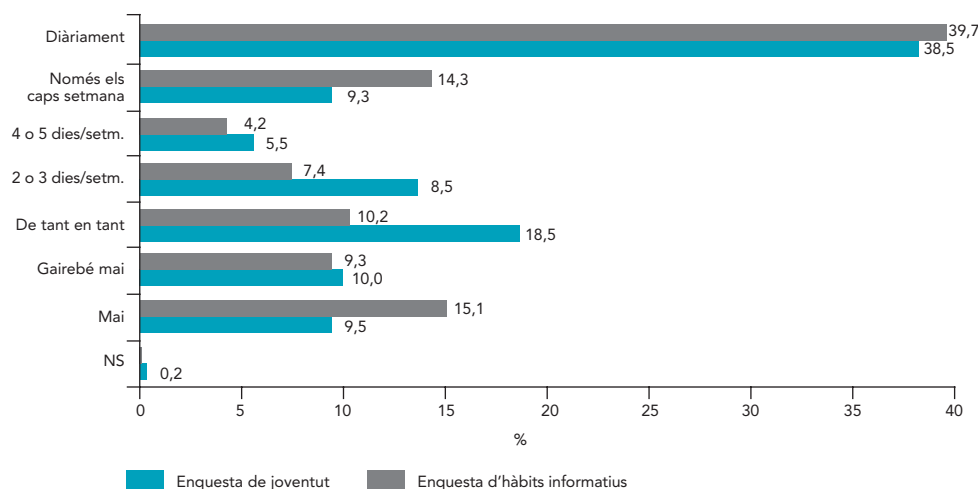
Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B.

Taula 10.
Consum de drogues de la gent jove segons si surten de nit els caps de setmana:
"Em podries dir si...?". Barcelona, 2001-02

	Total (n=600)	Sovint (n=333)	A vegades (n=206)	Gairebé mai
				o mai (n=61)
Conec gent que fuma porros	90,7	96,1	88,8	67,2
Alguna vegada m'han ofert porros	83,0	89,8	78,2	62,3
He provat els porros	64,7	76,6	55,3	31,1
He fumat porros alguna vegada el darrer mes	31,8	38,4	26,7	13,1
Conec gent que pren pastilles o drogues de disseny	56,2	67,9	43,2	36,1
Alguna vegada m'han ofert pastilles o drogues de disseny	40,0	49,2	31,1	19,7
He provat pastilles o drogues de disseny	15,8	20,4	11,2	6,6
He pres pastilles o drogues de disseny el darrer mes	3,5	4,8	1,9	1,6
Conec gent que pren àcids	34,0	41,4	26,7	18,0
Alguna vegada m'han ofert àcids	22,5	27,9	17,0	11,5
He provat àcids	10,2	11,7	9,7	3,3
He pres àcids el darrer mes	2,3	2,4	2,9	0,0
Conec gent que pren cocaïna	47,2	56,8	37,9	26,2
Alguna vegada m'han ofert cocaïna	33,3	40,5	24,3	24,6
He provat la cocaïna	18,2	21,9	14,1	11,5
He pres cocaïna el darrer mes	4,8	5,4	3,9	4,9

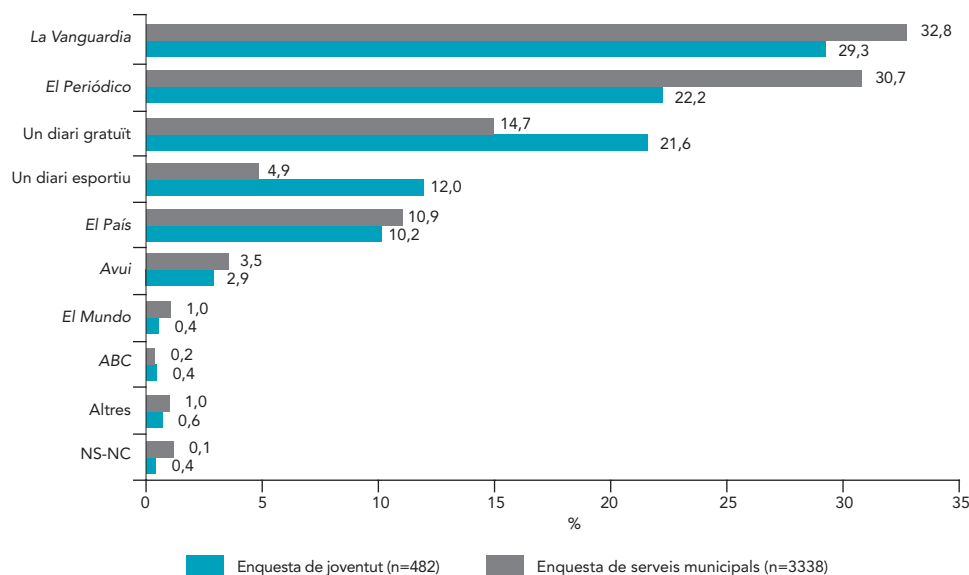
Nota: Només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari B.

Gràfic 28.
Hàbits informatius de la gent jove: "Amb quina freqüència acostumes a llegir la premsa?". Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A (n=600). Comparació amb l'Enquesta d'hàbits informatius, Ajuntament de Barcelona, 2003.

Gràfic 29.
Hàbits informatius de la gent jove: "Quin és el diari que llegeixes amb més freqüència?" (resposta espontània). Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A (n=600). Només per a les persones joves que llegeixen premsa (n=482). Comparació amb l'Enquesta de serveis municipals, Ajuntament de Barcelona, 2003.

maris, són de dretes i se senten únicament espanyoles o més espanyoles que catalanes.

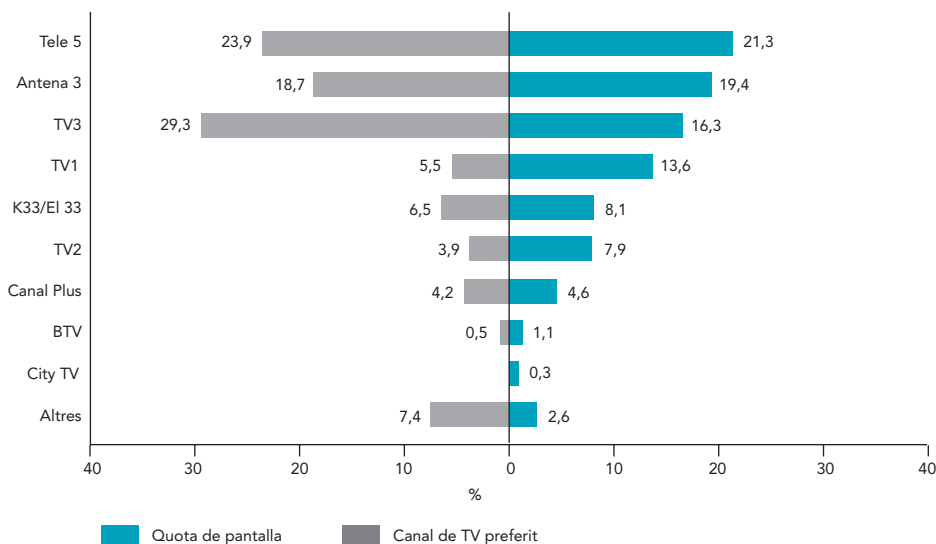
Pràcticament tota la joventut entrevistada veu la televisió, i la gran majoria (el 85,2%) la veu diàriament. El consum mitjà diari de televisió que declara la gent jove barcelonina és de 2,2 hores (134,1 minuts) els dies feiners, i de 2,8 hores (173,6 minuts) els caps de setmana. D'acord amb les declaracions de les persones entrevistades, Tele5 és la cadena més vista, i el 71,9% hi ha vist algun programa durant la setmana anterior a l'entrevista. Antena 3 és la segona cadena amb més audiència setmanal acumulada, i el 65,7% l'ha mirat els mateixos dies. TV3 i TVE1 ocupen el tercer i quart lloc, amb un 55,3% i un 46,1% respectivament. En clara dissonància amb les dades de l'audiència, TV3 és l'emissora preferida per la gent jove, i tres de cada deu persones joves declaren preferir aquesta cadena, mentre que Tele5 se situa en segon lloc amb un 23,9% de les respostes. TV1 —que, recordem-ho, era vista per un 46,1% de la gent jove entrevistada— és preferida només per un 5,5%, per darrera de K3/El 33, que és triada pel 6,5% de la gent jove, i només una mica per davant de la suma dels canals de les plataformes digitals (4,9%), del Canal Plus (4,2%) o de TV2 (3,9%) (gràfic 30).

6. Societat i valors

Les preocupacions de la joventut respecte a la societat on viuen estan encapçalades per l'atur i les condicions de treball,

Gràfic 30.

Hàbits informatius de la gent jove: "En quins canals de televisió has vist algun programa durant la darrera setmana?". "I, concretament, quin és el teu canal de televisió preferit?" (multiresposta; resposta espontània). Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A (n=600). Només per a les persones joves que veuen la televisió (n=566).

seguit dels problemes associats a la immigració i el racisme, la dificultat d'accés a l'habitatge i la inseguretad ciutadana. La conjuntura nacional i internacional marquen el to de les respostes: un 10,1% es refereix a la guerra d'Iraq i la posició del govern espanyol davant d'aquest conflicte, i un 7,5% a la catàstrofe del Prestige.¹ Des d'una perspectiva evolutiva, es detecta una caiguda de les referències a l'atur i les condicions laborals, i la consolidació de dos temes emergents: la inseguretad ciutadana i la dificultat d'accedir a l'habitatge (taula 11).

Maltractar la parella, contaminar un riu, assetjar sexualment algú i conduir havent begut més del compte són les acti-

tuds cap a les quals la joventut es mostra més inflexible d'entre totes les proposades, i pràcticament tothom hi està en contra. En canvi, dues terceres parts consideren poc o gens greus conductes associades a la incivilitat, com ara viatjar en transport públic sense bitllet, pintar grafitis, robar productes en un gran magatzem o fumar en un lloc públic. D'altra banda, més de la meitat es mostren tolerants cap a l'avortament (gràfic 31).

Cal preguntar-se com es veu la gent jove a ella mateixa: per damunt de tot, les persones joves se senten desorientades i, en conseqüència, són poc optimistes amb vista al futur, i es veuen elles mateixes com a persones competitives, si bé

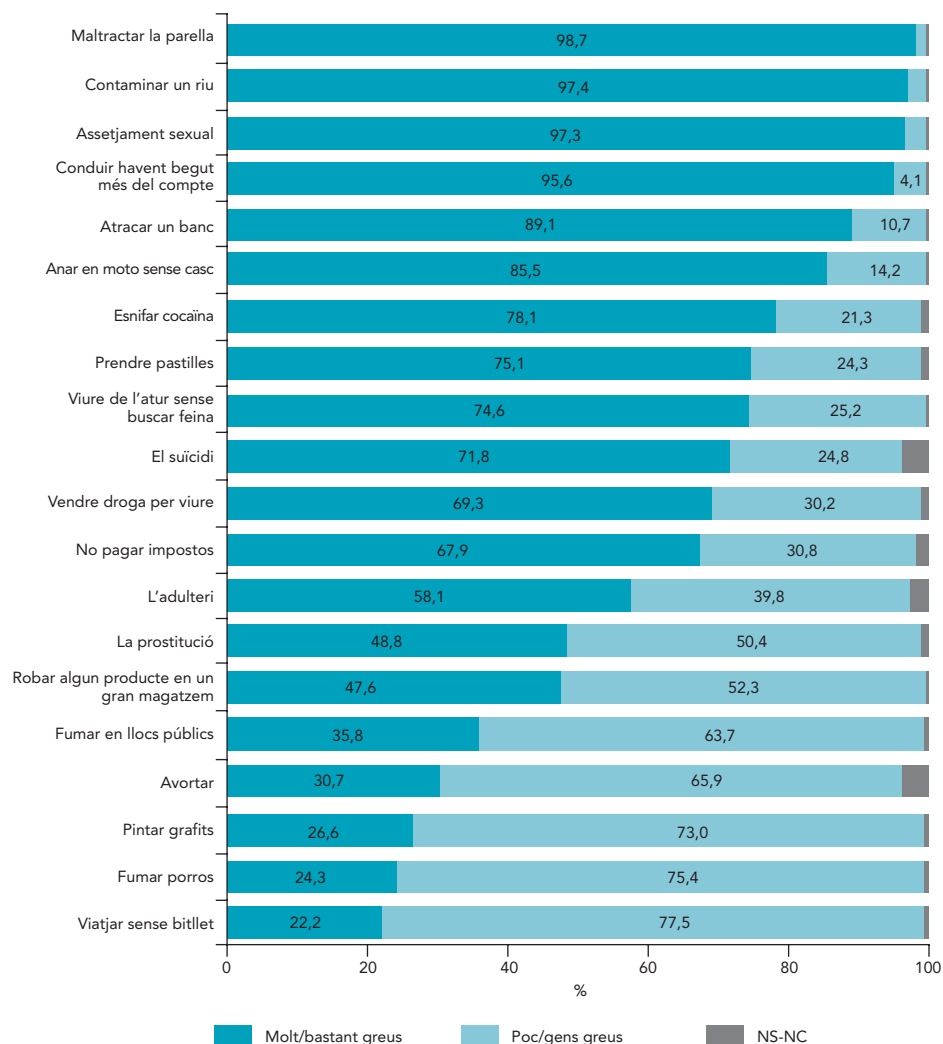
Taula 11.

Problemes socials que preocupen més la gent jove (suma de dues respostes; resposta espontània). Barcelona, 1997 i 2001-02

	1997 (n=1.200)	2001-02 (n=1.200)
Atur, conflictes laborals	37,9	25,0
Problemes associats a la immigració i el racisme	18,0	22,3
Dificultat d'accés a l'habitatge	2,0	14,8
Inseguretad ciutadana	4,7	14,4
Pobresa, marginació, desigualtat	13,5	11,3
Problemes internacionals	4,3	10,1
Catàstrofe del Prestige	-	7,5
Droga	9,7	7,2
Violència, vandalisme, incivisme	3,0	5,1
Problemes econòmics	-	5,0
Terrorisme	6,0	4,5
Situació política	2,8	4,5
Desigualtats al món, globalització	7,8	4,5
Medi ambient	5,9	2,6
Ensenyament	-	2,6
Discriminació contra determinats col·lectius	1,3	2,3
Violència domèstica	1,8	2,2
Insolidaritat, manca de conscienciació	0,4	1,8
Canvi de models i valors familiars	-	1,6
Valors	-	1,3
Salut	-	1,1
Cobdícia, consumisme	-	1,0
Intolerància	2,0	0,9
Injustícia	-	0,9
La sida	1,4	0,8
Ignorància	-	0,6
Lleure dels joves	-	0,5
El futur	0,1	0,4
Manipulació dels mitjans de comunicació	0,1	0,4
Llibertat	1,1	0,3
Circulació i mobilitat	-	0,3
Altres	10,9	2,3
Cap	1,8	4,3
NS-NC	6,6	2,3

1. El treball de camp de l'enquesta es va fer entre el 13 de desembre de 2002 i el 24 de febrer de 2003, tot coincidint amb el període de mobilitzacions immediatament anterior al conflicte d'Iraq. El 13 de novembre de 2002, per la seva banda, va tenir lloc l'enfonsament del petrolier Prestige davant les costes gallegues.

Gràfic 31.
Els valors de la gent jove: "Consideres que les següents conductes socialment són molt, bastant, poc o gens greus? Barcelona, 2001-02"

ahora es reconeixen crítiques, idealistes i poc conservadores. Bona part de la població entrevistada també ha desenvolupat una autoimatge força crítica: la majoria opina que la joventut és poc estudiantosa i poc respectuosa amb el medi ambient, i una de cada dues persones

aproximadament també veu la joventut com a poc o gens tolerant i solidària (gràfic 32).

A continuació explicitem una sèrie de tendències que s'apunten clarament en el sistema de valors vigent entre aquest sector de la societat.

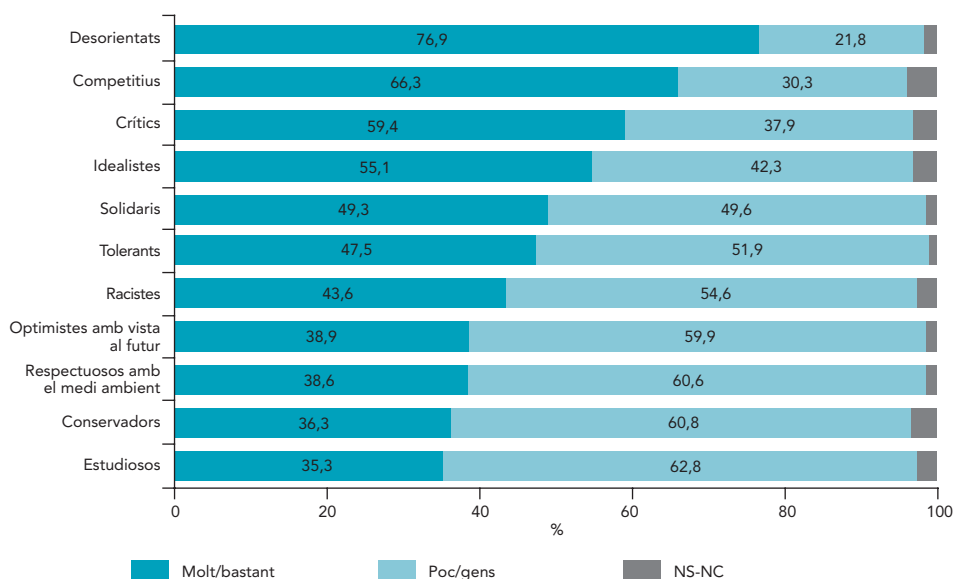
6.1 El reforçament del valor de la família i els valors vinculats a la vida personal

El benestar de la família és la causa per la qual més persones joves creuen que pagaria la pena arriscar-se, seguida dels drets humans. Queden en llocs secundaris, i a certa distància, les idees vinculades a la justícia social, com ara el fet de cobrir les necessitats bàsiques de tothom, i la igualtat social, així com la protecció de la natura (gràfic 33).

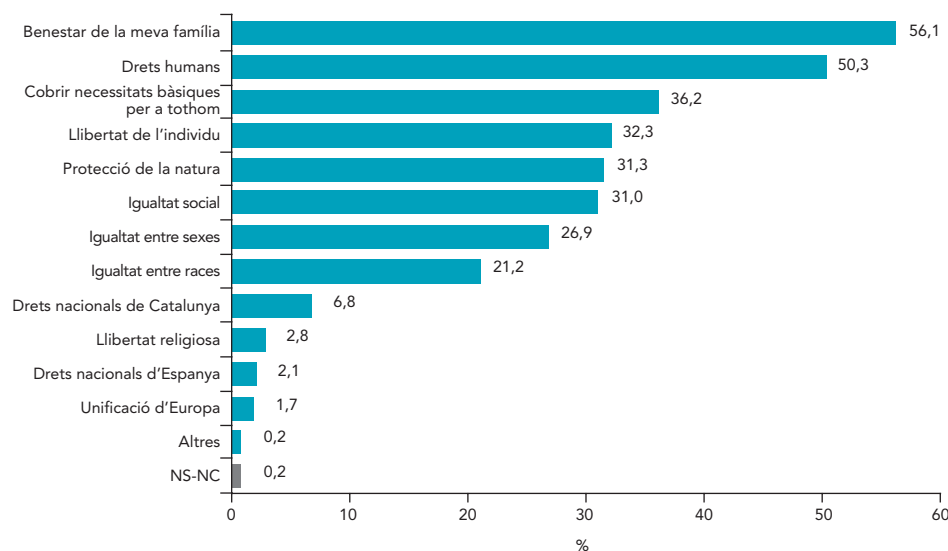
Les prioritats personals de la joventut són coherents amb la importància que atorguen al benestar de la família com a idea o causa prioritària; gairebé vuit de cada deu persones joves inclouen la família com un dels tres aspectes més importants de la seva vida. Els amics i amigues ocupen el segon lloc prioritari en la seva vida, seguits, ja a molta distància, de la parella i el treball. Aquests dos aspectes van adquirint més importància a mesura que avança l'edat. La religió i la política són els aspectes que ocupen els darrers llocs en la llista d'ítems importants en la vida del jovent. També aquí es palesa la diferenciació per gèneres, i mentre que els amics són més importants per als nois que per a les noies, aquestes atorguen clarament més importància a l'amor (taula 12).

El nivell de satisfacció respecte a aquests aspectes vinculats a la vida personal, d'importància creixent, és alt: és generalitzada la satisfacció respecte a la família, la salut i la situació afectiva, i majoritària la que fa referència a les relacions sexuals. El treball, en canvi, és l'aspecte que genera menys satisfacció, i se'n declaren contents un 47,3% de les persones entrevistades (taula 13).

Gràfic 32.
Els valors de la gent jove: "Per a tu, els joves actuals són bastant, poc o gens...".
Barcelona, 2001-02

Gràfic 33.
Els valors de la gent jove: "Quina causa o idea és per a tu la més important (per la qual creus que val la pena sacrificar-se o arriscar-se)?" (suma de tres respostes).
Barcelona, 2001-02

6.2 El descrèdit de les formes de representació col·lectiva tradicionals

La religió i la política són, tal com vèiem, els dos aspectes que ocupen els darrers llocs en la llista d'ítems importants en la vida de la joventut, i els esmenta com a prioritat el 2,3% i l'1,8% de les persones entrevistades, respectivament. Només un 1% d'aquesta població dedica bona part del seu temps lliure a assistir a activitats polítiques i associatives, un altre 1,3% forma part actualment d'un partit polític i el mateix percentatge està afiliat a un sindicat. Els conceptes polítics (comunisme, socialisme, autonomia, federalisme, independència de Catalunya) són els que desporten més indiferència entre la joventut, i només un 36,2% es manifesta molt o bastant interessat per la política. El desinterès és degut bàsicament a la pèrdua de credibilitat dels polítics, a la incomprensió del fenomen polític i a la percepció d'aquest com a irrellevant en la vida quotidiana del jovent (gràfics 34 i 35).

En la mateixa línia, tan sols una de cada deu persones joves té molta o bastant confiança en els partits polítics, i gairebé una de cada dues declara no identificar-se amb cap partit. La indiferència cap a la política és més acusada entre les noies i entre la població més jove. En coherència amb el desinterès mostrat per la política, menys de la meitat de la joventut entrevistada amb dret a vot afirma exercir de manera regular aquest dret en les diverses eleccions celebrades, mentre que gairebé tres de cada deu s'abstenen sistemàticament. L'abstenció entre el jovent és sensi-

Taula 12.

Els valors de la gent jove segons el sexe i l'edat: "Quin és actualment per a tu l'aspecte més important de la teva vida?" (suma de tres respostes). Barcelona, 2001-02

	Total (n=1.200)	Homes (n=614)	Dones (n=586)	Edats		
				De 15 a 19 anys (n=274)	De 20 a 24 anys (n=396)	De 25 a 29 anys (n=530)
La família	79,2	76,1	82,4	81,0	81,1	76,8
Els amics	67,8	72,6	62,6	79,6	71,0	59,2
La parella	35,0	32,9	37,2	23,7	34,1	41,5
El treball	31,8	32,9	30,7	13,9	28,3	43,8
L'amor	23,6	18,6	28,8	23,4	22,7	24,3
Els estudis	19,4	17,3	21,7	34,7	19,9	11,1
Els diners	13,5	16,6	10,2	13,1	12,6	14,3
L'èxit personal	10,3	10,1	10,4	10,2	9,6	10,8
La cultura	7,8	8,0	7,7	6,2	8,1	8,5
L'oci	5,6	7,7	3,4	9,5	6,1	3,2
La religió	2,3	2,9	1,5	1,5	2,0	2,8
La política	1,8	2,6	1,0	3,3	2,3	0,8
Altres	1,4	1,6	1,2	0,0	1,5	2,1

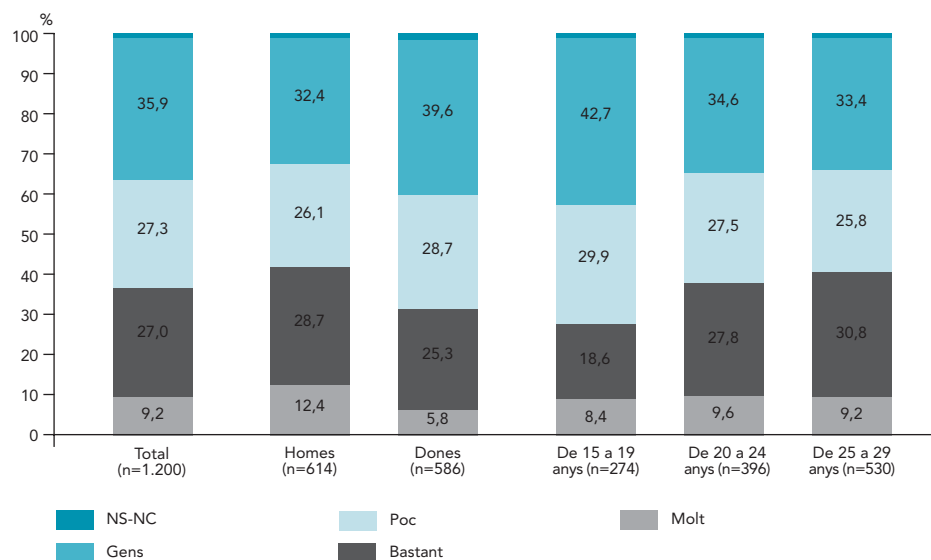
Taula 13.

Grau de satisfacció dels joves respecte als diversos aspectes de la vida personal segons el sexe i l'edat (suma de tres respostes). Barcelona, 2001-02

	Total (n=1.200)	Homes (n=614)	Dones (n=586)	Edats		
				De 15 a 19 anys (n=274)	De 20 a 24 anys (n=396)	De 25 a 29 anys (n=530)
Família	94,6	94,1	95,1	95,6	92,9	95,3
Salut	91,4	91,9	91,0	94,9	92,2	89,1
Situació afectiva	89,8	89,1	90,4	91,2	87,6	90,6
Estudis	72,6	71,3	73,9	77,4	73,5	69,4
Relacions sexuals	72,5	69,4	75,8	51,8	73,5	82,5
Situació econòmica	55,5	57,0	53,9	68,2	52,8	50,9
Treball	47,3	49,7	44,9	35,0	48,2	53,0

Gràfic 34.

Els interessos de la gent jove segons el sexe i l'edat: "La política t'interessa molt, bastant, poc o gens?". Barcelona, 2001-02

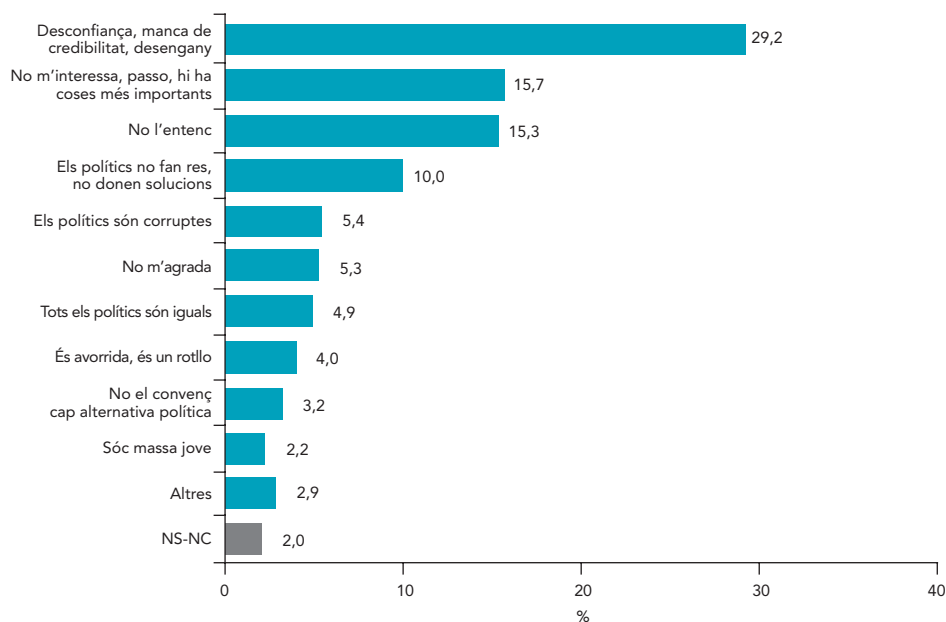
blement més alta que la que ells mateixos declaren entre els seus pares (gràfic 36).

La confiança en les institucions es ressent d'aquest desencís, i la família —una vegada més— és, entre totes les institucions proposades, l'única que mereix la confiança d'una amplíssima majoria de persones joves (el 94,7%). La universitat, les ONG i l'Ajuntament són les altres institucions en què confien més de la meitat de les persones entrevistades. Destaca, en l'extrem contrari, la desconfiança generada per l'església catòlica i els partits polítics (gràfic 37).

La vivència religiosa tampoc té un paper rellevant en la vida de la gent jove. Probablement la dissonància entre la doctrina de l'església i els corrents d'opinió majoritaris en aspectes com la despenalització de l'avortament, la llibertat sexual, l'homosexualitat o l'eutanàsia influeix en el fet que l'església catòlica inspire molta o bastant confiança només al 18,2% de la població entrevistada, mentre que un 80,0% hi té poca o gens confiança. Tot i així, la majoria relativa de gent jove (el 45,8%) es considera catòlica no practicant, el 41,1% no creient i només un 7,3% es declara catòlica practicant. Les noies declaren una religiositat més estesa que els nois: el 9,0% de les noies afirma ser catòlica practicant (contra el 5,5% dels nois) i el 49,8% no practicant (contra el 42,0% dels nois).

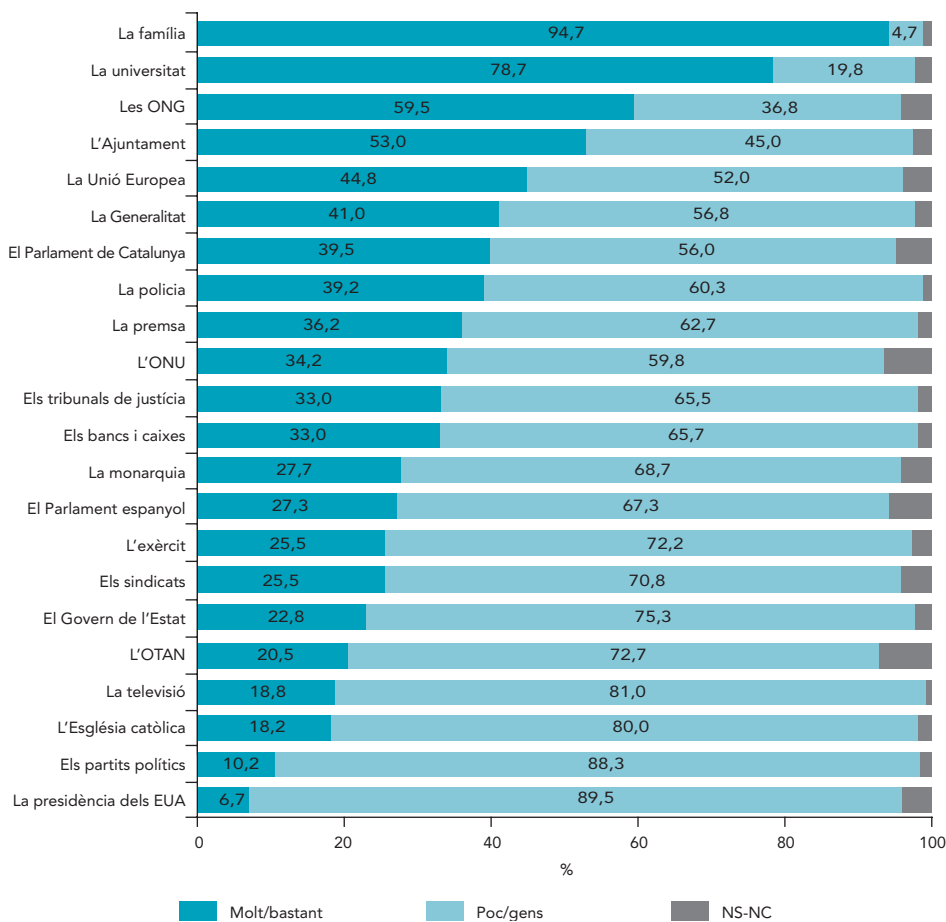
Les conviccions i la pràctica religiosa de la joventut experimenten un retrocés si les comparem amb les dels seus pares. D'altra banda, des de 1997 es detecta una disminució de més de catorze punts en el percentatge de joventut creient i un augment de més de tretze punts de no creient (gràfic 38).

Gràfic 35.
Els interessos de la gent jove: "Quina és la raó principal per la qual no estàs interessat/da per la política?" (resposta espontània). Barcelona, 2001-02

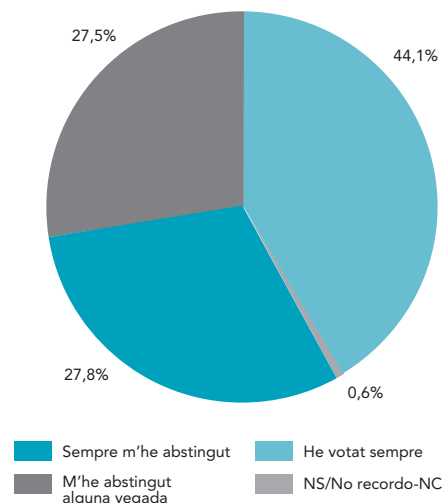

Nota: només per a les persones joves que els interessa poc o gens la política (n=759).

Gràfic 37.
Grau de confiança de la gent jove en les institucions. Barcelona, 2001-02

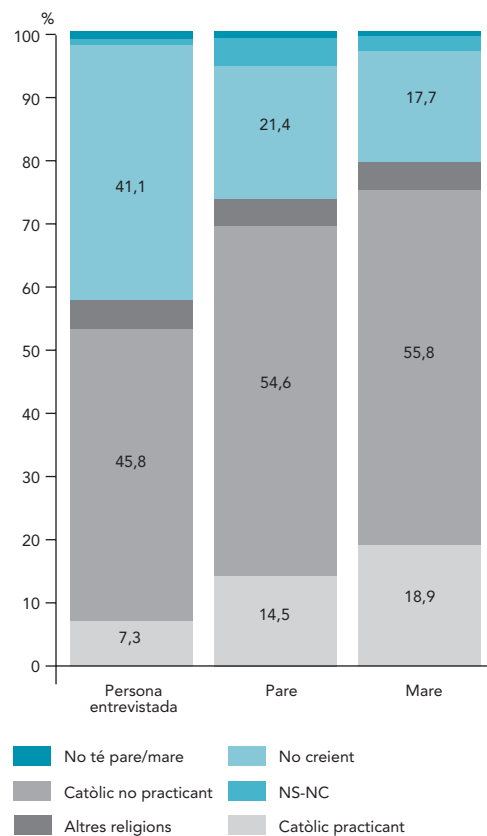

Gràfic 36.
Els interessos de la gent jove: "En les diferents eleccions que s'han celebrat i en què tu tenies dret a vot, t'has abstenut alguna vegada. Barcelona, 2001-02

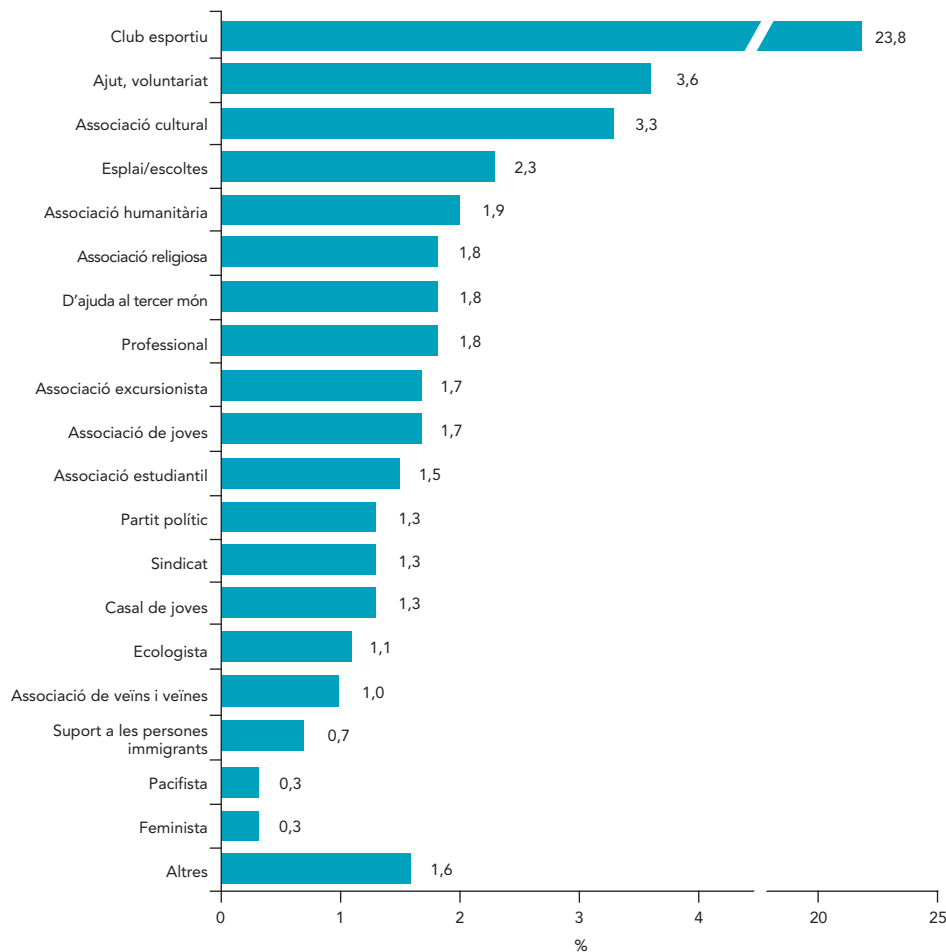
Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A. Només per a les persones joves que poden votar (n=356).

Gràfic 38.
Els interessos de la gent jove: "Des del punt de vista religiós, com et consideres? I el teu pare? I la teva mare?". Barcelona, 2001-02

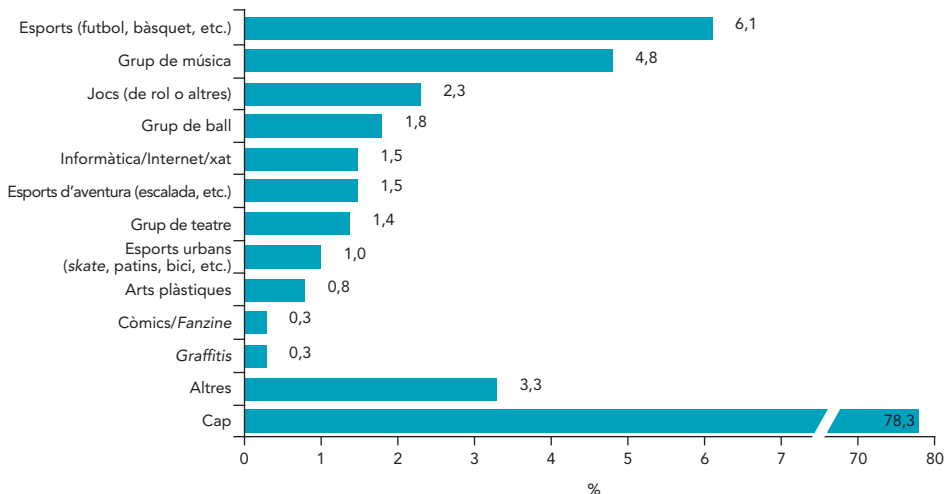
Gràfic 39.

Els interessos de la gent jove: "Formes part de les següents associacions...?"
(suma de tres respostes). Barcelona, 2001-02

Gràfic 40.

Els interessos de la gent jove. "A més, formes part d'un grup de gent que comparteix els mateixos interessos i es reuneix sovint per fer activitats en comú?"
(resposta espontània; suma de tres respostes). Barcelona, 2001-02

Aquestes dades semblen parlar d'una clara manca de connexió entre les creences personals i la institució que les representa, i d'una religiositat privada que s'integraria en un sistema de valors virat cap a l'individualisme i cap a la desconfiança vers les institucions i les opcions col·lectives tradicionals.

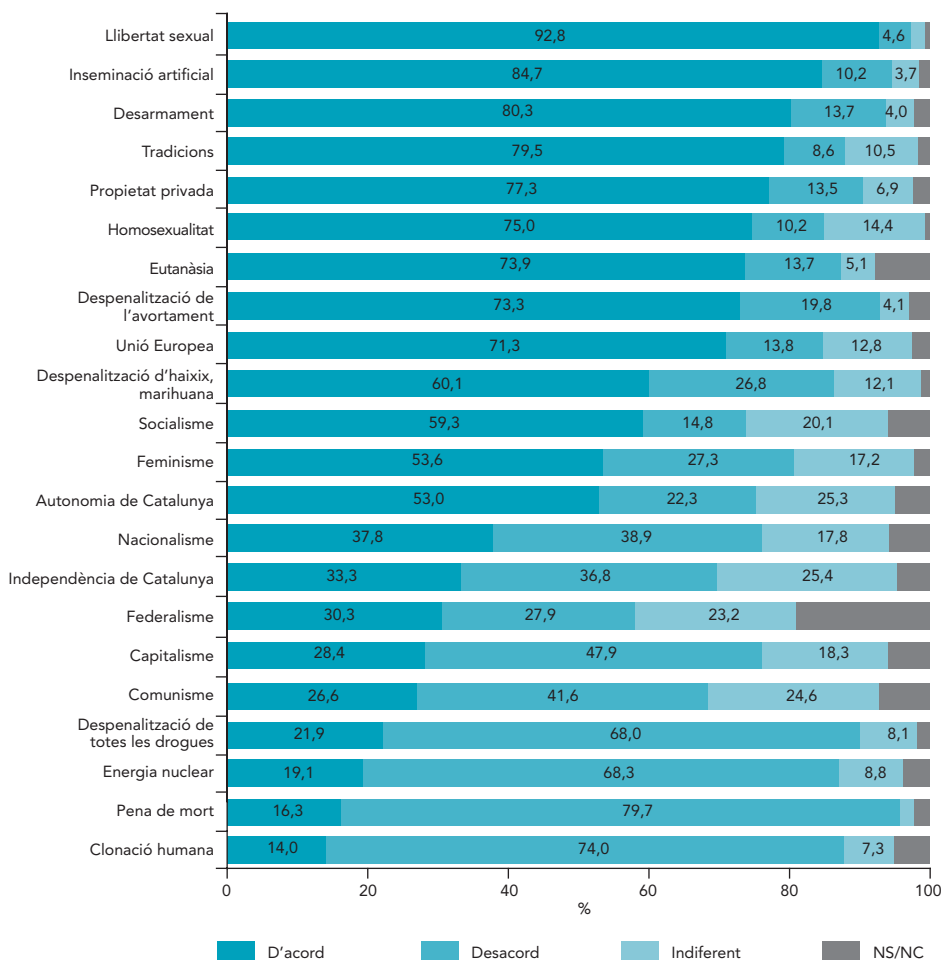
Si bé l'associacionisme no genera en cap cas una desconfiança equiparable a la de les institucions polítiques i religioses, és un fenomen minoritari entre la joventut, i actualment estan associades el 37,5% de les persones entrevistades. Entre el jovent associat, són majoria les persones que formen part d'una associació o club esportiu, que suposen el 63,3% de les persones associades i el 23,8% del total de jovent entrevistat. A continuació, però amb xifres clarament inferiors, hi ha les associacions d'ajuda i voluntariat (el 3,6% sobre el total del jovent), les culturals (3,3%) i les d'esplai o escoltes (2,3%) (gràfic 39).

Els nois estan més associats que les noies, bàsicament per la seva pertinença superior a associacions esportives, mentre que les noies tenen una mica més de tendència a integrar-se en associacions humanitàries o de voluntariat.

Les formes d'associacionisme no tradicional (és a dir, aquelles formes de reunió més o menys espontànies, no formalitzades però continuades en el temps i originades per un interès comú) són també minoritàries, i les practiquen el 21,7% dels nois i noies entrevistats. També aquí són majoria les persones que es troben per practicar esport, seguides de les que es reuneixen per fer música (gràfic 40).

Gràfic 41.

Posicionaments socials i ideològics de la joventut: "Quin és el teu grau d'acord amb els següents conceptes...?". Barcelona, 2001-02

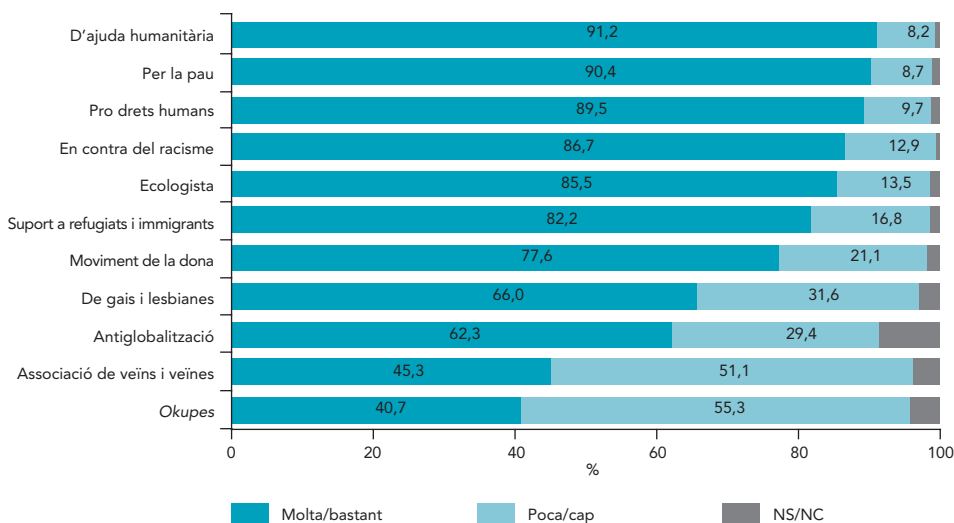
6.3 Avanç de postures progressistes

Paradoxalment, de forma paral·lela a la pèrdua de força de les formes tradicionals d'associació i representació, es dona en la joventut un clar avanç de postures progressistes —que aquelles havien abandonat— entorn de temes com la llibertat sexual, la inseminació artificial, el desarmament, l'homosexualitat, l'eutanàsia o la despenalització de l'avortament, que són aprovades per més del 70% de les persones entrevistades, i la pena de mort o l'energia nuclear, que són rebutjades per entre vuit i nou de cada deu persones entrevistades. Pel que fa a les drogues, fan una clara distinció entre l'haixix i la marihuana, la despenalització dels quals és aprovada pel 60,1% de les persones entrevistades, i la resta de drogues: en aquest cas, un 68,0% és contrari a la seva legalització. Els conceptes polítics (comunisme, socialisme, autonomia, etc.) són, en canvi, els que desperten més indiferència (gràfic 41).

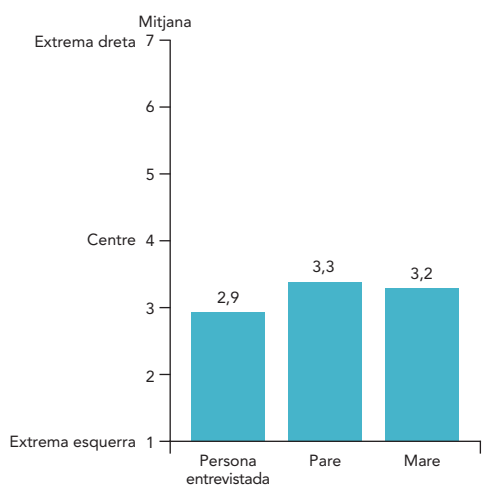
Hi ha una sèrie d'idees motor que generen un amplíssim consens entre la joventut, com ara l'ajuda humanitària, el pacifisme, els drets humans, l'antiracisme, l'ecologisme, l'ajuda als refugiats i immigrants i el feminisme. També hi ha una majoria de persones entrevistades —si bé no tan àmplia com en els casos anteriors— que es mostra partidària dels moviments de gais i lesbianes o d'antiglobalització; en canvi, una mica més de la meitat de la joventut entrevistada es declara contrària als moviments *okupa* i a les associacions veïnals (gràfic 42).

Gràfic 42.

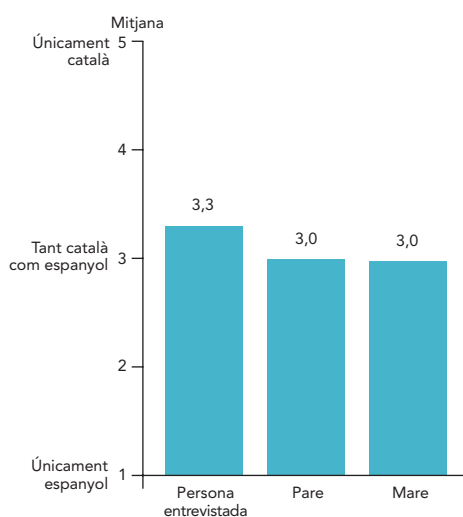
Posicionaments socials i ideològics de la joventut: "Sents molta, bastant, poc o cap simpatia pel següent moviment o grup...?". Barcelona, 2001-02

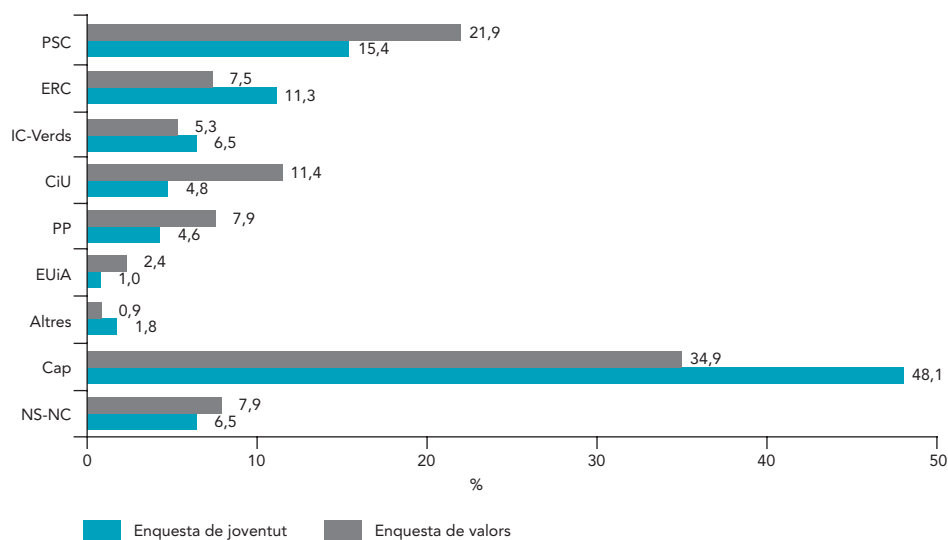
Gràfic 43.
Posicionaments socials i ideològics de la joventut: "En política es parla de dretes i d'esquerres. De la següent escala on et situaries...? On situaries el pare? On la mare? Barcelona, 2001-02

Gràfic 44.
Posicionaments socials i ideològics de la joventut: "I de la següent escala, principalment et sents...? I el pare? I la mare? Barcelona, 2001-02

Gràfic 45.
Posicionaments socials i ideològics de la joventut: "Per quin partit tens més simpatia o consideres més proper a les teves idees?" (resposta espontània). Barcelona, 2001-02

Nota: comparació amb l'Enquesta de valors, Ajuntament de Barcelona, 2002.

L'escora cap a l'esquerra del jovent barceloní es confirma quan se li demana que es defineixi políticament. La majoria relativa (37,7%) és d'esquerra, i, en conjunt, el 50,1% s'ubica a l'esquerra de l'espectre ideològic (extrema esquerra, esquerra i centre esquerra), mentre que un 7,4% ho fa a la dreta i un 12,1% al centre. La joventut es posiciona més a l'esquerra que el conjunt de la població i que els seus pares (gràfic 43).

També entre el jovent és més present el sentiment catalanista: el 20,8% se sent més català que espanyol, el 12,6% únicament català, i la majoria relativa (el 39,5%) tan català com espanyol. Hi ha una notable identificació entre les posicions catalanistes i les d'esquerra (gràfic 44).

Tot i que, tal i com avançàvem, la identificació amb els partits polítics és minoritària, les persones que simpatitzen amb algun partit ho fan en primer lloc amb el PSC (15,4%), seguit d'ERC (11,3%) i IC-Verds (6,5%). Destaca el percentatge de jovent simpatitzant d'ERC, sensiblement més alt que entre el conjunt de la població barcelonina i que augmenta 5,5 punts des de 1997. En canvi, CiU, que apareix en segon lloc de les preferències del conjunt dels barcelonins, queda relegat a un quart lloc entre el jovent i perd 7,7 punts (gràfic 45).

6.4 La immigració

El 16,1% del jovent entrevistat considera els problemes associats a la immigració com un dels dos principals problemes socials vigents, mentre que un 6,2% fa referència al racisme. L'arribada creixent

de persones immigrants i el seu posicionament en el si de la societat barcelonina és, sens dubte, un dels fenòmens que defineixen les transformacions socials esdevingudes aquests darrers anys, i un dels factors importants per explicar el sistema de valors vigent entre la joventut, un sector especialment sensible en tant que és susceptible d'entrar en competència amb la immigració nouvinguda a l'hora d'efectuar la transició a la vida d'adult i ubicar-se en el mercat de treball.

Davant de la problemàtica plantejada per la immigració, pràcticament la meitat de les persones joves entrevistades s'inclinen per solucions de compromís i creuen que el més adient és establir un conveni amb el país d'origen per tal de pactar l'arribada de la població nouvinguda. Una quarta part és partidària de negociar individualment l'entrada amb cada persona que desitgi venir, mentre que les solucions extremes, ja sigui d'obertura o de tancament total de fronteres, tenen un suport minoritari (gràfic 46).

Pel que fa a la integració de la població nouvinguda en la societat d'acollida,

quatre de cada deu persones joves opinen que hi ha d'haver un esforç recíproc, tant de la immigració com de la població local. Una de cada tres persones joves, però, creu que només la immigració ha d'aportar l'esforç d'integració i que ha d'adoptar la cultura del país d'acollida. Els nois, els més joves, els que tenen estudis primaris, són de dretes i declaren un sentiment més espanyolista, són els que presenten postures més intolerants cap a la immigració i defensen polítiques més restrictives (gràfic 47).

D'altra banda, el 6,4% de les persones entrevistades considera que la gent jove és molt racista i el 37,2% que ho és bastant, i a una quarta part li molestaria una mica o bastant tenir com a veí o veïna una persona immigrada.

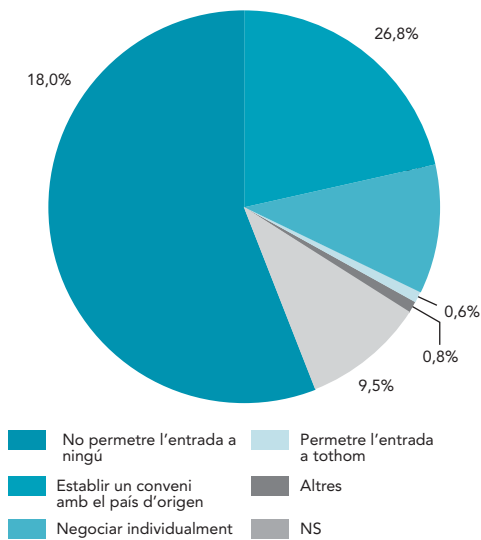
Nou de cada deu persones joves opinen que els països rics han de contribuir econòmicament al desenvolupament dels països pobres. La igualtat de drets i deures de la ciutadania immigrant també desperta unanimitat quan se'ls pregunta de manera genèrica, i una de les afirmacions tradicionalment més compartida per rebutjar l'entrada de persones immigrades —que

aquestes treuen llocs de treball— és rebutjada per sis de cada deu joves.

6.5 Les polítiques públiques

Facilitar l'accés de la joventut a l'habitatge és la demanda majoritària que la població entrevistada fa a l'Ajuntament, tant de manera espontània com suggerida. L'habitatge es configura com a tema emergent els darrers anys, en perjudici de les respostes que fan referència a l'ocupació. La preocupació per l'habitatge s'incrementa a mesura que avança l'edat de la població entrevistada. De la mateixa manera, la inquietud per la feina també s'intensifica a partir dels vint anys. Entre la gent més jove abunda més la demanda de millorar les opcions de cultura i oci i de millorar l'educació, i també hi ha més persones entrevistades que, o bé no demanen res, o bé no saben què demanar. Les noies, que estan més afectades per la precarietat laboral, fan més sovint la demanda de millora de les condicions de treball i de foment de les ajudes econòmiques (gràfics 48 i 49).

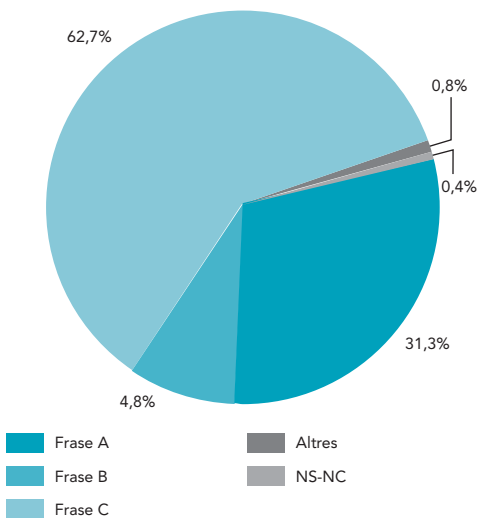
Gràfic 46.
La gent jove i la immigració: "Quina política et sembla més adequada amb vista a la vinguda de la immigració?". Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A. Només per a les persones entrevistades que tenen nacionalitat espanyola, i el pare i la mare també la tenen (n=496).

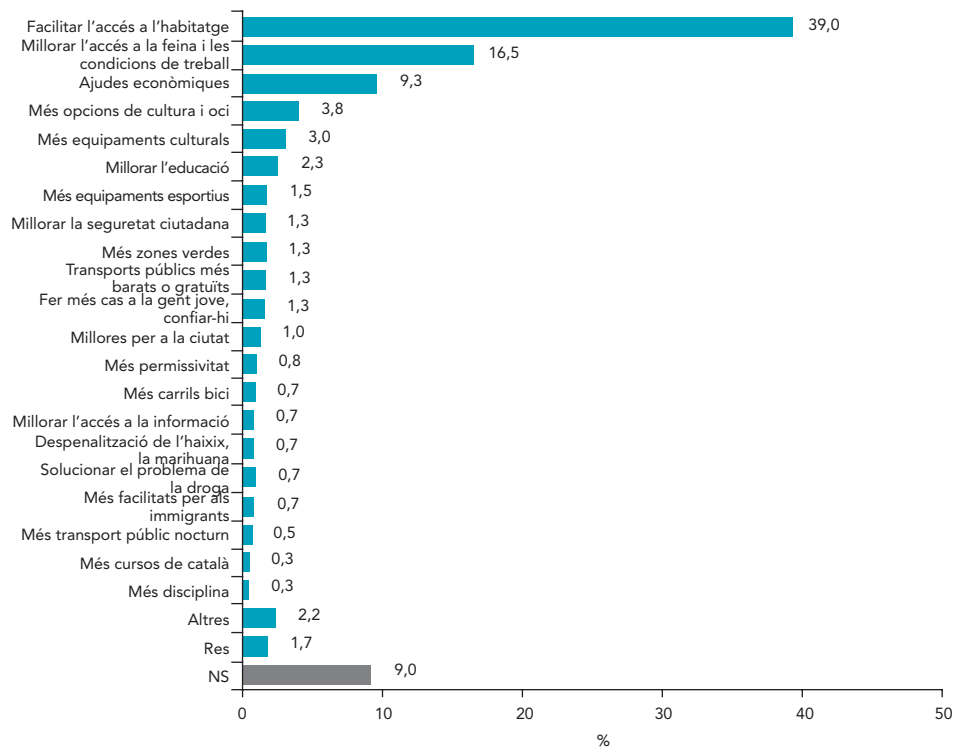
Gràfic 47.
La gent jove i la immigració: "Amb quina de les següents situacions estàs més d'acord...?". Barcelona, 2001-02

Frase A: Les persones immigrants haurien d'adoptar la cultura del país d'acollida.
Frase B: Les persones immigrants haurien de mantenir la seva cultura.
Frase C: Hi ha d'haver un esforç d'integració tant de les persones immigrants com de la gent d'aquí.

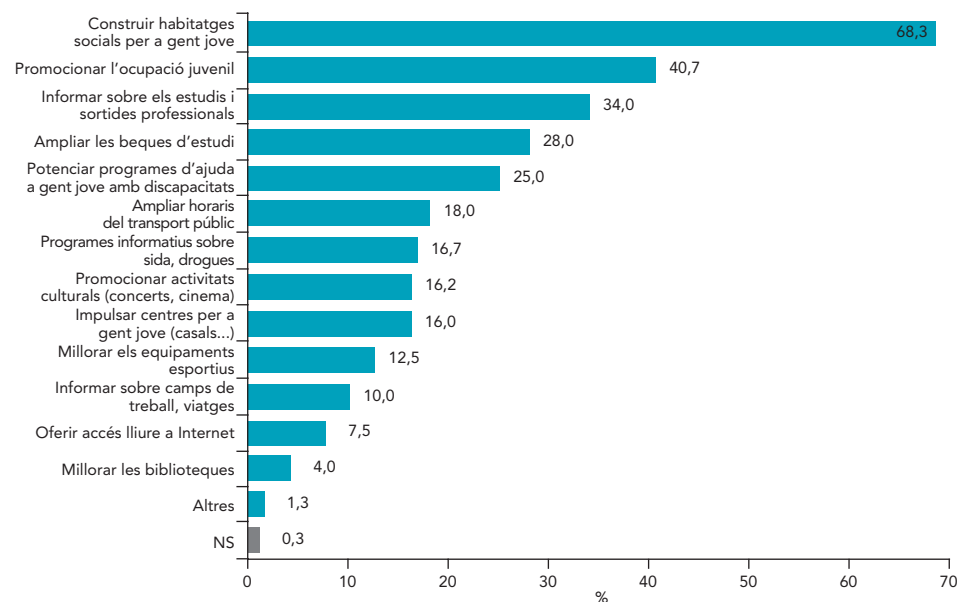
Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A. Només per a les persones entrevistades que tenen nacionalitat espanyola, i el pare i la mare també la tenen (n=496).

Gràfic 48.
La gent jove i les polítiques públiques: "Què demanaries a l'Ajuntament que fes per als joves com tu?" (resposta espontània). Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A (n=600).

Gràfic 49.
La gent jove i les polítiques públiques: "De les següents actuacions adreçades als joves, digue'm la que consideres prioritària i que l'Ajuntament hauria de portar a terme de forma més immediata" (suma de tres respostes). Barcelona, 2001-02

Nota: només per al grup enquestat que ha respost el qüestionari A (n=600).

L'EXCLUSIÓ SOCIAL, ALGUNES REFLEXIONS CONCEPTUALS

RICARD GOMÀ i JOAN SUBIRATS. Departament de Ciència Política i de Dret Públic. Universitat Autònoma de Barcelona

I. La societat postindustrial i les noves bases de les desigualtats

Assistim a un canvi d'època. Les principals coordenades socioeconòmiques i culturals que van fonamentar durant més de mig segle la societat industrial s'estan transformant de forma profunda i accelerada. La classe social, la indústria fordista, la família tradicional i l'estat nació són ja categories *zombies*. Existeixen, sí, però s'esvaeixen; no estructuren l'ordre social emergent, la seva força sembla esgotar-se amb la desvertebració del vell món del segle xx. En efecte, la producció massiva i estandarditzada és substituïda per models molt més flexibles, l'esquema patriarcal obre pas a la diversitat de formes familiars i a noves relacions de gènere, l'Estat se sotmet a pressions intenses i simultànies de globalització i descentralització, la crisi de la representació política tradicional obre la porta tant al neopopulisme de tall autoritari com a tot un ventall d'assaigs d'innovació democràtica, d'alta intensitat participativa. Tot això, en definitiva, ens trasllada a una nova lògica cultural, diferent de la imperant en la societat industrial madura. La primera modernitat, la dels grans agregats socials, les grans cosmovisions i la confiança en el progrés material i la racionalitat, declina amb el segle xx, el seu segle. Les societats avançades entren de ple en

una segona modernitat o modernitat reflexiva, amb lògiques culturals molt més pluralistes i subjectivitzades, sense grans narratives, sense grans ancoratges col·lectius de cohesió, i amb la consciència cada vegada més estesa dels riscos ecològics socialment produïts. Aquest és, molt en síntesi, el context en el qual opera la idea complexa i emergent d'exclusió social.

Repassem breument les dimensions del canvi social i els seus impactes sobre les bases de les desigualtats i sobre la redefinició de l'espai públic i de govern. Això ens permetrà abordar amb més sentit la discussió conceptual de l'exclusió social, com a eix estructurador d'una nova agenda de polítiques locals de benestar.

Els canvis socioeconòmics

L'impacte dels grans canvis tecnològics ha modificat totalment els paràmetres de l'industrialisme. S'han superat les estructures fordistes, aquelles en què grans concentracions de treballadors i treballadores eren capaços de produir quantitats ingents de productes de consum massiu a preus assequibles, sobre la base d'una organització del treball taylorista i a costa d'una notable homogeneïtat en la gamma de béns produïts. Conceptes com flexibilització, adaptabilitat o mobilitat han substituït especialització, estabilitat i continuïtat. La globalització econòmica, construïda sobre la base de la revolució en el sistema d'informació, ha implicat un canvi extraordinari d'escales: les distàncies físiques compten menys i l'aprofitament dels costos diferencials en l'àmbit planetari ha

desarticulat empreses i plantes de producció. La societat del coneixement busca el valor diferencial, la font del benefici i de la productivitat, en el capital intel·lectual davant de les lògiques anteriors centrades en el capital físic i humà.

Més enllà fins i tot, es posa en joc la mateixa idea del treball com a element estructurant de la vida i del conjunt de relacions, insercions i drets socials. Un qüestionament que cobra tota la seva rellevància si continuem considerant només treball un conjunt de tasques, inserides en la relació salarial, que es van precaritzant, perdent qualitat i sentit com a projecte vital. Mentrestant, en canvi, s'activen de forma progressiva espais d'acció i dedicació personal socialment útils, que continuem considerant no-treball. Podem continuar mantenint una concepció del treball vinculada estretament a tasques productives i reconegudes en el salari? O bé hem de reformular a fons el concepte de treball, per incloure-hi els àmbits social i domesticofamiliar, i en conseqüència plantejar l'oportunitat de la renda bàsica, com a dret a l'existència més enllà dels mecanismes salarials clàssics?

Els canvis socioculturals

Juntament amb la dimensió econòmica i laboral, els temps i els espais dibuixen les coordenades de la vida quotidiana. Més enllà del predomini que imposa la jornada productiva, la distribució dels temps està arrelada en les relacions de gènere i família. Les pautes de configuració i ús dels espais físics, per la seva banda, vénen marcades pels models urbans predominants.

Aquestes reflexions s'extreuen d'un treball més ampli: Gomà, R.; Subirats J.: "Estado de bienestar y exclusión social. Hacia una nueva agenda de políticas de inclusión", a Garde (ed.): *Políticas sociales y estado de bienestar en España*. Madrid: Fundación Hogar del Empleado, 2003.

Dossier

Els àmbits de convivència primària s'han modificat de forma substancial. En l'esquema clàssic industrial-patriarcal, s'estableix un ordre material i simbòlic que divideix la societat en dos àmbits: l'àmbit públic (l'espai productiu i de representació política), assignat als homes, i l'àmbit privat (l'espai familiar i de cura), assignat en exclusiva a les dones. A més de segregar, el model patriarcal jerarquitzava: situa l'àmbit públic-productiu per damunt del privat-familiar, espai de poca visibilitat, desvalorat i no generador de drets de ciutadania. L'escenari és avui diferent. Es diversifica l'estructura de les llars i els models de família. L'accés de les dones al món laboral augmenta sense parar, malgrat les discriminacions que es mantenen. Els rols al si de la llar, en canvi, a penes s'han modificat. Creixen les tensions per la doble jornada laboral de les dones, s'incrementen les ruptures i creixen els nuclis monoparentals de dones amb criatures. Al costat dels avanços en la llibertat i l'autonomia de les dones, les contradiccions del nou escenari generen noves inestabilitats socials, nous filons d'exclusió, en els quals la variable gènere resulta determinant. Les noves lògiques espacials marquen un segon eix potent de redefinició sociocultural. L'urbanisme predominant tendeix cap a models extensius, amb espais especialitzats des del punt de vista funcional, de baixa intensitat relacional i generadors de pautes de mobilitat obligada que tendeixen a satisfer-se amb l'ús intensiu del cotxe. Juntament amb aquestes pautes, es donen també processos de reconstrucció comunitària, de reapropiació material

i simbòlica de l'espai urbà i de regeneració de barris, amb respecte al capital de memòria històrica que contenen.

En síntesi, tant les pautes socioeconòmiques de vinculació de les persones a l'àmbit laboral i productiu, com les pautes socioculturals de distribució de rols de gènere, i d'organització dels temps i els espais de la quotidianitat, s'han alterat en profunditat. ¿Com ha impactat tot això en l'estructura de les desigualtats i de l'espai d'articulació política? Podem considerar tres vectors d'impacte predominants. El vector de la complexitat, la transició d'una societat de classes a una societat encreuada per múltiples eixos de desigualtat (de gènere, etnicoculturals, digitals, familiars, relacionals, d'edat...) sense connexió directa amb l'àmbit productiu i laboral. En segon lloc, el vector de la subjectivització, la transició d'una societat estructurada, certa i previsible, conformada per grans agregats socials amb interessos i valors estandaritzats, a una societat de riscos i incerteses que s'han d'afrontar des d'una individualitat amb pocs vincles en estructures col·lectives, una societat de naturalesa líquida, com afirma Bauman. En tercer lloc, el vector de l'exclusió, la transició d'una societat on predominaven relacions de desigualtat i subordinació vertical a una societat on tendeix a predominar una nova lògica de polarització en termes de dins/fora, que implica, per al nou conjunt de col·lectius exclosos, la ruptura de certs paràmetres bàsics d'integració social.

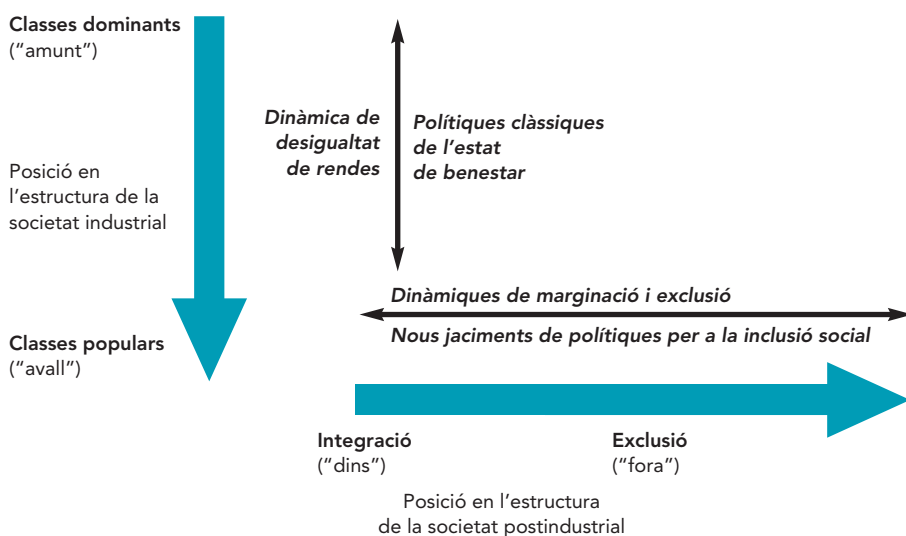
La complexitat pressiona cap a la redefinició conceptual i operativa de les polítiques socials. Els criteris d'integralitat en

la formulació de les polítiques, i de transversalitat com a lògica d'implementació, van guanyant terreny davant de concepcions sectorials i esquemes de gestió burocràtics i segmentats. La subjectivització pressiona cap a la redefinició dels aspectes relacionals de les polítiques de benestar. L'afebliment dels vells ancoratges estructurals resulta aquí ambivalent. Pot generar, d'una banda, tendències cap a la despol·lització i la privatització de les injustícies. Però pot produir, també, l'oportunitat de reconstruir polítiques socials més participatives: des d'una ètica col·lectiva més reflexiva, horitzontal i democràtica, des d'una nova xarxa de compromisos personals d'implicació en un espai públic més deliberatiu i comunitari.

Finalment, l'exclusió pressiona cap a la redefinició de la dimensió substantiva de les polítiques. Les velles polítiques de redistribució de recursos materials entre classes i grups socials integrats a la societat industrial s'han de completar amb una nova agenda de polítiques d'inclusió orientades a debilitar els factors generadors de dinàmiques de marginació social i a promoure la inserció, en múltiples dimensions, dels col·lectius exclosos (figura 1).

El nou context, la lògica emergent de la modernitat reflexiva, situa, doncs, les polítiques locals de l'estat de benestar sota una triple pressió de canvi: la transició cap a polítiques transversals capaces d'integrar la complexitat, cap a polítiques participatives capaces d'assumir els processos de subjectivització en marxa, i cap a polítiques d'inclusió capaces de promoure noves lògiques de cohesió i redistribució, davant de

Figura 1.
Lògiques de desigualtat velles i noves. Nous jaciments de polítiques

Font: elaboració pròpia.

les fractures de nou tipus de la societat postindustrial. L'agenda de la inclusió esdevé així una peça clau de l'estat de benestar del segle XXI. I, per descomptat, la peça fonamental de la seva dimensió local.

2. L'exclusió social: alguns perfils conceptuals

L'existència de sectors socialment exclosos en el marc de les noves societats postindustrials és una realitat àmpliament assumida. En canvi, els nivells concrets de coneixement sobre aquesta realitat estan encara avui clarament per sota del que és desitjable. Com acostuma a passar en temps de canvis accelerats, la dispersió de conceptes i discursos no sempre troba suports sòlids en el camp de la reflexió i del desenvolupament d'instruments de conei-

xement empíric. El nostre objectiu és ara reflexionar entorn dels components clau que conflueixen en el concepte d'exclusió.

L'exclusió com a fenomen estructural

L'exclusió social, com a realitat de fet, no és quelcom bàsicament nou. Es pot inscriure en la trajectòria històrica de les desigualtats socials, amb antecedents clars —en el marc històric de les societats contemporànies— en forma de necessitats col·lectives intenses, en altres moments i llocs, des de l'inici dels processos d'industrialització i urbanització massiva, durant els segles XIX i XX. Ara bé, l'exclusió social expressa la nova configuració de les desigualtats en el context actual de transició cap a la societat del coneixement. La qüestió social es transforma i adquireix una nova

naturalitat en les emergents societats tecnològiques avançades. L'exclusió social és, en bona part, el reflex d'aquesta naturalitat. Què hi ha, aleshores, de nou? Molt en síntesi, la vella societat industrial en la seva fase madura presenta polaritzacions unidimensionals, lineals, generades per la lògica de classe, que no arriben a trencar els paràmetres bàsics de la integració social. L'exclusió, en un context de creixent heterogeneïtat, no implica només la reproducció més o menys ampliada de les desigualtats verticals del model industrial. Va més enllà, l'exclusió implica fractures en el teixit social, la ruptura de certes coordenades bàsiques d'integració. I, en conseqüència, l'aparició d'una nova escissió social en termes de dins/fora. Generadora, per tant, d'un nou sociograma de col·lectius exclosos.

L'exclusió com a fenomen relatiu i inscrit en actes i decisions d'agents

El fet de dotar la idea d'exclusió d'una clara dimensió estructural s'ha d'articular amb la seva naturalesa relativa i emmarcada en una xarxa d'agents que adopten decisions de les quals poden derivar processos d'exclusió. Dit d'una altra manera, estructura i agència es combinen en les arrels de l'exclusió, de forma específica en llocs i temps concrets. Caldria parlar més aviat d'exclusions en plural que d'exclusió en singular. Cada societat, fins i tot cada espai local, presenta els seus propis llindars d'exclusió i inclusió. A més, l'abast i els perfils sociològics de l'exclusió tindran a veure amb pautes d'actitud i deci-

sions, per exemple, entorn de discriminar en l'accés a l'habitatge, negar l'accés al crèdit, permetre l'explotació d'un treball infraassalariat, estigmatitzar una addicció, precaritzar una relació afectiva, no acompanyar una soledat, o no acollir en la comunitat una persona o un col·lectiu acabat d'arribar...

L'exclusió com a fenomen dinàmic

L'exclusió és molt més un procés —o un conjunt de processos— que una situació estable, i aquests processos presenten una geometria variable; és a dir, no afecten només grups predeterminats concrets, més aviat al contrari, afecten de forma canviant persones i col·lectius, a partir de les modificacions que pugui sofrir la funció de vulnerabilitat d'aquests a dinàmiques de marginació. La distribució de riscos socials —en un context marcat per l'erosió progressiva dels ancoratges de seguretat de la modernitat industrial— esdevé molt més complexa i generalitzada. El risc de ruptura familiar en un context de canvi en les relacions de gènere, el risc de desqualificació en un marc de canvi tecnològic accelerat, el risc de precarietat i infrasalarització en un context de canvi en la naturalesa del vincle laboral... tot això i molts altres exemples poden traslladar cap a zones de vulnerabilitat a l'exclusió persones i col·lectius variables, en moments molt diversos del seu cicle de vida. Les fronteres de l'exclusió són mòbils i fluïdes; els índexs de risc presenten extensions socials i intensitats personals altament canviant.

L'exclusió com a fenomen multifactorial i multidimensional

L'exclusió social no s'explica d'acord amb una sola causa. Ni tampoc els seus desavantatges vénen sols: es presenta en canvi com un fenomen polièdric, format per l'articulació d'un cúmul de circumstàncies desfavorables, sovint fortament interrelacionades. En l'apartat següent considerarem els diversos factors que nien a les arrels de l'exclusió. Cal destacar ara el seu caràcter complex, format per múltiples vessants. L'exclusió difícilment admet definicions segmentades. Una senzilla explotació de les estadístiques ens mostra les altíssimes correlacions entre, per exemple, fracàs escolar, precarietat laboral, desprotecció social, monoparentalitat i gènere. O bé entre barris que han esdevingut guetos, infrahabitatge, segregació ètnica, pobresa i sobreincidència de malalties. Tot això porta cap a la impossibilitat d'un tractament unidimensional i sectorial de l'exclusió social. La marginació, com a temàtica d'agenda pública, requereix abordatges integrals en la seva definició, i horitzontals o transversals en els seus processos de gestió.

L'exclusió com a fenomen polititzable

L'exclusió social no està inscrita de forma fatalista en el destí de cap societat. Com no ho està cap mena de desigualtat o marginació. Al contrari, l'exclusió és susceptible de ser abordada des dels valors, des de l'acció col·lectiva, des de la pràctica ins-

titucional i des de les polítiques públiques. Encara més, a cada societat concreta, les mediacions polítiques i col·lectives sobre l'exclusió esdevenen un dels seus factors explicatius clau. Per què creiem que és important incidir en tot això? En altres moments històrics, per exemple en les etapes centrals de la societat industrial, el col·lectiu sotmès a relacions de desigualtat i subordinació havia adquirit subjectivitat pròpia i, per tant, capacitat d'autoorganització social i política. S'havia convertit en agent portador d'un model alternatiu, amb potencial de superació de les relacions de desigualtat vigents. Això no passa amb l'exclusió. Els col·lectius marginats no conformen cap subjecte homogeni i articulat de canvi històric, visible, i amb capacitat de superació de l'exclusió. D'aquí que sigui molt més complicat generar processos de mobilització i definir una praxi superadora de l'exclusió. D'aquí també que sovint es qüestionï la possibilitat de mediacions polítiques emancipatòries sobre l'exclusió, i s'imposi amb facilitat, en canvi, una certa perspectiva cultural que porta a considerar l'exclusió com una cosa inherent a les societats avançades del segle XXI.

En síntesi, els cinc perfils conceptuals traçats als paràgrafs precedents ens configuren una noció de l'exclusió social com a fenomen inserit en el marc de les transformacions cap a societats postindustrials, relacional, canviant, complex i susceptible de mediacions polítiques col·lectives, com a concepte que engloba la pobresa —és a dir, la insuficiència de renda— però va més enllà, en la mesura que es defineix també per la impossibilitat o dificultat intensa

d'accedir tant als mecanismes culturals de desenvolupament personal i inserció social, com als sistemes preestablerts de protecció i solidaritat col·lectiva.

L'exclusió, així conceptualitzada, per tant ve a situar-se a la confluència de dos eixos: *a)* l'eix tradicional, configurat per l'existència de desigualtats més o menys accentuades en la distribució de recursos materials; *b)* l'eix emergent, configurat per l'existència de fractures més o menys profundes als vincles d'integració comunitària. L'articulació d'importants desigualtats materials amb intenses fractures relacionals defineix el camp de l'exclusió social. La resta d'interseccions donen loc a conceptes diferents (taula 1). La pobresa expressa històricament pautes d'asimetria en la distribució de recursos econòmics, però no necessàriament línies de ruptura en l'ordre social. La segmentació, en canvi, reflecteix fragmentacions horitzontals en el teixit social, tot i que aquestes es puguin donar en un marc de més igualtat material. Finalment, la cohesió defineix el camp conceptual d'una societat inclusiva: sense jerarquies en l'eix dels recursos i sense fractures en l'eix de les relacions.

3. L'exclusió social: àmbits, factors i circumstàncies intensificadores

Després d'haver ubicat l'exclusió en el seu context macrosociològic i haver traçat els seus contorns conceptuals, esdevé necessari aportar finalment algunes reflexions entorn dels àmbits on es poden desencadenar processos d'exclusió, els factors principals que operen a cada àmbit i

les circumstàncies estructurals que tenen papers d'intensificació d'aquests factors. Proposem per a això l'elaboració d'una determinada matriu d'exclusions (taula 2).

Per posar només alguns exemples. La precarietat laboral, l'analfabetisme digital, una discapacitat psíquica, l'infrahabitatge, la desestructuració familiar, la insuficièn-

cia de la protecció social, o el pas per la presó (factors) poden operar com a potents fonts de generació d'exclusió. Aquestes fonts incidiran amb més força en grups d'alta vulnerabilitat estructural: dones, persones joves, gent gran, persones immigrants o classes de rendes baixes (circumstàncies intensificadores). Però ¿fins a quin punt

Taula 1.
Desigualtats i fractures: els eixos de l'exclusió social

		Desigualtats en la distribució de recursos materials	
		Elevades	Baixes
Fractures en els vincles d'integració comunitària	Fortes	Exclusió	Segmentació
	Febles	Pobresa	Cohesió

Font: elaboració pròpia.

Taula 2.
Àmbits, factors i circumstàncies estructurals generadores d'exclusió

	Àmbits on es poden desencadenar processos d'exclusió i factors principals d'exclusió que operen		
	Exclusió econòmica	Exclusió laboral	Exclusió formativa
CIE	<ul style="list-style-type: none"> • Pobresa absoluta o relativa • Greus dificultats financeres • Dependència cronificada de prestacions assistencials 	<ul style="list-style-type: none"> • Desocupació • Precarietat ocupacional 	<ul style="list-style-type: none"> • No escolarització • Fracàs escolar i abandonament • Analfabetisme o capital formatiu molt baix • Analfabetisme digital
Sexe			
Edat			Col·lectius de població altament
Ètnia (origen)			
Classe social			

CIE: circumstàncies intensificadores de l'exclusió social.
Font: elaboració pròpia.

aquesta matriu es fonamenta en l'anàlisi del context macrosociològic en el qual estem intentant ubicar l'exclusió social? O, dit d'una altra manera, ¿per què aquests i no altres àmbits, factors i circumstàncies intensificadores? Creiem que hi ha un mínim de tres processos, en la transició cap a la segona modernitat, que poden explicar prou l'estructura de la matriu proposada, és a dir, que operen com a determinants clau de la magnitud i la distribució de l'exclusió en les societats postindustrials.

La fragmentació tridimensional de la societat

Cal destacar, en primer lloc, la transició cap a una estructura social molt més complexa i fragmentada, caracteritzada

almenys en tres plans: *a)* la diversificació ètnicocultural derivada d'emigracions dels països empobrits, generadora —a falta de polítiques potents de ciutadania multicultural— d'un escenari de precarització múltiple (legal, relacional familiar, laboral i urbana) d'un bon nombre de col·lectius immigrants; *b)* l'alteració de la piràmide d'edats, amb increment de les taxes de dependència demogràfica, sovint lligades a estats de dependència física; i *c)* la pluralitat de formes de convivència familiar amb increment de la monoparentalitat en capes populars. L'erosió del model patriarcal, juntament amb la debilitat de les polítiques d'educació infantil i d'atenció a la vellesa, i amb les encara grans dificultats d'articulació entre família i ocupació de qualitat, afavoreixen noves dinàmiques de

risc social en amplis col·lectius de dones (Österle, 2001; Lewis, 1998).

L'impacte sobre l'ocupació de l'economia postindustrial

Cal considerar, en segon lloc, l'impacte que sobre el mercat de treball, l'ocupació i les relacions laborals desencadena la transició cap al model d'economia informacional amb esquemes de producció postfordistes. Per descomptat, els impactes són múltiples i en moltes direccions. Per a sectors rellevants de la societat, el canvi econòmic pot haver generat un ventall de noves oportunitats impensables en períodes anteriors. Però no podem obviar que tot canvi econòmic, inscrit en la lògica del capitalisme, genera perdedors històrics. En aquest cas, col·lectius perdedors empesos cap a processos d'exclusió, que es posen de manifest en noves realitats connectades a l'esfera laboral: desocupació juvenil de nou tipus, estructural i de persones adultes de llarga durada; treballs de baixa qualitat sense vessant formatiu, i ocupacions de salari molt baix i sense cobertura per conveni col·lectiu (Cosidine, 2001). Tot això ens remet i es pot sintetitzar en dos fenòmens.

a) Les trajectòries lineals i ràpides de la gent jove cap a l'ocupació industrial assalariada són avui residuals. Han obert pas a un ventall d'itineraris molt complexos i dilatats en el temps. Els itineraris d'inserció recorreguts per joves amb intenses carències formatives i ressorts d'aprenentatge febles, que donen accés estricta a ocupacions eventuales, precàries i no generadores de cap tipus de vincle grupal o

a cada àmbit				
	Exclusió sociosanitària	Exclusió urbana i territorial	Exclusió relacional	Exclusió política / de ciutadania
	<ul style="list-style-type: none"> • Discapacitats i dependències • Addiccions • Malalties generadores d'exclusió • Espai rural desequipat 	<ul style="list-style-type: none"> • Sense sostre • Marginació en l'accés a l'habitatge • Infrahabitatge • Espai urbà degradat • Espai rural desequipat 	<ul style="list-style-type: none"> • Desestructuració i precarietat familiar • Monoparentalitat • Violència domèstica • Escassetat de xarxes socials de proximitat 	<ul style="list-style-type: none"> • No accés o insuficiència de la protecció social • No accés o restricció de la ciutadania • Procés penal generador d'exclusió
vulnerables a processos d'exclusió social				

comunitari, construeixen unes condicions propícies per a un nou espai d'exclusió social juvenil.

b) La irreversible flexibilitat dels processos productius en l'economia informacional ha servit d'argument en algunes societats, entre elles l'espanyola, per a impulsar processos paral·lels de destrucció d'ocupació i de desregulació laboral, amb erosió de drets laborals i afebliment dels esquemes de protecció social tradicionalment lligats amb el mercat de treball. Això ha generat nous espais socials d'exclusió, que afecten no solament la població més jove, sinó també i sobretot col·lectius adults amb responsabilitats familiars.

El dèficit d'inclusivitat de l'estat de benestar

Finalment, es pot sostenir que el dèficit d'inclusivitat de l'estat de benestar opera com un últim factor clau, i ho fa en un mínim de tres plans. S'han anat consolidant, d'una banda, fractures socials a partir del disseny poc inclusiu de les principals polítiques clàssiques de benestar: per exemple, l'exclusió de la seguretat social de grups amb prou vinculació al mecanisme contributiu, o l'exclusió de sectors vulnerables al fracàs escolar en l'ensenyament públic de masses. S'ha anat incrementant, d'altra banda, el caràcter segregador de certs mercats de benestar amb una presència pública molt feble: per exemple, els mercats del sòl i immobiliari, fet que provoca l'exclusió de l'accés a l'habitatge d'amplis col·lectius socials, i pautes de fractura social en el territori (Harrison i Davis, 2001). Final-

ment, els serveis socials han operat majoritàriament des de concepcions selectives, reactives i merament assistencials o paliatives. Això ha provocat enormes dèficits de cobertura de necessitats, només resoltes en el mercat per a les classes de rendes altes, o en un àmbit familiar patriarcal i que sobrecarrega—amb enormes impactes per a les dones— la resta de la societat.

Per descomptat, la fragmentació de la societat, l'impacte sobre l'esfera laboral de l'economia postindustrial i els dèficits d'inclusivitat de les polítiques clàssiques de benestar no operen de manera aïllada entre si. S'interrelacionen i sovint es potencien mútuament. De fet, les dinàmiques d'exclusió social es desenvolupen a l'escalf d'aquestes interrelacions. Certs col·lectius immigrants, per exemple, no només ocupen les posicions més marginals en la divisió ètnica del treball, pateixen també obstacles d'accés als sistemes de protecció social, i són molt vulnerables a la discriminació en el mercat de l'habitatge. Sectors de població dependent, d'edat avançada, fàcilment queden exclosos d'uns serveis socials amb taxes molt baixes de cobertura. O bé comunitats que habiten barris

perifèrics segregats pateixen amb més intensitat la desocupació de llarga durada o la inserció laboral en precari. En definitiva, es plasma en la realitat el caràcter multifactorial i multidimensional de l'exclusió.

4. Cap a una nova agenda de polítiques locals d'inclusió

El canvi qualitatiu que suposa l'adopció de l'exclusió social com a referent conceptual ha de tenir el seu correlat en el camp de les polítiques públiques, de l'agenda social del govern local. Sobre la base de tot el que s'ha tractat fins aquí, es fa possible proposar una agenda integrada per a l'acció pública local per la inclusió social (taula 3). Es tracta, en definitiva, de construir una agenda que abordi l'exclusió social des de totes les dimensions implicades. Les cinc primeres polítiques sorgeixen a partir dels àmbits d'exclusió, les tres últimes sorgeixen a partir de les circumstàncies transversals intensificadores de riscos, tal com s'han establert en l'apartat anterior.

L'objectiu estratègic de l'agenda hauria de ser avançar cap a una ciutat inclu-

Taula 3.
Agenda de polítiques locals d'inclusió social

- Polítiques de rendes bàsiques de ciutadania
- Polítiques contra l'exclusió laboral i per la qualitat de l'ocupació
- Polítiques educatives i de cohesió digital
- Polítiques d'universalització de serveis personals de proximitat
- Polítiques d'habitatge social i regeneració integral de barris
- Polítiques per la igualtat i contra la violència de gènere
- Polítiques integrals de cicle de vida: infància, adolescència i gent gran vulnerable
- Polítiques d'acollida i ciutadania multicultural

* Font: elaboració pròpia.

siva, on s'afebleixin al màxim els factors i els processos d'exclusió social. Què podem entendre per una ciutat inclusiva? Dit molt en síntesi, la inclusivitat com a horitzó planteja una societat on les persones, totes elles ciutadanes i ciutadans de ple dret, puguin accedir a aquells mecanismes de desenvolupament humà i inserció en xarxes socials que els permetin desenvolupar els seus projectes vitals en condicions de màxima llibertat i igualtat, en absència de relacions socials de dominació, en un marc generador d'autonomia i de reconeixement de la diversitat. Cada política integrant de l'agenda per la inclusió hauria d'incorporar un nucli d'objectius bàsics, que pot venir conformat per la superació dels factors d'exclusió explicitats a la matriu (taula 2). A més, totes les polítiques haurien d'atendre a certs criteris instrumentals d'acció, criteris que les allunyessin dels estils d'intervenció propis de l'estat de benestar industrial, i les redefinís d'acord amb les noves lògiques culturals de la modernitat reflexiva.

En definitiva, l'agenda de polítiques locals per la inclusió no solament pot venir determinada pel fet que una pràctica respongui a un objectiu estratègic (per exemple, dotar d'autonomia les persones en situació de dependència) en un àmbit prioritari (el socio sanitari, en l'exemple anterior). Tam-

bé ha de venir marcada pel fet que aquesta pràctica respongui als criteris d'estil, als valors i a les formes apropiades d'abordatge de les dinàmiques i situacions d'exclusió. En aquest sentit, plantejem cinc criteris, entesos com els paràmetres instrumentals o metodològics que haurien d'incorporar les accions i les pràctiques per la inclusió social.

— *Pràctiques estratègiques*. Si l'exclusió té un caràcter estructural, les accions públiques, des de lògiques polítiques pròpies i explícites, han de tendir també a ser estratègiques, és a dir, han de prioritzar els elements que permetin debilitar els factors que generen precarietat i marginació.

— *Pràctiques de prevenció i inserció, des d'una òptica comunitària*. Si l'exclusió mostra una geometria social molt variable, amb entrades múltiples i sobtades, les accions de resposta han de tendir cap a processos de promoció, prevenció i inserció, enfortint i restablint vincles i xarxes laborals, socials, comunitàries i familiars.

— *Pràctiques en xarxa: integrades, transversals i de proximitat*. Si la inclusió presenta una configuració complexa, les polítiques que tractin de donar-hi resposta han de tendir a formular-se des d'una visió integral, i cal plantejar la seva posada en pràctica des de plantejaments transversals, amb formes de coordinació flexibles, i des de la

màxima proximitat territorial possible, en un marc de govern en múltiples nivells.

— *Pràctiques participatives: de forta implicació ciutadana*. Si l'exclusió implica precarització en les capacitats de desenvolupament personal, les accions contra l'exclusió s'han d'abordar des de maneres de fer que habilitin i capacitin les persones; les polítiques públiques han de tendir a incorporar processos i instruments de participació, d'activació de rols personals i comunitaris, i d'enfortiment del capital humà i social: en definitiva, de construcció i regeneració de ciutadania.

— *Pràctiques innovadores*. Si l'exclusió comporta un fort dinamisme, i és altament sensible al canvi accelerat en les dimensions econòmica, social, política i cultural de la societat postindustrial, les polítiques d'inclusió social han d'incorporar una permanent tensió innovadora, lluny de dinàmiques de rutina i de lectures anacròniques de la realitat.

Bibliografia

COSIDINE, M. *Enterprising states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001

HARRISON, M.; DAVIS, C. *Housing, social policy and difference*. Bristol: The Policy Press, 2001

LEWIS, J. *Gender, social care and welfare estate restructuring in Europe*. Regne Unit: Ashgate, 1998

ÖSTERLE, A. *Equity choices and long term care policies in Europe*. Regne Unit: Ashgate, 2001

EL PLA MUNICIPAL PER A LA INCLUSIÓ SOCIAL, UNA NOVA AGENDA LOCAL

SECTOR DE SERVEIS PERSONALS

Dossier

El Pla municipal per a la inclusió social és el fruit de processos i aportacions diverses i plurals. L'any 2002, el Consell Municipal de Benestar Social (CMBS) va aprovar la proposta d'elaboració d'un pla d'actuació per abordar les situacions de pobresa i exclusió social a Barcelona. L'any 2003, la Comissió Europea estableix la dimensió territorial—regional i local— com un component bàsic de l'Agenda Social Europea, per mitjà del qual la UE es dota d'un marc estratègic de referència per a la inclusió social. L'any 2004, el Consell Plenari de l'Ajuntament de Barcelona aprova el Programa d'actuació municipal 2004-2007, on s'explicita ja de forma ben nítida el compromís amb l'elaboració d'un Pla d'inclusió local.

El disseny del Pla municipal per a la inclusió social s'ha volgut plantejar des d'una òptica global de ciutat. D'aquesta manera, s'ha pretès fer de la participació i la transversalitat els vehicles del procés. Participació, per tal d'incorporar el conjunt d'actors institucionals, associatius i comunitaris—i aquí el CMBS i el Grup de Treball d'Inclusió han estat un espai d'interlocució clau— que operen en el terreny de la inclusió. Transversalitat, per tal d'integrar les accions que des dels diferents sectors i districtes de l'Ajuntament s'impulsen per a la inclusió social. En aquest sentit, s'han incorporat en el procés, principalment, els àmbits municipals de Benestar Social, Persones amb Discapacitat, Cultura, Educació, Dona, Drets Civils, Salut, Joventut, Esports, Ocupació, Habitatge i Urbanisme.

El Projecte CASE (*Cities Combat Against Social Exclusion*), promogut i finançat per

la Comissió Europea a través d'Eurocities¹, va permetre conèixer i analitzar les iniciatives de moltes associacions de la ciutat des de la perspectiva de la inclusió social. Els resultats del projecte CASE van quedar reflectits en un document final, la *Guia de bones pràctiques en la lluita contra l'exclusió social a nivell local*, que proporciona una anàlisi comparativa a escala europea, i el recull de les millors iniciatives (bones pràctiques) de cadascuna de les ciutats participants en el projecte. El resultat va anar més enllà de l'àmbit local i es va traduir en un conjunt de recomanacions que Eurocities i l'EAPN (European Anti-Poverty Network) han fet a la Unió Europea per treballar la inclusió social en l'àmbit local.

El text del Pla és, per tant, el resultat del conjunt de reflexions i aportacions fetes, entre d'altres, des de la taula intersectorial municipal, des del Consell Municipal de Benestar Social, des dels espais tècnics i polítics de coordinació del Sector de Serveis Personals i de la Comissió de Cultura, Educació i Benestar de l'Ajuntament, i des del conjunt d'actors participants en el projecte CASE.

Un canvi en la perspectiva de la lluita contra la pobresa i l'exclusió

El Consell Europeu de Lisboa, reunint els dies 23 i 24 de març de l'any 2000, va instar els Estats membres i la Comissió a adoptar mesures que generessin un impacte directe en la reducció dels riscos i les situacions de pobresa i exclusió social abans de 2010. Els dies 7, 8 i 9 de desembre de 2000 el Consell Europeu de Niça fa un pas

endavant en l'Agenda Social Europea i fixa els objectius de les estratègies públiques per a la inclusió social:

- Foment de la participació en l'ocupació
- Promoció de l'accés universal a recursos, drets, béns i serveis
- Prevenició dels riscos específics d'exclusió
- Actuació a favor dels col·lectius més vulnerables
- Mobilització de tots els agents: institucionals, socials i privats

El mateix Consell de Niça elabora una declaració d'orientació programàtica on explicita les dimensions que hauria de considerar l'abordatge integral de les situacions de pobresa i exclusió. Aquest abordatge en preveu els àmbits següents:

- La política laboral, afavorint l'increment de les taxes d'activitat i d'ocupació
- La protecció social en les seves dimensions de salut, atenció a les dependències i garantia d'ingressos
- L'accés a l'habitatge, el dret a la mobilitat i a un entorn urbà de qualitat
- L'educació, la cultura, el temps lliure i l'accés a la societat de la informació
- La prioritització dels grups especialment vulnerables: minories ètniques, infància, gent gran i persones amb discapacitat

¹ Xarxa d'autoritats locals europees que representa 94 ciutats de 26 països europeus i que té com a principals objectius: a) promoure polítiques urbanes europees i potenciar la implicació de les ciutats en el procés de construcció de la Unió; b) millorar la qualitat de vida de la ciutadania d'Europa exercint la seva influència en l'agenda europea; c) incrementar la transferència de coneixement, experiència i bones pràctiques entre ajuntaments a Europa.

- La igualtat entre les dones i els homes com a principi transversal

- El criteri operatiu de subsidiarietat territorial i d'actors

Per a la posada en pràctica dels objectius de lluita contra la pobresa, el Consell va instar els Estats membres a elaborar plans estatals d'acció a favor de la inclusió social (PNAin), que havien de plasmar els objectius comuns en l'àmbit dels Estats per mitjà d'un mecanisme de coordinació oberta, abans de juny de 2001. L'elaboració d'aquests plans va permetre a la Unió Europea desenvolupar un enfocament més estratègic i integrat en matèria d'inclusió social.

En aquest marc, l'Estat espanyol ha impulsat i ha aprovat el I Pla nacional per a la inclusió social (juny de 2001 - juny de 2003) i el II Pla nacional per a la inclusió social (juny de 2003 - juny de 2005).

El I Pla estatal, tot i que es va elaborar sense la pràctica participació dels governs locals, va adoptar els objectius del Consell de la Unió Europea, i va establir que en el període 2002-2003 s'impulsaria l'elaboració i l'aprovació de plans per a la inclusió social en l'àmbit autonòmic i municipal. El II Pla estatal defineix les actuacions territorials com a element clau d'aquesta estratègia d'actuació, i pretén consolidar els plans d'inclusió a les comunitats autònomes i en l'esfera local.

A Catalunya, el Departament de Benestar i Família de la Generalitat es va comprometre a reconvertir el Pla de lluita contra la pobresa i l'exclusió social, aprovat el 2 de maig de 1995, en un pla per a la inclusió social amb la col·laboració dels muni-

cipis i altres agents socials. En aquest sentit, el DOGC de 12 de març de 2003 va publicar el Decret 61/2003, de 20 de febrer, de creació de la Comissió Rectora del Pla d'acció per a la inclusió social a Catalunya, i va presentar l'octubre de 2003 el Pla d'acció per a la inclusió social a Catalunya 2003-2006 (actualment pendent de revisió i aprovació).

L'Informe conjunt elaborat per la Comissió Europea l'any 2004, de seguiment i avaluació dels plans estatals d'acció a favor de la inclusió social, reconeix que “persisteix el repte —després de quatre anys de la Cimera de Lisboa— de garantir un nivell elevat d'inclusió social a tota la UE, i es reitera que la modernització de l'economia ha d'anar acompanyada d'esforços per reduir la pobresa i combatre l'exclusió social”. Més enllà d'aquesta nova explicació, la Comissió incorpora unes prioritacions estratègiques fonamentals per a les noves generacions de plans d'inclusió:

- Hauran de reflectir el caràcter pluridimensional de l'exclusió i la inclusió en una gamma d'àmbits d'acció: serveis socials, ocupació, habitatge, educació i salut, principalment.

- Hauran d'establir objectius quantitatius de reducció de la pobresa, per tal de fer més ambiciosa la política pública i facilitar el seguiment i l'avaluació dels PNAin.

- Hauran d'estendre les polítiques d'inclusió social a tots els àmbits territorials.

- Hauran de garantir i incentivar la participació de la societat civil: sindicats, empreses i teixit associatiu.

A partir d'aquestes bases conceptuals reforçades i emfasitzades, la Unió Europea insta tots els Estats membres a tenir en

compte sis àmbits substantius fonamentals en el disseny de polítiques d'inclusió:

1. Promoure i intensificar les mesures actives del mercat de treball, i adaptar-les per respondre a les necessitats de les persones amb més dificultats per accedir a l'ocupació.

2. Garantir que els sistemes de protecció social siguin suficients i accessibles per a tothom, i que prevegin incentius efectius per a les persones que poden treballar.

3. Augmentar l'accés de les persones més vulnerables i en més risc d'exclusió social a habitatges dignes, salut de qualitat i oportunitats d'aprenentatge permanent.

4. Realitzar esforços concertats per prevenir l'abandonament escolar prematur i promoure la transició sense dificultats de l'escola al mercat de treball.

5. Desenvolupar l'objectiu d'eradicació de la pobresa infantil.

6. Impulsar la reducció de la pobresa i l'exclusió social de les persones immigrants i de les minories ètniques.

Aquest marc estratègic d'acció fixat per la UE continua pensat bàsicament en clau de polítiques estatals i d'àmbits competencials molt extensos. En els Estats de tall federal i amb nivells reconeguts d'autonomia local, la dimensió territorial de les polítiques d'inclusió esdevé molt rellevant.

A l'Estat espanyol, un mínim de 13 comunitats autònomes ja han aprovat plans d'inclusió en el marc del procés de Lisboa. Són plans que despleguen accions en àmbits competencials molt importants: polítiques actives d'ocupació, promoció pública d'habitatge social, educació, salut, atenció

social especialitzada, etc. En l'àmbit local són encara poques les iniciatives integrals d'acció per la inclusió social. L'àmbit competencial és més reduït, però els ajuntaments actuen en terrenys de proximitat que són clau per tal de prevenir factors de risc i atendre situacions i col·lectius exclosos des d'una perspectiva de reinserció i normalització social: des de la xarxa bàsica d'atenció social primària, fins als programes d'acció comunitària, passant pels serveis domiciliaris o les polítiques d'atenció a la infància en risc.

En aquest sentit, Barcelona vol ser present de forma activa i en primera línia en el procés de l'Agenda Social Europea. Vol ser un espai urbà compromès amb la inclusió des de les seves pròpies responsabilitats institucionals, i des de la mobilització i la concertació de múltiples energies socials.

Les polítiques municipals per una ciutat inclusiva

El Programa d'actuació municipal (PAM) 2004-2007, aprovat pel Consell Plenari de l'Ajuntament de Barcelona el mes d'abril de 2004, fa una aposta explícita i transversal per una ciutat inclusiva, al servei de totes les persones.

Aquesta aposta s'articula en deu línies estratègiques per al futur de la ciutat. El civisme, l'habitatge assequible, la convivència, l'espai públic, el benestar, la participació ciutadana, la sostenibilitat, la innovació econòmica, la cooperació internacional i l'aprovació definitiva de la Car-

ta Municipal en són els components bàsics, tots ells amb una forta càrrega de compromís per la cohesió social.

Val a destacar, en el context d'aquest Pla municipal per a la inclusió social, les idees clau que es formulen en dues d'aquestes línies estratègiques:

• Barcelona, amb benestar i cohesió

“Volem ser una ciutat que posa a disposició dels ciutadans i ciutadanes les millors condicions per a viure i conviure, que facilita desenvolupar els projectes personals, individualment i col·lectivament. Una ciutat que treballa amb intensitat per la cohesió i la convivència, i que es proposa lluitar expressament contra tota mena d'exclusions, desigualtats, pobresa o discriminacions.

Promourem activament la integració de la població immigrada. Hem d'assegurar una educació pública de qualitat, incloent-hi la xarxa d'escoles bressol. Farem de la cultura, l'esport i el lleure instruments d'inserció social i millora de la qualitat de vida. Promourem la creació d'ocupació estable i de qualitat. Treballarem per millorar les condicions de vida de la gent gran i de les persones amb discapacitat. Incrementarem substancialment l'atenció domiciliària i donarem suport als qui tenen cura de persones dependents. Vetllarem per l'existència d'una xarxa adequada d'equips socials.”

• Barcelona, amb més habitatge assequible

“Cal fer realitat el dret a un habitatge digne, donant oportunitats a les persones

que no hi podrien accedir a través dels mecanismes de mercat.

Des de l'Ajuntament de Barcelona continuarem impulsant la construcció d'habitatges de protecció en les diferents modalitats existents. L'Ajuntament incrementarà les dotacions de sòl públic per a habitatge protegit i la inversió per promoure més habitatge social. Cercarem fórmules innovadores per augmentar i millorar l'adequació de l'oferta d'habitatge, impulsant la utilització dels habitatges buits i promovent l'oferta de pisos petits i d'altres tipologies que s'ajustin millor a les noves realitats socials de la ciutat. Promourem de forma especial l'increment de l'oferta de lloguer”.

Les línies estratègiques del PAM no només fixen compromisos de futur. S'expressen també en el conjunt de l'acció municipal de govern. Es concreten en un ventall de polítiques públiques de serveis a les persones, d'habitatge i ocupació que esdevenen, a la pràctica, factors potents i sòlids de desenvolupament humà a la ciutat, i de prevenció estructural de factors d'exclusió.

Totes aquestes estratègies d'acció, que structuren l'aportació del govern municipal per a una Barcelona amb cohesió i benestar, tenen, a més, una sòlida traducció presupostària que fa tangible el compromís de l'Ajuntament per la qualitat de vida i el desenvolupament humà a Barcelona.

El marc d'acció social de l'Ajuntament, i els compromisos d'assignació de recursos que se'n desprenen, tenen arrels molt sòlides en la trajectòria de 25 anys de polítiques municipals de serveis a les persones. La transformació de Barcelona des

Polítiques estructurants d'una Barcelona amb benestar i cohesió social

Dimensions del benestar i la cohesió social	Polítiques i plans d'acció municipal (els principals)
El desenvolupament humà	Programes per a l'ocupació Projecte educatiu de ciutat Pla d'escoles bressol públiques Plans de salut de Barcelona Pla estratègic de cultura Pla de biblioteques públiques Programes d'atenció social Pla jove Pla estratègic de l'esport
El dret a l'habitatge i la cohesió territorial	Pla d'habitatge Plans de rehabilitació de barris Plans d'equipaments
La integració de la diversitat	Pla municipal d'immigració Pla d'acollida Programa d'acció del poble gitano
La igualtat entre els homes i les dones	Programa municipal per a les dones Pla contra la violència de gènere
La convivència i l'articulació de xarxes socials	Pla de civisme Programes de promoció social i acció comunitària

d'una situació heretada de greus dèficits socials, cap a un model de ciutat capaç de dotar-se d'un teixit potent d'equipaments i serveis cohesionadors, ha estat un vector prioritari de la política municipal democràtica.

- *La dimensió sociocultural.* El nombre d'escoles, museus i biblioteques públiques municipals ha crescut un 66,3% entre 1988 i 2004 (de 95 a 158). El nombre de persones que accedeixen regularment a aquests equipaments, incloent-hi també els centres esportius municipals, s'ha multiplicat per 13,2 en el mateix període.

- *La dimensió social i sanitària.* D'una ciutat que a mitjan dels anys vuitanta comptava amb 8 centres de serveis socials, un 7% de l'atenció primària de salut reformada i 175 persones ateses a domicili, hem

anat cap a una ciutat amb una xarxa de 33 centres de serveis socials, el 100% de centres de salut reformats, i un servei d'atenció domiciliària en expansió que cobreix avui ja 6.774 persones.

- *La dimensió relacional, participativa i comunitària.* Barcelona, el 1982, disposava d'un sol centre cívic i cap consell municipal de participació social. Vint anys després els barris de Barcelona disposen d'una xarxa de 49 centres cívics, i al voltant d'uns 60 projectes d'acció comunitària dinamitzats des de l'atenció social primària. 652 entitats estan incorporades de forma regular als més de 20 consells i grups de treball de ciutat que funcionen en l'àmbit social.

Aquesta transformació en la dimensió social de la política municipal ha tingut

una clara traducció en el terreny dels recursos econòmics que s'hi han destinat. L'any 1980 l'Ajuntament va destinar 96,6 milions d'euros (en euros constants de 2004) a finançar polítiques socials, és a dir, 50.60 per càpita, amb un esforç relatiu de benestar del 17% sobre la despesa municipal. Vint i cinc anys després, l'Ajuntament assigna 385,8 milions d'euros a serveis personals, que representen 256,00 € per habitant, i un 31% del pressupost municipal.

La millora global dels indicadors de desenvolupament humà a Barcelona, així com la reducció de les desigualtats interterritorials i de renda a la ciutat, tenen sens dubte una diversitat de factors explicatius: des del creixement econòmic global fins a l'aportació del teixit associatiu dels barris, passant per les polítiques públiques d'àmbit català, estatal o europeu. Ara bé, sense infravalorar cap d'aquestes variables, es pot afirmar amb nitidesa que els nivells de cohesió i benestar social assolits avui a Barcelona estan directament relacionats —en són en bona part el resultat— amb el desenvolupament d'una sòlida dimensió municipal de serveis a les persones al llarg de 25 anys d'ajuntaments democràtics.

Alhora, el conjunt de plans d'acció recollits al PAM 2004-2007, vinculats a les diferents dimensions de la qualitat de vida i el desenvolupament humà, són una sòlida garantia de la continuïtat del compromís municipal per una Barcelona amb benestar i cohesió.

D'altra banda, Barcelona s'ha vist travessada recentment per un nombre important de canvis —intensos, accelerats i simul-

tanis— en la seva realitat social. Aquests canvis, presents en totes les realitats urbanes europees, i vinculats a la transició cap a la ciutat del coneixement, han provocat l'emergència de situacions de vulnerabilitat, riscos socials i dinàmiques d'exclusió de noves tipologies. Per tal de fer-hi front, aquest Pla per a la inclusió social presenta una bateria ordenada d'objectius, compromisos d'acció municipal i propostes a la resta d'administracions. La futura millora dels nivells de desenvolupament humà i la reducció de les desigualtats a Barcelona es vincula de forma inherent al desplegament efectiu i sostingut d'aquests compromisos.

Estructura del Pla municipal per a la inclusió social

5 principis rectors

concebuts com a criteris operatius aplicables al conjunt de programes, serveis i accions que omplen de contingut el Pla.

6 línies estratègiques

enteses com els grans àmbits d'acció que estructuraven els objectius i les accions del Pla.

12 objectius operatius

entesos com les columnes vertebrals del Pla.

37 accions

PROJECTES, SERVEIS I RECURSOS ESPECÍFICS ja existents, o per posar en marxa al llarg del període de vigència del Pla.

• Els principis rectors del Pla

Els principis rectors del Pla municipal per a la inclusió social són un conjunt de criteris instrumentals d'acció, criteris que configuren la perspectiva des de la qual cal treballar en el marc de qualsevol programa, projecte o servei d'inclusió.

En l'estratègia de Barcelona per a la inclusió, tan important com el catàleg d'accions són les formes i els models d'abordatge de les situacions personals, familiars, grupals i col·lectives. Barcelona ha estat pionera en la superació del paradigma assistencial del benestar social, i en l'assumpció reflexiva i pràctica d'un model preventiu, proactiu, promotor de condicions de desenvolupament humà, i orientat a la qualitat en els serveis d'atenció social.

El Pla municipal per a la inclusió social és hereu d'aquest bagatge i el situa en el nou context de complexitat i dinamisme que caracteritza la realitat social de la Barcelona del segle XXI.

A. Pràctiques d'inclusió preventives

Cal prioritzar les actuacions orientades a l'afebliment dels factors de risc de l'exclusió social, des d'abordatges preventius i proactius sempre que sigui possible. És necessari vincular els serveis d'atenció a persones o col·lectius vulnerables a estàndards elevats de qualitat i a plans de treball personalitzats cap a l'autonomia i la inserció social.

B. Complexitat territorial i proximitat

Barcelona és una ciutat territorialment complexa. Cal equilibrar la necessitat de visions i marcs generals de ciutat, amb l'aposta pel valor de la proximitat. Per una ciutat inclusiva entesa des de la realitat del seus barris, des de la vida quotidiana i les pautes d'organització dels temps i d'ús dels espais que realitzen cada dia les persones que viuen a la ciutat.

C. Integralitat i transversalitat

Els processos d'exclusió i inclusió social són multidimensionals; el seu abor-

datge i tractament, per tant, ha de tenir capacitat per integrar recursos i serveis en el marc de plans de treball personals, grupals o comunitaris. Cal, també, facilitar espais de treball transversal entre professionals com a oportunitats per a l'intercanvi, l'aprenentatge i la intervenció conjunta.

D. Participació i comunitat

Si l'exclusió precaritza el desenvolupament personal, els programes d'inclusió han de capacitar les persones, habilitar el paper d'aquestes en tant que agents actius del seu procés d'incorporació social. Alhora, la participació implica l'enfortiment de les xarxes socials i les dinàmiques comunitàries. Una ciutat inclusiva ha de ser una ciutat amb densitat cívica, convivencial i comunitària.

E. Pràctiques d'inclusió innovadores

Barcelona és una realitat urbana altament dinàmica; també ho són els riscos d'exclusió i els itineraris d'inclusió. La innovació permanent enfront les inèrcies, i la capacitat d'adaptació proactiva de les polítiques d'inclusió en una Barcelona en canvi accelerat en són garantia d'èxit.

• Les línies estratègiques del Pla

Línia estratègica 1. Un sistema públic i universal de serveis socials i atenció a la dependència

• Objectiu estratègic

Proposar i impulsar el reconeixement legal i l'accés efectiu als drets socials, per mitjà de les normes i les polítiques públi-

ques necessàries, en els nivells d'administració competents (autonòmic o estatal), com a garantia estructural d'inclusió a la ciutat.

Aquesta primera línia estratègica del Pla municipal per a la inclusió social pre-tén fixar la posició de l'Ajuntament respecte d'un conjunt de temàtiques bàsiques en la perspectiva d'una ciutat inclusiva que, d'altra banda, no són a hores d'ara competència municipal, i per tant requereixen instruments normatius, programes d'acció i recursos econòmics que cal activar des de la resta de nivells d'administració.

Així doncs, les formulacions d'aquesta línia estratègica no són compromisos d'acció municipal. Són posicions i propostes que l'Ajuntament de Barcelona trasllada als governs autonòmic i estatal a partir del convenciment que l'abordatge i l'acció pública decidida a l'entorn d'aquestes qüestions és un factor clau per assolir els nivells de benestar i cohesió que volem per a Barcelona.

• Propostes

• Aprovació, per part del Parlament de Catalunya, d'una llei de serveis socials: 1) que reconegui l'accés al sistema de serveis socials en tant que dret de ciutadania, amb caràcter, per tant, vinculant i exigible; 2) que concreti el reconeixement de drets en un catàleg de prestacions coherent amb l'objectiu d'una societat inclusiva; 3) que reconegui, en el marc del paper protagonista dels ens locals en la gestió dels serveis socials, l'especificitat de la ciutat de Barcelona, d'acord amb allò que esta-

bleix la Carta Municipal aprovada pel Parlament de Catalunya.

• Expansió de la cobertura i la intensitat de protecció del sistema de rendes mínimes d'inserció. Evolució cap a una renda bàsica que esdevingui un instrument adequat d'acció contra la pobresa relativa i per a la inclusió social, en la perspectiva de l'objectiu d'eradicació de la pobresa, tal com estableix l'Agenda Social Europea per als països de la Unió.

• Desenvolupament de la Carta Municipal de Barcelona pel que fa a: 1) transferència a l'Ajuntament de les competències en matèria d'atenció social especialitzada; 2) creació, posada en marxa i desplegament del Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

• Definició d'un marc de finançament apropiat per al conjunt del sistema de serveis socials a Barcelona, basat en els principis de coresponsabilitat i suficiència de recursos. Aquest nou marc ha de preveure: 1) la transferència, per part de la Generalitat, dels recursos que permetin finançar a un nivell adequat les competències que l'Ajuntament assumeixi; 2) l'increment de les aportacions de la Generalitat fins a igualar, a Barcelona, el nivell de despesa mitjana de benestar social per habitant del conjunt d'ens locals de Catalunya; 3) la incorporació, a la llei de serveis socials de Catalunya, d'un marc de distribució del finançament de l'atenció primària sobre la base de l'esquema dels tres terços.

• Aprovació, per part del Parlament de l'Estat, d'una llei de protecció a la dependència que faci possible el desenvolupament d'un sistema de serveis i pres-

tacions garantides, tendents a assegurar condicions bàsiques d'autonomia personal a les persones en situació de dependència. Aquesta llei haurà de ser respectuosa amb el marc de distribució competencial sobre serveis socials i, per tant, amb la Carta Municipal de Barcelona.

• Expansió de la cobertura i la intensitat de protecció del conjunt de les pensions no contributives del sistema públic de seguretat social, amb l'objectiu de garantir a tota la ciutadania perceptora d'aquestes prestacions uns nivells de renda dignes, per sobre del llindar de la pobresa relativa.

Més enllà dels punts anteriors, directament connectats a l'àmbit dels serveis i les prestacions socials, cal destacar altres tres dimensions més on l'acció pública autonòmica i estatal és indispensable per tal de reduir factors generals d'exclusió que impacten en la realitat social de Barcelona: l'accés a l'habitatge, l'ocupació de qualitat i la integració de la població immigrant. Cal, en conseqüència:

• una política pública d'habitatge que tendeixi a garantir les necessitats socials d'accedir a un habitatge digne i assequible a amplis sectors de població que no poden fer-ho a través de l'oferta de mercat;

• una política laboral que tendeixi a reduir les taxes d'inserció precària en el mercat de treball, i que aposti per l'estabilitat i la qualitat de l'ocupació —enfront de l'actual fragilitat— com a mecanisme de cohesió social;

• una política d'immigració que tendeixi a reduir substancialment la vulnera-

bilitat de les persones immigrants, posant en marxa mecanismes de regularització sobre la base de l'arrelament social i laboral d'aquestes persones.

Línia estratègica 2. L'atenció social primària com a dispositiu bàsic d'inclusió en el territori

• Objectiu estratègic

Potenciar i articular de forma integrada la xarxa de programes, serveis i prestacions socials d'atenció primària vinculada a la prevenció, l'atenció i la inserció de persones i grups vulnerables o en situació d'exclusió.

Les accions d'aquesta línia estratègica pretenen potenciar i articular de forma integrada i equilibrada en el territori els serveis de l'atenció social primària, amb l'objectiu de fer-ne un veritable dispositiu d'inclusió social a Barcelona.

L'atenció social primària s'articula a partir de diferents recursos: *a)* la xarxa bàsica dels 33 centres de serveis socials existents a la ciutat, com a punts integrats d'accés al sistema de recursos d'inclusió a Barcelona; *b)* els serveis d'atenció domiciliària (ajuda personal, neteja de la llar, compres i menjars a domicili, bugaderia, parament de la llar, arranjaments i acompanyaments) orientats a fer possible que persones amb dependència o dificultats socials puguin mantenir-se al seu domicili i entorn habitual; *c)* el serveis d'atenció a les urgències socials; *d)* els programes d'accés a l'habitatge i d'inserció sociola-

boral de persones en situació de fragilitat social; *e)* els serveis i prestacions adreçats a persones amb dificultat de cobertura de necessitats bàsiques, i a persones sense llar permanent, de manera especial a aquelles que travessen dinàmiques de desarrelament social amb poques o nul·les capacitats per iniciar processos de reinserció.

• Objectiu operatiu 1: portar a terme el Pla de millora de l'atenció social primària municipal

Accions

- Revisió de les ràtios professionals, d'acord amb el que estableix el IV Pla d'acció social (PAS) de Catalunya, en el marc d'un nou acord de finançament entre l'Ajuntament i la Generalitat, per al període 2005-2008. El IV PAS fixa una ràtio de 2 treballadors/es socials i 1,5 educadors/es socials per cada 15.000 habitants. Això implica, a Barcelona, arribar l'any 2008 a un total de 210 treballadors/es socials i 157 educadors/es socials en l'atenció primària.

- Revisió dels models de treball als centres de serveis socials per tal d'adaptar-los a les noves realitats socials de Barcelona, i millorar la capacitat i l'eficàcia de les respostes. *a)* Atenció personal i familiar: garantir el dret de tothom a la informació i la valoració de necessitats; elaboració i seguiment de plans de treball individuals o familiars —amb la participació de la persona atesa— sota els criteris d'atenció integral i contracte d'inclusió. *b)* Treball grupal i comunitari: participació activa dels centres de serveis socials en projectes i plans comunitaris, com a agents actius de

cohesió col·lectiva en el territori. *c)* Treball coordinat: sistematitzar la interrelació entre l'atenció social primària, els serveis públics educatius i de salut en el territori, i les xarxes de provisió associativa de serveis socials.

• Objectiu operatiu 2: implantar el nou model municipal integrat de serveis d'atenció domiciliària i de teleassistència

Accions

- Increment del nombre de persones ateses fins a assolir, l'any 2007, una taxa de cobertura del 4%, 13.000 persones a Barcelona (calculada sobre la població de 65 anys i més de la ciutat), amb una intensitat d'atenció adequada a les necessitats de cada persona o llar. Assolir el 2010, d'acord amb el marc legal i de finançament que estableixin la Generalitat i l'Estat, l'accés als serveis d'atenció domiciliària (SAD) en tant que servei públic universal.

- Completar, l'any 2006, la implantació del nou model. *a)* Diversificació dels serveis en dues grans modalitats: el SAD d'Atenció a la Dependència, ajustat a les necessitats de la gent gran fràgil i de les persones amb discapacitat, i el SAD Socioeducatiu, orientat a satisfer les necessitats de persones adultes i famílies desestructurades. *b)* En aquest context, extensió a tots els districtes de la ciutat de la cartera integrada de serveis (cura personal, compres i menjars, neteja, bugaderia, parament, arranjaments, atenció socioeducativa).

- Estendre, fins a l'any 2007, el servei de teleassistència a 25.000 persones d'edat avançada (més de 75 anys) que viuen soles.

Ampliar el servei, d'acord amb el marc legal i de finançament que estableixin la Generalitat i l'Estat, fins a l'objectiu d'universalitat l'any 2010, a partir de criteris progressius d'edat, renda i dependència. El servei —d'orientació preventiva i promotor de l'autonomia personal— inclourà l'atenció puntual les 24 hores de tots els dies de l'any, la custòdia de claus i el control de la inactivitat.

• **Objectiu operatiu 3: desenvolupar el programa de cobertura de necessitats bàsiques i d'atenció a persones sense sostre**

Accions

• Dissenyar, al llarg del període 2005-2010, el model mixt d'equipaments d'inclusió per a persones sense sostre, conformat per una xarxa compartida de centres municipals i concertats. En aquest marc, completar, entre 2005 i 2007, i sota criteris d'equilibri territorial, la xarxa municipal d'equipaments integrals per a persones sense sostre, amb l'objectiu de tenir en funcionament, l'any 2008, tres equipaments integrals públics amb una oferta adequada i diversificada de serveis: acolliment diürn socioeducatiu de caràcter obert, acolliment residencial de baixa exigència, i serveis d'higiene i alimentació.

• Implantar el nou programa de cobertura de necessitats alimentàries, integrant el conjunt d'agents de la ciutat, per tal de garantir l'accés de tothom a l'alimentació. En aquest context, completar, l'any 2005, la remodelació dels menjadors socials i la millora del servei, assegurant la vincu-

lació d'aquest a la xarxa d'atenció social, i garantint el nombre i la qualitat dels àpats diaris necessaris.

• Ampliar i remodelar, al llarg dels anys 2005 i 2006, amb caràcter integral, l'equipament del CMAUS (Centre Municipal d'Atenció a les Urgències Socials). Establir els protocols de relació necessaris, en l'atenció a les urgències socials, amb la resta de serveis socials municipals i, de manera específica, amb la Guàrdia Urbana. Consolidar els dispositius d'emergència social dotant-los dels mitjans materials i humans necessaris per tal de garantir una capacitat i un nivell de resposta adequat.

• Implantar, entre 2005 i 2007, el programa comú d'ajuts econòmics dels serveis socials municipals, com a instrument d'acció contra la vulnerabilitat econòmica. Introduir, al llarg del període 2006-2010, projectes innovadors de caràcter experimental (rendes d'inclusió), coordinats amb el Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció (PIRMI), d'acord amb la seva evolució futura i els itineraris d'inserció dels seus perceptors.

Línia estratègica 3.

L'atenció social especialitzada com a dispositiu d'inclusió de col·lectius vulnerables

• Objectiu estratègic

Potenciar i articular de forma equilibrada en el territori la xarxa de serveis i equipaments socials d'atenció especialitzada, fins a assolir el nivell que permeti l'accés de tothom que en tingui necessitat. Definir programes integrals d'inclu-

sió orientats als col·lectius vulnerables en funció de l'edat, la dependència, l'origen, el gènere o l'estructura de la llar.

Les accions d'aquesta línia estratègica pretenen potenciar i articular de forma equilibrada i harmònica en el territori els serveis i equipaments de l'atenció social especialitzada, amb l'objectiu de fer-ne un veritable dispositiu d'inclusió social a Barcelona.

Els serveis d'atenció especialitzada integren: *a)* programes orientats a donar suport als processos d'acollida i integració social de les persones immigrants, i a generar marcs de convivència intercultural; *b)* serveis que tenen per objectiu proveir els infants amb suport familiar fràgil d'un entorn educatiu de qualitat, reforçar les xarxes de suport social, i dotar-los dels recursos personals suficients per desenvolupar els seus projectes de futur; *c)* serveis orientats a promoure l'autonomia de les persones amb discapacitat: impuls a l'accessibilitat física i comunicativa, integració educativa i laboral en entorns normalitzats, atenció i suport social, promoció de la participació activa, *d)* serveis i programes adreçats a persones grans que requereixen mecanismes de suport personal amb l'objectiu de prevenir la fragilitat, i atendre les seves necessitats en la perspectiva d'envellir en un entorn afectiu, acollidor i inclusiu.

• **Objectiu operatiu 1: desenvolupar el programa d'atenció a les persones grans fràgils, per tal de facilitar un envelliment amb dignitat en un entorn acollidor i inclusiu**

Accions

- En el marc del nou model de Serveis d'Atenció Domiciliària (SAD): *a)* desenvolupar, al llarg del període 2006-2007, la modalitat "Serveis d'atenció a la dependència" orientada, de forma específica, a satisfer les necessitats de les persones grans en un conjunt de set activitats de la vida diària: mobilitat, cuina-alimentació, higiene-cura personal, compres, neteja de la llar, suport emocional i supervisió-control d'entorn; *b)* en tant que no s'assoleixi l'accés universal als SAD, l'any 2010, prioritzar-hi l'accés a partir de criteris socialment redistributius, de manera que s'atengui de forma prioritària la gent gran de renda més baixa i amb manca d'un entorn relacional de suport.

- Estendre, fins al 2007, el servei de tele-assistència a 25.000 persones d'edat avançada (de més de 75 anys) que viuen soles. Ampliar el servei fins a l'objectiu d'universalitat el 2010. El servei —d'orientació preventiva i promotor de l'autonomia personal— inclourà l'atenció puntual les 24 hores del dia tots els dies de l'any, la custòdia de claus i el control de la inactivitat.

- Estendre, l'any 2005, a tots els districtes, els protocols de detecció i intervenció en casos de violència vers les persones grans, i posar en marxa, abans d'acabar l'any 2007, l'equip de suport interprofessional de ciutat. Millorar l'acollida d'urgències socials a la gent gran.

- Incrementar el nombre d'habitatges municipals tutelats i amb serveis per a la gent gran, fins a disposar de 680 habitatges en funcionament el 2007 i un mínim de 1.000 habitatges el 2010. Desenvolupar, en el marc

d'aquests habitatges, un model de suport social integral i de qualitat: atenció individual, actuacions preventives, servei de tele-assistència, SAD, manteniment i neteja, i suport a la integració comunitària.

- Acordar i signar amb la Generalitat, l'any 2005, un nou pla de creació de centres de dia i residències públiques de gent gran a Barcelona. Aquest pla ha de preveure, per al període 2005-2010, la generació d'un mínim de 2.500 places de residència i 800 places de centre de dia sostingudes amb fons públics a la ciutat de Barcelona.

• Objectiu operatiu 2: desenvolupar el programa de promoció de la vida autònoma de les persones amb discapacitat, fent de l'accessibilitat i l'atenció social els eixos bàsics d'inclusió

Accions

- Completar l'any 2006 l'aplicació del Pla municipal d'accessibilitat (serveis i sistemes de transport, espai públic i equipaments). Consolidar el model integral de mobilitat accessible de Barcelona: *a)* adaptació del 100% del transport públic regular l'any 2006; i *b)* universalització, al llarg del període 2005-2007, del servei de transport públic especial "Porta a porta": 20 autobusos, 120 taxis adaptats i extensió progressiva, en l'horitzó del 2010, al conjunt de municipis de l'àrea metropolitana.

- Garantir, al llarg del període 2005-2007, la implantació de les propostes recollides al document d'accessibilitat comunicativa als serveis municipals d'atenció

presencial al públic. Definir, per al període 2007-2010, un pla d'accessibilitat comunicativa del conjunt de sistemes d'informació i comunicació de l'Ajuntament, per a persones amb discapacitats visuals o auditives i altres dificultats de comunicació.

- En el marc del nou model de SAD: *a)* garantir l'any 2007 una taxa mínima del 6% de persones amb discapacitat, menors de 65 anys, sobre el total de població atesa; *b)* garantir una intensitat d'atenció i una cartera de serveis adequada a les necessitats de cada persona, segons la intensitat de la seva discapacitat i el nivell de disponibilitat de suport sociofamiliar. En l'horitzó del 2010, garantir l'accés al SAD de totes les persones amb discapacitat, amb algun dels dos barems (o tercera persona o mobilitat reduïda), no atesos en serveis residencials ni diürns.

- Acordar i signar amb la Generalitat, l'any 2005, un acord de creació de places de centres de dia i serveis residencials per a persones amb discapacitats físiques, psíquiques i malalties mentals. L'acord ha de preveure, per al període 2005-2010, la creació d'un mínim de 100 places de centres de dia i 540 places residencials sostingudes amb fons públics.

• Objectiu operatiu 3: desenvolupar, de forma equilibrada en el territori, la xarxa de suport a les famílies vulnerables i la infància en risc, per tal de facilitar la realització dels seus projectes vitals

Accions

- Generar, d'acord amb la Generalitat, al llarg del període 2005-2010, la xarxa de recursos de suport a les famílies (aco-

lliment, espais familiars, mediació, punts de trobada...), articulada en l'atenció social primària. Implantar, al llarg del període 2006-2007, la dimensió de serveis socioeducatius dels SAD, orientada —entre altres supòsits— a aconseguir l'autonomia i la integració social d'unitats familiars desestructurades. Garantir que l'atenció socioeducativa arriba, el 2007, al 12% de les hores d'atenció domiciliària a la ciutat.

- Participar activament, d'acord amb la Generalitat, en la redefinició del model d'atenció a la infància en risc. A Barcelona, per al període 2005-2010, aquest fet es concreta en tres eixos prioritaris: *a)* la revisió del model de centres oberts; *b)* la potenciació i diversificació dels perfils professionals dels 11 EAIA (equips d'atenció a la infància i l'adolescència) de Barcelona; *c)* la millora dels dispositius d'atenció als menors estrangers sense referents familiars.

- Desenvolupar, entre 2005 i 2010, el conjunt de protocols i pautes de treball que canalitzin l'aportació dels serveis de benestar social al desenvolupament del pla operatiu contra la violència vers les dones: acol·liments d'urgència, suport socioeducatiu, ajuts econòmics d'inclusió, accés a l'habitatge i inserció laboral.

- **Objectiu operatiu 4: desenvolupar els programes socials que permeten incorporar la diversitat d'origen i cultural com un valor bàsic de la ciutat inclusiva**

Accions

- Potenciar, articular, i coordinar amb l'atenció social primària, la xarxa de dispositius socials d'acollida i interculturalitat

(SAIER, serveis lingüístics, mediació intercultural). Garantir, entre 2005 i 2007 un mínim de deu projectes de mediació intercultural comunitària, l'extensió de la mediació veïnal a tots els districtes, i el suport als programes d'acollida dels districtes i de les xarxes associatives dels barris de la ciutat.

- Aprovar, l'any 2005, el Programa municipal de poble gitano, en el marc del Consell del Poble Gitano de Barcelona, com a estructurador de les iniciatives orientades a la inclusió social i el reconeixement cultural dels gitanos i gitanes de Barcelona. Acordar, amb la Generalitat, el programa d'acció social per al col·lectiu de població itinerant, per tal de treballar itineraris d'inserció socioeducativa, laboral i d'accés a l'habitatge.

Línia estratègica 4. Programes d'inclusió transversals per un desenvolupament humà sense exclusions

- **Objectiu estratègic**
Definir de forma transversal programes i serveis d'inclusió en les dimensions bàsiques del desenvolupament humà: els àmbits socioeducatiu i sociosanitari, l'accés a l'habitatge i la inserció laboral de persones i col·lectius vulnerables.

Les accions d'aquesta línia estratègica estan enfocades a vincular els diferents col·lectius definits en les dues línies de treball anteriors (persones sense llar estable, famílies vulnerables, immigrants en procés d'integració, dones en risc, gent gran fràgil, persones amb discapacitat) a les dues

palanques clau de l'autonomia personal: l'habitatge i la inserció sociolaboral, així com a processos socioeducatius i d'accés a recursos de salut.

- **Objectiu operatiu 1: desenvolupar el programa d'habitatges per la inclusió social, com a recurs bàsic d'autonomia en els itineraris personals d'inserció social**

Accions

- Posar en marxa, l'any 2005, el programa d'habitatges amb suport social: entrada en funcionament dels primers deu habitatges. Incorporació, entre 2006 i 2010, d'un mínim de vuit habitatges per any, de manera que la ciutat disposi, el 2010, d'un parc públic mínim de cinquanta apartaments amb suport social, amb presència a tots els districtes. Els habitatges es destinaran a diferents col·lectius en risc social, com a recurs d'allotjament temporal, amb suport dels serveis socials, per tal d'afavorir processos i itineraris d'inserció.

- Signar, l'any 2005, entre l'Ajuntament, la Generalitat i altres agents socials, un acord per a la consolidació i l'enfortiment del Servei de Suport per a l'Accés a l'Habitatge. Aconseguir, entre 2005 i 2010, la formalització d'un mínim de 2.000 nous contractes de lloguer. El programa pretén facilitar l'accés a un lloguer assequible a persones/famílies provinents del programa d'apartaments amb suport social, o bé a persones ateses a la xarxa d'atenció social primària, per mitjà de l'activació d'un conjunt integrat i flexible de recursos i serveis (assegurances, avals, ajuts, seguiments i suports socials).

• **Objectiu operatiu 2: desenvolupar el programa d'inserció laboral de persones en risc d'exclusió, com a recurs bàsic d'autonomia en els itineraris personals d'inclusió social**

Accions

• Enfortir els programes d'inserció laboral de persones vulnerables a l'exclusió. Aconseguir, entre 2005 i 2010, un mínim de 5.000 nous contractes laborals, tot i incrementant les taxes d'inserció de les persones ateses. Potenciar, en concret: 1) el Servei d'Inserció Sociolaboral, adreçat a construir itineraris personalitzats d'accés al treball de persones ateses a la xarxa municipal d'atenció social primària; 2) el Servei d'Orientació, Formació i Suport a la Inserció Laboral (EAL), adreçat a oferir recursos formatius i acompanyar processos d'inserció laboral de persones amb disminució; 3) els programes d'inserció laboral d'immigrants (SAIER) i de minories ètniques (poble gitano).

• Enfortir els processos personalitzats d'inserció laboral vinculats a la percepció de la RMI (renda mínima d'inserció), de manera que aquesta compleixi el seu doble objectiu de mecanisme contra la pobresa i d'instrument actiu d'inclusió sociolaboral. En aquest context, promoure —conjuntament amb la Generalitat— la construcció de marcs de suport a les empreses d'inserció i entitats d'iniciativa social que treballen a Barcelona per la inclusió de col·lectius en dificultats. Revisar i aprofundir l'aplicació de les clàusules socials en els processos de contractació municipal.

• **Objectiu operatiu 3: desenvolupar protocols de coordinació i mètodes de treball en xarxa entre els equips socials, sanitaris i educatius que operen en el territori, per tal de promoure condicions d'inclusió en dues dimensions bàsiques del desenvolupament humà: la salut i la formació**

Accions

• Definir, entre 2005 i 2010, plans de treball conjunts entre les xarxes d'atenció primària de serveis socials, salut, salut mental i atenció a les drogodependències, orientats a la prevenció, l'atenció i el suport a col·lectius vulnerables des d'una perspectiva sociosanitària. Prioritzar, entre 2005 i 2007, abordatges compartits i experiències pilot en tres àmbits: *a)* l'atenció domiciliària a les persones en situació de dependència; *b)* el col·lectiu que exerceix la prostitució en condicions marginals; i *c)* el col·lectiu de persones drogodependents en situació d'exclusió.

• Definir, entre 2005 i 2010, plans de treball conjunts entre els equips d'atenció social, els equips educatius dels centres i les famílies, pel que fa al suport socioeducatiu integral d'infants i joves en risc social. Prioritzar, entre 2005 i 2007, abordatges compartits en tres àmbits: *a)* el treball de prevenció i tractament de l'absentisme i el fracàs escolar; *b)* la dimensió socioeducativa dels serveis d'atenció precoç per a la petita infància amb discapacitats; *c)* el programa d'ajuts econòmics de serveis socials per a l'accés a recursos educatius (ajuts d'escola bressol, ajuts de menjador i de material escolar i beques per a activitats de lleure educatiu).

• Enfortir el programa "A partir del carrer", en tant que recurs d'acció socioeducativa orientat a potenciar el carrer com a espai educatiu, i a vincular els joves al teixit associatiu i de serveis de proximitat. Definir i concretar, entre 2005 i 2007, la vinculació d'aquest programa al Projecte Educatiu de Ciutat.

Línia estratègica 5.

La participació i l'acció comunitària: la dimensió relacional d'una Barcelona amb cohesió i benestar

• Objectiu estratègic

Enfortir la dimensió de promoció social i acció comunitària, i la participació ciutadana i dels agents socials, en el conjunt de programes municipals d'inclusió. Promoure l'articulació de xarxes de relacions comunitàries, en els barris de Barcelona, com a factor per a una ciutat inclusiva.

• **Objectiu operatiu 1: aconseguir la implicació del teixit social i de la ciutadania en el procés de desenvolupament del Pla municipal per a la inclusió social**

Accions

• Signar l'any 2005 i desplegar —entre 2005 i 2010— l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva, com un espai on l'Ajuntament i les entitats participants es comprometen a: 1) impulsar la reflexió orientada a la pràctica innovadora; 2) acordar mecanismes d'intercanvi d'informació i aprenentatge mutu sobre pràctiques d'inclusió; 3) impulsar projectes d'acció

sobre la base d'objectius compartits i treball en xarxa.

- Consolidar els consells sectorials de participació social, potenciant la seva pluralitat i capacitat d'incidència, d'acord amb les normes reguladores municipals. Enfortir el CMBS (Consell Municipal de Benestar Social) com a espai de referència per al seguiment del Pla municipal per a la inclusió social. Impulsar, de forma específica, la dinàmica del Grup de Treball d'Inclusió —en el marc del CMBS— com a àmbit de reflexió i proposta que permeti anar enriquint els programes i serveis municipals contra l'exclusió.

- Impulsar la cultura i les accions de responsabilitat social de les empreses. Expandir i consolidar, en concret, el Projecte B3 (Barcelona, Beneficis, Benestar) com a programa de cooperació entre el món empresarial i el teixit d'entitats de la ciutat, per tal d'impulsar iniciatives fruit de la col·laboració mútua, que elevin els nivells de cohesió social a Barcelona.

- **Objectiu operatiu 2: elaborar, de forma participativa, el Programa municipal per l'acció comunitària**

Accions

- Donar suport, per mitjà del Servei d'Acció Comunitària de la Direcció de

Benestar Social, a les iniciatives dels barris i els territoris de Barcelona que proposin realitzar plans comunitaris. Garantir, entre 2005 i 2007, l'aprovació i posada en marxa de plans comunitaris als deu districtes de la ciutat.

- Generalitzar de forma progressiva, entre 2005 i 2010, a tots els districtes de Barcelona, els programes d'acció comunitària impulsats a escala general de ciutat: “Bon veïnatge”, “Bancs de temps”, “Viure i conviure” (ampliació i diversificació del tipus de convivències), “Mediació comunitària i veïnal”, i Programa de foment del voluntariat.

Línia estratègica 6.

El coneixement, l'intercanvi i la cooperació: aprendre per millorar amb l'objectiu d'una ciutat inclusiva

- **Objectiu estratègic**

Generar un sistema adequat d'informació i coneixement dels perfils socials i les dinàmiques d'exclusió i inclusió a la ciutat, de l'evolució de les polítiques de benestar que impacten sobre la realitat de Barcelona, i dels nivells d'accés de la ciutadania als drets socials. Impulsar la participació de Barcelona en espais d'intercanvi i cooperació sobre polítiques d'inclusió social.

Accions

- Consolidar el Sistema d'Indicadors i l'Observatori de la Inclusió Social en el marc de l'Observatori Barcelona, per tal de conèixer les dimensions on es produeixen dèficits d'inclusió, avaluar els resultats de les polítiques municipals, i resseguir la dinàmica evolutiva de totes les variables. Donar resposta adequada a les necessitats de recerca vinculada a la inclusió social. I potenciar la revista *Barcelona Societat*, en l'àmbit dels serveis a les persones, com a espai apropiat de reflexió i vehicle de coneixement del projecte de ciutat inclusiva.

- Potenciar la presència de Barcelona en el Fòrum de Benestar Social d'Eurocities, i en els programes que s'articulen en el marc d'aquest Fòrum. Participació en l'URBAL i altres projectes vinculats a la inclusió social que relacionin ciutats europees i d'Amèrica Llatina. Fomentar la presència activa de Barcelona en el Fòrum d'Autoritats Locals per la Inclusió Social, i en les xarxes i projectes que es generin en el context d'aquest fòrum . 🔑

POBRESA I DESIGUALTAT A LA CIUTAT DE BARCELONA

SEBASTIÀ SARASA. Ciències Polítiques i de l'Administració. Universitat Pompeu Fabra

Les desigualtats tenen repercussions negatives sobre la dignitat de les persones, sobre la cohesió social i sobre l'eficiència econòmica. D'aquí que tant l'opinió pública com els agents socials i els partits polítics han d'estar informats per conèixer l'abast i l'evolució de les desigualtats, i especialment les seves formes més extremes, com la pobresa i l'exclusió social. En aquest article es fa una presentació de les principals conclusions a les quals han arribat Sebastià Sarasa i Albert Sales en *l'Informe sobre la pobresa i l'exclusió a la ciutat de Barcelona* que han fet per a l'Observatori de la Inclusió Social de l'Observatori Barcelona.

1. Com es defineix la pobresa?

De manera intuïtiva és fàcil identificar com a pobres les persones que hom pot veure dormint al carrer o vivint en barraques, però ¿on és la frontera que separa la població pobra de la no pobra? La resposta a aquesta pregunta és objecte d'un debat que no està resolt i en el qual es barregen un seguit de apriorismes amb avenços en el coneixement empíric. Una qüestió primera és definir què entenem per pobresa i com identifiquem les dimensions de la pobresa que hem de mesurar.

El primer escull que hem de salvar per mesurar la pobresa és tenir clar si entenem la pobresa com una situació que és igual a tota societat i en tots els temps, o si, més aviat, considerem que la pobresa varia segons el context en el qual viuen les persones. En l'argot de les ciències socials aquesta distinció s'ha traduït en dues defi-

nicions de pobresa anomenades absoluta, l'una, i relativa, l'altra.

Els intents de definir la pobresa en termes absoluts han de salvar, però, no poques dificultats. La primera i més important és que han de demostrar que en el fons no estan utilitzant una mesura relativa; de fet, les dues propostes més serioses de definició de pobresa absoluta fetes al llarg de la història moderna discrepen precisament en la relativitat amb la qual descriuen el que és el llindar de la pobresa. La primera la va fer al Regne Unit J. Rowntree al final del segle XIX, i considerava que era pobra tota persona que no obtenia uns ingressos mínims per poder pagar un mínim d'aliments amb els quals mantenir la subsistència física. La segona, definida per Orshansky els anys seixanta del segle XX, i que ha estat adoptada pel govern dels EUA com la seva definició oficial de pobresa, afegeix al costell d'aliments bàsics el cost d'un seguit de béns també bàsics però no alimentaris, com ara l'habitatge i la roba, entre d'altres.

La diferència entre ambdues definicions absolutes radica en la relativitat del moment històric en el qual es van fer. Al segle XIX la fam era freqüent a les societats industrials, i els nivells de consum d'altra mena de béns era molt per sota d'allò que consumeix la majoria de la població un segle més tard. Al segle XX, definir la pobresa en termes estrictes de subsistència biològica segurament hauria estat interpretat per l'opinió pública com un insult a la dignitat humana.

Bona prova de la relativitat d'aquesta mesura són les freqüents modificacions que el govern nord-americà ha de fer dels indicadors de pobresa "absoluta". D'aquí que

l'opinió més generalitzada en l'àmbit de les ciències socials, almenys a Europa, és que la pobresa ve definida per l'estil de vida que és majoritari en una societat i, naturalment, aquest estil de vida es modifica amb el temps.

Acceptada la relativitat de la pobresa, queden per resoldre alguns problemes pràctics encara. El primer de tots és que si la situació de pobresa és una situació relativa envers altri, hem d'identificar "en relació amb qui" considerem que hom és pobre. Això obliga a respondre una pregunta doble: d'una banda, com identifiquem l'estil de vida majoritari, i de l'altra quin és l'àmbit territorial de referència per definir aquest estil de vida. No és el mateix definir un estil de vida "majoritari" en una petita ciutat rural que en un país, o que en el conjunt de la Unió Europea. La definició de l'àmbit territorial té una gran dosi d'arbitrarietat, però aquesta arbitrarietat no és infinita, ja que està limitada per l'interès que suscita l'estudi que hom faci de la pobresa. Quan l'interès prové d'una autoritat pública el criteri de referència acostuma a ser l'àmbit territorial sobre el qual aquesta autoritat té competència política. En el nostre cas, l'àmbit territorial agafat com a referència de l'estil de vida majoritari ha estat el del municipi de Barcelona.¹ Un cop triada una demar-

1. Una altra qüestió ben diferent és determinar quin hauria de ser l'àmbit territorial de referència des del punt de vista dels efectes científicament esperats de la desigualtat sobre una societat. Aquí hi ha encara un buit teòric important i un mar d'informació pendent d'obtenir. Sabem, pels estudis de Wilkson (1996), per exemple, que en l'estat de salut de les persones té una influència certa la desigualtat subjectiva percebuda per les persones envers la seva comunitat local, sabem també que en la percepció que tenen els ciutadans i ciutadanes d'una nació de la seva pobresa o riquesa influeix el nivell de vida de les nacions veïnes.).

Dossier

cació territorial hem d'identificar les dimensions de la pobresa que haurem de considerar. En comentarem ara algunes de les més rellevants.

1.1 Dimensions de la pobresa

La manera més senzilla de mesurar la pobresa és, a partir de la capacitat de consum corrent que tenen les llars, l'anomenada "pobresa monetària". Aquesta capacitat pot ser estimada a partir de les despeses o a partir dels ingressos de la llar. L'elecció d'un o altre criteri no és neutral i té conseqüències en l'estimació del llindar de pobresa i en la quantitat i la qualitat de les persones identificades com a pobres. Per exemple, és sabut que hi ha una porció important de transferències en metàl·lic des de les persones més grans cap als seus fills i filles, d'aquí que si mesurem la capacitat de consum per la despesa corrent realitzada a cada llar infravalorem el benestar de les persones grans perquè sostenen una part del seu consum en benefici dels seus fills i filles. En aquest cas fora millor estimar la capacitat de consum a partir dels ingressos. Però amb aquest procediment tindrem menys capacitat de copsar la influència de la riquesa patrimonial en el benestar de les persones quan aquest patrimoni permet accedir a nivells de consum superiors als d'aquelles persones que perquè no tenen cap patrimoni han d'estalviar proporcionalment més dels seus ingressos.² Com que el llindar de pobresa ha d'estar definit a partir de l'estil de vida majoritari, es considera que aquest estil de vida es corres-

pon amb aquell de què gaudeix la mitjana de la població. D'aquesta manera, es considera pobre tothom que tingui una renda disponible molt per sota d'aquesta mitjana. La Unió Europea recomana utilitzar el 60% de la mediana estadística com a llindar de pobresa,³ però per la limitació de les dades disponibles que comentarem més endavant, nosaltres no hem pogut aplicar estrictament aquest criteri malgrat que ha estat un punt de referència.

Prèviament, però, hem d'estimar la renda personal equivalent, que mai no equival als ingressos personals. Hi ha persones amb ingressos regulars i d'altres que no en tenen cap perquè no tenen edat per treballar o, com en el cas de moltes dones, perquè han fet l'opció de fer de mestresses de casa. Com que la majoria d'aquestes persones viuen amb d'altres que les mantenen, hem d'estimar la renda per càpita dels membres de cada llar assumint una mancomunitat de rendes. Però a més hi ha economies d'escala de manera que la renda disponible d'una persona que viu sola és inferior a la de dues persones que obtenen cadascuna uns ingressos similars als de la primera i comparteixen habitatge i despeses comunes. És per això que estem obligats a utilitzar escales d'equivalència per estimar la renda per càpita, escales que ponderen la grandària de cada llar en funció de la seva composició demogràfica. Nosaltres hem utilitzat l'escala de l'OCDE modificada, que assigna un valor 1 per a la primera persona adulta, 0,5 per a cadascuna de les persones adultes següents i 0,3 per a cada persona menor d'edat.

L'exclusió i la pobresa són, però, manifestacions extremes d'unes pautes d'estratificació social més àmplies que, indirectament, podem mesurar mitjançant indicadors de desigualtat en la distribució de la renda. En el nostre treball hem fet servir els quocients entre quartils, el coeficient de variació, l'índex Gini i les mesures de desigualtat de Theil. Tots ells tenen sensibilitats diferents a l'hora de registrar canvis en la distribució de la renda, la qual cosa aconsella emprar-ne més d'un per fer un balanç equilibrat de com ha evolucionat la desigualtat de renda en un període de temps.

Amb la pobresa monetària, però, no n'hi ha prou per copsar les desigualtats, ni tan sols les econòmiques. El concepte de privació relativa en l'accés a determinats béns i serveis és un complement a l'indicador de la pobresa monetària. La idea bàsica continua sent que una persona pateix "privació relativa" si no gaudeix de certs béns i serveis que són comuns a la

2. En el nostre estudi de Barcelona hem utilitzat els ingressos, ja que aquesta era l'única variable de renda registrada a l'Enquesta metropolitana de Barcelona.

3. La fixació d'aquest llindar no deixa de ser arbitrària, i discutible. Alguns estudis utilitzen el 50% de la mediana. A més hi ha distincions igualment arbitràries per definir la pobresa extrema: en alguns estudis es fa servir el 33% de la mediana i en d'altres el 25% de la mitjana per definir el llindar de pobresa extrema. Hi ha, a més, altres criteris alternatius per definir el llindar de pobresa, com els llindars basats en drets socials reconeguts per l'Estat (com ara el salari mínim interprofessional o algunes prestacions econòmiques com la renda mínima d'inservici o les pensions no contributives), o els basats en criteris subjectius de la població (com ara els nivells de renda equivalent de les persones que subjectivament es consideren a si mateixes pobres, o el nivell de renda per sota del qual la majoria de la població assegura que seria impossible viure dignament).

seva societat, sempre que aquesta carència no sigui voluntària. Whelan *et al.* (2003) han identificat un seguit de béns que han classificat en béns bàsics, béns secundaris, habitatge i medi ambient, la manca d'accés als quals no es simètrica amb la pobresa monetària. Curiosament, a Espanya i Catalunya la privació relativa és més freqüent entre els grups amb ingressos al voltant del llindar de pobresa que entre aquells que se situen prop de la pobresa extrema (Husain, 2002; Mercader *et al.*, 2003). Una altra mena de privacions, com la referent a la salut, per exemple, tampoc és del tot simètrica amb la pobresa monetària, ja que les variables d'ocupació i gènere tenen una clara influència amb una relativa independència de la renda.

Una altra dimensió crucial de la pobresa que cal tenir en compte és el temps. Sigui quin sigui el criteri de mesura de la pobresa, el temps durant el qual una llar viu en situació de pobresa és determinant en les conseqüències personals i socials i, de manera espectacular, en el nombre de persones pobres que estimem. Si agafem un període de cinc anys seguits, les diferències entre la quantitat de persones pobres que hi ha en un moment precís de temps, les que són pobres persistents tots els anys, i la quantitat de persones que al llarg dels cinc anys són pobres en un moment o un altre, varia tant que la pregunta "Quin és el risc de pobresa que tenen els ciutadans i ciutadanes d'un país?" no es pot contestar sense fer un seguit llarg de matisacions.

A Espanya, per exemple, durant els anys 1994 a 1998 la pobresa estimada any rere any s'ha situat al voltant del 13%, però

no arriba al 3% el volum de la població que va ser pobre de manera continuada en tot el període. La xifra més colpidora, però, és la referent a totes les persones que en un o altre d'aquests anys havien tingut ingressos per sota del llindar de pobresa, que se situava al voltant del 30% de la població (Layte i Whelan, 2002). Això significa que és de gran importància distingir entre la pobresa conjuntural i la pobresa crònica. La primera afecta un nombre elevat de la població en un moment o un altre de la seva vida, bé per un esdeveniment demogràfic, (abandonar la llar dels pares, tenir un fill, patir una ruptura familiar...) o per un succés laboral com pot ser la pèrdua temporal de la feina o, en el cas dels treballadors i treballadores autònoms i petits empresaris, una davallada de l'activitat econòmica. Però aquesta pobresa sol acabar aviat quan es tracta de persones amb prou recursos personals i socials.

Més preocupant és la pobresa quan és crònica, en aquest cas, i si la pobresa és extrema, està molt associada a l'exclusió social, és a dir, la marginalitat i la no participació en el món del treball formal, de l'habitatge, la salut i la majoria d'activitats socials més comunes. L'exclusió es caracteritza per una relativa irreversibilitat, almenys a curt termini, i per una certa incapacitat de les persones afectades de sortir de la seva situació. És per això que la millor manera de combatre-la és la prevenció de l'extrema pobresa crònica.

Quan analitzem l'exclusió social com un procés que condueix a un estat de marginalitat, és aleshores quan podem intuir les relacions que hi ha entre la pobresa

econòmica i la privació de béns bàsics com un seguit de mancances que, quan s'acumulen de manera persistent, condueixen molt probablement a l'exclusió.

1.2 Un estudi adaptat a les fonts d'informació disponibles

La decisió de quins indicadors fer servir per mesurar la pobresa està d'alguna manera condicionada per les fonts d'informació disponibles. Les fonts de dades sociodemogràfiques més representatives de la ciutat són el cens de població i el padró municipal. Aquestes fonts, però, independentment que siguin adequades per mesurar totes les dimensions de la pobresa, són molt limitades atès el dilatat espai que hi ha de temps entre les dates en què la informació és recollida. D'altra banda, hi ha tot un seguit de registres municipals on es recullen dades dels usuaris i usuàries dels serveis locals que podrien servir, si més no, per identificar alguna mena de pobresa "oficial", però cap d'ells permet una mesura rigorosa del volum de la pobresa a la ciutat de Barcelona atès que han estat dissenyats per a obtenir informació sobre la gestió dels programes més que no pas per a obtenir informació fiable i sistemàtica sobre les condicions de vida dels usuaris i usuàries.

Tant si hom adopta un concepte de pobresa estrictament monetària o el concepte de pobresa més ampli, que inclouria l'anomenada exclusió social, els registres municipals tenen limitacions insalvables per a estimar el volum de població en situació de necessitat. Només poden donar una

informació molt desigual sobre les persones usuàries dels programes i serveis municipals, i deixar de banda totes aquelles llars que són ateses per altres xarxes de benestar social que hi ha a la ciutat. Aquesta limitació podria ser suavitzada si hom tingués accés als registres dels diferents departaments de la Generalitat relacionats amb el benestar social de la ciutat, però fins i tot en aquest cas quedarien fora d'estudi les llars que estan en situació de necessitat i no accedeixen a cap servei públic.

Els estudis nacionals basats en enquestes sobre condicions de vida que inclouen la població de Barcelona tenen limitacions molt desiguals. La majoria són del tot insuficients a causa de la manca de representativitat derivada de la poca grandària de les mostres, malgrat que contenen informació rellevant per a mesurar algunes dimensions significatives de la pobresa. En aquesta situació podem incloure l'Enquesta de població activa, l'Enquesta de presupostos familiars i el Panel de llars de Catalunya de la Fundació Jaume Bofill. L'única excepció pel que fa a representativitat és l'Enquesta de salut de Barcelona, amb una mostra molt gran de la ciutat. Aquesta enquesta conté dades interessants per a la mesura de l'exclusió però insuficients atès que està dissenyada amb interessos bàsicament epidemiològics.

L'Enquesta metropolitana de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona permet obtenir una mostra representativa a escala general de la ciutat, que ens ofereix una informació regular cada cinc anys; ha estat considerada, per tant, un bon punt de partida per fer un balanç

sobre com ha evolucionat la pobresa a la ciutat i també per tenir una radiografia de com es distribueix el risc de pobresa entre la població. Malauradament, un seguit de limitacions que comentarem tot seguit fan que aquesta informació no sigui tan acurada com ens agradaria. Algunes de les limitacions són inevitables atès el tipus d'enquesta que és. Per exemple, com tota enquesta que es realitza periòdicament, però amb mostres de població diferents, no permet fer un seguiment de les trajectòries vitals de les persones, cosa que exigiria una enquesta tipus panel,⁴ i per tant qualsevol informació sobre persistència i cronificació de la pobresa no és al nostre abast.

Altres limitacions provenen d'eleccions metodològiques ja fetes i que podrien ser modificades en futures enquestes sense alterar significativament el cost ni la substància actuals. La mostra actual és representativa de les persones que resideixen a l'àrea estudiada, però no és representativa de les llars existents. Les llars estan esdevenint el criteri per fixar la mostra en la majoria d'enquestes europees sobre condicions de vida, atès que la qualitat de vida de les persones està condicionada per la unitat de convivència on comparteixen els recursos.

L'estructura de la llar és un punt crucial per fer un seguiment de les pautes de comportament demogràfic (independència de la gent jove, coresidència o autonomia de les persones grans), de la divisió del treball entre gèneres i grups d'edat (cura de les persones dependents i els infants, treball remunerat, realització

d'estudis...) i de la distribució de la renda i l'ocupació (l'atur, per exemple, és una dada important però cada cop ho és més la proporció de llars on cap del membres està ocupat).

En la configuració actual de l'EMB, la renda és mesurada utilitzant una escala d'interval que no permet fer una estimació acurada de la pobresa ni dels canvis en la distribució de la renda entre llars i individus. Els problemes més importants provenen del fet que la mesura de la renda per intervals no permet fixar amb precisió els nivells de renda màxima ni mínima, la qual cosa limita l'estimació acurada de la renda mitjana i tots els indicadors habituals en la mesura de l'equitat distributiva. D'altra banda, els intervals són de grandàries diferents i l'escala utilitzada és fixa i queda desfasada per l'efecte de la inflació i del creixement real de la renda agregada.

A més de l'EMB, també hem fet servir com a font l'Enquesta de salut de Barcelona, i hem afegit a més la informació disponible sobre les persones en situació de pobresa oficialment reconegudes, incloent dins d'aquesta rúbrica totes aquelles llars que són reconegudes per la Generalitat com a portadores del dret a una renda d'inserció a través del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció, i aquelles persones sense sos-

4. El panel consisteix en una enquesta que es repeteix al llarg d'un seguit d'anys i que mantsempre es passa a les mateixes persones. De fet un panel no es del tot imprescindible, ja que hi cap la possibilitat de fer enquestes amb mostres diferents però incloent-hi preguntes retrospectives que permetin dibuixar trajectòries vitals passades.

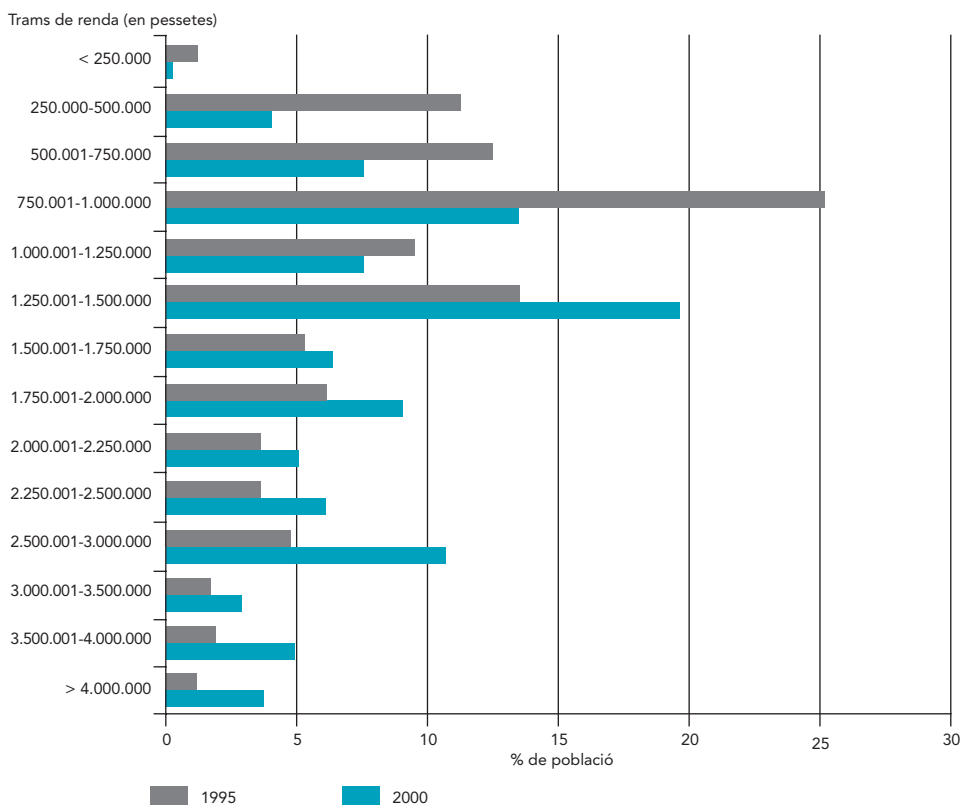
tre detectades pels serveis municipals. No hem pogut accedir a informació rellevant sobre la població perceptora de pensions no contributives, la qual cosa hauria enriquit el coneixement sobre el moll de la pobresa més extrema.

Finalment, l'anàlisi de les dades esmentades ha estat complementada amb la informació aportada per altres estudis disponibles que han analitzat aspectes particulars, com ara l'aprofitament de l'ensenyament, l'accés a l'habitatge o les condicions de vida de les persones grans i de les dones.

2. Evolució de la desigualtat i la pobresa econòmica

L'estimació de la renda personal equivalent l'hem feta a partir de les respostes de la població entrevistada a l'EMB sobre els intervals de renda on situaven els ingressos de les seves llars. Aquest procediment presenta dificultats per estimar la distribució de la renda en tant que l'EMB no informa del límit superior de la distribució, ja que el tram superior considerat era el de més de nou milions de pessetes, sense precisar quant més. La dificultat és més gran si considerem que l'escala de trams de renda era la mateixa per a les dues enquestes de 1995 i 2000, i que en aquests anys hi ha hagut un increment global de la renda disponible a Barcelona que sobrepassa l'efecte de la inflació (Piqué, 2002). Com podem veure al gràfic 1, la moda de la població s'havia desplaçat d'una renda per càpita equivalent de 750.000 a 1.000.000 de pessetes l'any 1995, al tram comprès

Gràfic 1.
Distribució de la renda per càpita equivalent. Barcelona, 1995-2000

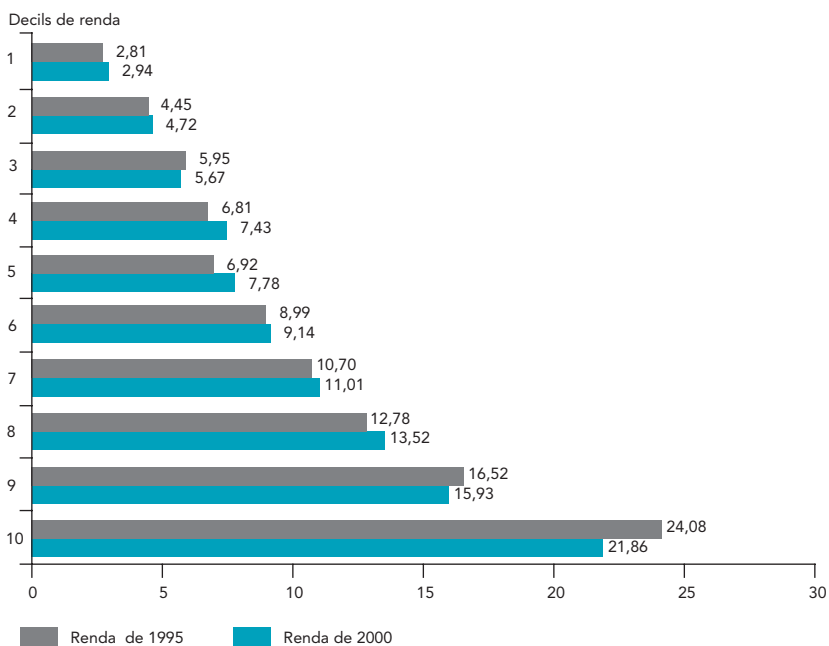
entre 1.250.000 i 1.500.000 pessetes l'any 2000. Amb totes les precaucions que cal extreure d'aquesta advertència, mostrem quina ha estat la distribució de la renda per decils (gràfic 2) i les corresponents corbes de Lorenz (gràfic 3).

Les recomanacions de la Unió Europea aconsellen definir la situació de pobresa com la d'aquelles llars els membres de les quals tenen una renda personal equivalent inferior al 60% de la mediana de la distribució de la renda. Però a causa de les dificultats metodològiques de l'EMB, ja

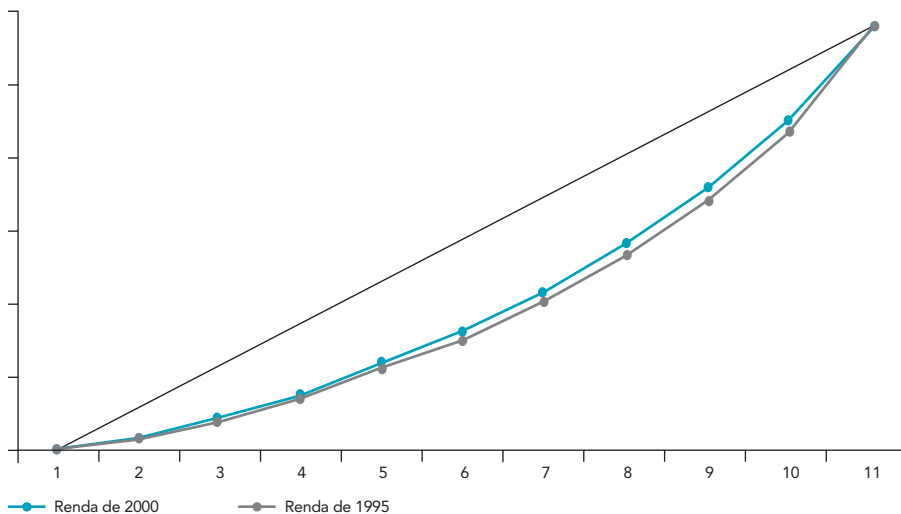
esmentades en aquest informe, hem fet una distinció entre persones pobres, en situació de precarietat i benestants seguint els criteris següents:

- Per persones en situació de pobresa hem entès aquelles que disposaven d'uns ingressos per càpita que, segons l'EMB, les situava al primer decil de la distribució de la renda. El límit superior de renda d'aquest decil equivalia al 50% de la mediana estadística tant l'any 1995 com el 2000.
- Dins el segon decil hi ha una proporció de persones que tenen un nivell de

Gràfic 2.
Distribució de la població segons els ingressos per decils de renda.
Barcelona, 1995-2000

Gràfic 3.
Corbes de Lorenz 1995 i 2000

renda similar al que tenen algunes situa- des al primer decil, però també d'altres amb una renda per càpita que equivalia al 66,7% de la mediana l'any 2000 i al 75% l'any 1995. La impossibilitat de destriar entre unes i altres ens ha fet aconsellable definir les situades al segon decil com persones en situació de precarietat, ja que són a la fron- tera de la pobresa.

- La resta de la població entrevistada l'hem definit com a benestant.

Amb aquests criteris, les persones pobres de Barcelona se situarien al voltant del 12% de la població resident l'any 2000, és a dir, unes 180.000 persones.

Entre els anys 1995 i 2000 les oportu- nitats del mercat de treball han millorat de manera notable tant pel que fa a l'augment de l'ocupació com de l'estabilitat de les con- tractacions. Dos grups demogràfics han estat especialment afavorits per aquesta millora, la gent jove i les dones. Entre les dones, les d'edat compresa entre els 45 i 60 anys han viscut l'augment més notable d'activitat laboral. Aquesta tendència ha significat una reducció important de dos factors crucials en el risc de pobresa, l'atur de llarga dura- da i la proporció de llars on cap dels seus membres treballa, i que s'ha vist reflectida en la reducció dels expedients tramitats en el Programa de la renda mínima d'inserció.

Tot plegat indica que una millora en la renda disponible de les llars més pobres de la ciutat s'ha pogut produir entre els anys 1996 i 2001, però amb les dades dis- ponibles es fa difícil concloure amb rotun- ditat que això hagi significat una reducció de la desigualtat econòmica entre les per- sones residents a Barcelona.

La banda més inferior de la distribució de la renda (el 10% més pobre de la ciutat) ha mantingut constant el seu diferencial envers la mediana de la distribució, de manera que en termes relatius era l'any 2000 tan pobre com ho era cinc anys abans malgrat haver tingut accés a més oportunitats d'ocupació. Dit d'una altra manera, els membres de les llars més pobres l'any 1995 han pogut accedir a feines remunerades que han augmentat la seva renda disponible i els ha fet innecessari el recurs a ajuts socials com la renda mínima d'inserció.

No obstant això, bona part de la resta de llars barcelonines també ha vist créixer les seves rendes de manera que la distància entre les llars més pobres i les situades a la mediana de la distribució s'ha

mantingut constant. A grans trets, quasi tothom és més ric, però la desigualtat no s'ha reduït. Es més, hi ha persones per a les quals ha empitjorat la posició relativa. Hi ha hagut una pèrdua de renda relativa per part del grup de persones situades en el tercer decil de la distribució (gràfic 1), la qual cosa significa que aquestes persones s'han acostat a una situació de precarietat relativa superior a la que tenien a la meitat dels anys noranta.

A la taula 1 podem observar més igualtat en la distribució, que es reflecteix en tots els indicadors calculats, tant el de Gini com els de Theil i el coeficient de variació, però aquesta millora aparent en la distribució de la renda ha d'estar matisada. Els indicadors que experimenten més variació són

els més sensibles als canvis en els extrems de la distribució. A la mateixa taula podem observar com el coeficient de variació i l'índex d'entropia, tots dos molt sensibles als canvis en els trams superiors de la distribució, mostren una reducció més important que la de l'índex de Gini, més sensible als canvis en els trams intermedis.

Aquestes dades són coherents amb el fet ja explicat que, pel fet que es fa servir la mateixa escala de trams de renda en les dues enquestes de 1995 i 2000, s'ha produït un desplaçament de tota la població cap als trams superiors, mentre que de les persones que ja tenien ingressos molt elevats l'any 1995 no tenim informació de la seva renda el 2000, i tot plegat fa que aparentment hagin perdut participació sobre el

Taula 1.
Indicadors de la distribució de la renda. Barcelona, 1995-2000

		Coeficient de Gini		Coeficient de variació		Coeficient de Theil - 0 Desviació logarítmica mitjana		Coeficient de Theil -1 Índex d'entropia	
		1995	2000	1995	2000	1995	2000	1995	2000
		0,32	0,30	0,65	0,59	0,17647	0,15351	0,169268	0,14306
% de reducció		- 7 %		- 9 %		- 13 %		- 15 %	
						1995		2000	
a	Renda màxima del 12 % dels habitants amb menys ingressos					500.000		750.000	
b	Renda mínima del 10 % d'habitants amb més ingressos					2.500.000		3.500.000	
d	Renda màxima del quartil inferior					750.000		1.000.000	
e	Renda mínima del quartil superior					1.500.000		2.250.000	
c	Mediana de la distribució d'ingressos					1.000.000		1.500.000	
Ràtio b/a						5,00		4,67	
Ràtio e/d						2,00		2,25	
Ràtio a/c						0,50		0,50	
Ràtio d/c						0,75		0,67	

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta metropolitana de Barcelona de 1995 i 2000.

conjunt de la renda total de Barcelona. Per aquesta mateixa raó, l'índex de Theil, calculat com la desviació logarítmica mitjana, que és molt sensible als canvis en els trams inferiors, mostra una millora que en cert grau és fictícia. Per salvar d'alguna manera aquest inconvenient, és interessant fixar-nos en altres tipus de mesura que puguin ser menys sensibles a la renda màxima de les persones més riques.

En primer lloc podem comparar la renda mínima del 10% de la població més rica amb la renda màxima del 10% de la població més pobre (en aquest cas hem triat el 12% ja que una part de la població del segon decil en totes dues enquestes manté la mateixa renda màxima que la del primer decil). Aquesta ràtio ha baixat de 5 a 4,67, la qual cosa indica una relativa millora en l'equitat vertical de la distribució entre els extrems, però si comparem la renda màxima del primer decil amb la mediana de la distribució (vegeu la ràtio a/c) observem que es manté tots dos anys en el 50%, és a dir, que la persona més rica del primer decil té un ingrés per càpita equivalent a la meitat dels ingressos per càpita que té la mediana de la població, i aquesta proporció no ha estat alterada en el període estudiat. Per tant, la suposada millora de les persones més pobres només es donaria envers les més riques, i aquest resultat bé podria ser el resultat erroni de les dificultats esmentades per mesurar la renda real de les més riques l'any 2000.

Li ha anat pitjor a la ciutadania amb un nivell d'ingressos situat en el tercer decil, és a dir, a les persones de menys ingressos entre les "benestants" i que se situen

a la frontera que separa les benestants de les que es troben en situació de precarietat. La seva participació en la renda total de la ciutat ha caigut del 5,95% al 5,67%, una reducció que infravalora la pèrdua de renda relativa atès que, per les raons ja explicades, la renda total és superior a la registrada a l'enquesta. La seva pèrdua de poder adquisitiu queda palesa també quan comparem la renda màxima del quartil inferior (el 25% més pobre de la població) amb la renda mediana. Aquesta ràtio ha caigut del 75% al 67% (vegeu la ràtio d/c). A més, si comparem la renda mínima del 25% més ric de la població amb la renda màxima del 25% més pobre de la població, observem que la ràtio ha pujat de 2 a 2,25 (vegeu la ràtio e/d).

3. Factors de risc i composició social de la població exclosa

Els factors que expliquen el risc de pobresa han variat poc en el període estudiat. L'estructura de les llars, l'edat i el gènere continuen sent factors fonamentals, sobretot quan es combinen amb la posició de classe social que té la ciutadania. Si cap canvi s'ha produït no ha estat precisament beneficis per a les dones; la feminització de la pobresa ha augmentat, com també ho ha fet la privació relativa de les dones en una dimensió crucial del benestar com és la salut. D'altra banda, l'estabilitat mostrada per l'estructura de les desigualtats econòmiques de la ciutat al llarg de la segona meitat dels anys noranta podria ser el reflex d'unes polítiques socials estatals i autonòmiques que durant aquests anys

han anat més dirigides a compensar les pèrdues d'ingressos quan no s'accedeix o s'abandona el mercat laboral que no pas a obtenir una millora estructural en la distribució de la riquesa i de les oportunitats vitals de les persones.

Entre els factors que hem pogut identificar com a relacionats més estretament amb la pobresa i l'exclusió destaquen l'estructura de les llars, la inactivitat laboral, el gènere i l'envelliment, però tots aquests factors estan molt associats amb un altre que els dona certa connexió: la pertinença a la classe treballadora. Fins i tot el risc de pobresa de les persones immigrants està força condicionat per les ocupacions precàries que moltes estan obligades a exercir malgrat que algunes tenen credencials educatives superiors a les requerides per les feines que desenvolupen.

L'etiquetatge genèric de la immigració com a "problema social" és un error que certs mitjans de comunicació alimenten entre l'opinió pública quan no precisen amb cura qui són i què fa "la població immigrant". L'exclusió que pateixen les persones estrangeres d'uns països concrets no són generalitzables a tota la immigració. Hi ha a la nostra ciutat un nombre important de persones immigrades que exerceixen ocupacions de classe mitjana i que no pateixen cap risc de pobresa ni d'exclusió dels béns bàsics, mentre que són aquelles inserides en ocupacions de classe treballadora les que pateixen el risc més alt de pobresa i que les fa usuàries potencials dels serveis socials de la ciutat. Malauradament, les dades de l'Enquesta metropolitana de Barcelona no permeten fer una anàlisi fia-

ble del risc d'exclusió que té la població immigrant segons el país d'origen, les credencials educatives i les ocupacions. Només hem pogut detectar la seva presència important entre les persones sol·licitants de la renda mínima d'inserció, i això ens dibuixa un escenari de gran importància per a la política social que serà tractat al final de les nostres conclusions.

3.1 L'estructura de les llars

La capacitat econòmica de les persones està condicionada pel total d'ingressos que entren a la llar on viuen, d'aquí que l'estructura de les llars sigui un factor important per entendre la pobresa de la ciutat. La ruptura de la unitat de convivència augmenta de manera notable el risc de pobresa per a les dones i les persones menors d'edat, sobretot. Quasi la meitat de les persones viudes, i un terç de les separades o divorciades són pobres o estan en situació de precarietat econòmica. D'altra banda, entre les perceptores de la renda mínima d'inserció hi ha una proporció molt elevada de llars monoparentals, i les persones solitàries representen el 47% dels expedients vigents.

La presència encara força estesa d'un model de família on el marit és el sustentador principal i la dona es dedica principalment al treball domèstic, fa que en cas de separació o divorci sigui aquesta qui queda sense una font d'ingressos suficient, no només per a mantenir el nivell de vida que havia assolit mentre vivia amb la seva parella, sinó per situar-se en molts casos per sobre del llindar de la pobresa.

El mateix s'esdevé quan la ruptura familiar és produïda a causa de la mort del marit, un fet que incideix de manera notable entre les dones d'edat avançada. El risc de pobresa com a conseqüència de la ruptura familiar és especialment greu entre les dones que o bé tenen un nivell baix de credencials educatives, o mai no han tingut una experiència laboral continuada. Si són joves tenen dificultats per trobar una ocupació ben remunerada, i si són majors de 64 anys no tindran cap altra font d'ingressos que la pensió de viduïtat, la major part de les vegades insuficient si el marit ha estat un treballador amb ingressos del treball baixos.

3.2 La inactivitat laboral

La inactivitat laboral és un risc clar de pobresa sobretot quan hom té edat de treballar. Mentre que només una de cada deu persones que treballen estan en situació de precarietat o pobresa econòmica, prop del 40% de les que no treballen es troben en aquesta situació. Convé no oblidar que en aquest últim grup s'inclouen les mestresses de casa que comparteixen els ingressos d'un sustentador principal que són del tot insuficients. L'abandonament del mercat de treball per tenir cura dels infants o d'una persona gran dependent suposa a les dones una càrrega feixuga que no només afecta la seva qualitat de vida personal, sinó que incideix també en la qualitat de vida de tots els membres de la seva llar. La majoria de dones que han demanat una baixa voluntària a causa d'embaràs són pobres o precàries, la qual cosa vol dir que també ho són totes les persones amb les quals con-

viuen. L'opció que ha permès en molts països europeus superar aquesta situació ha estat la promoció dels contractes a temps parcial, però en el nostre país aquesta opció és molt limitada i a més no garanteix una mínima seguretat econòmica a la llar, com ho demostra el fet que quasi el 30% de les persones que a Barcelona treballen a temps parcial estan en un nivell de pobresa o precarietat.

3.3 La classe social

Tot plegat ens indica que el factor decisiu per entendre la desigualtat econòmica i la pobresa és la classe social de pertinença. El 70% de les persones pobres barcelonines són població obrera, treballadors i treballadores dels serveis, dependència del comerç i dones de fer feines. És entre aquests grups ocupacionals on les ruptures familiars i la inactivitat laboral per causa de l'atur, una incapacitat o la jubilació poden tenir unes conseqüències més dramàtiques. També entre aquestes classes socials és pitjor l'estat de salut i, com comentarem amb més detall, l'exclusió dels seus fills i filles dins el sistema educatiu és superior. La població obrera i treballadora no qualificada dels serveis té pitjor estat de salut i pateix amb més freqüència limitacions per fer activitats bàsiques que la fan dependent d'altres persones. A més, té menor accés a serveis sanitaris no públics, i el seu grau d'insatisfacció amb l'atenció primària és més elevat.

En tant que moltes de les persones que emigren de països estrangers a la nostra ciutat estan obligades a ocupar llocs de

treball precaris i mal remunerats a causa de la seva poca formació, situació d'irregularitat legal o de prejudicis locals, el risc de pobresa augmenta quan considerem la variable nacionalitat i aquesta està relacionada amb països en vies de desenvolupament o en transició.

El risc de pobresa, però, no és tant una conseqüència immediata del país d'origen com de l'estructura del nostre mercat laboral, amb una oferta de llocs de treball que no permet una vida digna a qui els ocupa. Quan bona part d'aquests llocs de treball són ocupats per persones immigrants i els criteris d'elegibilitat dels programes socials no són universals, de manera que es limiten als més desfavorits, és freqüent observar que bona part dels usuaris i usuàries d'aquests serveis acabin sent també immigrants.

Sota determinades condicions, aquesta sobrerrepresentació de persones immigrants entre les beneficiàries dels programes socials pot generar tensions socials amb la població nacional pobre, que se sent discriminada dels beneficis de la política social. La solució a aquest dilema no ha de passar mai per la negació de drets socials a les persones immigrants, sinó per eixamplar la cobertura dels programes de manera que no es limitin només a les llars en situació de pobresa extrema.

3.4 Joventut i menors d'edat

La situació de la joventut a la nostra ciutat experimenta patrons d'exclusió similars als d'altres grans ciutats espanyoles, sobretot pel que fa a les dificultats d'aconseguir una feina estable i accedir a un habi-

tatge que permeti independitzar-se de la llar paterna. Aquest refugi en el domicili dels pares fa que les estimacions de persones joves en situació de pobresa sigui relativament baixa si les comparem amb les existents als països del nord d'Europa, i, en el cas de famílies benestants, els permet continuar un cicle de formació que les beneficiarà en el futur. Aquest avantatge no és tan acusat per la gent jove de classes treballadores que ha patit l'exclusió en el sistema educatiu.

Un dels efectes més perniciosos de la pobresa econòmica són les conseqüències que té en la socialització i en les oportunitats futures de les persones menors d'edat. Si bé no podem estimar la quantitat de menors d'edat que viuen en llars pobres, sí que podem tenir una aproximació a les seves característiques sociodemogràfiques. La probabilitat de pobresa de les persones menors augmenta quan el pare i la mare són persones obreres o treballadores dels serveis, i és encara més gran quan viuen en una llar monoparental. És per això preocupant que la baixa activitat laboral femenina entre les classes socials més desfavorides i la baixa remuneració de les dones d'aquestes classes que treballen és perllongui en el temps, com també ho és el fet que hagi augmentat el nombre d'embarassos entre les adolescents.

Són prou coneguts els efectes que té sobre la socialització dels infants la persistència de la pobresa crònica. Un dels més importants són les dificultats que molts tenen en l'aprofitament dels recursos educatius, que els condueixen al fracàs escolar o a abandonar els estudis un cop acabat

l'ensenyament obligatori, de manera que es limiten així les seves opcions laborals futures. Una de cada deu persones joves d'entre 18 i 24 anys no ha anat més enllà de l'ESO, i és preocupant l'elevada proporció d'alumnat que acaba l'ESO sense obtenir la graduació requerida. Un de cada quatre alumnes avaluats en acabar l'ESO no obtenen la graduació, i aquesta xifra s'eleva fins al 36% en els centres públics, on estudien majoritàriament els fills i filles de les famílies amb menys recursos. Les dificultats que tenen aquestes persones joves amb fracàs escolar per independitzar-se de la llar paterna i per tenir un futur laboral segur són notables a la nostra ciutat; menys d'una tercera part obtenen una feina abans dels vint anys, la qual cosa els obliga a estar inactius i sense cap mena d'ingressos.

3.5 El gènere

El risc de pobresa econòmica és més elevat per a les dones que per als homes, un risc que es materialitza en una proporció superior de dones entre les persones pobres i entre les llars beneficiàries del Programa interdepartamental de la renda mínima de inserció (PIRMI); així, el 62% dels expedients del PIRMI són de dones, sobretot menors de 35 anys. A més, aquest risc ha crescut en la segona meitat de la dècada dels noranta, de manera que ha augmentat la feminització de la pobresa malgrat que la ràtio d'ocupació laboral femenina ha augmentat durant els mateixos anys. Davant aquesta dada aparentment paradoxal, —l'augment de l'ocupació entre les dones a la vegada que també ho fa el seu risc de pobre-

sa— caldria investigar possibles hipòtesis explicatives que, amb les dades disponibles, no podem contrastar.

La major proporció de dones pobres pot estar originada per un seguit de factors que caldria mesurar. Uns factors estarien relacionats amb l'estructura del mercat laboral i els altres amb l'evolució de l'estructura demogràfica de la ciutat. Un augment de la feminització de la pobresa podria estar causat perquè les noves incorporacions femenines al mercat de treball correspondrien a dones amb baixa formació i amb poca o cap experiència laboral, i que serien remunerades amb salaris insuficients per treure de la pobresa els membres de les seves llars i elles mateixes. A favor d'aquesta interpretació apunta la dada que la proporció de persones pobres que treballaven va augmentar entre els anys 1995 i 2000. També caldria considerar la possibilitat que l'augment de l'ocupació femenina hagi estat el resultat d'una caiguda en els ingressos procedents del treball dels marits, de manera que aquesta major activitat laboral femenina no serviria per compensar-la. Una altra raó explicativa podria ser el creixement de les situacions de risc originades per l'augment de les ruptures familiars, bé per una incidència superior de les separacions i divorcis, bé per un augment en la proporció de vídues insuficientment protegides per la Seguretat Social. Una hipòtesi, aquesta, també força versemblant si considerem el creixent envelliment demogràfic de la ciutat i la presència enorme de llars unipersonals i monoparentals entre la població beneficiària del PIRMI.

Una conclusió força rellevant és que la feminització creixent de la pobresa a la

nostra ciutat ha anat acompanyada d'un augment en les diferències de salut entre homes i dones. L'estat de salut de les dones és pitjor que el dels homes amb independència de l'estrat social de pertinença.

3.6 Envelliment demogràfic i dependència

Per edat, les persones majors de 55 anys formen el gruix de la població pobre, i quasi la meitat de les majors de 65 són pobres o estan en situació de precarietat. Les persones grans tenen un risc elevat de pobresa econòmica i constitueixen el grup d'edat més nombrós entre el segment pobre de la ciutat. A més, tenen un elevat risc d'aïllament social.

A mesura que augmenta l'edat de les persones disminueixen les seves relacions socials fins al punt que es redueix molt l'abast de les seves xarxes de solidaritat en cas de problemes econòmics o personals. Aquestes dificultats afecten especialment les dones. Les dones tenen una molt més elevada probabilitat de pobresa econòmica i una esperança de vida més llarga, i han de patir amb més intensitat les discapacitats pròpies de l'edat molt avançada, després d'haver fet de cuidadores dels marits, pares i sogres quan aquests han caigut en situació de dependència. El desenvolupament insuficient dels serveis d'atenció a les persones dependents, tant al domicili com en centres residencials, fa que el gruix de l'atenció caigui sobre les famílies, amb greus conseqüències sobre la salut i el benestar de les persones cuidadores.

En aquest sentit cal remarcar també el nivell extremadament baix de cobertura que tenen els serveis adreçats a l'atenció dels malalts i malaltes mentals a la nostra ciutat, que incideix en el nombre de persones sense sostre que viuen als nostres carrers. Un tipus de malaltia que, de manera genèrica, afecta també amb més intensitat les dones i els membres de les classes treballadores. Malauradament no hem pogut obtenir dades fiables sobre les dificultats que té la població amb disminució de la nostra ciutat en la seva integració laboral, però tot fa pensar que seguint la tònica de la resta del país no sigui especialment bona.

4. Insuficiències de la política social i laboral

Per acabar, volem destacar la insuficiència de les institucions de protecció social per reduir la pobresa econòmica i l'exclusió social. El risc d'exclusió no és el mateix a totes les societats avançades, ni a totes elles l'exclusió es distribueix de la mateixa manera entre els seus membres. El risc que un ciutadà o ciutadana corre d'estar en situació de pobresa és el resultat d'una conjunció de factors econòmics, polítics i demogràfics que no afecten tot-hom de la mateixa manera.

L'estructura i l'evolució dels mercats condicionen les oportunitats de les persones per accedir a recursos vitals com el treball, l'habitatge i la cultura. Des de la dimensió política, les estratègies dels grups polítics i la configuració de les institucions públiques afecten les oportunitats vitals de les persones. Mitjançant regulacions dels mercats, les

transferències en metàl·lic com ara les pensions de la Seguretat Social, les beques i les pensions no contributives, i mitjançant la prestació directa o subvencionada de serveis socials, estructuraren les oportunitats que tenen els ciutadans i ciutadanes per accedir a recursos bàsics. És prenent en consideració aquests condicionants del mercat i de l'Estat que les persones adopten estratègies familiars i de convivència que els permeten viure d'acord amb els seus valors i que condicionaran també el seu risc d'exclusió.

Les autoritats municipals es veuen obligades a fer front als riscos d'exclusió de la seva ciutadania quan en bona mesura els factors que condicionen aquests riscos s'escapen de les seves competències. Sense ànim de ser exhaustius, citarem algunes carències de la política social que afecten la pobresa i l'exclusió a la ciutat de Barcelona i que no poden ser resoltes exclusivament pels serveis municipals.

4.1 Garantia d'ingressos mínims

El fet que les persones grans tinguin més risc de pobresa i siguin també el grup més nombrós entre la població pobra ens indica la insuficient protecció que el nostre sistema de pensions i d'assistència social atorguen a les persones inactives, però també a les que volen treballar i no poden obtenir una ocupació. És una dada preocupant i que mereix estudi el fet que la proporció de sol·licituds denegades pel PIRMI augmenti quan també ho fan les demandes tramitades pels serveis socials municipals en els moments que l'atur és més alt. D'altra banda, també hem vist com l'augment de l'ocu-

pació en períodes de bonança econòmica, si bé ha permès reduir el nombre de persones dependents dels subsidis públics, no ha aconseguit treure-les de la pobresa, la qual cosa ens ha de fer pensar en la relació que hi ha entre la pobresa i els ingressos del treball que perceben determinades ocupacions.

4.2 Provisió de serveis substitutius del treball domèstic

La insuficient oferta de serveis públics substitutius del treball domèstic, com ara guarderies per a infants i serveis d'atenció a domicili per a les persones dependents, condicionen les estratègies de les llars, que forcen les dones amb menys oportunitats laborals a fer-se càrrec d'infants i persones adultes dependents, cosa que les condemna a un elevat risc de pobresa i exclusió. En el camp de l'atenció a les persones adultes dependents, les necessitats d'atenció són tan grans i la tendència a mig termini és tan creixent, que és molt difícil pensar que la seva cobertura pugui estar assolida només amb els pocs recursos municipals disponibles. Tard o d'hora es farà imprescindible que el govern central i l'autonòmic hi aboquin una quantitat superior de recursos, com ja ha passat a la majoria de països de la Unió Europea. Aquests recursos no haurien d'anar adreçats només a les persones dependents d'edat avançada, no hem d'oblidar que a la nostra ciutat més de la meitat de les persones amb una disminució legalment reconeguda són menors de 65 anys i que segons l'Enquesta de discapacitats efectuada per l'Institut Nacional de Estadística l'any 1999, quasi la meitat de les persones discapacita-

des dependents de l'ajuda d'una tercera persona per dur a terme les seves activitats quotidianes són també menors de 65 anys.

4.3 La reducció de l'herència social

Com hem vist en aquest informe, bona part de la pobresa i l'exclusió social de la ciutat pot ser explicada pel pes de l'herència social. La mobilitat social de les classes més subalternes és limitada, i el fracàs escolar també hi és molt més sovint. Seria un error pensar que la resposta a aquesta situació correspon exclusivament a les autoritats educatives, els estudis més avançats sobre els factors que incideixen en la reducció de l'herència social entre generacions ens indiquen que en Estats com Suècia i Dinamarca, on aquestes herències han tingut una reducció significativa, el resultat ha estat fruit d'una afortunada combinació entre l'escolarització generalitzada des dels primers anys d'edat, una política activa d'ocupació per a les persones amb dificultats d'inserció laboral i una política de rendes que assegurí l'estabilitat econòmica de les famílies més pobres. Per aconseguir avançar en aquesta línia caldrà un desenvolupament decidit dels serveis socials i dels programes de rendes mínimes en estreta col·laboració amb els departaments de Treball i Ensenyament.

4.4 La universalització dels serveis socials

La situació actual dels serveis socials es caracteritza per un assistencialisme del tot contraproduent per reduir els riscos

d'exclusió, que a la llarga pot contribuir a augmentar les fractures socials més que no pas mitigar-les. Són nombrosos els estudis internacionals comparats que evidencien la superioritat que tenen els règims de prestació universal sobre els assistencials per reduir les desigualtats socials, per fomentar les taxes d'ocupació entre les dones i les persones amb poca qualificació i per reduir els efectes de l'herència social.

Continuar amb un règim assistencial com el que ara tenim, adreçat exclusivament a la població pobra, no ajudarà gaire a reduir moltes de les desigualtats que han estat identificades en aquest informe. Encara més, si es manté serà molt probablement una font de conflicte social en un futur no gaire llunyà. Limitar l'atenció social i les

rendes mínimes d'inserció als estrats de renda extremadament baixa conduirà de ben segur cap a una societat polaritzada entre les persones que hauran de cercar els serveis en el mercat, d'una banda, i les que seran beneficiàries dels serveis públics de l'altra, entre les quals és previsible que cada cop més hi hagi moltes persones immigrades de països en vies de desenvolupament. Entre ambdós pols hi haurà una estesa capa de ciutadans i ciutadanes molt insatisfets perquè els seus impostos no repercuteixen en el seu benestar, i tendiran a culpabilitzar la immigració de la seva exclusió. Evitar aquesta perillosa situació només és possible amb la universalització del dret als serveis socials i a una renda mínima superior a la que ara defineix el llindar de pobresa oficial.

Referències bibliogràfiques

HUSSAIN, M.A. «Child Deprivation in the European Union», *European Panel Analysis Group Working Paper* núm. 38, 2002

LAYTE, R.; WHELAN, C.T. «Moving in and out of Poverty: the Impact of Welfare Regimes on Poverty Dynamics in the EU», *European Panel Analysis Group Working Papers* núm. 30, 2002

MERCADER, M. et al. *La pobresa a Catalunya*. Barcelona: Fundació Un Sol Món, 2003

PIQUÉ, J.M. *El mercat de treball de la província de Barcelona*. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i Diputació de Barcelona, 2002

WHELAN, C.T.; LAYTE, R.; MAITRE, B. «Persistent Income Poverty and Deprivation in the European Union: An Analysis of the First Three Waves of the European Community Household Panel», *Journal of Social Policy*, vol. 32, núm. 1: 1-18, 2003

WILKINSON, R. *Unhealthy societies: the afflictions of inequality*. Londres: Routledge, 1996

Dossier

L'ESCOLARITZACIÓ A LA CIUTAT DE BARCELONA EL CURS 2002-03

TERESA -EULÀLIA CALZADA, FRANCESC IÑÍGUEZ, JORDI BARÓ, XENI RODRÍGUEZ. Institut Municipal d'Educació de Barcelona

La ciutat de Barcelona disposa d'una extensa xarxa escolar amb presència en tot el territori que abasta tots els nivells d'ensenyament reglats, des de l'educació infantil, a partir dels 4 mesos d'edat, fins als estudis postobligatoris de batxillerat i formació professional.

El curs 2002-03, el conjunt de l'alumnat és de 226.081 infants i joves, que utilitzen 741 equipaments escolars distribuïts per tot el municipi; 285 són públics i 456 són privats. Hi ha també altres equipaments educatius com ara els universitaris i d'altres dedicats a ensenyaments específics com l'educació especial, la de les persones adultes, etc.

Pràcticament en totes les etapes educatives, especialment en els nivells escolars més alts, l'alumnat matriculat és superior a la xifra de la població corresponent a cada edat perquè la ciutat acull gent jove procedent d'altres municipis i també perquè es comptabilitza l'alumnat que repeteix curs.

La població d'entre 3 i 16 anys està escolaritzada en la seva totalitat amb 164.213 infants i joves estudiants. El dret a l'educació està pràcticament garantit fins i tot en l'etapa de parvulari (3-6 anys), que no és obligatòria. L'ampliació de l'escolarització en els primers nivells i l'extensió de l'obligatorietat fins als 16 anys permet que l'escola sigui un instrument compensador de desigualtats (gràfic 1).

1. La xarxa escolar a la ciutat de Barcelona: aspectes generals

1. L'oferta escolar pública de l'ensenyament bàsic obligatori (3-16 anys) és pre-

sent a tota la ciutat incloent-hi zones amb baix nombre de població; encara que aquesta oferta no sigui sostenible econòmicament fa una funció socioeducativa indispensable.

Paral·lelament a aquesta situació es produeix un altre fenomen que és el de la manca de places públiques en algunes zones, que provoca, any rere any, una demanda d'escola pública d'infantil i primària que no pot ser atesa en el mateix territori ni tampoc en el mateix sector públic.

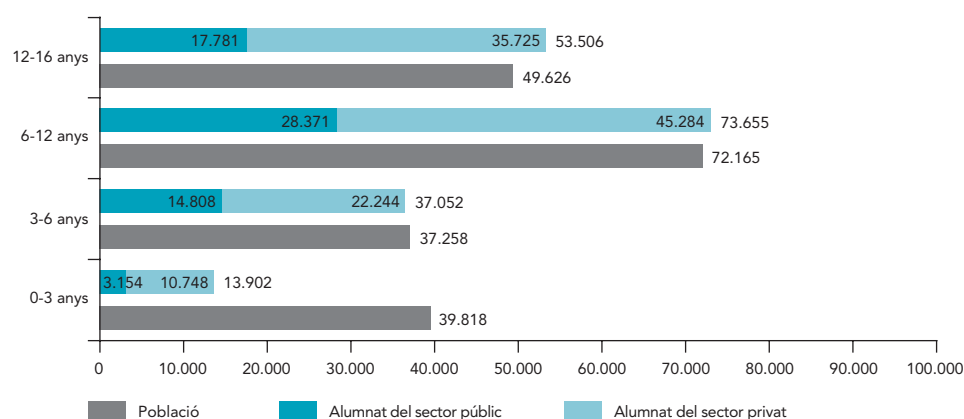
La lentitud en les construccions escolars previstes en el Mapa escolar de 1995, i la manca d'adequació a les noves realitats urbanístiques i d'habitatges han perpetuat aquest desajustament entre oferta i demanda del sector públic. Els darrers dos anys s'han creat escoles públiques ubicades en instal·lacions provisionals als districtes de Sant Martí, l'Eixample i Gràcia per fer front a aquests dèficits.

2. L'oferta de places del sector privat és majoritària respecte al conjunt de l'oferta total i amb un pes diferent segons els nivells d'ensenyament (taula 1).

A l'etapa de l'ensenyament obligatori, pràcticament tots els centres privats estan concertats. En els nivells no obligatoris el percentatge d'alumnat en centres privats concertats varia segons les etapes educatives; a parvulari, un 84%; a formació professional, un 75%; a batxillerat, un 42%, i a l'etapa 0-3 anys, els concerts o les subvencions afecten el 13% de l'alumnat.

3. Els centres docents de l'ensenyament bàsic i obligatori del sector públic acullen, fonamentalment, alumnat procedent de la seva àrea territorial d'influència; també, en una part dels centres privats concertats hi ha una presència important de població de la seva zona. La consolidació de l'escola de proximitat pot ajudar a trobar formes de col·laboració entre les acti-

Gràfic 1.
Població i alumnat per etapes educatives i per sectors (0-16 anys). Barcelona, curs 2002-03

Font: lectura del padró d'habitants a octubre de 2003.

Taula 1.
Alumnat per etapes educatives i per sectors. Barcelona, curs 2002-03

Nivells educatius	Total	Sector públic i percentatge	Sector privat i percentatge	Sector concertat i percentatge
Primer cicle d'educació infantil (0-3 anys)	13.902	3.154 23%	10.748 77%	1.362 13%
Segon cicle d'educació infantil (3-6 anys)	37.052	14.808 40%	22.244 60%	18.726 84%
Educació primària (6-12 anys)	73.655	28.371 39%	45.284 61%	43.856 97%
Educació secundària obligatòria (12-16 anys)	53.506	17.781 33%	35.725 67%	34.686 97%
Batxillerats (16-18 anys)	26.534	9.600 36%	16.934 64%	7.081 42%
Formació professional de grau mitjà (a partir de 16 anys)	8.137	3.324 41%	4.813 59%	3.619 75%
Formació professional de grau superior (a partir de 18 anys)	13.295	5.365 40%	7.930 60%	5.962 75%
Total	226.081	82.403 36%	143.678 64%	115.292 80%

vitats de l'escola i les que es fan fora de l'horari escolar (taula 2).

4. Tanmateix, un nombre significatiu de centres privats tenen alumnat procedent de les diverses zones de la ciutat i de fora del municipi. Aquesta situació distorsiona la concepció d'una escola més propera a la vida cultural i social del territori, i origina grans inconvenients en l'organització del trànsit de la ciutat en algunes zones i en hores punta (taula 3).

La població escolaritzada en cada sector es relaciona amb el total de la població de les edats corresponents per districte. La baixa xifra de la taxa d'escolarització de l'alumnat al sector públic als districtes de l'Eixample i de Sarrià-Sant Gervasi es deu, fonamentalment, a la poca oferta que hi ha d'aquest sector.

Aquesta taula indica, també, els districtes on hi ha atracció d'alumnat i que tenen un nombre d'alumnes superior a la població corresponent a aquesta edat. Per això la taxa d'escolarització—relació entre població i alumnat—és superior al 100% als districtes de Les Corts, Sarrià-Sant Gervasi i Horta-Guinardó (gràfic 2).

5. La distribució de l'alumnat entre el sector públic i el sector privat no sols és diferent segons les etapes educatives, sinó també entre districtes. La ubicació territo-

rial dels equipaments escolars respon a decisions preses en moments anteriors i, moltes vegades, sense criteris suficientment justificats. Malgrat la demanda no atesa al sector públic, els darrers anys no hi ha hagut una voluntat política encaminada a modificar aquesta situació de l'escola pública en algunes zones. Cal recordar que aquesta distribució a favor del sector privat és molt específica de la ciutat de Barcelona i força diferent respecte a altres ciutats tant d'Espanya com d'Europa (gràfic 3).

Conforme s'avança en els ensenyaments, el pes del sector públic disminueix i és molt baix en l'etapa de secundària obligatòria: entre un 15% i un 20% als districtes de l'Eixample, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi; a Gràcia no arriba al 30%

6. L'estructura i l'organització dels centres docents són molt diferents en funció de l'oferta dels ensenyaments que imparteixen.

Al sector públic els centres docents ofereixen els ensenyaments de 3 a més de 16 anys en dos tipus d'equipaments diferents: escoles i instituts. És a dir, l'ensenyament obligatori queda fraccionat i s'ha consolidat un model poc adaptable a les necessitats de l'alumnat i de les famílies, que no té en compte situacions i caracte-

Taula 2.
Població i alumnat de 3 a 12 anys per districtes. Barcelona, curs 2002-03

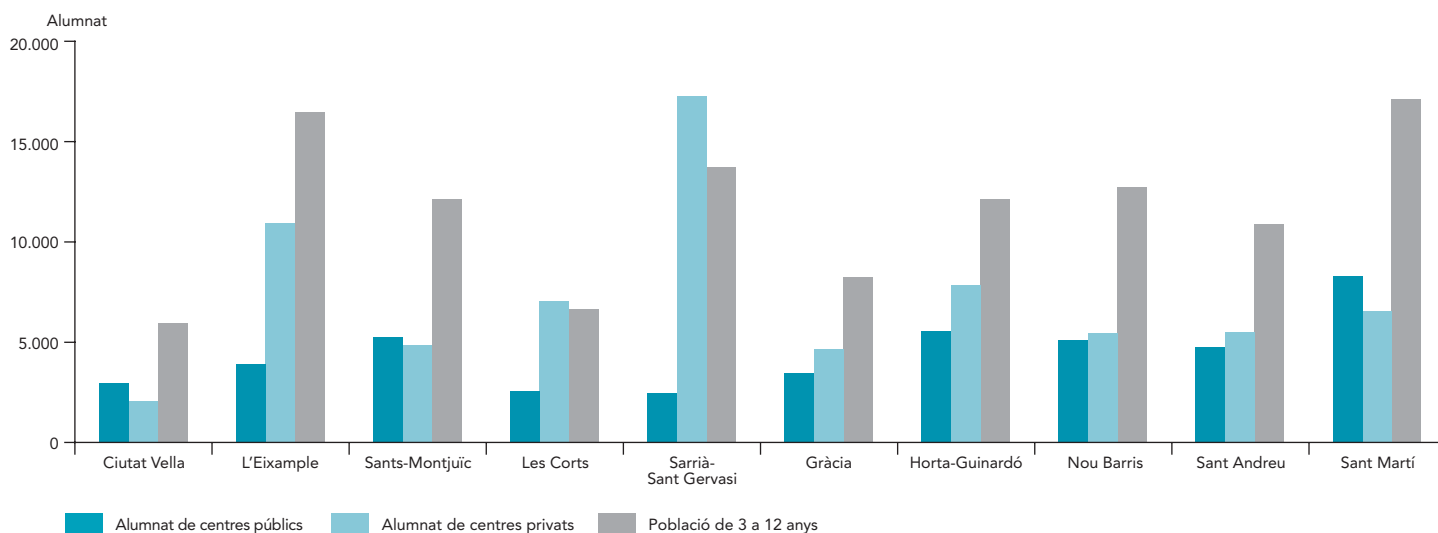
	Població* (3-12 anys)	Alumnat (3-12 anys)
Ciutat Vella	5.844	4.989
L'Eixample	17.028	15.168
Sants-Montjuïc	12.035	9.530
Les Corts	5.933	9.002
Sarrià-Sant Gervasi	12.710	18.932
Gràcia	7.610	7.593
Horta-Guinardó	11.448	12.686
Nou Barris	11.274	9.708
Sant Andreu	9.805	9.469
Sant Martí	15.736	13.630
Barcelona	109.423	110.707

*Font: lectura del padró municipal d'habitants a octubre de 2003.

Taula 3.
Taxes d'escolarització de 3 a 12 anys per sectors i districtes. Barcelona, curs 2002-03

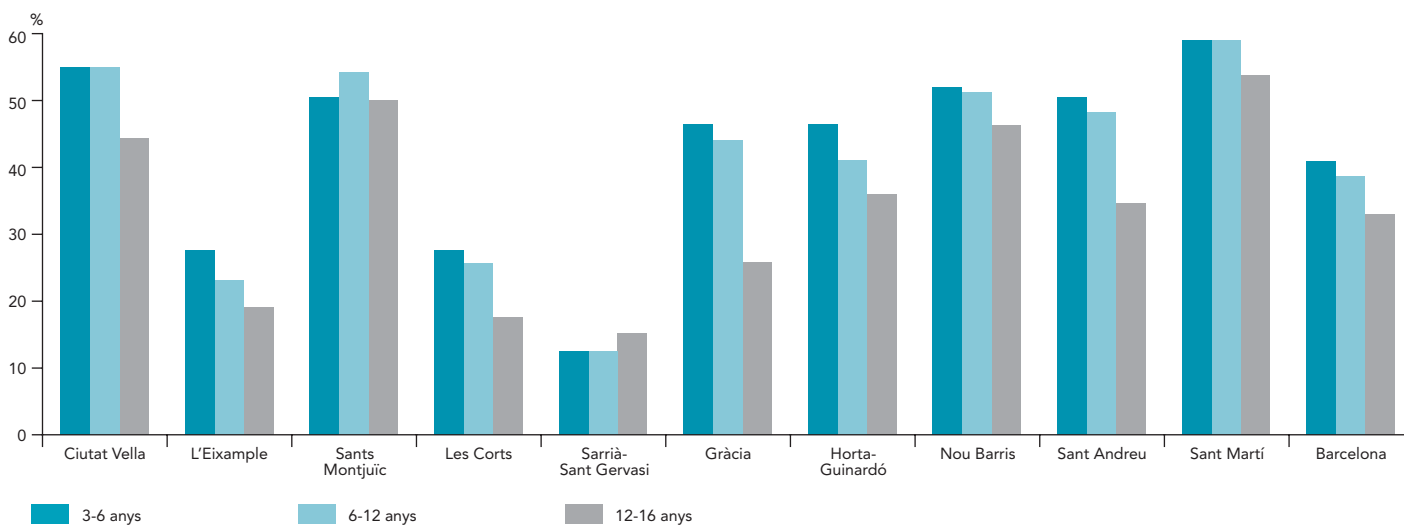
	Sector públic	Sector privat	Total
Ciutat Vella	48	38	85
L'Eixample	23	66	89
Sants-Montjuïc	43	37	80
Les Corts	42	111	153
Sarrià-Sant Gervasi	19	131	150
Gràcia	45	54	100
Horta-Guinardó	48	64	112
Nou Barris	44	42	86
Sant Andreu	47	50	97
Sant Martí	50	37	87
Barcelona	39	62	102

Gràfic 2.
Població i distribució de l'alumnat de 3 a 12 anys per districtes i segons la titularitat dels centres. Barcelona, curs 2002-03

Font: lectura del padró d'habitants a octubre de 2003.

Gràfic 3.
Percentatge d'alumnat del sector públic respecte del total, segons etapes educatives i per districtes. Barcelona, curs 2002-03

Font: lectura del padró d'habitants a octubre de 2003.

rístiques específiques com la utilització d'uns mateixos espais, la continuïtat pedagògica entre primària i secundària, etc. Aquest model públic es caracteritza per la seva extraordinària rigidesa.

Els centres privats tenen una oferta escolar molt diversificada i, en la gran majoria dels centres, s'ofereix més d'una etapa educativa en un mateix edifici i, fins i tot, s'autoritzen centres d'educació infantil amb dos cicles (0-6 anys) sense continuïtat a

primària. D'altra banda, al sector públic no s'accepten els centres integrats de 0-6 anys, sinó que s'exigeix la separació dels edificis, els projectes, etc. (gràfic 4).

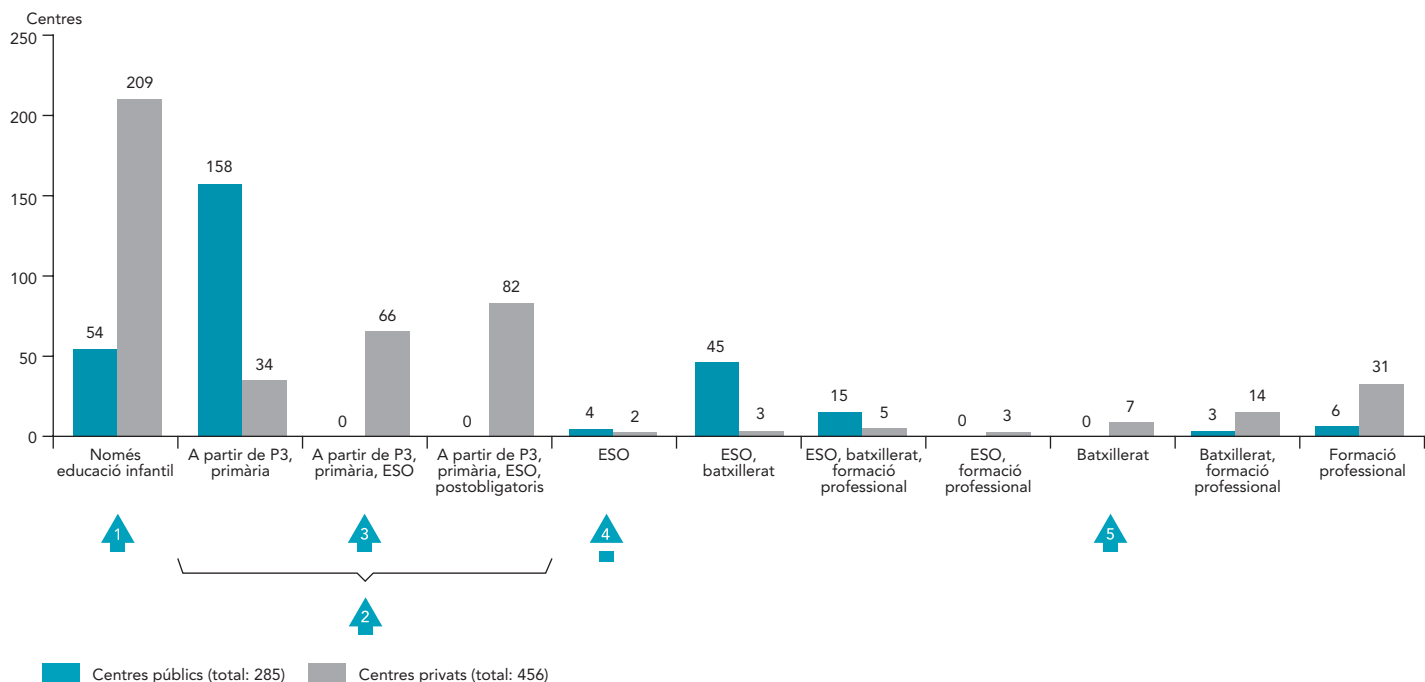
Els centre públics s'estructuren en tres tipologies bàsiques: escola bressol (0-3 anys), infantil i primària (3-12 anys) i secundària obligatòria i postobligatòria, amb inclusió de la formació professional en alguns centres. El sector privat està estructurat en set tipologies diferents, que

arriben amb un nombre de centres significatiu en cada grup.

7. Al sector públic el pas de l'ensenyança primària a la secundària presenta una certa complexitat, i els darrers anys s'ha produït una pèrdua d'alumnat en aquest sector.

L'obligatorietat de fer una nova preinscripció, l'adaptació a una nova organització i uns horaris diferents, així com la reducció dels serveis de què disposen les escoles

Gràfic 4.
Estructura dels centres docents segons els ensenyaments i per sectors. Barcelona, curs 2002-03

1. Els centres públics ofereixen 1r cicle i s'han incorporat les noves escoles bressol en funcionament el curs 2003-04. Els centres privats poden oferir 1r cicle, 2n cicle o ambdós cicles. S'hi consideren només els centres que han estat autoritzats pel Departament d'Ensenyament en data 1 d'abril de 2004.
2. Alguns centres privats comencen a P1 o P2. D'altres comencen a primària.
3. A més, hi ha el CEPA Oriol Martorell, d'ensenyaments musicals integrats amb primària i l'ESO.
4. A més, hi ha l'Institut del Teatre, Conservatori de Grau Mitjà de Dansa, amb l'ESO integrada.
5. A més, hi ha tres centres públics d'ensenyaments artístics que fan batxillerat modalitat d'arts.

de primària, són factors que condicionen l'accés de l'alumnat cap als instituts. D'altra banda, no hi ha hagut una política decidida per fer projectes comuns entre els centres de primària i els instituts.

8. L'Ajuntament de Barcelona compta amb una xarxa pública pròpia que abasta tots els ensenyaments reglats. També, té una important oferta educativa d'ensenyaments específics com són les escoles de les persones adultes, les d'educació especial, les escoles de música. Durant el curs 2002-2003 es van incorporar a la xarxa escolar municipal tres escoles de la Diputació de Barcelona. El total d'alumnat matriculat als centres municipals el curs 2002-2003 és de 13.602 persones (taula 4).

9. La incorporació de població nouvinguda ha repercutit, fonamentalment, en algunes zones i centres determinats. La gran majoria d'alumnat immigrant es concentra en el sector públic, amb una distribució no homogènia dins d'aquest sector.

L'augment de la taxa de natalitat i l'entrada de població immigrada ha incrementat en un 10% l'alumnat del sector públic a l'etapa 3-12 anys (taula 5).

La presència d'alumnat d'origen estranger en relació amb el conjunt d'alumnat del sector públic representa el 18%; en el cas del sector privat, només el 4% de l'alumnat procedeix de la immigració (taula 6).

El col·lectiu més important és el que procedeix d'Amèrica Central i Amèrica del Sud. Del conjunt de l'alumnat de procedència estrangera, excepte el de països de la Unió Europea i Amèrica del Nord, el 76% està en centres públics.

10. En finalitzar l'etapa de secundària obligatòria, la gran majoria d'alumnat que continua els estudis opta pel batxillerat, on hi ha 26.534 nois i noies, que representen el 76% del total de la matriculació; la resta, 8.135 persones, fan cicles formatius de grau mitjà.

A l'ensenyament de formació professional de grau superior hi ha 13.295 nois i

Taula 4.
Centres municipals per etapes educatives. Barcelona, curs 2002-03

Tipus d'ensenyament	Centres
Escola bressol (0-3 anys)	47
Educació infantil i primària (3-12)	14
Instituts	11
Educació especial i formació professional adaptada	4
Ensenyaments artístics	6
Educació d'adults	2
Total	84

Taula 5.
Distribució de l'alumnat de 3 a 12 anys de procedència estrangera per sectors. Barcelona, curs 2002-03

Centres ¹	Alumnat d'origen estranger ²	Percentatge sobre el total d'alumnat ¹
Centres públics	7.123	18
Centres privats	2.185	4
Total	9.308	10

1. Dades disponibles del 90% dels centres públics i el 79% dels centres privats.
2. Excepte alumnat procedent de la Unió Europea i Amèrica del Nord.

noies matriculats als centres de la ciutat (taula 7).

La matrícula dels cicles de formació professional s'han de relacionar amb dues variables que poden donar una visió més completa de l'oferta que fan els centres docents. Una variable és la dimensió del centre i l'altra, la concentració o diversitat de les famílies professionals que ofereixen.

Als cicles formatius de grau mitjà, el sector públic, amb 3.324 nois i noies, disposa de 19 instituts; al sector privat hi ha 43 centres amb una matrícula de 4.813 persones.

Als cicles formatius de grau superior hi ha 22 centres públics i cap als 60 centres privats, amb una matrícula de 5.365 i 7.930 persones respectivament.

Els centres docents amb oferta d'ensenyaments postobligatoris de Barcelona es corresponen bàsicament a tres models:

- Centres que ofereixen el batxillerat com a continuació de l'educació secundària obligatòria i de l'educació primària en el cas dels centres privats. Aquests centres fan una oferta basada en el seu territori, amb les àrees territorials de proximitat ben delimitades, que segueixen la mateixa configuració utilitzada per als ensenyaments bàsics.

- Centres que basen la seva oferta en els nivells postobligatoris. La majoria d'ells escolaritzen els seus alumnes a batxillerat, a partir dels 16 anys. També hi ha alguns amb oferta de formació professional de grau mitjà i superior. L'àrea d'influència

real d'aquests centres s'amplia normalment a tota la ciutat.

- Centres especialitzats en determinats entorns de formació professional, en ensenyaments artístics o en altres ensenyaments de règim especial. Es tracta de centres públics de prestigi, que actuen com a centres de referència per a l'alumnat, no només de tota la ciutat, sinó també d'una àrea molt més àmplia.

2. Característiques del sistema escolar segons les etapes educatives i per districtes. Evolució

L'educació de 0 a 3 anys

En aquesta etapa educativa els elements que cal destacar són els següents:

a) L'alta taxa d'escolarització, amb el 35% dels infants d'aquest grup d'edat, que arriba al 61% als dos anys, és una de les xifres més altes en comparació amb altres zones d'Espanya i Europa.

b) L'elevat nombre de centres privats, que acullen el 77% dels 13.900 infants escolaritzats d'aquest tram d'edat.

c) La presència majoritària de les escoles bressol municipals dins del sector públic, amb 47 centres enfront dels 5 centres de la Generalitat. Per al curs 2003-2004 s'han inaugurat tres noves escoles municipals (taula 8).

D'altra banda, la ubicació de les noves escoles municipals ha millorat i ha equilibrat l'oferta entre els districtes de la ciutat, i ha facilitat l'accés a aquests centres a famílies que, en moltes zones, no disposaven de cap oferta de places del sector públic. El

Taula 6.
Distribució de l'alumnat de 3 a 12 anys de procedència estrangera segons l'origen i per sectors. Barcelona, curs 2002-03

Procedència	Centres públics	Centres privats	Total
Unió Europea	234	909	1.143
Resta d'Europa	510	237	747
Amèrica del Nord	47	88	135
Amèrica Central i Amèrica del Sud	4.981	1.314	6.295
Magreb	798	66	864
Resta d'Àfrica	109	39	148
Àsia i Oceania	725	529	1.254
Total	7.404	3.182	10.586
Total excepte Unió Europea i Amèrica del Nord	7.123	2.185	9.308

Dades disponibles del 90% dels centres públics i del 79% dels centres privats.

Taula 7.
Alumnat de batxillerat i cicles formatius de grau mitjà i grau superior. Barcelona, curs 2002-03

	Batxillerat	Cicles formatius de grau mitjà	Cicles formatius de grau superior
Sector públic	9.600	3.324	5.365
Sector privat	16.934	4.813	7.930
Total	26.534	8.137	13.295

Taula 8.
Població i alumnat escolaritzat de 0 a 3 anys, per sectors. Taxa d'escolarització.
Barcelona, curs 2002-03

Edat	Població	Alumnat			Taxa d'escolarització
		Total	Sector públic	Sector privat	
Menys d'1 any	13.595	1.232	324	908	9%
1 any	12.998	4.615	1.028	3.587	36%
2 anys	13.225	8.055	1.802	6.253	61%
Total	39.818	13.902	3.154	10.748	35%

Taula 9.
Població i alumnat escolaritzat segons sectors i per districtes. Barcelona, curs 2002-03

Districtes	Població de 0 a 2 anys	Total d'alumnat	Alumnat del sector públic	Alumnat del sector privat
Ciutat Vella	2.525	716	366	350
L'Eixample	6.174	2.192	178	2.014
Sants-Montjuïc	4.316	1.532	508	1.024
Les Corts	1.879	951	127	824
Sarrià-Sant Gervasi	4.438	2.227	96	2.131
Gràcia	2.843	868	35	833
Horta-Guinardó	4.139	1.693	546	1.147
Nou Barris	3.975	1.165	673	492
Sant Andreu	3.600	904	262	642
Sant Martí	5.929	1.654	363	1.291
Barcelona	39.818	13.902	3.154	10.748

curs 2000-2001 hi havia 16 zones estadístiques, del total de les 38 existents, que no tenien cap plaça escolar pública. Un cop acabades les construccions del conveni signat entre l'Ajuntament i el Departament d'Ensenyament, només hi haurà 7 zones en aquesta situació.

Paral·lelament a la posada en marxa de nous centres s'ha fet una millora substancial en algunes escoles bressol ja existents a partir del trasllat a noves ubicacions per tal de millorar-ne les condicions (taula 9).

Les escoles bressol municipals (de 0 a 3 anys), majoritàries en el sector públic, ac-

llen el 88,5% dels infants d'aquest sector, amb 2.790 nens i nenes; per al curs 2003-2004 el nombre d'infants arriba als 3.000. Des del curs 1999-2000 fins al moment actual s'ha incrementat en 10 el nombre de centres de la xarxa d'escoles bressol municipals.

La creació de noves escoles i la reordenació i reubicació de centres existents ha permès incrementar en un 41% el nombre d'infants escolaritzats els darrers tres anys en benefici d'un bon nombre de famílies que poden gaudir d'aquest servei i garantir una distribució d'una oferta més equilibrada en el territori. Tanmateix, la creació de nous

centres de qualitat fa aflorar una demanda potencial que no pot ser plenament atesa.

L'oferta privada, amb 10.748 infants escolaritzats, està concentrada en algunes zones de la ciutat independentment de la població d'aquestes edats. Als districtes de Sarrià-Sant Gervasi i l'Eixample, amb 4.145 nens i nenes, hi ha una concentració del 39% de tots els infants escolaritzats en aquest sector.

Els centres privats tenen una estructura i unes dimensions molt diverses. En general, la gran majoria incorporen nens i nenes a partir d'un i dos anys d'edat fins als cinc anys.

L'educació bàsica i obligatòria (de 3 a 16 anys)

Els aspectes més destacables de l'escolarització en aquestes etapes educatives són els següents:

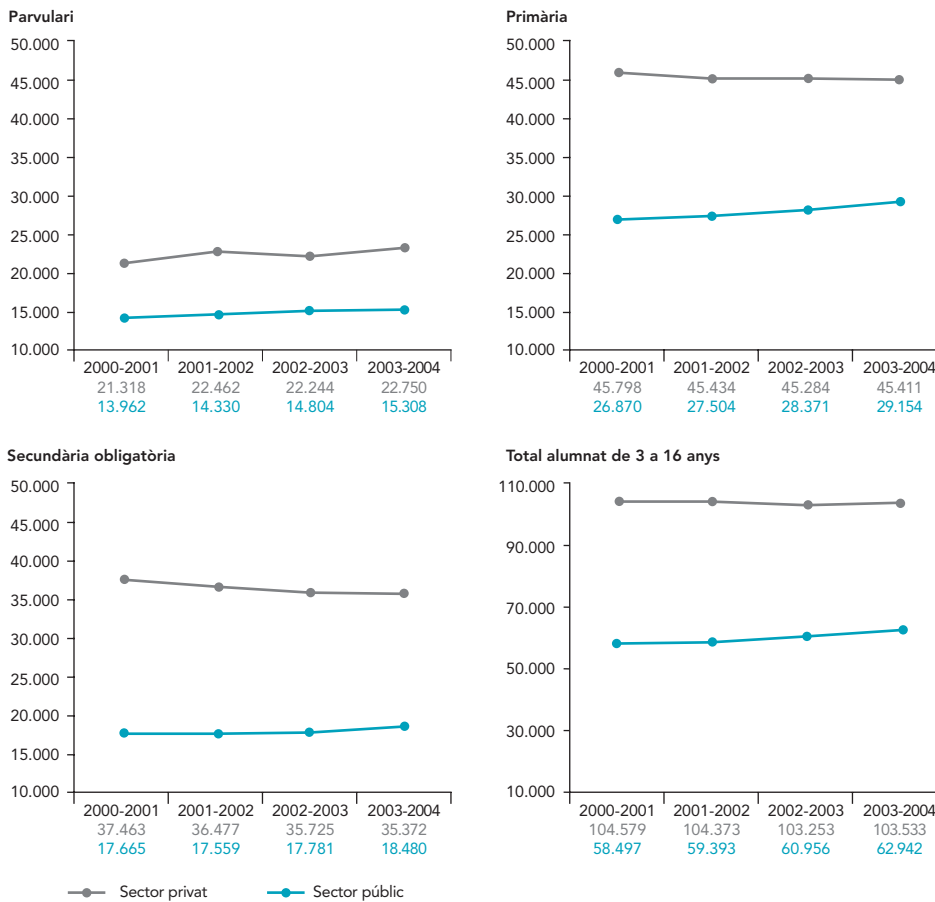
a) S'ha iniciat un increment de l'alumnat matriculat, especialment a parvulari i primària, després d'un llarg període de pèrdua de població i d'alumnat. Aquest augment s'ha produït, fonamentalment, per la incorporació d'alumnat immigrant.

b) Els centres privats, pràcticament tots, estan concertats des de primària fins a l'ESO; l'extensió de l'escolaritat obligatòria ha fet que s'ampliïn dos anys aquests concertats pel fet que el 85% del parvulari està concertat o subvencionat.

c) La distribució i la ubicació dels centres docents no s'ajusta sempre a la demanda existent a la zona, i això és especialment important a les zones on hi ha un dèficit històric d'oferta pública.

Gràfic 5.

Evolució de la matrícula de l'alumnat de 3 a 16 anys per nivells educatius i segons la titularitat dels centres. Barcelona, cursos 2000-01 a 2003-04

Font: lectura del padró d'habitants a octubre de 2003.

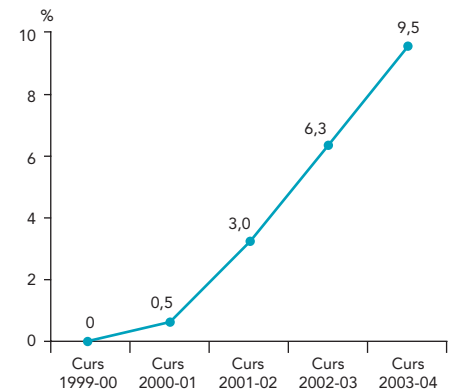
d) S'ha millorat substancialment el grau d'ocupació d'ambdós sectors, especialment a l'etapa de parvulari. Hi ha algunes zones on no es disposa de places vacants per poder atendre la demanda existent durant el curs escolar.

El sector públic, amb 60.960 nens i nenes, gestiona el 37% del total de l'alumnat del curs 2002-2003 (gràfic 5).

L'augment d'alumnat és més significatiu en el sector públic i afecta les tres etapes educatives, parvulari, primària i secundària obligatòria, amb un increment de 4.300 persones. En el sector privat hi ha una recuperació de la matrícula a parvulari, però aquest augment encara no es produeix en les altres etapes, fins i tot a l'ESO encara està baixant el nombre d'alumnat (gràfic 6).

Gràfic 6.

Alumnat matriculat a parvulari i primària del sector públic. Evolució i variacions. Barcelona, cursos 1999-00 a 2003-04

Al sector públic, des del curs 1999-2000 s'ha produït un augment del 9,5%, que es distribueix el 10% a parvulari i el 9% a primària; a l'ESO l'increment ha estat només del 4%. Tots els districtes s'han beneficiat d'aquest augment de matrícula. Als districtes on hi ha dèficit d'oferta pública i no s'ha millorat la situació, l'augment ha estat poc significatiu, com és el cas de Sarrià-Sant Gervasi, on només ha crescut el 2% (taula 10).

El grau d'ocupació, com a percentatge d'alumnat matriculat respecte a la capacitat de les aules en funcionament, ha augmentat a tots els centres, i fins i tot en algunes zones no hi ha pràcticament cap vacant. En 21 zones de la ciutat sobre 36 no hi ha pràcticament places a parvulari a l'inici del curs 2003-2004 (taula 11).

L'evolució del grau d'ocupació és un element important dels canvis quantitatius que ha experimentat el sector públic els darrers anys. Pràcticament s'ha doblat el nombre de centres que tenen un grau d'ocupació màxima a parvulari durant els

Taula 10.
Evolució de la matrícula de l'alumnat de parvulari i primària del sector públic. Barcelona, cursos 2000-01 a 2003-04

Cursos	Parvulari	Primària	Total
2003-04	15.308	29.154	44.462
2002-03	14.808	28.371	43.179
2001-02	14.330	27.504	41.834
2000-01	13.962	26.870	40.832

darrers quatre anys. A l'altre extrem la xifra de centres que tenen un grau d'ocupació inferior al 70% s'ha reduït fins al 8% del total (gràfic 7).

Els ensenyaments postobligatoris

Els cicles formatius de grau mitjà ofereixen ensenyaments corresponents a 17 famílies professionals, i l'alumnat s'hi dis-

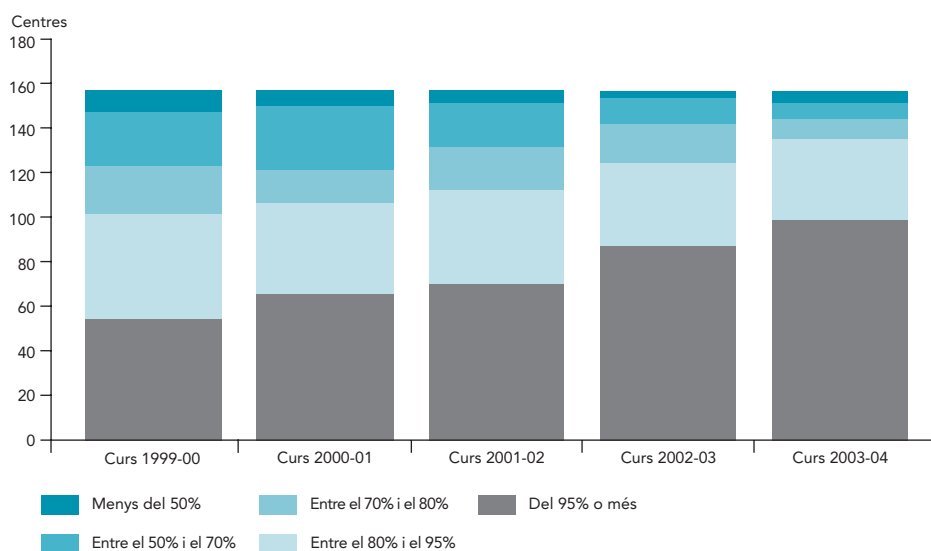
tribueix de forma poc homogènia. En quatre famílies professionals (Administració, Manteniment de vehicles autopropulsats, Electricitat i electrònica i Sanitat) es concentra el 58% del total de 8.137 nois i noies matriculats.

Als cicles formatius de grau superior també es produeix el mateix fenomen. S'ofereixen cicles de 18 famílies professionals i el 69% de l'alumnat, d'un total de

Taula 11.
Grau d'ocupació a parvulari del sector públic. Barcelona, curs 2003-04

	Grau d'ocupació del conjunt de la zona					
	Inferior al 90%		Entre el 90% i el 95%		Del 95% o més	
Ciutat Vella	Barceloneta	79%			Gòtic	99%
					Parc	97%
					Raval	96%
L'Eixample			Estació del Nord	90%	Dreta Eixample	101%
					Sant Antoni	99%
					Esquerra Eixample	99%
					Sagrada Família	99%
Sants-Montjuïc	Poble Sec	89%			Font de la Guatlla	98%
	Zona Franca-Port	83%			Bordeta-Hostafrancs	97%
	Sants	88%				
Les Corts					Les Corts	95%
Sarrià-Sant Gervasi	Sant Gervasi	65%			Sarrià	100%
					Vallvidrera-Les Planes	99%
Gràcia	Vallcarca	83%			Gràcia	97%
Horta-Guinardó	Horta	89%		Guinardó	93%	
					Vall d'Hebron	
Nou Barris	Roquetes-Verdum	85%			Vilapicina-Turó	95%
	Ciutat Meridiana-Vallbona	80%				
Sant Andreu	Bon Pastor	67%			Congrés	101%
					Sant Andreu	99%
					Trinitat Vella	99%
					Sagrera	96%
Sant Martí	Barris Besòs	89%			Fort Pius	103%
	Verneda	88%			Clot	100%
					Poblenou	96%

Gràfic 7.
Evolució de la distribució de l'alumnat dels centres públics segons el grau d'ocupació a parvulari. Barcelona, cursos 1999-00 a 2003-04

Taula 12.
Evolució de la matrícula de l'alumnat de batxillerat i formació professional de grau mitjà. Barcelona, cursos 2000-01 a 2003-04

	Sector públic			Sector privat		
	Batxillerat	Cicles formatius	Total	Batxillerat	Cicles formatius	Total
Curs 2003-04	9.600	3.324	12.924	16.934	4.813	21.747
Curs 2002-03	9.596	3.325	12.921	16.934	4.737	21.671
Curs 2001-02	10.268	2.930	13.198	17.688	4.682	22.370
Curs 2000-01	10.784	2.561	13.345	18.166	4.298	22.464

A partir del curs 2002-2003 no s'ha inclòs l'alumnat de batxillerat a distància del sector públic.

13.295, es concentra en sis famílies professionals, que són: Informàtica (2.257), Serveis socioculturals i a la comunitat (1.573), Electricitat i electrònica (1.511), Administració (1.417), Comunicació, imatge i so (1.213) i Sanitat (1.191) (taula 12).

La implantació dels cicles formatius és recent i encara no hi ha prou perspectiva sobre la seva evolució quant al nombre d'alumnat matriculat.

Els darrers anys la demanda del sector públic és més alta que la del sector privat, i en molts casos no es pot atendre (taula 13).

L'evolució de la matrícula dels cicles formatius de grau superior és positiva i l'increment s'ha produït en el sector públic amb mil alumnes més els darrers quatre anys.

Taula 13.
Evolució de la matrícula de l'alumnat de formació professional de grau superior. Barcelona, cursos 2000-01 a 2003-04

	Sector públic	Sector privat	Total
Curs 2003-04	5.365	7.930	13.295
Curs 2002-03	5.276	7.720	12.996
Curs 2001-02	4.871	7.865	12.736
Curs 2000-01	4.362	8.202	12.567

ESCOLES INCLUSIVES: UNA APOSTA PER APRENDRE A CONVIURE I APRENDRE A SER

ÁLVARO MARCHESI. Facultat de Psicologia. Universitat Complutense de Madrid

Dossier

El sentit de l'educació

“El segle XXI, que oferirà recursos sense precedents tant en la circulació i l'emmagatzematge de la informació com en la comunicació, plantejarà a l'educació una exigència doble que a primera vista pot semblar gairebé contradictòria: l'educació haurà de transmetre, massivament i eficaçment, un volum cada vegada més gran de coneixements teòrics i tècnics evolutius, adaptats a la civilització cognitiva, perquè són les bases de les competències del futur. Simultàniament, haurà de trobar i definir orientacions que permetin no deixar-se submergir pels corrents d'informacions més o menys efímeres que envaeixen els espais públics i privats, i conservar el rumb en projectes de desenvolupament individuals i col·lectius. En cert sentit l'educació es veu obligada a proporcionar les cartes nàutiques d'un món complex i en perpètua agitació i, alhora, la brúixola per poder-hi navegar.

(...) Per complir el conjunt de missions que li són pròpies, l'educació s'ha d'estructurar entorn de quatre aprenentatges fonamentals, que en el transcurs de la vida seran per a cada persona, en cert sentit, els pilars del coneixement: aprendre a conèixer, és a dir, adquirir els instruments de la comprensió; aprendre a fer, per poder influir en el propi entorn; aprendre a viure junts, per participar i cooperar amb els altres en totes les activitats humanes; finalment, aprendre a ser, un procés fonamental que recull elements dels tres anteriors. Per descomptat, aquestes quatre vies del saber convergeixen en una de sola, ja que hi ha

entre elles múltiples punts de contacte, coincidència i intercanvi.”

JACQUES DELORS, 1996 (p. 95-96)

Espero que el lector sigui benèvol en trobar a l'inici de l'article una citació tan extensa i sens dubte ja coneguda. Perquè és difícil trobar un text que tingui un alt consens internacional i expressi de forma tan equilibrada i rotunda els objectius de l'educació. El que es demana als sistemes educatius i als centres docents en la societat de l'aprenentatge i del coneixement que s'està configurant és tenir cura no solament del desenvolupament de les habilitats cognitives de l'alumnat, sinó també de les seves capacitats per a les relacions humanes, per viure la incertesa, per afrontar el risc i per sentir-se solidaris amb els altres. El que és complicat és dur a la pràctica fins a les últimes conseqüències aquests plantejaments. Les dues tesis que es defensen i es desenvolupen breument en aquest text pretenen avançar en aquesta direcció:

1) Les escoles inclusives són una garantia perquè tots els nois i noies aprenguin a conviure i aprenguin a ser. 2) Les escoles inclusives han d'oferir, alhora, un sòlid compromís perquè tot l'alumnat aprengui a conèixer i aprengui a fer en les millors condicions.

Una escola inclusiva per aprendre a conviure i aprendre a ser

La vida afectiva i social dels nois i noies és una dimensió crucial del seu desenvolupament. S'hi fonamenta, d'una banda, la seva capacitat per a les relacions

socials, l'amistat i l'afecte. De l'altra, la seva serenitat per a la recerca d'aprenentatges nous i la seva sensibilitat per comprometre's en l'ajuda als altres. De vegades, la preocupació del professorat per l'equilibri afectiu dels nois i noies només es produeix quan perceben que està entorpint la seva dedicació a l'estudi. Però l'educació afectiva i social ha de ser un objectiu en si mateix, que cal incloure en el projecte educatiu dels centres i en l'acció pedagògica del professorat, ja que assenjala un dels components principals de la felicitat de l'ésser humà.

La sensibilitat i el desenvolupament afectiu¹ de les persones troba les seves arrels més sòlides en les experiències primerenques de les criatures, en el clima de confiança i afecte que viuen amb les mares i pares, capaç de transmetre'ls una seguretat emocional bàsica sostenidora de futurs intercanvis afectius. El context familiar és, en conseqüència, el nucli inicial més poderós per al desenvolupament afectiu. No és estrany, per això, que moltes vegades es consideri l'escola només relativament preocupada en l'esfera emocional de l'alumnat i s'atribueixi a mares i pares una responsabilitat gairebé total en la cura de les experiències de les criatures en aquest àmbit. Sense negar el crucial paper de mares i pares, especialment en les primeres edats, cal acceptar també que l'infant configura en el seu temps escolar gran part de les

1. Aquestes reflexions són part del text presentat en les jornades organitzades per la Fundació Santillana el novembre de 2002 sobre l'educació en valors. L'article es va escriure abans del 14 de març de 2004 i va ser modificat posteriorment arran del canvi polític que es va produir en aquella data.

seves relacions afectives amb les altres persones, del coneixement de si mateix i de la seva autovaloració.

La professora o professor ha de ser conscient que també en les relacions que s'estableixen a la seva aula s'està creant un món de relacions i afectes, i que ella mateixa o ell mateix és un punt de referència afectiu important per a cadascun dels alumnes. La seva manera de comunicar-se, d'organitzar el treball a la classe, d'atendre i avaluar els nois i noies tindrà una indubtable repercussió en ells. Però a més, cada docent pot afavorir l'autoestima dels alumnes, especialment d'aquells amb més problemes d'aprenentatge. Per a això ha d'afavorir experiències d'èxit d'aquestes persones que trenquin el cercle negatiu d'incapacitat - fracàs - inseguretat - autoestima baixa - abandonament de les tasques escolars. Amb aquesta finalitat ha de presentar a aquests nois i noies tasques que puguin resoldre i que els permetin viure experiències d'èxit escolar. D'aquesta manera es millorarà l'autoestima de cadascun i les seves relacions amb els companys i companyes, i tindrà més sentit l'esforç i la cooperació amb els altres. La cura de la dimensió afectiva dels nois i noies no solament contribueix al seu desenvolupament personal, sinó que afavoreix el seu compromís amb l'aprenentatge i aporta també, com a continuació es comentarà, un substrat necessari per al desenvolupament moral.

La formació moral de l'alumnat és una altra de les dimensions principals de l'ensenyament. El desenvolupament de la seva responsabilitat personal i social, de la

seva autonomia, dels seus valors propis i del seu sentit de la vida constitueixen elements bàsics de l'aprendre a ser. L'educació moral no es pot plantejar separada i allunyada de les altres esferes del desenvolupament humà. L'educació moral s'ha de formular i viure en les relacions amb l'altre i s'ha de consolidar pel coneixement dels principis que regulen millor el comportament de les persones. L'educació moral s'ha d'orientar principalment cap a l'acció, però cal que es fonamenti en l'afecte, l'empatia i la reflexió. Aprendre a ser, per tant, no es pot separar d'aprendre a conèixer i d'aprendre a conviure.

Tanmateix, moltes vegades l'educació en valors s'ha reduït a classes sobre la moral, l'ètica o els bons costums. La teoria implícita que sosté aquest plantejament és que l'esfera de la moralitat se circumscriu al seu coneixement, com la forma tradicional d'ensenyar matemàtiques, llengua o física. Malgrat que avui ja no es dubta que aprendre matemàtiques, llengua o física exigeix una perspectiva funcional i aplicada, i que cal desenvolupar en l'alumnat la capacitat de resoldre problemes en contextos diferents i també el seu interès per les diferents matèries, aquestes reflexions encara no han arribat als que mantenen una concepció de la moral basada en la transmissió de normes i coneixements. L'educació en valors comporta, per tant, un projecte difícil que integri els tres grans àmbits en què es desenvolupa: el món afectiu i social, la reflexió compartida i l'acció.

L'educació en valors de l'alumnat ha de tenir la seva concreció inicial en el mateix funcionament de l'escola, és a dir, ha

d'impregnar i transformar el significat i l'acció educativa global dels centres docents. Cal crear comunitats educatives compromeses moralment, en les quals la participació, el respecte mutu, la tolerància i la solidaritat amb les persones més febles siguin una guia que orienti l'adopció de decisions i les iniciatives del centre. Els criteris d'admissió d'alumnat, les normes que regeixen el comportament de la comunitat educativa, les relacions entre el professorat i l'alumnat, i la participació de tots en les normes de convivència establertes i en el seu control són alguns aspectes rellevants en què es concreta la voluntat de crear una comunitat democràtica i participativa, capaç d'oferir un model de funcionament ajustat als valors que es preten que siguin assumits per l'alumnat.

Les escoles inclusives i integradores, obertes a tots els nois i noies, en les quals la marginació i la intolerància estan desbarrades, són l'horitzó desitjable d'allò a què és just aspirar. El respecte a les diferències s'aprèn des de petits convivint i apreciand aquells que manifesten més diferències. En aquest sentit, la integració de nois i noies amb necessitats educatives especials en una escola és una opció de valor amb conseqüències profundes. La convivència de totes les criatures, capaces i menys capaces, aporta una experiència enriquidora i fomenta la comprensió i l'ajuda mútua. Una altra vegada, l'educació moral connecta amb la dimensió afectiva. L'empatia amb els més febles és un dels impulsos de l'acció solidària que es veu reforçat en edats posteriors per conviccions morals més racionals.

Aquest profund sentit educatiu de les escoles inclusives no ha d'oblidar que la sola presència de nois i noies amb necessitats educatives especials no assegura sense més l'èxit en la tasca. Hi ha el risc que la desitjada convivència, amistat, empatia i solidaritat entre alumnat amb situacions vitals molt diferents no es produeixi satisfactòriament. Cal una atenció i cura permanent del professorat i de les famílies, de les institucions educatives i socials, perquè les experiències educatives dins i fora de l'escola siguin positives.

Una escola inclusiva per aprendre a conèixer i aprendre a fer

Les escoles inclusives no són únicament una oferta educativa que evita la segregació de l'alumnat i que ofereix als nois i noies oportunitats pel seu contacte amb companys i companyes de diferents capacitats i orígens socials i culturals diversos. També han de ser escoles de qualitat que garanteixin l'accés al coneixement en les millors condicions a tot l'alumnat que hi està escolaritzat. En aquesta tasca hi ha un dels reptes importants que afronta aquest model educatiu. La competència creixent entre escoles, les exigències d'un nivell de coneixements més alt, els controls sobre el rendiment acadèmic de l'alumnat, les pressions, en suma, cap a un tipus de saber determinat estan conduint un sector important de les famílies a buscar aquelles escoles en les quals suposadament troben per als seus fills i filles aquests nivells exigits i desitjats. El temor que la presència d'alumnat amb necessi-

tats educatives especials o amb més risc de fracàs escolar pugui portar a suavitzar les exigències escolars o a no tenir prou cura de les possibilitats de tots els nois i noies, especialment dels més avantatjats, condueix un sector de les famílies a desconfiar de les escoles que tenen les portes obertes a tothom. Una actitud que es veu reforçada quan els poders públics envien el missatge que les solucions als problemes educatius estan en la separació de l'alumnat amb dificultats d'aprenentatge.

Cal contraposar a aquests recels una escola integradora atractiva per a la majoria de la ciutadania per la seva oferta educativa, per l'estil d'ensenyar del professorat, per la seva preocupació per la diversitat de l'alumnat i per la recerca de fórmules noves de participació i de connexió amb la societat. Vegem, a continuació, cada un d'aquests punts.

En primer lloc, les escoles inclusives han de desenvolupar un projecte educatiu atractiu, en el qual es tingui cura especialment de la formació dels alumnes en llengües estrangeres, en el domini de la informàtica, en el desenvolupament de la creativitat, en l'expressió literària i artística i en la potenciació de l'activitat esportiva. Quan hi ha un projecte en el qual es desenvolupa alguna d'aquestes característiques i es disposa dels mitjans humans i materials per dur-lo a terme, s'està configurant una escola capaç de guanyar-se la confiança majoritària de la ciutadania.

En segon lloc, els professors i professores han de transformar el seu ensenyament a l'aula i afrontar amb sensibilitat el

permanent dilema entre l'ensenyament comú i l'atenció a la diversitat de l'alumnat. Davant dels models d'ensenyament tradicionals, orientats cap a un col·lectiu d'alumnes homogeni que progressa amb ritmes d'aprenentatge similars, els professors i professores han d'aprendre a adaptar el seu ensenyament a la diversitat de l'alumnat. Una tasca difícil que exigeix al professorat adaptar-se als coneixements inicials de cadascun dels nois i noies i ajudar-los a progressar a partir d'ells. Com assenyala Stolle (2002, p. 66):

“El professorat ha de diferenciar l'aprenentatge del seu alumnat a través de diferents modalitats d'aprenentatge, tenir en compte els diferents interessos, variar el ritme d'ensenyament, adaptar-lo per permetre que cada infant aprengui tan profundament i tan ràpidament com sigui possible, i mantenir altes expectatives per a tots els nois i noies. Aquest tipus d'ensenyament requereix que els professors i professores tinguin un clar i sòlid sentit del que constitueix un currículum i un ensenyament potent, i comptin amb la capacitat d'adaptar el seu ensenyament perquè cada persona que aprèn tingui el coneixement i les habilitats necessàries per a la fase següent de l'aprenentatge.”

En canvi, convé tenir present la permanent dificultat en l'ensenyament de trobar un equilibri entre el que és comú i el que és divers. És potser un dels dilemes més difícils de resoldre. Clark i altres (1997, p. 171) ho han expressat amb gran nitidesa en un paràgraf que val la pena reproduir:

“És fàcil veure com es pot acomodar el que és comú —per la formulació d'un

currículum comú, per la creació d'escoles completament inclusives i la provisió d'experiències d'aprenentatge idèntiques per a tots els infants—. És també fàcil veure que els camins més obvis per respondre a la diferència van precisament per estratègies oposades: la formulació de currículums alternatius, la creació de tipus d'escoles diferents per a alumnes diferents, i la provisió d'experiències d'aprenentatge diverses per a grups o individus diferents. Però, precisament, ¿com aquests enfocaments tan diferents poden ser conciliats de manera que els currículums siguin comuns però múltiples, les escoles siguin inclusives i selectives i les classes proporcionin experiències d'aprenentatge que siguin les mateixes per a tots i totes però diferents per a cadascú?"

En aquest procés, cal tenir cura també de la dimensió afectiva i personal dels nois i noies amb més dificultats d'aprenentatge a fi d'assegurar-los experiències satisfactòries en aquest sentit i una autoestima positiva. En aquest encreuament de demandes de vegades contraposades no s'han de descartar fórmules organitzatives diferenciades que permetin una atenció específica o en petit grup durant algun temps a les persones amb més problemes d'aprenentatge.

Oferir una resposta adequada a la diversitat de l'alumnat a l'aula exigeix especialment tenir cura del professorat. Molts professors i professores se senten aclaparats i no compten amb prou formació per ensenyar a les noves generacions de nois i noies. L'extensió de l'educació obligatòria, la presència de noves cultures i llengües a

les escoles, els canvis socials i familiars que s'han produït aquests darrers anys i l'augment de l'exigència cap a l'educació expliquen en gran mesura aquesta percepció d'indefensió. Cal reforçar la formació del personal docent, incentivar la seva dedicació i esforç, facilitar l'intercanvi professional, obrir vies de col·laboració i distribuir el seu temps i les seves responsabilitats de forma diferent al llarg de la carrera professional.

Finalment, el desenvolupament de les escoles inclusives necessita noves formes de participació i col·laboració. Els centres aïllats, que basen totes les seves possibilitats en l'esforç exclusiu del professorat, redueixen el seu potencial d'intervenció. Cal modificar l'organització de les escoles, que han d'estar al servei de l'alumnat, de les mares i pares i el professorat, i en estret contacte amb altres tipus d'institucions. Les aportacions d'altres agents socials han de ser valorades positivament, i en la cultura de l'escola cal incorporar amb normalitat l'intercanvi d'experiències i de personal docent, la cooperació entre escoles, la innovació i les activitats interdisciplinàries. Les noves tecnologies s'haurien de posar al servei d'aquests objectius facilitant la construcció conjunta del coneixement per part de tot l'alumnat i ampliant fins i tot aquests processos a xarxes més extenses en les quals participen diversos centres. L'objectiu d'aconseguir ciutats educadores, comunitats d'aprenentatge o xarxes d'escoles connecta de forma directa amb el necessari canvi que s'ha de produir en l'organització de l'educació.

La Llei de qualitat, una llei antiga, selectiva i agressiva amb l'alumnat amb dificultats d'aprenentatge

La Llei de qualitat aprovada pel govern del Partit Popular podria haver estat una proposta de canvi que aprofundís en aquests objectius, que ajudés a crear millors condicions als centres i en l'acció educativa del professorat per oferir espais d'aprenentatge més integradors, que dotés els centres de més autonomia i de mitjans per respondre a la diversitat de l'alumnat, i que comprometés el conjunt de la societat en una educació de qualitat per a tots. Malauradament, les propostes concretades a la Llei de qualitat tenien un altre rumb i unes altres finalitats. Davant les dificultats de l'ESO per evitar el retard d'un percentatge significatiu de l'alumnat, les iniciatives previstes intensifiquen el risc de fracàs d'aquests nois i noies: grups segregats des dels dotze anys, separació en itineraris que distribueixen l'alumnat per capacitats i èmfasi en la selecció dels nois i noies com a estratègia principal per resoldre els problemes detectats. Tot això anava a reduir l'interès, la motivació, l'autoestima i les expectatives dels alumnes amb dificultats d'aprenentatge, però també les del professorat i mares i pares. L'objectiu del Ministeri d'Educació d'aconseguir millors condicions perquè l'alumnat bo aprengui, separant-lo de la resta, comportaria que l'alumnat amb més dificultats estigués en condicions pitjors per aprendre.

Però el problema principal dels itineraris no és només la seva existència i que ofereixin expectatives educatives molt

diferents als nois noies a partir dels dotze anys, que ja de per si és rebutjable, el més greu és que reflecteixen una determinada concepció de l'educació que impregna tota la Llei: el determinisme o fatalisme educatiu. Com recull encertadament César Coll (2002), la Llei presenta l'esforç, la motivació i les capacitats de l'alumne com a trets estrictament individuals, aliens a la seva història personal, social, familiar o educativa. Els nois i noies neixen o són més o menys capaços o estan més o menys motivats, i és aquesta disposició heretada allò que els permetrà afrontar amb èxit els aprenentatges escolars. Els objectius i els continguts que s'inclouen en el currículum escolar són els que han de ser; passa el mateix amb l'organització dels centres, les normes de disciplina o els mètodes d'ensenyament. La responsabilitat del noi o la noia és desenvolupar la capacitat, la motivació i l'esforç necessaris per assolir allò que la societat exigeix.

Aquest model fatalista i determinista de l'aprenentatge impregna la major part de l'articulat de la Llei i té conseqüències molt negatives per a aquelles persones amb dificultats d'aprenentatge. Cap estratègia concreta, preventiva o compensadora, es desenvolupa al llarg dels nivells bàsics de l'educació. L'avaluació de l'alumnat no té en compte el seu context sociocultural ni les condicions dels centres i les aules ni, en suma, les seves demandes educatives, que podrien trobar una resposta adequada si aquestes condicions es modifiquessin. Els nois i noies amb necessitats educatives especials seran escolaritzats en funció de

les seves característiques, diu textualment l'article 45.1 de la Llei, i tindran una atenció especialitzada pel fet que pateixin discapacitats físiques, psíquiques, sensorials o perquè manifestin greus trastorns de la personalitat o de la conducta (article 44.1). A més, el text legal estableix que aquestes persones es podran escolaritzar en grups ordinaris, en aules especialitzades en centres ordinaris, en centres d'educació especial o en escolarització combinada, sense que hi hagi cap preferència d'una opció davant d'una altra ni cap esforç d'impulsar canvis que ajudin a donar una resposta educativa més favorable.

En tot aquest procés, hi ha una marginació de la funció dels professionals de l'orientació i la intervenció educatives. Ja a l'article primer de la Llei, en el qual s'estableixen els principis de la qualitat educativa, hi ha una modificació important en comparació amb els previstos a la LOGSE: s'ha suprimit el referit a l'atenció psicopedagògica i a l'orientació educativa i professional. La seva activitat es limita a la detecció dels problemes de l'alumnat. No es diu res de les funcions d'assessorament als centres, al professorat i a les famílies, ni del seu paper en l'adaptació del currículum, ni del seu treball per aconseguir un suport social i comunitari superiors per a l'alumnat amb dificultats. Tampoc és casual. La Llei suprimeix la necessitat que els centres elaborin un projecte curricular, cosa que deixa a l'atzar de la bona voluntat dels docents la seva coordinació pedagògica. També abandona el concepte d'adaptació del currículum per a l'alumnat amb necessitats educatives i redueix la partici-

pació de mares i pares i de l'alumnat en el procés educatiu. Tot això reflecteix una concepció estreta i passada de moda de l'educació, i una visió estrictament diagnòstica i, per tant, antiga i limitada, del paper dels equips psicopedagògics i d'orientació dels centres.

Què fer en el futur?

El canvi polític que s'ha produït a partir del 14 de març de 2004 i la consegüent paralització de la Llei de qualitat obre possibilitats perquè la nova legislació que es proposi ajudi a resoldre els problemes existents des d'una visió preventiva i inclusiva. Cal destacar, no obstant això, que no n'hi ha prou amb declaracions genèriques sobre els avantatges de l'educació integradora. També cal crear les condicions que facin viables i creïbles aquests avantatges: afavorir que hi hagi un projecte educatiu atractiu en aquests centres; tenir cura de la formació del professorat i les seves condicions de treball; proporcionar els mestres de suport i orientadors i orientadores necessaris; reforçar el funcionament dels centres perquè puguin resoldre els problemes que es presentin. Però encara que la llei sigui satisfactòria i s'hi marquin estratègies d'intervenció positives, cal recordar que des de les normes legals fins a la pràctica educativa hi ha un llarg camí que pot facilitar o entorpir els objectius desitjats. Hi ha, en primer lloc, el desenvolupament que n'han de fer les comunitats autònomes. Les seves normes poden reforçar l'aposta integradora amb una acció directa i eficaç o bé deixar-la a la iniciati-

va pròpia de les comunitats educatives de les escoles, amb el risc que es produeixin desigualtats entre els centres i s'incrementi el cansament dels equips docents.

També cal considerar l'acció dels centres i del professorat, que, qualssevol que siguin les normes establertes, poden tenir la voluntat de constituir comunitats d'aprenentatge obertes a tot l'alumnat, en les quals es tingui la màxima cura de l'atenció educativa d'aquells nois i noies amb més risc de fracàs, o poden desenvolupar una actitud selectiva que faci més profundes les diferències entre l'alumnat. No hi ha dubte que quan les normes són adverses per a aquesta orientació, les dificultats són molt més grans. Però també els centres i el professorat tenen una responsabilitat col·lectiva i personal que han d'assumir, fins i tot quan les normes legals faciliten el camí cap a una acció integradora.

En tot aquest procés, cal comptar també amb l'acció d'altres institucions i agents socials. El paper dels ajuntaments, malgrat que encara a penes tenen competències educatives, pot ser important pel seu suport actiu a un projecte educatiu integrador. Les associacions de mares i pares, les institucions socials i educatives i l'opinió pública poden contribuir a aconseguir

aquest objectiu. Com saben bé totes les persones que treballen en educació, aquest objectiu és difícil i laboriós. Per avançar en la seva consecució, no només s'ha de tenir una actitud positiva, sinó que cal ser capaç de respondre a dos drets dels alumnes amb necessitats educatives especials de vegades contraposats: el dret a una educació comuna, sense discriminació, i el dret a aprendre en les millors condicions d'acord amb les seves possibilitats.

Cal recordar que la construcció d'escoles inclusives no s'aconsegueix només ni principalment amb normes legislatives, ni es produeix en un moment concret. És, al contrari, un llarg procés, amb avenços i retrocessos, en el qual cal continuar entesos per coherència educativa i per una determinada opció de valor. Com apunta encertadament Booth (1996, p. 89):

“Hi ha el perill de fer servir el terme ‘educació inclusiva’ per descriure un estat ideal... Jo prefereixo pensar la integració o la inclusió educativa com un conjunt de processos inacabables, més que com un estat. Dir que la inclusió s'està produint significa que la participació d'alguns nois i noies en escoles integradores ha augmentat. Això comprèn dos processos relacionats: el procés d'augmentar la partici-

pació de l'alumnat en les cultures i el currículum de les escoles i comunitats integradores, i el procés de reduir l'exclusió d'alumnat de cultures i currículums integradors.”

La defensa de l'escola inclusiva reflecteix una determinada concepció de l'educació, de la societat, de la cohesió social i de l'equitat. No són temps d'enyorament ni de malenconia. És possible un altre tipus de projecte i d'acció educativa que aposti per una formació completa i integradora de l'alumnat, que recuperi l'atractiu d'aquest tipus d'escoles per a la major part de la ciutadania i que demostrï en la pràctica que és possible una educació de qualitat per a tots els nois i noies (Marchesi, 2004).

Bibliografia

BOOTH, T. «A perspective on inclusion from England». *Cambridge Journal of Education*, 26 (1), 87-99, 1996.

CLARK, C.; DYSON, A.; MILLWARD, A.J.; SKIDMORE, D. *New directions in special needs. Innovation in mainstreaming schools*. Londres: Cassell, 1997.

COLL, C. «La atención a la diversidad en el Proyecto de Ley de calidad o la consagración del 'orden natural de las cosas'», *Aula de Innovación Educativa*, 115, 73-79, 2002.

DELORS, J. et al. *La educación encierra un tesoro. Informe a la UNESCO de la Comisión Internacional sobre la Educación para el siglo XXI*. Madrid: Santillana - Ediciones UNESCO, 1996.

MARCHESI, A. *Qué será de nosotros, los malos alumnos*. Madrid: Alianza, 2004.

LES DESIGUALTATS SOCIALS EN SALUT A BARCELONA

CARME BORRELL, MAICA RODRÍGUEZ-SANZ, ISABEL RICART i GLÒRIA PÉREZ. Agència de Salut Pública de Barcelona

Introducció

Durant les darreres dècades s'ha descrit a bastament l'existència de desigualtats en salut produïdes per factors socials (Amick i col., 1995; Wilkinson, 1996; Marmot i Wilkinson, 1999; Berkman i Kawachi, 2000). Així, per exemple, les persones de classe social desfavorida o que viuen en àrees geogràfiques amb més privació socioeconòmica presenten pitjor nivell de salut que la resta de la població. Un altre aspecte que cal tenir en compte és el gènere, ja que existeixen desigualtats entre homes i dones en els rols, els treballs i el poder, que repercuteixen de manera diferent en la seva salut. Mentre que les dones tenen una esperança de vida més llarga, sempre declaren tenir un estat de salut percebut pitjor.

A l'Estat espanyol, malgrat que l'estudi de les desigualtats socioeconòmiques en salut ha augmentat durant les darreres dues dècades, el nombre de treballs empírics encara és molt limitat. Els darrers anys diversos grups d'investigadores i investigadors han documentat progressivament l'existència de desigualtats socials en salut (Borrell i Pasarín, 1999). És l'any 1996 quan es publica el primer informe global sobre aquest tema a l'Estat espanyol (Navarro, Benach i col., 1996) i l'any 2003 quan es fa —per primera vegada en una comunitat autònoma— un informe exhaustiu sobre les desigualtats en salut a Catalunya (Borrell i Benach, 2003). Aquest últim informe abastava tant les desigualtats segons el nivell socioeconòmic com segons el gènere. Tot i que ambdós informes tenen conclusions i recomanacions específiques per reduir

aquestes desigualtats, són molt poques les intervencions i les polítiques posades en marxa amb aquesta finalitat (Díez i Peiró, 2004).

Les grans ciutats com Barcelona acumulen desigualtats socials importants ja que solen aplegar la pobresa en barris cèntrics i perifèrics, conseqüència de diversos factors com l'encariment de la vida, el preu de l'habitatge i la immigració. En aquests barris on es concentren les carències materials i socials és on, alhora, es detecten pitjors indicadors de salut, com per exemple la sida, la tuberculosi o la sobredosi de drogues (Borrell i Pasarín, 2004). Diversos estudis realitzats a la ciutat de Barcelona han documentat l'existència de desigualtats en salut segons el nivell socioeconòmic i també segons el gènere.

Aquest treball pretén descriure les desigualtats socials en salut a Barcelona els darrers anys, i analitza les desigualtats en el fet de morir (mortalitat) als barris i la salut percebuda i els estils de vida segons la classe social i el gènere a la ciutat.

Breu descripció de la metodologia

Les dades de mortalitat es refereixen als anys 1997-2001, i s'han obtingut del Registre de defuncions de l'Agència de Salut Pública de Barcelona, que es basa en la informació del Butlletí Estadístic de Defunció, és facilitada per l'Institut Municipal d'Informàtica (persones residents mortes a Barcelona) i pel Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya (persones residents mortes fora de Barcelona). A cada

defunció se li atribueix la zona estadística (a partir d'ara anomenada barri) on vivia la persona (figura 1). La causa de mort és codificada utilitzant la Classificació Internacional de Malalties (CIM-novena revisió fins al 1999 i desena revisió per als anys 2000 i 2001). La població utilitzada és la de persones residents a la ciutat de Barcelona l'any 2000, obtinguda del padró d'habitants.

Les dades de salut percebuda i d'estils de vida procedeixen de l'Enquesta de salut de Barcelona de l'any 2000 (ESB 2000) (Borrell, Baranda i Rodríguez-Sanz, 2002). És una enquesta que es va fer mitjançant l'entrevista al domicili en una mostra de 10.000 persones no institucionalitzades de Barcelona. La classe social s'ha obtingut a través de l'ocupació de la persona entrevistada, o en el cas que la persona no treballés, a través de l'ocupació de la persona cap de família. Les classes estudiades són:

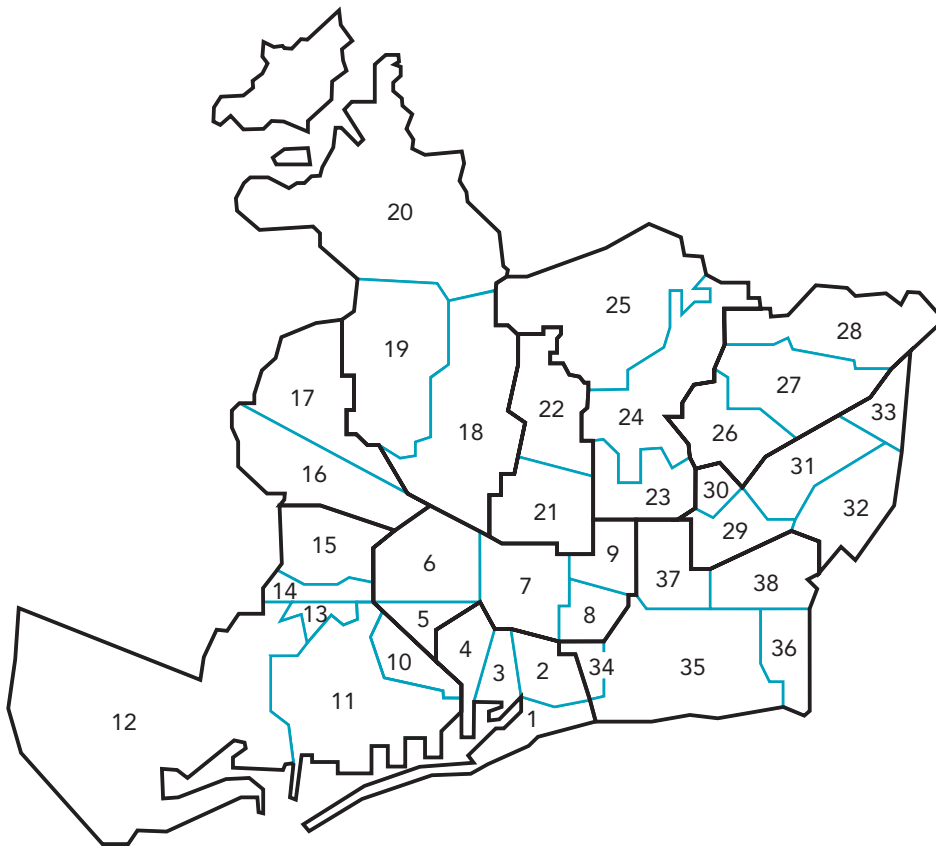
Classe I: personal directiu de l'Administració pública i d'empreses de 10 o més persones assalariades, professions associades a titulacions universitàries.

Classe II: personal directiu d'empreses amb menys de 10 persones assalariades, professions associades a una titulació de primer cicle universitari, personal tècnic i professionals de suport, artistes i esportistes.

Classe III: personal de tipus administratiu i professionals de suport a la gestió administrativa i financera, treballadors i treballadores dels serveis personals i de seguretat, treballadors i treballadores per compte propi, i personal supervisor de treballadors i treballadores manuals.

Dossier

Figura 1.
Mapa dels 38 barris i distribució per districtes. Barcelona, 2004

Ciutat Vella

- 1. Barcelona
- 2. Parc
- 3. Gòtic
- 4. Raval

Eixample

- 5. Sant Antoni
- 6. Esquerra Eixample
- 7. Dreta Eixample
- 8. Estació Nord
- 9. Sagrada Família

Sants-Montjuïc

- 10. Poble Sec
- 11. Montjuïc
- 12. Zona Franca-Port
- 13. Font de la Guatlla
- 14. Bordeta-Hostafrancs
- 15. Sants

Les Corts

- 16. Les Corts
- 17. Pedralbes

Sarrià-Sant Gervasi

- 18. Sant Gervasi
- 19. Sarrià
- 20. Vallvidrera-Les Planes

Gràcia

- 21. Gràcia
- 22. Vallcarca

Horta-Guinardó

- 23. Guinardó
- 24. Horta
- 25. Vall d'Hebron

Nou Barris

- 26. Vilapicina-Turó de la Peira
- 27. Roquetes-Verdum
- 28. Ciutat Meridiana-Vallbona

Sant Andreu

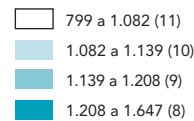
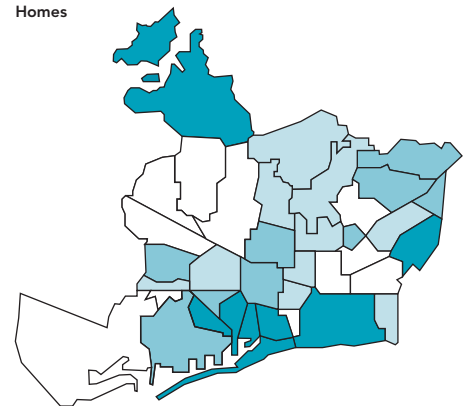
- 29. Sagrera
- 30. Congrés
- 31. Sant Andreu
- 32. Bon Pastor
- 33. Trinitat Vella

Poble Nou-Sant Martí

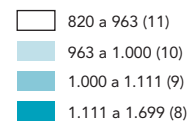
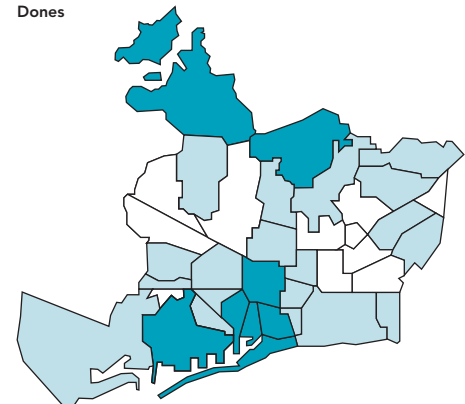
- 34. Fort Pius
- 35. Poble Nou
- 36. Barris Besòs
- 37. Clot
- 38. Verneda

Figura 2.
Mortalitat total als barris segons el sexe.
Taxes estandarditzades per 100.000
habitants. Barcelona, 1997-2001

Homes

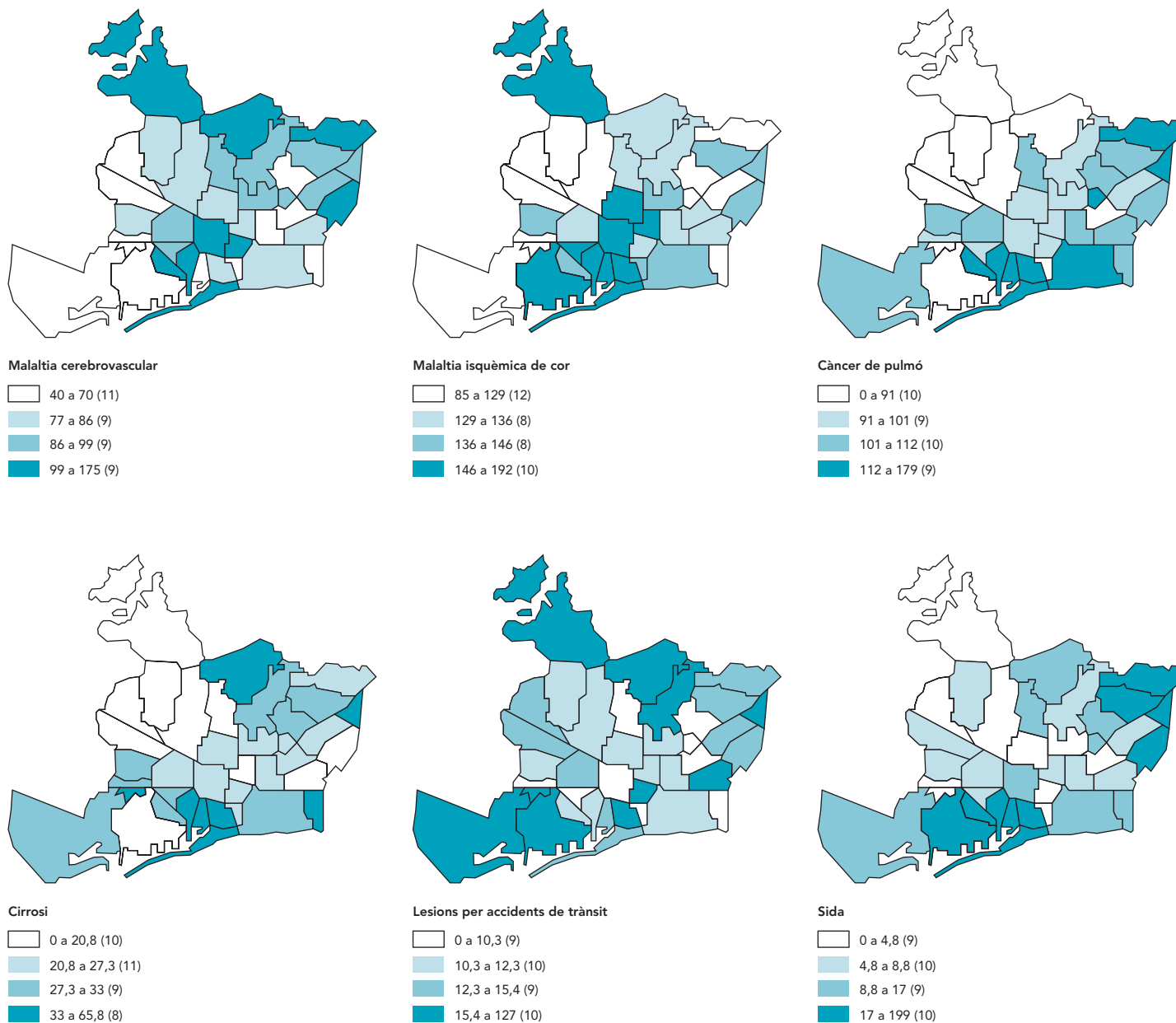

Dones

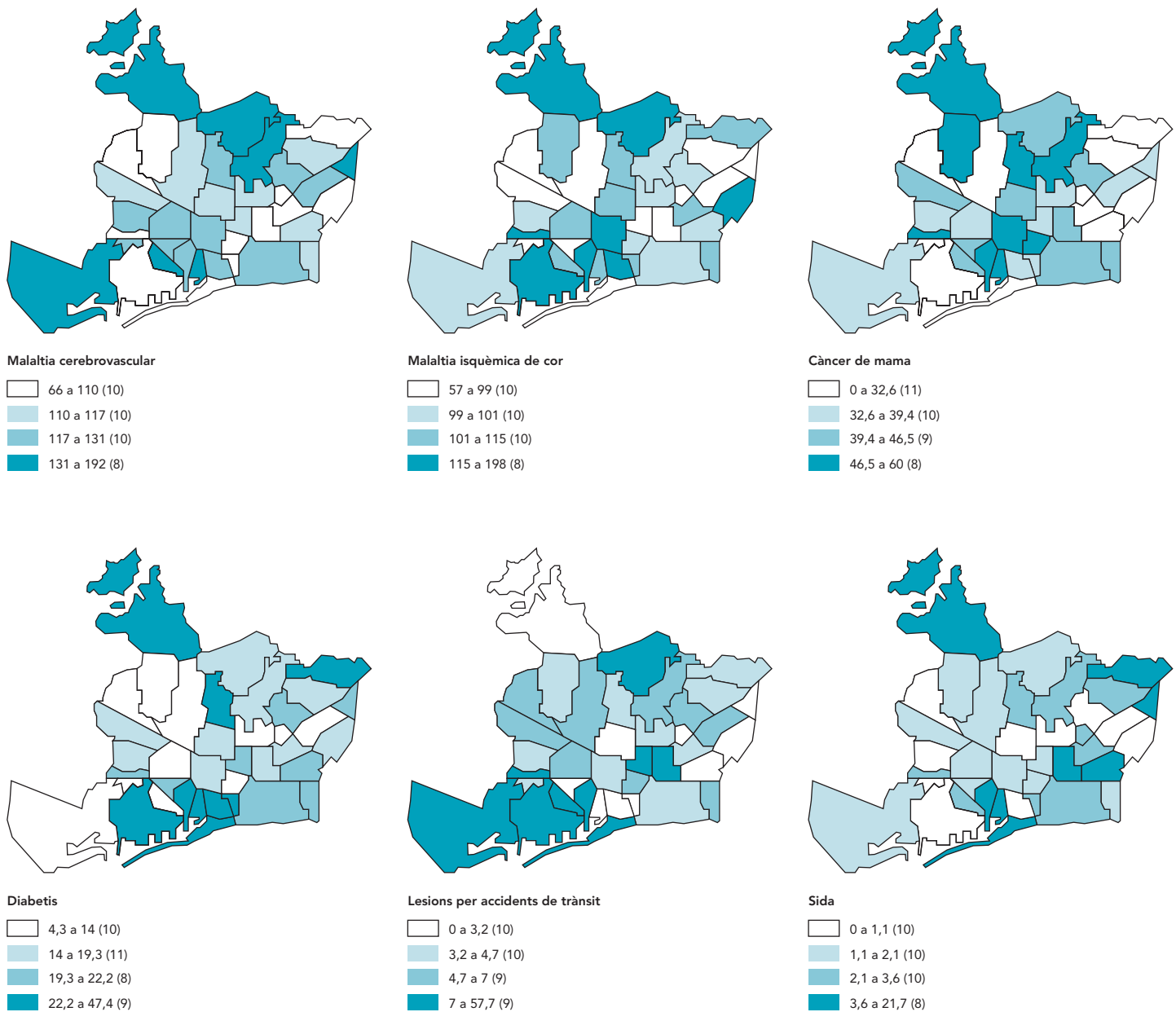
Font: Registre de mortalitat, Agència de Salut Pública de Barcelona.

Figura 3.
Mortalitat en homes segons les principals causes de defunció per barris. Taxes estandarditzades per 100.000 habitants.
Barcelona, 1997-2001

Font: Registre de mortalitat, Agència de Salut Pública de Barcelona.

Figura 4.
Mortalitat en dones segons les principals causes de defunció per barris. Taxes estandarditzades per 100.000 habitants.
Barcelona, 1997-2001

Font: Registre de mortalitat, Agència de Salut Pública de Barcelona.

Classe IV: treballadors i treballadores manuals qualificats i semiqualficats.

Classe V: treballadors i treballadores manuals no qualificats.

Per obtenir la classe social ens hem basat en la classificació del British Registrar General del Regne Unit. (Grupo de trabajo de la Sociedad Española de Epidemiología y grupo de trabajo de la Sociedad Española de Medicina de Familia y Comunitaria, 2000).

Les desigualtats territorials en la mortalitat

En aquest apartat es descriu la distribució de la mortalitat total i segons les causes en els 38 barris de Barcelona. Per comparar la mortalitat dels diferents barris cal tenir en compte les diferents estructures d'edat, per tant es presenten taxes estandarditzades per edat pel mètode directe.

Durant el període 1997-2001, la mortalitat total per barris ha oscil·lat entre 799 i 1.647 casos per 100.000 habitants en els homes i entre 820 i 1.699 per 100.000 habitants en les dones. Tal com s'observa a la figura 2, els barris que donen al litoral i alguns del nord, com són els barris de Ciutat Vella i alguns de Sant Martí, Nou Barris i Sant Andreu, són els que en presenten taxes més altes, i els barris de Sant Gervasi i les Corts els que en presenten de més baixes. Aquesta distribució de la mortalitat es correspon amb la distribució dels indicadors de nivell socioeconòmic en el sentit que els barris més desfavorits mostren més mortalitat que els més afavorits. Una excepció és el barri de Vallvidrera, on també hi

ha excés de mortalitat tot i no tenir un baix nivell socioeconòmic, fet que es podria explicar per l'elevat nombre de residències de gent gran que hi ha (tal com ja vam descriure fa anys, Borrell i Arias, 1993).

La figura 3 ens mostra la distribució de la mortalitat en els homes segons les principals causes de defunció (malaltia cerebrovascular, malaltia isquèmica del cor, càncer de pulmó i cirrosi) i les principals causes de defunció en els joves (lesions per accidents de trànsit i VIH-sida). En la majoria d'elles la distribució és similar a la mortalitat total, hi ha un excés en els mateixos barris descrits anteriorment i les taxes més baixes es donen als barris benestants (de Sarrià-Sant Gervasi i les Corts). Cal assenyalar que en la mortalitat per lesions degudes a accidents de trànsit, aquesta distribució canvia una mica, probablement perquè el fet d'utilitzar vehicles de motor és més freqüent en les persones de barris benestants (de fet, els districtes de Sarrià-Sant Gervasi i les Corts són els que tenen més turismes per 1.000 habitants).

La figura 4 mostra també les principals causes de mortalitat en les dones (malaltia cerebrovascular, malaltia isquèmica del cor, càncer de mama i diabetis) i les principals causes de defunció de les dones joves, que també són el VIH-sida i les lesions degudes a accidents de trànsit. Per a la majoria de causes, hi ha un excés de mortalitat en els barris amb pitjor nivell socioeconòmic (majoritàriament els de la zona litoral i nord) i menor en els barris benestants. En aquest cas, les excepcions són també les lesions per accidents de trànsit i el càncer de mama. Estudis anteriors

han evidenciat que les dones de nivell socioeconòmic alt tenen més mortalitat per càncer de mama que les de nivell baix, fet que s'explica pels diferents factors de risc reproductius (edat del primer fill/a, paritat...) (Fernández i Borrell, 1999).

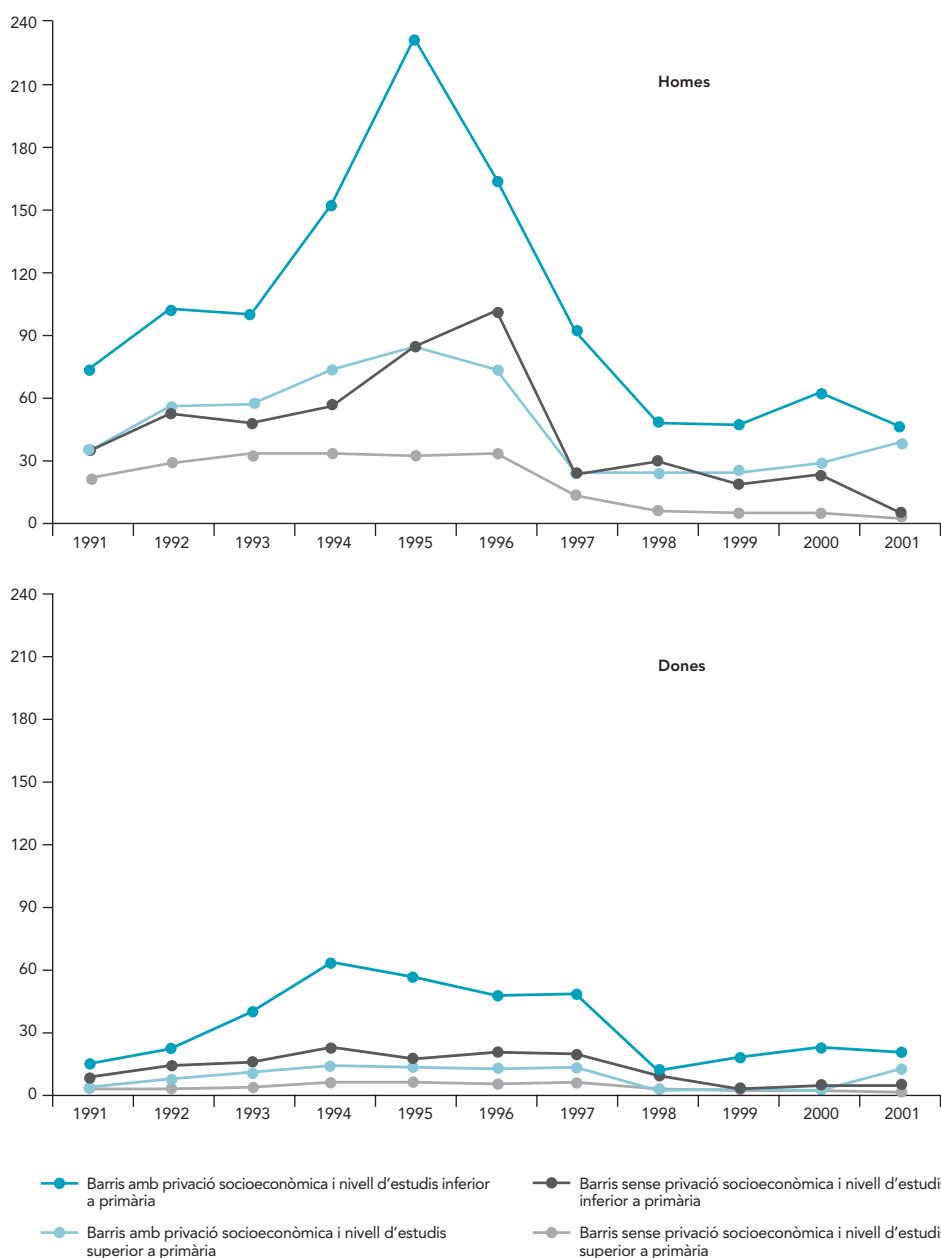
Una causa que ha canviat molt durant la darrera dècada ha estat la mortalitat per VIH-sida, ja que va augmentar fins al 1995 i va arribar a ser la primera causa de mort entre la joventut, per després disminuir amb la introducció dels nous tractaments antiretrovirals. Tal com s'observa al gràfic 1, la mortalitat per aquesta causa és més alta entre els homes i les dones que viuen als barris amb més privació socioeconòmica i que tenen un nivell d'estudis inferior a l'educació primària, diferències que van augmentar sobretot fins a l'any 1995.

Un fet important que cal tenir en compte és que la majoria d'aquestes causes de defunció són malalties prevenibles, bé amb la prevenció primària (disminució del consum de tabac i d'alcohol, conducció amb proteccions —cinturó de seguretat i casc—, relacions sexuals protegides) o amb la prevenció secundària (cribratge del càncer de mama, control de la tensió arterial alta, etc.).

Les desigualtats segons la classe social i el gènere en la salut percebuda

L'autovaloració de l'estat de salut combina l'experiència subjectiva de malalties agudes i/o cròniques, fatals i no fatals, i també sensacions com l'esgotament (ener-

Gràfic 1.
Mortalitat per sida segons el sexe i el nivell socioeconòmic. Taxes estandarditzades per 100.000 habitants. Barcelona, 1991-2001

Font: Registre de mortalitat. Agència de Salut Pública de Barcelona.

gia de l'individu en comparació amb altres individus de la mateixa edat i valoració de la forma física). L'estat de salut percebut és un indicador relacionat amb la informació i la percepció de la persona que, alhora, interfereix molt poc amb els símptomes i les interpretacions mèdiques. A més, aquest indicador és un predictor important de la mortalitat (Idler i Beyamini 1997).

La salut percebuda està relacionada tant amb la classe social com amb el gènere: els homes i les persones de classes afavorides perceben millor la seva salut. El gràfic 2 ens mostra aquesta relació: són els homes de classes avantatjades (I i II) els que declaren millor salut (un 13% presenten salut percebuda regular, dolenta o molt dolenta) i les dones de classe IV i V les que perceben una salut pitjor (un 39% d'elles).

L'ESB 2000 incloïa un qüestionari de salut mental, el General Health Questionnaire, que és un instrument que detecta dos tipus de patiment psicològic: la incapacitat per continuar desenvolupant amb normalitat les activitats d'un individu "sa" i els fenòmens de nova aparició de naturalesa ansiògena (*distress*). Per tant, detecta patiment més que malaltia. El gràfic 3 ens mostra la distribució del patiment psicològic per classes socials en els homes i les dones. Novament les dones presenten més patiment que els homes i també les persones de les classes IV i V.

Finalment, a l'entrevista realitzada en l'ESB 2000 a les persones de 65 anys o més es preguntava sobre la dificultat de desenvolupar una sèrie d'activitats quotidianes de la vida diària (ex: tallar-se les ungles,

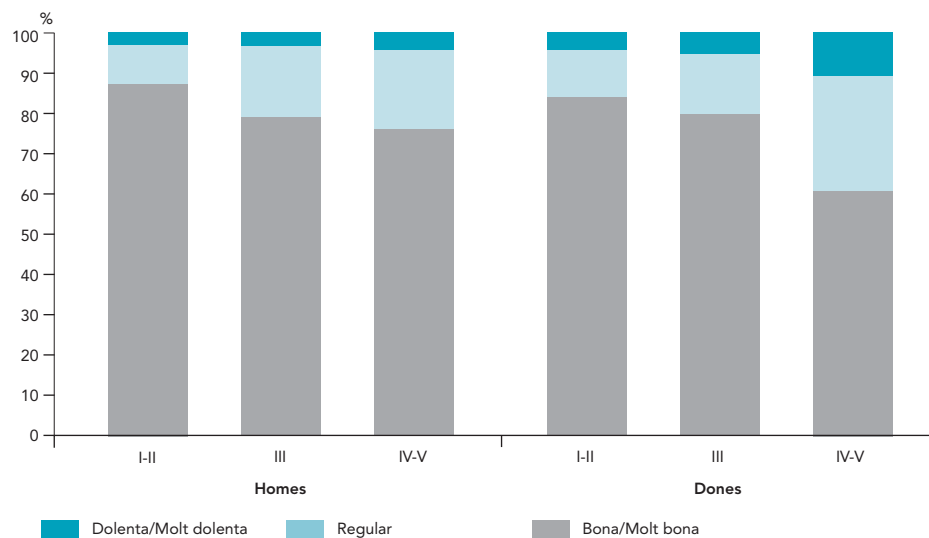
anar a comprar, caminar...). El gràfic 4 mostra que tant les dones com les persones de classes desfavorides declaren més sovint tenir com a mínim una activitat de la vida diària en què fer-la representa força o molta dificultat.

Les desigualtats segons la classe social i el gènere en els estils de vida

La relació entre el consum de tabac i el fet d'emmalaltir i morir ha estat un tema àmpliament estudiat. S'ha descrit l'epidèmia del tabaquisme en quatre fases (López, 1994). En la fase I el tabaquisme és excepcional i fumen sobretot els homes de classes privilegiades. En la fase II el consum de tabac es fa més important i es dona sobretot en homes, les dones de classes privilegiades comencen tot just a fumar. En la fase III la prevalença en homes es redueix, de manera que són sobretot els de les classes IV i V els que fumen, ja que els de classes privilegiades ho han deixat, mentre que les dones, que porten un endarreriment de 20-30 anys respecte als homes, ara ja fumen més. En la fase IV la prevalença del consum es redueix en ambdós sexes i és més alta en les classes desfavorides. Les poblacions del sud d'Europa, i per tant Barcelona, són a la fase III tal com s'observa al gràfic 5: el consum de tabac és més alt en els homes de les classes IV i V (44,2%), i és un 29,1% dels de les classes I i II. En les dones, el consum és més baix i és igual en les diferents classes socials (fumen una quarta part de les dones), fet que probablement canviarà en el futur ja

Gràfic 2.

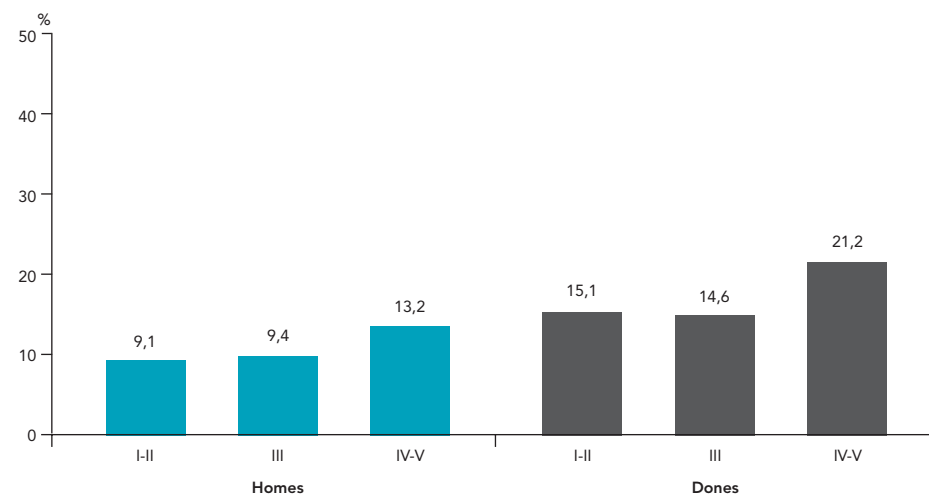
Estat de salut percebut de la població de 15 anys o més segons el sexe i la classe social. Percentatges estandarditzats per edat. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona, 2000. Agència de Salut Pública de Barcelona.

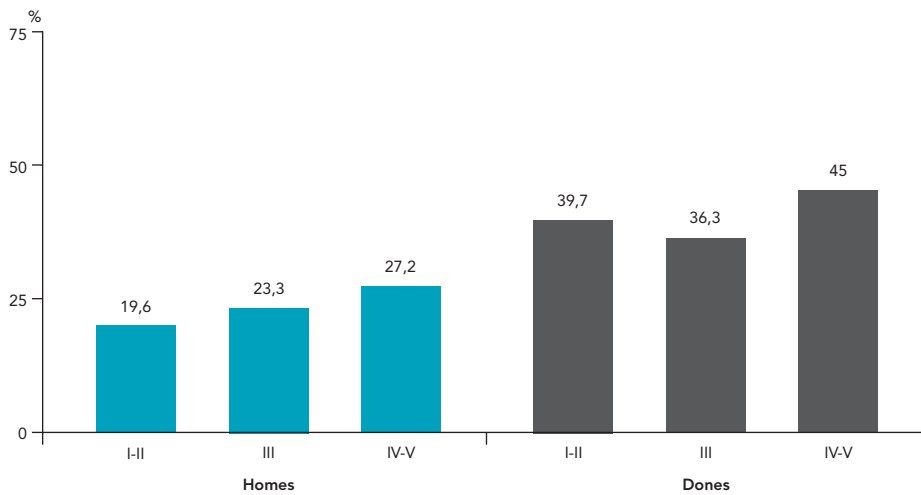
Gràfic 3.

Patiment psicològic de la població de 15 anys o més segons el sexe i la classe social. Percentatges estandarditzats per edat. Barcelona, 2000

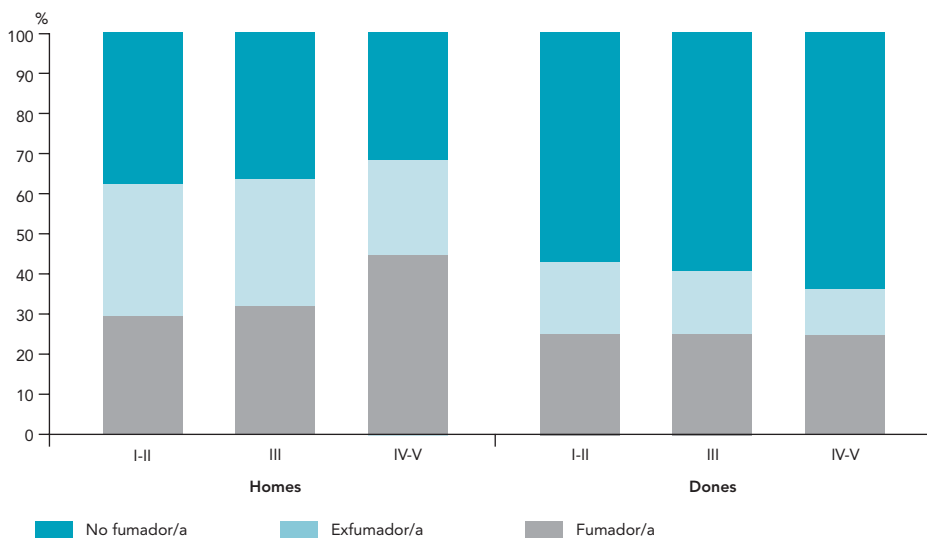
Font: Enquesta de salut de Barcelona, 2000. Agència de Salut Pública de Barcelona.

Gràfic 4.
Proporció de persones que com a mínim fan una activitat de la vida diària amb força o molta dificultat segons la classe social. Percentatges estandarditzats per edat. Homes i dones de 65 anys o més. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona, 2000. Agència de Salut Pública de Barcelona.

Gràfic 5.
Consum de tabac de la població de 15 anys o més segons el sexe i la classe social. Percentatges estandarditzats per edat. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona, 2000. Agència de Salut Pública de Barcelona.

que les noies joves s'incorporen al consum amb una freqüència més alta que els nois.

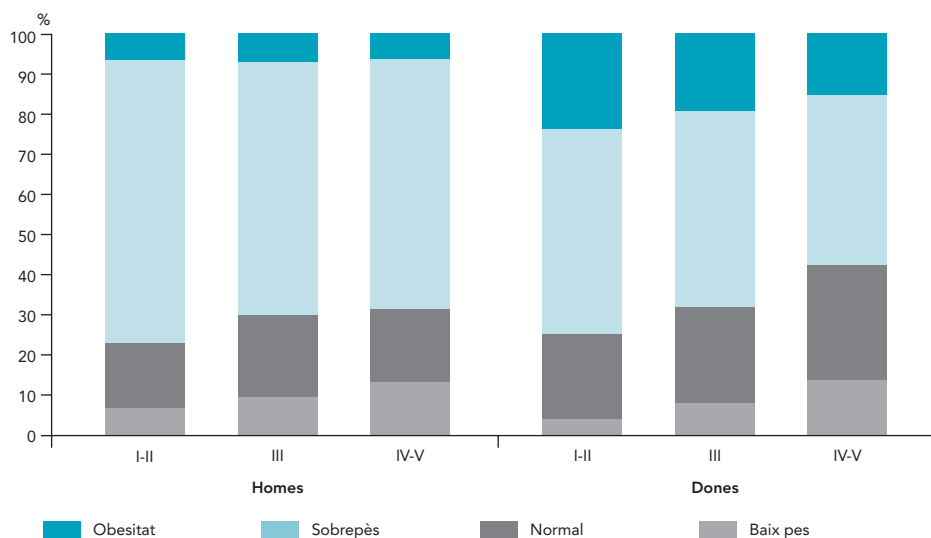
La dieta realitzada i el control del pes també són importants, ja que tant el sobrepès com l'obesitat i el baix pes estan relacionats amb diverses malalties. L'ESB 2000 ens permet conèixer l'estat del pes, ja que durant l'entrevista cada persona declarava el seu pes i la seva talla. El gràfic 6 ens mostra com les dones presenten percentatges de baix pes i de sobrepès i obesitat més alts que els homes. Són les dones de classe privilegiada les que presenten més baix pes (un 23,4%), just a l'inrevés que l'excés de pes, que es dona sobretot en les classes IV i V.

Finalment, l'activitat física és un dels components importants per assolir un estil de vida saludable. Estudis epidemiològics mostren que l'activitat física té un efecte beneficiós per a la salut. Novament, hi ha un patró segons la classe social i el gènere, i són les classes privilegiades les que fan més activitat física en el temps de lleure i també més els homes (gràfic 7).

Conclusions

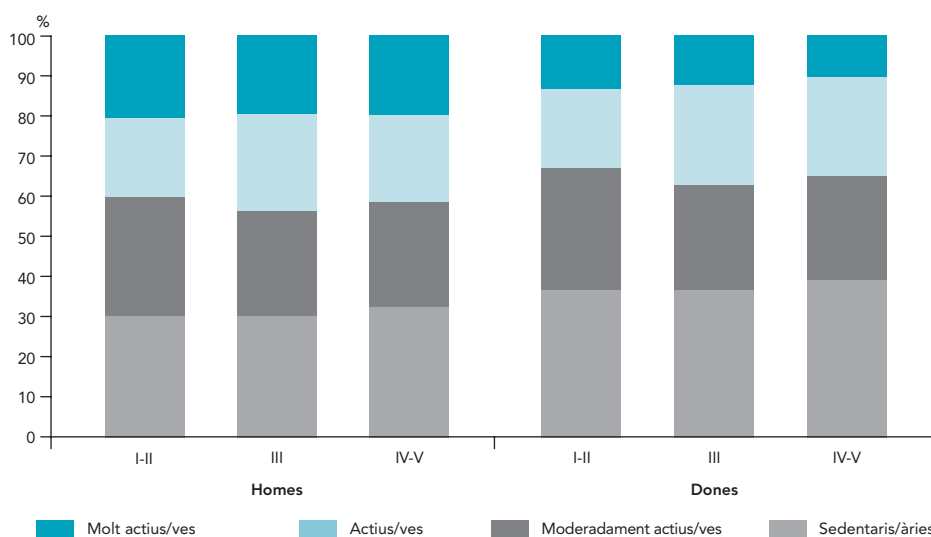
- Hi ha un patró geogràfic de la distribució de la mortalitat als barris de Barcelona, i són els barris del litoral i el nord (barris de Ciutat Vella i alguns de Nou Barris, Sant Andreu i Sant Martí) els que presenten taxes més elevades per a la majoria de les principals causes de defunció. Aquesta distribució es correspon amb la dels indicadors socioeconòmics, que denoten pitjors condicions materials i socials.

Gràfic 6.
Categories de pes de la població de 15 o més segons el sexe i la classe social.
Percentatges estandaritzats per edat. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona, 2000. Agència de Salut Pública de Barcelona.

Gràfic 7.
Activitat física en el temps de lleure de la població de 15 anys o més segons el sexe i la classe social.
Percentatges estandaritzats per edat. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona, 2000. Agència de Salut Pública de Barcelona.

La relació entre la mortalitat i el nivell socio-econòmic ha estat àmpliament descrita a la literatura, de manera que els resultats trobats a Barcelona concorden amb els descrits anteriorment i també amb els d'altres ciutats.

- Les dones i les persones de classe social menys privilegiada presenten un estat de salut percebut pitjor, més patiment psicològic i més limitacions de les activitats de la vida diària. La pitjor salut percebuda en les dones està relacionada amb els seus rols en la societat, la doble jornada de treball que desenvolupen (treball productiu i reproductiu) i la manca de poder en tots els àmbits. Les causes de les desigualtats en salut segons el nivell socio-econòmic són multifactorials, però els factors estructurals relacionats amb les males condicions de vida (treball a casa i fora de casa, habitatge precari, el fet de viure en zones amb carències materials i socials...) hi estan altament relacionats.

- El consum de tabac és més important en els homes i sobretot en els de classes desfavorides. Les dones encara no han assolit uns nivells alts de consum, tot i que aquests estan augmentant. Actualment, en les dones no hi ha diferències entre classes en el consum, fet que probablement canviarà els propers anys, tal com ja s'ha descrit en altres països desenvolupats.

- Tant el baix pes com l'obesitat són més importants en les dones que en els homes. Mentre que el baix pes augmenta entre les dones de classes privilegiades, l'obesitat es dona més freqüentment en les persones de les classes IV i V. Tant el tipus d'alimentació com la dieta realitzada i les

imatges estereotipades de la bellesa femenina tenen a veure amb aquests resultats.

• Els homes fan més activitat física en el temps de lleure que les dones, i entre aquestes les de classes avantatjades en fan més. La manca de disponibilitat de temps lliure, sobretot en les dones de classes desfavorides, és una dificultat important per poder desenvolupar aquest tipus d'activitat.

Bibliografia

- AMICK III B, LEVINE S, TARLOV A, CHAPMAN WALSH D (ed.) (1995). *Society and Health*. Nova York: Oxford University Press
- BERKMAN L, KAWACHI I (2000). *Social epidemiology*. Nova York: Oxford University Press
- BORRELL C, ARIAS A (1993). «Desigualtats de mortalitat en els barris de Barcelona, 1983-89», *Gaceta Sanitaria*, 38: 205-210
- BORRELL C, BARANDA L, RODRIGUEZ-SANZ M (2002). *Manual de l'Enquesta de Salut de Barcelona 2000*. Barcelona: Institut Municipal de Salut Pública
- BORRELL C, BENACH J (coord.) (2003). *Les desigualtats en salut a Catalunya*. Informe del Centre d'Anàlisi i Programes Sanitaris i la Fundació Jaume Bofill. Barcelona: Editorial Mediterrània
- BORRELL C, PASARÍN MI (1999). «The study of social inequalities in health in Spain: where are we?», *Journal of Epidemiology and Community Health*, 53: 388-389
- BORRELL C, PASARÍN MI (2004). «Desigualdad en salud y territorio urbano», *Gaceta Sanitaria*, 18: 1-4
- DÍEZ E, PEIRÓ R (2004). «Intervenciones para disminuir las desigualdades en salud», a BORRELL C, GARCÍA-CALVENTE M, MARTÍ-BOSCÀ JV (ed.). *La salud pública desde la perspectiva de género y clase social. Informe SESPAS 2004*. *Gaceta Sanitaria* (en premsa).
- FERNÁNDEZ E, BORRELL C (1999). «Cancer mortality by educational level in the city of Barcelona», *British Journal of Cancer*, 73: 684-689
- GRUPO DE TRABAJO DE LA SOCIEDAD ESPAÑOLA DE EPIDEMIOLOGÍA (SEE) y GRUPO DE TRABAJO DE LA SOCIEDAD ESPAÑOLA DE MEDICINA DE FAMILIA Y COMUNITARIA (SEMFYC) (2000). «Una propuesta de medida de la clase social». *Atención Primaria*, 25: 350-363
- IDLER EL, BEYAMINI Y (1997). «Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies», *Journal of Health and Social Behavior*, 38: 21-37
- LOPEZ AD, HOLLINSHAW EN, PIHA T (1994). «A descriptive model of cigarette epidemic in developed countries», *Tobacco Control*, 3: 242-247
- MARMOT M, WILKINSON RG, (ed.) (1999). *Social Determinants of Health*. Oxford: Oxford University Press
- NAVARRO V, BENACH J i la COMISIÓN CIENTÍFICA DE ESTUDIOS DE LAS DESIGUALDADES SOCIALES EN SALUD EN ESPAÑA (1996). *Las desigualdades sociales en salud en España*. Madrid: Ministerio de Sanitat i Consum i The School of Hygiene and Public Health, The Johns Hopkins University (EUA)
- WILKINSON RG (1996). *Unhealthy societies. The afflictions of inequality*. London: Routledge

Dossier

IMMIGRACIÓ I TERRITORI: CONCENTRACIÓ I SEGREGACIÓ AL MUNICIPI DE BARCELONA, 1991-2002

ANDREU DOMINGO I VALLS I JORDI BAYONA I CARRASCO

Centre d'Estudis Demogràfics

Introducció

A l'inici del segle XXI, la represa de les migracions com a motor del creixement demogràfic de la ciutat fa que l'estudi de les migracions internacionals i la seva distribució en el territori esdevinguin un objectiu prioritari. Aquest text és un resum parcial de l'estudi *Evolució de la distribució territorial de la població de nacionalitat estrangera al municipi de Barcelona, 1991-2002*, elaborat pel Centre d'Estudis Demogràfics per encàrrec del Patronat Municipal de l'Habitatge durant l'any 2002. En un treball anterior s'apuntava el paper de filtre que l'habitatge té en la distribució espacial de la població de nacionalitat estrangera (Domingo i Bayona, 2002); en aquesta ocasió s'estudia la concentració i la segregació espacial producte dels darrers moviments migratoris, se'n preveu l'evolució en el futur i s'aporten reflexions sobre l'impacte en l'habitatge.

L'acceleració en l'arribada de nous fluxos d'immigració que s'ha experimentat a partir de la meitat dels anys noranta ha obert certs interrogants, alguns d'ells no exempts de preocupació: Què significa en termes demogràfics l'arribada d'aquests contingents? Com es distribueixen dins del municipi? La distribució espacial de la població estrangera està augmentant els desequilibris existents: els fa minvar o en crea de nous? La immigració estrangera

està tenint el mateix impacte a tots els barris de Barcelona? Des del punt de vista de la residència es comporten de la mateixa manera les diferents nacionalitats que viuen al municipi? Hi ha perill que es conformin guetos? Quina relació té el creixement de la població estrangera amb l'habitatge?

L'estudi, que dona una primera resposta a aquestes qüestions, s'ha realitzat principalment amb les dades corresponents al padró continu a 1 de gener de 2001 i de 2002 (per a les nou primeres nacionalitats extracomunitàries), cedides pel Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, i les dades del cens de 1991 i de l'Estadística de població del padró de 1996, facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya. Les sèries estadístiques disponibles són la matèria primera de l'anàlisi demogràfica, constitueixen la font de la qual s'alimenta, alhora que determinen el límit de l'estudi. És per aquesta raó que hem d'advertir que certs fenòmens aquí importants han quedat fora de l'anàlisi; en primer lloc les dades referents al cens de 2001, encara no disponibles en el moment que redactem aquestes pàgines, sobretot aquelles de caràcter inframunicipal, i en segon lloc, però d'importància cabdal, totes aquelles situacions com la irregularitat o les formes d'ocupació de l'habitatge, que són mal captades o ignorades pel sistema estadístic.

Les migracions i el paper de Barcelona

L'urbs densament poblada que al cens de 1960 havia arribat a aplegar el 40% de la població de Catalunya, al de 2001, encara

circumscriu administrativament a un petit territori de 98 km², amb 1.503.884 habitants, és el municipi central de l'àmplia regió metropolitana, amb 4.390.390 habitants i 3.200 km² de superfície. La saturació, la pèrdua de població i de pes relatiu tant en el conjunt metropolità com en el del país, a més de l'envelliment que, com la majoria dels grans municipis europeus, ha experimentat durant el darrer quart del segle XX, coincidint amb el procés de suburbanització, poden haver fet pensar erròniament en un declivi paral·lel del dinamisme demogràfic i fins i tot econòmic i cultural.

L'evolució demogràfica més recent ho desmenteix: des de l'òptica urbana, aquesta evolució representa un retorn a la tradició històrica segons la qual les migracions —fonamentalment la immigració— han estat el veritable motor del creixement de la població i de la ciutat. Així, després d'un llarg període de saldo migratori negatiu que s'inicià els anys setanta, en el quinquenni 1996-2000 la inversió del signe cap a positiu, amb unes 13.000 persones, aconsegueix reduir les pèrdues de població de la ciutat a només 3.400 habitants, mentre que en el quinquenni anterior la pèrdua deguda al saldo migratori era de 118.000 persones, que afegit a un creixement vegetatiu també negatiu arribava a fer perdre més de 134.000 persones residents. Els primers dos anys del segle XXI semblen capgirar completament la situació: el creixement migratori és d'unes 83.000 persones, de manera que la ciutat guanya entre els padrons continus d'1 de gener de 2001 i 2003 aproximadament 77.000 residents.

Aquest text s'emmarca dins del projecte d'R+D "Procesos migratorios, asentamiento y estructuras familiares: un estudio sociodemográfico" (Bs 02001-1233), finançat pel Plan Nacional I+D del Ministerio de Ciència i Tecnologia.

La migració internacional, accelerada des de la segona meitat dels anys noranta, ha estat sens dubte la responsable de la inflexió positiva d'aquesta evolució, de forma directa com a corrent migratori, i de forma indirecta amb el rejuveniment de la població i l'augment dels naixements a la ciutat. Els fluxos arribats entre 1996 i 2000 multipliquen per quatre les altes dels cinc anys anteriors, i són la causa de l'extraordinari salt experimentat per la població de nacionalitat estrangera resident a la ciutat (gràfic 1).

Aquesta immigració internacional recent enllaça amb el procés migratori secular procedent de la resta de Catalunya i d'altres regions espanyoles (Pujades, 1986; Cabré i Muñoz, 1996), després de l'interludi que representaren els efectes de la crisi econòmica i el procés de suburbanització durant la dècada dels setanta i vuitanta, en què la major part de baixes de la ciutat es produeixen en direcció a l'àrea metropolitana, en un procés on l'accés a l'habitatge es configura com un dels principals factors explicatius (Módenes, 1998; Nel-lo,

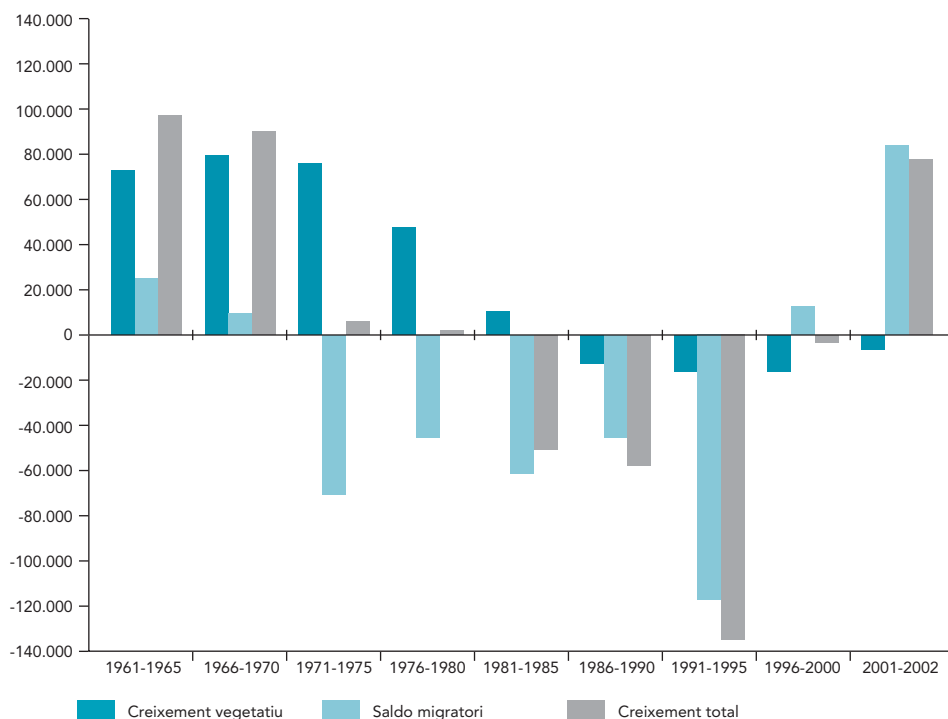
1998). En la represa de les migracions, en aquest cas més enllà de les fronteres espanyoles, destaca el paper pioner de Barcelona com a receptora i redistribuïdora de fluxos, però també com a indret on s'acabarà assentant un volum creixent de població estrangera.

Si al principi dels anys noranta la població estrangera no arribava a les 25.000 persones, l'1 de gener de 2002 la quantitat s'havia més que quadruplicat i arribava a les 113.809 persones. Si es confirmen les dades provisionals del darrer padró continu de 2004, la xifra multiplicadora hauria estat superior a 8, de manera que s'assolirien les 202.489 persones empadronades (gràfic 2). Bona part del creixement tant dels fluxos registrats com dels efectius resultants és també producte de la visibilització estadística que han representat la regularització de 2000 i la documentació per arrelament de 2001, motiu tant de l'afloreament de persones que abans residien però no estaven empadronades a la ciutat, com de l'arribada de nova immigració. Al mateix temps, cal assenyalar que l'aplicació del padró continu de població a partir de l'any 1996 està contribuint a augmentar la cobertura del registre.

La intensificació dels fluxos ha anat acompanyada d'una forta diversificació de les nacionalitats representades a Barcelona, però no només ha augmentat el seu nombre, sinó que també ha alterat el seu pes i l'estructura per sexe i edat.

El creixement espectacular de les principals nacionalitats representades a la ciutat i la seva relativa novetat estan directament relacionades amb factors endògens

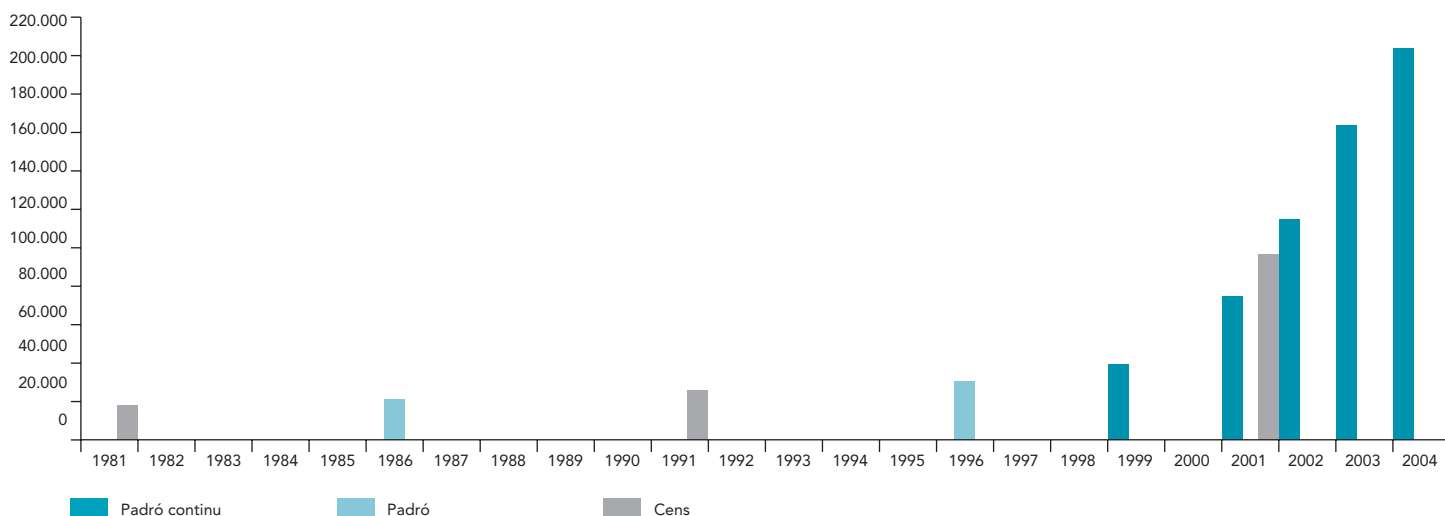
Gràfic 1.
Components del creixement demogràfic* de la ciutat de Barcelona, 1961-2002

* El saldo migratori és estimat.
Fonts: censos i padrons.
Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

Gràfic 2.

Evolució de la població de nacionalitat estrangera al municipi de Barcelona, 1981-2004

Fonts: cens de població de 1981 (març), 1991 (març) i 2001 (novembre), i padró de 1986 (abril) (INE); Estadística de població annexa al padró de 1996 (maig) (Institut d'Estadística de Catalunya); padró continu a 1 de gener de 1999, 2001, 2002, 2003 i 2004 (Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona). Elaboració: Centres d'Estudis Demogràfics.

i exògens. L'increment de la població equatoriana, que només comença a créixer a mitjan anys noranta, passant de 143 persones empadronades l'any 1996 a 32.946 el 2004, o el de l'argentina en els darrers anys, es corresponen amb davallades econòmiques de forta repercussió mediàtica. De la mateixa manera, la colombiana ha esdevingut l'any 2004 la tercera nacionalitat estrangera a Barcelona, que coincideix amb una situació a Colòmbia en la qual la violència acompanya la crisi econòmica. Aquestes condicions crítiques als països d'origen han fet augmentar la sensació que són els factors d'expulsió els que més pesen en els darrers corrents migratoris arribats a la ciutat.

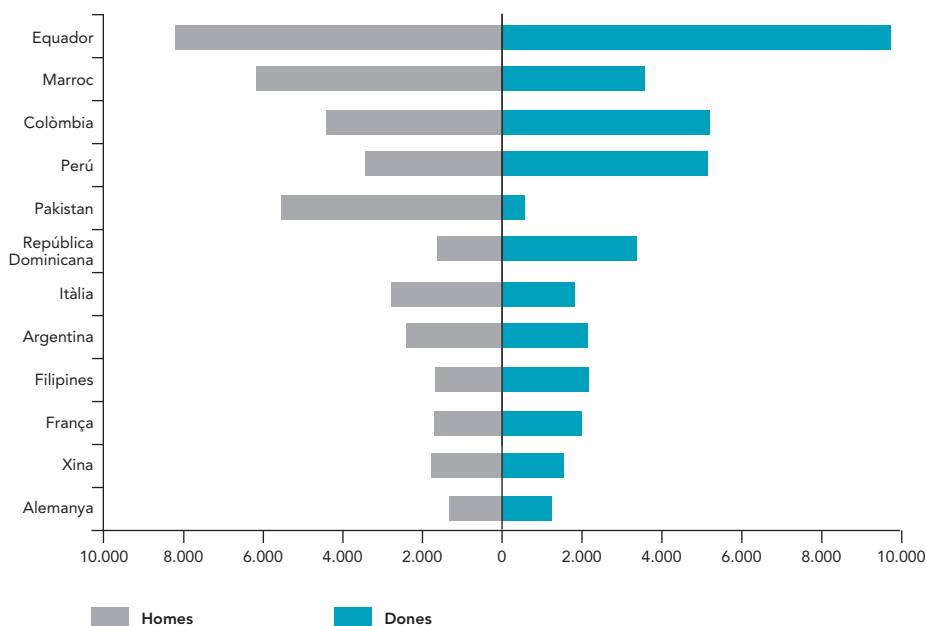
Malgrat tot, caldria recordar que el creixement de Barcelona no ha deixat de

ser un motor generador de demanda de treballadors i treballadores estrangers, alhora que la seva projecció internacional atreïa també treballadors i treballadores altament qualificats d'altres orígens. Però a més, s'ha d'insistir en l'efecte de la legislació tant sobre la visibilitat estadística com sobre l'atracció de nous contingents migratoris.

Durant els anys 2000 i 2001 es pot reconèixer el resultat de les regularitzacions, primer fent visible població empadronada que no ho estava anteriorment i que es registra per accedir a un dels processos reguladors, i en segon lloc per l'efecte crida que totes les regularitzacions extraordinàries comporten (tant en el país d'origen com en altres països europeus amb població en situació irregular). Les perso-

nes residents pakistaneses en serien un exemple, ja que de poc més de 2.000 persones registrades el gener de 2000 es passa, dos anys més tard, a més de 6.000, i a 10.000 en l'últim recompte al principi de 2004. En tercer lloc, s'ha de considerar altres canvis legislatius que poden haver accelerat la presència de determinades nacionalitats amb la dinamització de cadenes i l'anticipació de projectes migratoris que podien romandre letàrgics, com per exemple l'anunci de la implantació d'exigència de visat per a la ciutadania procedent de Colòmbia i Equador (gràfic 3). Finalment, cal fer esment que les dades del padró continu no han estat depurades, i que el mecanisme del recompte pot estar propiciant la sobreestimació, cada cop més greu en un període d'immigració ascendent.

Gràfic 3.
Principals nacionalitats en nombre de persones empadronades a Barcelona a 1 de gener de 2002, segons el sexe

Font: Padró continu a 1 de gener de 2002. pàgina web del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

En comparació amb altres metròpolis europees, tot i els accelerats fluxos dels darrers anys que han fet créixer la població de nacionalitat estrangera fins a les 95.356 persones, segons el cens de 2001 —que signifiquen un 6,3% de la població total—, es mantenen percentatges encara relativament modestos, equiparables a Madrid, amb un 7,6% l'any 2001, o a Roma, amb un 6,4% l'any 2000, però força per sota de les metròpolis d'Estats septentrionals, on la immigració internacional ja havia començat a ser un fenomen significatiu els anys seixanta, com per exemple Brussel·les, que el 1997 arribava al 30%, Viena, Amsterdam o Berlín, que el 1996 arribaven

al 18%, el 15,5% i el 12,6% respectivament, o a París, amb un 14,5% l'any 1999.

Distribució espacial i població estrangera a Barcelona

Les persones migrants de nacionalitat estrangera que arribaven a la Barcelona del final del segle xx i principi del XXI trobaven una ciutat canviant amb notables contrastos en la distribució espacial de la seva població, on l'accés a l'habitatge feia el paper de filtre. La concentració i la segregació de la població a Barcelona no es produeixen en funció de la nacionalitat de les persones que hi resi-

deixen, o com a mínim això no ha estat així fins ara.

Si entenem per concentració la sobre-representació d'un grup determinat en una àrea delimitada, i per segregació espacial, la separació residencial de grups dins d'una població, la distribució de la població, com en totes les ciutats, reflecteix la posició socioeconòmica dels seus habitants en l'espai. La majoria de les ciutats europees —entre les quals Barcelona no només no és una excepció, sinó que pot representar-ne un exemple— mostren una distribució desigual, on el passat migratori i l'estructura d'edats de la població tenen un paper primordial. En aquesta estratificació migratòria continuada, la concentració i la segregació es poden considerar la conseqüència dels comportaments dels individus i les famílies davant del mercat de l'habitatge dins de les oportunitats i limitacions que imposa el context social i espacial (Bolt i d'altres, 2000).

Abans de prosseguir, volem alertar sobre l'abús que darrerament s'està fent del terme gueto, sobretot en la seva popularització: ni tota concentració és o esdevé forçosament un gueto, ni tot prejudici discriminatori el comporta. En aquest treball, es considera gueto una zona determinada de la ciutat on es concentra una població identificada per la seva nacionalitat, origen, cultura o ètnia, com a resultat de certes restriccions, discriminacions socials o econòmiques, amb un reconeixement institucional (vegeu Amersfoort, 1990) i que desenvolupi senyals identitaris basats en l'exclusió efectiva. Aquesta consciència identitària d'exclusió haurà de ser reconeguda (i reconstruïda) tant pel grup

afectat (de forma inclusiva) com per la resta de la població (de forma excloent).

Per apropar-nos a la distribució territorial de la població total del municipi de Barcelona s'han triat quatre característiques sociodemogràfiques: 1) el nivell d'instrucció assolit; 2) l'activitat i l'ocupació; 3) l'estructura per edats, i 4) el lloc de naixement de la població. De les quatre, les dues primeres se solen utilitzar com a aproximació a l'estratificació social —aquí en el seu vessant territorial—, i de forma conjunta, en els nivells més baixos d'instrucció i en la desocupació, com a indicadors de vulnerabilitat de la població d'un espai definit. Malauradament, en el moment de desenvolupar aquest treball només es disposava de les dades desagregades en el nivell inframunicipal referides a 1996 per poder comparar territorialment la instrucció, l'activitat i l'ocupació. Les dades de l'estructura per edats i del lloc de naixement corresponien al padró continu de l'any 2001, i la distribució de les persones estrangeres al de 2002.

El nivell d'instrucció assolit pels barcelonins i barcelonines l'any 1996, que majoritàriament se situava en la primària (58,3% per a les persones majors de 24 anys), s'estava transformant amb un clar avenç protagonitzat per les generacions més joves; així, per a la població que tenia entre 25 i 29 anys els estudis primaris baixaven fins al 22%, mentre que els secundaris arribaven al 45,5% i els superiors al 32,4%. Les millores però, tot i que s'estenien a un nombre creixent de persones residents, es continuaven jerarquitzant espacialment, i sembla que això continuarà passant mentre el mateix avenç del nivell

d'instrucció en alguns barris constitueixi un incentiu per abandonar-lo quan aquest es pot relacionar amb una mobilitat social ascendent. Els guanys experimentats pel conjunt de la població no es tradueixen en el territori al mateix ritme (taula 1).

El 1996 la instrucció era una de les variables observades més discriminants quant a la segregació territorial. Tot i la millora en el nivell d'estudis, si prenem com a exemple el grup d'edat d'entre 25 i 29 anys, la segregació configurava un model dual on en un extrem se situaven barris amb població jove majoritàriament amb estudis superiors i a l'altre població jove amb estudis primaris. De totes les variables analitzades, el nivell d'instrucció era la més determinant a l'hora d'observar la segregació territorial, per damunt de l'origen o la nacionalitat.

A partir de les dades observades per a l'any 1996, l'arribada de persones migrants de nacionalitat estrangera a la ciutat no hauria de representar una davallada en els nivells d'instrucció assolits per al conjunt de la població: en conjunt estaven per sobre de la població total a causa de la seva estructura d'edats. Si comparem les mateixes edats, amb el grup d'entre 25 i 29 anys com a mostra, la joventut estrangera mantenia nivells elevats, amb força contrastos per nacionalitat: el 25,6% amb estudis primaris, el 37,8% amb estudis secundaris, i el 36,2% amb estudis superiors. Aquests contrastos —que en general defineixen una situació en què la població europea està per damunt de la mitjana de la barcelonina i l'africana està per sota— expliquen que des de la perspectiva de la instrucció la immigració estrangera

nodreixi la polarització en la distribució geogràfica, o dit d'una altra manera, que el nivell d'instrucció predetermina la seva ubicació territorial. El que sembla ser una regla d'or per a la població europea i americana no es compleix en canvi per a l'africana i l'asiàtica. Si de l'asiàtica es pot dir que l'heterogeneïtat de l'agregat continental explica una distribució geogràfica poc significativa en aquest nivell, en el cas de l'africana hi ha una dissonància entre la instrucció alta i el lloc de residència.

Les primeres dades disponibles sobre el nivell d'instrucció de la població estrangera per a l'any 2001 extreus del cens de població han fet augmentar de forma important la representació del nivell primari en detriment del nivell superior. Des d'aquesta perspectiva, la davallada general del nivell d'instrucció de la població estrangera major de 24 anys tendiria a convergir amb el nivell mitjà de la ciutat per a un total en franca millora, tot i que per a una estructura d'edats més jove continuaria apareixent com a grup amb uns nivells d'instrucció superiors en el conjunt de la població. Per tant, es pot pensar que si es mantingués la tendència actual, tant entre la població estrangera com entre la població total, els nivells totals tendirien a igualar-se, mentre que el grup de 25 a 29 anys, en el cas de les persones estrangeres, se situaria clarament per sota: sigui com sigui, els desequilibris entre la població de nacionalitat estrangera augmentarien. Pel que fa a la segregació espacial, hauria nodrit i consolidat la ja preexistent.

L'activitat econòmica de la població reflecteix en bona mesura les millores en el nivell d'instrucció: Barcelona apareix sub-

Taula 1.
Característiques sociodemogràfiques i població de nacionalitat estrangera per zones estadístiques grans.
Barcelona 1996, 2001 i 2002

	1996		2001					Població estrangera	
	Nivell d'instrucció	Activitat	Edat	Lloc de naixement (%)					
	Persones de 25-29 anys amb estudis superiors (%)	Persones desocupades de 25-64 anys (%)	Persones de 65 anys i més (%)	Barcelona ciutat	Resta de Catalunya	Resta de l'Estat	Estranger	2002	% total
CIUTAT VELLA	21,6	28,4	24,6	45,6	6,5	25,2	22,7	22.592	19,9
Barceloneta	12,1	27,4	26,4	58,5	4,6	25,5	11,5	2.110	1,9
Parc	26,9	26,1	25,4	46,8	7,4	26,3	19,5	4.674	4,1
Gòtic	31,6	26,2	22,8	41,4	7,9	24,7	26,0	3.035	2,7
Raval	18,7	31,2	24,2	41,6	6,2	24,7	27,6	12.773	11,2
EIXAMPLE	43,0	15,5	24,9	60,4	10,5	21,0	8,1	19.785	17,4
Sant Antoni	36,4	17,0	26,7	61,4	9,6	21,2	7,8	2.849	2,5
Esquerra Eixample	45,9	15,5	24,4	59,8	11,1	20,5	8,6	7.615	6,7
Dreta Eixample	50,5	13,7	26,2	62,8	11,3	17,9	8,1	2.897	2,5
Estació Nord	42,0	15,2	22,6	59,6	10,0	22,8	7,6	2.287	2,0
Sagrada Família	37,2	16,3	24,6	59,6	9,7	23,0	7,6	4.137	3,6
SANTS-MONTJUÏC	25,7	19,6	21,6	58,8	8,1	26,0	7,2	13.575	11,9
Poble-sec	20,4	22,1	24,8	57,6	6,6	24,6	11,2	4.682	4,1
Montjuïc	14,6	29,1	29,3	56,7	6,6	31,9	4,7	27	0,0
Zona Franca-Port	16,0	21,5	16,8	58,4	5,4	31,6	4,5	1.222	1,1
Font de la Guatlla	27,1	17,0	20,4	55,3	8,4	29,8	6,5	697	0,6
Bordeta-Hostafrancs	26,5	18,9	19,6	58,6	9,1	25,4	6,9	1.409	1,2
Sants	32,3	18,3	22,6	59,9	9,5	24,1	6,5	5.538	4,9
LES CORTS	48,0	13,7	18,8	59,3	11,8	22,2	6,7	4.345	3,8
Les Corts	44,4	14,2	18,9	59,2	11,8	23,2	5,8	3.185	2,8
Pedralbes	64,1	10,8	18,5	60,2	11,4	17,5	10,9	1.160	1,0
SARRIÀ-SANT GERVASI	59,1	13,2	21,5	66,9	10,4	15,0	7,8	7.711	6,8
Sant Gervasi	59,2	13,3	22,2	66,8	10,5	15,0	7,6	5.383	4,7
Sarrià	60,8	12,7	20,3	66,8	10,3	14,9	8,0	2.131	1,9
Vallvidrera-Les Planes	30,9	15,0	14,1	68,0	7,8	15,8	8,5	197	0,2
GRÀCIA	40,1	16,3	23,7	63,1	9,8	20,3	6,8	7.168	6,3
Gràcia	40,1	16,6	25,1	63,9	10,2	19,1	6,8	5.362	4,7
Vallcarca	40,3	15,5	20,0	60,9	9,0	23,5	6,7	1.806	1,6
HORTA-GUINARDÓ	27,2	18,8	21	56,8	6,4	32,1	4,7	7.947	7,0
Guinardó	34,7	17,7	22,7	59,5	8,3	26,3	5,8	3.752	3,3
Horta	21,6	19,9	19,0	56,0	4,9	35,6	3,5	2.595	2,3
Vall d'Hebrón	25,1	18,4	21,7	52,5	5,5	36,8	5,3	1.600	1,4
NOU BARRIS	19,0	22,0	21,8	52,2	5,2	38,0	4,6	8.498	7,5
Vilapicina-Turó de la Peira	25,8	20,2	25,1	53,2	6,1	35,2	5,5	3.917	3,4
Roquetes-Verdum	15,9	22,8	20,4	51,7	4,5	39,8	4,0	3.945	3,5
Ciutat Meridiana-Vallbona	9,4	26,3	14,6	51,3	4,3	40,5	3,9	636	0,6
SANT ANDREU	27,0	18,9	19,5	58,9	7,3	29,1	4,6	6.505	5,7
Sagrera	31,8	17,4	18,4	58,0	7,6	28,9	5,6	3.118	2,7
Congrés	34,0	18,5	31,1	59,9	8,2	28,0	3,9	497	0,4
Sant Andreu	28,2	17,6	18,0	61,0	7,4	27,9	3,7	1.702	1,5
Bon Pastor	9,6	28,6	20,3	59,8	7,3	30,1	2,8	340	0,3
Trinitat Vella	10,9	25,2	15,7	49,2	4,1	38,3	8,3	848	0,7
SANT MARTÍ	23,3	19,5	20,4	58,3	7,2	29,2	5,2	11.357	10,0
Fort Pius	35,7	15,5	16,3	56,0	7,8	28,6	7,5	887	0,8
Poblenou	23,3	19,4	20,1	62,9	7,4	23,4	6,3	3.498	3,1
Barris Besòs	13,9	26,1	23,0	54,8	5,6	35,9	3,6	1.055	0,9
Clot	29,3	17,6	19,6	61,0	8,3	24,3	6,4	4.297	3,8
Verreda	20,7	20,0	21,3	53,3	6,5	37,0	3,2	1.620	1,4
No consta								4.326	3,8
BARCELONA	32,4	18,3	21,9	58,4	8,2	26,2	7,2	113.809	100,0

Font: Estadística de població annexa al padró de 1996 (Institut d'Estadística de Catalunya); padró continu 2001 i 2002 (Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona).
 Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

mergida en un important procés de transformació, on es palesa la revolució que les noves generacions femenines apunten quant a la voluntat d'inserir-se en el mercat de treball. Tot i això, aquest canvi a Barcelona és menys accentuat del que fóra per al conjunt de Catalunya, ja que les grans ciutats sempre han atret l'activitat femenina i el sector serveis en alça afavoreix tant l'activitat com l'ocupació de les dones. Els nivells de desocupació registrats l'any 1996 eren significativament alts arreu de la ciutat, perquè l'any d'observació va coincidir amb una conjuntura econòmica negativa, i es van reduir a la meitat l'any 2001, de manera que van passar d'un 20,8% a un 10,8%. Els nivells d'atur observats per barris per a la població total arribaven l'any 1996 a valors extraordinàriament elevats, fins al 30%, nivells sempre pitjors per a les dones. És molt possible

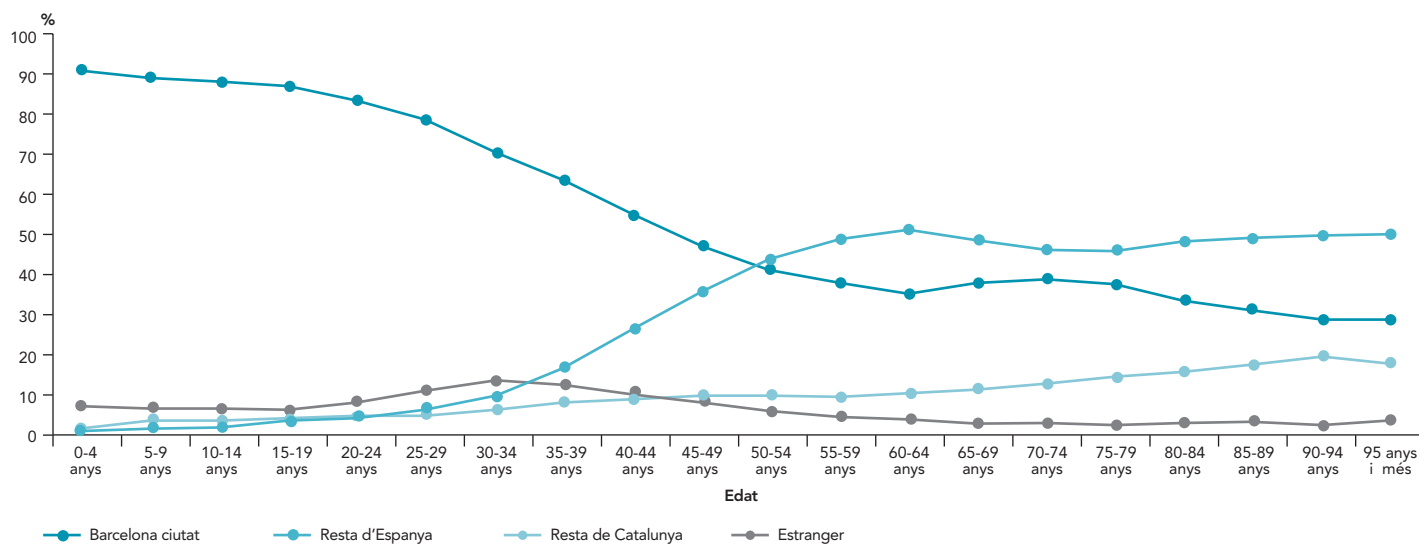
que la disminució del nivell d'atur hagi augmentat les disparitats en la segregació de la població segons l'ocupació, en tot cas reproduiria amb menys intensitat la pauta territorial observada per al nivell d'instrucció.

De la relació entre l'activitat i l'ocupació segons l'edat i el sexe, s'ha vist com les principals diferències entre la població estrangera i la població espanyola de 15 a 34 anys resident a Barcelona són, en primer lloc, la proximitat de les pautes europees i espanyoles, tant pel que fa a l'activitat com a l'ocupació; en segon lloc, l'entrada precoç en l'activitat de la resta de la població estrangera seguida d'una ocupació elevada —tot i que aquesta sempre en nivells inferiors a l'espanyola a partir dels 20 anys, qualsevol que sigui el sexe—, i finalment, com que aquelles agrupacions continentals que al conjunt de Catalunya

es caracteritzaven per una activitat i ocupació femenines molt baixes, a Barcelona presenten uns nivells més similars als que s'observaven per a altres continents.

L'inconvenient que té l'any 1996 com a únic punt de referència sobre l'ocupació, en ser un any de conjuntura econòmica desfavorable, esdevé en canvi un avantatge per provar de respondre una de les preguntes recurrents quant a l'assentament de la població estrangera: I si arribés una crisi, què passaria? Doncs bé, si arribés una crisi augmentaria la desocupació i colpejaria primer la població estrangera, les dones i la joventut. L'augment de les proporcions d'atur afectaria tots els barris i faria baixar les desigualtats territorials, però els nivells de desocupació podrien arribar a ser exageradament alts als barris amb nivells d'instrucció més baixos (gràfic 4.)

Gràfic 4.
Població empadronada a Barcelona a 1 de gener de 2001 segons l'edat i el lloc de naixement, en nombres relatius

Font: padró continu a 1 de gener de 2001 (Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona).
Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

L'observació de la distribució de la població per edat i lloc de naixement és un exercici d'arqueologia migratòria: la nova migració arriba a una ciutat on la sedimentació secular dels corrents migratoris del segle xx és palesa al territori, l'estratificació preexistent explica en part la dels nouvinguts i nouvingudes. L'envelliment afecta de la mateixa manera els barris independentment de les característiques socioeconòmiques dels seus habitants; es pot dir el mateix de la reduïda presència d'infants. Com a resultat de l'aturada dels moviments migratoris procedents de la resta d'Espanya, des de mitjan anys setanta i durant la dècada dels vuitanta, la proporció de persones nascudes a la ciutat ha augmentat a tots els barris, i és la gent més jove la que assoleix el percentatge més alt de persones oriündes. Origen i edat estan estretament connectats; així, si el 90% dels infants d'entre 0 i 4 anys han nascut a la ciutat, a partir dels 50 anys gairebé la meitat dels barcelonins i barcelonines són nascuts a la resta d'Espanya. A 1 de gener de 2001, els barris on era més present la població nascuda a la resta d'Espanya eren els barris on hi havia menor proporció de persones estrangeres. En conseqüència, atenent a l'origen, la població nascuda a la resta d'Espanya i la població nascuda a l'estranger són les poblacions que menys comparteixen el territori, les que es trobaven més segregades a l'inici del segle XXI. Si es compara la distribució entre les subpoblacions segons el lloc de naixement, amb l'anomenat índex de dissimilaritat,² el valor aconseguit entre el grup de les persones nascudes a la resta d'Espanya i les

nascudes a l'estranger és el més alt, un 26,3 sobre cent. Aquesta situació pot canviar dràsticament els propers anys.

L'augment de la població de nacionalitat estrangera durant els anys noranta, resultant de l'increment dels fluxos, i que per la seva estructura d'edats ha representat un fre a l'envelliment general de la població, ha significat en conjunt una desconcentració en la seva distribució territorial, i ha desplaçat la geografia de la concentració de la població estrangera. La ciutat ha transitat d'un model de distribució espacial que podríem definir com a dual, amb una sobrerrepresentació al principi dels noranta de la població de nacionalitat estrangera als districtes de Sarrià-Sant Gervasi i Ciutat Vella, a un model on sobresurt el pes de la població de nacionalitats en vies de desenvolupament i la seva presència als barris més desfavorits de la ciutat en termes socioeconòmics. Aquesta transició, però, s'ha produït en primer lloc per l'augment de la població a tots els barris, que ha fet disminuir en termes relatius la concentració observada al nord de la ciutat i en canvi s'ha mantingut al sud, amb creixements tan importants com els observats. Ja al principi de 2001 i els darrers anys de forma més clara, es constata l'emergència de noves zones de concentració en barris on la població estrangera té encara una representació mínima.

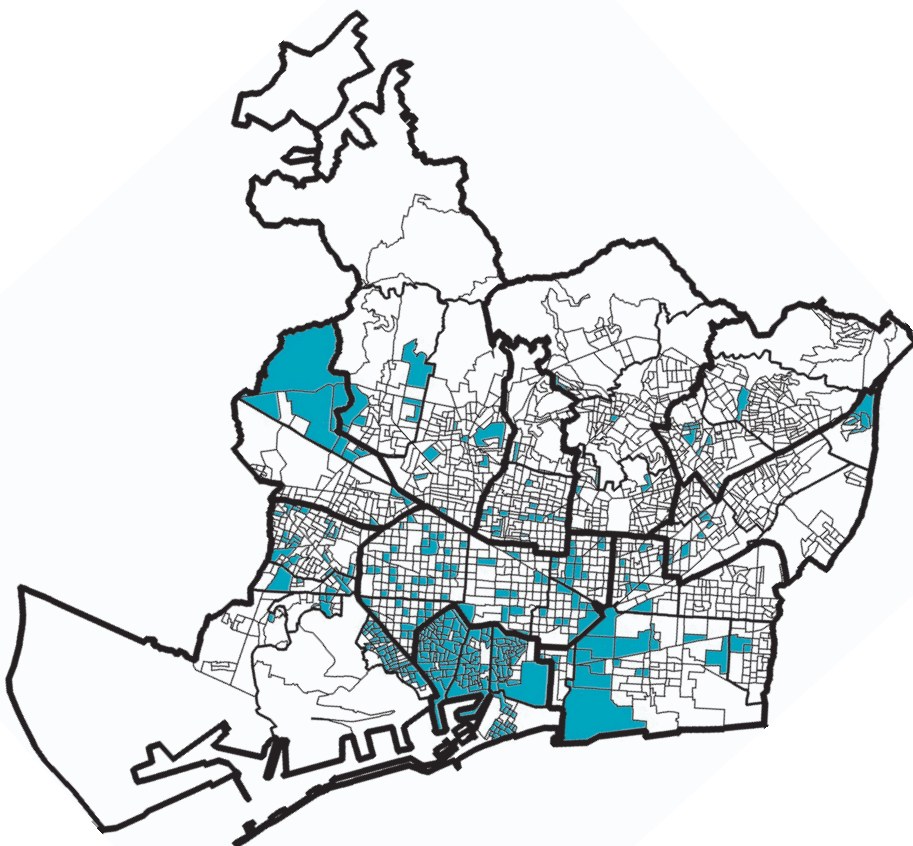
Així, d'una Barcelona al principi dels noranta que tenia un model dual, amb una concentració a la part alta de la ciutat protagonitzada per ciutadania d'altres països de la Unió Europea, i una altra a la part

baixa amb majoria de població extracomunitària, es passa al principi de 2001 a la concentració al centre històric i l'aparició de noves zones de concentració que poden tenir, al nostre parer, caràcter emergent (figura 1). Aquest procés és resultat, en primer lloc, de l'augment dels fluxos de migració procedent dels països en vies de desenvolupament a partir de la segona meitat dels noranta, tot i que en termes absoluts haurà crescut la presència de persones estrangeres a tots els barris, també la de la ciutadania dels països desenvolupats, i per tant la difusió de la població estrangera arreu del municipi (Domingo i Bayona, 2001).

Partim d'una definició de concentració segons la qual aquesta és calculada a partir dels valors situats per sobre de la mitjana de la proporció de població estrangera en relació amb el total de població de Barcelona per cada any (aplicant-hi un interval de confiança del 95%, que ens ajuda a discriminar aquelles proporcions que pel nombre reduït d'observacions poden ser fruit de l'atzar), i representada a escala de les 1.919 seccions estadístiques. La desaparició d'àrees de concentració situades a la zona de Sarrià-Sant Gervasi correspon, doncs, a l'augment de la mitjana de l'1,9% que representaven les persones de

2. Índex que compara la distribució espacial de dos subgrups de població entre si. La seva formulació és, $ID = \frac{1}{2} \sum \left| \frac{x_i}{X} - \frac{y_i}{Y} \right|$, on x_i i y_i són les poblacions de cada subgrup en una unitat espacial i , al mateix temps que X i Y representen el total de població de cada grup en el municipi. El valor 100 indicaria que ambdós grups no coincideixen en l'espai i per tant la diferenciació espacial és màxima, i el valor 0 que les seves distribucions són idèntiques i no hi ha cap desigualtat.

Figura 1.
Seccions estadístiques amb concentració de població de nacionalitat estrangera.
Barcelona, 1 de gener de 2001

Font: padró continu a 1 de gener de 2001. Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.
 Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

nacionalitat estrangera l'any 1996, al 4,9% del padró continu de 2001.

Aquests barris no han perdut població estrangera, ni tampoc tenen menys proporció de població estrangera, sinó que cinc anys més tard hi ha altres zones de la ciutat que superen amb escreix aquesta concentració inicial pel creixement dels efectius. El límit del creixement d'aquests barris es deu evidentment a la selecció

socioeconòmica dels seus habitants, on el preu de l'habitatge és un dels primers factors discriminants. En sentit contrari, trobem l'emergència del Poble Sec com a barri inèdit de concentració de població estrangera, gairebé inexistent l'any 1996, i que es pot presentar com una extensió del Raval, tenint en compte la continuïtat territorial i la nacionalitat de la població resident (figura 2).

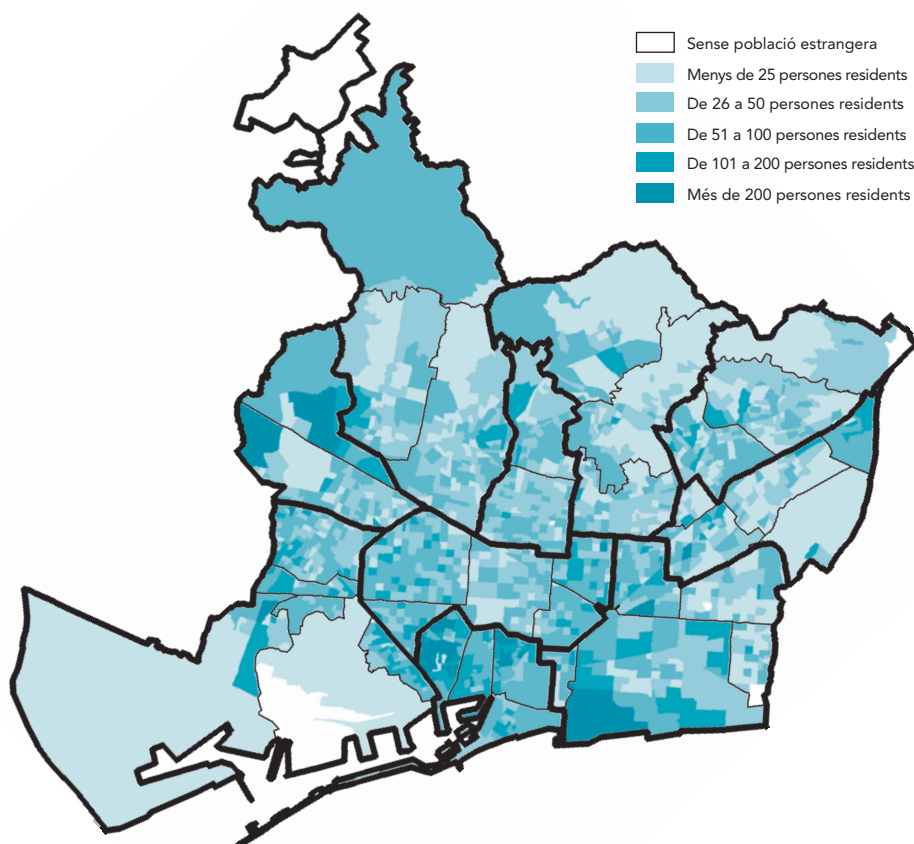
Com a zones noves on es fa visible una concentració incipient trobem nuclis esparsos en barris dels districtes d'Horta-Guinardó, Nou Barris i Sant Andreu, on l'any 1996 a penes apareixia cap secció censal destacada com a grup de concentració, a excepció d'algunes zones de Trinitat Vella (que podria considerar-se subsidiària de la veïna Santa Coloma de Gramenet). Els nivells baixos quant a la proporció de població estrangera que apareixen en aquests mateixos barris fan pensar en un potencial creixement futur.

Finalment, volem destacar d'un costat els llocs que romanen com a àrees de concentració des de 1996, i de l'altre, la continuïtat territorial entre seccions més enllà dels límits administratius i estadístics que configuren les zones estadístiques grans o els mateixos districtes. En aquest sentit destaca Pedralbes, que tot i la situació ja descrita en els barris limítrofs de Sarrià-Sant Gervasi, continua apareixent l'any 2001 com a zona de concentració. De l'altre costat, tenim la presència de Ciutat Vella, que també perdura, i en el cas de la Barceloneta augmenta el nombre de seccions representades el darrer any. Finalment destacarem l'extensió territorial de zones de concentració observable al Poble nou d'una banda i a Trinitat Vella de l'altra.

Models de concentració i segregació

La manca de dades longitudinals sobre la distribució territorial de la població ens ha fet renunciar a establir models d'assentament, tenint en compte que sense el ves-

Figura 2.
Distribució de la població de nacionalitat estrangera empadronada. Barcelona,
1 de gener de 2002.

Font: padró continu a 1 de gener de 2001. Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.
 Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

sant temporal és difícil copsar plenament la relació entre l'espai físic i l'espai social, i sobretot el mateix procés que implica l'assentament. La condició necessària per poder copsar la dimensió social que comporta l'assentament és el que determina el nostre accés a l'horitzó temporal (Pascual i Cardelús, 1998). Podem considerar l'assentament com el procés d'apropiació d'espais socials en el qual l'espai físic on es resideix

és una de les plasmacions més d'aquest espai, però no l'única. És per aquesta raó que es presenten només models en funció de la concentració i la segregació observades en moments diferents per a les nou primeres nacionalitats extracomunitàries, que defineixen tres models: 1) concentració i segregació molt altes, amb Pakistan i Filipines com a exemples; 2) concentració i segregació mitjanes, amb Marroc, Xina

i República Dominicana, i 3) model dispers, amb Colòmbia, Equador, Argentina i Perú.

La primera conclusió sobre els models observats seria, per a la majoria de nacionalitats, la seva transitorietat: efectivament, la major o menor concentració de les diferents nacionalitats respon al moment d'observació en funció de la particular fase i projecte migratori de cadascuna d'elles. En aquest sentit també, ens inclinem a creure que la concentració o la dispersió tenen més a veure amb el projecte migratori, l'activitat i l'accés als mitjans de transport, que no pas amb prejudicis culturals imperants entre la població barcelonina que predeterminin la fixació en un territori o una tria en l'assentament més àmplia en les mateixes condicions econòmiques. I en tercer lloc, els models no han de ser entesos com a fases que cadascun dels corrents migratoris hagi d'experimentar en el seu procés d'assentament, alhora que els canvis en l'activitat i en el mateix procés d'assentament poden canviar la seva distribució espacial (taules 2 i 3).

En el primer model se'n planteja l'interrogant de si l'enclavament ètnic que suposa per a la població pakistanesa i filipina l'alta concentració observada al Raval pot convertir-lo en un barri de referència per a aquestes dues nacionalitats. Cal entendre per barri de referència un espai considerat pel grup i per la resta de la població com a indret específic d'intercanvi, reunió o localització institucional per al grup, tot i que el barri no té perquè representar l'espai de més concentració d'aquest grup. Un mateix espai pot tenir funcions diferents segons el col·lectiu considerat. En aquest sentit, el

Taula 2.

Nombre de persones, proporció entre sexes i pes sobre el total de la població de nacionalitat estrangera, de les nou principals nacionalitats extracomunitàries. Barcelona, 1991, 1996, 2001, 2002 i 2003

	1991			1996			2001			2002			2003		
	n	% de dones	% total	n	% de dones	% total	n	% de dones	% total	n	% de dones	% total	n	% de dones	% total
Equador	179	49,2	0,7	143	58,7	0,5	8.204	55,7	11,1	17.975	54,4	15,8	26.891	53,9	16,5
Colòmbia	553	53,0	2,2	620	63,9	2,1	4.708	56,3	6,4	9.616	54,4	8,4	12.429	53,9	7,6
Marroc	2.079	44,2	8,3	3.332	45,5	11,5	7.165	41,7	9,7	9.751	37,0	8,6	11.985	35,0	7,4
Perú	704	52,3	2,8	2.911	60,5	10,0	6.879	61,8	9,3	8.646	60,3	7,6	10.964	58,3	6,7
Pakistan	-	-	-	695	25,6	2,4	3.405	13,1	4,6	6.112	9,9	5,4	9.944	8,0	6,1
Argentina	2.248	49,5	9,0	1.548	50,3	5,3	2.504	49,0	3,4	4.547	48,4	4,0	9.516	49,0	5,8
Rep. Dominicana	324	71,9	1,3	1.342	77,9	4,6	4.136	71,4	5,6	5.031	68,3	4,4	5.947	66,9	3,6
Xina	319	49,8	1,3	632	49,8	2,2	2.460	47,4	3,3	3.303	48,7	2,9	5.272	47,7	3,2
Filipines	1.218	65,1	4,9	2.040	60,0	7,0	3.176	58,0	4,3	3.859	57,5	3,4	4.903	57,1	3,0
Total persones estrangeres	24.934	50,7	100,0	29.059	52,6	100,0	74.081	50,2	100,0	113.809	48,2	100,0	163.046	47,0	100,0

Font: cens de població de 1991 i estadística de població annexa al padró de 1996 (Institut d'Estadística de Catalunya), padró continu de 2001, 2002 i 2003 (Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona). Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

Taula 3.

Indicadors de concentració i segregació per a les nou principals nacionalitats extracomunitàries i increment del nombre de persones. Barcelona, 1996, 2001, 2002 i 2003

	Pes sobre Catalunya de les persones estrangeres de Barcelona (2001)	Concentració de 2002. Proporció de població en el 10% de les seccions més poblades	Índex de segregació (ZEG)		Increment de la població (%)	
			1996	2002	1996-02	2002-03
			Equador	53,4	43,1	37,8
Colòmbia	44,1	41,3	24,2	17,9	1451,0	29,3
Marroc	9,4	64,3	53,2	48,2	192,6	22,9
Perú	64,0	42,6	22,5	22,6	197,0	26,8
Pakistan	78,6	91,1	-	68,9	779,4	62,7
Argentina	37,9	40,0	19,4	22,2	193,7	109,3
Rep. Dominicana	57,3	62,3	31,2	37,0	274,9	18,2
Xina	38,4	67,2	29,3	26,4	422,6	59,6
Filipines	86,4	89,3	62,4	68,0	89,2	27,1
Total persones estrangeres	29,9	31,6	25,0	22,2	291,6	43,3

ZEG: zones estadístiques grans.

Font: estadística annexa de població del padró de 1996, i padró continu per a Catalunya el 2001 (Institut d'Estadística de Catalunya); padró continu de 2001, 2002 i 2003 (Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona). Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

centre de Barcelona pot ser considerat polimòrfic: per a algunes persones migrants i algunes nacionalitats constitueix la porta d'entrada al món desenvolupat (a la Regió Metropolitana de Barcelona, a Catalunya, a Espanya, a Europa, si es vol), i per tant transitori; per a d'altres podria esdevenir un enclavament ètnic, on la majoria del grup viu concentrat i s'ha fet seu el territori; per

a d'altres, a la fi, pot esdevenir un espai físic on la fixació tradueixi la marginalitat, i per últim, en la pitjor de les hipòtesis, es podria convertir també en un gueto, si fos l'únic espai de la ciutat on les persones pertanyents a un col·lectiu determinat trobessin habitatge. De la mateixa manera, entre la població no immigrada de nacionalitat espanyola també podem copsar una dua-

litat radicalment diferenciada: per a algunes persones és el lloc on han quedat atrapades (residents de fa temps que els agradaria marxar del barri però no tenen mitjans suficients per fer-ho), per a d'altres, en canvi, és un nou espai de referència per a fixar la residència tant per raons d'atracció cultural com especulativa. Aquesta contradicció palesaria el canvi de composició en l'extracte social de la població a causa del procés de gentrificació (figura 3.)

Tant per al primer grup, d'alta concentració, com per al segon, de concentració mitjana (Marroc, República Dominicana i Xina), els contrastos i les diferències entre les nacionalitats que hi surten representades en matèria d'antiguitat, llengua, religió, cultura, o estratègia migratòria, ens fan considerar que els prejudicis fixats en estereotips concrets tenen en la pràctica real poca relació amb la concentració de la població, i que a més, en el futur, l'evolució de cada nacionalitat no té per què ser la mateixa. D'aquesta manera, el tercer model de dispersió que moltes vegades s'explica per la proximitat cultural amb la població espanyola (Equador, Colòmbia, Perú i Argentina), exemplificada per la utilització de l'espanyol, és posat en dubte, ja que es considera que la diversificació d'activitat per a

totes les nacionalitats i l'encavalcament de perfils socioeconòmics molt diferents, a més del seu elevat nombre, és el que ha afavorit la seva dispersió en el territori.

Reflexions sobre el paper de l'habitatge

Els propers anys seran crucials en el procés d'assentament de la població estrangera. La fesomia de la ciutat podrà canviar radicalment, no exclusivament a causa de l'aportació numèrica de la immigració internacional i de la seva distribució espacial, sinó també per les característiques socio-demogràfiques de la població migrant i per l'evolució de la no migrant. Per pronunciar-nos sobre el futur però, hi ha dos fenòmens dels quals res o quasi res s'ha pogut dir, per manca de dades i perquè, potser, en algun aspecte és encara massa aviat per pronunciar-se. Ens referim, d'un costat, a la possible mobilitat social ascendent de la població immigrada de nacionalitat estrangera i la seva relació amb l'espai, i de l'altre, a l'impacte que l'assentament de la població de nacionalitat estrangera està tenint i pot tenir sobre la població de nacionalitat espanyola. En ambdós casos la relació amb l'habitatge serà fonamental.

La disponibilitat de dades sobre l'habitatge marca un dels límits d'aquest estudi, sobretot si fem referència a la impossibilitat ara per ara de disposar de les dades inframunicipals del cens de 2001, que ens relacionen la població de nacionalitat estrangera amb l'habitatge on resideix. En les primeres dades explotades d'aquesta font, s'observa una clara disparitat en el

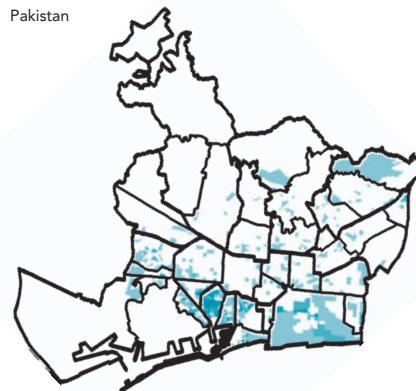
règim de tinença de l'habitatge entre la població estrangera i el total de població de la ciutat. Si en el conjunt del municipi la propietat és predominant i ascendent, el 70,6% de les persones residents viuen en habitatges de propietat, entre la població de nacionalitat estrangera el règim de tinença majoritari és el lloguer, amb el 73% d'aquesta població, amb un interval que oscil·la entre el 62% de la població europea fins al 78% de l'americana. Aquestes situacions diferenciades fan que entre les persones que viuen a Barcelona en règim de lloguer, el percentatge de persones estrangeres sigui força important i arribi fins al 17%. L'heterogeneïtat dels barris quant a la composició del règim de tinença del seu parc d'habitatges pot incidir, conjuntament amb les diferències en el preu de l'habitatge entre zones de la ciutat, en la presència en un barri o un altre de la població de nacionalitat estrangera.

Encara que el règim de lloguer sigui a hores d'ara el model de tinença prioritari entre la població de nacionalitat estrangera de Barcelona, cal no extrapolar la situació actual a la possible evolució futura, i observar aquesta xifra tenint en compte l'any d'arribada al municipi i el possible paper de la ciutat com a redistribuïdora de població cap a la resta de Catalunya en el moment de plantejar-se un possible canvi en la tinença de l'habitatge. El 24% de persones propietàries entre la població estrangera prové de percentatges inferiors al 15% entre les arribades els dos darrers anys, fins a xifres superiors al 35% entre aquelles que fa un mínim de deu anys que viuen al municipi, amb una correlació positiva entre l'any d'arribada i la propietat per a totes les nacionalitats. Al mateix temps, aquests percentatges es mouen en valors inferiors al conjunt de Catalunya, on una de cada tres persones residents estrange-

Figura 3. Models de concentració i segregació de la població estrangera segons la secció estadística, per a les nou principals nacionalitats extracomunitàries. Barcelona, 1 de gener de 2002

Model de concentració i segregació molt altes

Pakistan

Filipines

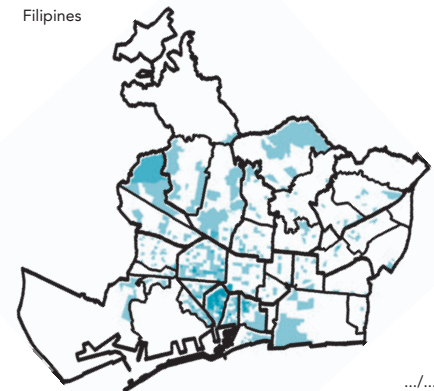
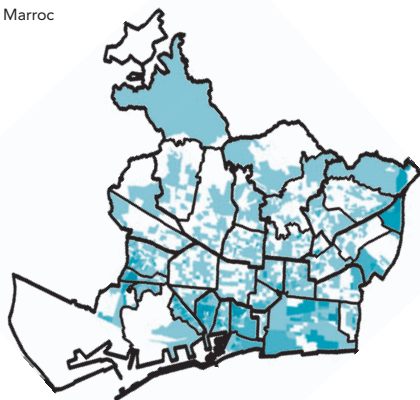

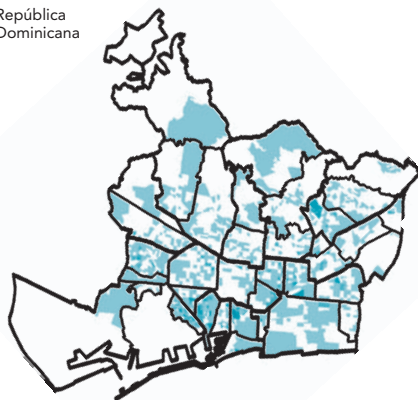
Figura 3 (continuació).
 Models de concentració i segregació de la població estrangera segons la secció estadística, per a les nou principals nacionalitats extracomunitàries. Barcelona, 1 de gener de 2002

Model de concentració i segregació mitjanes

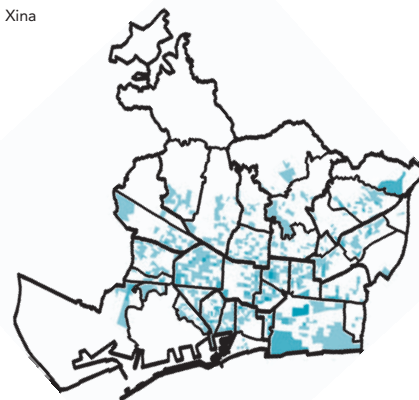
Marroc

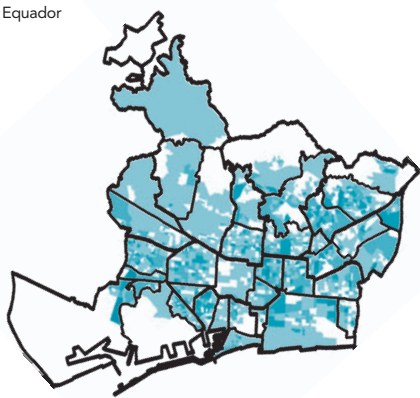
República Dominicana

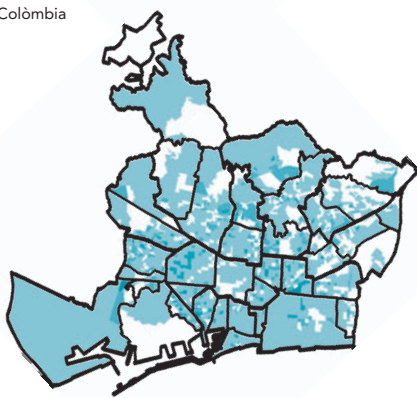
Xina

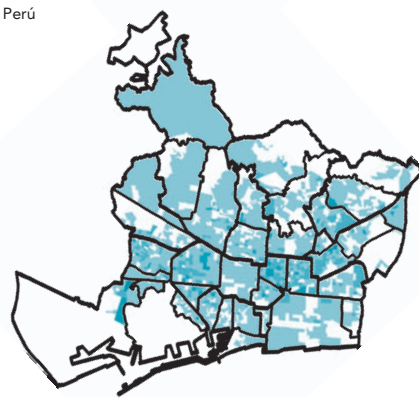
Equador

Colòmbia

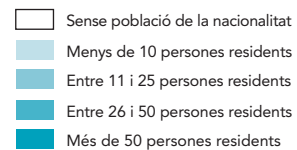
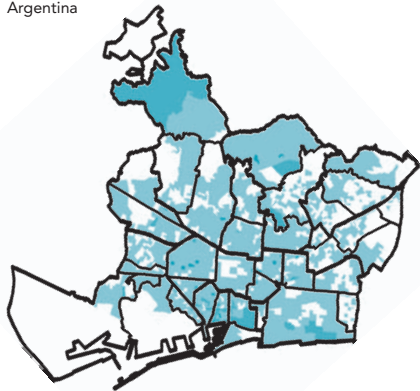

Perú

Model dispers

Argentina

Font: padró continu a de població a 1 de gener de 2002, Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.
 Elaboració: Centre d'Estudis Demogràfics.

res viu en un habitatge de propietat, percentatge superior al 40% entre aquelles que fa més de deu anys que viuen al país. L'accés a l'habitatge, per tant, pot tenir un caràcter territorialment selectiu, tant dintre del mateix municipi de Barcelona com orientant una redistribució de la població de nacionalitat estrangera en direcció a l'àrea metropolitana.

Els corrents migratoris internacionals dirigits a la ciutat de Barcelona són encara massa recents i es mouen entre magnituds relativament modestes, per facilitar la previsió de les pautes d'assentament. La novetat hauria d'afavorir, en canvi, una intervenció primerenca amb més marge de canalització que no pas situacions de més antiguitat o amb volums superiors. Les comparacions efectuades entre diversos països i àrees metropolitanes europees tendeixen a ressaltar que la diversitat en la distribució territorial de la població de nacionalitat estrangera depèn més del lloc d'arribada que de l'origen o la nacionalitat de la població migrant (Musterd i Kempen, 2000; Musterd i Murie, 2001).

Dintre dels elements determinants que actuen al territori receptor, que explicarien les pautes disperses en la concentració i segregació de la població estrangera nouvinguda, s'assenyala, en primer lloc, la tradició històrica que ha configurat tant l'entramat de la ciutat com l'espai social i la percepció vers les persones nouvingudes, però també l'estat de benestar vigent a cadascuna d'aquestes zones (Bolt, Hooimejer i Kempen, 2000). Així, si les condicions de l'estoc d'habitatges relativament pitjors en les àrees centrals que a la resta del país —més anti-

guitat, menys superfície— es tradueixen en una atracció superior i per tant concentració dels grups més vulnerables, entre els quals es pot comptar el dels treballadors i treballadores estrangers arribats durant els darrers anys, són el tipus de prestacions proveïdes per l'Estat les que s'assenyalen com a crucials en les diferències de segregació i concentració observades.

Si atenem a la jove estructura d'edat de la població estrangera i a l'estructura familiar corresponent a una migració recent amb una forta capacitat d'organitzar-se i incrementar la dinàmica de formació de novells, es pot preveure que la demanda d'habitatges s'incrementarà de forma important. Així, el 56% de les persones de nacionalitat estrangera de Barcelona se situen en una franja d'edat compresa entre els 20 i els 34 anys, el 52% de les quals es declaren en el cens de 2001 com a solteres. Aquesta demanda es dirimirà a habitatges de tota gamma i sota tots els tipus de tinença. La situació *a priori* negativa que es viu en zones dels barris centrals en què es rendibilitzen infrahabitatges en detriment tant de les condicions de vida de la població immigrada estrangera com de les condicions del barri, no s'ha de repetir obligatòriament als barris on el parc d'habitatges no es troba en condicions tan precàries, i que essent majoritàriament de propietat està en mans d'antics migrants dels anys seixanta que han accedit o estan accedint a la jubilació. En aquests casos, la immigració pot tenir efectes positius en la població d'aquests barris, ja que permet la capitalització de les seves propietats sigui en forma de venda o de lloguer. Aquesta futura demanda creixent es podrà realitzar

en barris on ara per ara la presència de població de nacionalitat estrangera continua essent mínima, cosa que promou al seu torn la mobilitat espacial de la població gran que hi resideix, factor que provocarà que la renovació del barri en termes poblacionals (edat, nacionalitat) s'acceleri encara més.

Ni la concentració ni la segregació tenint la nacionalitat com a tret característic haurien de ser per elles mateixes causa de preocupació, ni molt menys d'estigma (tampoc, és clar, d'incentiu). Concentració i segregació no són la causa de la pobresa, de l'exclusió o una amenaça a la cohesió social d'una societat, tot i que la seva presència pot i sol estar acompanyada per aquests i altres fenòmens negatius que es poden donar en un territori determinat, en aquest cas el barri. La concentració i la segregació acostumen a ser símptomes, i no causes, de la manca d'oportunitats per a una població determinada, com també hem vist no és la nacionalitat la característica que determina la major segregació de la població barcelonina. En aquests moments el creixement de la irregularitat en el marc d'una política d'extranjeria i d'immigració restrictives ha de ser vista com un element constitutiu de discriminació institucional que anima la segregació i la concentració de la població de nacionalitat estrangera al territori. Les traves legals conjugades amb els prejudicis de la població preestablerta, juntament amb l'efecte reactiu que sobre la població estrangera pot tenir la marginació sostinguda, poden ser el germen de la conversió de la concentració residencial en veritables guetos.

Més que no pas la concentració d'una població, és la concentració de la pobresa

relacionada amb la immigració que es pot donar en determinats territoris allò que realment seria preocupant. Per tant, la lluita contra la concentració quan no és el resultat d'una elecció voluntària no pot descansar únicament en una redistribució de la població o a cercar canviar la composició social del barri on existeix o es preveu que s'arribi a una forta concentració de la població. És la política dirigida a fer disminuir les diferències de nivell de vida entre les poblacions del territori considerat la que actuarà de forma més efectiva contra la concentració de la pobresa (lligada o no a la presència de persones de nacionalitat estrangera). Per tant, l'actuació directa i la prevenció no poden descansar només en les intervencions que afecten l'habitatge.

Bibliografia

AMERSFOORT, J.M.M. VAN. «La répartition spatiale des minorités ethniques dans un État providence: les leçons des Pays-Bas 1970-1990», a *Espaces, Population, Sociétés*, núm 2, 1990, p. 241-255, 1990

BOLT, G.; HOOIMEIJER, P.; KEMPEN, R. VAN. «Ethnic Segregation in the Netherlands: New Patterns, New Policies?», comunicació presentada a l'ENHR Conference «Housing in the 21st Century: Fragmentation and Reorientation». Gávle, Suècia, 26-30 de juny de 2000

CABRÉ, A.; MUÑOZ, F.M. «La població de Barcelona des de 1930: l'evolució demogràfica» *Papers de Demografia*, núm. 118, 1996

DOMINGO, A.; BAYONA, J. *Evolució de la distribució territorial de la població de nacionalitat estrangera al municipi de Barcelona, 1991-2002*. Barcelona: Patronat Municipal de l'Habitatge, Ajuntament de Barcelona, 2003. *Mimeo*

DOMINGO, A.; BAYONA, J. «Habitatge i assentament de la població de nacionalitat estrangera als barris de Barcelona, 1991 i 2001», a *Qüestions d'Habitatge*, núm. 8. Barcelona: Patronat Municipal de l'Habitatge. Ajuntament de Barcelona, 2002

DOMINGO, A.; BAYONA, J. *Habitatge i població de nacionalitat estrangera a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Patronat Municipal de l'Habitatge. Ajuntament de Barcelona, 2001. *Mimeo*

MODENES, J.A. «Flujos espaciales e itinerarios biográficos: la movilidad residencial en el área de Barcelona». Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1998

MUSTERD, S.; KEMPEN, R. VAN. *The spatial dimensions of urban social exclusion and integration: an European comparison*. Amsterdam: Fourth RTD Framework Programme, Targeted Socio-Economic Research (TSER), URBEX Series, núm. 8, 2000

MUSTERD, S.; MURIE, A. *The Spatial Dimensions of Urban Exclusion and Integration*. Amsterdam: Fourth RTD Framework Programme, Targeted Socio-Economic Research (TSER), URBEX Series, núm. 20, 2001

NEL-LO, O. «Les dinàmiques metropolitanes: la difusió de la ciutat sobre el territori» a GINER, S. *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, pàg. 307-329, 1998

PASCUAL, À.; CARDELUS, J. «Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l'assentament», a GINER, S. *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, pàg. 189-200, 1998

PUJADES, I. «L'expansió demogràfica de 1857 a 1980: de la ciutat industrial a la ciutat metropolitana», *Papers de Demografia*, núm. 14, 1986

EL VEÏNATGE A LA CIUTAT MULTICULTURAL

JAVIER DE LUCAS. Catedràtic de Filosofia del Dret i Filosofia Política

Director del Grup d'Estudis sobre Ciutadania, Immigració, Multiculturalisme i Minories (GECIM). Universitat de València

Dossier

Introducció

És un tòpic sostingut el que distingeix entre polítiques d'immigració (gestió dels fluxos, primera acollida de la immigració, estatus jurídic que correspon a la seva estada definida en termes de provisionalitat) i polítiques de multiculturalitat (corresponents a la gestió de la societat multicultural, un dels agents decisius de la qual és la població immigrant). Mentre que a les primeres el paper de les ciutats seria reduït —una hipòtesi més que discutible ja que l'acollida i la presència corresponen sobretot a l'àmbit municipal en la pràctica, encara que no es disposi de competències i recursos a l'alçada—, en les segones seria decisiu.

El que ningú discuteix és la creixent importància de les polítiques locals a propòsit de la integració del *nou veïnat* —la població immigrant—, els agents per excel·lència de la multiculturalitat exògena (hi ha una multiculturalitat pròpia, encara que ens n'oblidem) amb el veïnat *de sempre*. Aquesta és una tesi entorn de la qual no solament hi ha acord, sinó fins i tot cert marc normatiu, àdhuc europeu, almenys tenint en compte el que podem extreure de l'aproximació a aquesta qüestió a partir de les recomanacions de Tampere l'octubre de 1999.¹ En aquest context és on pot prendre cos la discussió sobre una qüestió tradicionalment aparcada per no pertinent o, com a molt, secundària: l'accés a la ciutadania de la població immigrant.

Potser a algunes persones els semblarà que les qüestions de la ciutadania queden fora de l'abast de les corporacions locals,

fins i tot, en el cas d'Espanya, de les competències de les comunitats autònomes. Però precisament és això el que vull assenyalar com un error. Segons la meua opinió, el camí de la ciutadania és precisament la via de la inserció de la immigració (juntament amb la igualtat en els drets), i això ha de començar per l'àmbit local. No ignoro que les corporacions locals es plantegen amb caràcter més immediat altres mesures, altres polítiques d'integració, que es refereixen a l'accés (a la titularitat i al gaudi) als béns bàsics, com la salut, l'educació, el treball, l'habitatge, la llengua, la cultura. No ignoro que per a moltes persones són aquestes les prioritats, i per tant parlar d'integració dels nous veïns i veïnes és una cosa amb sentit més pragmàtic que aquest plantejament aparentment tan allunyat de la ciutadania. Però crec que això és un error. I crec, a més, que aquesta de la ciutadania és la ruta i el procediment al qual apunta la visió que emana de Tampere i que, malauradament, encara no ha trobat un desenvolupament suficient i coherent, tot i que hi ha pistes consistents, sobretot per part de la Comissió Europea i el Comitè Econòmic i Social Europeu, tal com tractaré d'assenyalar.

Enunciaré així el punt de partida de la meua proposta: hem d'oferir a les persones immigrants l'accés a la ciutadania? I si la resposta és afirmativa: és acceptable l'opció, el camí, que ara els oferim? És practicable? Finalment, quin és el paper de les corporacions locals en aquesta qüestió?

Avanço ja que la realitat mostra una resposta aclaparadorament negativa a preguntes com aquestes. En tot cas, el que oferim a

les persones immigrants és un accés a la ciutadania que com a mínim caldria qualificar de laberíntic, no exempt de trampes i tornada enrere. I, al damunt, una ciutadania devaluada. I és així perquè no volem immigració integrada, sinó només *Gastarbeiter*.² Volem treballadors i treballadores estrangers dòcils, aptes per a les necessitats que hi hagi al nostre mercat, i només mentre aquestes necessitats existeixin. No els volem visibles a les nostres escoles, ambulatoris, als nostres barris, als nostres centres d'oci.

Tot això és un projecte coherent amb la nostra concepció instrumental de la immigració, però molt incoherent amb els principis de legitimitat legal que diem sostenir en les nostres constitucions i que hem proclamat en instruments jurídics de drets humans de caràcter universal i regional, que són dret positiu, vigent, al nostre país. Incoherent amb el proclamat objectiu d'integració de les persones immigrants. Perquè, segons la meua opinió, si alguna cosa significa integració és, abans que res, igualtat de drets (que no uniformitat). Hi insisteixo, no només no discriminació (injusta: hi ha discriminacions justificades, necessàries), sinó igualtat. Precisament per això entenc la inte-

1. El Consell d'Europa va celebrar una reunió els dies 15 i 16 d'octubre de 1999 a Tampere, on es va abordar el tema de la creació d'una àrea de llibertat, seguretat i justícia per a la Unió Europea. Les seves línies d'actuació queden recollides en el document de les conclusions de la Presidència: Presidency Conclusions of the Tampere European Council 15-16 October 1999 (SN 200/99).

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/0200-rl.en9.htm

2. N. de T.: aquest terme es reflecteix a la mà d'obra estrangera.

gració com un objectiu més ambiciós que el de la integració social (en la vida quotidiana, econòmica, cultural, jurídica) que òbviament és necessària, però no suficient. Parlaré sobretot d'integració política perquè el cor de la meua proposta és que no podem parlar d'integració si no treballem per obrir l'accés a la ciutadania per a les persones immigrants. Dit de manera més simple, sense accés als drets polítics no hi ha projecte d'integració que sigui creïble.

En tot cas, aquesta política que critico per insuficient, és una visió de la integració de la població immigrant, més que hipòcrita, cínica, i a més una visió contaminada per l'actual obsessió per la seguretat (la prioritat de la guerra contra el terrorisme) que domina les agendes polítiques estatals i internacionals.

De la meua part, intentaré mostrar que és possible una altra visió de la integració del nou veïnat. Una visió que exigeix partir d'una altra forma d'entendre la política i la comunitat política: plural, igualitària, inclusiva. I, paradoxalment, les esperances de trobar aquesta altra visió de la política es troben en dos plans diferents del propi dels Estats nacionals que ara la monopolitzen. Per sota, en el pla infraestatal, en les corporacions locals com a comunitats polítiques primàries, precisament per això les decisives a l'hora d'enfocar d'una altra manera la presència, la visibilitat, la integració, de les persones immigrants. Per dalt, en l'àmbit supraestatal, en la Unió Europea, on és possible pensar una altra forma de comunitat política, plural, consociativa, inclusiva.

El veïnatge com a ciutadania. Un projecte de ciutadania oberta, plural i inclusiva per a la població immigrant

La tesi que proposaré no és, al meu parer, ambiciosa, ni està mancada de fonament jurídic. Es tracta simplement d'ancorar l'accés a la ciutadania en la residència estable (des de tres anys) en l'àmbit local, és a dir, ciutadania com a veïnatge, amb drets polítics plens en l'àmbit municipal (cosa que és una mica més que el dret a sufragi actiu i passiu, el dret a vot), una ciutadania multilateral (doble, i encara més, quàdruple ciutadania) i a més ciutadania gradual: des del veïnatge en l'àmbit autonòmic primer, estatal i europeu després.

I per a això prenc dos punts de partida. El primer, l'existència d'antecedents en diferents Estats de la UE, i sobretot, d'un moviment important a favor d'aquest objectiu. El segon, el que m'ofereixen dos dictàmens del Comitè Econòmic i Social Europeu (CEES) i la Comunicació 757 de l'any 2000 del comissari Vitorino, on trobem la proposta d'una ciutadania cívica, d'una ciutadania com a element d'integració.

Com deia, em baso en alguns antecedents a la UE. Neuchâtel a Suïssa en va donar l'exemple a partir de 1850. Més recentment hi va haver diversos països que van acordar el dret de vot i d'elegibilitat a totes les persones residents estrangeres en les eleccions municipals: Irlanda el 1963, després Suècia, Noruega, Dinamarca, Països Baixos i més recentment Finlàndia. Al Regne Unit, la ciutadania de la Commonwealth té el dret de vot i d'elegibilitat a totes les eleccions.

A la UE, deu anys després del Tractat de Maastricht, només Luxemburg va estendre a la població "no comunitària" el dret de vot, sense elegibilitat, en les eleccions municipals. El passat mes de febrer es va aprovar (no sense polèmica) una llei del Parlament belga que reconeix aquest dret.³ Hi ha estructures consultatives de persones residents estrangeres a diverses ciutats d'Alemanya (va començar amb l'oficina d'afers multiculturals, amb el govern verd i vermell i per iniciativa de Daniel Cohn-Bendit), Àustria, Bèlgica, Itàlia i Luxemburg. De la seva banda, Espanya i Portugal concedeixen el dret de vot a les persones estrangeres només en cas de reciprocitat.

Pel que fa a la UE en sentit estricte, el Tractat de Maastricht de 1992, en concedir el dret de vot i d'elegibilitat per a les eleccions municipals únicament als súbdits i súbdites dels altres països de la Unió Europea, va millorar els drets cívics d'un nombre important de persones estrangeres, però va crear noves desigualtats per a les estrangeres extracomunitàries. Es reconeix la ciutadania europea a cinc milions de persones que resideixen als Estats membres i són nacionals d'un altre Estat membre. Però es discrimina entre 15 i 20 milions de persones que viuen a la Unió Europea i no tenen la nacionalitat de cap dels Estats membres. Alguns Estats membres i alguns

3. Les persones immigrants i ciutadanes no comunitàries amb els papers en regla i cinc anys d'antiguitat com a residents podran votar en les eleccions municipals de Bèlgica, d'acord amb aquesta llei que el Parlament federal va aprovar el 22 de febrer de 2004. El text va tirar endavant malgrat el rebuig del Partit Liberal Demòcrata flamenc del primer ministre Guy Verhofstadt, i gràcies al suport de totes les formacions francòfones.

Estats candidats reconeixen el dret al sufragi actiu en les eleccions municipals; però la majoria dels Estats neguen a aquestes persones els drets polítics. Per això, en diversos països, com a França, s'han mobilitzat associacions per estendre a totes les persones residents estrangeres els drets obtinguts per als membres de la UE. A més, el Consell d'Europa i el Parlament europeu han pres diverses vegades posició a favor del dret de vot de totes les persones residents estrangeres. Nombroses associacions consideren que s'ha d'acabar amb les diferències instituïdes a Maastricht i igualar al nivell superior: concedir els mateixos drets a totes les persones residents estrangeres qualsevol que sigui la seva nacionalitat i, per a això, crear una ciutadania europea de residència.

Concretament avui, a la UE hi ha una campanya llançada pel grup «Lettre de la citoyenneté» que busca obtenir un milió de firmes per demanar la reforma del Tractat de la Unió (ara seria de la Constitució europea: es fonamenta en el que disposa l'article 2.46.4 del text del projecte) a fi d'aconseguir que l'article 1.8.1 digui el que segueix: "els que detinguin la nacionalitat d'un Estat membre o siguin residents estables, tenen la ciutadania de la UE". Es tractaria aleshores de possibilitar una interpretació extensiva dels drets reconeguts a la part segona de la Constitució, per exemple a l'article 2.40 (eleccions municipals), al 2.45.2 (llibertat de circulació i residència), al 2.47 i següents. Aquesta reivindicació es va presentar a la Convenció que ha elaborat el projecte de Constitució europea, però no es va tenir en compte. En can-

vi, em sembla interessant conèixer una mica més l'origen d'aquest moviment.

El 1987 a Amiens (França), el Municipi, governat per la unió de l'esquerra, impulsà les persones estrangeres d'aquesta població a elegir quatre consellers i conselleres associats al Consell Municipal. Va ser per donar suport i també donar a conèixer aquesta iniciativa que es va crear el 1988 l'Association de Soutien à l'Expression des Communautés d'Amiens (ASECA). El seu objectiu s'estén de seguida a un altre de més general, la promoció de la ciutadania i dels drets cívics de les persones residents estrangeres. Amb aquesta finalitat, publica a partir de gener de 1993 la *Carta de la Ciutadania (Lettre de la Citoyenneté)* que, cada dos mesos, fa el balanç en matèria de drets polítics de les persones estrangeres i d'accés a la nacionalitat del país de residència, a Europa i a la resta del món. A més, cada any fa un sondeig a França per observar l'estat de l'opinió pública amb aquest propòsit: amb dades de setembre de 2003, són el 57% de les persones interrogades les que estan a favor del dret de vot de les persones residents estrangeres a les eleccions municipals i europees, contra només el 28% de la primera enquesta, l'abril de 1996. Aquest grup va fer l'any 2000 un sondeig als 15 països de la UE sobre l'extensió del dret de vot per a les eleccions europees. Aquesta associació buscava persones associades a Europa per continuar aquest tipus d'operació abans de les eleccions europees de 2004. Iniciada els anys vuitanta entorn del col·lectiu "J'y suis, j'y vote", la lluita pels drets polítics de la població resident estrangera la reprenen uns anys més tard tres

col·lectius que actuen de comú acord i reuneixen nombroses associacions i organitzacions polítiques: "Même sol, mêmes droits = même voix", "Un(e) résident(e), une voix", i "Pour une véritable citoyenneté européenne". Aquests col·lectius tenien per objectiu, en particular, obtenir el dret de vot per a les eleccions municipals abans de l'any 2001. L'adopció per part de l'Assemblea Nacional el 3 de maig de 2000 d'una proposició de llei sobre el dret de vot de la població resident estrangera a les eleccions municipals finalment no va tenir concreció per l'absència d'un vot del Senat i de la voluntat veritable del govern de l'esquerra plural de dur a terme l'expedient.

Tot i que no es pot negar l'escàs desenvolupament del que podem anomenar "l'esperit de Tampere" sobre el reconeixement de la integració política de les persones immigrants a través de les nocions d'integració cívica i ciutadania cívica obertes en aquesta població, no falten elements que permeten ancorar propostes. Concretament, el principi d'integració política ha estat proposat, a propòsit de les persones immigrants, per la Comissió Europea⁴ i pel Comitè Econòmic i Social Europeu al seus dictàmens 365/2002 i 593/2003.⁵

4. Per exemple, COM (2000) 757 final, de 12 de novembre de 2000 ("Comunicació de la Comissió sobre política europea d'immigració", del comissari de Justícia Interior, A. Vitorino), reiterada a la COM (2000) 262 final, de 30 de maig de 2002.

5. Dictamen del CESE 365/2002, de 21 de març de 2002, sobre la immigració, la integració i el paper de la societat civil organitzada en relació amb l'establiment del Programa marc comunitari per a promoure la integració social de les persones immigrants. El segon, el Dictamen 593/2003, de 14 de maig de 2003, d'incorporació a la ciutadania de la UE.

Com s'ha recordat, va ser a la Comunicació de la Comissió Europea COM (2000) 757, de 22 de novembre de 2000, on es van perfilar els elements d'una "nova política d'immigració europea", que permetrien parlar d'una "ciutadania cívica" (epígraf 3.5). Si la considero encara significativa és perquè posa l'accent en l'objectiu de "integració de la població nacional de països tercers" que acudeixen com a persones immigrants (epígraf 2.5), i, sobretot, per l'afirmació de la integració com un "procés bidireccional que implica l'adaptació tant per part de la persona immigrant com de la societat d'acollida", cosa que suposa el reconeixement que els deures són mutus (encara que falti el reconeixement de l'asimetria en la situació de totes dues parts respecte a l'exigibilitat d'aquests deures) i pels mitjans que apunta com a elements d'integració: el benefici en les condicions de vida i treball, la lluita contra la discriminació, el racisme i la xenofòbia, els programes específics d'immigració a tots els nivells (nacional, regional i local, començant per aquest darrer, ja que "la clau de l'èxit es troba en l'establiment de mesures en nivells molt baixos, basades en associacions entre els molts actors que hi han de participar") i, molt específicament, en dos criteris: "la igualtat respecte a les condicions de treball i l'accés als serveis" i "la concessió de drets cívics i polítics a les persones migrants residents a llarg termini".

Entre tots aquests elements, que no puc analitzar ara en la seva complexitat, continuo entenent com a particularment positives sobretot dues propostes de la Comunicació 757 que es podrien desen-

volupar, ja que es formulen, com les que hem vist, només de forma molt general, i permetre així avançar en la transformació de la ciutadania que he tractat de recordar en aquestes pàgines. La primera és un pas important en el camí cap a l'obtenció d'un estatut de resident europeu per a les persones immigrants que, complertes determinades condicions, puguin ser equiparades en sentit estricte, és a dir, en termes d'igualtat de drets, a la ciutadania europees. Es tracta de la recuperació de la idea que és ciutadana la persona que habita a la ciutat (tot i que avui només sembla que puguem aspirar a reconèixer aquesta condició a qui "viu i treballa"), no només qui hi neix. La segona torna a la idea mateixa de democràcia de les ciutats.

En primer lloc, la recuperació de l'estatut de la persona resident. Fer radicar la condició de ciutadà en la de resident, en comptes de la de nacional, és un pas extraordinàriament important. Però cal començar per fer assequible aquesta condició. I el problema és la circularitat entre permisos de residència i treball, que hi concorre com a factor negatiu perquè contribueix a aixecar una barrera gairebé infranquejable des del punt de vista del procés d'integració de les persones immigrants com a ciutadans i ciutadanes. El primer problema de l'accés a la ciutadania des de la immigració és simplement arribar, entrar legalment, i la circularitat en qüestió (juntament amb l'existència d'economia submergida) és la raó fonamental que s'opti per una via clandestina o il·legal d'accés. Cal donar carta de legalitat a la immigració que ve a buscar treball, mitjançant visats

amb aquest propòsit i permisos de residència que acullin les persones immigrants que intenten aconseguir aquest objectiu. La Comunicació 757, a l'epígraf 2.4 reconeix la conveniència d'aquest tipus de visat i, per tant, d'una nova categoria de residència no directament vinculada al permís de treball. I, per descomptat, aquesta situació de resident inicial, que busca feina, ha de portar aparellat un estatus de seguretat, de garantia en els drets que li corresponen.

En segon lloc, la idea de "ciutadania cívica" que s'enuncia tímidament a l'epígraf 2.5 de l'esmentada Comunicació 757⁶ s'ha de desenvolupar. Aquesta ciutadania cívica ha de començar pel reconeixement que la persona resident (encara que només sigui resident temporal i no definitiva o permanent) en la mesura que paga impostos i contribueix amb el seu treball i amb els seus impostos, amb la seva presència com a veí o veïna i no només com a treballador o treballadora a la construcció de la comunitat política—començant per la primera, la ciutat— té no només drets civils i fins i tot socials, sinó polítics: dret a participar almenys en aquest nivell. El primer esglaió de la ciutadania cívica tornaria a ser el primer esglaió de la idea europea, les ciutats, la comunitat política municipal.

6. "La Constitució europea podria constituir una referència per al desenvolupament del concepte de ciutadania cívica en un Estat membre concret (amb un conjunt comú de drets i obligacions bàsiques) per al les persones nacionals de tercers països. El fet de premetre a les persones immigrants adquirir aquesta ciutadania transcorregut un període mínim de dos anys podria ser una garantia suficient perquè moltes persones immigrants s'establiessin amb èxit en la societat, o podria ser un primer pas cap a l'adquisició de la nacionalitat de l'Estat membre en qüestió."

Aquest és el sentit dels dos dictàmens als quals m'he referit abans i en particular el del Dictamen 593/2003 del CESE, que comença afirmant al punt 1.5 que "Cal polítiques públiques i actituds socials integradores per aconseguir que Europa sigui una bona terra d'acollida, una societat inclusiva, plural i intercultural. Integrar adequadament les persones residents actuals i futures, que provenen de tercers països, constitueix un objectiu estratègic per als europeus i les europees." Per això, i partint de la correspondència entre ciutadania i igualtat jurídica, el CESE proposa que la Convenció Europea adopti una noció extensa de ciutadania europea, amb un àmbit d'aplicació personal que inclogui aquelles persones que, tot i ser nacionals de tercers països, estan en situació de residència estable o de llarga durada en algun dels Estats membres de la Unió Europea. Aquesta noció extensa es correspon amb l'adoptada per la Comissió sota la denominació "ciutadania cívica",⁷ fundada en l'article 20 de la Carta de Drets Fonamentals de la UE adoptada a Niça.

Per això, a l'apartat 4.13.1 sosté: "En la primera Constitució europea, al principi del segle XXI, cal que el dret a la ciutadania superi els límits de la pertinença a la nacionalitat, i s'obri al concepte de la residència estable. Si la base dels drets polítics i socials per a les persones és la pertinença a una comunitat de caràcter nacional o la pertinença a un grup ètnicocultural, no és possible configurar una ciutadania europea. Europa és plural en tots els sentits, en essència és intercultural. La base de la Unió Europea no és "la nació europea". La ciutadania europea no pot estar basada exclusivament en la

nacionalitat. La ciutadania europea ha de superar la simple suma de les persones nacionals dels Estats membres, per constituir una ciutadania política, de caràcter plural i integradora i participativa. Aquesta ciutadania participativa, que forma part de la identitat comuna dels ciutadans i ciutadanes europeus, no suposa només una relació democràtica entre la ciutadania i "l'Estat", sinó que va més enllà, i significa també un sistema de relacions participatives entre els ciutadans i ciutadanes i les organitzacions de la societat civil."

I després de proposar el dret a vot, acaba amb les conclusions següents:

"1.1 Reconèixer la ciutadania de la Unió a les persones residents que són nacionals de tercers països, tant si hi viuen de manera estable o de llarga durada, és un pas positiu perquè la Unió confirmi la seva voluntat d'integrar totes les persones, qual sevol que sigui la seva nacionalitat.

1.2 En el futur, als Estats membres de la Unió Europea s'incrementarà la població d'origen immigrant. Moltes d'aquestes persones seran residents estables o de llarga durada. També s'incrementarà la mobilitat de totes les persones amb el desenvolupament de la lliure circulació. La Convenció ha d'analitzar si les actuals bases polítiques i jurídiques són suficients, o no ho són, per fomentar la integració.

1.3 El CESE sol·licita a la Convenció que, en l'elaboració de la primera Constitució de la Unió Europea, el principi d'igualtat s'apliqui a totes les persones, siguin nacionals dels Estats membres o nacionals de països tercers, que resideixin de manera legal i estable a la Unió Europea."

1.4 El CESE sol·licita a la Convenció que la ciutadania de la Unió disposi d'un nou criteri d'atribució: que la ciutadania estigui vinculada no només a la nacionalitat d'un Estat membre, sinó també a la residència estable a la Unió Europea.

Per tant, proposa a la Convenció que l'article 7 (Ciutadania de la Unió) atorgui la ciutadania de la Unió no solament a les persones nacionals dels Estats membres, sinó també a totes les persones que visquin de manera estable o de llarga durada a la Unió Europea. La ciutadania de la Unió s'afegirà a la ciutadania nacional sense substituir-la. D'aquesta manera aquestes persones seran ciutadans i ciutadanes europees, i per tant iguals davant la Llei.

El camí cap a l'accés a la ciutadania d'aquests nous veïns i veïnes no ha fet res més que començar. Però no té per què ser llarg, almenys en allò que pertoca al reconeixement que la condició de veïnat, de pertinença a aquesta primera comunitat política que és la municipal, les ciutats. És una exigència ineludible, un dret bàsic que no hem de deixar de reconèixer. Un dret per a tots els veïns i veïnes, per a totes les persones que demostren la seva voluntat de pertànyer. Un dret, malauradament, dificultat per l'impacte negatiu de la Llei Orgànica 14/2003 en la seva reforma de la Llei de bases de règim local quant al padró municipal, que transforma una eina (una condició) per a la integració en un instrument de persecució. Una reforma desgraciada, un instrument contra la integració, que cal revisar com a mesura urgent.

7. COM (2000) 757 final.

EL PROJECTE URBÀ EN LA RENOVACIÓ DE LA CIUTAT, UNA MIRADA CAP A LA COHESIÓ SOCIAL DE BARCELONA

JAUME BARNADA. Director de Política de Sòl i Habitatge, Institut Municipal d'Urbanisme

L'urbanisme contemporani ha de respondre amb precisió a les demandes socials dels ciutadans i ciutadanes, així com tenir capacitat per redefinir en gran part les ciutats en què vivim. La història més recent, l'època democràtica, ens ha permès tornar a formular les formes d'actuar a Barcelona a través d'incorporar principis com el reciclatge enfront d'altres tipus d'intervencions del passat recent, amb les quals per introduir infraestructures s'empobria irreversiblement els teixits tradicionals. El desenvolupament urbanístic de Barcelona s'ha fet amb una meticulositat selectiva especial i un canvi d'escala progressiu de les intervencions, així com amb la implicació de tots els actors socials.

Els processos de remodelació urbana no poden ser autistes, ni posar en perill l'equilibri ecològic del territori. L'aplicació de nous models més sostenibles i capaços d'aportar solucions arquitectòniques i urbanístiques convinents és la clau per al futur d'una ciutat amb més diversitat i per tant més cohesió. La millora de l'espai públic ha estat des de l'inici l'estratègia de la requalificació urbana, quan no es creia en la necessitat ni en l'eficàcia del pla general i sí en la capacitat regeneradora del projecte urbà. L'adequació realista entre el tipus d'actuació, l'escala de les propostes i la capacitat de fer de l'Ajuntament de Barcelona, ha comportat un procés de requalificació iniciat amb petits projectes, d'exclusiva responsabilitat municipal, per avançar de manera progressiva fins a un de més complexitat i grandària on cal concertar amb altres administracions públiques i/o amb el sector privat i comptar amb

el concurs social. La transformació urbanística és un procés de col·laboració que fa de la ciutat un espai més equilibrat, del qual la sostenibilitat i la diversitat són peces clau. Podem explicar les transformacions urbanístiques d'aquests anys en tres etapes que no s'anul·len, sinó que se superposen les unes a les altres:

- Entre 1980 i 1987 s'inicien les intervencions puntuals de petita escala, que posen una atenció especial en els espais urbans i l'equipament. En els primers anys es va fer un esforç per definir el caràcter dels llocs a través d'aplicar una tècnica "d'acupuntura urbanística" a tot el territori de Barcelona. El primer objectiu era millorar la qualitat de la ciutat, però també era proposar una implicació més alta entre la ciutadania i els fets del seu entorn: la ciutat és de tothom, cada lloc ha de ser part integrant del conjunt urbà i ha de ser identificat com un espai de relació social i pública. Un altre dels objectius de la transformació de Barcelona és la consolidació del projecte de l'espai públic com un fet unitari i universal, on es valora el buit urbà com a lloc generador d'activitats i que té capacitats de vertebració urbana a través de cercar la relació adequada amb el seu entorn i els seus usuaris i usuàries potencials.

- A partir de 1987 s'executen els projectes que doten d'infraestructura i també s'inicia la transformació de grans espais urbans que propiciaran més tard els Jocs Olímpics. Si el primer pas va suposar la millora del paisatge i l'equipament local de la ciutat, Barcelona ha afrontat també reptes no assumibles des d'una petita escala. Els Jocs Olímpics van ser el catalitzador que va per-

metre intervencions de més envergadura i replantejar les tesis urbanes de caràcter general. A més, van aglutinar una participació massiva de la ciutadania en el projecte de la ciutat. Les àrees olímpiques de Montjuïc, Diagonal, Vall d'Hebron i Poblenou es van projectar amb criteris de qualitat i van incorporar objectius sols possibles des de l'escala de la ciutat. La integració de les infraestructures va representar un fet fonamental per a la nova realitat. Les transformacions urbanístiques van posar Barcelona al costat de les grans ciutats contemporànies, i la seva manera de fer va ser sintetitzada com el "model Barcelona". Tot això només va ser possible gràcies a una implicació entre els sectors públics, privats i la ciutadania, cosa que va permetre abordar molts dels dèficits històrics de la ciutat.

- Des de mitjan anys noranta fins avui es treballa en actuacions que consoliden Barcelona com a centre metropolità. Les noves infraestructures i la continuïtat dels projectes han propiciat que la ciutat esdevingui l'àrea central de la Regió Metropolitana. Un territori on la recentralització, i no la dispersió, serà l'estratègia, i on la centralitat es basarà en la concertació, la complexitat i el civisme. Perquè això sigui possible cal una mobilitat més sostenible, on hi hagi una forta inversió en transport col·lectiu i on es creïn noves xarxes capaces d'absorbir importants nivells de comunicació. Un dels reptes ha de ser la ciutat del coneixement.

El territori

L'urbanisme tradicional es fonamenta en la idea del creixement il·limitat de la

Dossier

ciutat sobre el territori, entesa aquesta com un continu de xarxes i zones. Aquests dos elements són els punts de referència: la zonificació del sòl i les ordenances que esdevenen l'essència dels plans. D'altra banda, la infraestructura, en especial la de connectivitat, és l'ens configurador del creixement. Aquesta visió feta a vol d'ocell sovint ens mostra l'abstracció teòrica del creixement ordenat i també un desenvolupament fals de la ciutat on la ciutadania és sols un objecte més que cal ordenar i que no cal que hi participi.

Aquesta manera de veure el planejament era el que imperava els anys seixanta i setanta, i encara avui moltes ciutats la consideren essencial per al seu desenvolupament. Fruit d'aquesta forma de compondre el territori són els plans generals i moltes de les dificultats de la ciutat d'avui, com és el cas de les extenses perifèries suburbanes, espais de falsa qualitat que no tenen cap capacitat per integrar i sí per dispersar. Precisament en la capacitat integració hi haurà una de les claus del nostre futur com a societat. Els plans abstractes que tenen poc a veure amb el coneixement real del lloc són substituïts a Barcelona per una forma distinta de comprendre la ciutat. El pla no serà un bonic plànol de colors o d'àmbits, sinó que serà assimilat al projecte arquitectònic, a allò que la gent coneix i veu cada dia, allò que sap interpretar i usar. Evidentment, tot això lligat a un projecte estratègic que dona solucions a les necessitats del lloc i a través del qual sumarem i podrem entendre la requalificació urbana com un fet renovador. Barcelona, com

qualsevol ciutat, necessita tres fets fonamentals per esdevenir un territori capaç de proposar activament la cohesió social de la seva gent:

- La qualitat de vida de la ciutadania ha de ser un element de la ciutat al qual no es pot renunciar. Solament a través d'un diàleg persistent i l'execució continuada de projectes de millora urbana es podran assolir els estàndards necessaris per a la nostra ciutat.

- L'activitat contemporània és la segona volta de clau, la que dona un pas més i fa que la ciutadania se senti part integrant d'un conjunt més ampli del que és la ciutat. A través de nous projectes que incorporen les noves necessitats, Barcelona esdevé un lloc central i divers.

- L'estructura que dona forma al territori és l'altra peça del sistema urbà, és aquesta la que aporta caràcter a la ciutat, però també és la que permet identificar la ciutat amb el seu medi i propiciar un equilibri just entre les formes, les activitats i la ciutadania.

A Barcelona s'apliquen diferents estratègies de planejament per resoldre aquestes problemàtiques, i solament a través de la seva suma i superposició la ciutat es retroba i es reforma en un tot dinàmic i gens abstracte. En aquest moment, l'urbanisme és allò que sap la gent: un projecte d'arquitectura, elaborat de manera estratègica sobre el territori, però sols un projecte físic i real a través del qual es pot conèixer la ciutat. Amb la col·laboració de tots els agents que treballen i viuen a Barcelona, i amb una autèntica participació es poden assolir aquests objectius.

La urbanització i l'equipament dels barris

La perifèria de la ciutat no és entesa avui ja com un lloc d'autoconstrucció i exclusió, tal com ho era durant la segona meitat del segle xx. Aquests espais tenen una gran potencialitat urbana, ja que la ciutat no és l'ens tancat de fa anys, sinó un de continu amb activitats disperses en el territori. La perifèria, segons Rem Koolhaas, és l'espai idoni per a la localització de nous artefactes arquitectònics capaços de produir centralitats actives, i potser mutants, que a la vegada estan allunyades de la realitat tradicional urbana, social i humana. Lluny d'aquesta darrera idea, Barcelona considera els llocs perifèrics espais potencials amb capacitats per desenvolupar la nova ciutat metropolitana. Les eines per aconseguir aquesta transformació no es basen en les zonificacions que provenen dels plans, ni en l'espectacularitat d'algunes arquitectures, sovint importades, i aïllades. El mètode utilitzat és el "projecte urbà", única eina que té la capacitat de requalificar a través d'augmentar les qualitats pròpies de cada lloc de la ciutat d'acord amb les necessitats i voluntats dels seus usuaris i usuàries. La integració de la perifèria en la ciutat és, doncs, el camí indispensable per a la seva consolidació com a àrea activa i irrenunciable, i una de les claus en el desitjat equilibri territorial. L'aposta de la ciutat per donar valor a la perifèria ha estat forta i exemplar. Encara som moltes les persones que recordem barris amb un caràcter marginal marcat a Barcelona, on els seus habitants patien les mancances urbanes.

L'anomenat procés de "monumentalització de les perifèries" ha suposat amb poc temps un èxit rotund que ha facilitat la integració d'aquests espais a la ciutat. Avui ja no es pot parlar de perifèria de manera despectiva, sols ho farem com una realitat geogràfica. La ciutat és un aglomerat de llocs qualificats que tenen voluntats centrals i diversos potencials urbans, tots ells amb un marcat caràcter urbà.

Les actuacions que es van iniciar a Nou Barris els anys vuitanta van ser capaces d'establir uns criteris que han estat exemplars. La ciutat, llavors, era entesa com a diversos espais més o menys qualificats els conflictes dels quals s'expulsaven a l'exterior. El nou urbanisme de Barcelona proposa una integració a través de reconèixer el territori com un lloc d'oportunitats diferenciades. Per tant, és necessari actuar amb rotunditat i amb una volguda implicació ciutadana per retrobar el valor urbà. Barcelona ha treballat de manera continua en aquesta línia aplicant complexos mecanismes urbans que han produït millores apreciables en la seva perifèria i que han assolit importants efectes que poden ser exemple i mètode a la vegada. El territori de la ciutat és un lloc únic que està diferenciat per xarxes urbanes distintes però amb potencialitats semblants; la requalificació d'aquestes xarxes és un fet que cerca la cohesió social a través de processos d'asimetria urbana. Tots els ciutadans i ciutadanes han de gaudir de les mateixes possibilitats que pot oferir la ciutat.

La ciutat ha de tenir una homogeneïtat necessària en els aspectes dotacionals, solament així tindrem nivells idonis de qualitat

urbana i la gent de la ciutat gaudirà del fet urbà diferencial. En aquest mateix sentit, per dotar els barris dels elements propis de la ciutat, cal l'equipament com un conjunt d'elements i com un fet complementari a la urbanització. A través d'aquest procés, on se superposen actuacions de caràcter molt divers, es pot garantir la centralitat perifèrica i és aquí que podem tornar a compondre i reciclar els centres urbans consolidats, entesos no com els nuclis antics de la ciutat, sinó com l'espai edificat i real dels centres metropolitans, és a dir, els llocs on viu la gent.

La mobilitat

Un altre dels elements innegociables en la ciutat contemporània, clau de la requalificació entesa d'una manera global i universal, és l'optimització de la mobilitat. Avui els ciutadans i ciutadanes necessiten desplaçaments àgils i curts sobre el territori per desenvolupar les seves activitats. Les infraestructures, tant de transport públic com de privat, en aquest nou model recuperen el sentit i ja no són simples canals de connectivitat, sinó elements mixtos i complexos d'activitats i usos diversos que recusen el territori metropolità a través d'una comprensió precisa del lloc i les seves necessitats.

Un dels factors bàsics de la ciutat és la seva capacitat per ser un espai de moviments; en la seva justa efectivitat hi ha una de les claus positives que necessita la ciutadania per valorar positivament el conjunt urbà. Podem parlar de tres nivells de mobilitat:

- La local o veïnal, més lligada al barri, a l'entorn immediat on vivim, i que ha de

ser suau i a la vegada efectiva per tal de facilitar la quotidianitat. És aquí on sovint cal vies per a vianants o per a trànsit amb velocitat reduïda. Evidentment, l'accessibilitat, que no és un fet per afegir, serà irrenunciable per garantir els desplaçaments de tota la població.

- La de ciutat o urbana és aquella que proposa importants moviments transversals per la ciutat i que ha d'estar forçosament relacionada i fonamentada en un bon sistema de transport públic, i també en una completa xarxa viària de vies principals. Aquí encara ens cal optimitzar el nostre model: urgeix més metro amb una actuació decidida de la Generalitat.

- Finalment, la metropolitana és aquella que facilita la relació de la ciutat amb el seu entorn immediat, però també aquella que proposa uns accessos correctes a la ciutat central. Aquí, a Barcelona, tenim uns límits físics que cal optimitzar, però també que cal que la ciutadania els coneguem i els sapiguem utilitzar.

En l'equilibri i la superposició d'aquests nivells trobarem una de les garanties de la Barcelona d'avui. Només així els seus ciutadans i ciutadanes gaudiran de la capacitat de desplaçament suficient, i en conseqüència es produirà la desitjada interrelació que propiciarà la integració i la correcta activitat del conjunt.

El medi ambient a la ciutat. Passejar i estar a Barcelona

Potser fets tan senzills com passejar per un carrer o estar en una plaça són de les coses més importants que podem trobar en una

ciutat. A Barcelona el recorregut, l'itinerari, és del tot necessari, per això s'ha treballat especialment en el disseny de l'espai públic, ja que aquest és el lloc a partir del qual la gent comprèn el seu entorn. La possibilitat d'una bona xarxa d'espais públics és essencial per a la ciutat, ja que aquests garanteixen els nivells d'interrelació social i per tant, mateixa existència de la ciutat, i fan dels seus habitants ciutadans i ciutadanes.

L'espai buit de les ciutats no és sempre igual; a cadascuna el buit urbà té una estructura i una forma característiques, la seva imatge ens ajuda a identificar la ciutat d'origen. Podem recordar els carrers estrets i laberíntics de les ciutats àrabs, els grans parcs de les ciutats centreeuropees, o les petites places italianes, espais propis i poc transportables a altres llocs. L'espai urbà ens dona caràcter i identitat. A Barcelona s'ha produït un procés de constant millora dels espais de la ciutat a través d'aplicar principis d'arquitectura contemporània al buit urbà. El disseny s'ha anat incorporant cada vegada més als desigs de la ciutadania, per tant la participació ha estat sovint fonamental. El resultat ha estat una nova qualitat de les estructures bàsiques i una reactivació de les activitats bàsiques urbanes. Els processos de redefinició del lloc no han de fer variar les seves característiques pròpies, i en això recau la seva idoneïtat. La ciutat ha intentat aplicar aquest principi, i també el de la qualitat del disseny amb independència del lloc d'actuació, ja que la perifèria té el mateix valor urbà que el centre.

A causa de l'estructura de Barcelona, l'espai públic de gran dimensió és exte-

rior a ella, és un lloc situat dintre de la Regió Metropolitana. A l'interior de les xarxes de la ciutat sols s'admeten espais concentrats de mida reduïda i molt relacionats amb el seu entorn, que són, per tant, llocs amb forta pressió i ús de la ciutadania. El buit urbà s'ha de projectar de manera que es generin diverses interpretacions d'ús, per tal d'establir un diàleg amb la complexitat de la ciutat. Barcelona és una ciutat per passejar-hi. La història i el creixement urbà no han fet una ciutat amb grans espais públics, si exceptuem el parc de la Ciutadella —recuperació d'uns terrenys militars— i les muntanyes, on la construcció ha estat difícil per motius topogràfics. La ciutat recentment ha anat modificant aquests espais de relació que són els carrers en uns llocs complexos. Avui la diversitat és gran; com a exemples emblemàtics tenim l'Eixample, on l'espai per als vianants iguala el dels vehicles, i on els carrers, per l'amplada, l'arbrat i la longitud representen la ciutat moderna. La Rambla és també, sens dubte, un element primordial d'activitat ciutadana i l'espai urbà per excel·lència de Barcelona.

A mitjan anys vuitanta, la Via Júlia va ser una de les primeres extrapolacions de la idea de rambla a un nou lloc; aquesta actuació va produir un efecte de millora urbana inqüestionable, que va generar la reactivació econòmica i social d'un entorn llavors perifèric i marginal. Així, amb una relativa normalitat i complicitat de tothom és va iniciar un procés que cercava la millora i la consolidació urbana dels espais de la ciutat. Al mateix temps es donava estructura als barris urbanitzant altres punts i cre-

ant xarxes. En altres llocs de la ciutat, actuacions com l'avinguda Gaudí van començar a mostrar la voluntat d'estructurar que haurien de tenir els projectes, que a la vegada milloraven l'ús del viari i donaven idea de nous itineraris per a vianants.

En la línia oberta per aquestes primeres intervencions i amb la voluntat d'aconseguir la millora de la mobilitat i l'accessibilitat, s'entra en una fase nova on s'estructura de manera clara la ciutat a través de la urbanització dels seus eixos, s'incorporen a cada projecte espais d'usos mixtos, on vianants, vehicles i bicicletes es complementen i es creen autèntics llocs per a la ciutadania. És avui, i després de moltes realitzacions, quan el recorregut urbà apareix amb més claredat; els diferents projectes han conformat una xarxa de vies compatibles on es cerca un model de ciutat sostenible i alternatiu que aprofundeixi en la definició de sistemes d'espais públics.

La recuperació del front marítim és una de les propostes més complexes plantejades en els darrers temps, que no es pot entendre solament com la construcció d'uns espais públics davant del mar, ja que hi són presents molts altres factors. Primer es va abordar la recuperació del port Vell amb la transformació dels antics molls en nous passeigs urbans que relacionen directament Ciutat Vella i l'aigua, cosa que no s'havia produït en cap període històric. En aquest sentit, el passeig Marítim de la Barceloneta és sens dubte un dels espais més brillants de relació de la ciutat amb la mar. Tot i que el seu origen va generar una forta polèmica, ja que l'enderrocament dels *xiringuitos* transformava un lloc tradicional, avui crec

que la solució final satisfà qualsevol expectativa. Evidentment, alguns dels punts essencials de la recuperació de la costa són la Vila Olímpica i les actuacions de 1992. La localització de la Vila al centre geomètric de la costa no és gratuïta, ja que a través d'ella trobem un pol d'expansió de la proposta de renovació i un lloc de relació directa entre Ciutat Vella i l'Eixample. Aquí s'assaja una nova manera de fer ciutat començant a reinterpretar l'Eixample d'una forma més contemporània amb la superposició d'un sistema d'espais urbans. Els parcs del Litoral, iniciats en el front de la Vila Olímpica i continuats amb el parc del Poblenou —un espai públic que proposa unes pinedes i unes dunes com a elements de composició que recorden paisatges anàlegs—, perfilen la nova façana de la ciutat amb un sistema de parc lineal en el qual s'intercalen equipaments i habitatges, i sota el qual transcorre la ronda del Litoral i moltes infraestructures. Potser aquests projectes són els que han aconseguit més acceptació ciutadana, tal com delata la seva sobreutilització, cosa que també és un problema.

A la ciutat també hi ha llocs on és pot estar. Les places són espais que provenen de la tradició clàssica mediterrània. Indrets de reunió o mercat, llocs on s'esdevé l'activitat primordial. A Barcelona, la plaça la trobarem a Ciutat Vella o en barris històrics com Gràcia. La polivalència del seu ús ens porta a intuir que el seu disseny ha de ser resistent, que el centre ha d'estar obert per allotjar la plurifuncionalitat. El perímetre, les façanes de les edificacions de l'entorn, és el que dóna valor de posició i forma a aquest lloc públic.

La recerca del buit urbà és un fet fonamental d'aquests projectes. A la plaça de la Mercè es va enderrocar una illa de cases per donar lloc a un espai de nova creació definit pel seu nou entorn. El sol va arribar arran de terra, la ciutat va respirar; després, només amb una correcta pavimentació i col·locació del mobiliari i l'arbrat obtenim una plaça que ens remet a la tradició.

En el moment de projectar un espai urbà no és necessari reinventar el lloc, ja que aquest ja existeix i sempre es refereix o tendeix a una de les seves formes bàsiques; el projecte idoni serà, doncs, una reinterpretació de l'indret feta a través de la lectura acurada de l'espai, el seu entorn i els usos que la gent desitja. Les places de Gràcia com la Virreina o la del Sol són bons exemples d'aquesta idea del buit urbà que té capacitat complexa de mostrar el silenci per donar entrada a l'usuari. La sistematització d'elements i formes, dels projectes d'espais urbans, dóna pas a una manera d'entendre l'espai a través de la composició dels buits, on la plaça representa un punt d'un recorregut que perllonga els seus efectes requalificadors a través de la vialitat propera.

Barcelona té també nous espais amb predomini de la natura. Els exemples del parc de la Ciutadella o Montjuïc són difícilment repetibles; a més, són llocs on hi ha un excés d'elements que mostren massa sovint les misèries de la ciutat i la dificultat de l'Eixample per admetre edificis d'ús singular. La recuperació per a zones verdes d'alguns terrenys industrials després de l'execució de les primeres places va propiciar la creació recent dels nous

parcs. L'arquitectura de l'entorn d'aquests llocs és de baixa qualitat, i en molts casos és un clar exponent de la perifèria, l'especulació i el poc ofici dels tècnics, per tant, només amb un projecte de gran intensitat es pot millorar l'indret. Aquests llocs, encara que limitats per la seva grandària, són també espais plurifuncionals i la seva estructura interna està dividida de tal manera que sigui el disseny el que assumeixi la diversitat de l'ús. En cada projecte sempre podem trobar un jardí, un espai dedicat a passejar, prendre el sol, o un lloc de jocs infantils, on predomina la vegetació... una plaça al cap i a la fi, és a dir, un àmbit més dur on allotjarem les activitats de reunió i finalment un edifici d'equipament. Els parcs de l'Espanya Industrial, el Clot, la Pegaso, la Creueta del Coll, o l'Estació del Nord en són alguns exemples.

La recerca de la sostenibilitat urbana és avui un principi bàsic per a moltes ciutats, i sovint és un mot utilitzat de manera banal o bé com a símbol polític. La dificultat evident de reciclar una ciutat històrica i compacta com és Barcelona i millorar el seu equilibri ecològic és una qüestió encara pendent i no resolta. L'aprofitament dels valors dels llocs és feina de l'arquitectura i del diàleg amb la ciutadania; només a través de projectar l'espai urbà s'ha de trobar amb precisió el caràcter de les estructures públiques i en conseqüència el de la ciutat.

La renovació del llevant

En aquests processos el paper desenvolupat pels departaments d'urbanisme de

l'Ajuntament de Barcelona ha estat fonamental, ja que han tingut sempre la capacitat d'integrar els diversos operadors implicats —administració, la universitat, els professionals de l'arquitectura, de la política, la inversió privada, la ciutadania...— en l'execució de projectes acordats que han possibilitat una renovació efectiva i apreciada de la ciutat. També han estat els líders en la planificació urbana, ja que han disposat tant tècnicament com políticament dels elements necessaris per projectar i/o coordinar les actuacions a través d'un llarg període. Avui caldria potser validar aquests sistemes i ampliar-los amb una participació ciutadana més àmplia i més forta.

A Barcelona, després d'anys d'actuacions diverses on les millores s'obtenien a través de projectes urbans limitats quant a les dimensions però capaços d'integrar els elements necessaris per consolidar la ciutat, s'ha fet un pas significatiu en el mètode. La renovació ja no és entesa únicament com una revisió del lloc en el qual integrem els elements o les activitats deficients en ell, avui aquesta serà una transformació controlada. Sols a través de transformacions puntuals que reconeguin el lloc i cerquin la integració a la ciutat aquesta es pot renovar. Cal tenir present el fràgil equilibri que pot produir l'execució de la transformació i la permanència del veïnat, per tant és cada dia més necessària la implicació i l'acord de tots nosaltres en els projectes de la ciutat. Així doncs, avui a Barcelona parlar de renovació o transformació és parlar de temes complexos i interrelacionats que es poden resumir en reciclatge dels teixits i les activitats de la

ciutat, per tant són processos que impliquen a tothom.

En el llevant de Barcelona és on en gran mesura s'estan produint els projectes urbans més interessants d'aquest moment. La configuració d'aquesta àrea ve donada per la seva peculiar conformació geogràfica, situada al delta del riu Besòs, un territori pla, canviant i creixent, sobre el qual històricament s'han allotjat activitats necessàries per a la ciutat però de difícil integració en el seu esperit central. Camps de cultiu, indústries, polígons d'habitatges per a immigrants i línies ferroviàries es confonen en un caos urbà i se sobreposen a alguns teixits històrics, com els barris del Poblenou i Sant Andreu, o a les directrius que provenen del pla de l'Eixample. Sobre aquesta confusió i discontinuïtat, des de la darrera dècada del segle passat s'està treballant de manera intensa a través de l'aplicació dels processos de millora urbana propis del denominat "model Barcelona". La creació de nous espais centrals relligats als teixits més tradicionals i a la transformació dels eixos urbans sobre els quals es fonamenta la ciutat ha iniciat un procés irreversible de millora i qualitat que avui ja és apreciable en algunes àrees concretes del territori.

Tot això no exclou, evidentment, el debat social i arquitectònic del procés; són discutibles elements singulars, polítiques concretes, alguns projectes com les torres de la plaça de les Glòries i l'avinguda Diagonal, si l'arquitectura que es produeix té prou qualitat, o si hi ha d'haver més participació ciutadana. Segurament, algunes d'aquestes crítiques tenen justificació sufi-

cient, però també es cert que la millora urbana d'aquesta perifèria central de la ciutat és innegable, i que avui ja no es pot parlar d'aquesta àrea com un espai amb zones i activitats marginals de Barcelona, sinó com un àrea central metropolitana. Un lloc amb amplies possibilitats de desenvolupar activitats productives, residencials o culturals, capaces de mostrar un model urbà divers i compatible amb el medi ambient i la gent de la ciutat.

El nord-est de la ciutat és, sense cap dubte, un dels laboratoris urbans més importants d'Europa; no hi ha cap ciutat al continent que proposi i executi un programa tan extens i complex. Aquests projectes urbans se situen en el que són els eixos i espais essencials de la ciutat i creen una estructura nova que generarà la renovació dels districtes de Sant Andreu i Sant Martí a la vegada que respectarà les formes i els usos essencials. La situació de partida d'aquesta actuació és la recomposició urbana a través del desenvolupament de grans plans urbanístics que connectaran les àrees més consolidades de la ciutat amb els teixits de marcat caràcter perifèric i àrees on cal abordar una recuperació important d'espais industrials, avui obsolets, a través de la integració de nous usos. En tot el procés la ciutadania té molt a dir, ja que les decisions urbanístiques estan produint forts canvis que caldrà assumir. Encara que parlem d'un únic projecte de ciutat, podem diferenciar diversos àmbits desenvolupats a través de distints plans que tenen capacitats complementàries i que acosten les propostes a les diverses realitats del territori on s'actua.

Sant Andreu - la Sagrera és, potser, el pla en desenvolupament de més envergadura en aquests moments. La seva àrea d'actuació és el traçat ferroviari d'entrada a Barcelona des del nord. Aquesta línia fèrria ha estat una barrera històrica a la ciutat. A un dels costats trobem un barri tradicional, Sant Andreu, a l'altre, diversos espais industrials i llocs amb clar aspecte perifèric, on és freqüent observar polígons d'habitatges de baixa qualitat arquitectònica i urbana. Per tant, veiem que gairebé hi ha dues ciutats: un barri tradicional amb molta activitat ciutadana i àrees suburbanes. L'èxit del projecte rau en la integració de les dues àrees en un únic espai de ciutat. Un altre problema d'aquest sector d'actuació són les mancances en connectivitat viària, producte del tall del ferrocarril que només és alterat per alguns ponts. Aprofitant l'oportunitat de l'arribada del tren de gran velocitat i la necessària remodelació del traçat ferroviari, el pla proposa soterrar aquesta infraestructura, sobre la qual es construirà un parc longitudinal de diversos quilòmetres de longitud que unirà el nus de las Trinitat amb la plaça de les Glòries. Als seus costats dues noves vies modificaran i completaran l'estructura de l'entorn. Al centre d'aquesta via verda es localitzarà la nova estació de tren. Al mateix temps s'estan projectant les dues façanes del parc amb la construcció de barris residencials nous, com els eixamples de Sant Andreu i Sant Martí, amb més de 7.000 habitatges de nova construcció. Observem que, encara que estem parlant d'un projecte d'infraestructura, hi ha un vessant social important, la ciutat és un lloc d'activitats on cal comp-

tabilitzar els usos per obtenir un indret habitable de qualitat.

La plaça de les Glòries és un sector de la ciutat on s'han produït grans transformacions els darrers anys, però també un lloc encara ple d'indefinicions. La seva inclusió en el Programa d'àrees de nova centralitat va ser determinant per aconseguir iniciar una remodelació moltes vegades ajornada. Cerdà en el seu projecte d'Eixample ja marca aquest punt com un dels espais centrals i fonamentals de la ciutat. En l'època olímpica la remodelació del nus viari va significar un avenç essencial per reestructurar el trànsit interior de la ciutat i permetre la prolongació de l'avinguda Diagonal cap a la mar. Més tard, els grans equipaments del Teatre Nacional de Catalunya, l'Auditori de Música de Barcelona i l'Arxiu de la Corona d'Aragó han modificat la seva escala urbana i li han donat un nou ús cívic. En aquests moments es planteja, no sense discussió, la finalització del lloc amb la construcció d'un gran parc, nous habitatges i equipaments. La contínua reformulació de la forma del lloc i de les seves canviats necessitats ens mostren algunes indecisions de projecte que s'intenten superar amb la convocatòria de concursos internacionals, però que ens fan posar interrogants sobre l'aplicació del model de ciutat. Cal encara molta feina, no es pot pensar el centre de la ciutat sense la ciutadania. A vegades el projecte arquitectònic, per ell mateix com a objecte, és incapaç de donar la solució definitiva. Amb la implementació de l'arquitectura i la gent segur que aconseguim la fita desitjada.

El Poblenou és un dels barris històrics de Barcelona, on han conviscut indústries amb àrees residencials. Avui és també una de les grans esperances de la ciutat, un indret on caldria ajustar els projectes, però un barri que segur que es transformarà de manera radical. Aquesta renovació de formes urbanes i manera de viure caldrà que sigui assumida per tothom, i en el diàleg trobarem l'eina que ens ajudarà a superar el canvi. Al principi dels anys noranta es va construir la Vila Olímpica, un projecte que ha estat el baluard de la recuperació de la costa i un exemple de com un barri industrial es pot transformar en residencial. Amb el projecte olímpic, per primera vegada l'Eixample es va apropar a la mar i es van marcar les línies bàsiques de la renovació de la costa, amb la construcció de grans espais públics que avui són la façana de Barcelona. En aquesta àrea els projectes de l'obertura de l'avinguda Diagonal, el Front Marítim, Diagonal Mar i el Fòrum de les Cultures se situen sobre els eixos que donen estructura per recompondre i continuar un procés de renovació del teixit urbà amb l'establiment d'una nova forma que s'ha de comprendre com la consolidació i la reinterpretació de l'Eixample.

L'execució del PERI Diagonal-Poblenou, avui ja molt avançada, és de gran importància ja que a més de ser la columna vertebral del nou barri, consolida l'estructura de Barcelona i promou la construcció d'un nombre d'habitatges important. El nou Poblenou tindrà més ciutadans i ciutadanes i aquests modificaran positivament el barri amb la seva presència i activitat. Juntament amb aquest pla,

en la seva intersecció amb el litoral els projectes del Front Marítim i Diagonal Mar són els que han definit com ha de ser la costa urbana de la ciutat fins al Besòs, i consoliden les propostes iniciades en l'època olímpica de les quals la ciutat ha gaudit tant. És també en aquest punt on la reinterpretació i/o els dubtes de l'Eixample es fan més evidents i s'incorpora al seu sistema una potent estructura d'espais públics que fins i tot pot arribar a anul·lar la seva forma tradicional, però que garanteix la penetració dels parcs del litoral cap l'interior de la ciutat. Sens dubte és un projecte arriscat, ja que hi preval l'espai públic sobre l'espai privat. Un projecte que canvia les formes habituals de viure i del qual encara cal comprovar la idoneïtat. L'obtenció de noves estructures urbanes basades en els espais públics i sobreposades als sistemes tradicionals és fonamental en aquest model de renovació de Barcelona. L'espai públic és el motor de la transformació, l'exemple capaç de dinamitzar la ciutat i les seves activitats.

Quan la Diagonal troba el mar, entre els nous barris marítims i el riu Besòs, Barcelona ha promogut el Fòrum Universal de les Cultures, un espai de debat sobre la pau, la cultura, la diversitat i la sostenibilitat, per tant un lloc de la ciutadania. Com ja ha passat altres vegades, la celebració d'aquest esdeveniment requeria un marc urbà definit per les noves actuacions, que produeixen una reutilització d'espais per generar nous llocs. És un procés de recomposició amb tendència a una nova centralitat, però sense oblidar els altres aspectes bàsics de la ciutat com la residència, l'espai públic,

l'equipament i els serveis. És ara, quan el projecte urbà està definit i en execució, el moment en què s'ha iniciat un interessant debat sobre el model proposat. Si la ciutat fins ara estava composta per carrers i places, l'àmbit del Fòrum és un espai obert, amb formes convexes, on l'arquitectura es genera com a objecte i l'espai públic com a lloc envoltant i divers, quasi un campus. Si bé el projecte és engrescador, també cal estudiar els seus efectes sobre la ciutat i la seva bona voluntat formal en el territori.

Si Barcelona representa la màxima centralitat metropolitana, el front marítim és la seva essència. La reutilització d'aquest és un dels arguments principals del procés de transformació urbana. El darrer projecte per comentar en aquesta zona és l'anomenat 22@BCN, que representa un nou enfocament per a la revitalització final de l'antic barri del Poblenou. És l'actuació —ja iniciada— de futur més important de Barcelona, tant pel seu sistema de planificació com per la dimensió i la situació estratègica. La proposta cerca un barri paradigmàtic i de múltiples usos, on es pugui treballar i viure, anar a comprar i estudiar, on l'oci i el desenvolupament tecnològic no siguin elements contraposats. L'antiga àrea industrial del Poblenou es transforma amb l'aplicació de diversos principis que generen noves formes d'organització urbana. Les actuacions seran elements identificables que han d'ajudar a definir aquesta part de la ciutat, la seva posició urbana serà determinant per a la concreció dels usos i la seva especificitat formal. Serà essencial també el manteniment d'elements d'identitat històrica i la comple-

mentació d'aquests a la contemporaneïtat. És necessari esmentar la normativa d'aquest pla: els coeficients d'edificabilitat no són rígids, sinó que s'adeqüen a l'activitat, l'ús i la morfologia del projecte. Lluny de ser una desregularització, o un motiu de preocupació que propiciï l'especulació, és una oportunitat per produir l'aparició de models espacials diversos i allunyats dels de l'Eixample central, així com afavorir la creació de nous sistemes complexos i complets en allò que es refereix a la forma de l'espai públic i a la reinterpretació dels teixits i les activitats de la ciutat. Cal fer un esforç notable en pedagogia urbanística, cal implicar més les persones afectades del projecte en la transformació. Segur que així, entre tots, podrem desenvolupar el barri cap a una qualitat que serà exemple per a la ciutat contemporània.

L'habitatge

L'habitatge és una de les matèries urbanes respecte a la qual la ciutadania està més sensibilitzada. La tinença de l'habitatge genera cohesió social. L'elevat preu, tant del nou com del de segona mà, fa que aquest bé imprescindible sigui un valor de mercat, cosa que no hauria de ser. L'habitatge està en una situació crítica en moltes ciutats europees, i no hi ha recursos prou forts ni comuns per cercar solucions i fer propostes noves. De tota manera, això no vol dir que no haguem de treballar i cercar mètodes per proposar alternatives i solucions a la situació actual. Encara que sigui difícil, ha de ser una prioritat municipal. Les darreres grans actua-

cions en temes d'habitatge es van fer en la primera meitat del segle xx al centre d'Europa, des de llavors no hi ha hagut noves aportacions ni polítiques actives en aquesta matèria. La producció de l'habitatge s'ha anat deixant de manera progressiva en mans de les regles del mercat, i això no hauria d'haver estat així, si més no en totes les promocions.

La realitat de Barcelona sobrepassa els seus límits administratius. La ciutat és un conjunt de municipis, un continu urbà que, per tant, hem de veure i analitzar com un tot. És per aquest motiu que la planificació de l'habitatge s'ha de fer a escala metropolitana i tenint en compte la ciutadania. També hem de pensar en la diversitat i la complexitat de la ciutat. Mai no hi ha una sola solució, sinó que sempre cal parlar d'una suma de propostes o possibilitats que donen resposta a la multitud de situacions que es plantegen, que es generen dintre de la ciutat.

L'habitatge, considerat un producte de mercat, és únicament un element de consum. Però estem parlant d'un bé imprescindible, un dret constitucional. És necessari, doncs, que l'Administració hi intervingui de manera directa. A més, cal un pacte amb les promotores privades perquè canviïn la seva filosofia a l'hora de programar noves promocions. Altres països europeus, com per exemple Alemanya o Holanda, han establert canals de col·laboració d'aquest tipus amb bons resultats que sens dubte milloren les expectatives dels ciutadans i ciutadanes a l'hora de cercar pis, ja que, de manera sistemàtica, es genera constantment tant habitatge lliure

com de protecció. Hi ha, a més, un problema de manca d'ajudes a productes concrets com la rehabilitació, el lloguer o el primer habitatge per a la gent jove. Fins que la Generalitat i l'Estat no destinin més partides específiques a la construcció d'habitatges públics per la via pressupostària, difícilment es podran aplicar programes realistes a fi de generar més habitatge assequible.

Els plans d'habitatge de l'Estat i la Generalitat han estat pensats de manera continuïsta fins ara, per tant com un finançament a la construcció o com una subvenció a la compra de pisos. Aquest sistema només funciona quan hi ha una gran demanda per part de les promotores, però aquest no és el cas actualment, ja que s'està oferint subvencionar un crèdit que resulta assequible en el mercat. Així doncs, aquests diners no es fan servir. Cal redactar nous plans que incentivin la construcció d'habitatge protegit amb promocions concretes, que destinin més recursos a la rehabilitació, a la compra de sòl i al lloguer; que estiguin dissenyats per les Administracions locals, que són les que coneixen més la gent de la ciutat. En aquest cas el paper de l'Estat hauria de consistir a concretar la dotació econòmica corresponent.

A Barcelona s'ha de cercar el sistema per produir una oferta important d'habitatges els propers anys. Abans de continuar, cal aclarir que la manera com la ciutadania accedeix a l'habitatge no és un tema urbanístic, ni tant sols un tema d'àmbit local, és una política marc de l'Estat; per tant, des de l'Ajuntament únicament podem apuntar aquest tema. És impres-

cindible la col·laboració coordinada de les altres administracions de l'Estat, així com una forta pressió de la ciutadania. En el marc legislatiu actual, l'Ajuntament de Barcelona (com la resta d'ajuntaments) no disposa de competències ni de finançament en matèria d'habitatge. Tanmateix, durant el període 2000-2003 l'Ajuntament va impulsar la construcció de més de 7.400 habitatges de protecció oficial, que representen més del 25% del total de pisos d'obra nova que es construeixen a la ciutat. D'aquests habitatges de protecció, més d'un 60% els construeix de manera directa l'Ajuntament, i la resta s'executa a través de convenis i acords amb cooperatives, agents promotors sense ànim de lucre o amb l'Institut Català del Sòl. Els criteris municipals d'impuls i promoció de l'habitatge de protecció a la ciutat dels darrers anys es concreten en set línies d'actuació que estem portant a terme, que són les següents:

- Facilitar ajudes a la rehabilitació d'habitatges i de sectors de la ciutat a través de les oficines de rehabilitació dels barris, amb ajudes de l'Estat i la Generalitat i les aportacions de l'Ajuntament.
- Introducció del lloguer com un règim de tinença alternativa a la compra.
- Donar ajudes socials perquè puguin accedir a l'habitatge les famílies amb més dificultats econòmiques.
- Fer reserves de sòl per a habitatges de protecció en tots els projectes de planejament urbanístic, que representen el 25% del sostre d'habitatges creat en les Modificacions del Pla general metropolità i els PERI des de 1996.

- Construir prou habitatge de protecció amb l'objectiu de real·lotjar les famílies afectades per plans de remodelació urbana.

- Renovar els barris amb patologies estructurals mitjançant actuacions de rehabilitació o remodelació.

- Construir nous tipus d'habitatges dotacionals entesos com a equipaments de la ciutat. En són exemples els apartaments de lloguer per a gent jove, els apartaments amb serveis per a gent gran, les residències assistides de gent gran o les residències d'estudiants.

Un altre aspecte important en matèria d'habitatge és decidir quina serà la millor ubicació per a les noves promocions. La producció de nova residència no hauria d'anar vinculada solament a l'ocupació del territori, del sòl. A Barcelona s'aposta per un model de ciutat compacta, mediterrània, mixta i diversa. Això significa que s'ha d'actuar a través del reciclatge urbà. Per aconseguir-ho cal prioritzar encara més la rehabilitació i, a més, dissenyar planejaments urbanístics interiors que promoguin la renovació del teixit urbà i determinin sempre un percentatge alt d'habitatge de protecció.

Sovint s'atribueix el creixement continu dels preus de l'habitatge a la manca de sòl. Aquesta és una visió reduccionista del problema i de les solucions que s'hi pot aportar. La prova és que, encara que s'han construït molts habitatges nous a les perifèries de les ciutats metropolitanes, això no ha abaratit el preu de l'habitatge als centres urbans. Com a tesi, podríem dir que a Barcelona no hi ha sòl per construir, però

sí que hi ha prou espai per reciclar. Cal interpretar la indústria i el seu entorn, i això produirà espai per a la construcció de nous habitatges i les seves dotacions. La indústria es desenvolupa habitualment en tipologies d'edificació horitzontals, mentre que el sector terciari i la residència ho fan en edificis verticals, per tant necessiten menys sòl, i és aquí on trobem el nou espai, en el reciclatge d'aquests sistemes urbans. Barcelona té un 10% del sòl qualificat com a industrial. De tota manera, en aquest procés s'hauran de complir com a mínim dues premisses:

- El sòl industrial serà sempre igual al nou sòl terciari més el sòl residencial i per descomptat al sòl dedicat a les dotacions i les zones verdes.

- El nombre de llocs de treball del sector industrial per transformar sempre serà igual o menor al nombre de llocs de treball del nou sistema econòmic.

D'altra banda, la indústria tradicional obliga a expulsar del seu entorn la residència, o bé a tenir uns espais residencials tancats. Això avui és obsolet, la ciutat, en especial la ciutat mediterrània, és diversa, mixta, integradora i no accepta barris tancats. El projecte 22@, al Poblenou, és l'exemple que cal seguir i on s'aplica la nova filosofia. Aquest pla té un 15% de residència i un 85% d'activitat econòmica, i aquesta proporció és bona per a aquest àmbit. Tanmateix, si tenim en compte el global del Poblenou, amb la nova Diagonal, la Vila Olímpica i el Front Marítim, la proporció és 50% d'habitatge per 50% de activitat econòmica. En altres llocs com la Zona Franca i Sant Andreu cal trobar la proporció idònia. La nova

indústria ha de cohabitar amb el nou sistema urbà. Si això passa també disminuïrem la mobilitat obligada, cosa que beneficia en gran manera la ciutat.

L'horitzó actual de la ciutat —el que regula el Pla general metropolità (PGM)—, si no hi fem res, està entre 30.000 i 40.000 habitatges nous. Barcelona proposarà els pròxims anys una reflexió sobre aquesta matèria que impulsi la construcció d'habitatge a la ciutat fins arribar a consolidar els límits que es considera adequats per a ella. S'ha d'estabilitzar la població de Barcelona en 1,6 milions d'habitants. Això determina que el nombre d'habitatges ha de ser d'uns 800.000, per tant hem de créixer, construir un màxim de 100.000 habitatges nous. Ja que el PGM preveia una població de 2 o 2,2 milions, no es pot parlar en cap cas que es fa augmentar la densitat de la ciutat.

En endavant s'haurà de pensar en el disseny de polítiques més actives d'habitatge que tinguin la capacitat d'incidir en la ciutat i de modificar els processos urbans. Per a això és imprescindible la col·laboració de tots els agents que tenen capacitat per produir habitatge i un acord amb la ciutadania, que és la seva usuària. En un primer pas, ens hem de dotar d'organismes que tinguin més competències en matèria d'habitatge. Segurament la constitució definitiva del Consorci de l'Habitatge de Barcelona i/o de la Ciutat Metropolitana pot ser un bon element que ajudi a la promoció de l'habitatge a la ciutat. Les noves línies d'actuació en matèria d'habitatge a la ciutat metropolitana han de proposar un canvi en la filosofia actual de la producció; la problemàtica de l'habitatge

no se soluciona amb plans, sinó amb polítiques urbanes concretes:

- Impulsar la rehabilitació d'habitatges, tant per mantenir el patrimoni existent com per crear habitatge nou. Cal parlar del "mite dels habitatges buits" a Barcelona ja que només un 5% dels habitatges ho estan de manera real, i aquest és el límit desitjable per a les transaccions habituals del mercat.

- Impulsar i augmentar el parc públic d'habitatges de lloguer protegit, per tal de garantir que la ciutadania amb més dificultats econòmiques, els joves i la gent gran, hi puguem accedir.

- Optimitzar les possibilitats de construcció d'habitatges a la ciutat a través de l'aplicació d'unes normes urbanístiques més flexibles que possibilitin un aprofitament millor del sostre residencial. Amb aquesta recent modificació de les NNUU del PGM s'ha iniciat un procés de desin-toxicació de conceptes tradicionals com és la densitat, però això no és suficient. Avui hem de parlar de compacitats urbanes. En cap cas això implica la reducció de la mida de l'habitatge. La superfície mitjana dels habitatges a Barcelona és baixa, de només 75 m²; no cal fer habitatges més petits si no és per circumstàncies específiques com ara per a la gent jove. Un habitatge més petit ha de correspondre a una tipologia diferent que la que tenen els habitatges petits que hi ha actualment al mercat; això que sembla elemental és un gran repte, tant per als arquitectes com per a les promotores i especialment per als usuaris i usuàries, ja que tots ells es conformen amb les formes tradicionals encara que cada dia viuen d'una manera més diversa.

- Reestudiar nous àmbits urbans (zones industrials o d'activitats obsoletes) per introduir l'habitatge en sectors on avui és escàs, de manera que aquest sigui un ús complementari a l'activitat econòmica. La relació entre el lloc de treball i l'habitatge comporta mobilitats obligades que s'han de minimitzar. Per tant a la ciutat no calen geografies productives tancades.

- Intensificar els programes d'actuació en matèria d'habitatge de protecció ja iniciats en mandats anteriors, tant en sòls residencials com en sòls dotacionals.

Ja que a Barcelona no es fa urbanisme d'expansió, sinó que es treballa per l'urbanisme de transformació, és a dir, pel projecte urbà com a mètode de renovació de la ciutat amb un clar objectiu de millorar la ciutat i proposar una màxima cohesió social, la nova transformació no és sols per fer habitatges, sinó per fer ciutat. És una transformació dels sistemes econòmics urbans. S'ha de refer el mapa de la ciutat, cosa que no implica fer-ne un de nou, tot el contrari, s'ha de treballar amb els mitjans de què disposem i fer de l'urbanisme pedagogia capaç d'implicar la ciutadania en el nou procés que ha de prosseguir la transformació de Barcelona.

La ciutat d'avui, la regió metropolitana

La ciutat és un fet metropolità, això ja no és una qüestió per debatre, és una evidència. La consolidació del territori de Barcelona i la comprensió global d'aquest ens apropa a una nova realitat àmplia, complexa i diversa, on el suburbi passa a ser

peça essencial de la globalitat. Cal un esforç d'integració de tota la ciutadania. Per aquest motiu els processos de millora i integració d'espais a la ciutat seran bàsics per assolir una ciutat real i qualificada que tingui la capacitat d'integrar la diversitat cada dia més gran de les nostres urbs. Però és aquí on s'ha de reflexionar i tenir capacitat per escollir el tipus de ciutat que desitgem: un no rotund a la ciutat extensa que ocupa cada dia més territori a través de la falsa construcció planificada de suburbis il·lustrats desintegradors de la societat; un sí a la ciutat compacta, densa i mediterrània, aquella que cerca la cohesió social. És un punt i a part a la tradició recent i imperant, i també una decisió costosa, políticament parlant, però sens dubte socialment rendible.

La Regió Metropolitana de Barcelona té una població entorn al setanta per cent de la de Catalunya i sols representa el deu per cent del seu territori. És la sisena àrea en població a escala europea. Avui és una realitat innegable configurada per diversos elements comuns, tant en el camp físic com en l'econòmic i social. La no-existència d'elements comuns de govern que planifiquin el territori sols ha estat possible per la miopia política del Govern català els darrers anys.

Aquest territori té una dimensió de més de 3.200 quilòmetres quadrats. Està compost per municipis de diversa entitat, situats a la franja costanera i a les comarques de l'interior. La serralada Litoral és el fet geogràfic que separa el sistema, i el riu Llobregat i Besòs, els eixos bàsics de la seva connexió. Tot i l'alt índex d'ocupació i de l'alta densitat de les activitats

que s'hi produeixen, des de la residencial fins a la industrial, és un territori avui encara pendent d'ordenació. La suma i la diversitat de les activitats, bàsicament la residencial amb les associades a aquesta i les productives, configura un espai important de relacions, econòmiques i socials que representa la primera aglomeració industrial i la segona en renda, ocupació i població de l'Estat.

Les infraestructures hi tenen un paper fonamental, tant en el camp de la mobilitat com en el de la comunicació. És per aquest motiu que les propostes de millora per aconseguir unes xarxes eficaces i gratuïtes són essencials per al correcte funcionament del sistema regional metropolitana. La superposició de la diversitat dels sistemes de comunicació és vital, així com la seva planificació. Tot això ha de ser compatible amb les importants reserves naturals, com és Collserola, que cal protegir com a espais públics per tal d'assegurar un equilibri ambiental superior.

Barcelona representa, sense complexos, la ciutat central i necessària del sistema metropolitana, el lloc on es desenvolupen les activitats de capitalitat, que seran complementades necessàriament per la resta de ciutats de la regió. Les característiques d'aquesta relació és faran a través d'un sistema isotròpic, on els espais interurbans tindran una importància cabdal ja que assumiran funcions de lligam del territori.

Dintre d'aquesta estructura apareixeran grans punts singulars que no hauran d'anul·lar les àrees tradicionals, però que donaran valor a les perifèries i centralitats positives a aquestes. La capacitat del sistema d'estructurar-se a través de les diverses escales urbanes serà l'eina clau, i d'ella dependrà la qualitat del territori. En això el paper de la ciutadania serà imprescindible, solament amb la seva comprensió el sistema serà real i cohesionat.

La necessitat de regulació i planificació comuna del territori metropolitana és una evidència avui inajornable. La seva manca provoca un retard important en la consolidació de la Regió Metropolitana com una nova ciutat rica en diversitat. No es pot deixar tot aquest espai a voluntats diverses i a vegades enfrontades, així com a criteris de desenvolupament diferents. Els retards en la redacció d'un pla territorial han estat injustificables i generen dificultats serioses d'entesa i execució dels projectes, com per exemple el polèmic traçat de la xarxa d'alta velocitat. La regulació del territori és un fet cabdal i necessari per cercar el seu equilibri. Així com millorar la qualitat de vida a través d'una vertebració real, on es redefineix el paper de la ciutat central, Barcelona, i la consolidació d'un model policèntric urbà. El reciclatge farà d'aquest espai una ciutat contemporània més sostenible i capital important del nord-oest de la Mediterrània. Barcelona serà un lloc de trobada de cultures.

Bibliografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Espais i escultures*. Ajuntament de Barcelona, 1986

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Barcelona: espai públic*. Ajuntament de Barcelona, 1993

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Urbanisme a Barcelona. Plans cap al 92*. Ajuntament de Barcelona, 1986

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Àrees de nova centralitat. New Downtowns in Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, 1986

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Barcelona. La segona renovació*. Ajuntament de Barcelona, 1996

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *1999, Urbanisme a Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, 1999

BOHIGAS, O. *Reconstrucció de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, col. Llibres a l'abast, 198, 1985

BORJA, J.; MUXÍ, Z. *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona, col. Espai Públic Urbà, núm. 2, 2001

BUSQUETS, J. *Barcelona. Evolución urbanística de una capital compacta*. Madrid: Ciudades de Iberoamérica / Editorial Mapfre, 1992

CERDÀ, I. *Teoría de la construcción de las ciudades*. Barcelona: Ministerio para las Administraciones Públicas i Ajuntament de Barcelona, 1991

GASPARRINI, C. *L'attualità dell'urbanistica*. Milà: Etaslibri, 1994

GUÀRDIA M.; MONCLUS F.J.; OYON J.L. *Atlas histórico de ciudades europeas. Barcelona*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, p. 63-92, 1994

MARAGALL, P. (ed.). *Europa próxima. Europa, regiones y ciudades*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya i Universitat de Barcelona, 1999

MONTANER, J.M. (ed.). *Barcelona 1979/2004. Del desarrollo a la ciudad de calidad*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1999

ROGERS, R.; POWER, A. *Cities for a small country*. Londres: Faber and Faber, 2000

Pàgina web

<http://www.bcn.es/urbanisme>

Dossier

E-INCLUSIÓ: LA INCLUSIÓ DIGITAL ÉS INCLUSIÓ SOCIAL

NOVES TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ, EXCLUSIÓ SOCIAL I DIVISIÓ DIGITAL

ÀNGEL MESTRES i DAVID CASACUBERTA. Trànsit Projectes. Universitat Autònoma de Barcelona

Més enllà de les infraestructures

Quan parlem de divisió digital ens referim a l'escissió de la població mundial en dos grans grups: aquelles persones que tenen les capacitats i els mitjans per aconseguir programari i maquinari, i els coneixements per utilitzar-lo de forma correcta per tal d'accedir a la societat de la informació, i les que no. Cal entendre aquí per "societat de la informació" no simplement l'accés a Internet, sinó totes les transformacions que suposa la introducció dels sistemes digitals en el món de la cultura, l'economia, la política, etc.

La majoria de les mesures que es posen en marxa per intentar reduir aquesta divisió estan centrades bàsicament en qüestions estrictament tecnològiques: assegurar-se que tothom té accés a les infraestructures de connexió a la xarxa i que disposa d'equips per fer-ho.

Això és certament necessari, però ni molt menys suficient. La divisió digital és un fenomen multidimensional que comporta obstacles de molts tipus, i només una part d'aquests obstacles és de caire estructural.

Per tal d'eliminar-la o com a mínim suavitzar-la, cal també donar un enfocament multidimensional a la inclusió electrònica, cercant sistemes per lluitar contra la divisió digital de manera que més i més gent pugui entrar en la societat de la informació des d'una perspectiva igualitària, tant en recursos com en oportunitats. "E-learning for E-inclusion" és un projecte europeu inscrit en el Programa E-learning que precisament fa recerca sobre aquests temes. Els conceptes descrits en aquest article es basen

principalment en els resultats d'aquest projecte, encara actiu.

Barreres mentals cap a l'exclusió

Dins de la multidimensionalitat de la divisió digital, les barreres mentals són un obstacle clau. Algunes d'elles, com la manca de confiança o de motivació, depenen bàsicament de la persona usuària. Així, molts usuaris i usuàries potencials no confien en Internet per diverses raons, normalment basades en prejudicis que es poden resoldre amb un bon pla de divulgació. Així, la gent gran veu les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) com una cosa excessivament tècnica que mai no podran entendre. Tampoc podem oblidar el mal que s'ha fet des de certs mitjans sensacionalistes, que pintaven Internet com un espai criminal, ple de pornografia, pedofília i terroristes. O, des del altre costat, però igualment enganyós i problemàtic, les odes a allò digital com la solució definitiva a tots els problemes del món. Tampoc podem oblidar—especialment en contextos de pobresa—les persones que veuen les TIC com quelcom a l'abast només de la gent rica i poderosa.

L'altra barrera, des de la perspectiva de la persona usuària, és la falta d'interès per la tecnologia. Normalment aquesta manca d'interès ve associada a la carència de contingut que resulti motivador. La persona desinteressada creu que a Internet no trobarà les respostes a les qüestions relacionades amb la seva pròpia situació social, cultura o estil de vida. De fet, l'Eurobaròmetre mostra clarament que aquesta

manca d'interès és la segona raó per la qual la gent no utilitza les tecnologies de la informació.

Sempre diem que Internet està plena d'informació, i això és sens dubte veritat, però moltes vegades aquesta informació no està relacionada amb les persones excloses: és una informació que no té un efecte real a l'hora de permetre'ls prendre el control de les seves vides.

Per tant, per superar aquestes barreres mentals cal la implicació dels professionals del treball i l'educació socials, els desenvolupadors de productes digitals i les autoritats locals. Cal evitar plantejaments excessivament formals a l'hora de crear programes d'inclusió electrònica, i impulsar el desenvolupament de programari que estigui realment adaptat als diferents tipus de persones discapacitades, proveir les aplicacions de contextos que siguin realment significatius i, especialment, oferir solucions i continguts que tinguin sentit dins els contextos socials i culturals dels col·lectius als quals s'adreça.

Cal anar més enllà de simplement ensenyar com emprar el processador de textos o el programa de correu electrònic. Aquests funcionaments—seguint la terminologia de Sen (1999)—són només les peces des de les quals construir veritables capacitats que assegurin que les persones excloses des del punt de vista social també poden emprar les tecnologies de la informació i la comunicació per millorar la seva situació i aconseguir una vida millor.

En resum, reduir la divisió digital pel que fa a l'accés a les infraestructures és només la primera barrera; n'hi ha una de

posterior, de més complexa i mental, que implica ensenyar a fer servir les TIC de forma qualitativa, ensenyant a rebre, seleccionar i produir coneixement i informació per facilitar processos com l'aprenentatge continu i poder tenir un paper actiu en la societat de la informació. Sense aquestes capacitats cada cop serà més difícil l'èxit professional i fins i tot el desenvolupament personal.

Tipus d'exclusió digital

Quan parlem d'exclusió digital s'acostuma a segmentar l'objectiu en dues grans categories: en primer lloc trobem les persones amb discapacitats. En aquest cas s'acostuma a fer unes segmentacions més fines per tal d'individuï les necessitats de cada col·lectiu i les estratègies específiques que cal seguir. Així, si parlem de visió i accessibilitat a continguts digitals cal separar les persones cegues de les que tenen visió reduïda, les que tenen ceguesa de colors, etc. Evidentment, queda molt per fer, però ja hi ha plans, normatives i estratègies específiques com les normes WAI (Web Accessibility Initiative) del W3C (World Wide Web Consortium) que ofereixen tota una reglamentació clara i definida per crear llocs web que siguin realment accessibles (les webs indicades al llarg de l'article es poden trobar al final, a l'apartat de referències).

Nogensmenys, l'altra gran categoria de la divisió digital és l'analfabetisme digital: l'única característica significativa sembla ser el desconeixement tècnic de com emprar un ordinador. Ara bé, sota aquesta

categoria aparentment estàndard s'amaguen molts tipus diferents d'exclusió: gent gran, jovent de barris problemàtics, persones aturades de llarga durada, reclusos i recluses, entre d'altres. Cadascun d'aquests grups té les seves necessitats i contextos específics que no es poden cobrir amb un acostament general. Tal com hem indicat en la secció anterior, cal establir estratègies que analitzin amb quines barreres mentals ens trobem, desenvolupar material que estigui relacionat amb el context cultural i social del col·lectiu al qual està dirigida la mesura d'inserció i, sobretot, cercar l'apoderament, que les TIC representin una millora real en la seva vida i no un mer coneixement formal.

Estratègies d'inclusió

Hi ha moltes estratègies i molt variades, adaptades a les condicions específiques de cada col·lectiu. Tanmateix, podem destacar algunes que es caracteritzen per ser d'abast més general i que resulten més recomanables per organitzar-se i cercar a partir d'aquí solucions més contextuals.

La primera estratègia que voldríem destacar és la combinació de l'aprenentatge de les TIC amb un altre coneixement de "la vida real" que sigui igualment important per a la inclusió social. Un exemple molt clar és el projecte "La casa de Shere Rom" a Badalona, on es va aconseguir interessar la comunitat gitana d'aquesta ciutat en les TIC en mostrar-les com una eina que els podria servir per preparar-se per obtenir el carnet de conduir. D'aquesta forma es van introduir en les tecnologies digi-

tals i van començar a participar en altres activitats a la xarxa.

De la mateixa manera, en diversos centres d'educació per a persones adultes s'ha trobat que la motivació d'aquest col·lectiu per aprendre les TIC augmenta si s'associa aquests coneixements de forma pràctica amb la possibilitat d'aconseguir feina.

Aquesta estratègia resulta funcional per tres raons: en primer lloc, la motivació augmenta de forma considerable en associar les TIC amb quelcom que generi en les persones un interès genuí (aconseguir el carnet de conduir, trobar feina, etc.). En segon lloc, és un sistema molt eficient, ja que no només s'aprenen funcionaments bàsics sobre la xarxa, sinó també hi ha el coneixement pràctic com el carnet de conduir. En tercer lloc, aquest tipus d'estratègies potencia la inclusió social, ja que no ens limitem a ensenyar coneixements lligats a les TIC, sinó també altres coneixements que, malgrat que no siguin digitals, sí que resulten vitals per a la inclusió social.

La segona estratègia clau és la comunicació. La diferència més clara entre els projectes que han tingut èxit i els que han fracassat és haver aconseguit contactar amb el col·lectiu que es volia incloure des del punt de vista social i digital. La xarxa en va plena, de webs pensades per ajudar dones, gent gran o persones immigrants a aprendre a fer servir Internet que no aconsegueixen els objectius marcats. És indiferent si estan ben dissenyades i pensades: no funcionaran si el col·lectiu al qual van adreçades no és conscient de la seva existència.

Es tracta d'una comunicació que ha d'estar adaptada als interessos i les necessitats del col·lectiu, així com a la seva situació geogràfica, social, cultural i econòmica. Malgrat que sembli obvi, resulta vital organitzar sistemes de comunicació no digitals per transmetre el missatge, ja que el col·lectiu objectiu precisament també està exclòs des del punt de vista digital.

La tercera estratègia que trobem important és organitzar sistemes de comunicació i ensenyament entre iguals. A més de les típiques classes o tallers magistrals, cal animar l'estudiantat més avançat que ensenyi els seus companys i companyes. Això es pot fer tant formalment com informalment. En el primer cas, el que fem és "promoure" l'estudiantat a professorat. El mecanisme central aquí és, per un costat motivar l'estudiantat professorat, i per l'altre, garantir la sostenibilitat del projecte. En el sistema informal, l'ajuda dels altres companys i companyes fa que les tasques siguin cognitivament i socialment molt més significatives i, especialment, potencia molt més la seguretat i la motivació.

La quarta estratègia és crear ambients d'estudi i ús dels ordinadors informals, adaptats als interessos i les motivacions de cada grup objectiu. Així, un sistema formal d'aprenentatge pot resultar molt intimidador per a una persona immigrant que acaba d'arribar al país i que té un bagatge cultural i cognitiu molt diferent del nostre. Aquests trets amenaçadors poden disminuir molt si es crea un ambient més distès i informal. El mateix es pot dir de col·lectius de dones o de gent gran. Un exemple clar és el projecte Locarte, on es convida la

gent que està allunyada del món digital a participar en la creació de llocs web locals, seguint sempre una metodologia oberta i participativa.

Una cinquena estratègia és treballar amb professorat que resulti proper a l'estudiantat. La utilitat d'aquesta estratègia ha estat documentada especialment quan parlem de cursos de formació pensats per a dones. No descobrim res si observem que les TIC es consideren normalment un "món d'homes". Això implica, per exemple, que les noies adolescents es trobin menys motivades per estudiar carreres associades amb enginyeries informàtiques. Resulta d'aquí que pot resultar avantatjós, per exemple, contractar dones com a monitores de cursos d'iniciació a la informàtica en lloc d'homes. L'efecte pot ser simplement inconscient, però esdevé igualment important ja que es trenca l'estereotip que només els homes poden dominar les TIC. Un fenomen similar ha estat establert en el cas de la població immigrant: un instructor de la mateixa cultura esdevé sempre molt més motivador.

Els nous drets digitals

La translació de part de les nostres activitats quotidianes a la xarxa implica també repensar com tota una sèrie de drets bàsics s'han de reconvertir en entrar en el regne digital. No es tracta, per tant, d'idear nous drets, sinó més aviat que s'adaptin a les necessitats, possibilitats i estructures associades a la xarxa.

Entre aquests drets, el més significatiu per a aquest article és el de l'accés al

capital cultural. A mesura que entrem en la societat de la informació podem comprovar com el model original de possessió de l'era industrial s'està transformant en un model d'accés. Les tecnologies digitals ens ofereixen la possibilitat de fer còpies perfectes de continguts culturals a un cost irrisori, de manera que el model econòmic ja no potencia la possessió de l'objecte cultural (un disc, un llibre, un vídeo) sinó controlar l'accés al contingut cultural (la música, el text, la pel·lícula) (Rifkin, 2000).

La globalització econòmica ha magnificat aquesta tendència. En un món on la producció resulta cada cop més barata, els beneficis ja no vénen de produir més objectes, sinó de controlar l'accés a allò que és intangible. És així com empreses com Nike deixen de ser mers fabricants d'objectes (bambes) per esdevenir constructors d'experiències (l'estil de vida associat als productes Nike). Es desplaça per tant, en la nova economia, el valor d'allò que és tangible, el producte, a l'intangible, de manera que controlar l'accés es converteix en el concepte clau dels mercats digitals.

Això té una sèrie de conseqüències imprevistes i de gran importància quan parlem d'inclusió electrònica. Com hem explicat a les seccions anteriors, l'accés a continguts significatius i contextualitzats és vital per a qualsevol estratègia exitosa d'inclusió social a partir de les TIC. Si ens deixem emportar exclusivament per les forces cegues del mercat, a més de les barres ja existents enfortirem la barrera econòmica de l'accés a la societat de la informació.

De fet, el canvi del paradigma de la propietat a l'accés és fàcilment ampliable

dels continguts a les aplicacions per consultar aquests continguts. La possibilitat de fer còpies perfectes anima, de fet, a eliminar el concepte de programari com quelcom que s'ha d'adquirir, per esdevenir quelcom pel qual cal pagar per accedir-hi.

Aquest model, acceptable, de transformar la manera d'aconseguir beneficis en invertir en el món cultural, tanmateix ha d'estar matisat i contrarestat per l'Administració pública. Malgrat certes posicions maximalistes al voltant de la dependència total entre neoliberalisme i nova economia (vegeu, per exemple, Dyson, 1998, o Reich, 1991), es pot argumentar i fins i tot mostrar empíricament a partir de l'anàlisi sociològica que el desenvolupament dels nous paradigmes de l'economia digital són compatibles amb l'estat de benestar (Robins i Webster, 1988; Castells i Himanen, 2002). La societat de la informació ha d'estar oberta a tothom, ser inclusiva i garantir per tant la igualtat d'oportunitats. Això implica un paper més important i rector de l'Administració pública, que ha de prendre un paper molt més decisiu. Aquest paper es pot sintetitzar en les següents dues línies d'acció:

1) Producció de continguts contextualitzats pels col·lectius en exclusió d'accés públic i gratuït.

2) Potenciació per part de l'Administració pública de l'ús i la producció de programari de codi obert (també conegut com a programari lliure).

De fet, aquestes dues tendències van agafades de la mà. Propostes com la de Creative Commons mostren com hi pot haver models alternatius de producció i control a

l'accés de la cultura que no passen necessàriament per la mercantilització i són compatibles amb la filosofia del codi obert, on l'accés és lliure i es permet l'adaptació dels continguts a les necessitats específiques de l'usuari o usuària. Com ja hem dit diverses vegades en aquest article, l'adaptació és una peça vital de la inclusió electrònica. Adaptar continguts i aplicacions resulta eminentment costós des d'una perspectiva de programari propietari, però resulta molt més senzill i barat amb la filosofia del codi obert.

No obstant això, cal anar més enllà de les accions, sens dubte interessants, del Linex a Extremadura i Andalusia, que promouen el programari lliure a l'Administració pública. Cal un pas més i comprometre's no només en la distribució, sinó també en la producció. I no només producció de programari, sinó també dels continguts que al cap i a la fi donen sentit a aquest programari. La filosofia del codi obert vol dir més que simplement estalviar-se uns diners en llicències substituint l'XP i l'Office per Linux amb l'Open Office.

A manera de conclusió

Lluitar contra la divisió digital vol dir augmentar i garantir l'accés a les infraestructures. Però aquesta lluita no s'acaba aquí, només comença. La gran batalla és oferir accés al capital cultural. Això passa per desenvolupar unes estratègies molt ben definides, que tinguin en compte les necessitats específiques dels col·lectius que volem incloure. Seguidament, cal aplicar aquestes estratègies en el desenvolupament de cursos i continguts que permetin anar més enllà d'un ús purament funcional cercant l'apoderament: oferir eines i continguts a la població exclosa per tal que pugui entrar en condicions d'igualtat d'oportunitats en la societat de la informació. Finalment, aquesta estratègia necessita anivellar l'estratègia comercial de controlar l'accés a la cultura com a forma central d'obtenció de beneficis per una política pública de creació i distribució de continguts i programari públic des d'una filosofia de codi obert.

Referències

Bibliografia

CASTELLS; HIMANNEN. *El Estado del bienestar y la sociedad de la información*. Madrid: Alianza Editorial, 2002

DYSON. *Release 2.0*. Barcelona: Ediciones B, 1998

REICH. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*. Nova York: A.A. Knopf, 1991

RIFKIN. *La era del acceso*. Barcelona: Paidós, 2000

ROBINS; WEBSTER. «Cybernetic Capitalism: Information, Technology, Everyday Life», a MOSKO, V.; WASKO, J. (ed.) *The Political Economy of Information*. Madison: The University of Wisconsin, 1988

SEN. *Nuevo examen de la desigualdad*. Madrid: Alianza, 1999a

— *Commodities and capabilities*. Nova Delhi: Oxford University Press, 1999b

Referències digitals

Creative Commons <http://creativecommons.org/>

Eurobaròmetre http://europa.eu.int/comm/public_opinion/standard_en.htm

E-learning for E-inclusion (EL4EI) www.el4ei.net

Hispalinux (www.hispalinux.org)

La casa de Shere Rom (seneca.uab.es/5d)

Linex (www.linex.org)

Locarte (www.locarte.com)

Normativa WAI <http://www.w3.org/WAI/WCAG1AA-Conformance>

MAPA DE CONEIXEMENT SOBRE L'EXCLUSIÓ SOCIAL

GEMMA JAUMANDREU. Institut de Govern i Polítiques Públiques. Universitat Autònoma de Barcelona

Quan parlem d'inclusió social ens vénen al cap tot un seguit de polítiques i mecanismes encarats a inserir o reinserir determinades persones i/o grups en les societats que estan emergint. Aquestes estratègies descansen en el supòsit que hi ha posicions especialment vulnerables a l'expulsió dels canals d'integració social, però que és possible incidir-hi per mitjà d'actuacions específiques. Tanmateix, cal tenir present que la inclusió social és, abans que res, una situació que es defineix pel seu contrari, l'exclusió social, i que aquesta ens remet a un nou enfocament de l'anàlisi de les desigualtats socials.

El binomi exclusió-inclusió ha esdevingut, des dels anys vuitanta, l'eina analítica i explicativa per excel·lència de les reflexions teòriques sobre les noves situacions de desavantatge i desigualtat socials. En el debat obert que està tenint lloc en les instàncies acadèmiques, polítiques i socials, s'intenta superar el concepte de pobresa, centrat fonamentalment en les carències o els dèficits econòmics, mitjançant el d'exclusió, cimentat en les desigualtats socials i les limitacions en l'accés a determinats béns i les possibilitats que comporten. En termes generals, avui dia l'exclusió i la inclusió són enteses com a processos interconnectats i fluctuants de ruptura i connexió de les relacions entre els individus i la societat que està emergint, i, alhora, serveixen per construir categories analítiques, mecanismes i fórmules d'intervenció social que s'adapten millor als actuals processos de desigualtat.

Les mutacions que han tingut lloc en els processos productius i en el mercat labo-

ral, arrel de la crisi econòmica dels anys setanta, han obert profundes esquerdes socials, amb la qual cosa determinats individus i grups socials han vist com es debilitaven o es trencaven alguns dels llaços que els vinculaven a la societat de referència. Aquesta pèrdua de pertinença social es troba estretament unida a l'ampliació dels marges de la vulnerabilitat social, és a dir, a la democratització i la diversificació dels riscos socials en termes econòmics, laborals, relacionals, etc.

Així mateix, l'esgotament del model de plena ocupació, sumat als canvis en les estructures familiars i els cicles vitals dels individus, han generat noves necessitats socials. En altres paraules, han emergit noves situacions de desigualtat social que van, com hem dit, més enllà de la concepció clàssica de la pobresa.

La creixent polarització i fragmentació social, unida a la desregulació estatal i els processos d'innovació tecnològica que es troben en la base de les dinàmiques desigualtaries, han conduït, en opinió d'alguns autors,¹ a l'establiment d'un model de "doble ciutadania". Aquest nou model de societat comportaria diferents graus de pertinença i oportunitats socials i vitals entre els ciutadans i ciutadanes, de tal manera que s'establiria una barrera intangible però efectiva entre "les persones de dins" i "les de fora", "les del centre" i "les dels marges", "les integrades o incloses" i aquelles per a les quals s'ha esquarterat el vincle social, és a dir, "les excloses". Per tot això, en última instància, tota anàlisi de l'exclusió ens remet a una anàlisi dels drets socials i de la ciutadania.

Paral·lelament, aquesta ruptura del consens entorn a les estructures de benestar social ha originat canvis en la concepció de la pobresa al si del debat científic social, així com en l'orientació de la intervenció pública. En aquest context, el terme "exclusió social" ha estat adoptat en el marc de la política social de la Unió Europea com una noció que intenta superar les definicions de pobresa adoptades oficialment per les instàncies europees fins al moment.

L'aparició del concepte "exclusió social" en els àmbits científic i polític²

En les darreres dècades les nostres societats han experimentat un seguit de transformacions socioeconòmiques, laborals, familiars... que han posat en dubte el model de benestar social i han n'evidenciat les limitacions per fer front als nous reptes que es plantegen en matèria de política social.

En aquest context, durant la dècada dels anys vuitanta sorgeix el debat teòric i ideològic sobre la pobresa i la seva relació amb la desigualtat social. En l'àmbit acadèmic dels Estats Units s'enceta una reflexió teòrica sobre un nou tipus de

1. Vegeu, especialment, les aportacions de José Félix Tezanos i col·lab. a: TEZANOS, J.F. (ed.). *Tendencias en desigualdad y exclusión social*. Madrid: Editorial Sistema, 1999.

2. Per a més informació sobre aquest punt i el següent, vegeu ARRIBA, A. "El concepto de exclusión social en política social". Unidad de Políticas Comparadas, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). Document de Treball 02-01, gener de 2002.

Referències

pobresa, la que vindrà a constituir l'anomenada "infraclasse urbana", que afecta enormes bosses de població a les grans ciutats. D'altra banda, a Europa es constata l'aparició d'una "nova pobresa", unida a l'increment de l'atur, davant de la qual les polítiques tradicionals dels estats de benestar keynesians es mostren ineficaces. Així, el temor a la dualització social i a la dependència evidencien la necessitat de buscar noves solucions, i s'argumenta la conveniència de replantejar les polítiques socials amb vista a la integració econòmica i la cohesió social. D'aquesta manera, la política social deixa de veure's com un element de justícia per començar-se a concebre com un mecanisme per a l'assistència dels col·lectius més desavantatjats des del punt de vista social. Emergeixen una gran multiplicitat de programes assistencials de caràcter fragmentari, mitjançant els quals es pretén "incloure" o "reintegrar" en determinades "categories socials" prèviament definides en termes laborals, econòmics, formatius...

Aquest debat ideològic i polític cobra especial importància en la França dels anys setanta. A mitjan d'aquesta dècada, l'Administració francesa delimita les categories socials "excloses", les identifica amb les de l'assistència social, amb la qual cosa apareixen les primeres aproximacions quantitatives al percentatge de població exclosa, i es comencen a desenvolupar polítiques específiques per a la seva "reinserció". Així, durant els anys vuitanta, la concepció de ciutadania inclusiva, basada en la idea de solidaritat pròpia del republicanisme francès, evoluciona cap a les formes frag-

mentàries d'inclusió subjacents a la política assistencialista.

En el context de la "nova pobresa", "l'exclusió social" s'associa amb el concepte d'atur i amb la inestabilitat dels vincles socials, i el terme es generalitza progressivament en l'opinió pública, el món acadèmic i els debats polítics.

El paper de les organitzacions intergovernamentals en el debat sobre les desigualtats socials

En el ressorgiment del debat sobre la pobresa que ha conduït a l'aparició dels conceptes d'exclusió i inclusió social en les polítiques socials, hem de subratllar el paper de les institucions europees. De fet, ja durant la dècada dels anys vuitanta, organitzacions intergovernamentals com l'ONU, l'OIT, l'OCDE, el Consell d'Europa o la Unió Europea, van impulsar el debat sobre la pobresa i les noves formes de desigualtat social mitjançant diversos treballs d'investigació.

Al final dels vuitanta i principi dels noranta, la Comissió Europea es va plantejar com a objectiu establir una dimensió social per a la política de la Unió Europea, per mitjà de l'impuls, el debat, l'acció i la investigació de la pobresa.

Així, amb la definició del I Programa Europeu de Lluita contra la Pobresa (1975-1980), en el qual s'entenia la pobresa com la resultant de la desigual participació econòmica en termes estrictament monetaris (de distribució de la renda o de la despesa), es trasllada la responsabilitat d'aquestes situacions als Estats membres.

Tant la Comunitat Europea com altres col·lectius, institucions i organitzacions, coincideixen a assenyalar la insuficiència de les polítiques estatals.

El II Programa Europeu de Lluita contra la Pobresa (1984-1988) emfatitza també la manca de recursos, però ampliant el seu contingut als de tipus social i cultural, és a dir, a tots aquells mecanismes per mitjà dels quals les persones, famílies o grups es poden veure exclosos-inclosos en l'Estat membre on viuen. La pobresa, doncs, és vista com una forma d'exclusió en termes de ciutadania plena.

Posteriorment, el concepte d'exclusió social apareixerà citat en diversos programes i materials de la Comunitat Europea (en el preàmbul de la *Carta Social Europea* de 1989; i en la resolució del Consell de Ministres del mateix any sobre la lluita contra l'exclusió social), però no serà fins al 1991 quan el terme quedi fixat oficialment, mitjançant el Programa de la Comunitat Europea per a la integració econòmica i social dels grups menys afavorits (Pobresa 3), i les indicacions de l'Observatori de Polítiques Nacionals de Lluita contra l'Exclusió Social.

L'exclusió social, segons la Comunitat Europea, és quelcom més que les desigualtats monetàries i també més que la desigualtat social. Es tracta d'un fenomen que afecta sectors amplis de població i implica el risc de derivar en una societat dual o fragmentada. A més, l'exclusió social ve donada per la negació o la no-observança dels drets socials, i incideix en el deteriorament dels drets polítics i econòmics dels ciutadans i ciutadanes, però, tanmateix, és susceptible d'intervencions polítiques.

No obstant això, des dels anys noranta i fins a l'actualitat, les nocions d'exclusió i inclusió social s'han mantingut confuses, ja que varien en funció dels països on s'apliquen, els tipus de prestacions a què s'al·ludeix, i les disciplines acadèmiques des de les quals s'utilitzen. D'altra banda, el concepte d'exclusió social encara no ha aconseguit desvincular-se d'altres termes amb els quals les ciències socials s'han referit als sectors més vulnerables o desafavorits de la societat, tals com marginació, precarietat, pobresa, privació, infraclasse, etc.

El paper de les grans escoles de pensament i dels països membres

Les concepcions sobre l'exclusió social en els estats membres de la UE han tendit a minimitzar l'extensió del fenomen, i l'han identificat com un problema que afecta sectors reduïts de la població, que es troben en una situació de gran precarietat en la qual s'acumulen mancances de diferent tipus. No obstant això, com indiquen Louis Lemkow i altres,³ les diverses postures dels Estats membres també tenen a veure amb tradicions de pensament pròpies, que han posat l'accent del debat social en diferents aspectes.

Així, les escoles alemanyes han centrat el debat en les desigualtats de tipus cultural, i han adoptat les perspectives del subjectivisme i el neofuncionalisme. Autors com Jürgen Habermas i Nicolas Luhman⁴ analitzarien les desigualtats culturals mitjançant estudis biogràfics i de trajectòries de vida.

D'altra banda, la tradició anglosaxona s'ha apropiat tradicionalment del concepte de pobresa i desigualtats socials des d'una òptica quantitativista, i ha cimentat el seu enfocament en la manca de recursos econòmics i la distribució desigual de la renda entre els col·lectius. Aital perspectiva parteix del debat del "nou republicanisme" sobre les noves formes de comunitarisme, i posa l'accent en el concepte de ciutadania.

La tradició francesa, al contrari, parteix del debat sobre la "qüestió social", i es planteja el tema de les desigualtats socials com un fenomen de caràcter estructural. Amb tot, apareixen diferents escoles de pensament que postulen interpretacions fins a cert punt contradictòries sobre el fenomen de l'exclusió social. Alguns autors, com Pierre Bourdieu o Alain Touraine,⁵ sostenen que aquestes desigualtats travessen el centre, i no la perifèria, de les societats europees. Tanmateix, la definició d'exclusió social més coneguda i assumida per la comunitat científica europea és la que postula Robert Castel.⁶ Segons la seva opinió, el trencament del model d'integració social basat en l'ocupació assalariada i en les relacions de solidaritat familiars i comunitàries ha comportat una fragmentació social que es podria concretar en la formació de tres espais socials en els quals es distribueixen els riscos d'exclusió social de forma desigual. Així, hi hauria una zona d'integració, seguretat o estabilitat, seguida d'una zona de vulnerabilitat, precarietat o inestabilitat, i una zona d'exclusió o marginació, al llarg de les quals bascularien els individus en un procés estretament vinculat amb el mercat laboral i la

manca de xarxes socials de protecció. L'exclusió social seria vista com una situació de forta irreversibilitat que afecta un percentatge moderat de població però que, no obstant això, és susceptible d'intervenció social. Aquesta intervenció hauria d'estar encaminada a la "inserció social" dels individus i les llars exclosos per la via econòmica, a través, fonamentalment, de la participació en l'ocupació.

L'apropiació del concepte d'exclusió social a l'Estat espanyol

En el cas espanyol, el terme d'exclusió social s'emprà els anys vuitanta i principi dels noranta sobretot per referir-se a la població demandant de renda mínima d'inserció. Gran part dels professionals de les ciències socials han assumit, amb modificacions, la perspectiva de R. Castel, malgrat que no deixi d'oferir algunes limitacions.

Si bé la producció de coneixement sobre exclusió i inclusió social a l'Estat es troba actualment en una fase de creixe-

3. LEMKOW, L.; TEJERO, E.; TORRABADELLA, L. *Costos biogràfics en la lluita pel benestar*. Barcelona: Ed. Mediterrània, 2000.

4. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa II. Crítica de la razón funcionalista*. Madrid: Taurus, 1987. I també LUHMANN, N. *Inklusion und Exklusion*, a "Soziologische Aufklärung" 6, *Die Soziologie und der Mensch*. Opladen, 1995. Esmentats per LEMKOW, TEJERO i TORRABADELLA (2000).

5. BOURDIEU, P. *La misère du monde*. París: Seuil, 1993. I també TOURAINE, A. *Crítica de la modernidad*. Madrid: Temas de Hoy, 1993. Esmentats per LEMKOW, TEJERO i TORRABADELLA (2000).

6. Vegeu especialment CASTEL, R. *La metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del asalariado*. Buenos Aires: Paidós, 1997 (1a edició).

ment que tendeix a la consolidació, com apunten Pérez Yruela i altres,⁷ al llarg del temps s'han succeït diversos enfocaments sobre la matèria, entre els quals destaquen:

- L'enfocament sociohistòric de la pobresa, que l'entenia com a carència o dèficit material. Sorgida en el context del subdesenvolupament socioeconòmic i les desigualtats de l'estructura social dels anys trenta i quaranta, aquesta concepció estigué present durant les dècades de les grans onades migratòries intraestatals i fins als anys setanta.

- L'enfocament sociològic de la pobresa, que l'entén com a fenomen multidimensional. Aquesta perspectiva fou l'assumida pels *Informes FOESSA* durant els anys seixanta i fins a mitjan anys vuitanta.

- L'enfocament estructuralista de la pobresa, que la vincula a la lògica d'un sistema capitalista exclusor per definició. Vigent des dels anys noranta i subscrita per autors com Josep Maria Tortosa.⁸

- L'enfocament multidimensional de l'exclusió social, amb el qual l'Estat espanyol va entrar en el debat europeu sobre les desigualtats. Aquesta perspectiva, present des del final de la dècada dels vuitanta, és la més comuna entre els professionals de les ciències socials, i destaquen les aportacions de Miguel Laparra,⁹ Víctor Renes¹⁰ i José Félix Tezanos, entre d'altres.

Els debats oberts sobre l'exclusió social

La discussió teòrica i metodològica sobre l'exclusió social encara avui és oberta. Malgrat els punts d'acord assolits per la

comunitat científica i les administracions, resten alguns temes de fons per concretar, especialment pel que fa a les definicions terminològiques. D'altra banda, la mateixa conceptualització de l'exclusió social ha obert nous interrogants sobre els quals caldrà prendre posicions. Així, alguns dels debats que es troben actualment sobre la taula tenen a veure amb: la relació del concepte d'exclusió social amb d'altres propers (com els de pobresa, precarietat i marginació...); la dificultat per establir uns límits en relació amb el debat sobre els elements estructurals i no estructurals (o contingents) del fenomen; la variabilitat i la faceta subjectiva de l'exclusió social; i les respostes polítiques i els models de societat subjacents.

Com passa amb molts altres conceptes, en un context social tan complex i canviant com el nostre, la generalització de l'ús del terme exclusió social no ha comportat una reflexió sistemàtica i ordenada, ni sobre els seus perfils conceptuals, ni sobre les seves dimensions empíriques. El concepte d'exclusió, juntament amb d'altres que hi estan relacionats com marginació i precarització, pateix múltiples apropiacions i comporta interpretacions, usos i significats diferents i dinàmics, segons els contextos territorials, les xarxes socials i els àmbits tècnics o polítics pels quals circula.

Com hem palesat, la definició de pobresa tradicionalment ha estat vinculada a la idea de falta o insuficiència de recursos financers i, més concretament, a la insuficiència salarial. Així, la pobresa es va definir inicialment des d'una òptica estrictament econòmica, vinculada a

l'àmbit del mercat laboral, més tard, es va conceptualitzar en relació amb la cobertura de les polítiques socials, amb els mecanismes de transferències.

En aquest context, es van generalitzar dos tipus de mesures de la pobresa: les mesures de pobresa absoluta i les de pobresa relativa. Així, per a la quantificació de la pobresa absoluta, el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) establí la relació amb la cistella bàsica per a un sistema econòmic donat; en aquest cas, es tractava d'una mesura quant al consum, i no quant al treball, i situava el nivell "d'indigència" en les persones o llars que disposaven de menys del 50% de la cistella bàsica. Al contrari, les mesures de pobresa relativa es van confeccionar prenent com a referència la renda; la Unió Europea defineix la pobresa relativa com el nivell d'ingrés per sota del 50% de la renda per càpita d'un país, amb dues variants: la pobresa moderada (30-50%) i la greu (menys del 30%).

En oposició a aquestes concepcions, des de la perspectiva de l'exclusió social, la

7. PÉREZ YRUELA, M.; SÁEZ MÉNDEZ, H.; TRUJILLO CARMONA, M. *Pobreza y exclusión social en Andalucía*. Còrdova: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Instituto de Estudios Sociales de Andalucía, 2002.

8. Vegeu, especialment, TORTOSA, J.M. *La pobreza capitalista: sociedad, empobrecimiento e intervención*. Madrid: Tecnos, 1993. I també *El juego global: mal desarrollo y pobreza en el sistema mundial*. Barcelona: Icaria, 2001.

9. LAPARRA, M. *La caña y el pez: el salario social en las Comunidades Autónomas*. Fundación FOESSA, 1995.

10. RENES, V. *Luchar contra la pobreza hoy*. "Análisis y Debate". Madrid: HOAC, 1993.

pobresa seria vista com un factor més de vulnerabilitat forta d'exclusió, associada a l'àmbit de la renda. També des d'aquesta òptica, els conceptes de precarietat i marginació es podrien incloure dins de la noció d'exclusió social com a dimensions específiques de tipus material (precarietat laboral, formativa, territorial, d'habitatge, etc.) i relacional (marginació entesa com a refús social secundat per la debilitat en les xarxes socials de suport, desestructuració familiar, dèficits de ciutadania, etc.).

No obstant això, hem de tenir present que la pobresa és quasi sempre una constant en les situacions de vulnerabilitat social i exclusió. Alhora, en certa mesura el concepte d'exclusió ens remet al concepte de marginació, ja que aquest s'ha utilitzat també per parlar de processos en els quals a una situació de pobresa s'hi sumava la manca de relacions personals, socials i comunitàries, imprescindibles per a la integració social.

El concepte de marginació, com apunta Margarita Campoy,¹¹ al·ludeix a “realitats molt diferents que comparteixen certa o almenys parcial exclusió de la consideració de normalitat d'un determinat sistema social, de manera que es genera així un distanciament respecte a les normes de comportament predominants”. Els marginats i marginades socials serien, doncs, aquelles persones que, en darrer terme, finalment es veuen excloses dels àmbits del treball, la vida familiar o les relacions socials, a causa de circumstàncies personals (disfuncionalitats físiques, psicològiques i socials; o bé manca dels requisits existents en diferents esferes socials de relació),

acompanyades de privacions de diverses (per raons culturals, educatives i econòmiques, així com per manca de condicions per emprar eficientment els recursos tècnics i simbòlics de la societat).

En definitiva, els factors de marginació social (racials i ètnics, ecològics, ideològics, culturals, econòmics, educatius i professionals, de gènere i edat, etc.), sumats a situacions de pobresa econòmica, exclouen els individus dels canals de participació en la vida social.

Aspectes comuns a la majoria d'aproximacions

A partir d'un cert moment sembla que s'estableix un acord implícit entre la comunitat científica i els òrgans institucionals a l'hora de referir-se al terme exclusió social. L'exclusió social seria vista com un fenomen canviant, relacional, inserit en el marc de les transformacions cap a les societats postindustrials, i susceptible de mediacions polítiques col·lectives.

Alguns dels aspectes que cal destacar serien els següents:

- Es vincula l'exclusió social a la idea de ruptura o dèficits dels mecanismes d'inclusió que existien en la societat industrial (el mercat laboral fordista i l'estat de benestar keynesià no forçosament generaven “igualtat”, però sí “inclusió”).

- L'exclusió és entesa com un fenomen dinàmic (exclusió com a trajectòria, itinerari, procés, recorregut).

- S'assumeix la idea de la democratització dels riscos d'exclusió (societat del risc), per la qual cosa ja no podem parlar

de col·lectius vulnerables per definició i d'altres de no vulnerables, ja que l'exclusió és un fenomen de geometria variable.

- En concordança, també s'introdueixen els conceptes de diversitat, pluralisme i complexitat a l'hora de pensar l'exclusió social. Ha tingut lloc una diversificació dels eixos de desigualtat, i per això l'exclusió social no només se centra en l'eix economicolaboral.

- Ens trobem en una societat més complexa i l'exclusió té un caràcter multidimensional.

L'exclusió social, des del nostre punt de vista, és un fenomen en el qual conflueixen diversos components clau, la suma dels quals ens acosta a una visió més encertada d'aquest. L'exclusió social és, doncs, un fenomen estructural, dinàmic, multifactorial i multidimensional, i polititzable.

En primer lloc, l'exclusió és un fenomen estructural, ja que s'inscriu en la trajectòria històrica de les desigualtats socials, amb antecedents clars en forma de necessitats col·lectives intenses des de l'inici de la industrialització i la urbanització massiva dels segles XIX i XX. En aquest sentit, la transició cap a la societat postindustrial ha generat noves fractures en el teixit social, la ruptura de certes coordenades bàsiques d'integració que s'emmarquen en un nou sociograma de col·lectius exclosos. No obstant això, aquests col·lectius no es troben predeterminats, sinó que, com a fenomen dinàmic, l'exclusió afecta de forma canviant les persones i els col·lec-

11. CAMPOY, M. “Marginación y pobreza”, *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, núm. 35. Madrid: Subdirección General de Publicaciones, MTAS, 1998.

tius en funció de les modificacions que es puguin donar en el seu camp de vulnerabilitat, les dinàmiques de marginació.

A més, l'exclusió no es pot atribuir a una sola causa, sinó a una multitud d'elles que, en conjunt i fortament interrelacionades, constitueixen situacions desfavorables. En altres paraules, l'exclusió social és un fenomen polièdric que té el seu origen en múltiples factors (educatius, formatius, sanitaris, relacionals, etc.). En conseqüència, qualsevol iniciativa encaminada a abordar situacions d'exclusió social haurà de dissenyar-se des d'una perspectiva integral i haurà de gestionar els seus processos des de l'horitzontalitat o transversalitat. Finalment, com ja s'ha apuntat en altres estudis,¹² l'exclusió social no està inscrita de forma fatalista en el destí de cap societat, sinó que és susceptible d'ésser abordada des dels valors, des de l'acció col·lectiva, des de la pràctica institucional i des de les polítiques públiques. És, en tot cas, un fenomen polititzable.

Així, l'exclusió no seria només la insuficiència de recursos financers, sinó que s'acompanya d'una acumulació de limitacions o dèficits (educatius, sanitaris, d'habitatge, d'ocupació, etc.) que impedeixen a les persones o grups que els pateixen accedir a béns i drets considerats bàsics, participar en la vida social, en definitiva, constituir-se com a ciutadans i ciutadanes.

Les concepcions que han gaudit de més acceptació no estan exemptes de crítica. Tant la perspectiva de Robert Castel com la revisió i adaptació de la seva obra feta per José Félix Tezanos, mitjançant la teoria del model de "doble ciutadania", ens remetent al problema dels límits.

La simplicitat d'aquest model és un dels seus aspectes més discutits. Si sabem que l'exclusió és un fenomen divers, complex, etcètera, voler categoritzar-lo i operacionalitzar-lo amb precisió per fixar els límits entre exclusió i vulnerabilitat ens pot portar a no comprendre la variabilitat i el dinamisme del fenomen. Si hi ha diferents zones d'exclusió i integració en les nostres societats, ¿on acaba la inclusió social i on comença la vulnerabilitat? ¿en quin moment la vulnerabilitat es transforma en exclusió? Fins i tot si sostenim l'existència d'un continu exclusió-inclusió (delimitat per un conjunt de variables de caràcter laboral, familiar, social, residencial, assistencial o reintegrador) entre les "zones negres" d'exclusió i els "espais grisos" de vulnerabilitat social, les preguntes continuen obertes.

Alhora, abordar el tema mitjançant una definició senzilla com "estar exclòs/a és estar fora del sistema, mentre que la persona pobre està dins del sistema" ens planteja noves objeccions. D'una banda, l'argument de la dualitat parteix d'un pressupòsit discutible: l'existència efectiva d'un "dins" i un "fora"; la idea, en altres paraules, que les persones estan vinculades per mitjà d'una mena de cordó umbilical a la mare societat, sense el qual es veurien irreversiblement exposades a la perdició.

Des d'aquesta òptica, no s'està tenint en compte el fet que les poblacions més desavantajades, tradicionalment i encara en l'actualitat, han tendit i tendeixen a desenvolupar mecanismes i fórmules adaptatives alternatives, tant amb vista a la subsistència com per mantenir la coherència

subjectiva davant de situacions extremes. És més, les activitats no formalitzades (per exemple de tipus econòmic i laboral), a les quals recorren les poblacions més vulnerables, no deixen de formar part del mateix sistema, malgrat que no hi estiguin necessàriament previstes.

En la mateixa línia, si definim l'exclusió social com un fenomen estructural, estem assumint que l'exclusió forma part del sistema, malgrat que els riscos es distribueixin desigualment. Podríem, doncs, acceptar la idea que el sistema té un dins i un fora que componen el tot, però tenint sempre present que l'un es distingeix de l'altre per la seva funcionalitat-disfuncionalitat, o per "formes diferents d'estar" (inclòs/a o exclòs/a) dins el sistema. Així mateix, la relació entre els mitjans o recursos de tipus material i els vincles socials de què disposen les persones, les llars, les famílies o els grups socials fixarien aquestes diverses formes d'estar dins del sistema social, que podríem dibuixar com segueix:

		Vincles socials	
		Més	Menys
Mitjans (econòmics, laborals, formatius, etc.)	Més	Inclusió	Segmentació
	Menys	Pobresa	Exclusió

Font: elaboració pròpia.

12. Vegeu SUBIRATS, J. "Dimensiones de la exclusión social. Los factores territoriales y comunitarios en las políticas de inclusión" a *Área Social*, Colegio Oficial de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales de Castilla-La Mancha, revista semestral núm. 2, gener de 2002.

Referències bibliogràfiques

«Políticas contra la exclusión social” a *Documentación Social. Revista de estudios sociales y de sociología aplicada*, núm. 106. Madrid: Cáritas Española, p. 93-148, gener-març de 1997

Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, núm. 30, 31, 32, 33, 34 i 35 (2000-2002), a Internet: <http://www.mtas.es/publica/revista/numeros>

VIII Congreso internacional del CLAD sobre la reforma del Estado y de la Administración pública. Panamá, 28-31 d'octubre de 2003

ADELANTADO, J. (coord.). *Cambios en el estado de bienestar. Políticas sociales y desigualdades en España*. Col·lecció Antrazyt, núm. 159, cap. VIII. Barcelona: Icaria - UAB, 2000

AGUILAR, M.; GAVIRIA, M.; LAPARRA, M. «Aproximación teórica al proceso de exclusión” a *Desigualdad y pobreza hoy*. Madrid: Ed. Talasa, 1995

ÁLVAREZ, F. *Marginación e inserción. Los nuevos retos de las políticas sociales*. Madrid: Endymion, 1992

ARRIBA, A. “El concepto de exclusión social en política social”. Madrid: Unidad de Políticas Comparadas, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). Document de treball 02-01, gener de 2002

ASKONAS, P.; STEWART, A. *Social inclusion. Possibilities and tensions*. St. Martin's: MacMillan, 2000

ATKINSON, T. *Poverty in Europe*. Oxford: Blackwell, 1998

ATKINSON, T. *Social indicators. The EU and social inclusion*. London: Oxford University Press, 2002

AYALA, V. (coord.). *Las condiciones de vida de la población pobre desde la perspectiva territorial. Pobreza y territorio*. Madrid: Cáritas Española Editores, 1999

BARNES, M. et al. *Poverty and social exclusion in Europe*. Regne Unit: Edward Elgar, 2002

BAZAGA, I.; RAMOS, J.A.; TAMAYO, M. *Pobreza y desigualdad en España: enfoques, fuentes y acción pública. Cuadernos de Gobierno y Administración*. Monográfico, núm. 2. Madrid: Facultad de Ciencias Sociales y Jurídicas de la Universidad Rey Juan Carlos, 2000

BECK, U. *Risk Society. Towards a New Modernity*. Londres: Sage, 1992 (1986)

BERRI-OTXOAC. *Rompamos el cerco de la exclusión*. Bilbao: Likianoren Altxorra, 16

BOURDIEU, P. (dir.). *La Misère du Monde*. París: Seuil, 1993

CASTEL, R. *La metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del asalariado*. Buenos Aires: Paidós, 1997 (1995)

CEIL-CONICET. *Pobres, pobreza y exclusión social*. Buenos Aires: Centro de Estudios e Investigaciones Laborales (CEIL-CONICET), 2000

CES. *La pobreza y la exclusión social en España*. Madrid: CES, 1997

CONSELL DE LA UNIÓ EUROPEA. *Informe conjunto sobre la integración social*. XXVII Conferencia sectorial de asuntos sociales. Madrid, 7 de febrer de 2002

COUSINS, Ch. «Social exclusion in Europe: paradigms of social disadvantage in Germany, Spain, Sweden and the United Kingdom» *Policy and Politics* 26, 2, 127-146, 1997

EDWARDS, R.; GLOVER, J. *Risk and citizenship*. Londres: Routledge, 2001

ELIAS, N.; SCOTSON, J. *The Established and the Outsiders*. Londres: SAGE, 1994

EQUIPO EDIS et al. *Las condiciones de vida de la población pobre en España. Informe general*. Madrid: Fundación FOESSA, 1998

FUNDACIÓ JAUME BOFILL. *Les desigualtats socials a Catalunya*. Barcelona: Ed. Mediterrània - Fundació Jaume Bofill, 1999

FUNDACIÓ ARGENTARIA (ed.). *Políticas de Bienestar y Desempleo*. Madrid: Fundación Argentina, 1999

FUNDACIÓ ARGENTARIA *Dilemas del Estado de Bienestar*. Madrid: Fundación Argentina, 1996

FUNDACIÓ ENCUESTRO. *Informe España 2002*. Madrid: Fundación Encuentro, 2003

FUNDACIÓ HOGAR DEL EMPLEADO. *Informe 2000. Políticas sociales y estado de bienestar en España*. Madrid: Fundación Hogar del Empleado, 2000

GALLEGU, R.; GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. (ed.). *Estado de Bienestar y Comunidades Autónomas. La descentralización de las políticas sociales en España*. Col·lecció Temes de Gestión y Administración Pública. Barcelona: Tecnos UPF, 2002

GALLEGU, R.; SUBIRATS, J. (coord.). *Veinte años de autonomías en España. Leyes, políticas públicas, instituciones y opinión pública*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 2003

GARCÍA SERRANO, C.; MALO, M.A.; TOHARIA, J.L. *La pobreza en España: un análisis crítico basado en el Panel de Hogares de la Unión Europea (Phogeu)*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2001

GEDDES, M.; BENINGTON, J. *Local partnerships and social exclusion in the European Union. New forms of local social governance?* Londres: Routledge, 2001

GIL, F. *La exclusión social*. Barcelona: Ariel Social, 2002

GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. (coord.). *Políticas públicas en España. Contenidos, redes de actores y niveles de gobierno*. Col·lecció Ciencia política. Barcelona: Ariel, 1999

GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. *Govern i polítiques públiques a Catalunya*. Barcelona: UAB/UB, 2001

HADJIMICHALIS, C.; SADLER, D. *Europe at the Margins: New Mosaics of Inequality*. Chicheaquestr: John Wiley, 1995

HARRISON, M.; DAVIS, C. *Housing, social policy and difference*. Bristol: The Policy Press, 2001

HARVEY, D. *Urbanismo y desigualtats social*. Col·lecció Arquitectura y urbanismo. Madrid: Siglo XXI, 1979

HASTINGS, A.; MACARTHUR, A.; MCGREGOR, A. *Less than Equal? Community organisations and Estate Regeneration Partnerships*. Bristol: Policy Press, 1996

HILLS, J.; LEGRAND, J. (ed.). *Understanding social exclusion*. Londres: Oxford University Press

INSTITUT DE GOVERN I POLÍTQUES PÚBLIQUES. «Procesos de exclusión social y nuevas políticas para la inclusión». Informe realitzat en conveni amb l'Institut d'Estudis Autònoms de la Generalitat de Catalunya i finançat per la Fundació BBVA, 2003 (mimeo)

INSTITUT DE GOVERN I POLÍTQUES PÚBLIQUES. *Un paso más hacia la inclusión social. Generación y conocimiento, políticas y prácticas para la inclusión social*. Madrid: Plataforma de ONG de Acción Social, 2004

JOEL ROMAN (dir.) *Ville, exclusion et citoyenneté*. París: Éditions Esprit, 1993

JORDAN, B. *A theory of poverty and social exclusion*. Cambridge: Policy Press, 1996

KRONAUER. *Social exclusion and underclass - new concepts for the analysis of poverty*. 1998

LEVITAS, R. *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Londres: MacMillan, 1998

LITTLEWOOD, P. *Social exclusion in Europe*. Regne Unit: Ashgate, 1999

LUHMANN, N. “Inklusion und Exklusion”, a *Soziologische Aufklärung* núm. 6, Die Soziologie und der Mensch. Opladen, 1995

MADANIPOUR, A.; CARS, G.; ALLEN, J. (ed.) *Social Exclusion in European Cities: processes, experiences, and responses*. Londres: Jessica Kingsley Publishers Ltd & Regional Studies Association, 1998

MINGIONE, E. *Urban Poverty and the Underclass: a Reader*. Oxford: Blackwell, 1996

MORENO, L. (ed.) *Pobreza y exclusión: la “malla de seguridad” en España*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Estudios Sociales Avanzados, 2001

MORENO, L. *Ciudadanos precarios*. Barcelona: Ariel, 2000

MORENO, L. (comp.). *Unión Europea y estado del bienestar*. Madrid: CSIC-IESA, 1997

MUSTERD, S.; OSTENDORF, W. *Urban Segregation and the Welfare State. Inequality and exclusion in waquestrn cities*. Londres: Routledge, 1998

OBSERVATORI DE LA POBRESA I L'EXCLUSIÓ SOCIAL *La pobresa a Catalunya. Informe 2003*. Barcelona: Fundació Un Sol Món, Caixa de Catalunya, Obra Social - Fundació Jaume Bofill, 2004

OBSERVATORI DE PROCESOS DE EXCLUSIÓ I DE INCORPORACIÓ SOCIAL *Informe 2002. Trayectorias de incorporación social*. Bilbao: SARTU, Fons Social Europeu, Govern Basc, BBK, Gazte Lanbidean Fundazioa, 2003

PAUGAM. *A New Social contract? Poverty and Social Exclusion: a sociological view*. Londres: Open University Press, 1996

PERCY SMITH, J. *Policy responses to social exclusion*. Londres: Open University Press, 2000

PÉREZ YRUELA, M.; SÁEZ, H.; TRUJILLO, M. *Pobreza y exclusión social en Andalucía*. Córdoba: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Instituto de Estudios Sociales de Andalucía, 2002

PIERSON, J. *Tackling social exclusion*. Londres: Routledge, 2002

PLATAFORMA DE ONG DE ACCIÓN SOCIAL. *Plan Nacional de Acción por la Inclusión Social*. Madrid: Plataforma de ONG de Acción Social, Ministeri de Treball i Afers Socials, 2001

RENES, V. *Luchar contra la pobreza hoy. Análisis y debate*. Madrid: HOAC, 1993

RODGERS, G; GORE, C; FIGUEIREDO, J.B. *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Ginebra: ILO, 1995

ROOM, G. (ed.). *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: Policy Press, 1995

SARACENO, Ch. (ed.). *Social assistance dynamics in Europe. National and local poverty regimes*. Bristol: Policy Press, 2002

SARASA, S. *La pobreza i l'exclusió social a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2003 (mimeo)

SEN, A. *Nueva economía del bienestar. Escritos seleccionados*. València: Universitat de València, 1995

SIBLEY, D. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. Londres i Nova York: Routledge, 1995

SILVER. *Social exclusion and social solidarity: three paradigms*. 1994-95

SUBIRATS, J. «Dimensiones de la exclusión social. Los factores territoriales y comunitarios en las políticas de inclusión» a Área

Social, Colegio Oficial de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales de Castilla-La Mancha. Revista semestral núm. 2, gener de 2002

TEZANOS, J. F. *Tendencias en exclusión social en las sociedades tecnológicas. El caso español*. Madrid: Editorial Sistema, 1998

TEZANOS, J.F. (ed.). *Tendencias en desigualdad y exclusión social. Tercer Foro Sobre Tendencias Sociales*. Madrid: Ed. Sistema, 1999

TORTOSA, J.M. *El juego global: maldesarrollo y pobreza en el sistema mundial*. Barcelona: Icària, 2001

TORTOSA, J.M. *La pobreza capitalista: sociedad, empobrecimiento e intervención*. Madrid: Tecnos, 1993

URBEX. «The spacial dimensions of urban social exclusion and integration». A european comparison (URBEX). sèries, núm. 22. 4th RTV Framework Programm of European Union, TARGETED SOCIO-ECONOMIC RESEARCH (TSER), 1999. A www2.fmg.uva.nl/urbex/welcome.html

VAN BERKEL, R.; HORNEMANN, M. (ed.). *Active social policies in the EU. Inclusion through participation?*. Bristol: Policy Press, 2002

VRANKEN, J. *No social cohesion without social exclusion?*. Lectura núm. 4 del seminari europeu EUREX (European online seminar on urban transformation, poverty, spatial segregation and social exclusion), 2002. <http://www.shakti.uniurb.it/eurex/syllabus/syllabus.htm>

WACQUANT, L. *Parias urbanos: marginalidad en la ciudad a comienzos del milenio*. Buenos Aires: Manantial, 2001

WILSON, W.J. *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987

Referències de webs sobre exclusió social

Cáritas Española: <http://www.caritas.es>

Centro de Investigaciones Sociológicas: <http://www.cis.es/EUREX>: <http://www.shakti.uniurb.it/eurex>

Fundació La Caixa: <http://portal1.lacaixa.es/Home/Inici/>

UNESCO Institute for Statistics: <http://www.uis.unesco.org>

Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat): <http://www.idescat.es/>

Institut Nacional d'Estadística (INE): <http://www.ine.es/>

Ministeri de Treball i Afers Socials: <http://www.mtas.es/>

OCDE: www.oecd.org

The Spatial Dimensions of Urban social Exclusion and Integration (URBEX): <http://www2.fmg.uva.nl/urbex/>

Center for Analysis of Social Exclusion (CASE): <http://sticerd.lse.ac.uk/case/>

Center for Economic and Social Exclusion: <http://www.cesi.org.uk/>

MOST Clearing House: Poverty and Social Exclusion: <http://www.unesco.org/most/povhome.htm>

Social Exclusion Unit: <http://www.socialexclusionunit.gov.uk>

Center for International Poverty Research: <http://www.svf.uib.no/sif/english/>

Center for Population, Poverty and Public Policy Studies: <http://www.ceps.lu/>

Combating Social Exclusion: <http://www.surrey.ac.uk/Education/cse/index.htm>

DRETS CIUTADANS I DRET A LA CIUTAT

JORDI BORJA. Sociòleg i urbanista

Tribuna

Els drets ciutadans com a drets emergents

La ciutadania és un element constituent de les democràcies en la mesura que reconeix que l'origen i la legitimitat de l'organització política rau en una col·lectivitat de persones “que neixen i són lliures i iguals” (Declaració dels Drets de l'Home i el Ciutadà, 1789). L'estatus de ciutadà suposa el reconeixement d'un conjunt de drets i deures, l'existència d'unes institucions que representen els ciutadans i ciutadanes en tant que titulars d'aquests drets i l'elaboració i aplicació d'unes normes legals i d'unes polítiques públiques perquè aquests drets i deures siguin realment exercitables.

Els drets ciutadans, objecte d'aquest treball, troben en el món actual el seu substrat legitimador i la seva oportunitat de desenvolupament en la ideologia dels drets humans que, pel seu plantejament més abstracte i moral, són també més ambiciosos tot i que històricament la seva eficàcia ha depès de la seva capacitat d'orientar les normes i les polítiques públiques. Avui els drets humans s'han “polititzat” i els drets ciutadans s'han “moralitzat”, cosa que ens porta a considerar-los tots dos integrats en el mateix discurs.

La ideologia dels drets humans avui s'ha convertit en una de les bases principals de legitimació de la democràcia. En nom d'ella es legitimen els sistemes polítics estatals, però també es modifiquen principis que semblaven intangibles com la conversió de la “no-intervenció” d'un Estat en el territori de l'altre en “dret a la ingerència”. O el reclam del dret a la desobediència civil

si els governs o el dret positiu d'un país conculquen alguns dels drets humans formalitzats en cartes o declaracions de principis d'organitzacions internacionals reconegudes per la majoria dels Estats.

Fins a la nostra època, i des de la formació dels Estats moderns i el reconeixement que la sobirania residia en el “poble”, especialment a partir de les revolucions americana i francesa, els drets de les persones estaven vinculats a l'estatus de “ciutadania”. És a dir, la persona era subjecte de drets i deures en tant que membre d'una comunitat organitzada en forma d'Estat nació. El reconeixement de membre d'aquesta comunitat (“nacionalitat”) era previ al reconeixement i protecció o obligació de drets i deures, deixant de banda que es reconeguessin, parcialment i en alguns casos, les persones “estrangeres”. Avui, en canvi, l'estatus de ciutadania no sembla que sigui suficient per garantir els “drets adquirits” o proclamats en les constitucions i declaracions universals, ni molt menys és condició eficient per a l'adquisició de nous drets que les noves realitats territorials, econòmiques i culturals semblen imposar.

Durant aquests dos segles llargs que van des del final del segle XVIII fins avui s'ha configurat un conjunt de drets civils, polítics i socials. En aquest procés històric es van legitimar en la cultura política i jurídica els drets civils i polítics (cultura liberal o de democràcia política) i posteriorment els drets socials (cultura “socialista” o de democràcia social). Paral·lelament a aquests processos que reconeixien drets individuals en un marc col·lectiu, el

de l'Estat nació, es desenvolupava un altre procés paral·lel de progressiva autonomia de l'individu.

La individualització progressiva de les societats s'ha accelerat en l'era postindustrial. D'una banda s'han debilitat les estructures d'integració col·lectiva: l'Església, la nació, la classe social, els moviments socio-polítics transcendentals, la família. D'altra banda, les noves formes de vida afavoreixen l'autonomia de cada individu: ràpida evolució dels oficis, les modes i els valors; els mitjans d'ús individual (l'automòbil, el telèfon mòbil, el congelador i el *fast food*, l'ordinador); la diversitat i precarietat del treball; etc. Cada individu té temps i espais propis, la seva mobilitat i les seves relacions socials es diversifiquen; acumula “identitats”, tot i que per a la majoria aquestes són relativament febles.

Els drets, o la seva reivindicació, s'individualitzen, es fan més complexos i comprenen nous camps de la vida social. L'auge dels drets humans va vinculat al de les ONG de tota mena (en detriment de partits i sindicats), expressions totes dues de la individualització dels valors i dels comportaments. Ja no n'hi ha prou a plantejar el dret a l'habitatge, a l'educació o al treball, aquests drets es fan més complexos i s'expressen com el dret a la ciutat, a la formació continuada o a la renda mínima o salari ciutadà. Noves temàtiques relatives a les condicions de vida i a la participació en la política i en la societat generen demandes de drets i de polítiques públiques com el medi ambient, la seguretat, l'accés a la informació, la participació (deliberativa, directa) més enllà de les eleccions, etc.

Aquests drets de quarta generació ens remeten a considerar les reaccions socials que susciten la globalització, la societat de la informació i la sostenibilitat del progrés.

Amb això hem d'afrontar una temàtica més pròpiament política.

Els estatus o els drets ciutadans ja no poden dependre únicament de la legalitat i de les polítiques públiques dels Estats “nacionals” ja que, tant la seva temàtica o les condicions d'eficàcia dels drets i deures com els actors o moviments socials que els promouen o s'hi resisteixen, es mouen en àmbits supraestatals o globals en uns casos, o locals o subestatals en d'altres. És a dir, el plantejament dels drets ciutadans exigeix avui una dimensió de drets “globals” i drets “locals”. Concretament en aquest treball pretenem abordar alguns dels drets “ciutadans” que cal considerar en l'àmbit de les actuals condicions de la globalització, com el dret a la seguretat alimentària i al desenvolupament, a la lliure circulació de persones, a la justícia internacional, etc. I també aquells drets que només poden ser efectius en àmbits de proximitat (tot i que també poden tenir una dimensió global o estatal), com el dret a la ciutat, al salari ciutadà, a la identitat sociocultural o a la igualtat de drets pel fet de residir en un territori. El nostre objectiu és proposar un horitzó innovador dels drets de la ciutadania en la democràcia, resultant dels processos socials i de les elaboracions intel·lectuals dels últims anys.

Fem servir el concepte de “drets ciutadans” en comptes de drets humans per emfasitzar la condició política d'aquests

drets, fonament de la seva eficàcia. Una de les paradoxes del moment actual és el contrast entre els canvis desitjats i la impotència col·lectiva per dur-los a terme. És un dèficit polític.

D'una banda, hi ha la consciència adquirida en amplis sectors de la societat de la necessitat de definir un nou horitzó de drets que orienti els moviments socials i culturals de les col·lectivitats i que reorganitzi l'organització política, les institucions, els programes públics, l'estil dels governants, les formes de participació cívica. D'altra banda, la nostra època es caracteritza per l'auge adquirit per l'individu, la conquesta d'un ampli marge d'autonomia personal, cosa que sembla un progrés indiscutible, però també per la crisi de l'Estat o dels sistemes polítics per donar respostes positives a la societat, i encara més per transformar-la. Es constata una pèrdua de confiança en el futur, i en conseqüència, la debilitat estructural dels moviments amb vocació d'ideal i actuar per construir un futur més pròxim als ideals o als valors que es consideren propis de les nostres democràcies, hereves de les revolucions liberals i socials.

Històricament els canvis que han significat un progrés de la societat i dels individus quant a la conquesta d'espais més amplis de llibertat i igualtat, de solidaritat i de tolerància, han estat resultat de tres processos dialèctics: els moviments socials i culturals basats en una ideologia de progrés, l'acció política generadora de noves institucions i polítiques públiques, i la conversió de les demandes col·lectives i de les intervencions polítiques en drets.

Avui els moviments històrics i les accions polítiques s'han debilitat en tant que els drets s'han refugiat en l'abstracció dels drets humans. Per això proposem la seva concreció en drets ciutadans, perquè contribueixin a reconstruir un escenari històric de moviment transformador i d'acció política innovadora.

Sobre drets ciutadans i territori

La igualtat global de les persones i la igualtat en un mateix territori

La igualtat de totes les persones que habiten un territori requereix polítiques positives respecte a les persones que històricament pateixen discriminacions d'algun tipus, en especial les dones. La igualtat de gènere és un valor universal que no admet avui que es qüestioni. No sembla necessari insistir sobre els drets de la dona i els seus efectes en les polítiques públiques (per exemple, la gestió del temps quotidià).

Així mateix les polítiques públiques, les normes legals i les pautes culturals han de possibilitar la igualtat real de les persones “ancianes” i dels infants. La gent gran adquireix avui una actualitat desconeguda fins a una època recent, ja que es tracta d'un grup d'edat nombrós (en molts casos superen el jovent de menys de 25 anys), que en bona part demanden activitat i en altres casos necessiten assistència continuada). Tot això ens remet al salari ciutadà i a la inserció cívica i als drets i deures de la família.

En relació amb els infants, cal partir de la consideració de l'infant com a sub-

jecte ple de drets des del naixement, deixant de banda la protecció tutelar que pugui exercir la família durant la infància. La participació dels infants en les polítiques públiques, reconèixer-los una quota de “poder polític” mitjançant la participació en els organismes municipals, educatius, etc., la delegació de funcions presancionadores o reguladores (gestió del trànsit, control ambiental, etc.), la cooperació en la formació alfabetitzadora en el llenguatge informàtic respecte a les persones adultes, etc., tot això són mitjans per exercir la ciutadania.¹

Ens hem referit a la gent gran i als infants tot i saber que la seva situació de *capitis diminutio* no ve generada pels processos globalitzadors. En canvi, sí que cal considerar els efectes indirectes de la globalització en aquests grups d'edat: la crisi de les polítiques de l'estat de benestar i la reducció de despesa pública social, la privatització dels serveis assistencials, la fragmentació de la família, les formes d'urbanització difusa i mitjançant barris tancats i socialment homogenis, la reducció d'ancians i infants a consumidors captius, etc.

El grup de població que pateix una discriminació evident en una situació que té a veure directament amb la globalització és el de les persones immigrants. Ens remetem als dos punts següents i a un llibre de l'autor sobre la ciutadania europea.² En aquest text es dedica un capítol a exposar la possibilitat d'establir la igualtat política-jurídica de totes les persones residents als països de la Unió Europea mitjançant la distinció entre nacionalitat i ciutadania. O més ben dit: considerar que l'esta-

tut de ciutadania, l'atribució de drets i deures a les persones residents en un territori, amb el consegüent dret a ser elector i elegit com a correspondència a l'exigible deure de respectar les lleis i pagar els tributs, no depèn únicament de la nacionalitat. També es podria adquirir aquest estatut mitjançant l'adquisició de la residència legal en qualsevol país de la UE, cosa que comportaria l'estatut de ciutadà europeu. En tant que ciutadans i ciutadanes europeus, les persones “nacionals comunitàries” i les “extracomunitàries” tindrien els mateixos drets, inclosos els polítics, i en conseqüència podrien accedir en igualtat de condicions a les institucions i ser mereixedores de la mateixa manera dels beneficis de les polítiques públiques.

El dret al desenvolupament, a la identitat del territori, a la seguretat alimentària, a romandre en el lloc triat³

Els territoris i les col·lectivitats humanes que els habiten tenen dret al desenvolupament, a romandre en el lloc on tenen memòria, vincles i projectes, a progressar segons els seus valors i les formes de vida que triïn, encara que siguin comunitats més pobres o més marginals respecte als centres de poder. La globalització, com el vell imperialisme, en comptes de facilitar-los mitjans adequats per a això tendeix a destruir els seus recursos materials i culturals, a trencar la seva cohesió interna i provocar processos dissolutoris.

Abans que res cal proclamar el dret a la seguretat alimentària, a la protecció de la

producció pròpia, a la garantia d'accés per a tothom a una producció diversificada i una dieta suficient, a la llibertat d'exportació i a la supressió d'aranzels (molt més important i justa que les “ajudes al desenvolupament”). El dret a la salut, a la protecció davant les fams, les catàstrofes i les epidèmies, a la seguretat davant la violència, són drets individuals i col·lectius, globals i locals. Han de ser assumits i protegits en els àmbits locals, però també garantits en els globals. Per exemple: el control públic de la indústria farmacèutica ha de ser global perquè es pugui disposar de productes genèrics a escala local i també per garantir el desenvolupament de la investigació per atendre malalties que afecten poblacions poc “solvents” (malària, tuberculosi, malalties del sistema digestiu, etc.). El mateix raonament es pot aplicar al desarrelament i a la violència causats per conflictes locals (amb causes i actors globals, com passa ara a Àfrica).

Així mateix, la preservació de l'entorn físic i cultural (que no sigui un obstacle per a un progrés beneficiós per a tots els habitants del territori) és una garantia de futur. Criteris similars s'han d'aplicar a territoris i col·lectivitats enclavats en països

1. Sobre els drets dels infants, vegeu *Acción Educativa* (2003); Tonucci, F. *Se i bambini dicono: Adesso basta!*. Roma: Laterza, 2002; també les publicacions de l'Institut Municipal d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona (2003) i de l'Ajuntament de Coslada (2001).

2. BORJA, J. *La ciudadanía europea*, Península. 2001.

3. Vegeu SEN, A. *Repenser l'inégalité*. París: Seuil, 2000; i SHIVA, V. *Cosecha robada. El secuestro del suministro mundial de alimentos*. Barcelona: Paidós, 2003.

desenvolupats que pateixen alhora processos agressius i d'abandonament o relegació dels entorns. El dret a la identitat i a la preservació de les potencialitats del territori és una dimensió fonamental del dret al desenvolupament.

El dret a la lliure circulació de les persones, a tenir un projecte de vida propi de cada persona, a la identitat d'origen i a la integració sociocultural. El dret al salari ciutadà i a la formació continuada

Les persones immigrants i altres poblacions que pateixen discriminació o marginació, especialment les persones desocupades o sense recursos econòmics monetaris, han de veure reconeguts els seus drets mitjançant polítiques actives d'integració, mentre que ara sol passar el contrari. Són víctimes moltes vegades de processos globalitzats respecte als quals no tenen possibilitat de defensar-se i que provoquen que emigrin o no tinguin feina.

En relació amb la població immigrant cal garantir alguns drets bàsics que ara els són negats: la lliure circulació, la igualtat politicojurídica al país en el qual fixin la residència (vegeu el punt 5), el manteniment de la seva identitat cultural alhora que es facilita la seva inserció sociocultural. És el reconeixement per a cada persona del dret a sobreviure i a millorar, a forjar-se un projecte de vida. El dret al canvi és també un dret humà.

La població sense recursos econòmics o sense ocupació ha de rebre sempre un "salari ciutadà" així com promoure la seva inserció en programes de formació conti-

nuada o de suport a petits empreniments. Es pot discutir si el salari ciutadà s'ha de generalitzar a tota la població o no. O si cal vincular-lo a participar en tasques socials. Però no sembla possible proclamar llibertats i drets per a tots si una part de la població no té recursos econòmics que li proporcionin alhora mitjans elementals de vida i autonomia individual.

Dels drets simples als drets complexos

La tipologia de drets simples heretats per la tradició democràtica tant liberal com socialista dels segles XVIII i XIX fins avui és insuficient per donar resposta a les demandes de la nostra època. Per facilitar la comprensió del que entenem per drets complexos (millor que dir de quarta generació) els presentarem en forma casuística, sense pretendre que els tipus que exposem siguin els únics, o els més importants:

a) El dret a l'habitatge i el dret a la ciutat. No n'hi ha prou a promoure habitatges "socials", això pot ser una forma de fabricar àrees de marginalitat. L'habitatge contribueix a fer ciutat; tots els projectes urbans d'escala mitjana o gran han d'incorporar programes d'habitatge diversificats, i els programes d'habitatges públics o per a sectors d'ingressos baixos han de formar part de projectes mixtos i incorporar activitats i ocupació, equipaments i inserció en el teixit urbà. Tots els barris o àrees residencials han de ser accessibles i visibles, comunicades i monumentalitzades, en àrees diverses des del punt de vista social; els ciutadans i ciutadanes han

d'estar orgullosos del lloc en el qual viuen i se'ls ha de reconèixer el dret de romandre-hi i a ser vistos i reconeguts pels altres com a ciutadans i ciutadanes. Cada part de la ciutat ha de tenir el seu atractiu per als altres ciutadans i ciutadanes, aparèixer físicament i simbòlicament vinculada al conjunt. L'espai públic és una condició bàsica per a l'existència de la ciutadania, el dret a un espai públic de qualitat és un dret humà fonamental en les nostres societats. El dret a lloc, a la mobilitat, a la bellesa de l'entorn, a la centralitat, a la qualitat ambiental, a la inserció en la ciutat formal, a l'autogovern... configuren el "dret a la ciutat".

b) El dret a l'educació i el dret a la formació continuada. L'educació convencional obligatòria no garanteix la inserció social i professional. I tampoc la universitària! Cal plantejar al dret universal (és a dir, per a tothom que ho necessiti) a una formació continuada que "ocupi" i generi ingressos fins i tot en els períodes "buits" per desocupació, per necessitat de reciclatge, per canvi d'activitats o de lloc de treball.

c) El dret a l'assistència sanitària i el dret a la salut i a la seguretat. Les causes que afecten avui la salut i el benestar són múltiples: estrès, drogoaddicció, desocupació, abandonament familiar, persones soles, accidents de circulació, alimentació, violència familiar, delinqüència urbana, etc. El sistema hospitalari i la xarxa de centres assistencials són importants, però és una resposta molt insuficient si no s'inscriuen en un sistema més complex de prevenció, vigilància, assistència personalitzada i repressió de les conductes que

afecten la salut i la seguretat del conjunt de la ciutadania.

d) El dret al treball i el dret al salari ciutadà o renda bàsica. És cert que el dret al treball és avui un dret “programàtic”, que les autoritats públiques no poden garantir, fins i tot les polítiques públiques són menys eficients que en el passat per crear o promoure llocs de treball. Raó de més per ampliar aquest dret cap al concepte de “salari ciutadà”, entès en qualsevol de les accepcions que la doctrina social i econòmica ha proposat actualment: salari per a tothom des del naixement, o només a partir de la majoria d’edat, o aplicable en períodes de no-treball, o a canvi de treball social, etc. Una nova consideració de la riquesa social que superi l’economicisme monetarista, ha de fer possible la legitimitat i generalització del salari ciutadà.

e) El dret al medi ambient i el dret a la qualitat de vida. El dret al medi ambient sovint s’entén exclusivament des d’una perspectiva preservacionista i de sostenibilitat. La qualitat de vida va molt més enllà. Entén el medi com a protecció, requalificació i ús social no solament del medi natural, també del patrimoni físic i cultural. I la qualitat de vida com a possibilitat de desenvolupar-se segons les orientacions personals de cadascú pot incloure drets tan diversos com la privacitat, la bellesa, la mobilitat, el temps (compatibilitat dels temps urbans), la llengua i la cultura pròpies, l’accés fàcil a l’Administració, etc.

f) El dret a un estatus jurídic igualitari i el dret a la inserció social, cultural i política. És evident —i ho hem tractat per al cas europeu— que no han desaparegut les

exclusions legals. El sol fet que hi hagi una llei d’estrangeria ja és una prova de l’existència d’una població discriminada, i l’acceptació tàcita de població “sense papers” (per facilitar la seva sobreexplotació), un escàndol de *capitis diminutio* legal cap a un sector cada vegada més important de la població. Per tant unificar, igualar l’estatus legal de totes les poblacions que conviuen en un territori és importantíssim i ja ha estat exposat anteriorment. Però no n’hi ha prou. Reconèixer el dret a la identitat d’aquests col·lectius, facilitar el seu associacionisme i la pràctica de la seva religió, festes i costums, i l’aprenentatge per part dels seus fills i filles de la seva llengua, cultura i història no solament és reconèixer un dret humà universal, sinó també afavorir la seva integració. L’altra cara d’aquesta política és no solament assumir la multiculturalitat, sinó estimular la interculturalitat, el mutu coneixement de llengües i cultures, però també l’acceptació de valors universals, encara que això suposi la renúncia a certs comportaments que els contrarien (per exemple, respecte a la condició de la dona). En una dimensió més general les polítiques públiques han de posar en normes i programes d’acció positiva per promoure la inserció i el reconeixement social de les poblacions discriminades o vulnerables, com les d’origen estranger, però també les que pateixen algunes deficiències o handicaps físics o mentals, i els infants o la gent gran als quals les condicions de vida urbana moltes vegades exclouen, etc. La governabilitat democràtica només és possible si es basa en la igualtat formal de la ciutadania i en un conjunt de polítiques públi-

ques l’objectiu de les quals sigui reduir la desigualtat real.

g) Els drets electorals universals i el dret a una participació política múltiple, deliberativa, diferenciada territorialment, amb diversitat de procediments i mitjançant actors i instruments diversos. És una paradoxa que, alhora que un reconeix la devaluació dels parlaments i altres assemblees representatives en tant que institucions de govern i el baix nivell de prestigi dels partits polítics, les nostres democràcies donin gairebé el monopoli, o en tot cas el rol principal sobre qualsevol altra, a la participació política mitjançant eleccions d’assemblees i partits polítics. Actualment hi ha un desfasament entre una doctrina i múltiples pràctiques socials de democràcia participativa, deliberativa, directa, etc. i la resistència de les institucions polítiques i dels partits amb representació als òrgans de poder per legalitzar i generalitzar formes de participació política més riques que les estrictament electorals. La participació ciutadana articulada amb la iniciativa política local pot crear condicions per trencar marcs legals estrets. Per exemple, imposar la legalització de mitjans de comunicació locals, forçar mitjançant l’ocupació *de facto* de sòl en possessió d’organismes o empreses estatals o per a públiques que la ciutat necessita per a un desenvolupament o vol protegir, legalitzar formes de participació i de gestió no previstes per la legislació general, etc. Cal fer valer el dret a la innovació política des dels àmbits locals institucionals i socials, generar noves estructures de representació i gestió públiques en àmbits territorials avui

significatius (com per exemple les regions metropolitanes), simplificar en canvi el mapa politicoadministratiu i contractualitzar les relacions interinstitucionals, atendre les iniciatives innovadores de participació i cooperació socials que puguin sorgir de la societat civil, etc.

*h) Del dret a la informació al dret a la comunicació i l'accés a les tecnologies de la informació i la comunicació.*⁴ Si bé el telèfon s'ha generalitzat, no passa el mateix respecte a les ràdios i les televisions locals, ni sobretot en relació amb les “noves” tecnologies, que suposen no només disposar de l'equipament a casa (“el pc”) i també la formació mínima per a fer-lo servir (monitors a cada barri, els cibercafès) i la possibilitat d'incidir sobre els continguts, de promoure ofertes que corresponguin a necessitats socials, de constituir xarxes ciutadanes, etc.

i) Els drets vinculats a la supervivència i al desenvolupament. En una escala global, els drets bàsics a la protecció davant de catàstrofes i epidèmies, a l'aigua i l'alimentació, a l'energia, a la garantia internacional de les poblacions civils davant la guerra i les tiranies “locals”, etc., són gairebé sempre condició necessària perquè es puguin exercir els altres drets esmentats. Però almenys caldria debatre com fer perquè els elements bàsics de la vida, com l'aigua (aliment essencial), la terra (un lloc on arrecerar-se), el foc (l'energia) i l'aire (ambient saludable) no fossin mercaderies, sinó béns públics garantits per les institucions polítiques globals.

j) El dret a la igualtat d'oportunitats, a la paritat entre gèneres, a la igualtat uni-

versal. També aquest dret transcendeix l'àmbit local i ciutadà, però és un component bàsic de la ciutadania. El feminisme modern, el nou planejament sobre els drets de la infantesa i la deslegitimació des de la Segona Guerra Mundial de qualsevol norma, comportament social o idea que impliqui xenofòbia, racisme, antisemitisme o discriminació per raons de religió, orientació sexual o origen ètnic, han posat en primer pla els drets emergents en aquestes dimensions de la igualtat. En canvi, ni les legislacions positives ni les actituds socials els han assumit plenament.

Conclusions

El segle XXI obre un horitzó renovat de drets i deures de les persones, comparable al que van ser en els tres segles anteriors les formulacions de la declaració de drets humans de 1789, dels drets civils i els drets polítics (*No tax without representation*) i dels drets socials (i els seu corollari, l'estat de benestar). Des de fa ja alguns anys es parla de drets de “quarta generació” (com els ambientals, a la informació, a la privacitat, etc.), però ens sembla que encara som a l'inici de formulacions operatives. És possible avançar en el terreny de la conceptualització dels nous drets en la globalització, però les propostes operatives requereixen un marc politicojurídic que es reformi o es constitueixi *ex novo*, i un moviment social transformador que creï noves relacions de poder.

L'estadi emergent dels drets ciutadans en la globalització s'enfronta a la debilitat factual i al caràcter excloent del sistema

polític internacional (Nacions Unides i el complex entramat d'organismes que el componen, organismes econòmics internacionals com l'Organització Mundial del Comerç, el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial). L'Estat “clàssic” continua sent el marc referencial de la normativitat politicojurídica i de la confrontació social, però, com hem vist, els drets ciutadans en la globalització requereixen institucions, normes, polítiques públiques i mecanismes representatius i participatius globals. Hi ha, en canvi, la consciència que és urgent reformar en un sentit democràtic i enfortir operativament els organismes de regulació global: vegeu per exemple la missió presidida per Fernando Henrique Cardoso per a la reforma del sistema de les Nacions Unides i la participació de la societat civil global en aquesta institució, o les propostes per a un nou “consens de Washington” com les que fa Joseph Stiglitz. Però no sembla que la reforma radical que la globalització requereix sigui una possibilitat pròxima.

Així mateix, l'existència d'un moviment social transformador a escala global és avui el començament, en el millor dels casos. El moviment “antiglobalització” o per una “globalització alternativa” és un fenomen de crítica i de resistència interessant, apunta problemes reals i mobilitza sectors socials i culturals importants, al món més desenvolupat gairebé exclusivament. Però per ara no té la cohesió indispensable per proposar alternatives i per forçar la negociació

4. Vegeu el box del capítol 7 del llibre *Ciudad conquistada*, sobre TIC i participació ciutadana i sobre TIC i xarxes ciutadanes.

sobre les seves propostes. Les resistències a les formes excloents de la globalització actual són heterogènies socialment, fragmentades políticament, discontinües operacionalment. Més expressives que instrumentals, més culturals (simbòliques) que polítiques (relació amb el poder).

El text presentat és una contribució a la conceptualització i concreció de l'horitzó de drets que corresponen a aquesta era globalitzada, i apunta a una doble dimensió d'aquests drets: l'escala global (supraestatal) i l'escala local (subestatal). Es pot llegir com una aportació intel·lectual que pot servir a la innovació política en aquestes dues dimensions esmentades. En canvi, aquest discurs cau en el buit si no hi ha els moviments socials articulats amb forces polítiques receptores d'aquest tipus de propostes, o d'altres amb objectius similars.

La recepció política només serà possible si es construeix un bloc social portador del nou escenari de drets ciutadans.

Per acabar, apuntem esquemàticament els sectors socials que ens semblen més susceptibles d'integrar aquest bloc.

No es tracta de reutilitzar la tradicional conceptualització de l'estructura social pròpia de la societat industrial, sinó de fer una primera aproximació tant a la nova estructura social del capitalisme globalitzat com als indicadors que ens arriben dels conflictes socials actuals.

La base social d'un ampli moviment de renovació democràtica, de promoció de noves formes de creixement i de cohesió sociocultural, de regulació de la globalització amb participació popular, de legitimitat del nou horitzó de drets ciutadans

existeix encara que la seva estructuració política és encara molt feble. Però va molt més enllà del moviment "antiglobalització" o "per una altra globalització", no és la suma artificiosa de demandes i conflictes socials heterogenis si no contradictoris, ni tampoc es redueix a l'actualització de les polítiques públiques hereves de l'estat de benestar ni a la proclamació moral dels drets humans.

Creiem que és possible distingir cinc grans grups o agregats socials —que en part s'encavalquen— que no formen avui un col·lectiu conscient, que tenen contradiccions entre ells i al seu propi si, que solament coincideixen i es fan visibles en l'escena pública en conjuntures molt determinades. Aleshores emergeix una "societat política" que és una part de la "societat civil" que actua en l'escenari de la política, amb objectius i valors que superen els seus interessos o ideologies particularistes, com va passar recentment arran de la guerra d'Iraq.

Aquests grups tenen cadascun d'ells una determinada posició estructural a la societat i coincideixen, en part, en alguns comportaments socials. N'apuntem els següents:

a) El molt ampli i heterogeni grup de treballadors "intel·lectuals", és a dir vinculats a l'economia del coneixement, i que inclou tant alts càrrecs executius (públics, privats del sector de capitalisme global i també de sectors avançats de l'economia local) com personal més o menys qualificat dependent, així com professionals dels serveis públics i privats, sectors liberals o autònoms, etc.

Aquest grup es caracteritza per una gran desigualtat d'ingressos, una menor distància social i una proximitat cultural (que pot comportar que tinguin comportaments polítics, de consum o oci semblants), és a dir, un grup que comparteix més valors que posicions econòmiques o de poder.

b) Els sectors productius i de serveis de base local (en part coincident amb sectors del grup anterior) que se situen entre la modernització i l'arcaisme, entre obertura a l'exterior i proteccionisme, entre manteniment de valors tradicionals, identitaris, conservadors i radicalisme democràtic. Sovint són el suport del capital fix i factors bàsics per a la cohesió social (o al contrari, poden caure en posicions excloents, fins i tot xenòfobes).

c) Els sectors que són al bloc "antiglobal" o de Porto Alegre, en el qual la coincidència és clarament de valors, politicoideològica i més d'oposició global i resistencialista que d'alternativa política concreta i localitzada. És interessant considerar que en aquest grup poden coincidir sectors inclosos en els grups anteriors amb representants de les institucions i dels partits. En especial cal destacar el paper que poden tenir les autoritats locals (més sensibles als efectes globals i a les demandes socials), els mitjans de comunicació social, els sectors vinculats a la justícia i al dret i a aparats de l'Estat professionalment qualificats, els universitaris, els sectors de l'art i de la cultura i els intel·lectuals en general.

d) La gent jove, que majoritàriament desconfia dels partits i de les institucions i que en canvi actuen en una part important segons valors, universalistes en uns

casos, identitaris en d'altres, o simplement de resistència o rebuig, a més de viure situacions d'exclusió, dependència o sobreexplotació.

e) Les persones marginades de la globalització, les "sense" drets, sense feina fixa, sense habitatge estable... la immigració. I també les minories excloses, les persones desocupades permanents, una part de la gent gran, les persones pobres que han perdut el vincle amb l'activitat gene-

radora d'ingressos regulars, etc. En aquest cas és previ aconseguir que aquests sectors emergeixin com a força social, encara que siguin només una minoria.

El moviment social, cultural i polític per un nou horitzó de drets ciutadans en la globalització s'estructurarà probablement mitjançant un procés de debat d'idees, de conflicte amb les institucions i d'iniciatives d'innovació democràtica que només molt parcialment competirà als par-

tits polítics actuals. Els partits, massa integrats en el complex entramat politicojurídic heretat del passat i massa pendents dels sondeigs que reflecteixen més les pors d'una societat en gran part conservadora, solament seran, alguns d'ells, actors de la transformació democràtica global si prèviament el moviment pels nous drets ciutadans s'expressa amb força mitjançant la "societat política".

EL PROJECTE ACCIONS LOCALS DE LLUITA CONTRA L'EXCLUSIÓ (CASE PROJECT)

SECTOR DE SERVEIS PERSONALS

El context del projecte CASE

En el Consell Europeu de Lisboa del març de 2000, els líders de la Unió Europea van llançar una estratègia per fomentar la competitivitat i el creixement econòmic, per assolir índexs d'ocupació superiors i treballs de més qualitat, i per afavorir la cohesió social. S'instava els Estats membres i la Comissió Europea a adoptar mesures que tinguessin un impacte directe en l'eradicació de la pobresa abans de 2010.

El desembre de l'any 2000, al Consell Europeu de Niça, els líders de la UE van acordar donar un "impuls decisiu a l'eradicació de la pobresa d'aquí a l'any 2010", i van adoptar una estratègia d'inclusió social fonamentada en el mètode obert de coordinació, que combina els objectius comuns de tota la UE, els Plans d'acció nacionals i un programa europeu que afavoreix la cooperació en aquest àmbit. Els primers Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social es van presentar l'any 2001 amb l'objectiu de compartir les bones pràctiques i d'aprendre els uns dels altres.

Partint de la voluntat de la Comissió Europea de promoure enfocaments innovadors en les polítiques de lluita contra l'exclusió social, la missió o objectiu general del projecte CASE (Cities' Actions against Social Exclusion), elaborat l'any 2002, va ser: "Donar l'oportunitat a les autoritats locals i altres actors rellevants de les ciutats europees, de contribuir en el procés dels Plans d'acció nacional per combatre l'exclusió social, promocionant l'intercanvi de bones pràctiques entre les autoritats locals i els actors i agents rellevants impli-

cats en aquest àmbit, en termes d'aproximacions o enfocaments innovadors per combatre l'exclusió social i per impulsar la cooperació a escala local i transnacional".

El projecte CASE va ser promogut i coordinat per Eurocities¹, i realitzat en col·laboració amb diferents municipis europeus. Al costat de Barcelona hi van participar les següents ciutats europees: Trikala (Grècia), Dublín (Irlanda), Bolonya (Itàlia), Rotterdam (Països Baixos), Estocolm (Suècia), Newcastle (Gran Bretanya), Glasgow (Gran Bretanya), Lewisham (Londres, Gran Bretanya) i Aarhus (Dinamarca).

Descripció i objectius del projecte CASE

Els objectius del projecte CASE eren:

- Identificar, a través del treball conjunt, polítiques i pràctiques locals que es puguin considerar innovadores, desenvolupades i implementades amb l'objectiu d'impulsar la inclusió dels col·lectius socials més vulnerables o desfavorits.

- Establir si les polítiques i pràctiques en qüestió no només aborden o pretenen incidir en els resultats dels processos d'exclusió, sinó també en els mateixos processos, en termes de les seves causes, agents i mecanismes.

- Identificar les condicions socials, econòmiques, administratives i organitzatives sota les quals les polítiques i pràctiques per combatre l'exclusió són efectives i, per tant, poden ser reconegudes com a bones pràctiques.

- Revisar fins a quin punt la inclusió social es considera un tema clau i s'està

impulsant en el context de les polítiques urbanes.

Per tal d'acomplir aquests objectius, el projecte s'articulava entorn de la realització d'un estudi comparatiu de les polítiques i pràctiques de les deu ciutats europees implicades en el mateix, en què es combinaven accions a escala local i accions transnacionals.

Accions a escala local

Cada una de les deu ciutats va constituir un grup de treball local, compost per un ampli ventall d'actors i agents locals que tenen un rol rellevant i contribueixen de manera significativa a les polítiques i pràctiques envers la inclusió social, principalment:

- Representants de les autoritats locals, que inclouen decisors polítics, responsables tècnics i gestors de programes relatius a la inclusió/exclusió social.

- Representants d'ONG, especialment d'aquelles que representen els interessos dels grups de població en risc d'exclusió social.

- Investigadors i experts acadèmics o de l'àmbit universitari.

- Representants de qualsevol altra organització, pública o privada, que tinguin un paper clau en l'estratègia local de lluita contra l'exclusió social.

A través d'un treball conjunt i coordinat, aquest grup havia d'identificar i reco-

1. Xarxa d'autoritats locals europees que representa 94 ciutats metropolitanes de 26 països i té com a objectius: a) promoure polítiques urbanes europees i potenciar la implicació de les ciutats en aquest procés; b) millorar la qualitat de vida de la ciutadania d'Europa exercint la seva influència en l'agenda europea; c) incrementar la transferència de coneixement, experiència i millor pràctica entre ajuntaments a Europa.

Experiències

llir el conjunt d'iniciatives i bones pràctiques que duïen a terme a la ciutat en aquest àmbit. El procés seguit va ser el següent:

1. Presentació del projecte CASE (objectius, organització, etc.).

2. Primera identificació d'experiències i bones pràctiques a Barcelona per part dels participants). Es van identificar 42 bones pràctiques.

3. Selecció per part de les persones participants de les millors bones pràctiques entre les 42 identificades, sobre la base dels criteris dels objectius comuns europeus per combatre l'exclusió social.

4. Selecció de les cinc millors bones pràctiques de Barcelona que conjuntament amb les altres bones pràctiques d'altres ciutats europees s'aporten al projecte CASE.

Accions a escala transnacional

Es va crear un grup de coordinació transnacional format per un representant de cada ciutat, amb la funció de dirigir i assegurar la correcta evolució del projecte.

El projecte va comptar amb un investigador acadèmic encarregat d'analitzar les dades recollides a fi d'articular les polítiques i pràctiques de lluita contra la discriminació identificades per cada una de les ciutats, en un marc comú i comparable.

L'any 2003 es van desenvolupar a Atenes unes jornades de treball a escala transnacional (Transnational Workshops) en què representants dels grups locals de treball tinguessin l'oportunitat d'intercanviar experiències i perspectives entorn de les polítiques i bones pràctiques a cada una de les ciutats implicades en el projecte.

Iniciatives i projectes de lluita contra l'exclusió social a la ciutat de Barcelona (grup de treball local)

Per fer la selecció inicial de bones pràctiques, es van fer servir els quatre objectius i criteris comuns europeus per combatre l'exclusió, els objectius definits i acordats a la reunió del Consell de Niça de desembre de 2000 i recollits al Informe Comú sobre Exclusió Social (Joint Report on Social Exclusion) de la Comissió Europea:

• Facilitar la participació en el mercat de treball i l'accés als recursos, drets, béns i serveis.

• Orientar vers la prevenció del risc d'exclusió.

• Ajudar la població més vulnerable.

• Mobilitzar els agents i actors més rellevants.

Com a resultat, el grup de treball del projecte CASE va identificar 42 iniciatives i projectes, tots ells duts a terme per organismes públics i privats a la ciutat de Barcelona, amb l'objectiu de lluitar contra l'exclusió social (taula 1).

Taula 1.
Iniciatives contra l'exclusió social. Projecte CASE. Barcelona

Entitat o organització	Pràctica
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	Equip d'Atenció a la Dona (atenció a situacions de violència de gènere)
Institut Municipal d'Educació de Barcelona	Pla Jove de Formació i Ocupació
Fundació Un Sol Món	Programa de microcrèdits
Fundació PRISBA	Serveis de proximitat per a la gent gran al Casc Antic -Ciutat Vella
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	"A partir del carrer" (Programa d'acció socioeducativa per a la ciutat de BCN)
Districte de Sants-Montjuïc. Ajuntament de Barcelona	"Moto-moto" (Taller d'aprenentatge per a persones adolescents)
Institut Municipal de Persones amb Disminució. Ajuntament de Barcelona	Equip d'Assessorament Laboral
Càritas Diocesana de Barcelona	Centre d'estada limitada Al-Qantara
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	Servei d'atenció a la persona immigrant estrangera i refugiada (SAIER)
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	Consell Municipal d'Immigració de Barcelona
Arrels Fundació	Arrels (atenció a persones sense sostre)
Fundació Engrunes	Centre Zona Franca
Sant Joan de Déu Serveis Socials	Acollida temporal de persones immigrants i sense sostre en recerca de treball
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	Xarxa pública i privada d'intervenció social de persones sense sostre .../...

Taula 1.
Iniciatives contra l'exclusió social. Projecte CASE. Barcelona (continuació)

Districte Sant Martí. Ajuntament de Barcelona	"Apropem-nos"
Àmbit Prevenció	Dona i salut (prostitució)
Associació FEDAIA	Raval Net
Institut Municipal de la Salut. Ajuntament de Barcelona	Programa assistencial de manteniment amb metadona
Associació Benestar i Desenvolupament (ABD)	Pre-infant (prevenció del maltractament infantil)
Barcelona Activa. Ajuntament de Barcelona	Integra't (inserció laboral)
Districte de Sant Martí. Ajuntament de Barcelona	"Alternativa 10"
Districte de Sant Martí. Ajuntament de Barcelona	"La comunitat amb les dones"
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	"Pensem en la gent gran del Carmel"
Fundació Engrunes / AIRES	Passarel·les cap a l'ocupació (EQUAL)
Associació Benestar i Desenvolupament (ABD)	LARIS
Associació Benestar i Desenvolupament (ABD)	Atenció a persones drogodependents en situació de marginalitat extrema
Cristina Sanclemente. Àmbit Prevenció	Pla d'ocupació per a persones usuàries de drogues actives
Fundació PRISBA / Ajuntament Barcelona	Projecte B3 (Barcelona, beneficis i benestar)
Barcelona Activa. Ajuntament de Barcelona	Programa d'Inserció sociolaboral per a persones amb alt risc d'exclusió social (PISL)
Càritas Diocesana de Barcelona	Centre d'estada limitada per a persones amb sida (SARA)
Càritas Diocesana de Barcelona	Casa d'acollida per a dones amb fills a càrrec
Fundació Engrunes	Línia Anexa Envasos
Associació CEPS	Aules informàtiques per a gent gran
Fundació PRISBA	Bugaderia
Fundació PRISBA	Botigues de roba de segona mà
Arrels Fundació	SAIF "Quatre Vents"
Fundació Un Sol Món	Programa Roba Amiga
Fundació Un Sol Món	Programa de beques per a infants i gent jove
Institut Municipal de la Salut. Ajuntament de Barcelona	Programa d'agents de salut
Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona	Servei de suport per accedir a l'habitatge
Sant Joan de Déu. Serveis Socials	Pis residència per a persones convalsents (sida, exreclusos, etc.)
Sant Joan de Déu. Serveis Socials	Acollida temporal de persones sense sostre

Per analitzar els casos de bones pràctiques es van fer servir sis criteris proposats per la coordinació del projecte:

1. Coordinació oberta: desenvolupament de polítiques en col·laboració amb tots els agents o parts implicades.

2. Coordinació vertical i horitzontal: coordinació dels diferents nivells de govern (Unió Europea, nacional, autonòmic, municipal, etc.) i coordinació horitzontal a escala local (autoritats públiques, institucions privades, ONG, món empresarial, etc.).

3. Polítiques integrades: definició i abordatge del problema de manera multidimensional, construint un sistema d'actuació unificat de tots els recursos i agents implicats, per tal de respondre de manera adient a la multidimensionalitat de la situació.

4. Definició clara de l'objectiu o objectius i la direcció de la pràctica (què, qui, on, quan): en termes del problema o situació per resoldre, el públic objectiu, el marc temporal, el seguiment (monitoratge) i l'avaluació.

5. Clara definició de les tasques i les responsabilitats de tots els agents implicats en la pràctica.

6. Participació de les persones usuàries o "públic objectiu" de la pràctica en les diferents fases del procés (definició del problema, elaboració del projecte, servei, programa, implementació i avaluació, en un pla d'igualtat amb els altres agents implicats.

Les dotze pràctiques prioritzades sota aquests criteris van ser:

Pràctiques prioritzades. Projecte CASE, Barcelona

Centre Zona Franca (Engrunes)

"A partir del carrer" (Programa d'acció socioeducativa per a la ciutat de Barcelona)

Dona i salut (Prostitució)

Preinfant (prevenció del maltractament infantil)

Programa de microcrèdits

"Apropem-nos" (programa sobre la immigració al barri del Poblenou)

Arrels (atenció a les persones sense sostre)

Acollida temporal de persones immigrants i sense sostre en recerca de treball (Sant Joan de Déu)

Pla Jove de Formació i Ocupació (joventut)

Serveis de proximitat per a la gent gran al Casc Antic (Districte de Ciutat Vella)

Servei d'atenció a la persona immigrant estrangera i refugiada (SAIER)

Integra't (inserció laboral)

Finalment, el grup de treball local va seleccionar entre aquestes les cinc bones pràctiques en matèria de lluita contra l'exclusió social, que van ser presentades en l'àmbit europeu:

Projectes seleccionats. Projecte CASE, Barcelona

Serveis de d'acompanyament i atenció domiciliària a persones grans del Casc Antic

Dona i salut (prostitució)

Microcrèdits per a l'ocupació

Preinfant (programa dirigit a millorar les experiències prenatales, natsals i inicials en les famílies d'alt risc)

Fundació Arrels (Atenció a les persones sense sostre)

Els resultats del projecte CASE: trenta-sis bones pràctiques d'inclusió social

Després d'analitzar els perfils de les ciutats, els grups de direcció locals i els

equips del projecte van identificar 36 casos de bones pràctiques en la lluita contra l'exclusió social a les deu ciutats esmentades (Aarhus, Barcelona, Bolonya, Dublín, Glasgow, Lewisham, Newcastle, Rotterdam, Estocolm i Trikala).

Gairebé tots els casos analitzats de bones pràctiques compleixen els criteris comuns europeus 2, 3 i 4 per combatre l'exclusió social. Aquests criteris són: prevenir els riscos d'exclusió, ajudar els més vulnerables i mobilitzar tots els organismes rellevants. Els casos de bones pràctiques compleixen, en graus diferents i amb enfocaments diversos, el primer criteri, que és facilitar la participació en l'ocupació i l'accés de tots els recursos, drets, béns i serveis.

S'han definit patrons locals específics. La revisió dels 36 casos de bones pràctiques mostra una àmplia gamma d'iniciatives en algunes àrees d'interès. És possible identificar focus definits per als casos de cada ciutat, cosa que fins a cert punt demostra l'existència d'un enfocament local. Això inclou les iniciatives que se centren en els punts següents:

- L'ocupació, mitjançant la cooperació amb el sector privat i les ONG, dirigit pel municipi, que implica les persones participants en el desenvolupament de la seva carrera professional i en la decisió sobre l'assignació dels recursos (Aarhus).

- Connectar les persones excloses socialment per integrar els serveis, mitjançant les associacions entre governs regionals, governs locals, ONG, algunes empreses privades i voluntariat (Barcelona).

- Prestació de serveis per organitzacions sense ànim de lucre, i coordinació de la gestió i el finançament entre autoritats regionals i locals (Bolonya).

- Ocupació i entorn (millora i desenvolupament) mitjançant projectes basats en una àrea en concret i que disposen de la implicació de múltiples agències (Dublín).

- Integració en les escoles de programes d'alimentació i formació, i cooperacions en matèria d'inclusió social basades en l'àrea i el tema (Glasgow).

- Integració de les parts interessades locals, provisió d'assistència sobre la regeneració temàtica (Lewisham).

- Desenvolupament de nova informació i investigació per a una formulació de les polítiques basada en les proves (Newcastle).

- Ocupació i alleujament de la pobresa mitjançant l'ús creatiu de la seguretat social i la participació dels grups desfavorits en les noves activitats (Rotterdam).

- Prestació institucional específica del sector públic de serveis per a grups objectiu (Estocolm).

- Establiment de les organitzacions necessàries per abordar els problemes d'exclusió social (Trikala).

També s'han definit patrons generals en els casos de bones pràctiques. En conjunt, aquests casos de bones pràctiques mostren algunes direccions clares:

- Se centren en la desocupació i busquen noves maneres de proporcionar formació, assistència i aconseguir llocs de treball.

- Intenten garantir l'accés als serveis existents i la prestació de serveis addicionals centrats en els objectius.

- Aborden els grups vulnerables específicats.

- Busquen el compromís de noves agències dels sectors públic, privat comunitari i del voluntariat.

- Intenten aconseguir que els grups desfavorits es puguin ajudar a si mateixos.

Això sembla conduir a un patró general per a tots els casos: és important centrarse a proporcionar formació i ocupació, introduint noves formes de posada en pràctica de serveis públics o serveis addicionals, mitjançant un paper destacat del municipi però amb el compromís i la vinculació de les organitzacions públiques, privades, de voluntariat i comunitàries, així com de les persones receptores d'aquests serveis.

Els resultats del projecte CASE van quedar reflectits en un document final, la *Guia de bones pràctiques en la lluita contra l'exclusió social a escala local*, que proporciona una anàlisi comparativa en l'àmbit europeu i recull les millors experiències i iniciatives existents a cada una de les ciutats participants en el projecte.

Una vegada publicada aquesta guia —que es pot consultar en la pàgina web d'Eurocities (www.eurocities.org/CASE)— es va distribuir a un ampli ventall de ciutats, dins i fora la xarxa Eurocities, per tal de millorar l'efectivitat de les polítiques i pràctiques d'inclusió.

Les conclusions del projecte CASE²

Les autoritats locals tenen un paper crucial en els nous plans d'acció nacionals per combatre la pobresa i l'exclusió social, ja que són responsables de les polítiques i

les pràctiques a escala local, on es produeix la lluita contra l'exclusió social. Sovint aquestes tenen, en una extensa varietat d'associacions amb altres sectors locals rellevants com les organitzacions no governamentals, el sector del voluntariat, els sindicats i el sector privat, els coneixements necessaris en matèria d'efectivitat de les diferents polítiques i pràctiques.

Les ciutats participants han vist la necessitat de disposar de nou material comparatiu en substitució del mer intercanvi d'informació, sovint superficial, sobre els temes en qüestió, perquè les seves accions locals resultin més eficaces. La finalitat del projecte CASE és, per això, permetre la coordinació i la difusió d'aquests coneixements de manera adequada a escala transnacional a fi de crear les bases necessàries perquè les ciutats i les seves organitzacions públiques i privades puguin (re)considerar l'eficàcia de les seves accions i millorar-les en un procés continu d'innovació.

En una comparació dels perfils generals d'aquestes deu ciutats europees s'observen semblances. Un patró general és que a totes les ciutats s'està promovent un model de governança més plural, que inclou estructures de cooperació publicoprivades així com la participació ciutadana, amb especial incidència en la lluita contra l'exclusió social. Totes les ciutats estan lluitant contra l'exclusió social. Els municipis s'estan convertint en agents cada vegada més importants a l'hora de lluitar per temes socials en les respectives àrees. A tots els municipis, els departaments de serveis socials són fonamentals per tractar assumptes d'exclusió social.

S'està promovent un model més plural de govern urbà mitjançant la cooperació amb agents dels sectors públic, privat i del voluntariat. Totes les ciutats tenen concentracions geogràfiques de grups vulnerables, que són molt similars. I totes les agències reconeixen la importància de la participació pública.

Hi ha també importants diferències entre les ciutats participants. Tot i que s'està fomentant un model general per a tot Europa com a resposta als reptes que comporten l'europèitització i la globalització, hi ha diferències substancials en els contextos locals i els nivells d'implementació. Algunes de les diferències que es poden identificar en els perfils inclouen: diferències històriques i tipològiques, diferències en la configuració de l'exclusió social, diferències d'enfocament, configuració econòmica, tipus i importància del canvi, i diferències en el grau de desenvolupament de l'estat de benestar i la seva relació amb l'assistència social a escala local. També es poden trobar variacions en la divisió vertical del treball i en el grau de cooperació horitzontal, així com en el volum i la importància de la informació i de l'anàlisi, els conceptes i les terminologies, i en els enfocaments i els plans d'acció. La innovació depèn del context, i és difícil avaluar la diferència entre polítiques i implementació, i l'eficàcia d'aquestes polítiques.

Gairebé tots els estudis de casos de bones pràctiques compleixen els criteris europeus per combatre l'exclusió social, i són evi-

2. Eurocities. Cities' Actions against Social Exclusion (CASE), Informe final. Ali Madanipour. Gener de 2003 (extracte).

dents les característiques locals específiques. El patró general d'aquests casos tendeix a l'enfocament de les ciutats cap a la provisió de formació i ocupació, introduint noves formes de posada en pràctica de serveis públics o serveis addicionals, que són tasca fonamental dels municipis, però que impliquen alhora organitzacions públiques, privades, de voluntariat i comunitàries, així com les persones receptores d'aquests serveis.

En general, els casos mostren que quan hi ha una interrelació clara entre agències, àrees de política i poblacions elegides, amb una agenda clara i una divisió de papers i responsabilitats ben perfilada, es pot garantir un alt grau d'èxit de la iniciativa. Aquest èxit pot ser el resultat del projecte, així com la forma de construir una plataforma d'entesa i una cultura de col·laboració entre les parts interessades.

Les recomanacions del projecte incideixen en la importància d'un enfocament polivalent entre les agències, en la participació dels grups exclosos socialment, en l'enfocament polític multidimensional i integrat, en la integració de la inclusió social, així com en la coordinació entre els diferents nivells de govern.

Les conclusions de la conferència de cloenda del projecte CASE³

El resultat del projecte CASE va anar més enllà i es va traduir en un conjunt de recomanacions que Eurocities i l'EAPN (European Anti-Poverty Network) van fer a la Unió Europea per treballar la inclusió social a escala local, i que es van elaborar en el curs de la conferència (seminari trans-

nacional) organitzada per l'EAPN i Eurocities:⁴ "L'estratègia de la UE per a la inclusió social: implementar-la a escala local", celebrada a Atenes, el març de 2003.

A la conferència es volia analitzar fins a quin punt l'estratègia de la UE per a la inclusió social es tradueix en accions concretes en l'àmbit local, amb la implicació de les autoritats locals i les ONG com a agents primordials en el treball per assolir un objectiu tan important com és donar un impuls decisiu a l'eradicació de la pobresa i l'exclusió social d'aquí a 2010. Una de les bases era el treball realitzat en el marc del projecte CASE. El tema es va abordar en tres seminaris paral·lels on es van presentar els estudis de casos locals, tres informes dels relators i algunes reflexions concloents.

Les presentacions d'aquest seminari es van centrar en les mesures concretes establertes per un ampli ventall de programes, projectes i iniciatives a escala local. Es va concloure que és important introduir les lliçons de les iniciatives locals dins estratègies urbanes més àmplies, així com en l'estratègia nacional per a la inclusió social, per tal d'assegurar una política d'integració efectiva i la incorporació d'accions locals amb èxit en totes les polítiques i accions.

Malgrat l'àmplia sèrie d'activitats d'inclusió social fetes en diferents àmbits i per diferents agències en l'àmbit local, en el primer cicle dels Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social hi va haver un compromís limitat. Els agents locals hi estaven poc implicats verticalment —amb l'àmbit europeu i amb els seus propis Estats nacionals— i poc compromesos horitzontalment, en col·laboració amb altres agents

locals en les activitats dirigides als Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social.

També és evident que mentre que l'Estat nacional deté gran part del poder d'iniciativa i control sobre la majoria de recursos (encara que això variï d'un Estat a un altre), la política de lluita contra la pobresa i l'exclusió no existeix només en l'àmbit del benestar nacional, sinó també a escala local com a polítiques sectorials i d'àrea. Els seminaris també van mostrar que les autoritats locals i regionals són els socis dirigents, i que les sinergies i èxits més grans provenen del treball conjunt amb ONG socials i amb la veu organitzada de la gent en situació de pobresa i exclusió.

La conferència va reafirmar l'obligació moral de totes les parts implicades de combatre la pobresa i l'exclusió social. Això s'ha de fonamentar en el dret a aconseguir uns estàndards socials elevats i igualitaris per a tothom. L'estratègia europea per a la inclusió social és una base important per a una actuació concertada i coordinada en tots els àmbits —local, nacional i europeu—, cap a la prevenció i l'eradicació de la pobresa, de l'exclusió i de les desigualtats a la Unió Europea. Els Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social

3. "L'estratègia de la UE per a la inclusió social: implementar-la a escala local". Extracte de l'informe de la conferència organitzada per EAPN (European Anti-Poverty Network) i Eurocities. Atenes, 28 de febrer - 1 de març de 2003.

4. Eurocities, com a xarxa que representa les autoritats locals de més d'un centenar de grans ciutats de la UE, dels països de l'AELC, de l'Europa Central i de l'Europa de l'Est, i l'EAPN, que aplega xarxes nacionals, regionals i locals d'organitzacions no governamentals i organitzacions europees que treballen amb i per a gent que pateix la pobresa i l'exclusió social a la UE.

són una oportunitat fonamental per a l'aprenentatge transnacional i per al desenvolupament de polítiques i de pràctiques.

La mobilització dels agents locals en el procés dels Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social requereix temps, els recursos adequats i una estructura clara per al compromís entre els diferents àmbits. Els governs haurien de comprometre's amb una estratègia de mobilització i amb els mitjans per a posar-la en pràctica, la qual cosa atorga un paper preponderant a l'àmbit local en totes les fases: concepció, aplicació, avaluació i seguiment.

Per assegurar un marc nacional i una agenda coherents, cal clarificar les relacions entre els Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social i les estratègies, polítiques, plans i informes locals i nacionals existents. Si es vol aconseguir un impacte real sobre el terreny, cal que hi hagi un vincle clar entre els Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social i les prioritats, polítiques i pràctiques locals. Els acords de col·laboració entre els àmbits local i nacional poden crear les condicions necessàries per a un marc efectiu per definir funcions i responsabilitats clares, per fixar objectius, finalitats i mesures i, esclarir els fons de finançament mitjançant l'assignació de recursos a l'àmbit local per aplicar les mesures acordades.

En el procés dels Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social en tots els àmbits, cal conèixer i fer el seguiment del valor afegit d'aquestes aliances ascendents i de la participació de persones amb experiència en matèria de pobresa. Això no obstant, els Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social encara no s'han dut a terme

a escala local. Necessiten més suport polític, visibilitat i recursos per comprometre totes les parts interessades en el procés.

Els Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social poden actuar com un motor important per al canvi i la integració de polítiques. Per aconseguir una prioritat política més elevada i l'acceptació del seu compromís i influència en els Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social, els agents locals han de treballar conjuntament per traslladar el diàleg cap a l'àmbit local. La cooperació entre els agents locals a través de les seves xarxes a escala local, nacional i europea és essencial per empènyer l'agenda local a l'àmbit nacional i europeu, i per assegurar el desenvolupament continu d'una estratègia efectiva per combatre la pobresa i l'exclusió social en tots els àmbits.

La Comissió Europea ha d'assegurar que totes les noves polítiques i programes tenen en compte el seu impacte potencial en la pobresa i l'exclusió social, i que es reforça la integració de polítiques econòmiques, d'ocupació i socials. Per proporcionar un marc robust per als Plans d'acció nacionals sobre la inclusió social, la revisió dels tractats, d'acord amb les conclusions de la Convenció sobre el Futur d'Europa, ha de donar més importància a la dimensió social. Cal proporcionar una base clara i un marc legal al mètode obert de coordinació en el Tractat, així com el reconeixement formal de la Carta dels Drets Fonamentals.

Eurocities i l'EAPN estan preocupats pels nivells creixents de pobresa, exclusió i desigualtat a la Unió Europea. Davant del desenvolupament de plans d'acció nacional nous, de l'avaluació del primer cicle de

plans, del debat sobre el futur d'Europa i l'ampliació de la Unió Europea, Eurocities i l'EAPN fan una crida a aquells que prenen decisions a escala local, nacional i europea per assegurar que els objectius acordats per l'Estratègia d'Inclusió Social de la Unió Europea siguin la base d'accions concertades en tots els àmbits per eradicar la pobresa i l'exclusió a la Unió Europea.

L'estratègia s'hauria de traduir en una política i unes pràctiques eficients en tots els àmbits que garanteixin els punts següents:

- Es desenvolupen i s'implementen accions que marcaran una diferència positiva en les vides de milions de persones que viuen a la Unió Europea i arrossegueu la càrrega del fracàs de la nostra societat en l'eradicació de la pobresa i l'exclusió.

- Les mesures polítiques, incloses les mesures de política econòmica, laboral i social a escala local, nacional i europea, es conceben, es financen i s'apliquen per garantir l'accés als recursos, els drets, els béns i els serveis per a tothom.

- La inclusió social està integrada en tots els àmbits polítics locals, nacionals i europeus per tal d'abordar millor la naturalesa multidimensional de la pobresa i de l'exclusió social.

- Es realitzen més esforços en tots els àmbits per assegurar que hi ha més consciència i comprensió de l'estratègia entre els agents importants i el públic en general, i que s'efectuen esforços concrets perquè els representants polítics escollits es comprometin amb l'estratègia.

- S'estableixen compromisos pressupostaris a escala local, nacional i europea per permetre l'aplicació eficient de mesu-

res incloses als plans locals i nacionals, i que la contribució de fons estructurals —en concret del Fons Social Europeu (incloent-hi les iniciatives Urban i Equal)— proporcioni un suport efectiu a les iniciatives locals i regionals contra la pobresa i l'exclusió.

Tot reconeixent i respectant l'especificitat i les competències pròpies de cada àmbit de lluita contra la pobresa i l'exclusió social, l'EAPN i Eurocities insten les autoritats / els ministeris, els polítics de tots els àmbits i les institucions europees a prendre mesures que assegurin els aspectes següents:

En l'àmbit local...

- Que els poders públics locals, juntament amb altres agents com ara les ONG, desenvolupin o reforcin plans d'acció local sobre la inclusió social. Si escau, també es podran desenvolupar plans d'acció regionals.

- Que l'objectiu 4 de l'estratègia de la UE dirigida a mobilitzar el conjunt de tots els agents rellevants, incloses les ONG, s'apliqui eficaçment a escala local amb el desenvolupament, l'aplicació i l'avaluació de polítiques locals de lluita contra la pobresa i l'exclusió social.

- Que les persones en situació de pobresa i les seves organitzacions estiguin vinculades a la creació del marc, a l'aplicació i a l'avaluació d'accions en l'àmbit local.

- Que les autoritats locals i altres agents locals, incloses les ONG, dediquin temps i recursos a implicar-se en estratègies nacionals i europees per promoure la inclusió social.

En l'àmbit nacional...

- Que els plans d'acció nacionals sobre la inclusió social defineixin clarament les

missions i els continguts polítics de cada àmbit (nacional, regional i local). Una aproximació integrada i coordinada entre tots els àmbits, amb la implicació efectiva dels agents locals en el disseny dels plans, incloent-hi la definició dels objectius, és fonamental si es vol que tinguin una incidència real en les condicions de vida de la gent en situació de pobresa i exclusió social.

- Que es doni prioritat a un enfocament ascendent, que doni suport al treball a escala local ja implementat per les autoritats locals i les ONG per lluitar contra l'exclusió social i que tingui en compte aquestes accions en l'elaboració del Pla d'acció nacional.

- Que es desenvolupi una estructura clara de consulta per implicar directament les autoritats locals i les ONG en la concepció dels nous plans d'acció nacionals, tenint en compte les necessitats de temps suficient, dels procediments i dels recursos que permetin participar-hi realment a escala local. Això implica l'organització de reunions de consulta, en què participen el ministre o els ministeris responsables del pla, els representants de les autoritats locals (incloent-hi membres electes, polítics i directores de serveis socials) i les ONG que permeten als agents locals tenir un impacte real en la definició del pla.

- Que la utilització d'acords de cooperació entre les autoritats nacionals i locals es consideri un mitjà per establir un marc clar per al desenvolupament de plans locals i nacionals d'acció per a la inclusió que estiguin integrats, d'acord amb els objectius de l'estratègia europea. Aquests acords haurien de permetre la fixació comuna

d'objectius, de finalitats i de mesures, així com la definició de les tasques i les responsabilitats dels diferents agents implicats i l'assignació dels recursos per a l'aplicació de les mesures acordades.

- Que l'objectiu 4 s'implementarà efectivament amb el suport a les iniciatives de reforç de les capacitats a escala local. És important reconèixer que la implicació d'agents locals en la concepció de les estratègies locals i nacionals per a la inclusió social requereix temps, l'establiment de relacions de confiança entre aquests agents, i recursos.

En l'àmbit europeu...

- Que les accions locals de lluita contra la pobresa i l'exclusió social es controlin i es valorin. El procés de revisió paritària hauria d'abordar mesures específiques relatives a la governança dels plans, incloent-hi la implicació directa i l'apropiació de l'àmbit local en l'estratègia europea.

- Que en la seva avaluació dels plans i de l'estratègia global, la Comissió Europea controli i avalui realment l'aplicació de l'objectiu 4 de l'estratègia de la UE, en concret la implicació de l'àmbit local en els plans d'acció nacionals.

- Que l'estratègia europea insti les autoritats locals i les ONG a participar en el desenvolupament d'indicadors i en l'avaluació de l'eficàcia de l'estratègia.

- Que la dimensió local de la lluita contra l'exclusió social es té en compte en les negociacions d'adhesió i, especialment, en el desenvolupament dels memoràndums conjunts d'inclusió dels països candidats a la UE. 🔑

EL CIRCUIT BARCELONA CONTRA LA VIOLÈNCIA VERS LES DONES

SECTOR DE SERVEIS PERSONALS

Experiències

La violència vers les dones és una de les principals problemàtiques estructurals que patim a les nostres societats, tots els estudis i informes tant d'àmbit internacional com nacional reiteren l'abast de la seva prevalença i la gravetat de les seves conseqüències.

Ens trobem, doncs, davant una problemàtica que suposa una greu vulneració dels drets humans fonamentals, un problema de salut pública, com ha estat definit per l'Organització Mundial de la Salut, a més d'una qüestió fonamental de seguretat ciutadana. La violència vers les dones és un fenomen que interpel·la directament els organismes i les institucions així com el conjunt de la ciutadania per construir les respostes adients per a la seva eradicació.

Amb la consciència que cal abordar de manera integral aquesta problemàtica, l'Ajuntament de Barcelona (en el marc del Pla operatiu contra la violència vers les dones) i la Corporació Sanitària de Barcelona van impulsar l'any 2001 la creació del Circuit Barcelona contra la violència vers les dones, amb la finalitat d'implementar estratègies de coordinació entre diferents àmbits i professionals com a condició necessària per donar una atenció de qualitat a les dones que estan patint situacions de violència, a més de considerar també la dimensió preventiva.

Crear un circuit local d'actuació en casos de violència de gènere significa crear un sistema articulat i homogeni d'atenció, en el qual cada agent implicat sap què cal fer i qui té les competències per fer-ho. A més, suposa posar en funcionament

un mètode de treball que ha de permetre a cada institució o organisme implicat dissenyar o redefinir els procediments i els sistemes organitzatius existents o de nova creació, en funció de tot el sistema.

Per considerar l'abast del Circuit Barcelona, partim de la definició elaborada per la Conferència de les Dones de Nacions Unides celebrada a Pequín l'any 1995, que entén la violència vers les dones com qualsevol acte de violència basat en el gènere, que té com a resultat, o pot tenir, danys i/o patiments físics, sexuals i/o psicològics per a les dones, i considera també les amenaces d'aquests actes, la coacció i la privació arbitrària de llibertat, tant en la vida pública com en la privada.

Entenem per manifestacions de la violència de gènere:

- Maltractaments físics, psíquics, sexuals i/o econòmics per part de la parella i/o qualsevol membre de la unitat de convivència o relacional.
- Agressions sexuals i violacions, independentment que hi hagi o no un vincle familiar i/o relacional amb la persona agressora.
- Explotació sexual.
- Mutilació sexual.
- Assetjament sexual i/o psicològic.

Objectius del Circuit Barcelona

• Incrementar la coordinació interprofessional com a element necessari per a la millora de l'atenció de les dones i les seves filles i fills. La dimensió multicausal, les conseqüències i el mateix procés de la violència de gènere necessiten un abor-

datge integral i coordinat entre els diferents àmbits.

• Avançar en la prevenció de la violència, amb la consideració d'actuacions i propostes proactives que evitin la perpetuació de les causes i manifestacions de la violència.

• Evitar la victimització secundària facilitant als professionals una formació específica sobre el fenomen de la violència de gènere que permeti també analitzar el mateix model d'intervenció.

• Adequar, avançar i innovar: reflexionar sobre projectes i pràctiques que s'estan desenvolupant tant en l'atenció, la prevenció i/o la recerca ens permet aprofundir en els models d'intervenció i fonamentalment en els reptes i les línies d'intervenció futures.

• Contribuir a una Barcelona lliure de violència vers les dones: treballant en la progressiva eradicació de la violència des d'una doble dimensió: avançant en la millora i l'eficàcia de la atenció, i fer-ho amb una metodologia basada en el diàleg des de la diferència, la pluralitat i la creació d'espais comuns de consens.

Estratègies del Circuit Barcelona

El Circuit Barcelona s'ha estructurat a partir d'una comissió tècnica formada per persones dels diferents àmbits que el conformen: sanitari, social, policial, educatiu, judicial, serveis especialitzats i entitats de dones. S'han creat diferents grups de treball al voltant de la problemàtica i s'han constituït circuits territorials a tots els districtes de la ciutat. Les estratègies que ha desenvolupat són les següents:

- Obrir la participació en el Circuit a totes les institucions i persones referents dels diferents àmbits que intervenen a la ciutat en el tractament de la violència de gènere.

- Crear una comissió de coordinació del Circuit Barcelona com a nucli impulsador i estructurador de la xarxa de ciutat.

- Crear comissions i estructures de coordinació i participació a cada districte des d'una perspectiva territorial.

- Establir uns protocols comuns i consensuats d'actuació que estableixin procediments d'actuació propis de cada sistema i de coordinació entre sistemes.

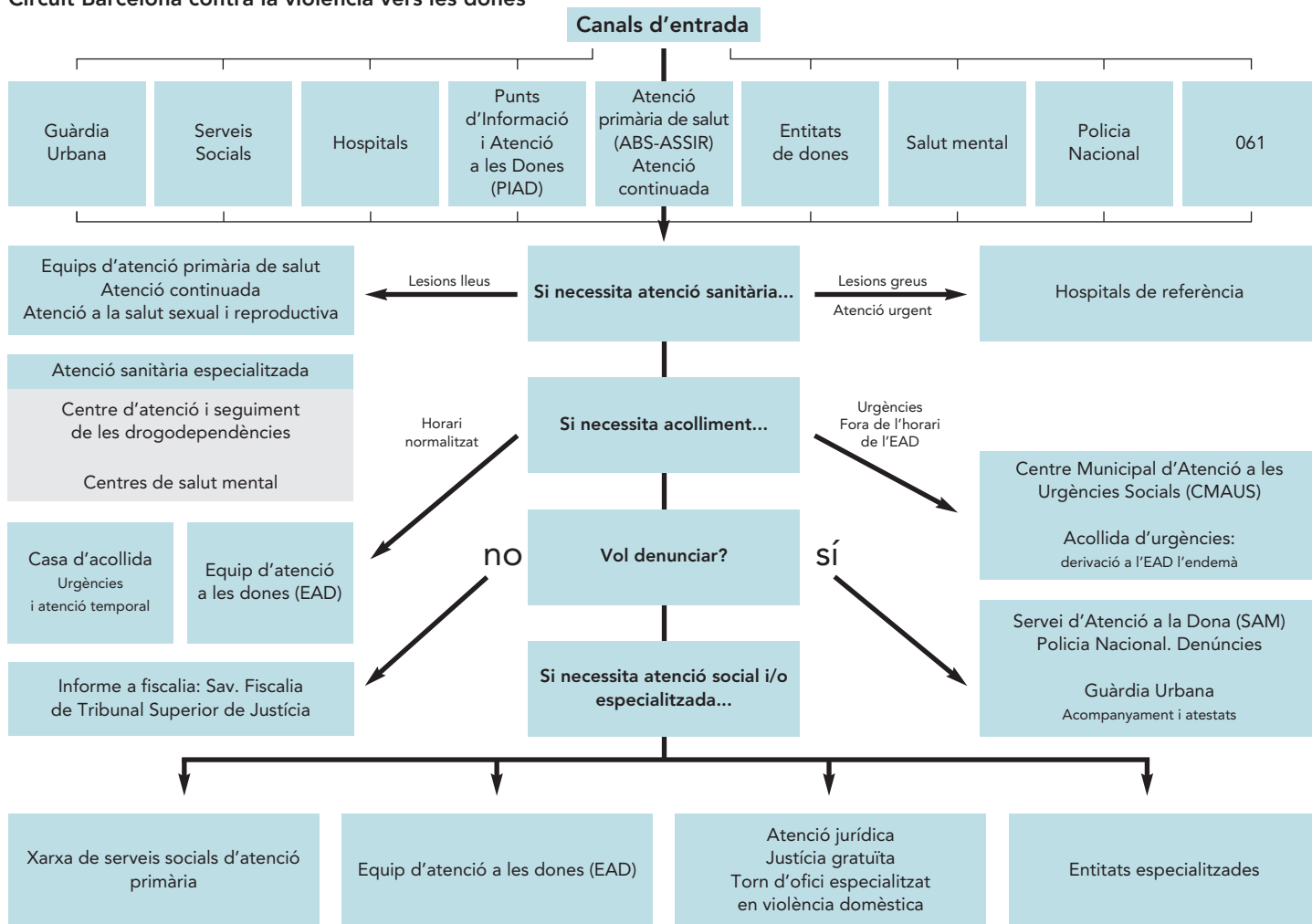
- Establir sistemes d'informació comuns per a tots els sistemes implicats que

permetin un seguiment de l'abast i l'evolució de la violència de gènere a la ciutat.

- Dissenyar plans de formació dels i les professionals que intervenen en el circuit.

- Donar respostes a les noves situacions emergents i especialment a les situacions de vulnerabilitat vinculades amb la violència de gènere.

Circuit Barcelona contra la violència vers les dones

Font: Circuit Barcelona contra la violència vers les dones. Sector de Serveis Personals, Ajuntament de Barcelona, i Corporació anitària de Barcelona, Consorci Sanitari de Barcelona, 2003.

Els circuits territorials dins el Circuit Barcelona

La necessitat d'establir estratègies de proximitat en l'atenció i la idiosincràsia territorial de la ciutat de Barcelona va portar que des de el Circuit Barcelona contra la violència vers les dones s'impulsés també la creació de circuits de coordinació en cada un dels districtes de la ciutat, els anomenats circuits territorials. La seva finalitat és millorar la qualitat de l'atenció a les dones que estan patint situacions de violència de gènere, així com desenvolupar estratègies proactives que permetin la prevenció i detecció de la violència, des de la complementarietat dels recursos de ciutat i els territorials.

L'objectiu dels circuits territorials és establir en l'àmbit de cada districte de la ciutat una xarxa que faciliti el treball interdisciplinari, millori la prevenció i l'atenció a les dones que pateixen situacions de violència, a partir de les premisses següents:

- *Potenciar la proximitat i evitar la victimització secundària*

La violència de gènere s'ha d'entendre com un procés, que es caracteritza, entre altres aspectes, pel progressiu aïllament al qual està sotmesa la persona que la pateix: aïllament físic, de l'entorn, dels espais públics; aïllament relacional, de la

família, de la xarxa relacional; aïllament emocional, com a conseqüència del mateix procés de victimització. Una de les prioritats de les institucions i serveis en l'atenció a dones que pateixen violència és establir estratègies de proximitat que facilitin l'accés i trenquin l'aïllament, alhora que potenciïn l'accessibilitat i el vincle amb les persones professionals.

- *Compromís de millora en la qualitat de l'atenció*

Establir els mecanismes de coordinació necessaris entre serveis i professionals per donar respostes integrals i evitar el pelegrinatge de les dones i les seves filles i fills.

- *Construcció d'espais interdisciplinaris*

La violència de gènere és una problemàtica multicausal que té impacte en les diferents dimensions de l'esfera humana i necessita, per tant, espais de resposta i reflexió des de les diferents disciplines.

Metodologia de treball utilitzada per a la creació dels circuits territorials

Una de les bases del Circuit Barcelona contra la violència vers les dones ha estat potenciar i reconèixer la tasca dels i les professionals de la ciutat, de manera que es conciliï el compromís institucional

amb l'experiència i la praxi de les persones implicades en l'atenció directa. Així, s'han creat comissions de coordinació als deu districtes de la ciutat, formades per professionals referents dels diferents àmbits: sanitari, social i policial, entre d'altres.

En aquestes comissions s'han treballat tots aquells aspectes necessaris per a la configuració dels circuits territorials:

- Definir el circuit de cada un dels districtes.

- Consolidar espais de trobada, coneixement i reflexió entre els i les diferents professionals.

- Sistematitzar la definició de cada servei respecte a la prevenció, la detecció i l'atenció a dones que pateixen violència.

- Definir les funcions de cada servei en relació amb la resta.

- Formular els criteris d'atenció del servei en relació amb la problemàtica.

- Analitzar els recursos de què disposen els diferents serveis.

- Establir una persona o persones referents de cada servei.

- Dissenyar el mapa de recursos del districte i de la ciutat des de una perspectiva de complementarietat.

- Revisar els criteris i els protocols de derivació o informació existents i/o necessaris.

Monografies

ESTUDI SOBRE EL MALTRACTAMENT A LES PERSONES D'EDAT AVANÇADA

C.M. TABUEÑA LAFARGA, Escola Universitària de Treball Social de la Universitat de Barcelona

M. COMA SOLÉ, metgessa especialista en Medicina Familiar i Comunitària

F. ORFILA PERNAS, metge especialista en Epidemiologia i Salut Pública

J. MUÑOZ IRANZO, advocat

A. MORENO, treballadora social

Introducció

En el nostre país, a la dècada dels anys vuitanta es va donar una presa de consciència respecte als maltractaments a la infància i l'adolescència; durant els anys noranta va ser la violència de gènere la que va centrar l'atenció, i creiem que, ara, als inicis d'un nou mil·lenni, serà la violència i l'abús que pateix la gent gran el que rebrà tot l'interès, tant de la comunitat científica com dels professionals, de la política social i de la societat en general. Ha de deixar de ser un problema invisible.

El maltractament i la violència contra la gent gran es poden trobar de moltes formes: física, psíquica, sexual, econòmica, negligència, autonegligència, abandonament i vulneració dels drets (civils, penals i administratius), i es produeix en totes les esferes socials, econòmiques, ètniques i geogràfiques. Els àmbits on es poden produir són el familiar, l'institucional i el comunitari.

Certament, desconeixem la magnitud del problema; els estudis realitzats en entorns socioculturals semblants donen una prevalença d'entre l'1% i el 4%, que és la que assumim com a aplicable al nostre medi ja que no tenim estudis propis que ens indiquin la descripció del que està passant.

Hi ha un debat constant en la comunitat científica referent al tema de les definicions i les tipologies del maltractament referides a la gent gran, motivat per la gran dificultat que representa arribar a un consens a causa de la seva multifactorialitat. En aquest estudi hem decidit accep-

tar la definició següent de maltractament en l'àmbit de la gent gran: "Tot acte o omissió sofert per persones grans en el medi familiar, en la comunitat o en institucions, que vulneri o posi en perill la seva integritat física, psíquica, sexual o econòmica, fins i tot el principi d'autonomia i altres drets fonamentals, constatable objectivament o percebut subjectivament per la persona." (Declaració d'Almeria, 1995).

Respecte a les tipologies del maltractament, hem fet servir les definicions estandarditzades pel National Center of Elder Abuse.

1. *Abús físic.* És l'ús de la força física que ocasiona ferides, dolors o lesions corporals. Inclou atacs amb o sense objecte (cops, empentes, cremades, bufetades, sacsejades, punxades, puntades, talls), l'ús inadequat de fàrmacs, l'alimentació forçada, els confinaments i restriccions amb mesures no adequades, i els càstigs físic de qualsevol tipus.

2. *Abús sexual.* Tot contacte sexual sense consentiment. Inclou violació, tocaments, atemptats contra el pudor com fer anar la persona despullada, assetjament, pornografia (com ara fer-li fotografies). Es considera abús sexual qualsevol contacte sexual amb una persona gran incapaç de donar el consentiment.

3. *Abús psicològic o emocional.* És causar angoixa, patiment o estrès. Inclou agressions verbals repetides, amenaces, intimidacions, humiliacions i persecucions, i també qualsevol privació que denigri la persona, fereixi la seva dignitat o l'autoestima, com no parlar-li o aïllar-la d'amis-

tats, o privar-la d'activitats habituals, o reforçar l'aïllament social. Així mateix s'inclou la infantilització.

4. *Abús econòmic o explotació.* És l'ús il·legal o indegut de propietats o finances o possessions. Inclou falsificacions de la signatura i malversació de fons, modificacions forçades del testament o documents jurídics, enganys, frau i furt, robatoris comesos per persones de confiança o acords poc equitatius respecte a la transmissió de béns.

5. *Negligència.* És no atendre les necessitats de la persona gran. Pot ser intencionada o no intencionada per manca de capacitat, informació, interès o recursos. Inclou no atendre les necessitats bàsiques de salut, roba, higiene personal, alimentació, habitatge, seguretat, confort, i el no compliment dels deures fiduciaris d'una persona (com pagar el lloguer, etc.). També es considera negligència la sobremedicació o la inframedicació.

6. *Autonegligència.* És el comportament d'una persona gran que amenaça la seva pròpia seguretat o salut, com la negació a proporcionar-se roba, aliments, abric, higiene o medicació quan està indicada. Queden excloses les situacions en què una persona gran competent pren de manera conscient aquesta decisió voluntàriament (encara que sigui per cridar l'atenció).

7. *Abandonament.* És la deserció per part del cuidador o cuidadora que té cura i custòdia de la persona gran i la desempaïllament voluntàriament.

8. *Vulneració dels drets.* És la manca de respecte a la intimitat i a les seves pertinences, la falta de consideració dels desigs

i decisions, els tractes discriminatoris i desconsiderats, i l'isolament.

Les conseqüències a llarg termini dels maltractaments de la gent gran poden ser determinants i molt diverses; entre d'altres, danys físics i psíquics definitius i irreversibles, tendència a la claudicació i per tant a l'autonegligència i l'abandonament personal, temptatives suïcides, pors patològiques i ansietat. Per tant, la prevenció i el suport, així com la intervenció necessària, psicològica, social, sanitària i jurídica, han de ser eficients, ràpids i dotats dels recursos necessaris per donar aquesta resposta.

L'Administració local necessita tenir coneixements reals de la situació concreta que afecta una part de la seva ciutadania, a fi d'elaborar i establir programes de prevenció i intervenció, serveis i altres dispositius que es considerin fonamentals per afrontar aquestes situacions que afecten les persones grans del seu territori.

Objectius

Els objectius plantejats van ser els següents:

- La descripció de les característiques principals associades a les situacions detectades i tipificades com a maltractament a les persones grans que viuen al domicili, així com les situacions de sospita, per part dels professionals dels serveis socials i sanitaris d'atenció primària, i sociosanitaris, de diferents zones de la ciutat de Barcelona.

- La sensibilització i formació de professionals sobre la problemàtica del maltractament envers la gent gran, i la potenciació del treball interdisciplinari.

La possibilitat d'estimar les prevalències i incidències dels casos de maltractament en el nostre entorn quedava fora de l'abast d'aquest estudi, que es basava en l'anàlisi dels casos aportats pels serveis socials i de salut.

Metodologia

Es va fer un estudi descriptiu de casos de maltractament o sospita de maltractament en gent gran que viu al domicili durant l'any 2002.

Àmbit d'estudi

L'estudi es va emmarcar en dos territoris elegits i ben diferenciats com són el Districte de Sant Martí amb tots els seus barris, i el barri de Sant Gervasi de Cassolles, que pertany al Districte de Sarrià-Sant Gervasi.

Població d'estudi

Persones de 65 anys o més que viuen en el domicili i que hagin estat considerades víctimes de maltractament domèstic, o que hi hagi la sospita de possible maltractament domèstic, pels professionals dels serveis socials o sanitaris d'atenció primària, els programes d'atenció domiciliària - equips de suport (PADES) i Càritas Diocesana de Barcelona dels districtes elegits.

S'estudien tots els casos que hagin estat vigents durant l'any 2002, amb expedient tancat o que roman obert. Queden exclosos els casos procedents d'institucio-

nalització (residència per a la gent gran o centre sociosanitari), i també els que provenen d'un àmbit territorial que no sigui el delimitat a l'estudi.

Variables

Els diferents tipus de maltractament inclosos són: abús físic, abús psicològic, abús sexual, abús econòmic, negligència, autonegligència, abandonament i vulneració dels drets. Es considera cas la presència de com a mínim una de les tipologies descrites, tant confirmades com sospitades.

Les altres variables estudiades són: el circuit de detecció del maltractament, les característiques de la víctima (sociodemogràfiques, suport social, utilització de serveis sociosanitaris, vulnerabilitat física, psíquica o emocional, dades d'incapacitació jurídica i denúncies), les dades de la persona cuidadora principal, si n'hi ha, i les característiques de la persona agressora.

S'inclou un apartat de relat descriptiu que parteix d'un guió de preguntes bàsiques —escrit pel professional que aporta el cas— que fan referència al lloc, la freqüència, la durada, les relacions i circumstàncies en les quals es produeix el maltractament, els antecedents de conflictes no resolts entre la persona víctima i la persona agressora, o de violència intrafamiliar, si hi ha circumstàncies de pobresa extrema en relació amb l'entorn, les intervencions fetes fins al moment i l'accessibilitat i viabilitat de la intervenció plantejada, amb la valoració dels problemes associats a l'abordatge del maltractament.

També es recullen en les actes de les reunions amb els professionals, les opinions, observacions i impressions de les persones que han fet l'estudi, els problemes en la recollida de les dades i altres aspectes de relació que conformen l'aparatge de l'abordatge dels casos de maltractament per part de les persones que hi treballen.

Fonts d'informació i recollida de les dades

Per tal d'abastar totes les possibles fonts on es detecten casos de maltractament, s'ha buscat la col·laboració dels serveis següents: els serveis socials d'atenció primària, els serveis d'atenció primària de salut, PADES, Càritas i les empreses de contractació de les treballadores i treballadors familiars que treballen per als Serveis Socials d'Atenció Primària. Els professionals que van estar d'acord a participar-hi van rebre la formació específica. L'equip de recerca va elaborar un protocol per la recollida de dades. Després de la formació, en tots els grups es va treballar el document de recollida de dades a fi de garantir tant la idoneïtat en la formulació com la seva comprensió. Les correccions acordades es van incorporar al formulari a fi d'obtenir el model definitiu que havien d'emprar els mateixes persones que participaven en l'estudi.

El professional que treballava el cas és qui va omplir els fulls de recollida de dades, basant-se en la història social, clínica o de vida del cas. Una treballadora social experta en maltractaments revisà

tots els qüestionaris i, quan va caldre, va complementar la informació precisada, juntament amb el professional de referència.

Resultats

El nombre de casos de maltractaments detectats i vigents durant l'any 2002 al barri de Sant Gervasi de Cassoles i el Districte de Sant Martí ha estat de 178, dels quals el 84,8% pertanyia a aquest darrer.

Els casos treballats havien estat detectats majoritàriament pels serveis socials en el seu conjunt, encara que al barri de Sant Gervasi va ser el recurs sociosanitari del PADES qui en detectà més. La detecció dels maltractaments per part de persones no professionals o de la mateixa víctima, familiars o altres, va ser del 8,5% dels casos, tal com es pot veure a la taula 1.

Confirmació o sospita de maltractaments

En cada persona estudiada es pot trobar més d'un maltractament a la vegada, i aquests poden ser confirmats o sospitats. La població estudiada es va distribuir de la forma següent:

- *Casos confirmats*: el maltractament confirmat es va trobar en 108 persones (el 60,6% dels casos analitzats). D'aquests, un 20,2% presentava també sospita d'algun altre tipus de maltractament.

- *Casos sospitats*: de sospites de maltractament pendents de confirmació es van trobar 70 casos (el 39,3%).

Tipologies presents

Els diferents casos de maltractaments presents poden ser confirmats o sospitats.

Taula 1.
Detecció de casos confirmats o sospitats de maltractaments a persones majors de 65 anys. Districte de Sant Martí i barri de Sant Gervasi de Cassoles. Barcelona, 2002

Agent detector	Barri de Sant Gervasi de Cassoles	Districte de Sant Martí	Total
No professionals			
La mateixa víctima	3 (11,1%)	5 (3,3%)	8 (4,5%)
Familiars de la víctima	1 (3,7%)	5 (3,3%)	6 (3,4%)
Altres no professionals	—	1 (0,7%)	1 (0,6%)
Professionals			
Serveis socials d'atenció primària	4 (14,8%)	132 (87,5%)	136 (76,4%)
Serveis de salut d'atenció primària	1 (3,7%)	7 (4,6%)	8 (4,5%)
PADES	17 (63%)	—	17 (9,6%)
Hospital	—	1 (0,7%)	1 (0,6%)
Càritas Diocesana de Barcelona	1 (3,7%)	—	1 (0,6%)
Total	27 (15,2%)	151 (84,8%)	178

PADES: programes d'atenció domiciliària - equips de suport.

La seva distribució per tipus queda reflectida a la taula 2.

Si tenim en compte conjuntament els casos confirmats i els sospitats, l'autonegligència és el tipus de maltractament més freqüent, seguit de la negligència, i tots dos sumen el 85,4%. A continuació hi ha el maltractament psicològic, que és el 43,3%, la vulneració de drets, amb el 23,6%, i l'econòmic, amb el 17,4%, per davant del mal tractament físic, amb el 16,9%.

Cal destacar que el 62,4% de les víctimes presenta més d'un tipus de maltractament alhora.

Característiques de les víctimes

- *Sexe*: femení en el 74,7% dels casos.
- *Mitjana d'edat*: 78,9 anys. No s'han trobat diferències d'edat segons el sexe.
- *Estat civil*: el 49% són persones vídues, el 34,3% casades i el 9,6% solteres.
- *Convivència*: viuen amb la família un 64,6%, amb un cuidador o cuidadora no familiar un 4% i sols o soles un 31,5%.

- *Domicili*: viuen en el domicili propi el 67%.

- *Residència*: el 93,8% tenen residència fixa.

- *Ingressos*:
 - El 93% cobren pensions.
 - Es desconeixen els ingressos anuals del 26% dels casos.

- Els ingressos anuals dels casos de qui tenim dades són iguals o inferiors a 6.000 euros en un 60%.

- *Prestació social*: el 17,4% reben alguna prestació social.

- *Suport social*: el 85,4% compten amb algun suport social.

- *Medicació*: el 83% dels casos prenen més de quatre medicaments al dia.

- *Vulnerabilitat*:
 - Física, el 83,2%.
 - Emocional, el 82%.
 - Psicològica o mental, el 63%.

- El 96,6% presenta algun tipus de vulnerabilitat.

- Hi ha 6 persones (3,4%) que no tenen cap tipus de vulnerabilitat detectada.

- Hi ha 86 persones (49%) que pateixen els tres tipus de vulnerabilitat.

- *Intervenció jurídica*:
 - Amb denúncia o en processos judicials, el 5,6%.

- Amb incapacitació jurídica o en procés, el 5%.

Característiques de les víctimes per tipus de maltractaments

Al'hora de relacionar les característiques de la víctima amb el tipus de maltractament (vegeu la taula 3), s'exclou l'abús sexual perquè només hi ha un cas sospitat en una dona de vuitanta anys i amb vulnerabilitat física, psíquica i emocional.

Pel que fa al sexe de la víctima, hi ha més proporció de dones en els maltractaments físic, psicològic, econòmic i negligència. L'edat de la víctima és superior a la de la resta en els casos de maltractament amb negligència, abandonament o vulneració de drets. La vulnerabilitat física es troba amb més freqüència en els casos de negligència, abandonament i maltractament econòmic. La vulnerabilitat psíquica es dona més sovint en els maltractaments físics, psicològics, econòmics, negligència i abandonament. La vulnerabilitat emocional és més freqüent en tots els tipus de maltractament menys en l'abandonament.

Com a diferències estadísticament significatives, destacaríem la mitjana d'edat més alta dels casos de negligència i abandonament, més vulnerabilitat física en els casos de negligència, més vulnerabilitat psíquica en els casos de maltractament físic, psicològic, negligència o abandonament, i més

Taula 2.
Casos confirmats o sospitats de maltractaments a persones majors de 65 anys segons la tipologia. Districte de Sant Martí i barri de Sant Gervasi de Cassoles. Barcelona, 2002

Tipologia de maltractaments	Casos confirmats	Casos sospitats	Total
Físic	19 (10,7%)	11 (6,2%)	30 (16,9%)
Sexual	0	1 (0,6%)	1 (0,6%)
Psicològic	34 (19,1%)	43 (24,2%)	77 (43,3%)
Econòmic	15 (8,4%)	16 (9,0%)	31 (17,4%)
Negligència	68 (38,2%)	30 (16,9%)	98 (55,1%)
Autonegligència	61 (34,3%)	49 (27,5%)	110 (61,8%)
Abandonament	9 (5,1%)	2 (1,1%)	11 (6,2%)
Vulneració de drets	20 (11,2%)	22 (12,4%)	42 (23,6%)

Taula 3.

Característiques de les víctimes segons els tipus de maltractaments a persones majors de 65 anys. Districte de Sant Martí i barri de Sant Gervasi de Cassoles. Barcelona, 2002

Tipologia de maltractaments		Dones (%)	Mitjana d'edat	Vulnerabilitat física (%)	Vulnerabilitat psíquica (%)	Vulnerabilitat emocional (%)
Físic	Sí	83,3	78,7	80	83,3*	90
	No	73	78,9	83,8	58,8	80,4
Psicològic	Sí	76,6	78,2	81,8	72,7*	90,9*
	No	73,3	79,5	84,2	55,4	75,2
Econòmic	Sí	87,1	78	83,9	77,4	83,9
	No	72,1	79,1	83	59,9	81,6
Negligència	Sí	75,5	79,8*	89,8*	75,5*	86,7
	No	73,8	77,8	75	47,5	76,3
Autonegligència	Sí	72,7	78,8	84,5	59,1	82,7
	No	77,9	79,1	80,9	69,1	80,9
Abandonament	Sí	72,7	83,5*	100	100*	81,8
	No	74,9	78,6	82	60,5	82
Vulneració de drets	Sí	73,8	79,8	78,6	69	88,1
	No	75	78,6	84,6	74,1	80,1

Diferències estadísticament significatives respecte a la resta del grup que no té aquell tipus de maltractament ($p < 0,05$).

vulnerabilitat emocional de les persones maltractades des del punt vista psicològic.

Característiques de les persones cuidadores

- Hi ha una persona cuidadora de la persona gran definida en el 55,1% dels casos.
- El més freqüent és la parella o els fills i filles en una proporció semblant.
- Pel que fa a les persones cuidadores, el 57% són dones.
- El 43% tenen una edat superior a 65 anys i el 21% tenen 76 anys o més.
- Persones cuidadores que treballin fora de casa hi ha un 19,4%.

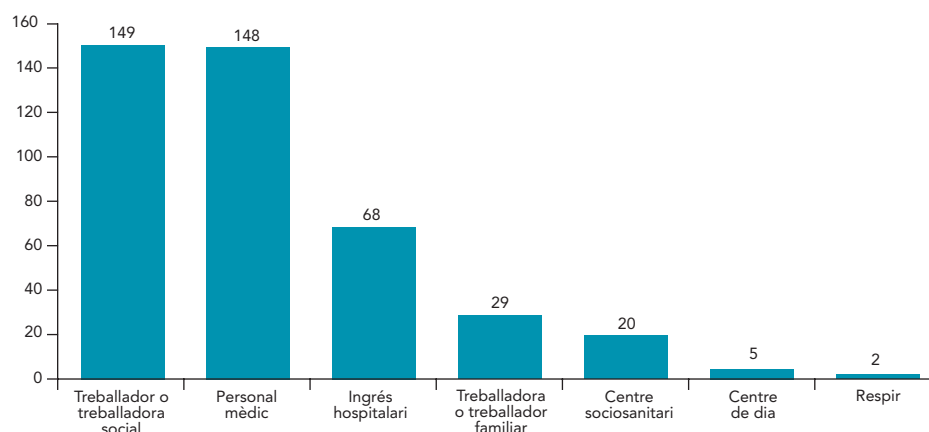
Utilització de serveis i recursos

Ateses les característiques del circuit de detecció, el percentatge de casos en què s'ha fet servir algun dels serveis sociosanitaris previ a la detecció ha estat d'un 98,3 % (gràfic 1).

- El 83,1% havien estat visitats per un professional mèdic o d'infermeria l'últim any.
- El 83,7% havien estat visitats pel treballador/a social l'últim any.
- Un 38,2% havien estat ingressats al hospital l'últim any.

Gràfic 1.

Persones majors de 65 anys que han fet servir els diferents serveis sociosanitaris abans de la detecció del maltractament. Districte de Sant Martí i barri de Sant Gervasi de Cassoles. Barcelona, 2002

- Treballador/a familiar un 16,3%. En 12 casos s'ha sol·licitat el servei però estan en espera que es concedeixi.
- El 11,2% han estat ingressats en un centre sociosanitari l'últim any.
- El 2,8% han utilitzat els serveis d'un centre de dia.
- L'1,1% han utilitzat ingressos per respir.

Característiques de les persones agressores

Per a aquest estudi s'ha acordat utilitzar el concepte "persona agressora" en

tots els casos, encara que el terme "agressió" representa una participació activa en qualsevol acte, i en les situacions de negligència la participació pot ser tant activa com passiva.

Amb vista a l'anàlisi de les característiques de la persona agressora, s'exclouen quaranta casos que s'han considerat únicament autonegligència. Així, resten 138 persones agressores, de les quals destaquem les dades següents:

- El 53,3% són homes i el 46,7% dones.
- La persona agressora és la persona cuidadora en el 51,4% dels casos, i és un familiar no cuidador en el 39,1%.

- L'edat estimada de les persones agressores supera els 65 anys en el 36,6% dels casos (el 18% són majors de 75 anys).

- En els casos en què la persona agressora és a més cuidadora, l'edat supera els 75 anys en un 22%.

- La relació de la persona agressora amb la víctima en el 87% queda dins la famí-

lia (el 56,5% són fill o filla, el 22,5% són cònjuges, el 2,2% són nora o gendre, el 5,8% són altres familiars).

- És un veí o veïna en l'1,4% dels casos i ho desconeixem en l'11,6%.

- No s'ha donat cap cas en què la persona agressora sigui el cuidador o cuidadora professional.

A la taula 4 presentem una llista amb tots els possibles factors de risc que en la literatura s'ha demostrat que tenen una relació d'associació amb la persona agressora.

Les característiques més freqüents de la persona agressora han estat els trastorns mentals, seguit de la poca preparació per tenir cura d'una persona malalta. Quan ana-

Taula 4.
Característiques de la persona agressora en els casos de maltractaments a persones majors de 65 anys per tipus de maltractament (n=138). Districte de Sant Martí i barri de Sant Gervasi de Cassoles. Barcelona, 2002

Factors de risc	% total	Maltractament físic	Maltractament psicològic	Maltractament econòmic	Negligència	Abandonament	Vulneració de drets
Trastorns mentals i/o emocionals	47,1	73,3*	58,4*	48,4	50,0	18,2	45,2
Drogoaddiccions	15,9	36,7*	20,8	35,5*	17,3	9,1	16,7
Poca preparació per tenir cura d'un malalt	41,3	40,0	36,4	41,9	50,0*	45,5	40,5
Pocs recursos personals amb falses expectatives o incomprensió de la malaltia	35,5	36,7	35,1	32,3	38,8	36,4	38,1
És econòmicament dependent de la víctima	15,2	33,3*	20,8*	51,6*	14,3	0,0	16,7
Ha fet de cuidador/a durant més de 9 anys	14,5	20,0	15,6	9,7	16,3	27,3	19,0
Passa per crisis personals (divorci, dol, etc.)	21,7	26,7	26,0	22,6	24,5	9,1	31,0
Cuidador/a esgotat ("cremat")	16,7	23,3	14,3	9,7	22,4*	18,2	21,4
Cuidador/a que ho fa a disgust	14,5	13,3	16,9	25,8*	18,4*	18,2	19,0
Conflictes personals entre agressor/a i víctima	31,9	43,3	39,0*	41,9	31,6	18,2	26,2
Pobra relació interpersonal amb la víctima en el passat i/o manca de relació afectiva actual	23,2	16,7	27,3	29,0	26,5	18,2	21,4
Manca de recursos socials de suport del cuidador	15,2	6,7	11,7	3,2	16,3	27,3	21,4
L'agressor/a culpabilitza la persona gran de la situació	8,0	10,0	13,0*	12,9	8,2	0,0	11,9

* Diferències estadísticament significatives respecte a la resta del grup que no té aquell tipus de maltractament ($p < 0,05$)

litzem aquestes característiques de la persona agressora segons la tipologia dels maltractaments obtenim aquesta informació:

- Maltractaments físics: les persones agressores tenen més trastorns mentals, problemes de drogoaddicció i dependència econòmica.

- Maltractaments psicològics: tenen més trastorns mentals, dependència econòmica, conflictes personals amb la víctima i la culpabilitzen de la situació.

- Maltractaments econòmics: tenen més problemes de drogoaddicció, dependència econòmica i estan a disgust com a agents cuidadors.

- Maltractaments per negligència: tenen poca preparació, estan esgotats i a disgust.

- L'abandonament i la vulneració de drets no presenten característiques estadísticament significatives quant a factors de risc de la persona agressora.

Dades qualitatives

S'ha fet una fragmentació del corpus textual. S'identifiquen els elements que configuren les descripcions estudiant el discurs mitjançant una plantilla, recollint les paraules i frases clau i interpretant els arguments.

1. Context familiar

1.1 La vida privada com a santuari, l'aïllament dels professionals i les seves dificultats per intervenir. Es constata el fet de que hi ha persones i famílies que rebutgen qualsevol tipus d'ajuda exterior.

“Sembla que té por i que alguna vegada l'han pegat. No dóna la informació fàcilment (la víctima) i la filla no sap res de la seva decisió. Quan li ho diu (a la filla) es disgusta i ara creu que no pot continuar. La filla és reticent a anar al servei.” “S'intenta fer un seguiment del cas i una visita domiciliària però no s'aconsegueix. A data d'avui encara no s'ha aconseguit veure la senyora gran. L'única informació que tenim de la senyora, ja que no es troben dades a la xarxa pública, ve donada pel forense.” “La filla no permet entrar els altres fills i convenç la mare perquè tampoc els deixi entrar. Tampoc deixen entrar cap professional.”

1.2 Història de violència domèstica.

La violència s'utilitza com un llenguatge intrafamiliar per donar resposta a situacions o conflictes que sorgeixen, de forma que es pot convertir en un patró de conducta i una forma de relació normalitzada.

“La filla parla d'un maltractament de la mare vers ella.” “Durant tot el matrimoni hi ha hagut maltractaments físics i psicològics d'ell envers ella.”

“Els maltractaments es coneixen des de l'any 1998, però al gener de 2002, després d'haver-se separat, es continua donant l'abús físic i psicològic (li pega i l'amenaça).” “Durant tota la vida les relacions no han estat bones, hi ha sospites de maltractament físic però en la actualitat es dóna l'abús psicològic.”

1.3 Desvinculació de la família. Els familiars (fills i filles, germans i germanes) que no conviuen a l'habitatge on s'esdevé el maltractament es desentenen totalment del problema, eludeixen les seves responsabilitats, que traspassen als serveis socials.

“Senyor que fa deu anys que cuida la seva dona amb una gran disminució. Considerem que per part dels fills (quatre) hi ha una negligència en no donar suport al seu pare per cuidar la dona.” “Senyora de 79 anys que viu sola, amb tres fills que no l'atenen en cap sentit. Història de relació interpersonal pobra i manca de relació afectiva actual.”

“La filla diu explícitament que no vol que compti amb ella per a res, la qual cosa a més provoca un patiment emocional en la senyora.” “Els altres fills no actuen en res sobre la situació.” “Per part dels fills hi ha una negligència total ja que no atenen les necessitats físiques ni emocionals.”

2. Recursos

2.1 Circuits legals, sanitaris i socials.

Es coordinen d'una manera poc àgil i en moltes ocasions gens efectiva. Es pot parlar de sectorització i transinstitucionalització. Els professionals que tracten les situacions de maltractament des de les diferents disciplines solament ho fan des de la seva pròpia vessant, i molts dels casos deixen de tenir un seguiment quan passen als serveis socials. S'especifiquen coordinacions amb les àrees bàsiques de salut, però sense planejar una estratègia d'intervenció conjunta.

3. La víctima

3.1 Solitud i aïllament. Les persones grans pateixen la solitud com a emoció i també en el sentit físic de estar sols, i aïllament sobretot si hi ha discapacitats que

dificulten les relacions, viuen sense connexió amb el medi, i amb escassa participació en activitats.

“Un veí informa que la senyora està molt sola, diu que la relació amb els fills s’ha anat refredant, que no té res que la motivi.” “Una coneguda de la senyora ve a explicar que viu sola i no surt mai al carrer.” “Viu sola i arrel d’una intervenció d’urgència els bombers han vist el perill que estigui tota sola.”

3.2 Accessibilitat i rebuig. Les dificultats per accedir a l’avaluació de la problemàtica i el rebuig a les intervencions són causats en molts casos per la mateixa víctima, que no és conscient de la situació i rebutja qualsevol tipus d’intervenció.

“En la visita domiciliària es mostra molt desconfiada, no vol cap ajuda. El domicili està brut i desendregat.” “La senyora viu amb una filla alcohòlica que convenç la mare perquè no deixi entrar els germans a la casa ni cap professional; els veïns han denunciat la brutícia.” “El pacient no accepta l’ajuda externa. Falta d’higiene personal i del domicili.” “Una veïna denuncia la brutícia acumulada. Han intentat netejar el pati, però el senyor no els ho ha permès. No té aigua ni llum.”

3.3 Discapacitat, vulnerabilitat i dependència. Aquests tres elements condueixen a una delegació de la presa de decisions i són altres persones les que poden decidir sobre aspectes rellevants en la vida de la persona gran. Quasi no hi ha processos d’incapacitació ni cap control extern de qui pren les decisions. Tampoc les persones grans no fan demandes per defensar els seus drets.

“X no va deixar que s’utilitzessin tractaments (morfina) per evitar el dolor.”

“Negligència per falta d’atenció de necessitats bàsiques d’higiene... Es va fer l’ingrés a un centre sociosanitari però al cap de pocs dies el nebot la va treure perquè se sentia culpable.” “La filla es nega que el pacient sigui intervingut d’un problema ossi que milloraria la seva capacitat funcional i pal·liaria el dolor argumentant que si això es du a terme no podrà tenir cura d’ella.”

3.4 Suïcidi passiu, desig de mort. El fet de patir maltractaments, no demanar ajuda o no tractar malalties greus d’una manera adequada condueix a una mort prematura. Deixar-se morir.

“Feia dos mesos que havia caigut i s’havia fracturat el fèmur, i el procés d’abandonament personal juntament amb el risc de viure sola i la nul·la capacitat d’acceptar ajuda van provocar la seva mort.” “La senyora, arrel de la mort de la filla fa set anys, ha patit una depressió sense tractament, que ha provocat que, tot i tenir recursos econòmics, no acceptés la seva manca de capacitat física ni la utilització de recursos externs. Defunció.” “El senyor després de morir el seu fill va caure en una depressió que el va portar a deixar-se morir, sense acceptar tractaments ni visites mèdiques.”

4. La persona agressora

4.1 Estrès, esgotament i manca de reconeixement social. La tasca de tenir cura d’una persona gran, sobretot si és dependent, és dura, difícil i amb poques compensacions. El fet d’assumir la tasca de cuidador o cuidadora principal durant anys pot arribar a ocasionar una claudicació i renúncia total en la cura. Els suports

externs són puntuals i no adaptables a les circumstàncies personals.

“Una de les filles (...) se sent desbordada per la situació i amb molta ansietat.” “El senyor fa deu anys que té cura de la seva dona (...); el marit pateix un esgotament com a cuidador que el fa provocar petites negligències.”

4.2 Trastorns psiquiàtrics (psicosis, depressions, ansietat, toxicomanies i trastorns emocionals per esdeveniments vitals) i dependències econòmiques. Són fills o filles que s’han quedat amb els pares o bé han tornat a la casa dels pares davant de circumstàncies conflictives o problemàtiques. Aquests aspectes augmenten el risc de maltractaments.

“No són conscients de la seva problemàtica de salut mental.” “La problemàtica de salut mental és present en tot moment.” “Fill que en situacions de crisi mental maltracta física i psíquicament.” “La senyora vivia amb un malalt d’esquizofrènia que l’agredia físicament.” “Senyora que viu amb filla alcohòlica. (...) La fa anar depressa pel carrer (ella no pot fer-ho, cau...) per anar als bars.” “Viu amb un fill de 30 anys que no treballa d’una manera continuada. (...) Ell porta tota l’economia de la casa però no està capacitat per fer-ho i se sospita que no administra bé.” “Viu amb un fill alcohòlic, els altres fills es desenten. S’observa i es detecta risc sobre control de medicació i dieta.”

4.3 Intencionalitat o no-intencionalitat dels maltractaments. La no-intencionalitat no eximeix de la culpabilitat del maltractament però sí de la responsabilitat. Els diferents abusos poden ser per man-

ca de preparació o per incapacitat per tenir cura adequadament d'una altra persona.

“El cuidador té un 78% de disminució i no pot oferir-li les atencions necessàries.” “Es tracta d'un cuidador sense preparació ni coneixements.” “Té una relació amb la seva mare amb uns vincles afectius molt grans que la porten a tenir actituds de sobreprotecció extrema.”

5. Els professionals

5.1 Dificultats i manca de suport. El circuit d'accés, les gestions i les tramitacions judicials així com les dels recursos socials i sanitaris necessiten ser dotats de més agilitat i més sensibilitat envers la negligència i els abusos a la gent gran. Ha quedat palès que la demanda d'un servei de suport domiciliari tan bàsic com un treballador familiar per cobrir una situació d'urgència necessita sis mesos abans de ser concedit.

(Aquests comentaris s'extreuen de les actes de les reunions de formació.) *“Es va desestimar una demanda judicial per brutícia al domicili i el jutge va dir: ‘Senyora, el món està ple de porqueria’, com a explicació.” “Des de que es fa un tràmit de residència fins que la concedeixen la persona gran ja s'ha mort.”*

5.2. Avaluació global del context

Les treballadores i treballadors socials sovint han d'abordar un context que inclou situacions sanitàries i de malalties (tant de la víctima com de la persona agressora), avaluació psicològica del context familiar complet, avaluació social i anàlisi dels aspectes legals i les seves respectives conseqüències. Els treballadors/es socials afron-

ten *amb una gran solitud* una problemàtica en la qual haurien d'intervenir quatre disciplines (mèdica, psicològica, social i jurídica), i això genera un sentiment d'impotència i desesperació. Aquesta va ser una aportació reiterada i molt rellevant dels professionals.

6. Implicacions legals

Conèixer la normativa existent obre les possibilitats d'actuació jurídica. En general hi ha un desconeixement de les lleis per part de les persones grans i per part dels professionals.

6.1. Dret civil

• *Incapacitació judicial.* Mesura de protecció que emet un jutge. Comporta el fet que la manca de capacitat sigui suplida per institucions tutelars que tinguin cura de la guarda i protecció de la persona i els seus béns, a través de la tutela (persona i béns), la curatela (béns) i el defensor judicial (protecció provisional). Hi ha una manca d'agilitat del procés d'incapacitació judicial i també en ocasions s'observa un incompliment de les funcions del tutor o tutora. Recurs emprat en les diverses situacions estudiades.

“Un dels fills va acceptar ésser el tutor del germà, però just després d'haver acceptat no va anar a veure la mare ni el germà. Tots dos han necessitat atenció mèdica urgent i mai no s'ha presentat el tutor ni s'hi ha interessat.”

• *Pensions alimentàries.* Codi de família, Llei 9/1998, de 15 de juliol: comprèn el manteniment, l'habitatge, el vestit, l'assistència mèdica i les despeses funeràries de la per-

sona alimentada. No s'ha esmentat en cap dels casos de maltractament de l'estudi.

• *Autotutela.* Mesura preventiva que s'utilitza per determinar prèviament qui ha de prendre les decisions nomenant el tutor o tutora desitjat i les condicions de la tutoria. No s'ha esmentat en cap dels casos de maltractament de l'estudi.

• *Document de voluntats anticipades.* És preventiu i implica la vessant sanitària quant a tractaments que es vol rebre o no. No s'ha esmentat en cap dels casos de maltractament de l'estudi.

• *Llei de situacions d'ajuda mútua,* 19/1998, de 28 de desembre, i *Llei d'acolliment de persones grans,* 22/2000, de 29 de desembre. Poden ajudar les víctimes de maltractament allunyant-les de les persones agressores, evitant la solitud, obren el cercle de violència a la participació d'altres elements i poden evitar la institucionalització. Recursos no utilitzats en les situacions estudiades.

6.2. Dret penal

De manera genèrica es donen delictes o faltes com lesions, vexacions, abandonament i delictes de caire patrimonial, entre d'altres que apareixen en els casos estudiats. A continuació esmentem els articles del codi penal i el seu contingut en relació amb l'estudi.

Article 153: la violència física o psíquica en l'àmbit domèstic.

Articles 618, 229 i 25: l'abandonament de persones incapacitades.

Article 619: el fet de no donar assistència o auxili a una persona gran.

Article 224: la inducció a abandonar el domicili familiar.

Article 232: la utilització de la persona gran per pidolar.

Article 226: l'incompliment dels deures legals d'assistència a la tutela.

6.3. Dret administratiu

- *La Llei de serveis socials. Decrets de regulació i normatives específiques.*

Aquests documents expliciten els drets i deures de les persones usuàries dels serveis socials que configuren el Sistema Català de Serveis Socials. Entre d'altres, cal mencionar l'article 7 del Decret d'ordenació dels serveis socials, on queda explicitada la voluntarietat d'ingressar en un centre residencial. L'article 5 del mateix document deixa constància de quins són els drets de les persones usuàries dels serveis socials, i destaquem el dret a no ser immobilitzat ni patir cap restricció física o farmacològica sense prescripció mèdica i supervisió.

“Té deliris i el renebot diu que el metge ha prescrit antipsicòtics i hipnòtics; al matí s'observa que està molt sedada.”

- *Supressió de barreres arquitectòniques i arranament dels habitatges.* S'ha utilitzat en dos dels casos analitzats.

- *Responsabilitat de les administracions* en la formació específica dels professionals en aquest tema i a oferir els recursos necessaris perquè puguin dur a terme la seva tasca, i així afavorir la qualitat de vida de la ciutadania. També, en la supervisió i la inspecció dels diferents equipaments dirigits a la gent gran a fi de garantir-ne el bon funcionament.

6.4. Dret constitucional

La Constitució espanyola de l'any 1978 és la base de tots els altres drets, però pel fet que la vulneració és constant i històri-

ca, s'enuncien els drets vulnerats, la majoria per les mateixes institucions.

Aquests són: *a)* a la dignitat; *b)* a la vida i la integritat física; *c)* a la intimitat personal; *d)* al secret de les comunicacions; *e)* a la tutela judicial efectiva; *f)* a la propietat privada; *g)* a la protecció social, econòmica i jurídica de la família; *h)* a la protecció a la salut; *i)* a un habitatge digne i adequat; *j)* a una pensió adequada; *k)* a uns serveis socials que atenguin els problemes de salut, habitatge, cultura i oci.

Exemples de vulneració dels drets dintre de la família: *“Estan molt aïllats, no es relacionen amb la família, (...) no fomenten una relació amb el seu entorn.”* *“La filla no permet entrar als altres fills i convenç la mare perquè tampoc els deixi entrar.”*

Discussió

La diferència en l'aportació de casos als dos districtes —més elevada a Sant Martí— pot ser deguda al fet que són contextos socials diferents o bé que es fa un ús distint dels serveis socials. La utilització de serveis públics és tradicionalment més elevada en barris socialment i econòmicament més deprimits, com Sant Martí respecte a Sant Gervasi, i això pot comportar una possibilitat més alta de detectar-hi casos. També, la mateixa decisió dels professionals d'incloure o no els seus casos en l'estudi pot no haver estat igual segons el barri. Tot i que el contingut de la recerca interessa i alhora preocupa molt els professionals, hi ha una percepció general entre tots ells d'un excés de tasca i responsabilitat, i això fa que la participació en l'estudi es consi-

deri interessant però alhora hi tinguin reticències; preocupa mantenir la confidencialitat, no solament sobre les persones objecte de situacions de maltractament, sinó també en la identificació dels mateixos professionals.

L'estudi analitza conjuntament les sospites de maltractament i els casos confirmats. Es considera sospita quan apareixen alguns indicadors, encara que manqui treball per estar segurs de l'existència de tota la relació de fets que configura el maltractament. Moltes vegades no es disposa d'experiència ni de recursos per confirmar la sospita (això queda molt clar en l'abús econòmic).

Les víctimes són majoritàriament dones molt grans i vulnerables (dependents) per a tots els tipus de maltractament. Per tipologies, l'abús físic i psicològic afecta més les dones i la negligència afecta més els homes. Aquest fet es podria entendre dins un marc conceptual en què els homes podrien fer servir més el poder físic i les dones maltractarien deixant de tenir cura.

Els tipus de maltractament més freqüent que hem trobat ha estat la negligència i l'autonegligència (aquest darrer, en l'estudi es considera un tipus però en la literatura s'inclou com a subtipus de la negligència). Aquest resultat coincideix amb el dels estudis publicats a la literatura, per la qual cosa podríem assumir que, encara que hem trobat molts menys casos dels esperats, no sembla que haguem tingut *a priori* un biaix important en la selecció dels mateixos.

Les característiques de les persones agressores són analitzades en tots els casos

excepte en els d'autonegligència. Aquests són majoritàriament familiars fills, seguit d'esposos. Els maltractaments físics s'associen més a drogodependències, trastorns mentals i dependència econòmica, mentre que la negligència s'associa més a poca preparació per tenir cura d'una persona gran malalta, la qual cosa alerta sobre la necessitat d'intervenir en l'alcoholisme i altres toxicomanies amb programes de detecció i tractament, i així millorar els programes de preparació de les persones cuidadores de gent gran dependent.

Les persones cuidadores són les agressores en la meitat dels casos. La cura d'una persona gran dependent produeix un desgast que condueix a la seva claudicació o afectació emocional. La manca de preparació, suport i estímuls o reconeixement de la tasca de cura, fa que les persones cuidadores s'esgotin amb el pas del temps. D'altra banda, l'existència de persones amb problemes greus de salut mental que exerceixen de cuidadors comporta una situació de risc sobre la qual cal intervenir per prevenir el maltractament.

Els professionals que estan implicats en l'abordatge del maltractament no han rebut una formació específica sobre el tema. Cal disposar de coneixement teòric sobre les tipologies i els indicadors, així com una sensibilització per implicar tots els professionals en una sola estratègia de treball.

Els recursos socials existents són molt variats, però l'accés és deficient i no arriben a les persones grans o bé hi arriben amb lentitud. És necessari millorar la disponibilitat per optimitzar els recursos que ja es tenen i també crear-ne de nous.

A l'estudi s'observa un nombre important de delictes i faltes però poques denúncies, cap reclamació de la llei d'aliments i cap cas de demanda de reclamació per danys i prejudicis pels maltractaments rebuts. L'explicació pot estar en la complexitat de les relacions humanes i sobretot familiars. La necessitat que la víctima i la persona agressora convisquin fins que no hi ha una resolució legal —que comporta sovint una espera perllongada— pot frenar la denúncia, i també les conseqüències que pot portar la resolució, que en molts casos són la institucionalització de la víctima. També les conseqüències legals que recauen en la persona agressora, amb l'estigmatització que suposa complir una pena o una sanció per un delicte, quan es tracta d'un fill o filla o un parent. Però també pot ser deguda als trets culturals característics de la nostra societat, que no acostuma a resoldre els seus conflictes en els tribunals, o al desconeixement que té la gent gran dels seus propis drets.

L'estudi tracta d'aportar llum als significats de les vivències i valors de les persones grans, de les famílies, els professionals i la societat on es produeix el maltractament, però la validesa dels resultats vindrà donada a mesura que es vagi coneixent millor la realitat dels maltractaments en tots els contextos.

Limitacions de l'estudi

La recollida dels casos, que s'ha dut a terme a través dels professionals que han col·laborat en l'estudi i que han estat els responsables del seu seguiment des dels

seus centres de treball, pot haver comportat algun biaix d'informació.

Malgrat que hem intentat incloure en l'estudi tots els professionals i les fonts d'informació que treballen en els districtes estudiats, no tothom ha volgut o ha pogut participar-hi. Aquests factors esmentats limiten la possibilitat d'estimar prevalències i incidències poblacionals.

L'anàlisi qualitativa s'ha basat en les descripcions escrites pels professionals i en molts casos no s'ha obtingut un material d'anàlisi descriptiva exhaustiu. El qüestionari forma part dels fulls de recollida de dades quantitatives, està situat al final i consta de cinc apartats. El fet de recopilar tanta informació n'ha fet perdre a l'apartat descriptiu, per tant, algunes observacions qualitatives es fonamenten en els comentaris de les sessions de formació i en la base teòrica del personal expert, així com en els resultats quantitius.

Conclusions

1. Les víctimes de maltractament que es donen en els casos presentats al Districte de Sant Martí i al barri de Sant Gervasi de Cassoles són dones en un 75%, de 79 anys d'edat de mitjana, vídues, que tenen residència fixa, viuen amb la família en un domicili propi i presenten dependència i fragilitat.

2. El tipus de maltractament confirmat més freqüent és la negligència, seguit de l'autonegligència i el maltractament psicològic. Si considerem també les sospites, l'autonegligència passa a ser la tipologia més freqüent.

3. Tenen un cuidador definit el 55% de les víctimes, que és la parella o el fill o filla en la gran majoria dels casos. El 51% de les víctimes són maltractades per la persona que les cuida habitualment.

4. Les persones agressores que són perpetradores del maltractament sovint pateixen trastorns mentals o tenen poca preparació per tenir cura d'una persona dependent.

5. Quant a l'actuació dels professionals, s'observa una manca d'estratègia d'intervenció interdisciplinària.

6. S'observa una infrautilització del ventall de recursos existents, tant socio-sanitaris com legals. 🔑

Bibliografia

BENNET, G.; KINGSTON, P. *Elder abuse. Concepts, theories and interventions*. Londres: Chapman and Hall, 1993

CORSI, J. *Violencia familiar. Una mirada interdisciplinaria sobre un grave problema social*. Buenos Aires: Paidós, 1997

DECALEMER, P.; GLENDENNING, F. *El maltrato a las personas mayores*. Barcelona: Paidós Trabajo Social núm. 8, 2000

HUGONOT, R. *La vieillesse maltraitée*. París: Dunod, 1998

NACIONES UNIDAS. CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL. *El maltrato de las personas de edad: reconocer y responder el maltrato de las personas de edad en un contexto mundial*. Informe del secretario general. Nueva York, 2002

NACIONES UNIDAS. *Plan de Acción Internacional sobre el envejecimiento*. Madrid, 2002

QUINN, M.J.; TOMITA, S.K. *Elder abuse and neglect: causes, diagnosis, and intervention strategies*. Nueva York: Springer Publishing Co., 1997 (2ª ed.)

ARAVANIS, S.H.; ADELMAN, R.D.; BRECKMAN, R.; FULMER, T.T.; HOLDER E.; LACHS, M. et al. «Diagnosis and treatment guidelines on elder abuse and neglect». *Arch Fam Med*, núm. 2 (1993), p. 371-388

BAZO, M.T. «Negligencia y malos tratos a las personas mayores en España». *Revista Española de Geriatría y Gerontología*, núm. 36 (1) (2001), p. 8-14

BRADIEY, M. «Elder abuse». *British Medical Journal*, núm. 313 (1996), p. 548-550

CABALLERO, J.C.; REMOLAR, M.I. «Consideraciones sobre el maltrato al anciano». *Rev Mult Gerontol*, núm. 10 (3) (2000), p. 177-188

CANADIAN TASK FORCE ON THE PERIODIC HEALTH EXAMINATION. «Periodic health examination, 1994 update: 4. Secondary prevention of elder abuse and mistreatment». *Canadian Medical Association Journal*, núm. 151 (1994), p. 1413-1420.

CONSEIL DE L'EUROPE. «La violence envers les personnes âgées. Rapport établi par le Grup d'étude sur la violence envers les personnes âgées». Estrasburg, 1992

COUNCIL ON SCIENTIFIC AFFAIRS, AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION. «Elder abuse and neglect». *JAMA* núm. 257 (7) (1987), p. 966-971

CRAIG, F.; THOMPSON, F.; ATKINS, D.; PATTERSON, C.; MACMILLAN, H.I.; MACMILLAN, Jh.; OFFORD, DR. «Violencia familiar». A: US Preventive Services Task Force, ed. *Guía de medicina clínica preventiva. Recomendaciones del PAPPs (ed. esp.)*. Barcelona: Medical Trends, 1998

DECLARACIÓN DE ALMERÍA. «Panel multidisciplinario de expertos del país y ancianos». *Bioética y ciencias de la salud*, núm. 1 (2) (1996), p. 56-57

GIURANI, F.; HASAN, M. «Abuse in elderly people: the Granny Battering revisited». *Archives of Gerontology and Geriatrics*, núm. 31 (3) (2000), p. 215-220.

KESSEL, H.; MARIÑ, N.; MATURANA, N.; CASTAÑEDA, L.; PAGEO, M.; LARRIÓN, J.L. «Primera Conferencia Nacional de Consenso sobre el anciano maltratado». *Revista Española de Geriatría y Gerontología*, núm. 31 (6) (1996), p. 367-372

LACHS, M.S.; WILLIAMS, C.; O'BRIEN, S.; PILLEMER, K. «Charlson Me. The Mortality of elder mistreatment». *JAMA* núm. 280: 5 (1998), p. 428-432

LACHS, M.S.; PILLEMER, K. «Abuse and neglect of elderly persons». *N Engl J Med* núm. 332 (1995), p. 437-443

MCREADIE, C.; BENNETT, J.G.; TINKER, A. *General practitioner's knowledge and experience of the abuse of older people in the community: report of an exploratory research study in the inner-London borough of Tower Hamlets*. *British Journal of General Practice* (1998) núm. 48, p. 1687-1688

MOLINA HERNÁNDEZ, M.P.; GARCÍA ROA, M. «Programa de actuación del trabajador social en situaciones de riesgo de maltrato». *Revista de Trabajo Social y Salud*, núm. 37. Saragossa, 2000
MORILLAS FERNANDEZ, D. «Malos tratos a personas mayores: otra forma de violencia». *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, 2000

NEALE, A.V.; HWALEK, M.; SENSTOCK, M.C.; STAHL, C. «Validation of the Hwalek-Sengstok Elder Abuse Screening Test». *J Appl Gerontology*, núm. 10 (4) (1991), p. 406-418

OGG, J.; BENNETT, G.C.J. «Elder abuse in Britain». *BMJ*. núm. 305 (1992), p. 998-999

PILLEMER, K.; FINKELHOR, D. «The prevalence of elder abuse: a random sample survey». *Gerontologist*, núm. 28 (1988), p. 51-57

PODNIIECKS, E. «National Survey on Abuse on the Elderly in Canada». *J Elder Abuse Neglect*, núm. 4 (1992), p. 5-58.

REIS, M.; NAHMIASH, D. «Validation of the Indicators of Abuse (IOA) Screen». *The Gerontologist*, núm. 38 (1998), p. 471-480

RUIZ, A.; COMA, M.; BONCOMPTE, P.; ALTET, J.; PORTA, N.; DUASO, P.; POSTIGO, P. «El médico de familia y el síndrome de los malos tratos a ancianos». *Atención Primaria*, núm. 26 (9) (2000), p. 641-646

TABUEÑA, C.M. «Activitats preventives per a la gent gran» a *Llibre blanc. Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Seguretat Social*. Barcelona, 1999

TABUEÑA, C.M. «Consejo para la prevención de los malos tratos y abusos en las personas mayores». *Medicina Clínica*, núm.116 (1) (2001), p. 137-139

TABUEÑA, C.M. «El maltrato en el anciano: un punto de vista interdisciplinario». *Servicios sociales y política social*. 57. Madrid: Consejo General de Colegios Oficiales de Diplomados en Trabajo Social (2002), p.103-117

WOLF, R.; Special Research Review Section. Risk Assessment Instruments, NCEA Newsletter. Setembre de 2000. <http://www.elderabusecenter.org/> (consulta: març de 2002).

Pàgines web

National Clearinghouse on Family Violence. Health Canada: <http://www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence>

Organització Mundial de la Salut (OMS), Campanya Mundial de Prevenció de la Violència: <http://www.who.int/violence>

The National Center on Elder Abuse (NCEA), American Public Welfare Association (NCEA) 1996: <http://www.elderabusecenter.org/>

The National Elder Abuse Incidence Study. Final Report: <http://www.aoa.gov/naiic>

ELS RECURSOS D'ALIMENTACIÓ A LA CIUTAT DE BARCELONA

Monografies

ENRIC SAMPERE. Projectes i Gestió de Serveis Socials (PROGRESS)

Els recursos d'alimentació davant d'un present i un futur de canvi

Fins fa relativament pocs anys els principals usuaris i usuàries dels recursos d'alimentació eren persones que vivien soles. Moltes d'elles no disposaven d'un habitatge i estaven en edat laboral però amb poques possibilitats d'inserció social. Certament, també hi havia altres grups de persones que rebien recursos molt concrets, però el volum més important de recursos d'alimentació es dirigia a les persones sense sostre.

Darrerament, però, l'estructura socio-demogràfica de la població ha canviat i s'han anat consolidant tres fenòmens:

- l'arribada de població immigrada procedent de països subdesenvolupats o en vies de desenvolupament;
- l'envelliment creixent de la població, i
- l'increment de la natalitat i, per tant, de famílies amb persones menors a càrrec.

Això ha fet replantejar no només l'existència i el funcionament dels recursos d'alimentació, sinó també les polítiques que cal seguir respecte a la població que necessita o sol·licita ajuda en la provisió continuada d'aliments. En aquest entorn, el Sector de Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona va promoure l'any 2002 una investigació que, a més de destacar els aspectes descriptius més rellevants, aportés elements que fessin possible una previsió de l'evolució futura en relació amb l'ús dels recursos d'alimentació a la ciutat

Aspectes metodològics

Les dades en què es fonamentà l'anàlisi s'obtingueren mitjançant diversos treballs de camp. La pluralitat de fonts responia d'una banda a interessos metodològics però també a uns principis de participació i de consulta a les diverses parts implicades.

El primer treball de camp tenia per població objecte d'investigació els directors i directores dels centres de serveis socials, que manifestaren les seves opinions sobre la situació actual dels recursos d'alimentació i les expectatives d'evolució.

Aquest treball de camp es complementà amb una explotació específica de les dades emmagatzemades en el programa informàtic de gestió de l'atenció primària als centres de serveis socials. Això comportà l'anàlisi de pràcticament 6.000 expedients individuals en què constava l'ús, en diversos graus, de recursos d'alimentació. Finalment, les dades provinents de l'Ajuntament es complementaren amb les referides a l'ús dels menjadors socials de titularitat municipal.

El segon treball de camp tingué per base 225 entitats que gestionaven recursos específics d'alimentació, és a dir menjadors i distribució de lots i bosses. Per cada un d'aquests dos recursos es realitzà un treball de camp que registrà la col·laboració de 29 menjadors i 81 centres de distribució de lots i bosses.

Cal agrair especialment a la Creu Roja i a la Fundació Banc d'Aliments l'ajuda que ens prestaren en la confecció del registre d'entitats i recursos

La presència històrica del voluntariat

L'estructura dels sistemes de protecció social actual dona per fet que l'accés a l'alimentació és universal, i que les prestacions socials es poden orientar cap a objectius més ambiciosos: educació, treball, habitatge, salut, polítiques de manteniment d'ingressos, serveis socials, etc. En aquest context, la manca d'aliments no es concep com un problema social, sinó com una circumstància que afecta persones i col·lectius molt concrets.

L'ajuda més o menys organitzada de grups a individus que necessiten aliments no és un fenomen recent, ans al contrari. Bona part de les entitats que actualment operen dins el sector, o d'altres amb les quals mantenen relacions de dependència, tenen una llarga experiència en el subministrament de lots i bosses d'aliments a població sense recursos i, en menor mesura, en la gestió de menjadors socials.

La base de les activitats sobre les quals se sustenta aquesta distribució està formada per un voluntariat absolutament convençut que "mentre hi hagi persones que passin gana, llençar el menjar és immoral".

Aquestes autoexigències morals, i en molts casos també religioses, actuen com l'autèntic motor de la majoria d'entitats, i per tant dels recursos del sector. Més de la meitat de les entitats són directament organitzacions religioses, tant si es tracta de parròquies, grups autònoms dins l'estructura de la parròquia, o de congregacions i ordes religiosos i altres organitzacions dependents en diversos graus de l'Església catòlica en la majoria de casos.

En síntesi, creiem que el repte principal que han d'abordar les administracions públiques en aquest futur de canvis ja present és precisament el d'integrar la tradició de les entitats que operen en el sector, d'una banda, i els canvis socials i demogràfics que estan fent variar el perfil de les persones ateses de l'altra, en el marc d'un model que garanteixi l'atenció a les necessitats d'alimentació més bàsiques de determinats col·lectius poblacionals sense que això contribueixi a potenciar elements de desresponsabilització en la recerca de l'autonomia personal.

L'especificitat i la temporalitat dels recursos

Els recursos d'alimentació estan concebuts bàsicament com un servei transitori que facilita l'accés a l'alimentació a persones i grups de població que, per la seva situació social i econòmica, tenen dificultats greus per accedir a una alimentació mínimament adequada.

Aquesta pretesa temporalitat pot ser modulada per factors relacionats amb l'autonomia física del subjecte. Així, per exemple, els serveis residencials, tant per a gent gran com per a persones sense sostre, inclouen a més d'allotjament i diversos serveis socials, sanitaris i educatius, la satisfacció de necessitats bàsiques i, dins d'elles, l'alimentació.

Hi ha, doncs, un grup de persones que utilitzen serveis d'alimentació però no de manera específica ni amb caràcter provisional, sinó com a conseqüència d'un pla d'atenció més integral del qual l'alimenta-

ció és una part principal. En definitiva, els col·lectius poblacionals a qui s'adrecen els recursos d'alimentació estudiats els fan servir, en principi, en el marc d'una ajuda temporal a l'espera que la seva situació social i econòmica millori o de la derivació a un recurs més estable on sigui possible treballar altres necessitats. En conseqüència, dos són els serveis d'alimentació estudiats específicament: els menjadors socials i la distribució de lots i bosses.

L'adequació dels recursos al perfil de les necessitats

L'increment de les demandes i les situacions de necessitat els darrers anys ha portat que s'hagi atribuït recursos a persones que potser n'haurien d'utilitzar d'altres de més idonis, possiblement que abastessin aspectes socials i econòmics mitjançant un tractament integral de cadascuna de les situacions.

S'ha tractat d'identificar la funció de cada recurs, i per tant el públic a qui va dirigit. En aquest sentit es considera oportú constatar les associacions següents:

- *Menjars a domicili*: evidentment és un recurs adreçat a persones amb llar. Actualment el gruix dels usuaris i usuàries d'aquest servei són persones grans que viuen soles i que tenen assignada una prestació d'ajuda a domicili. Aquest grup representa un 80% del col·lectiu usuari d'aquest servei. La resta, molt probablement, són persones en una situació de disminució.

- *Vals de restaurant*: no hi ha consens sobre la idoneïtat d'aplicar aquest recurs sobre un grup concret. El que sí que sem-

bla clar és que no és apropiat per a les famílies. Tanmateix, com a complement dels menjars domiciliaris, sembla que es podria fer servir en el cas de persones amb dèficits funcionals, i no necessàriament hauria de ser un recurs gratuït, sinó dependent de les característiques i el nivell d'ingressos de cadascú.

- *Vals per a supermercat*: els professionals dels serveis socials creuen que és un recurs especialment indicat per a famílies, però reconeixen els inconvenients tècnics que presentaria una oferta d'aquest tipus. A més, cal anar amb molt de compte perquè una decisió d'aquest tipus no provoqui situacions o enfrontaments entre persones usuàries i no usuàries. Al nostre entendre, caldria, abans d'introduir una mesura així, arribar a un acord amb les empreses subministradores en relació amb els productes que es poden comprar, la quantitat establerta i els mecanismes de control i seguiment.

- *Menjadors socials*: tal com estan concebuts actualment només són indicats per a persones sense sostre. Tot i que s'intenta evitar la situació de transitorietat, a molts dels seus usuaris i usuàries els és difícil iniciar i assolir un procés d'inserció social basat en un treball remunerat. Cal tenir en compte que una mica menys de la meitat dels usuaris i usuàries de menjadors socials són persones amb poques o nul·les possibilitats d'inserció social (indigents de llarga trajectòria i en fases avançades de desestructuració personal, amb edats que els exclouen del mercat de treball, etc.). Per tant,ensem que és el recurs més adient per a aquestes persones mentre no hi hagi

altres possibilitats d'atenció integral dirigides a aquest col·lectiu, possibilitats que en la major part dels casos han de tenir un caràcter finalista.

No és un recurs idoni, però, per a altres col·lectius com són les persones amb bon pronòstic d'inserció social, que podrien fer-ne servir d'altres destinats a la responsabilització i al manteniment d'hàbits d'autonomia, i les famílies amb pocs recursos, ja que hi ha un gran consens en afirmar que els menjadors actuals, poblats per persones soles amb poques possibilitats d'inserció social, no són el lloc adequat per a famílies amb persones menors a càrrec.

El perfil del col·lectiu usuari de lots i bosses

Hi ha clarament dos grups destinataris de lots i bosses: les famílies i persones soles amb escassos recursos i la immigració.

Aproximadament, les famílies i persones soles que viuen en domicilis representen la meitat del col·lectiu consumidor de lots. La població immigrant i la indigent transeünt i les persones en situació de pobresa extrema representen una tercera part d'aquest col·lectiu. La resta està formada per grups diversos (exreclusos, persones discapacitades, amb malaltia crònica, drogodependències o alcoholisme) que formen part de programes específics d'atenció o de suport en serveis més amplis que tenen en la distribució de lots un servei complementari.

Podríem dir, doncs, que la distribució de lots, com a servei específic i especialitzat que té com funció principal facilitar

aliments a persones necessitades, agrupa un 85% de les persones usuàries, i que el 15% restant és un servei de suport a altres serveis especialitzats que tenen en aquest recurs una forma de satisfer la necessitat d'alimentació dels seus usuaris i usuàries.

El perfil de les persones usuàries dels menjadors

Pel que fa als usuaris i usuàries dels menjadors privats, una mica més de la meitat són famílies i persones soles, i una quarta part es població immigrada. La resta, aproximadament una tercera part, provenen d'altres serveis vinculats a les entitats que els gestionen. Els menjadors de titularitat pública i els de més capacitat sí que accepten persones derivades directament des del carrer o a través de serveis socials, però els més petits ja tenen cobertes les places amb usuaris i usuàries propis. En xifres, un 70% de les places en centres públics accepten personal des del carrer o derivat pels serveis socials; en centres privats el percentatge és tan sols del 25%.

Dit amb altres paraules, només una quarta part dels menjadors privats accepten gent directament des del carrer, però

això no vol dir que siguin menjadors socials i que deixin entrar sense restriccions per raó del perfil o de l'usuari o usuària.

Els col·lectius més necessitats

Segons els parer dels professionals dels serveis socials, les persones soles —visquin en domicilis particulars o es tracti de persones sense sostre—, les immigrants —tant individus com famílies— i la gent gran són els col·lectius més necessitats. Els recursos privats estan clarament d'acord amb el diagnòstic i hi afegeixen, en el cas de les immigrants, el qualificatiu de “sense papers”.

Així, es preguntà als recursos privats, tant de distribució de lots com de menjadors, en quina mesura pensaven que els seus usuaris i usuàries eren idonis i s'ajustaven clarament als perfils de necessitat que reclamava un recurs d'aquest tipus. Un 85% dels usuaris i usuàries dels centres de distribució de lots i aliments i un 66% dels de menjador van ser considerats idonis, és a dir, necessitaven en gran manera el recurs. Ara bé, el que era més important era la distribució segons el pronòstic d'inserció social que feien dels seus usuaris i usuàries (taula 1).

Taula 1.
Distribució de la població usuària dels recursos d'alimentació segons el pronòstic d'inserció social. Barcelona, 2004

Pronòstic	Menjadors (%)	Lots i bosses (%)
Situació de necessitat conjuntural. Bon pronòstic d'inserció social	11,4	10,8
Persones amb dificultats legals per accedir a una feina	49,9	47,4
Persones amb dèficits formatius i escasses possibilitats de treballar	13,9	22,9
Persones amb nul·les o molt poques possibilitats de treballar	24,8	18,9
Total	100,0	100,0

Les dues primeres categories tenen percentatges gairebé idèntics. La variació més rellevant és entre les persones amb escasses i nul·les possibilitats d'inserció social per la via laboral. En altres paraules: els usuaris i usuàries dels menjadors són persones en edat laboral que difícilment treballaran, ja sigui per les seves poques capacitats físiques o psíquiques, o per una situació legal que els impedeix fer-ho.

En aquest punt cal destacar que gairebé la meitat de les persones usuàries, tant de menjadors com de distribució de lots, tenen dificultats legals per treballar. Les restriccions poden venir per l'edat o — creiem que majoritàriament— per la nacionalitat. Això confirmaria que el volum de persones estrangeres sense dret a treballar podria estar darrerament en recursos específics d'alimentació, no en els que proporcionen aliments dins el marc d'un servei més ampli, i vorejarien el 50% del total.

Els proveïdors

Tot i que la tipologia de proveïdors és similar en els menjadors i en la distribució

de lots, la destinació final dels aliments és diferent, ja que en el primer cas majoritàriament seran cuinats i en el segon únicament seran redistribuïts.

Pel que fa als menjadors, més de tres quartes parts reben aliments de la Creu Roja i dues terceres parts en reben de la Fundació Banc d'Aliments. Pel que fa als centres distribuïdors, la Creu Roja en distribueix a 8 de cada 10 centres i la Fundació Banc d'Aliments, a 6 de cada 10 (taula 2).

Les distribucions són diferents a causa del pes diferent de les compres directes en el cas dels menjadors, que és aclaparadorament superior als serveis de distribució de lots i bosses. També s'observa com els principals proveïdors, la Creu Roja i la Fundació Banc d'Aliments, tenen més pes quan es tracta d'aquests darrers serveis.

Cal dir que els resultats estan ponderats com si tots els centres tinguessin el mateix nombre de places. En aquest sentit, s'ha d'advertir que en el centre privat que té un nombre de places més elevat, el volum de compres directes arriba al 90%, per la qual cosa el percentatge del 55% de

compres directes als menjadors socials privats cal considerar-lo com una hipòtesi mínima.

En canvi, en la distribució de lots la presència de les donacions és molt més important, i la Creu Roja en primer lloc i la Fundació Banc d'Aliments en segona instància es confirmen com els dos principals distribuïdors d'aliments als recursos.

Persones beneficiàries: aspectes quantitius

En aquest punt exposem un resum de dades i estimacions que cal retenir, que resumeixen alguns aspectes quantitius de la investigació.

Taula 3.
Estimació de les persones beneficiàries en centres privats de recursos d'alimentació generals i específics a la ciutat de Barcelona

	Freqüència
Persones beneficiàries de Creu Roja que reben aliments del Fons Social Europeu	49.765
Persones usuàries del Banc d'Aliments que no són comunes a Creu Roja	10.800
Total	60.565

Les persones beneficiàries a les quals al·ludeixen les taules 3 i 4 són molt heterogènies en relació amb la quantitat d'aliments que reben. Amb la informació disponible resulta pràcticament impossible determinar la quantitat i el tipus d'aliments percebuts en un any per cada individu, i en conseqüència deduir-ne el valor. Tanma-

Taula 2.
Distribució dels aliments utilitzats als recursos segons l'origen de la donació o compra. Barcelona, 2004

Origen	Menjadors (%)	Lots i bosses (%)
Creu Roja	18	56
Fundació Banc d'Aliments	15	28
Donacions d'empreses d'alimentació	4	2
Donacions d'altres empreses	1	1
Donacions de particulars	7	7
Compres directes a proveïdors	55	2
Altres i no consta	0	4
Total	100	100

teix, sí que es poden establir algunes orientacions.

La distribució dels aliments del Fons Social Europeu que realitza la Creu Roja s'efectua dues vegades a l'any. Això no significa necessàriament que la població receptora rebi dos cops l'any els lots, ja que bona part dels centres repartidors tenen magatzem i poden repartir de manera esglaonada aquests productes.

En tot cas, sembla molt clar que aquests lots, per al conjunt de les persones beneficiàries, representen una part petita del conjunt dels aliments que consumeixen, i que en cap mesura depenen de la seva distribució.

Taula 4.
Estimació de la població beneficiària de recursos d'alimentació específics a la ciutat de Barcelona

	Freqüència
Persones beneficiàries que reben aliments del Fons Social Europeu en lots i bosses	29.670
Persones usuàries de menjadors d'entitats	9.976
Persones usuàries de serveis socials municipals a qui s'ha atorgat alguns recursos d'alimentació	6.949
Persones usuàries de menjadors socials (Navas, Paral·lel i Terrasetta (no inclosos en la categoria anterior)	5.341
Total	51.936

Pel que fa als menjadors la consideració és diferent. La població usuària de menjadors és molt més regular i quotidiana que la de lots i bosses. L'assistència al menjador per part d'una persona usuària

és molt més continuada i prou duradora i regular com per assegurar la seva vinculació al recurs, i més en els casos de pronòstic d'inserció social desfavorable.

Finalment, queda per dilucidar si les categories anteriors es poden sumar. En principi no hi ha cap element legal o tècnic que impedeixi que una persona usuària de menjador rebi lots o bosses. Tanmateix, no creiem que això sigui freqüent. Així, les dades anteriors cal interpretar-les com una hipòtesi màxima del nombre de persones que reben en un any algun tipus de prestació relacionada amb l'alimentació, ja sigui a través dels serveis socials municipals o a través dels aliments distribuïts per la Creu Roja i la Fundació Banc d'Aliments.

Aspectes crítics i propostes de millora

Sobre els aspectes que cal millorar en relació amb els recursos d'alimentació, enumerarem algunes de les qüestions que els operadors del sistema, ja es tracti de professionals, entitats o persones usuàries, mencionen de manera més recurrent.

• *Forma de seguiment*

En aquest sentit cal diferenciar els recursos específics d'alimentació de la resta de recursos. En tot cas, no sembla que els mecanismes de seguiment actuals siguin els més precisos i adequats entre els possibles. Hi ha un cert consens en el fet que el seguiment no acaba de funcionar, i el dissens arriba quan es fixen les responsabilitats. La motivació del seguiment depèn de la sensibilitat del sistema a acceptar can-

vis en la situació de les persones usuàries. Recordem que aproximadament una de cada deu persones usuàries té un bon pronòstic d'inserció; en aquests casos la manca de seguiment té una responsabilitat crítica. En la resta, l'espai del seguiment confirma la situació de l'usuari o usuària i la manca d'alternatives de recursos disponibles.

Sembla clar, doncs, que el caràcter transitori dels serveis analitzats no és tal, i que d'això es desprèn una relaxació en les formes de control i seguiment dels diversos processos d'inserció per la dificultat d'integrar les persones, bé a causa d'una situació legal determinada que els impedeix treballar, bé a causa d'una situació personal límit que fa del subjecte d'atenció una persona dependent en gran part dels àmbits del funcionament quotidià.

• *Qualitat dels aliments*

Cal més varietat en l'oferta d'aliments, tant pel que fa als menjadors com als lots i bosses. Específicament es demana la distribució d'aliments frescos.

També s'han de fer esforços per evitar la distribució de menjar caducat. Aquesta és una de les queixes més freqüents de les persones usuàries dels serveis socials als professionals de referència quan fan el seguiment de la utilització que es fa del servei de distribució de bosses i lots.

• *Col·lectius poblacionals*

Es confirma la presència creixent de persones immigrades en els recursos d'alimentació, especialment de persones sense papers. Aquesta població, per les seves característiques específiques, i especialment per les dificultats que tenen per obte-

nir una ocupació que faciliti la seva inserció social, crea dubtes i situacions equívokes sobre quins han de ser els mecanismes d'atenció òptims i l'ús correcte dels recursos existents.

També s'observa una manca de recursos d'alimentació, i especialment de menjadors adreçats a famílies —és a dir, a persones adultes amb menors a càrrec—. Els menjadors actuals, ocupats en bona part per població indigent i persones amb difícil pronòstic d'inserció social, no són el lloc idoni per a les famílies. Es demana la creació d'espais alternatius dins dels menjadors per a aquestes famílies, menjadors específics o recursos alternatius.

- *Informació a professionals*

En el sector dels recursos d'alimentació hi ha una gran presència de petites iniciatives amb diversos nivells de formalització i de prestació de serveis.

En aquest context, es fa necessari posar a disposició dels professionals els recursos disponibles a cada territori de la

ciutat i les prestacions que ofereix, així com la població a qui va adreçada. Caldrà, però, organitzar un banc de dades i actualitzar-lo per preveure les modificacions i canvis que es produeixen, ja que les iniciatives de caràcter privat es caracteritzen en general per ser poc estables.

- *Formació i suport tecnològic*

La presència majoritària de voluntariat en aquest sector facilita moltes de les tasques de suport i atenció de les necessitats bàsiques, i es complementa d'aquesta manera el treball que desenvolupen els diferents professionals de l'atenció primària i els serveis especialitzats. Tanmateix, aquesta presència de voluntariat dificulta la coordinació, la coherència administrativa i la utilització d'un llenguatge comú, i fa difícil la comunicació i l'establiment d'unes línies d'acció comunes i homogènies.

Per tal d'unificar el sistema és necessari invertir en processos de formació dels professionals i sobretot, dels voluntaris

d'aquests sectors, així com promoure la utilització de sistemes de registre de la informació compatibles amb els que hi ha en l'àmbit municipal. La compatibilitat dels registres és clau per analitzar l'evolució dels perfils de població, els graus de necessitat, pronosticar demandes i necessitats i dissenyar accions futures.

- *La coordinació entre recursos i serveis socials*

Totes les instàncies coincideixen a afirmar que la coordinació entre els serveis socials i els recursos és deficitària. Cal procedimentar la relació entre ambdues instàncies per assegurar la qualitat de la intervenció i millorar els mecanismes de seguiment dels usuaris i usuàries dels recursos. En aquest sentit, cal promoure línies estratègiques d'intervenció comunes i mecanismes de registre compatibles. És a dir, cal decidir la forma de seguiment en funció del pronòstic i de les característiques de cada cas.

EL PERFIL DE LA POBLACIÓ BENEFICIÀRIA DEL PROGRAMA INTERDEPARTAMENTAL DE LA RENDA MÍNIMA D'INSERCIÓ (PIRMI)

ALBERT SALES I CAMPOS. Politòleg. Innovació en Polítiques Socials (IPS)

Monografies

Introducció

Aquest article exposa els resultats d'un treball d'investigació que es va dur a terme en el marc de l'elaboració de l'*Informe sobre la pobresa i l'exclusió a la ciutat de Barcelona*, realitzat l'any 2003 en el marc del Pla de recerca del Sector de Serveis Personals.¹ A continuació es dibuixa el perfil de les llars beneficiàries del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció (PIRMI) a la ciutat de Barcelona, a partir de l'anàlisi de la informació recollida a la base de dades que gestiona la Generalitat de Catalunya.

El Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció (PIRMI) proporciona una prestació econòmica a les llars que demostrin no rebre ingressos suficients fruit del treball, rendes, o altres prestacions. La finalitat del programa és que les persones ateses puguin assolir la plena autonomia personal, familiar, econòmica i social. Aquesta renda mínima es converteix en l'última garantia d'ingressos per a la subsistència de les famílies que la reben. L'estudi del perfil de les persones titulars dels expedients i de les llars incloses en el programa servirà per fer una aproximació a la realitat d'aquestes famílies, i als processos d'exclusió associats a la pobresa econòmica en els quals es puguin trobar immerses, tot valorant l'impacte de les variables edat, sexe, nacionalitat i tipologia de la llar en la probabilitat de caure en la situació d'escassetat de recursos i d'exclusió que dona accés al programa.

L'anàlisi de les dades recollides en els expedients també ha estat útil per dur a ter-

me una breu valoració de la cronificació de la situació d'exclusió entre les persones beneficiàries del programa i de les problemàtiques associades que es detecten, de les quals deixa constància el personal professional que realitza l'atenció des dels serveis socials a l'hora de tramitar els expedients.

Al darrer apartat s'introdueix la dimensió territorial i s'entra a analitzar les diferències entre els expedients i les llars perceptores en els diferents districtes, tenint present la diferent naturalesa i intensitat que prenen els fenòmens de la pobresa i l'exclusió en les diverses zones de la ciutat. La visió territorial queda completada per l'apartat en què es reproduïx l'esquema d'anàlisi de les variables edat, sexe, nacionalitat i tipologia de la llar per a cadascun dels deu districtes.

Cal assenyalar, malgrat tot, que el potencial explicatiu de la pobresa a partir del PIRMI té certes limitacions. En primer lloc, no totes les persones en situació d'exclusió accedeixen a la prestació. Òbviament, hi ha ciutadans i ciutadanes que reben ingressos d'altres fonts i també es troben en situació de pobresa. A més, cal estar empadronat a la ciutat per accedir-hi i constatar dins dels registres com a titular d'un expedient a Barcelona. Per tant, una part important de la ciutadania estrangera en situació de precarietat no hi accedeix. I, finalment, l'acció de l'Administració també pot interferir en l'evolució tant de l'oferta com de la demanda de la renda mínima.

Aquesta interferència es deixa entreveure si relacionem l'evolució de l'atur, les demandes d'inclusió en el programa i les denegacions. Com sembla lògic, l'evolució de l'atur i l'evolució de les demandes de renda mínima van íntimament lligades. El coeficient de correlació entre l'evolució de l'atur i el nombre d'expedients atesos entre 1994 i 2002 a Barcelona és de 0,8. Això demostra que l'atur i l'absència d'ingressos evolucionen a la par.

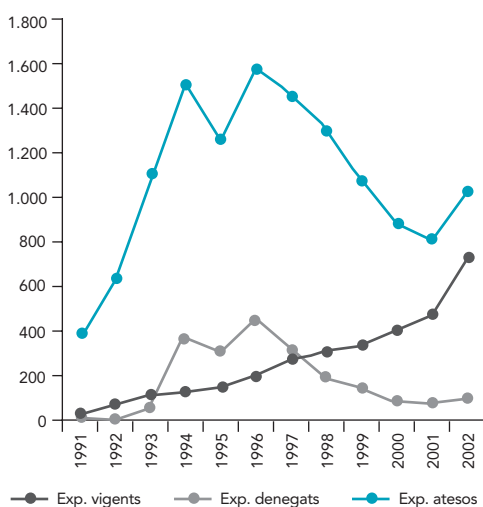
El que és més remarcable és que succeeix el mateix en l'evolució dels expedients denegats. Les denegacions són més altes quan creix l'atur, per tant la demanda de prestacions també és més alta. Així, el coeficient de correlació entre l'evolució dels expedients denegats i l'atur registrat a Barcelona entre 1994 i 2002 també és de 0,8.

Cal advertir també que els resultats que s'exposen a continuació procedeixen de l'estudi dels expedients tramitats pels centres de serveis socials d'atenció primària municipals. Així doncs, hi mancarien les dades procedents d'aquells expedients que tramiten altres entitats, que s'estimen en un 10 % del total (gràfics 1 i 2).

Tot i aquestes limitacions farem servir els registres del PIRMI per aproximar-nos a diversos fenòmens i relacionar-los amb la pobresa i l'exclusió. Així doncs, entrarem en l'anàlisi de les diferents variables que influeixen en el risc de caure en una situació de pobresa extrema que doni accés al Programa de renda mínima. Tractarem les variables d'edat i gènere, la tipologia de les llars, la nacionalitat i la distribució territorial, i en un altre pla farem una breu apro-

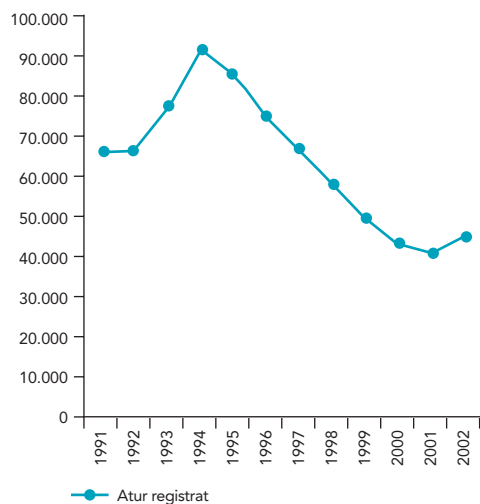
¹ *Informe sobre la pobresa i l'exclusió a la ciutat de Barcelona*, realitzat per Sebastià Sarasa i Albert Sales. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament del Sector de Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona, 2003.

Gràfic 1.
Evolució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Barcelona, 1991-2001

Font: Elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Gràfic 2.
Evolució de l'atur registrat. Barcelona, 1991-2001

ximació a les problemàtiques identificades en les llars perceptores i a la cronificació de la pobresa

Anàlisi de les principals variables del perfil

L'edat i el sexe

El 62,44 % de les persones titulars dels expedients del PIRMI són dones. La feminització de la pobresa és, doncs, un fenomen més que evident a la ciutat de Barcelona. En totes les franges d'edat les llars encapçalades per dones tenen més probabilitat de trobar-se en una situació de pobresa que els doni dret a accedir a aquest programa.

Val a dir que el grau d'importància de la feminització no és igual en totes les franges etàries. És en les cohorts més joves en les quals les dones es troben en una situació més desfavorable respecte als homes. Així doncs, en la franja de fins a 25 anys més del 90 % de la titularitat correspon a dones, i en la que va dels 26 als 35 les dones representen un 79 %.

És a partir de la franja anterior a la jubilació (de 46 a 59 anys) que la quantitat d'homes titulars d'expedients s'apropa a l'equiparació amb el nombre de dones, i només per a la població més gran de 60 anys s'arriba a una relativa igualtat (taula 1).

Ateses aquestes diferències, cal esperar que la distribució per edats de les persones titulars de la renda mínima d'inserció sigui diferent en funció del sexe. Així, mentre que gairebé la meitat dels homes titulars dels expedients es concentren en

la cohort anterior a l'edat de jubilació (de 46 a 60 anys), les dones es reparteixen més per totes les franges. Tot i que la freqüència més alta (32 %) se situa entre els 46 i els 59 anys, les freqüències en les cohorts més joves són força més importants que entre els homes. Així doncs, la pobresa entre les dones està molt menys lligada a la l'edat que entre els homes (taula 2).

Taula 1.
Distribució de la població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons el sexe per grups d'edat. Barcelona, 2002

Edats	Homes (%)	Dones (%)	Total
De 0 a 25 anys	9,23	90,77	100
De 26 a 35 anys	21,19	78,81	100
De 36 a 45 anys	34,46	65,54	100
De 46 a 59 anys	45,27	54,73	100
De 60 anys i més	49,41	50,59	100
Total	37,56	62,44	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 2.
Distribució de la població titular d'expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons grups d'edat per sexe. Barcelona, 2002

Edats	Homes (%)	Dones (%)
De 0 a 25 anys	1,01	5,94
De 26 a 35 anys	9,55	21,36
De 36 a 45 anys	23,95	27,41
De 46 a 59 anys	44,47	32,34
De 60 anys i més	21,02	12,95
Total	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

La tipologia de les llars

Malgrat que el nombre mitjà de membres que hi ha a les llars beneficiàries del PIRMI és de dues persones, gairebé la meitat de les llars perceptores són unipersonals (un 46,9 %). No obstant això, les llars monoparentals són les que tenen més probabilitat de trobar-se en situació de rebre la prestació del PIRMI. Un 11,61 % del total de les llars monoparentals de Barcelona són beneficiàries d'una renda mínima, i es col·loquen en una situació de risc molt més gran que qualsevol altre tipus de llar, ja que només un 0,55 % del total de les llars barcelonines reben la prestació del PIRMI i tan sols un 0,13 % del conjunt dels nuclis familiars de la ciutat es troben dins el programa. Queda patent que el tipus de llar amb un risc menor de pobresa és el nucli familiar clàssic.

Un altre conjunt de llars que presenten una índex alt de persones beneficiàries de la renda mínima són les formades per persones soles amb nucli de convivència,² entre les quals un 4,9 % es compten com a perceptores (taula 3).

Si ens fixem en les edats de les persones titulars dels expedients veiem que entre les cohorts joves la freqüència de titulars que pertanyen a llars monoparentals és força alta (al voltant del 50 % fins als 35 anys). En la franja etària que va dels 36 als 45 la freqüència de la monoparentalitat s'igualava amb la de les llars unipersonals, i a partir de 46 anys les persones soles són

les que concentren la majoria dels expedients (taula 4).

Del conjunt dels expedients referents a llars monoparentals, el 37 % pertanyen

a persones titulars de 36 a 45 anys. Per contra, la meitat dels expedients oberts per a llars unipersonals (48 %) pertanyen a persones d'entre 46 i 59 anys (taula 5).

Taula 3.
Distribució de les llars perceptores de la renda mínima d'inserció segons la tipologia. Barcelona, 2002

	Expedients	Distribució (%)	Total de llars de Barcelona	Incidència del PIRMI (%)
Monoparental	883	27,78	7.606	11,61
Nucli familiar	569	17,90	431.432	0,13
Persona sola	1.491	46,90	134.050	1,11
Persona sola amb nucli de convivència	236	7,42	4.816	4,90
Total	3.179	100,	577.904	0,55

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya i del cens de 1996.

Taula 4.
Distribució de la població titular d'expedients de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars per grups d'edat. Barcelona, 2002

	De 0 a 25 anys	De 26 a 35 anys	De 36 a 45 anys	De 46 a 59 anys	De 60 anys i més	Total
Llar monoparental	52,31	47,40	39,40	17,14	6,30	27,78
Nucli familiar	33,08	25,28	18,55	12,36	17,91	17,90
Persona sola	10,77	21,19	34,70	61,38	69,88	46,90
Persona sola amb nucli de convivència	3,85	6,13	7,35	9,12	5,91	7,42
Total	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 5.
Distribució de la població titular d'expedients de la renda mínima d'inserció per grups d'edat i tipologia de les llars. Barcelona, 2002

	De 0 a 25 anys	De 26 a 35 anys	De 36 a 45 anys	De 46 a 59 anys	De 60 anys i més	Total
Llar monoparental	7,70	28,88	37,03	22,76	3,62	100
Nucli familiar	7,56	23,90	27,07	25,48	15,99	100
Persona sola	0,94	7,65	19,32	48,29	23,81	100
Persona sola amb nucli de convivència	2,12	13,98	25,85	45,34	12,71	100
Total	4,09	16,92	26,11	36,90	15,98	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

2. Persones que viuen compartint habitatge amb d'altres amb qui no tenen llaços de parentiu.

La nacionalitat

En la presentació de les dades de l'EMB sobre el risc de pobresa i la seva composició hem vist que la immigració des d'altres parts d'Espanya és un factor relacionat amb els baixos nivells de renda, però fora un error associar immigració i pobresa de manera simplista. El risc de pobresa no està determinat pel fet de migrar en si mateix, sinó per l'ocupació i les condicions de treball en el país receptor. La pobresa és primer de tot una qüestió de classe social. Una bona part de les persones immigrants actuals provenen de països en vies de desenvolupament, o de països en transició del socialisme al capitalisme, que vénen a ocupar llocs de treball amb graus elevats de precarietat; no és estrany, doncs, que siguin aquestes persones les més exposades a la pobresa extrema i, si tenen la seva situació regularitzada, accedeixin als programes d'assistència social.

El 15 % de les persones titulars d'expedients vigents del PIRMI són de nacionalitat no espanyola. Així mateix, la població estrangera beneficiària de la prestació del PIRMI constitueix un 18,27 % del total dels beneficiaris i beneficiàries a la ciutat de Barcelona. Si tenim en compte que l'any 2002 només un 7,6 % de la població empadronada a la ciutat és de nacionalitat estrangera, veiem que la immigració està sobre-representada entre la població perceptora de la renda mínima (l'any 2004 la població estrangera empadronada és el 12,8%).

Mentre que la renda mínima d'inserció és rebuda per un 0,38 % del conjunt de la població barcelonina de nacionalitat

espanyola, hi ha un 1,03 % del total de persones estrangeres que la reben. En aquesta línia, una anàlisi de la cobertura per col·lectius pot oferir una aproximació a les diferències entre la població immigrada segons l'origen. Veiem, doncs, que el grup amb una incidència més alta de la renda mínima és el de les persones nord-africanes, entre les quals un 4,93 % en són beneficiàries, i també que les estrangeres procedents de l'Àfrica subsahariana que reben la prestació del PIRMI són un 2 % de la població resident a la ciutat.

Tots els altres grups, excepte els nord-americans i els procedents d'Oceania, presenten unes cobertures superiors a la nacional, però sense distanciar-se'n excessivament, com en els casos anteriors (taules 6 i 7).

Si relacionem el nombre de persones beneficiàries amb el nombre d'expedients vigents per procedència també podem

aproximar diferències en la composició de les llars en situació de pobresa perceptores de la prestació del PIRMI segons la zona geogràfica d'origen. En primer lloc, destaquem el fet que les dimensions mitjanes de les llars beneficiàries de la prestació del PIRMI són més grans per a la població estrangera que per a la de nacionalitat espanyola, qualsevol que sigui la seva procedència.

Així, mentre que la ràtio persones beneficiàries/expedient per a la població de nacionalitat espanyola és d'1,94, per a les persones procedents de països europeus de fora de la Unió Europea ascendeix a 3 persones beneficiàries per cada expedient. La població asiàtica i la nord-africana també presenten unes ràtios força altes, amb unes mitjanes de 2,97 i 2,67 persones beneficiàries per expedient vigent respectivament (gràfic 3).

Taula 6.
Població beneficiària de la renda mínima d'inserció segons l'origen. Barcelona, 2002

Origen	Xifres absolutes	Nombre relatiu de persones beneficiàries per nacionalitats	Nombre relatiu de persones beneficiàries estrangeres	% de persones beneficiàries
Espanya	1.391.449	81,73	-	0,38
Estranger				
Unió Europea	16.211	1,61	14,24	0,64
Europa no Unió Europea	6.713	0,84	5,90	0,80
Nord d'Àfrica	11.291	8,71	9,92	4,93
Àfrica subsahariana i central	2.602	0,81	2,28	2,00
Amèrica del Nord	1.413	0,06	1,24	0,28
Amèrica Llatina	57.531	5,13	50,52	0,57
Àsia	17.934	1,11	15,75	0,40
Oceania	144	0	0,13	0,00
Apàtrides	37	0	0,03	0,00
Total	113.876	100	100	1,03

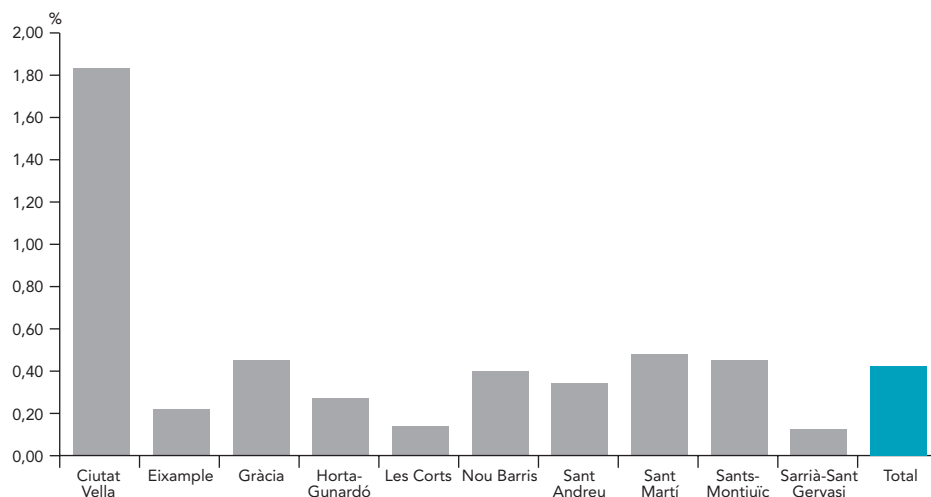
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona i de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció del Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 7.
Distribució dels expedients de la població beneficiària de la renda mínima d'inserció segons la procedència de les persones titulars (en xifres absolutes).
Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills/es a càrrec de la persona beneficiària	Ràtio de persones beneficiàries per expedient
Espanya	2.696	5.229	1.575	1,94
Unió Europea	49	103	34	2,10
Europa no Unió Europea	18	54	25	3,00
Nord d'Àfrica	209	557	240	2,67
Àfrica subsahariana i central	26	52	21	2,00
Amèrica del Nord	2	4	1	2,00
Amèrica Llatina	149	328	133	2,20
Àsia	24	71	36	2,96
Total	3.173	6.398	2.065	2,02

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Gràfic 3.
Població beneficiària del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció sobre el conjunt de la població. Barcelona, 2002

Les dificultats familiars

En aquest punt farem una breu anàlisi de la tipologia dels problemes que porten les llars a la situació de manca d'ingressos que els dona accés a entrar en el PIRMI.

Les dades que fem servir provenen dels registres administratius que omplen els professionals dels centres d'assistència social, en els quals esmenten la problemàtica més rellevant de cada llar i allò que consideren que ha provocat l'obertura dels expedients.

Tot i que els diferents problemes difícilment es donen de forma aïllada i que les dades depenen de la consideració subjectiva dels professionals, les utilitzarem de manera orientativa.

Els principals problemes que poden portar les llars barcelonines a trobar-se en una situació de manca d'ingressos són l'atur (amb el 23,6 % dels expedients del PIRMI) i la monoparentalitat (amb el 21,2 %) i, en un segon pla, els problemes de salut (un 12,1 % dels casos). Problemes com ara l'alcoholisme, les drogodependències i la indigència són força més minoritaris entre els perceptors de la renda mínima d'inserció.

Per districtes (taules 8 i 9), podem reafirmar característiques que ja apareixien en l'anàlisi territorial dels perfils socials. A Ciutat Vella les problemàtiques més esmentades són la laboral (22,6 %), la monoparentalitat (17,4 %) i la salut (19,6 %) en una intensitat força més pronunciada que als altres districtes.

Aquesta major freqüència dels problemes de salut que indueixen a entrar en el Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció es pot relacionar amb la important presència de llars unipersonals entre les persones perceptores de la prestació en aquest districte.

A l'Eixample i a Gràcia, la principal dificultat és la laboral (35 % i 39 %) amb una freqüència força més alta que als altres districtes, seguida, com a la resta de la ciutat, per la monoparentalitat.

Al districte d'Horta-Guinardó la dificultat més esmentada és la monoparentalitat (32 %), la qual cosa es pot vincular

Taula 8.

Distribució de la població titular d'expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons el tipus de problemàtica per districtes. Barcelona, 2002

	Ciutat Vella	Eixample	Sants-Montjuïc	Les Corts	Sarrià-Sant Gervasi	Gràcia	Horta-Guinardó	Nou Barris	Sant Andreu	Sant Martí	Barcelona
Alcoholisme	3,5	4,9	0,0	7,7	9,1	4,5	3,0	5,0	3,3	2,9	4,1
Delinqüència	2,2	0,0	5,9	0,0	0,0	0,0	2,0	2,0	1,6	2,1	1,7
Desestructuració familiar	2,2	1,6	0,0	3,8	6,1	0,0	1,0	5,0	6,6	5,7	3,3
Drogodependència	2,2	0,0	5,9	3,8	3,0	5,6	6,0	6,9	3,3	2,9	3,8
Immigració	4,3	1,6	11,8	0,0	0,0	0,0	1,0	5,0	0,0	7,1	3,9
Indigència	2,6	0,8	1,5	0,0	3,0	1,1	0,0	1,0	1,6	2,9	4,4
Laboral	22,6	35,2	22,1	26,9	33,3	39,3	21,0	17,8	29,5	17,9	23,6
Ludopatia	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Manca d'autonomia	3,5	0,0	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	0,0	2,1	1,6
Monoparentalitat	17,4	21,3	17,6	26,9	27,3	22,5	32,0	25,7	27,9	20,7	21,2
Multiproblemàtica	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	2,0	1,6	1,4	0,7
Persones soles	7,4	7,4	7,4	7,7	0,0	6,7	6,0	5,0	0,0	4,3	5,6
Prostitució	1,7	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6
Salut	19,6	11,5	13,2	7,7	9,1	4,5	15,0	5,9	11,5	15,0	12,1
Trastorns mentals	3,9	4,1	5,9	3,8	6,1	5,6	5,0	2,0	0,0	0,7	3,7
Altres o camps buits	6,1	9,8	7,4	11,5	3,0	9,0	7,0	14,9	13,1	14,3	9,5
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 9.

Distribució de la població titular d'expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció per districtes segons el tipus de problemàtica. Barcelona, 2002

	Ciutat Vella	Eixample	Sants-Montjuïc	Les Corts	Sarrià-Sant Gervasi	Gràcia	Horta-Guinardó	Nou Barris	Sant Andreu	Sant Martí	Barcelona
Alcoholisme	18,6	14,0	0,0	4,7	7,0	9,3	7,0	11,6	4,7	9,3	100
Delinqüència	27,8	0,0	22,2	0,0	0,0	0,0	11,1	11,1	5,6	16,7	100
Desestructuració familiar	14,3	5,7	0,0	2,9	5,7	0,0	2,9	14,3	11,4	22,9	100
Drogodependència	12,5	0,0	10,0	2,5	2,5	12,5	15,0	17,5	5,0	10,0	100
Immigració	24,4	4,9	19,5	0,0	0,0	0,0	2,4	12,2	0,0	24,4	100
Indigència	13,0	2,2	2,2	0,0	2,2	2,2	0,0	2,2	2,2	8,7	100
Laboral	20,9	17,3	6,0	2,8	4,4	14,1	8,4	7,2	7,2	10,0	100
Ludopatia	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	33,3	0,0	0,0	0,0	100
Manca d'autonomia	47,1	0,0	5,9	0,0	0,0	0,0	0,0	11,8	0,0	17,6	100
Monoparentalitat	17,9	11,7	5,4	3,1	4,0	9,0	14,3	11,7	7,6	13,0	100
Multiproblemàtica	14,3	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	0,0	28,6	14,3	28,6	100
Persones soles	28,8	15,3	8,5	3,4	0,0	10,2	10,2	8,5	0,0	10,2	100
Prostitució	66,7	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100
Salut	35,2	10,9	7,0	1,6	2,3	3,1	11,7	4,7	5,5	16,4	100
Trastorns mentals	23,1	12,8	10,3	2,6	5,1	12,8	12,8	5,1	0,0	2,6	100
Altres o camps buits	14,0	12,0	5,0	3,0	1,0	8,0	7,0	15,0	8,0	20,0	100
Total	21,8	11,6	6,5	2,5	3,1	8,4	9,5	9,6	5,8	13,3	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

a l'estructura d'edats i de llars que s'ha explicat en el punt anterior.

A Nou Barris i Sant Martí, com a Horta, la monoparentalitat passa per davant dels problemes laborals entre les persones perceptores de la renda mínima.

A Sant Andreu i Sants-Montjuïc són els problemes laborals els que presenten unes freqüències més importants, seguits de la monoparentalitat.

Finalment, a Sarrià-Sant Gervasi la problemàtica que apareix en més ocasions és la laboral.

La cronificació de la pobresa

Amb l'objectiu d'intentar localitzar la pobresa crònica a partir de la identificació de les persones perceptores de llarga durada de la renda mínima, es fa una pinzellada sobre l'antiguitat dels expedients vigents del PIRMI.

Si bé la pobresa és un fenomen dinàmic i la situació de manca d'ingressos total no s'acostuma a viure durant llargs períodes del procés vital de les persones, sí que

podem identificar un cert nombre de llars que han estat percebent la renda mínima durant un període de temps llarg.

La meitat de la població perceptora de la RMI a Barcelona fa més de tres anys que està en el programa, i el 21,6 %, més de sis. Els districtes amb una proporció més alta d'expedients de més de tres anys d'antiguitat són Ciutat Vella i Sants, amb un 56,3 % i un 55,3 % respectivament.

Els districtes amb una proporció més important d'expedients de més de sis anys són Gràcia (22,4 %), Nou Barris (22 %) i Ciutat Vella (26,3 %) (taula 10).

Fora summament interessant dur a terme un treball específic sobre el perfil social d'aquest col·lectiu de persones beneficiàries de la renda mínima d'inserció de llarga durada, així com dels factors associats a la cronificació i els associats a la pobresa extrema conjuntural, ja que és important remarcar que el nom del programa ja ens indica que el seu objectiu final no és la prestació econòmica, sinó la inserció dels beneficiaris i beneficiàries. Per tant, no es tracta d'un pal·liatiu de la pobresa

crònica, sinó d'un mitjà per a combatre-la, i la permanència durant més de sis anys en el programa és sinònim clar de cronificació.

Anàlisi de les dades al territori

La distribució territorial

Pel que fa a la distribució per districtes de les llars perceptores de la renda mínima d'inserció, la primera dada que cal destacar és que el nombre més alt d'expedients es concentra a Ciutat Vella. En l'anàlisi del nombre de persones beneficiàries sobre el total de població de cada districte descobrim que la població perceptora de la renda mínima a Ciutat Vella constitueix un 1,83 % del conjunt, molt per sobre de la mitjana de la ciutat, que se situa en el 0,42 %.³ El grup de districtes format per Gràcia, Nou

³ D'aquesta dada s'han exclòs els expedients d'atenció especial perquè no s'han pogut situar en cap districte. Per aquesta raó, els nombres poden diferir, encara que mínimament, dels d'altres epígrafs.

Taula 10.
Antiguitat dels expedients vigents del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció per districtes. Barcelona, 2002

	Ciutat Vella	Eixample	Sants-Montjuïc	Les Corts	Sarrià-Sant Gervasi	Gràcia	Horta-Guinardó	Nou Barris	Sant Andreu	Sant Martí	Barcelona
Menys de 3 anys	43,7	52,1	44,7	58,2	54,8	49,8	64,2	48,5	50,5	47,7	49,7
1 any	18,6	24,2	14,3	23,9	28,6	24,3	31,0	25,0	25,8	21,6	22,8
De 2 a 3 anys	25,1	27,9	30,4	34,3	26,2	25,5	33,2	23,5	24,7	26,1	26,9
Més de 3 anys	56,3	47,9	55,3	41,8	45,2	50,2	35,8	51,5	49,5	52,3	50,3
De 4 a 6 anys	30,0	27,0	33,4	31,3	31,0	27,8	19,4	29,5	28,6	31,0	28,7
Més de 6 anys	26,3	20,9	21,9	10,4	14,3	22,4	16,4	22,0	20,9	21,4	21,6
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Barris, Sant Martí i Sants-Montjuïc se situa molt a prop de la mitjana de la ciutat. Hi ha un tercer grup format per l'Eixample, Horta-Guinardó, Sant Andreu, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi en el qual el percentatge de persones beneficiàries sobre el total de la població se situa força per sota de la mitjana de la ciutat, entre els quals Sarrià-Sant Gervasi destaca perquè tan sols el 0,13 % de la població rep la renda mínima.

Si parem atenció a les dimensions de les llars, el districte que presenta una ràtio persones beneficiàries / expedient més baixa és l'Eixample (amb 1,64), seguit de Les Corts (amb 1,78). Són aquests districtes els que presenten una variància a la baixa més gran respecte a la mitjana de Barcelona, de 2,06 persones beneficiàries per cada expedient.

Els districtes on les llars en situació de pobresa són més grans són Sant Andreu i Nou Barris, amb 2,62 i 2,51 persones beneficiàries per expedient respectivament (taula 11).

Això és perfectament coherent amb les diferències en la tipologia de les llars per districte. Mentre que a Ciutat Vella, l'Eixample i Sarrià-Sant Gervasi més del 50 % de les llars perceptores de la renda mínima d'inversió són unipersonals, als districtes de Nou Barris i Sant Andreu les persones soles representen al voltant del 30 % dels expedients del programa.

És en els districtes amb una menor proporció de llars unipersonals perceptores de la renda mínima on hi ha una freqüència més alta de la monoparentalitat com a factor de risc per caure en la pobresa, tot i que és important destacar que a

Sants-Montjuïc, Nou Barris, Sant Andreu i Sant Martí els nuclis familiars tenen un pes especialment important en el conjunt de les llars que reben la renda mínima d'inserció (taula 12).

La immigració estrangera també és un factor que cal tenir en compte a l'hora de diferenciar les característiques de la pobresa en els districtes, ja que la diversitat en els graus de presència de les persones

Taula 11.
Distribució de la població beneficiària de la renda mínima d'inserció per districtes. Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills a càrrec de la persona beneficiària	Població total del districte	% de persones beneficiàries del PIRMI	Persones beneficiàries /expedient (llar)
Ciutat Vella	893	1.623	463	88.793	1,83	1,82
Eixample	330	540	119	248.383	0,22	1,64
Sants-Montjuïc	328	772	288	167.189	0,46	2,35
Les Corts	67	119	29	82.291	0,14	1,78
Sarrià-Sant Gervasi	84	173	31	132.864	0,13	2,06
Gràcia	264	515	137	114.018	0,45	1,95
Horta-Guinardó	232	446	134	165.942	0,27	1,92
Nou Barris	268	672	273	164.163	0,41	2,51
Sant Andreu	182	476	197	135.281	0,35	2,62
Sant Martí	426	996	384	206.401	0,48	2,34
Total	3.074	6.332	2.055	1.505.325	0,42	2,06

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 12.
Distribució de les llars beneficiàries d'expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima segons la tipologia i per districtes. Barcelona, 2002

	Llars monoparentals	Nuclis familiars	Persones soles	Persones soles en nucli de convivència	Total
Ciutat Vella	24,75	14,67	53,75	6,83	100
Eixample	24,85	9,39	56,97	8,79	100
Sants-Montjuïc	28,05	25,91	39,33	6,71	100
Les Corts	31,34	7,46	47,76	13,43	100
Sarrià-Sant Gervasi	20,24	10,71	60,71	8,33	100
Gràcia	29,28	18,63	43,35	8,75	100
Horta-Guinardó	35,78	13,36	44,40	6,47	100
Nou Barris	35,07	29,10	30,60	5,22	100
Sant Andreu	29,67	27,47	32,42	10,44	100
Sant Martí	31,92	22,07	37,56	8,45	100
Total	27,78	17,90	46,90	7,42	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

estrangeres en el programa és molt marcada.

A Ciutat Vella i l'Eixample, al voltant d'una quarta part de les persones beneficiàries del PIRMI són de nacionalitat no espanyola, mentre que a la resta de la ciutat la població estrangera representa menys d'un 15 %. Horta-Guinardó, Nou Barris i Sant Andreu són els districtes amb menys presència de persones estrangeres en el programa (taula 13).

Vistes aquestes dades i l'anàlisi en detall dels districtes a Barcelona es dona una distribució desigual de la incidència dels diferents factors de risc i de les diferents tipologies de pobresa i exclusió.

Als districtes més antics i pròxims al centre de la ciutat hi ha més presència de llars unipersonals en situació de pobresa

formades, probablement, per persones grans soles. També és on es concentren més llars en situació de pobresa formades per immigració estrangera.

Als districtes més allunyats del centre de la ciutat, tot i que també trobem llars unipersonals i persones grans soles en situació de pobresa, és on hi ha més llars formades per un únic nucli familiar que cauen en la pobresa i on la monoparentalitat, fruit de les ruptures, és més present entre les llars pobres. També és en aquests districtes on la mitjana d'edat de les persones titulars dels expedients és més baixa i on la feminització del fenomen de la pobresa és fa més patent.

Anàlisi de les dades per districtes

Ciutat Vella

El tipus de llar més present entre els expedients del PIRMI de Ciutat Vella és la llar unipersonal. Un 53,75 % dels expedients vigents de renda mínima corresponen a una persona titular que viu sola. D'altra banda, les llars monoparentals constitueixen un 24,75% de les perceptores. Cal destacar que tot i les dificultats per establir la incidència de la renda mínima d'inserció en cada tipus de llar (a causa de la manca de dades sobre el nombre de llars de cada tipus per districtes), el nombre total de llars monoparentals és força inferior a les unipersonals, i es pot esperar que, com per al conjunt de Barcelona, a Ciutat Vella el risc d'aquest tipus de llars de caure en situació de pobresa sigui encara més alt que el de les llars unipersonals (taula 14).

La franja d'edat més representada en el col·lectiu de persones titulars d'expedients del PIRMI a Ciutat Vella és la que va dels 46 als 59 anys. Un 42,67 % de les persones titulars dels expedients se situa en aquesta franja etària. Per sexes, cal remarcar que mentre que en les franges inferiors (fins a 45 anys) la majoria de les persones titulars són dones, en les superiors (de 46 anys en endavant) passen a ser homes. No obstant això, són dones les persones titulars del 56,1 % dels expedients (taula 15).

El 18,27 % de les persones titulars dels expedients del PIRMI del districte són de nacionalitat estrangera. Són més nombroses les procedents del Nord d'Àfrica, que constitueixen un 11,10 % del total. Cal destacar que el percentatge dels expedients afecta un 15,48 % de les persones beneficiàries de la renda mínima d'inserció de Ciutat Vella. Un altre col·lectiu que cal destacar és el de les persones procedents de l'Amèrica Llatina, que són titulars del 3,81 % dels expedients i constitueixen un 4,15 % del total de persones beneficiàries. De les dimensions de les llars pobres podem dir que, seguint la línia del conjunt de la ciutat, són les d'origen asiàtic les més nombroses, amb 3,5 persones beneficiàries per cada expedient, seguides de les d'origen nord-africà, amb 2,5 persones beneficiàries per expedient (taula 16).

L'Eixample

El tipus de llar majoritària entre les perceptores de la renda mínima d'inserció és la unipersonal. Mentre que per al conjunt de la ciutat aquestes llars són un

Taula 13.
Proporció d'expedients i persones beneficiàries de nacionalitat no espanyola del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció per districtes. Barcelona, 2002

Districtes	Expedients	Persones beneficiàries
Ciutat Vella	18,27	24,46
Eixample	20	26,48
Sants-Montjuïc	10,77	14,38
Les Corts	13,43	15,17
Sarrià-Sant Gervasi	15,48	18,98
Gràcia	12,17	16,7
Horta-Guinardó	13,79	10,96
Nou Barris	10	11,6
Sant Andreu	12,9	13,66
Sant Martí	12,68	14,36
Total	15,03	18,27

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

46,9 % del total de perceptores, per al districte de l'Eixample en constitueixen un 56,97%. També les llars monoparentals són una proporció alta de les llars perceptores de la renda mínima, tot i que és més baixa a l'Eixample que al conjunt de la ciutat (24,85 % *versus* 27,78 %) (taula 17).

Segons el sexe, veiem que en conjunt la pobresa a l'Eixample està més feminitzada que al conjunt de la ciutat, ja que en

aquest districte un 63 % de les persones titulars de la renda mínima d'inserció són dones, per un 51 % al conjunt de la ciutat. Per a totes les franges d'edat és més alta la presència de dones que d'homes, i la majoria de dones es concentren en el grup que va dels 46 als 59 anys. Per als homes, és també aquesta franja etària la que més proporció de persones perceptores concentra (taula 18).

En aquest districte, el 20 % de les persones titulars de la renda mínima d'inserció són de nacionalitat estrangera. La majoria són llatinoamericanes, i constitueixen un 9,39 % del conjunt de població titular dels expedients en vigor. Un 5,45 % són nord-africanes i un 3,33 % europees (de països de la UE).

Pel fet que les dimensions mitjanes de les llars immigrants en situació de pobresa són superiors a la resta de població, si ens fixem en la proporció de persones beneficiàries constatem que la població llatinoamericana i nord-africana té una presència individual encara més marcada (són respectivament un 11,48 % i un 8,33 % de les persones beneficiàries) (taula 19).

Sants-Montjuïc

Les llars més representades en aquest districte són les unipersonals, tot i que un

Taula 14.
Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Ciutat Vella, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	221	559	292	24,75	34,44
Nucli familiar	131	447	166	14,67	27,54
Persona sola	480	480	0	53,75	29,57
Persona sola amb nucli convivencial	61	137	5	6,83	8,44
Total	893	1.623	463	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 15.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat per sexe. Ciutat Vella, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	0,26	6,39	3,70
De 26 a 35 anys	5,87	22,16	15,01
De 36 a 46 anys	18,11	24,35	21,61
De 46 a 59 anys	51,28	35,93	42,67
De 60 anys i més	24,49	11,18	17,02
Total	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 16.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la procedència. Ciutat Vella, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	Persones beneficiàries per expedient	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Espanya	729	1220	290	1,67	81,73	75,54
Unió Europea	12	19	5	1,58	1,35	1,18
Europa no Unió Europea	3	12	6	4,00	0,34	0,74
Nord d'Àfrica	99	250	111	2,53	11,10	15,48
Àfrica subsahariana i central	2	4	1	2,00	0,22	0,25
Amèrica del Nord	1	1	0	1,00	0,11	0,06
Amèrica Llatina	34	67	24	1,97	3,81	4,15
Àsia	12	42	24	3,50	1,35	2,60
Total	892	1615	461	1,81	100,00	100,00

* Les persones apàtrides no s'han tingut en compte en aquesta taula.

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

28 % de les llars perceptores són monoparentals. El grau de feminització és superior al de la mitjana de Barcelona. El 61,6 % de les persones titulars dels expedients són dones, i el nombre de dones és superior al d'homes per a totes les franges etàries. Entre els homes, el 42,86 % dels titulars tenen entre 46 i 59 anys, mentre que les dones estan distribuïdes força uniformement en les cohorts que van dels 26 als 60 anys (taula 20).

El perfil de les nacionalitats de la població perceptora de la renda mínima d'inserció de Sants-Montjuïc és bastant similar al del conjunt de la ciutat. Tot i que la proporció de persones estrangeres és menor (el 10,77 % de persones titulars i el 14,38 % de les persones beneficiàries, enfront del 15 % i el 18 % per a Barcelona), la distribució per nacionalitats s'assembla considerablement a la resta de la ciu-

tat, i cal remarcar que la població més representada és la nord-africana seguida de la llatino-americana (taula 21).

Les Corts

Es tracta del districte que, juntament amb Sarrià-Sant Gervasi, té una proporció inferior de població que cobra la renda mínima d'inserció. Només un 0,13 % dels ciutadans i ciutadanes empadronats a Les Corts reben aquesta prestació, i tan sols hi ha 67 expedients oberts al districte. D'aquests expedients, el 13,43 % corresponen a persones titulars estrangeres, que en nombres absoluts són nou expedients. Pel fet que aquesta xifra és tan exigua, no comentarem les procedències ni parlarem de proporcions.

Un fet que sí que cal remarcar és que més de la meitat dels expedients oberts corresponen a llars monoparentals, la qual cosa s'escapa de la pauta de la ciutat de Barcelona de manera molt destacada.

Taula 17.
Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Eixample, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	82	205	95	24,85	37,96
Nucli familiar	31	89	24	9,39	16,48
Persona sola	188	188	0	56,97	34,81
Persona sola amb nucli de convivència	29	58	0	8,79	10,74
Total	330	540	119	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 18.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat per sexe. Eixample, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	0,00	2,88	1,82
De 26 a 35 anys	8,20	12,50	10,91
De 36 a 46 anys	25,41	24,04	24,55
De 46 a 59 anys	40,16	39,42	39,70
De 60 anys i més	26,23	21,15	23,03
Total	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 19.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la procedència. Eixample, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	Persones beneficiàries per expedient	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Espanya	264	397	65	1,50	80,00	73,52
Unió Europea	11	21	7	1,91	3,33	3,89
Europa no Unió Europea	0	0	0	-	0,00	0,00
Nord d'Àfrica	18	45	16	2,50	5,45	8,33
Àfrica subsahariana i central	3	6	3	2,00	0,91	1,11
Amèrica del Nord	1	3	1	3,00	0,30	0,56
Amèrica Llatina	31	62	24	2,00	9,39	11,48
Àsia	2	6	3	3,00	0,61	1,11
Total	330	540	119	1,64	100	100

Elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Per sexe i per edat, només constatem que hi ha una feminització de la població titular de la prestació tot i que no difereix excessivament de l'estructura de la ciutat.

Sarrià-Sant Gervasi

En aquest districte, com a Les Corts, la incidència de la renda mínima d'inserció és molt baixa. Tan sols perceben la pres-

tació un 0,13 % dels ciutadans i ciutadanes que hi estan empadronats. Dels 84 expedients vigents, n'hi ha 13 que corresponen a persones estrangeres, mentre que la titularitat dels altres 71 correspon a població de nacionalitat espanyola. El 60 % de les llars beneficiàries de la renda mínima són unipersonals, i la feminització del programa és lleu (un 54,8 % de les persones titulars són dones). Per edats, al voltant

del 45 % de la població perceptora són de la franja etària anterior a l'edat de jubilació, tant homes com dones.

Gràcia

La distribució de la prestació de la renda mínima d'inserció per tipus de llar segueix un patró força similar al de la resta de districtes, i les llars unipersonals són les més representades entre les perceptores, seguides de les monoparentals, en unes proporcions poc diferents de les del conjunt de la ciutat (taula 22).

Pel que fa al sexe de les persones titulars, Gràcia és un districte amb una pobresa especialment feminitzada. Un 67 % dels expedients són de titularitat femenina. Per edats, la distribució de la població titular és molt similar a la del conjunt de la ciutat, i el grup etari que va dels 46 als 59 anys és el més afectat. En el cas dels homes, les edats dels titulars dels expedients són sensiblement inferiors que per a la resta de la ciutat, amb una incidència superior a la franja que va dels 36 als 46 anys (taula 23).

La proporció de persones estrangeres perceptores de la renda mínima és, en aquest districte, menor que per al conjunt de la ciutat. Un 16,7 % de la població titular dels expedients és de nacionalitat no espanyola (enfront del 18,27 % per a Barcelona). Les persones estrangeres amb una presència més important en els expedients del PIRMI són les llatinoamericanes (són el 6,46 % del total de llars perceptores), seguides de les nord-africanes (2,66 %), que en aquest districte tenen una presen-

Taula 20.
Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars Sants-Montjuïc, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	92	263	150	28,05	34,07
Nucli familiar	85	331	136	25,91	42,88
Persona sola	129	129	0	39,33	16,71
Persona sola amb nucli convivencial	22	49	2	6,71	6,35
Total	328	772	288	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 21.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la procedència. Sants-Montjuïc, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	Persones beneficiàries per expedient	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Espanya	293	661	238	2,26	89,33	85,62
Unió Europea	1	2	0	2,00	0,30	0,26
Europa no Unió Europea	4	14	7	3,50	0,45	1,81
Nord d'Àfrica	17	58	25	3,41	5,18	7,51
Àfrica subsahariana i central	3	11	7	3,67	0,91	1,42
Amèrica del Nord	0	0	0	-	0,00	0,00
Amèrica Llatina	7	16	5	2,29	2,13	2,07
Àsia	3	10	6	3,33	0,91	1,30
Total	328	772	288	2,35	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

cia entre el col·lectiu en situació de precarietat força escassa comparada amb la resta de la ciutat (taula 24).

Horta-Guinardó

El tipus de llars que rep la renda mínima d'inserció a Horta-Guinardó és majoritàriament unipersonal, encara que en aquest districte la proporció de rendes míni-

mes dirigides a llars monoparentals és especialment alta. Gairebé un 36 % dels expedients corresponen a aquesta categoria (un 28% al conjunt de la ciutat) (taula 25).

Com és d'esperar a la vista de l'alta proporció de llars monoparentals que es produeix entre les persones perceptores de la renda mínima, la feminització de la pobresa a Horta-Guinardó és especialment important. Un 67,67 % de la població titu-

lar dels expedients són dones, i l'única franja etària en la qual hi ha més homes que dones que reben la prestació és la de 60 anys endavant (taules 26 i 27).

La proporció de llars d'origen estranger titulars d'una renda mínima d'inserció a Horta-Guinardó és més baixa que a la resta de la ciutat. Un 13,79 % de les llars i un 10,96 % de les persones beneficiàries no són de nacionalitat espanyola (per a Barcelona aquests percentatges són el 15 % i el 18,27 % respectivament). L'origen d'aquesta població estrangera és majoritàriament l'Amèrica Llatina, encara que també hi ha una petita presència de persones nord-africanes entre les perceptores de la renda mínima (taula 28).

Nou Barris

Al districte de Nou Barris la presència de persones estrangeres entre la població titular de la renda mínima d'inserció és

Taula 22.
Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Gràcia, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	77	198	88	29,28	38,45
Nucli familiar	49	154	48	18,63	29,90
Persona sola	114	114	0	43,35	22,14
Persona sola amb nucli convivencial	23	49	1	8,75	9,51
Total	263	515	137	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 23.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat i el sexe. Gràcia, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	2,30	3,98	3,42
De 26 a 35 anys	11,49	19,89	17,11
De 36 a 46 anys	33,33	28,98	30,42
De 46 a 59 anys	35,63	34,09	34,60
De 60 anys i més	17,24	13,07	14,45
Total	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 24.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la procedència. Gràcia, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	Persones beneficiàries per expedient	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Espanya	231	429	101	1,86	87,83	83,30
Unió Europea	2	6	2	3,00	0,76	1,17
Europa no Unió Europea	3	8	3	2,67	1,14	1,55
Nord d'Àfrica	7	21	10	3,00	2,66	4,08
Àfrica subsahariana i central	0	0	0		0,00	0,00
Amèrica del Nord	0	0	0		0,00	0,00
Amèrica Llatina	17	47	21	2,76	6,46	9,13
Àsia	3	4	0	1,33	1,14	0,78
Total	263	515	137	1,96	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 25.
Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Horta-Guinardó, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	83	203	96	35,78	45,52
Nucli familiar	31	107	38	13,36	23,99
Persona sola	103	103	0	44,40	23,09
Persona sola amb nucli convivencial	15	33	0	6,47	7,40
Total	232	446	134	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 26.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons el sexe per edats. Horta-Guinardó, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	0,00	100,00	100
De 26 a 35 anys	22,22	77,78	100
De 36 a 46 anys	29,41	70,59	100
De 46 a 59 anys	34,94	65,06	100
De 60 anys i més	51,61	48,39	100
Total	32,33	67,67	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 27.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat per sexe. Horta-Guinardó, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	0,00	3,18	2,16
De 26 a 35 anys	13,33	22,29	19,40
De 36 a 46 anys	26,67	30,57	29,31
De 46 a 59 anys	38,67	34,39	35,78
De 60 anys i més	21,33	9,55	13,36
Total	100,00	100,00	100,00

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 28.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la procedència. Horta-Guinardó, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	Persones beneficiàries per expedient	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Espanya	200	382	114	1,91	86,21	89,04
Unió Europea	3	4	0	1,33	1,29	0,93
Europa no Unió Europea	4	8	3	2,00	1,72	1,86
Nord d'Àfrica	6	14	4	2,33	2,59	3,26
Àfrica subsahariana i central	3	3	0	1,00	1,29	0,70
Amèrica del Nord	0	0	0	-	0,00	0,00
Amèrica Llatina	14	13	12	0,93	6,03	3,03
Àsia	2	5	1	2,50	0,86	1,17
Total	232	429	134	1,85	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

força inferior a la de la resta de la ciutat. Només un 10 % de les llars perceptores i un 11,6 % de les persones beneficiàries són immigrants. El fenomen més destacable d'aquest districte és la gran incidència de la monoparentalitat entre les llars perceptores de la renda mínima. Un 35% de les persones titulars dels expedients són les que formen part d'aquestes llars. També destaca l'alta proporció de nuclis familiars que es troben en situació de rebre la prescripció del PIRMI (taula 29).

Aquesta dada es pot vincular amb dos fets que caracteritzen la pobresa d'aquest districte. D'una banda la importantíssima feminització de la població titular dels expedients, ja que en totes les franges etàries les dones són majoria, i de l'altra, l'alta incidència de la renda mínima en edats joves, especialment entre les dones (taules 30 i 31).

Sant Andreu

El perfil de les llars perceptores de la renda mínima d'inserció a Sant Andreu és força similar al de Nou Barris, tot i la menor incidència del programa en aquest districte. La distribució familiar de la renda mínima d'inserció es distancia de la vista global de la ciutat, ja que a Sant Andreu perden rellevància les persones soles a favor de les famílies monoparentals i els nuclis familiars. Tal com passa a Nou Barris, això va acompanyat d'una especial feminització de la renda mínima i d'un perfil més jove de les persones titulars, especialment les dones (taules 32, 33 i 34).

El 12,9 % de les persones titulars i el 13,66 % de les beneficiàries són estrange-

Taula 29.

Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Nou Barris, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	94	250	141	35,07	37,20
Nucli familiar	78	306	131	29,10	45,54
Persona sola	82	82	0	30,60	12,20
Persona sola amb nucli convivencial	14	34	1	5,22	5,06
Total	268	672	273	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 30.

Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat per sexe. Nou Barris, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	0,00	100,00	100
De 26 a 35 anys	18,18	81,82	100
De 36 a 46 anys	22,86	77,14	100
De 46 a 59 anys	33,78	66,22	100
De 60 anys i més	40,54	59,46	100
Total	25,37	74,63	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 31.

Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons el sexe per edats Nou Barris, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	0,00	10,50	7,84
De 26 a 35 anys	17,65	27,00	24,63
De 36 a 46 anys	23,53	27,00	26,12
De 46 a 59 anys	36,76	24,50	27,61
De 60 anys i més	22,06	11,00	13,81
Total	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 32.

Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Sant Andreu, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	54	156	91	29,67	32,77
Nucli familiar	50	216	102	27,47	45,38
Persona sola	59	59	0	32,42	12,39
Persona sola amb nucli convivencial	19	45	4	10,44	9,45
Total	182	476	197	100,00	100,00

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

res, la majoria de les quals són nord-africans. No es tracta, per tant, d'un districte amb especial rellevància de la població estrangera dins els programes antipobresa (sempre en relació amb el conjunt de la ciutat).

Sant Martí

Cal destacar també en aquest districte la forta presència de les llars monoparentals i dels nuclis familiars entre les persones perceptores de la prestació, un

Taula 33.

Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat i el sexe. Sant Andreu, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	16,67	83,33	100
De 26 a 35 anys	25,58	74,42	100
De 36 a 46 anys	37,25	62,75	100
De 46 a 59 anys	46,30	53,70	100
De 60 anys i més	36,36	63,64	100
Total	35,71	64,29	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 34.

Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons el sexe per edats. Sant Andreu, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	3,08	8,55	6,59
De 26 a 35 anys	16,92	27,35	23,63
De 36 a 46 anys	29,23	27,35	28,02
De 46 a 59 anys	38,46	24,79	29,67
De 60 anys i més	12,31	11,97	12,09
Total	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

fenomen que també aquí ve acompanyat per una feminització molt important de la pobresa i per la superior joventut relativa de les persones titulars de les prestacions.

La franja etària més representada entre les dones és la que va dels 36 als 46 anys. Es

Taula 35.
Distribució dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la tipologia de les llars. Sant Martí, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Llar monoparental	136	385	212	31,92	38,65
Nucli familiar	94	372	168	22,07	37,35
Persona sola	160	160	0	37,56	16,06
Persona sola amb nucli convivencial	36	79	4	8,45	7,93
Total	426	996	384	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 37.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons la procedència. Sant Martí, Barcelona, 2002

	Expedients	Persones beneficiàries	Fills i filles a càrrec	Persones beneficiàries per expedient	% d'expedients	% de persones beneficiàries
Espanya	372	853	321	2,29	87,32	85,64
Unió Europea	11	38	18	3,45	2,58	3,82
Europa no Unió Europea	0	0	0	-	0,00	0,00
Nord d'Àfrica	27	69	31	2,56	6,34	6,93
Àfrica subsahariana i central	3	4	0	1,33	0,70	0,40
Amèrica del Nord	0	0	0	-	0,00	0,00
Amèrica Llatina	13	32	14	2,46	3,05	3,21
Àsia	0	0	0	-	0,00	0,00
Total	426	996	384	2,34	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

Taula 36.
Població titular dels expedients del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció segons l'edat per sexe. Sant Martí, Barcelona, 2002

	Homes (%)	Dones (%)	Total (%)
De 0 a 25 anys	4,13	5,90	5,40
De 26 a 35 anys	9,09	20,00	16,90
De 36 a 46 anys	27,27	34,10	32,16
De 46 a 59 anys	43,80	28,20	32,63
De 60 anys i més	15,70	11,80	12,91
Total	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció. Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya.

pot deduir, per tant, una forta incidència de la pobresa en les llars monoparentals produïda per una separació (taules 35 i 36).

Pel que fa a la distribució de la renda mínima d'inserció per nacionalitats, la proporció de persones titulars d'expedients de procedència estrangera és del 12,68 %, i la proporció de persones beneficiàries, del 14,36 %. El col·lectiu més representat és el nord-africà, que representa un 6,93 % de la població beneficiària i el 6,34 % de la titular d'expedients del districte (taula 37).

RESUMEN

Resumen/Summary

PRESENTACIÓN

La estructura social de Barcelona vive un proceso de transformación desde hace años que va convirtiendo a la ciudad industrial de principios del siglo xx, adonde llegaban miles de personas buscando mejores oportunidades, en una ciudad de servicios con una economía claramente terciarizada. La ciudad va cambiando, pero continúan llegando personas inmigrantes, ahora extranjeros y extranjeras que esperan hallar en el tejido social nuevas oportunidades para construir su futuro.

El proceso de globalización trae consigo cambios acelerados en las ciudades que impactan tanto en la trama urbana como, sobre todo, en la población y sus formas y estilos de vida. Barcelona es hoy una ciudad compleja, incierta en muchos aspectos, pero a la vez dinámica y vital. Una ciudad que en el inicio del siglo xxi asume nuevos retos y nuevos anhelos. Es la Barcelona multicultural, diversa en gente y en formas de convivencia que ya representan lo que será la ciudad del futuro: la Barcelona inclusiva que apuesta por el reconocimiento de los derechos sociales, por la proximidad y la participación.

En este número de *Barcelona Societat* hemos querido abordar las nuevas realidades y los nuevos retos de la ciudad desde una visión comprensiva de lo que significa el hecho urbano y desde la capacidad de las diversas políticas para transformar la realidad. Por este motivo, abrimos el apartado Perfil social con una aproximación descriptiva a la evolución de la inmigración en la ciudad de Barcelona en los últimos años, y con el análisis, en la sección Radiografía, de las condiciones de vida y los hábitos de la juventud barcelonesa. Ambas realidades representan la plasmación más clara de los ritmos que está siguiendo nuestra ciudad y de su nivel de cohesión social. Por un lado, la nueva ciudadanía, con todos los retos que representa, y por otro, las actitudes y perspectivas de un grupo de personas que crecen y se hacen adultas en la Barcelona del siglo xxi, que nos proyectan el futuro con nuevos valores y compromisos.

Precisamente por eso hemos querido dedicar el Dossier a la inclusión y la cohesión social, un tema amplio pero que permite abordar el pulso de la ciudad en algunos de sus elementos más sustantivos. Partiendo de una aproximación conceptual innovadora a los procesos de exclusión, y de la formulación del nuevo Plan municipal para la inclusión social, el Dossier abre su mirada para profundizar en la importancia de las distintas realidades de la ciudad: la escuela, la salud, la vivienda o el propio tejido urbano, que es la réplica aproximada de la realidad social de la ciudad. Todo ello, sin olvidar dos aspectos fundamentales: el derecho de los nuevos vecinos y vecinas, la ciudadanía emergente, y las nuevas tecnologías como capacitadoras de acceso al capital cultural y social de una ciudad y, por lo tanto, como claros instrumentos de inclusión que pueden actuar positivamente para minimizar los procesos emergentes de fractura digital.

Barcelona Societat también apuesta en este número por aproximarse a alguna de las experiencias que desde la política municipal están tratando de

mejorar varias realidades de la ciudad. Encontraremos la explicación del proyecto europeo “Acciones de lucha contra la exclusión”, o la puesta en funcionamiento del Circuito contra la violencia de género, ejemplos evidentes de la respuesta que el gobierno local está dando a realidades pungentes de la ciudad contra las que se debe luchar. Finalmente, el apartado Monografías cierra la publicación con la presentación de tres estudios que han de permitir mejorar la planificación de las políticas sociales municipales. En primer lugar, la aproximación a los fenómenos de malos tráos que viven algunas personas mayores, una situación también emergente en la ciudad, correlato de los niveles crecientes de dependencia, y dos miradas descriptivas sobre los servicios que se prestan en la ciudad: la red de distribución de recursos alimentarios y la población usuaria del Programa de la renta mínima de inserción. Ambos casos son buenos ejemplos para mostrar cómo la cooperación entre el gobierno local, el autonómico y los actores sociales es clave para lograr una ciudad plenamente inclusiva, para una ciudad que afronta un reto compartido.

ANÁLISIS DE LA EVOLUCIÓN SOCIODEMOGRÁFICA DE LA INMIGRACIÓN EN BARCELONA

Sector de Servicios Personales

Barcelona es una ciudad de gran tradición migratoria que en los últimos años ha recibido a una gran cantidad de población extranjera, que en cinco años ha pasado de representar el 2,7% al 12,8% de toda la población de la ciudad. En el estudio se repasa, desde el aspecto sociodemográfico, la reciente evolución de la inmigración extranjera, su distribución en los territorios de la ciudad y sus patrones de maternidad. La diversidad que existe en el colectivo de inmigrantes ha crecido en los últimos años. La propia lógica de la inmigración, las legislaciones y políticas migratorias de cada país y las oportunidades han ido definiendo diferentes perfiles dentro del colectivo de inmigrantes extranjeros; basándose en esta premisa, en el estudio se analiza su distribución según el colectivo de origen, sexo, edad y años de residencia en la ciudad. Toda esta diversidad y el hecho migratorio afectan a las condiciones de vida de los inmigrantes, por eso es relevante observar si la ciudad tiene capacidad para ofrecer a los nuevos residentes un entorno que les permita realizar sus potencialidades y les brinde oportunidades en un entorno inclusivo que no genere discriminación. Las desigualdades en estilos y condiciones de vida se observan a partir de estadísticas de educación y nivel de estudios, de salud y mortalidad, y de empleo.

CONDICIONES DE VIDA Y HÁBITOS DE LA JUVENTUD BARCELONESA

Marta Isach y Màrius Boada

Es un artículo que analiza y resume los datos más relevantes de la última encuesta de la juventud de Barcelona, realizada entre diciembre de 2002 y

febrero de 2003. Esta encuesta es un estudio quinquenal, con dos precedentes –uno en 1992 y otro en 1997–, sobre las condiciones de vida, los hábitos y valores de la población Barcelonesa comprendida entre los 15 y 29 años.

Con datos del padrón, se confirma una tendencia a la disminución de la población joven de la ciudad, tanto en términos absolutos como relativos. Entre 1991 y 2002 la población joven se ha reducido en 92.991 efectivos y ha pasado de representar el 23,3% al 18,7% de la población.

En la encuesta se analizan diversas dimensiones de la vida de los y las jóvenes de la ciudad; entre otras cuestiones, se pregunta por los estudios, formación académica y trabajo; las formas de convivencia, sus relaciones de pareja, las relaciones con la familia y su proceso de emancipación; el reparto de las tareas domésticas; su participación en asociaciones o grupos informales; su situación de autonomía económica; sus relaciones sexuales; el ocio relacionado con la noche, con la cultura, con hábitos de consumo y con comportamientos de riesgo; su opinión respecto a conductas o problemas sociales, la religión, la política y las instituciones sociales; su autopercepción y también la percepción de la inmigración.

LA EXCLUSIÓN SOCIAL, ALGUNAS REFLEXIONES CONCEPTUALES

Ricard Gomà y Joan Subirats

El artículo analiza la exclusión social en el contexto de transformación social experimentada con el cambio de siglo. Plantea la existencia de una nueva lógica cultural, diferente de la imperante en la sociedad industrial. La primera modernidad, la de los grandes agregados sociales, las grandes cosmovisiones y la confianza en el progreso material y la racionalidad declina con el siglo xx. Las sociedades avanzadas entran de lleno en una segunda modernidad con lógicas culturales distintas, mucho más pluralistas y subjetivizadas, sin grandes anclajes colectivos de cohesión. En este contexto se sitúa la idea compleja y emergente de exclusión social.

La transición de una sociedad en la que predominaban relaciones de desigualdad y subordinación vertical a una sociedad en la que tiende a predominar una nueva lógica de polarización en términos de dentro/fuera implica, para el nuevo conjunto de colectivos excluidos, la ruptura de ciertos parámetros básicos de integración social.

El artículo plantea la exclusión desde diferentes perspectivas, como fenómeno estructural, dinámico, multifactorial y multidimensional. La exclusión social no se explica por una sola causa, sino que se plantea como un fenómeno formado por la articulación de un cúmulo de circunstancias desfavorables, a menudo fuertemente interrelacionadas. La exclusión se manifiesta en diferentes ámbitos (económico, laboral, educativo, relacional, etc.) y se incrementa e intensifica por los factores y circunstancias estructurales generadoras de exclusión. Edad, sexo, origen étnico y cultural, entre otros factores, hacen que algunos colectivos sean más vulnerables.

La exclusión es susceptible de ser abordada desde los valores, desde la acción colectiva, desde la práctica institucional y desde las políticas públicas. Por tanto, el concepto de exclusión social aparece como eje estructurador de una nueva agenda de políticas locales de bienestar social. En el texto se propone la construcción de una agenda que aborde la exclusión social desde todas las dimensiones implicadas.

PLAN MUNICIPAL PARA LA INCLUSIÓN SOCIAL, UNA NUEVA AGENDA LOCAL Sector de Servicios Personales

El Consejo Europeo de Lisboa del año 2000 instó a los Estados miembros a adoptar medidas para erradicar la pobreza antes de 2010. El Consejo de Niza impulsó, en el mismo año, los objetivos que debían perseguirse en la lucha contra la pobreza y la exclusión social pidiendo a los Estados miembros la elaboración de planes nacionales de acción en favor de la inclusión social. En esta línea, el Estado español impulsó el I Plan Nacional para la Inclusión Social 2001-2002, al que le siguió el Plan 2003-2005. En el ámbito autonómico y local, los diferentes niveles de gobierno empezaron a desarrollar planes de inclusión con diferentes grados de éxito e implantación en el territorio del Estado.

En Barcelona, el Sector de Servicios Personales del Ayuntamiento, que tradicionalmente había trabajado en un programa de actuación dirigido a intervenir en las situaciones de pobreza y exclusión social en la ciudad, planteó un cambio de estrategia sumándose a las iniciativas europeas. Como resultado, y tras un desarrollo participativo con el grupo de pobreza del Consejo Municipal de Bienestar y el apoyo del proyecto europeo CASE (Cities Combat Against Social Exclusion), se elaboró el Plan municipal para la inclusión social, cuyo eje central es el proyecto “Barcelona inclusiva”.

El plan se estructura por medio en dos ejes: apostar por el reconocimiento de los derechos sociales para todos los ciudadanos y ciudadanas y desarrollar una acción de ciudad liderada por el Ayuntamiento, con la complicidad del conjunto de los actores sociales con capacidad de transformar y hacer realidad la Barcelona inclusiva.

POBREZA Y DESIGUALDAD EN LA CIUDAD DE BARCELONA

Sebastià Sarasa

El artículo plantea que las desigualdades tienen repercusiones negativas sobre la dignidad de las personas, sobre la cohesión social y sobre la eficiencia económica. Por eso los agentes sociales, los partidos políticos y la Administración deben estar informados sobre el alcance y la evolución de las desigualdades especialmente en sus formas más extremas, como la pobreza y la exclusión social.

Se realiza una medición de la pobreza a partir de la Encuesta de la región de Barcelona 2000, del Instituto de Estudios Regionales y Metropolitanos de

Barcelona, que permite obtener una muestra representativa general de la ciudad de forma periódica cada cinco años. Para medir el umbral de la pobreza se usa como criterio el considerar a personas en situación de pobreza relativa a aquellas que dispongan de una renta inferior a la del 50% de la mediana.

El estudio concluye que un 12% de la población de Barcelona en el año 2000 se encuentra en una situación de pobreza relativa, lo que representa en términos absolutos unas 180.000 personas, y que la evolución de la distribución de la renta, respecto a la última encuesta metropolitana, tiende a polarizarse en la ciudad.

Los factores que más determinan la pobreza son la estructura de los hogares, la clase social, la edad, la inactividad laboral, el sexo y las situaciones de dependencia.

LA ESCOLARIZACIÓN EN LA CIUDAD DE BARCELONA EN EL CURSO 2002-2003 Teresa Eulàlia Calzada, Francesc Iñiguez, Jordi Baró, Xení Rodríguez

El artículo pretende describir las características de la educación y la escolarización en Barcelona para el curso 2002-2003, teniendo en cuenta las diferencias territoriales, los niveles de enseñanza, la titularidad –pública o privada– de los centros educativos y sus consecuencias para la educación en igualdad de oportunidades.

La metodología del estudio se basa en el análisis y la construcción de tablas y datos estadísticos referentes a las etapas de escolarización de 0 a 16 años.

Para el curso 2002-2003, el conjunto del alumnado es de 226.081 jóvenes que usan 741 equipamientos escolares distribuidos por todo el municipio –285 de titularidad pública y 456 de titularidad privada (casi todos concertados)–. Estos equipamientos permiten garantizar la escolarización de toda la población de 3 a 16 años y la de una parte de la población de 0 a 3 años –la tasa de escolarización en esta franja de edad es del 35%–. La ampliación de la escolarización y la obligatoriedad hasta los 16 años permite que la escuela sea un instrumento compensador de desigualdades.

La incorporación de población inmigrante ha repercutido, básicamente, en algunas zonas y algunos centros educativos determinados, y la gran mayoría del alumnado inmigrante se concentra en el sector público.

Se apuntan déficits de oferta de plazas por parte del sector público en los ciclos formativos –educación postobligatoria–.

ESCUELAS INCLUSIVAS: UNA APUESTA PARA APRENDER A CONVIVIR Y APRENDER A SER Álvaro Marchesi

Los sistemas educativos y los centros docentes no deben atender tan solo el desarrollo de las habilidades cognitivas del alumnado, sino también sus capa-

cidades para las relaciones humanas. En este sentido, las escuelas inclusivas constituyen una garantía para que todos los jóvenes aprendan a convivir y a ser, y deben ofrecer, al mismo tiempo, el compromiso para que todo el alumnado aprenda a conocer y a actuar en las mejores condiciones.

La educación afectiva y social debe incluirse en el proyecto pedagógico del centro, ya que, si bien el entorno familiar es el núcleo inicial más influyente, el profesorado constituye asimismo un punto de referencia afectivo. De igual modo, debe atenderse la formación moral del alumnado, orientándola hacia la acción. Dicha educación en valores no solo abarca al alumnado; también la escuela debe participar de ella.

Las escuelas inclusivas e integradoras son el modelo deseable. La integración de jóvenes con necesidades educativas especiales aporta una experiencia enriquecedora y fomenta la comprensión y el respeto a la diferencia. Pero, además, deben ser escuelas de calidad que garanticen a todo el alumnado el acceso al conocimiento en las mejores condiciones. Ante los recelos que las escuelas abiertas a todo el alumnado pueden generar en algunas familias, deben ofrecer un proyecto educativo atractivo; un estilo de enseñanza adaptado a la diversidad, y una mayor participación y conexión con la sociedad.

La ley de calidad marcó un rumbo opuesto a dichas pautas, al apostar por la segregación del alumnado y desatender al alumnado con dificultades. También marginaba la función de los profesionales de la orientación e intervención educativa, al tiempo que reducía la participación de madres y padres y del alumnado en el proceso educativo.

La paralización de dicha ley, como consecuencia del cambio político producido a partir del 14 de marzo de 2004, abre un nuevo horizonte. No obstante, es necesario atender las necesidades laborales y de formación del profesorado, proporcionar profesionales de apoyo, reforzar el funcionamiento de los centros...

Habrà que tener en cuenta, también, factores como las normas que desarrollen las distintas comunidades autónomas —que pueden reforzar la apuesta integradora o, al contrario, dejarla en manos de cada centro—; la política del centro y del profesorado —que puede apostar por un modelo de centro abierto a todos o bien por una actitud selectiva del alumnado— y la acción de otros agentes sociales.

LAS DESIGUALDADES SOCIALES EN SALUD EN BARCELONA Carme Borrell, Maica Rodríguez-Sanz, Isabel Ricart, Glòria Pérez

Las grandes ciudades como Barcelona acumulan desigualdades sociales importantes, ya que suelen acumular la pobreza en barrios céntricos y periféricos, como consecuencia de diversos factores, como el encarecimiento de la vida, el precio de la vivienda y la inmigración. En los barrios en los que se

concentran las carencias materiales y sociales es donde se observan peores indicadores de salud. El estudio pretende describir las desigualdades sociales en lo relativo a la salud en Barcelona, analizando las desigualdades en los barrios en cuanto a mortalidad, salud percibida y estilos de vida, según clase social y sexo.

Los datos de mortalidad se refieren a los años 1997-2001 y se basan en los registros de la Agencia de Salud Pública de Barcelona. La causa de muerte se codifica según la Clasificación internacional de enfermedades (CIM-9 y CIM-10). Los datos de salud percibida y estilos de vida proceden de la Encuesta de salud del año 2000.

El trabajo concluye que existe un patrón geográfico de la distribución de mortalidad en los barrios de Barcelona que se corresponde con los indicadores socioeconómicos que denotan peores condiciones materiales y sociales; así como que las mujeres y las personas de clase social menos privilegiada presentan un peor estado de salud percibida, practican menos deporte en el tiempo libre y sufren más obesidad. El consumo de tabaco es más importante en los hombres y sobre todo en las clases IV y V.

CONCENTRACIÓN Y SEGREGACIÓN EN EL MUNICIPIO DE BARCELONA, 1991-2002

Andreu Domingo Valls y Jordi Bayona Carrasco

El estudio reflexiona sobre el papel de la vivienda en la distribución en el territorio de la población extranjera de Barcelona en la última mitad de la década de los noventa.

Se comentan los principales factores que, con un efecto de expulsión del país de origen y un efecto de llamada del país de acogida, influyen en los flujos migratorios y en los modelos de asentamiento en la ciudad (que pueden definirse en función de la concentración de inmigración extranjera). Debe entenderse la concentración como síntoma, no como causa, de situaciones en las que se dan pocas oportunidades en el entorno para una población determinada.

El análisis se centra en datos del padrón activo a 1 de enero de 2001 y 2002, de los que se extrae, entre otras evidencias empíricas, que en Barcelona el centro histórico es la zona con una mayor concentración del colectivo de personas extranjeras.

La política dirigida a la disminución de las diferencias de niveles de vida entre las poblaciones de los territorios es la que actuará de forma más efectiva contra la concentración de la pobreza –ligada o no a la presencia de personas de nacionalidad extranjera–. Las actuaciones y la prevención de la concentración deben tener en consideración diferentes ámbitos (entre éstos, el de la vivienda) y no pueden basarse en la redistribución de la población.

LOS VECINOS EN LA CIUDAD MULTICULTURAL

Javier de Lucas

El artículo plantea cuál debería ser el papel de las ciudades en el abordaje de la inmigración desde las instituciones locales. Se acostumbra a distinguir entre, por una parte, políticas de inmigración –con relación a la gestión de los flujos, primera acogida de la población inmigrante, estatus jurídico–, y, por otra, políticas de multiculturalidad –las correspondientes a la gestión de la sociedad multicultural, uno de cuyos agentes decisivos son las personas inmigrantes–. Mientras que en las primeras el papel de las ciudades sería reducido –hipótesis discutible, dado que la presencia de población inmigrante y los sistemas de acogida corresponden, en la práctica, al ámbito municipal sobre todo, aunque no se cuente con competencias y recursos–, en las segundas, sería decisivo.

Se parte de reconocer la creciente importancia de las políticas locales con respecto a la integración de los nuevos vecinos y vecinas, la población inmigrante de otros países. Tesis en la que existe acuerdo, así como cierto marco normativo europeo a partir de las recomendaciones de Tampere en octubre de 1999. En este contexto es en el que se plantea el tema central del artículo: el acceso a la ciudadanía de la población inmigrante.

El camino de la ciudadanía es precisamente la vía de la inserción de las personas inmigrantes –junto con la igualdad en los derechos–, y ello debe comenzar por el ámbito local. Se propone que el acceso a la ciudadanía derive de la residencia estable, es decir, una ciudadanía basada en la vecindad, con derechos políticos plenos en el ámbito municipal. La ciudadanía cívica debe comenzar por el reconocimiento de que las personas residentes, en la medida en que contribuyen con su trabajo, con sus impuestos y con su presencia como vecinos a la construcción de la comunidad política –empezando por la ciudad–, tienen no sólo derechos civiles y sociales, sino políticos.

EL PROYECTO URBANO EN LA RENOVACIÓN DE LA CIUDAD, UNA MIRADA HACIA LA COHESIÓN SOCIAL DE BARCELONA

Jaume Barnada

Los proyectos y planes urbanísticos que se desarrollan en Barcelona, sobre todo desde mediados de los años noventa hasta hoy, tienen entre sus objetivos buscar la cohesión social, desarrollar la ciudad del conocimiento y la movilidad sostenible.

Este artículo, aun hablando de urbanismo, nos muestra diversos aspectos que han de tenerse en cuenta en el modelo de desarrollo urbano que se está aplicando:

- El territorio, que debe planificarse con la participación de la ciudadanía para conseguir un equilibrio entre las actividades urbanas y las personas.

- La mejora de los barrios, que debe garantizar la homogeneidad en las dotaciones y los equipamientos propios de la ciudad como un hecho complementario a la urbanización.

- La movilidad. El equilibrio y la superposición de la movilidad local, ligada al barrio y al entorno inmediato en el que vivimos, la movilidad urbana, ligada a los movimientos transversales por la ciudad, y la movilidad metropolitana, en referencia a la relación de la ciudad con su entorno inmediato, es una garantía de la capacidad de interrelación y desplazamiento.

- El medio ambiente. La red de espacios públicos es esencial para la ciudad, ya que éstos garantizan la posibilidad de interrelación social y el hecho urbano en sí.

- Los nuevos proyectos, que deben permitir la recuperación de zonas de la ciudad o de su periferia.

- La vivienda, que debe potenciarse teniendo en cuenta criterios de sostenibilidad y cohesión social.

- La complejidad metropolitana, que obliga a establecer como prioridades una regulación y una planificación de lo urbano comunes para todo el territorio metropolitano. Ya que el continuo urbano sobrepasa los límites administrativos, lo que dificulta la ejecución de proyectos en la ciudad.

Los procesos de mejora de la ciudad implican necesariamente el entendimiento y la participación de la ciudadanía. En gran medida, el éxito de la transformación de Barcelona se debe a una manera de hacer en la que se implica a todas las personas que viven en la ciudad y también a la ejecución de proyectos urbanos innovadores que proponen soluciones coherentes para los problemas de la ciudad de Barcelona.

E-INCLUSION, LA INCLUSIÓN DIGITAL ES INCLUSIÓN SOCIAL NUEVAS TECNOLOGÍAS DE LA INFORMACIÓN, EXCLUSIÓN SOCIAL Y DIVISIÓN DIGITAL

Àngel Mestre y David Casacuberta

Se plantea el tema de la llamada división digital en el marco de la nueva sociedad de la información y la existencia de una escisión de la población mundial en dos grupos: aquellos que tienen las capacidades y los medios para conseguir acceder a las tecnologías y los que no pueden hacerlo. No se trata sólo del acceso a Internet, sino también de todo aquello que supone la introducción de los sistemas digitales en la vida cotidiana, la cultura, la economía, la política, etc.

Al hablar de exclusión digital se alude a dos categorías: las personas con discapacidades, con dificultades de accesibilidad, entre otras, y las personas con problemas de analfabetismo digital. Esta categoría esconde diversidad de grupos: personas mayores, gente joven, parados de larga duración, colectivos de mujeres, etc.

Se trata de ofrecer herramientas y contenidos para que todas las personas puedan entrar en condiciones de igualdad de oportunidades en la sociedad de la información. El artículo plantea conceptos y propuestas a partir del proyecto europeo E-learning for E-inclusion.

Algunas de las estrategias planteadas para luchar contra la exclusión digital son: aprendizaje de las tecnologías de la información (TIC) cercano a la vida real y útil para la inserción social; comunicación adaptada a los intereses y las necesidades; promoción de la enseñanza entre iguales, así como formación del profesorado, y, más allá de la educación formal, crear espacios con ordenadores e infraestructura informática accesibles y adaptados.

Dado el impacto de las nuevas tecnologías en la vida cotidiana y su papel en la inclusión social, es necesario regular una serie de derechos básicos, y uno de los más importantes es el acceso al capital cultural. La sociedad de la información ha de estar abierta a todas las personas, ha de ser inclusiva y debe garantizar la igualdad de oportunidades. Lo que implica un papel más importante de las Administraciones públicas.

Además, es necesario corregir y equilibrar la estrategia comercial del mercado para controlar el acceso a la cultura como forma de obtención de beneficios, así como poner al servicio de la ciudadanía una política pública de creación y distribución de contenidos y programas desde la filosofía del código abierto.

MAPA DE CONOCIMIENTO SOBRE LA EXCLUSIÓN SOCIAL

Gemma Jaumandreu

El artículo nos introduce en el concepto de exclusión social y hace un recorrido a través de teorías y conceptos que se han ido desarrollando a lo largo del tiempo, incluida su concreción en el ámbito de la Comunidad Europea y en el Estado español.

El binomio exclusión/inclusión se ha convertido, desde los años ochenta, en una herramienta analítica y explicativa por excelencia de las reflexiones teóricas sobre las nuevas situaciones de desventaja y desigualdad social. En el debate abierto que tiene lugar en instancias académicas, políticas y sociales se intenta superar el concepto de pobreza e ir más allá de la idea basada en la mera carencia o déficit económico.

En las últimas décadas nuestras sociedades han experimentado grandes transformaciones en el aspecto demográfico, económico, laboral, social... que han puesto en tela de juicio el modelo de bienestar social. Así, en los ochenta, surge un debate ideológico en torno a la pobreza y su relación con la desigualdad.

En el debate sobre la pobreza que ha conducido a la aparición de los conceptos de exclusión e inclusión social en las políticas sociales, ha sido importante el papel de las instituciones europeas. A finales de los ochenta y principios de los noventa, la Comisión Europea se plantea establecer la dimensión

social para la política de la Unión Europea. Se destaca el papel del Programa Europeo de Lucha contra la Pobreza, tanto en su edición 1975-1989, como en la posterior de 1984-1988, así como diversos documentos y programas; pero se señala que no será hasta 1991 cuando el término quede fijado oficialmente, mediante el Programa de la Comunidad Europea para la Integración Económica y Social de los Grupos Menos Favorecidos (Pobreza 3) y las indicaciones del Observatorio de Políticas Nacionales de Lucha contra la Exclusión Social. Entonces se definirá la exclusión social como algo más que la desigualdad monetaria y la desigualdad social, que implica el riesgo de una sociedad dual y fragmentada, derivada de la inobservancia de derechos sociales y el deterioro de los derechos económicos y políticos.

Finalmente, el artículo plantea cuáles son los elementos comunes a la mayoría de las aproximaciones y también las diferentes líneas de análisis y de debate abiertas, y aporta referencias bibliográficas y documentales.

DERECHOS CIUDADANOS Y DERECHO A LA CIUDAD

Jordi Borja

El artículo parte de la concepción de ciudadanía como elemento constituyente de las democracias, puesto que reconoce que el origen y la legitimidad de la organización política residen en una colectividad de personas que de acuerdo con la Declaración de los derechos humanos “nacen y son libres e iguales”. Así el estatus de ciudadano supone el reconocimiento de un conjunto de derechos y deberes, la existencia de unas instituciones que representan a los ciudadanos y las ciudadanas en tanto que titulares de estos derechos y la elaboración y aplicación de unas normas legales y de unas políticas públicas para que estos derechos y deberes puedan realmente ejercerse.

El siglo XXI abre un horizonte renovado de derechos y deberes de las personas, comparable a lo que fueron en los tres siglos anteriores las formulaciones de los derechos humanos, de los derechos civiles y políticos y de los derechos sociales, y su corolario, el Estado de bienestar. Desde hace ya algunos años se habla de derechos de “cuarta generación” (como los ambientales, el derecho a la información, a la privacidad, etc.), pero aún no se ha llegado a formulaciones operativas. Se ha avanzado en el terreno de la conceptualización de los nuevos derechos en la globalización pero las propuestas operativas requieren un marco político-jurídico que se reforme o se constituya *ex novo* y un movimiento social transformador que cree nuevas relaciones de poder.

El Estado “clásico” continúa siendo el marco referencial de la normatividad político-jurídica, sin embargo, los derechos ciudadanos en la globalización requieren instituciones, normas, políticas públicas y mecanismos representativos y participativos globales. Es necesario reformar en un sentido democrático y fortalecer los organismos de regulación global.

Se trata de una contribución a la conceptualización y concreción de un nuevo horizonte de derechos que corresponden a esta era globalizada y que apunta a una doble dimensión de estos derechos: la escala global (supraestatal) y la escala local (subestatal).

ACCIONES LOCALES DE LUCHA CONTRA LA EXCLUSIÓN: CASE PROJECT Sector de Servicios Personales

El artículo describe el planteamiento, el desarrollo y los resultados del CASE, un proyecto europeo promovido y liderado por EUROCITIES –red de autoridades locales que agrupa a las ciudades más importantes de Europa– en el que participaron los municipios de Barcelona, Triccala, Dublín, Bolonia, Rotterdam, Estocolmo, Newcastle, Glasgow, Lewinsham y Aarhus.

El proyecto CASE se realizó en el año 2002 en el marco de los nuevos objetivos a favor de la erradicación de la pobreza, promovidos por el Consejo de la Unión Europea en los acuerdos de Lisboa y Niza. Su objetivo general es “dar una oportunidad a las autoridades locales y otros actores relevantes de las ciudades europeas para contribuir en el proceso de elaboración de los planes nacionales para combatir la exclusión social, promocionando el intercambio de buenas prácticas entre autoridades locales y actores y agentes relevantes implicados en este ámbito, en términos de aproximaciones o enfoques innovadores para combatir la exclusión social e impulsar la cooperación en el ámbito local y transnacional”.

Cada una de las ciudades participantes constituyó un grupo de trabajo local compuesto por actores relevantes en el territorio, que debía identificar iniciativas y buenas prácticas en cada ciudad. A través de seminarios locales y transnacionales se seleccionaron las mejores iniciativas –42 en el caso de Barcelona, en una primera fase, 12 de las cuales finalmente fueron elegidas–. Junto con las demás ciudades participantes, el CASE propone una selección final de 36 casos de buenas prácticas de las diferentes ciudades que dio lugar a la “Guía de buenas prácticas en la lucha contra la exclusión en el ámbito local”

Otro resultado del CASE, elaborado según el método de coordinación abierta, es la traslación de las reflexiones llevadas a cabo en el transcurso del proyecto en forma de un conjunto de recomendaciones para el ámbito local, nacional y europeo titulado “La estrategia de la Unión Europea para la inclusión social: implementación en el ámbito local”, que se presentaron en la conferencia anual de la Red Europea Antipobreza.

CIRCUITO BARCELONA CONTRA LA VIOLENCIA HACIA LAS MUJERES Sector de Servicios Personales

La experiencia del Circuito contra la violencia hacia las mujeres llevada a cabo en 2001 se enmarca en el Plan operativo contra la violencia hacia las

mujeres del Ayuntamiento de Barcelona y ha sido impulsada en colaboración con la Corporación Sanitaria de Barcelona.

Crear un circuito local de actuación en casos de violencia hacia las mujeres implica la creación de un sistema articulado y homogéneo de atención, en el que cada agente implicado –del ámbito sanitario, policial o de los servicios sociales– conoce los procesos y actuaciones que debe realizar si atiende o detecta un caso de violencia.

Los objetivos del circuito son contribuir a una Barcelona sin violencia contra las mujeres; incrementar la coordinación interprofesional, como elemento necesario para la atención de las mujeres y de sus hijos e hijas; avanzar en la prevención de la violencia, previendo actuaciones y propuestas proactivas que eviten la perpetuación de las causas y manifestaciones de la violencia; evitar la victimización secundaria, facilitando a los profesionales una formación específica sobre el fenómeno de la violencia hacia las mujeres, y reflexionar sobre los proyectos y prácticas que se están desarrollando tanto en la atención como en la prevención para desarrollar nuevas líneas de intervención.

ESTUDIO SOBRE LOS MALTRATOS A LAS PERSONAS DE EDAD AVANZADA

Mercè Tabueña Lafarga, Montse Coma, Francesc Orfila, Jordi Muñoz, Anabel Moreno

Los maltratos a ancianos se pueden encontrar en muchas formas: físicos, psíquicos, sexuales, económicos, por falta de cuidados, abandono o vulneración de derechos. Se desconoce la magnitud del problema, porque es un tipo de violencia hasta ahora invisible y porque no hay estudios propios aplicables a la ciudad de Barcelona.

Este es un estudio descriptivo de casos de maltrato o sospecha de maltrato a personas mayores de 65 años que viven en su domicilio –se excluyen residencias y centros sociosanitarios–. Se contabilizan los casos que se detectan al ser atendidos por los servicios sociales o sanitarios de asistencia primaria, Cáritas y profesionales del Programa de atención domiciliaria (PADES) en el distrito de Sant Martí y el barrio de Sant Gervasi de Cassoles durante el año 2002.

El 75% de los casos estudiados son mujeres, con una media de edad de 79 años, viudas, con residencia fija, que viven con la familia en un domicilio propio y presentan dependencia y fragilidad.

El tipo de maltrato confirmado con más frecuencia es la falta de cuidados, seguida de otros como el maltrato psicológico. El 51% de las personas mayores que sufren maltrato son maltratadas por sus cuidadores habituales. Los agresores que perpetran los maltratos sufren frecuentemente trastornos mentales o tienen poca preparación para encargarse del cuidado de una persona dependiente.

LOS RECURSOS DE ALIMENTACIÓN EN LA CIUDAD DE BARCELONA

Enric Sampere

El objetivo de la investigación es describir los recursos de alimentación y las políticas para la población que necesita o solicita ayuda en la provisión continuada de alimentos y, con vistas al futuro, hacer una hipótesis de la evolución de oferta y demanda de recursos alimentarios en la ciudad de Barcelona.

El servicio de comidas a domicilio es un recurso diseñado para personas mayores que viven solas y personas con disminución; los comedores sociales, para atender a personas sin techo, y los lotes, para las familias, las personas que viven solas y los inmigrantes.

Se intenta facilitar el acceso a la alimentación a las personas y los grupos de población que, por su situación social y económica, tienen graves dificultades para acceder a una alimentación mínimamente adecuada.

Para mejorar la red de recursos alimentarios, las propuestas realizadas por profesionales, entidades o usuarios son: perfeccionar la forma de seguimiento de los casos y los usuarios; aumentar la calidad de los alimentos –más variedad y evitar la distribución de alimentos caducados–; pensar espacios específicos para atender a los diferentes colectivos de población; proveer de mejor información a los profesionales –crear una base de datos de recursos y usuarios y actualizarla–, proveer de formación y apoyo técnico a las entidades, que en su mayoría son de carácter voluntario, y establecer líneas de acción comunes y homogéneas mediante el refuerzo de los mecanismos de coordinación entre recursos y servicios sociales, y no concebir los recursos de alimentación como un servicio transitorio, ya que no siempre la situación que induce a la demanda de ayuda puede considerarse transitoria.

PERFIL DE LA POBLACIÓN BENEFICIARIA DE LA RENTA MÍNIMA DE INSERCIÓN (PIRMI)

Albert Sales

El artículo muestra los resultados del análisis del perfil de los hogares beneficiarios de la renta mínima de inserción (PIRMI) según diferentes ejes de desigualdad como edad, sexo, nacionalidad y tipo de hogar.

El análisis de los expedientes de la PIRMI tramitados en Barcelona en el año 2002 también se usa para valorar situaciones de cronificación de la exclusión y problemáticas asociadas detectadas entre los beneficiarios del programa. El ámbito territorial que se estudia es la ciudad y sus distritos.

El 62,44% de los titulares de los expedientes de la PIRMI son mujeres. Es un indicador de feminización de la pobreza en Barcelona que es muy importante, sobre todo en franjas de edad jóvenes.

Desde la perspectiva de la estructura del hogar, la mayor probabilidad de encontrarse en situación de recibir la PIRMI la tienen los hogares monopersonales.

rentales. El 11,61% de los hogares monoparentales de Barcelona es beneficiario del programa de renta mínima.

La nacionalidad extranjera es también un factor de riesgo. Las personas de origen africano son las que proporcionalmente se encuentran en peor situación.

El paro y la monoparentalidad son las situaciones que con más frecuencia presenta la población beneficiaria de la PIRMI, en un segundo plano se encuentran los problemas de salud, y en menor medida, situaciones de alcoholismo, drogodependencia e indigencia, aunque sus repercusiones sobre el desarraigo social son extremadamente graves.

SUMMARY

INTRODUCTION

For years, the social structure of Barcelona has been experiencing a transformation that has been turning the industrial city that existed at the beginning of the 20th century — to which thousands of people arrived looking for better opportunities — into a city of services that has an economy that is clearly tertiary. The city is changing, but immigrants keep arriving: foreigners now, who hope to find new opportunities in society in order to build a future for themselves.

The globalization process itself brings accelerated changes to cities, making a big impact on the urban fabric, which especially affects its inhabitants and their habits and lifestyles. Today Barcelona is a complex city — uncertain in many respects, but also dynamic and vital. It is a city that, at the beginning of the 21st century, has assumed new challenges and new aspirations. It is the multicultural Barcelona, diverse in population and in ways of living together that already foreshadows what the future city will be like: an inclusive Barcelona committed to the recognition of social rights, local services, and popular participation.

In this issue of *Barcelona Societat*, our aim has been to deal with the city's new realities and new challenges by taking a comprehensive view of what the urban situation signifies and the capacity of diverse policies to transform reality. This is why we have begun the Social Profile section with a descriptive approximation of the evolution of immigration in Barcelona in the last few years, and with an analysis, in the Radiography section, of the living conditions and habits of Barcelona's young people. Both realities represent the clearest expression of the *tempo* to which our city is attuned, and of its level of social cohesion. On the one hand, we have new citizens and the challenges they represent, and on the other, we have the attitudes and prospects of a group of people who are growing up and becoming adults in the Barcelona of the 21st century, and who will take us into the future with new values and commitments.

This is precisely why we wanted to dedicate the Dossier to inclusion and social cohesion, a broad subject but one that allows us to deal with the pulse of the city in some of its more substantive elements. Starting with an innovating conceptual approximation of the exclusion process, and the formulation of the new municipal plan for social inclusion, the Dossier broadens its range to delve deeper into the importance of the city's distinct realities: school, health, housing, and the urban fabric itself, which is an approximate replica of the social reality of the city. It is important to do all this without omitting two fundamental aspects: the rights of the new inhabitants — the emerging citizenry, and the new technologies, as enablers providing access to cultural and social capital, and therefore, as clear instruments of inclusion that can act positively to minimize the emerging process of digital fracture.

In this issue, *Barcelona Societat* also aims to shed light on a few of the experiences in which municipal policy is trying to improve several aspects of

a reality that exists in the city. You can find an explanation of the European project, Community Action Programme to Combat Social Exclusion, or the start-up of a Network against Gender Violence, which are evident examples of the response that local government is providing for the bitter realities existing in the city that must be combatted. Lastly, the Monograph section at the back of the publication presents three studies that should improve the planning of municipal social policies. In the first place, there is an approximation of the phenomena of physical abuse experienced by the elderly, a situation that is also emerging in the city and is related to growing levels of dependence, and in second place, there are descriptive glimpses of the services provided in the city: the network of food distribution and the people in the Programme of Minimum Income for Social Insertion. Both cases are good examples of how, for a city that faces a shared challenge, co-operation between local government, regional government, and social actors is key in order to achieve a fully inclusive city.

ANALYSIS OF THE SOCIO-DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF IMMIGRATION IN BARCELONA

Personal Services Department

Barcelona is a city with a long migratory tradition. In the last few years it has received a large number foreigners, who in five years have gone from 2.7% to 12.8% of the entire population of the city. From the socio-demographic point of view, the study reviews the recent developments in foreign immigration, its territorial distribution throughout the city, and the patterns of maternity. The diversity of the immigrant group has grown in the last few years. The intrinsic logic of immigration, the legislation and migratory policies of each country, and the opportunities available have defined a variety of profiles within the group of foreign immigrants. Based on this premise, the study analyses the distribution of immigrants according to their country of origin, gender, age, and years of residence in the city. All this diversity, coupled with the migratory phenomenon, affects the immigrants' living conditions. This is why it is relevant to determine whether the city has the capacity to offer new residents circumstances that allow them to fulfil their potential and provide them with opportunities within an inclusive environment that does not generate discrimination. The inequalities in living conditions and lifestyles can be observed in the statistics on education and the level of studies achieved, as well as health, mortality, and employment.

LIVING CONDITIONS AND HABITS OF YOUNG PEOPLE IN BARCELONA

Marta Isach and Màrius Boada

This is an article that analyses and summarises the most relevant data in the latest survey of youth in Barcelona. It was carried out between December 2002 and February 2003. This survey is a five-year study, with two prece-

dents (one in 1992 and the other in 1997), which deals with the living conditions, habits, and values of Barcelona's population who are between 15 and 25 years old.

The data in the municipal register confirms a reduction in the number of young people in the city, in absolute and relative terms. Between 1991 and 2002, the number of young people has been reduced by 92,991 and has gone from 23.3% to 18.7% of the population.

In the survey, diverse aspects of young people's lives in the city have been analysed. Among other questions, the survey covers schooling, academic studies, employment; living arrangements, relationships with their partners and with their families, their process of emancipation, the sharing of domestic chores; their participation in associations or informal groups; their circumstances with regard to economic autonomy; their sexual relationships; leisure-time activities related to night-life, culture, consumer habits and risk behaviour; their opinions on problems of behaviour, social problems, religion, politics, and social institutions; their perception of themselves as well as their perception of immigration.

SOCIAL EXCLUSION: SOME CONCEPTUAL REFLECTIONS

Ricard Gomà and Joan Subirats

The article analyses social exclusion in the context of the experience of social transformation at the turn of the century.

It sets out the existence of a new cultural logic, different from the one prevailing in industrial society: the first modern age, the one of great social movements, great cosmic views, and faith in material progress, and the 20th century, in which rationality declines. Advanced societies have entered a second phase of modernity that have a different cultural logic, which is much more pluralistic and subjectivized, without the considerable collective anchorage of cohesion. This is the context in which the complex emerging social exclusion is situated.

The transition from a society in which relations of inequality and vertical subordination predominated to a society where a new logic of polarization tends to prevail (in terms of inside/outside), involving the rupture of certain basic parameters of social inclusion for the group of inhabitants who are excluded.

The article explains exclusion from different perspectives: as a phenomenon that is structural, dynamic, multifactorial, and multidimensional. Social exclusion cannot be explained by one cause alone, but is explained as a phenomenon formed by the articulation of a whole set of unfavourable circumstances, often very closely interrelated. Exclusion is manifested in different spheres (economically, in the workplace, in school, in relationships, etc.) and it is increased and intensified by structural factors and circumstances that generate exclusion. Age, gender, ethnic and cultural origin, among other factors make some groups are more vulnerable than others.

Exclusion can be tackled from the perspective of values, collective action, institutional practices, and public policies. Therefore, the concept of social exclusion appears as the central issue in order to structure a new agenda of local policies for social welfare. The article proposes the construction of a new agenda to tackle social exclusion in all the aspects involved.

MUNICIPAL PLAN FOR SOCIAL INCLUSION: A NEW LOCAL AGENDA

Personal Services Department

The European Council of Lisbon in the year 2000 asked the member states to adopt measures to eradicate poverty before 2010. In the same year, the Council of Nice moved forward with the objectives that had to be pursued in the fight against poverty and social exclusion, requesting member states to prepare national action plans to favour social inclusion. Following this approach, Spain put forward the First National Plan for Social Inclusion, 2001-2002, followed by the 2003-2005 Plan. In the local and regional sphere, different levels of government began to develop plans of inclusion that had different degrees of success and had unequal capacity in establishing themselves in Spain.

In Barcelona, the Personal Services Department of the City Council, which traditionally had been working within a programme of activities addressed to intervening in situations of poverty and social exclusion in the city, decided on a change of strategy conforming to European initiatives. As a result, after participatory development with the poverty-oriented group of the Municipal Social Welfare Board and with the support of the European project CASE (Cities Combat Against Social Exclusion), a Municipal Plan for Social Inclusion was prepared whose central theme is the "Inclusive Barcelona" project.

The plan is structured by means of two core themes: to be committed to the recognition of social rights for all citizens and to develop a city action plan led by the Barcelona City Council with the involvement of all the social actors that have the capacity to transform Barcelona by making an inclusive Barcelona a reality.

POVERTY AND INEQUALITY IN THE CITY OF BARCELONA

Sebastià Sarasa

The article considers that inequality has negative repercussions for people's dignity, for social cohesion and for economic effectiveness. This is why social agents, political parties, and the Administration must be informed of the scope and the evolution of inequalities, especially in their most extreme forms, such as poverty and social exclusion.

A measurement of poverty has been carried out using the 2000 Survey of the Region of Barcelona from the Institute of Regional and Metropolitan Research of Barcelona, which obtains a general representative sample of the city in a peri-

odic way every five years. To measure the threshold of poverty, criteria — such as considering people in a situation of relative poverty as those who have an income 50% less than the average — are applied.

The study concludes that 12% of the population of Barcelona in the year 2000 was in living in relative poverty, which in absolute terms represents about 180,000 personas, and that the evolution of income distribution, in respect to the latest metropolitan survey, tends to become polarized in the city.

The factors that most determine poverty are the structure of homes, social class, age, unemployment, gender, and situations of dependence.

EDUCATION IN THE CITY OF BARCELONA IN THE SCHOOL YEAR 2002-2003

Teresa Eulàlia Calzada, Francesc Iñíguez, Jordi Baró, Xeni Rodríguez

The article aims to describe the characteristics of education and schooling in Barcelona during the 2002-2003 school year, keeping in mind territorial differences, educational levels, and ownership (public or private) of the centres of education as well as their consequences for equal education opportunities.

The methodology of the study is based on statistical data, analysis, and the making of charts on the educational stages of those who are 0 to 16 years of age.

For the 2002-2003 school year, the total number of students was 226,081; they used 741 school facilities which were distributed throughout the municipality: 285 public schools and 456 private ones (almost all “concerted”, meaning they received public funding). These facilities guaranteed the schooling of the entire population of children from 3 to 16 and part of the population from 0 to 3 years old (the percentage of education available for this age group is 35%). The increase in schooling and its being mandatory up to the age of 16 enabled school to be a compensating instrument to combat inequalities.

Basically, the incorporation of the immigrant population has had an impact on a few areas and in certain educational centres. A large majority of immigrant students are concentrated in the public sector.

Signs point to deficits in the number of public school places in the post-mandatory vocational training courses.

INCLUSIVE SCHOOLS: A COMMITMENT TO LIVING TOGETHER IN HARMONY AND LEARNING TO BE

Álvaro Marchesi

The educational systems and teaching centres should not only develop students' cognitive abilities, but they should also develop their ability to have human relationships. In this regard, inclusive schools are a guarantee that all young people learn to live together and to be. At the same time, the schools

must also make a commitment to all students so that they learn and perform under the best conditions.

Emotional and social education should be included in the pedagogical project of the school, since, even though the family is the most influential factor, teachers are also a point of emotional reference. Teaching moral values to students, guiding them to take an active part, must also be attended to.

Inclusive and integrating schools are a desirable model. The integration of young people with special educational needs contributes to an enriching experience and fosters comprehension and respect towards differences. The schools must also be of a high quality so as to guarantee every student access to knowledge under the best conditions. In view of the mistrust that schools open to all students may generate in some families, they must offer an attractive educational plan, be adapted to diversity, and have a greater participation and connection to society.

The Law of Quality marked out a direction contrary to these guidelines when it decided to segregate students and to ignore students with difficulties. It also marginalized the function of specialists in educational orientation and intervention at the same time that it reduced the participation of parents and students in the educational process. The annulment of the law mentioned above, as a consequence of the political change produced on 14 March 2004, opens up new prospects.

INEQUALITIES IN HEALTH CARE IN BARCELONA

Carme Borrell, Maica Rodríguez-Sanz, Isabel Ricart and Glòria Pérez

Large cities like Barcelona accumulate important social inequalities since they usually accumulate poverty in the inner and outlying parts of the city as a consequence of diverse factors, such as increasing living costs, housing prices, and immigration. The neighbourhoods where material and social deficiencies are concentrated are where the worst health indicators are found. The study aims to describe social inequality as it regards health care in Barcelona by analysing inequalities in the neighbourhood and how they affect the death rate, perceived state of health, and lifestyles, depending on gender and social class.

The data on the death rate, registered in the Public Health Agency of Barcelona, refer to the years from 1997 to 2001. The cause of death is codified according to the International Classification of Diseases (CIM-9 y CIM-10). The data of perceived health and life styles is from the Health Survey of the year 2000.

The study concludes that there is a geographic pattern of the distribution of the death rate in Barcelona neighbourhoods that correspond to socio-economic indicators denoting the worst material and social conditions. Furthermore, women, and people from the least privileged social class, present a worse state of perceived health; they take less exercise less in their free time, suffer more from obesity, and men smoke more, especially in classes IV and V.

CONCENTRATION AND SEGREGATION IN THE MUNICIPALITY OF BARCELONA, 1991-2002

Andreu Domingo Valls and Jordi Bayona Carrasco

This study considers the role of housing in the distribution of the foreign population in Barcelona in the last five years of the 1990s.

The main factors that influence migratory flows and models of settling in the city (which can be defined in accordance with the concentration of foreign immigrants) are commented upon, taking into account the effect of expulsion from the country of origin and the significance of the appeal of the host country. The concentration of poverty in a particular area must be understood as a symptom, not as a cause of situations in which few opportunities are available for a certain population in a specific environment.

The analysis is centred on data from the active register of local residents on 1 January 2001 and 2002, from which it is reasoned, among other empirical evidence, that the historic centre of Barcelona is the area with the largest concentration of foreign people.

The policy addressed to reduce the differences in standards of living among the people in the city is the one that will act more effectively against the concentration of poverty, whether it is linked to the presence of people with a foreign nationality or not. Actions, and the prevention of this concentration, must take different spheres into consideration (among these: housing) and they cannot be based on the redistribution of the populace.

RESIDING IN A MULTICULTURAL CITY

Javier de Lucas

The article considers, from the stance of local institutions, what the role of cities should be when dealing with immigration. On the one hand, it is usual to distinguish between immigration policies – in respect to the administration of immigrant flows, the first reception of the immigrant population, and legal status, and on the other hand, multicultural policies: those that involve the administration of a multicultural society, one of whose decisive agents is the immigrant group itself. Whereas in immigration policies, the role of the city would be small (a debatable hypothesis, given that the presence of the immigrant population and systems of reception correspond in practice chiefly to the municipal sphere, even though it does not have the responsibility or resources), in multicultural policies, the role of the city would be decisive.

The article starts from the premise of recognising the growing importance of local policies in respect to the integration of new residents: the immigrant population from other countries. This is a thesis in which there is agreement, and a certain European normative framework, beginning with the recom-

mendations of Tampere in October 1999. This is the context of the central theme the article considers: the immigrant population's access to citizenship.

The road to citizenship is precisely the way to insert immigrants into society, together with equality of rights, which should begin in the local sphere. The article proposes that access to citizenship should be derived from stable residence: in other words, citizenship based on residence, including full political rights in the municipal sphere. Civic citizenship must begin by recognising that residents (to the extent they contribute with their work, with their taxes, and with their presence as neighbours to the construction of the political community — starting with the city) have not only civil and social rights, but political rights as well.

THE URBAN PROJECT FOR THE RENOVATION OF THE CITY: A LOOK AT SOCIAL COHESION IN BARCELONA

Jaume Barnada

The town planning projects, and plans that have been developed in Barcelona, especially since the middle of the 1990s up to today, have the achievement of social cohesion, the development of the city of knowledge, and sustainable mobility among their objectives.

This article, even though it is about town planning, shows us diverse aspects that we should take into account when considering the model of urban development that is being applied:

- The territory, which must be planned with the participation of the citizenry to achieve an equilibrium between urban activity and the inhabitants.
- Improvement in the neighbourhoods, which must guarantee homogeneity in funding and in facilities in the city as interrelated to town planning.
- Mobility. The equilibrium and the overlapping of local mobility, linked to neighbourhoods and the immediate surrounding area in which we live; urban mobility, linked to the transversal movements through the city; and metropolitan mobility, in reference to the relation of the city to its immediate surrounding area, are a guarantee of the capacity of interrelation and getting around in the metropolitan area.
- The environment. The network of public spaces is essential for the city since it guarantees the possibility of social interrelation and the urban phenomenon itself.
- New projects, which must allow for the recuperation of areas in the city or its periphery.
- Housing, which must be promoted, bearing in mind the criteria of sustainability and social cohesion.
- Metropolitan complexity, which necessitates the establishment of planning and regulation as priorities in the urban area that is common to the whole

metropolitan area, since the urban continuum exceeds administrative limits, making it more difficult to execute projects in the city.

The process of improving the city necessarily involves the understanding and the participation of the citizenry. To a great extent, the success of the transformation of Barcelona is due to a way of working which involves all the inhabitants who live in the city, and it is also due to innovating urban projects that propose coherent solutions to the problems of the city of Barcelona.

E-INCLUSION: DIGITAL INCLUSION IS SOCIAL INCLUSION NEW INFORMATION TECHNOLOGIES: SOCIAL EXCLUSION AND DIGITAL DIVISION Àngel Mestres and David Casacuberta

The subject of the so-called digital division is considered in the context of the new information society and the existence of an excision in the world population into two groups: those who have the ability and the means to accede to the technologies and those who have not. It is not only about access to the Internet, but also about everything that the introduction of digital systems supposes in daily life, culture, the economy, politics, etc.

When speaking about digital exclusion two categories are alluded to: disabled people with accessibility difficulties, among others, and the people with problems of digital illiteracy. This category conceals a variety of groups: the elderly, young people, the long-term unemployed, groups of women, etc.

It is about offering tools and content so that everyone can enter the information society with equal opportunities. The article considers concepts and proposals by using the European E-learning for E-inclusion projects as a starting point.

Some of the strategies considered to combat digital exclusion are: learning information technologies (TIC) that are related to real life and useful for social insertion; communication adapted to interests and needs; promotion of education between equals – in teacher training as well, and beyond formal education; the creation of spaces with computers and computing infrastructure that are accessible and adapted for the disabled.

Given the impact of new technologies in daily life and their role in social inclusion, it is necessary to regulate a series of basic rights, and one of the most important is access to cultural capital. The information society must be available to everyone; it must be inclusive and guarantee equal opportunities, which implies a more important role for public administrations.

Moreover, it is necessary to correct and to compensate for commercial market strategy in order to control access to culture as a way of obtaining profits, and also to provide citizens with a public policy of creation and distribution of contents and programmes with a philosophy of open codes.

SOCIAL EXCLUSION KNOWLEDGE MAP

Gemma Jaumandreu

The article introduces us to the concept of social exclusion and examines the theories and concepts that have been developed over time, including the work done within the sphere of the European Community and in Spain.

The exclusion/inclusion binomial has become an analytic and explanatory tool, par excellence, of the theoretical reflections on new situations of social deprivation and inequality since the 1980s. In the open debate that takes place in academic, political, and social settings, attempts are made to go beyond the concept of poverty and the idea based on mere deficiencies or economic deficits.

In the last decades, our societies have experienced great transformations in demographic, economic, occupational, and social aspects, among others, and they have called into question the existing model of social welfare. It was in this way that an ideological debate on poverty and its relationship to inequality emerged in the 1980s.

In the debate on poverty that has led to the appearance of the concepts of social exclusion and inclusion in social policy, the role of European institutions has been important. At the end of the 1980s and the beginning of the 1990s, the European Commission considered establishing the social aspect as a policy of the European Commission. The role of the European Programme to Combat Poverty, both in the 1975-1984 period and in the later period of 1984-1988 stands out, as well as diverse documents and programmes. However, it should be noted that it was not until 1991 that the term became officially established through the European Community Programme for the Economic and Social Integration of the Least Privileged Groups (known as “Poverty 3”) and the indications of the Observatory of National Policy to Combat Social Exclusion. From then on, social exclusion would be defined as something more than monetary inequality and social inequality, which involves the risk of a dual and fragmented society derived from the non-observance of social rights and the deterioration of economic and political rights.

Lastly, the article considers what the common elements are in most of the approximations as well as the different approaches of analysis and open debates, and it contributes bibliographic and documentary references.

CITIZENS’ RIGHTS AND THE RIGHT TO THE CITY

Jordi Borja

The article starts with the concept of citizens as constituent members of democracies, since it recognises that the origin and legitimacy of the political organisation reside in a community of people, who, in accordance with the Declaration of Human Rights “are born free and equal”. Therefore, the status of cit-

izen supposes the recognition of a group of rights and responsibilities; the existence of institutions that represent citizens for as long as they are holders of these rights; the drawing up and application of legal norms; and public policies so that these rights and responsibilities can truly be exercised.

The 21st century has opened up renewed prospects for people's rights and responsibilities, in contrast to what they were in three previous centuries, prior to the formulation of human rights, civil and political rights, social rights, and its corollary, the welfare state. For some years now, there has been talk of a "forth generation" of rights (environmental rights, the right to information, to privacy, etc.), but they have not yet reached the operational stage. There have been advances in the sphere of conceptualizing the new globalization rights, but operational proposals require a reformed legal political framework or one that is constituted *ex novo*, as well as a transforming social movement that creates new power relationships.

The "traditional" nation-state continues to be the referential framework for legal and political regulations. However, citizens' rights within globalization require institutions, rules, public policies, as well as representative and participatory mechanisms. Reform, in a democratic sense, is necessary in order to strengthen global regulation bodies.

This is a contribution to the conceptualization and concreteness of new prospects for rights that correspond to this globalized era and that point to the twofold aspects of these rights: global scale (supranational) and local scale (subnational).

LOCAL ACTIONS TO COMBAT EXCLUSION: THE CASE PROJECT

Personal Services Department

The article describes the approach, the development, and the results of CASE, a European project promoted and led by EUROCITIES, a network of local authorities that gathers together the most important cities in Europe, in which the municipalities of Barcelona, Trikala, Dublin, Bologna, Rotterdam, Stockholm, Newcastle, Glasgow, Lewisham and Aarhus take part.

The CASE project was undertaken in the year 2002 in the context of new objectives favouring the eradication of poverty, and was promoted by the Council of the European Union in the agreements of Lisbon and Nice. Its overall objective is "to give an opportunity to local authorities and other relevant actors in European cities to contribute to the process of drawing up national plans to combat social exclusion by promoting the exchange of good practices between local authorities and the relevant actors and agents involved in this sphere, through innovating viewpoints or approximations in order to combat social exclusion and to stimulate co-operation in the local and transnational spheres."

Each one of the participating cities made up a local working group consisting of local relevant actors who had to identify initiatives and good prac-

tices in each city. The best initiatives were selected (42 in Barcelona during the first phase, 12 of which were finally chosen) by means of local and transnational seminars. Along with the other participating cities, CASE proposed a final selection of 36 cases of good practices from different cities, which led the "Guide of Good Practices to Combat Social Exclusion in the Local Sphere".

Another result of CASE, prepared by the method of open co-ordination, was to convey the reflections carried out in the course of the project in the form of a collection of recommendations to local, national, and European spheres, titled "European Union Strategy for Social Inclusion: Implementation in the Local Context", which was presented at the annual conference of the European Anti-Poverty Network.

NETWORK AGAINST VIOLENCE TOWARDS WOMEN

Personal Services Department

The experience of the Network against Violence towards Women, carried out in 2001, is framed in the Operational Plan against Violence towards Women of the Barcelona City Council, and was promoted in collaboration with the Barcelona Health Corporation.

Creating a local network in cases of violence towards women involves the creation of a joint homogeneous system of care in which each agent involved – from a health, police, or social service department – is familiar with the procedures and actions that must be undertaken if a case of violence is detected or attended to.

The objectives of the network are to contribute to a Barcelona without any violence against women; to increase interprofessional co-ordination as a necessary element to attend to women and their children; to make progress in preventing violence by planning proactive actions and proposals that prevent the perpetuation of the causes and manifestations of violence; to prevent secondary violence by making available specific training on the phenomenon of violence towards women to professionals; and to reflect on projects and practices that are being developed on the prevention and handling of cases, in order to develop new approaches for the intervention of the professionals involved.

STUDY ON ABUSE OF THE ELDERLY

Mercè Tabueña Lafarga, Montse Coma, Francesc Orfila, Jordi Muñoz and Anabel Moreno

The abuse of the elderly can be found in many forms: physical, mental, sexual, economic, as well as lack of care, abandonment or violation of their rights. The magnitude of the problem is unknown because it is a type of violence that has been invisible until now and because no studies have been made that are applicable to Barcelona.

This is a descriptive study of cases of abuse or suspicion of abuse of people over 65 years of age who live at home (nursing homes for the elderly and public health centres are excluded). The cases that have been detected when being cared for by the social or primary health care services, by Caritas, or by professionals working in the Home Care Programme (PADES) in the district of Sant Martí, and the Sant Gervasi de Cassoles neighbourhood during 2002 have been included in the total.

Seventy-five percent of the cases studied are women with an average age of 79, widows, with fixed residences, who live with their families in homes that they own, dependent, and fragile.

The type of abuse confirmed with most frequency is the lack of care, followed by others, such as mental cruelty. Fifty-one percent of the elderly who suffer abuse are abused by their habitual caretakers. The aggressors who perpetrate abuse often suffer from mental disorders or have little knowledge about how to care for a dependent person.

FOOD RESOURCES IN THE CITY OF BARCELONA

Enric Sampere

The objective of the research is to describe food resources and the policies for the population that needs or requests help for a steady supply of food, and in future, to formulate a hypothesis on the evolution of supply and demand of food resources in the city of Barcelona.

The service of home delivered meals is a resource designed for the elderly who live alone and for disabled people; public dining halls are to help the homeless; and food hampers are for families, people who live alone, and immigrants.

Attempts are made to facilitate access to food for people and for population groups which, because of their social and economic situation, have grave difficulties in getting food that is minimally adequate.

To improve the system of food resources, the proposals undertaken by professionals, entities, or users are the following: to perfect the way of monitoring the cases and the users; to improve the quality of food – more variety; to prevent the distribution of food that has exceeded its shelf life; to design spe-

cific spaces to care for different population groups; to plan better information for professionals — for example, to create a database of resources and users and ensuring that it is up to date; to create new plans for training and technical support for organisations, which mostly use volunteers; to establish shared homogeneous lines of action by reinforcing the co-ordinating mechanisms between resources and the social services; and not to think of food resources as a transitory service, since the situations that bring about demand for help cannot always be considered transitory.

PROFILE OF THE POPULATION BENEFITING FROM MINIMUM INCOME FOR SOCIAL INSERTION (PIRMI)

Albert Sales

The article shows the results from the analysis of the profile of homes that benefit from the minimum income for insertion (PIRMI) according to different types of inequality, such as age, gender, nationality, and type of home.

The analysis of the PIRMI files processed in Barcelona in 2002 is also used to assess chronic situations of exclusion and analogous problems detected among the people who benefit from the programme. The territorial area studied is the city and its districts.

The PIRMI files show that women are 62,44% of the people who benefit from the programme. This is an indicator of the feminization of poverty in Barcelona, which is very substantial, especially among young women.

From the perspective of the structure of home life, there is higher probability of finding single parents who receive minimum income for social insertion. The minimum income programme benefits 11,61% of single parent homes.

Foreign nationality is also a risk factor. Proportionally, natives of Africa are those who are found to be in the worst situations.

Unemployment and single-parenthood are the situations that are most often present in the population that benefits from PIRMI. Health problems are next, and to a lesser extent are situations of alcoholism, drug addiction, and indigence, although their repercussions on social maladjustment are extremely serious.

